

117
1968/3

1968
საქართველოს
საბავშვო ლიტერატურის
სამეცნიერო ცენტრი

ბავშვთათვის

31

1968

ენათობი

საქართველოს ლიტერატურულ-მხატვრული და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ჟურნალი

წელიწადი 45-ე

№ 11

ნოემბერი 1968 წ.

საქართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

შინაირი

ლადო ავალიანი — ახალი ჰორიზონტი. ჩოქანი. ტოპი შესაშვ	3
ოთარ მამფორია — ეტლი წითლისფერისა, პოემა	34
ფრიდონ ხალვაში — შეხვედრა ჩვენებურებთან. ლექსები	44
ლევან გოთუა — მითრიღაბი. ჩოქანი. ვაგრაძელება	46
გონდო კაჭვლაძე — აღსარება. ლექსი	75

10.846

ენის დღიწი — ჩივი ძმა ვიქტორი. ბიოგრაფიული ჩოქანი. ვაგრაძელება	77
---	----

გ ა რ კ ვ ე ვ ი

შოთა კაკანაძე — ენგურაჟის მშენებლობათა	98
--	----

რევოლუციის წარსულიდან

გიორგი გოგთაძე — ხაშურის რაიონის მხარობელთა მონაწილეობა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისათვის ბრძოლაში (1917-1921 წწ.)	108
---	-----

ი. ს. ტურგენევის დაბადებიდან 150 წელი

მ. ნათაძე — ი. ს. ტურგენევი 80-19 ს. ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში	116
---	-----

კრიტიკა და მემნიორება

თამაზ ჩხენკელი — ზალაკტიონ ტაბაიის კოეჯის ბარათი	122
შალვა ნუცუბიძე — ვიხრისტაჟისის ერთი ჯგუფისათვის ჯგუფი	133
რევაზ თვაჩაძე — „სიზარმე ზალაკტიონის“ — ორი რედაქცია	141
თ. შარაშიძე — სახელმწიფო მემნიორი	153
ალექსანდრე ბაგაშვილი — „როგორ ვუშვამოთ ქართულ ენას?“	158
გივი ახვლედიანი — ერთი უცნობი ძეგლის ფოლკლორული მოტივი	170

3. ბიკაშკოვი — თბილისი, 1943 წელი. დასაბრუნო

174
 საქართველოს
 ბიბლიოთეკა

წიგნების მიმოხილვა

დავით გვრიტიშვილი — მასალანი 80-18 საუკუნის შოროკ ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან	184
ს. ხუციშვილი — კარგი ნაშრომი	186
3. ჯიხუაძე — „ვარ კავკასიური კომეტარ ბაღით“	189

მთავარი რედაქტორი ულგუჯა შალვაძე

სარედაქციო კოლეგია:

ირ. აბაშიძე, დ. ბენაშვილი, დ. გამეზარდაშვილი, მ. ლებანიძე, ბ. ფლენტი, ა. სულაკაური, ა. ქუთათელი, ე. ყიფიანი (პ/მგ. მდივანი), ს. შანშიაშვილი, დ. შენგელაია, ვ. წულუკიძე, თ. ქილაძე, რ. ჯაფარიძე, გ. ჭიბლაძე.

ტექნიკური რ. ნაკვებაძე

რედაქციის მისამართი: თბილისი, რუსთაველის პროსპექტი № 12.

ბალანსონები: რედაქტორის — 98-55-11, პ/მგ. შიღინის — 98-55-13, განყოფილებების — 98-55-15, 98-55-17, 98-55-20.

ხელმოწერა დასაბეჭდად 10/XII-68 წ. ქალაქის ზომა 70x108. ანაწილების ზომა 71/4x121/2. ფიზიკურ ფორმათა ჩაოდენობა 12. პირობით ფორმათა ჩაოდენობა 16. უე 02576. ტირაჟი 9.400. შეკვ. № 3773.

საქ. კვ. ც.-ის გამოცემლობის სტამბა თბილისი, ლენინის ქ. № 14.

ახალი კორიფორმის

რომანი

ტომი მესამე

„ახალი კორიფორმის“, პირველი ნაწილი ეფრანლ „მნათობში“ გამოქვეყნდა 1951 წელს. მომდევნო წლებში „მნათობში“ დაბეჭდა მეორე, მესამე და მეოთხე ნაწილები. ვინაიდან მათი გამოქვეყნებიდან საკმაო დრო გავიდა, მკითხველს ვაგახსენებთ აღნიშნული ნაწილების მოკლე შინაარსს.

1941 წლის ივნისა. ქართველ მეშახტეთა ქალაქი. წყალდიდობა. ძველი მეშახტის, ნიკო არაბიძის ეფო — შატბია გადაარჩენს თავისივე და მის დისშვილს — გერაშს, ამ დღეს მეშახტეთა ქალაქში ჩამოდიან თბილისელი ახალგაზრდები — დამა მეფე და სელიკო. ისინი ნიკო არაბიძისს დაბრუნდებიან. მეფე კონსერვატორიის ვოკალური დარგის სტუდენტია, სელიკო სამხატვრო აკადემიის ქანდაკების ფაკულტეტისა. მეფის თამამი ქცევა თამარულს ეწვეთ აესებნს. შატბიას, მართალია, თამარულა უყვარს, მაგრამ მეფის გამოჩენა ჩრდილს აუქნებს ამ სიყვარულს. ჭარბით გატაცებულ შატბიას მეფის სახით შოკელებია აღამიანი, რომელიც სულიერად ენათესავება, რომელსაც ესმის მისი გულისწინააღმდეგობა, მხარს უჭერს და ამხნევებს, რადგან თვითონაც ზღოვანთა საყვარის წარმომადგენელია და მისი გვირგვინი შორეულ წარსულშივე ნაზარება იმ სულიერ კულტურას, რომელიც ყალიბდებოდა საუფუნეთა მანძილზე. თამარულა კი განსახიერება პირველყოფილი სისპეტაკისა, ერთგულებისა და ქალური კლდეშისილებისა. მისთვის უცხოა მეფის სითამამე ეფთან ურთიერთობაში, მაღალფარდოვანი, ოდნავ ცალბი ცილი საუბრისა. თამარულა ერთგვიანად თავისთავში შეერყვნილად ატარებს ჩვენი წინაპრების მაღალ მორალურ დეისებებს. შატბია თუმცე გულწრფელად ცდილობს თამარულა დაარწმუნოს თავის ერთგულებაში, მაგრამ გულის საღრმეში მაინც ფიქრობს, რომ ბედნიერი მამინ იქნებოდა, ერთ აღამიანში რომ ეპოვნა მეფისა და თამარულის ღირსებები. თუ თამარულას უკვი უყარგავს მოსვენებას, შატბიას შინაგანი გორება სტანჯავს. ამ სულიერი ტრავმის მომენტში მათ თავს დაატყუდებთ ომი. მაგრამ ამ დიდ გაჭირვებაში ისინი დროებით თითქო უნებლად გამოსავალსაც კი მოულოდნელად მიუხედავად ყოველგვარი უკვისა, შატბიასადმი სიყვარულით თამარულა ისე გამსჭვალული, რომ მას სწორედ ეს სიყვარული გადაადგმევინებს არა მარტო გატყუდებულის, თავისთავისთვისაც, მეტად მოულოდნელ და გაბედულ ნაბიჯს.

თუ რომინის პირველ ნაწილში წინა პლანზე შატბია და ნიჭარბობის ამ ნაწილის საკვანძო მომენტებში სხვა პერსონაჟებზე უფრო მკაფიოდ და სრულად გლონდება მისი ჰასიათის ესა თუ ის თვისება; მისწრაფება და უნებები, შატბიას ფრონტზე წასვლის შემდეგ, რომინის მეორე ნაწილში სამოქმედო ასპარეზი თამარულას ჩნება. თამარულა სხვა ქალბიდან ერთად იჭერს ომში წასული მამაკაცების ადგილს შატბი და იწყება მამე შრომიითა და ხიფათით აღსავსე ცხოვრება. თამარულას პირველი გზამკვლევი მიწისქვეშა წიაღში, გამოცდილი მეშახტე და უზნის უფროსი ნიკო არაბიძეა. ნიკო ადრე თამარულას, როგორც თავის საჩქლოს აღმადგინად უყურებდა; ამ უოგონას არა თუ შატბი შეშაობა, მისი სახელის გავონებაც არა სურდა. ნიკოს წადილს კი — მისი ერთადერთი ვეი მამის კვალს გაყოლოდა — ვის გატყუება წინ ეღობებოდა.

ნიკო არაბიძე განცვიფრებულია, კრატეულ მომენტში რომ თამარელა ვაბედულ ნაბიჯს დადგა და, ეს მიამბიტი გოგონა შარში თამაზად აშოუდგება. ჰველი მემხატის თვალწინ ზრბდება და უკლებდება თამარელა შევანებულ მოქალაქედ და პატრიოტად.

ომის დაწყების შემდეგ შეგი ძალე სტრეპებს შემხატობა ქალაქს, მისი ძმა-სულიკო კი შემოღობამდე, ავადმეიაში სწავლის დაუწყებამდე რჩება და შახტისათვის, თუ ახლომხლო სოფლების კოლმეურნეობებისათვის ლოზუნგებსა წერს და პლაკატებს ხატავს. რომანის ამ ნაწილში პირველად გამოჩნდება თავზეხელაღებული ბარდღა-ბიძინა. რაიონში მას ყველა შიშით უყურებს და ერიდება.

რომანის მესამე და მეოთხე ნაწილში თამარელასთან ერთად უფრო მკაფიოდ იკვეთება ნიკო არაბიძის სახე. ის თავგანწირულად იბრძვის ომის წლებში შექმნილ საბრძოლოებთან. საბიჭვე მსალის ნაკლებობის გამო თავის ეზოში ხეებსაც კი გადაჭრის. ხსნის ცეცხლიან ლავებს, რამდენიმე ცელის განმავლობაში შახტიდან არ ამოდის, რომ საქმე არ შეფერხდეს, პირადი მთავალით სხვებიც გაამხსნევს. ქვეყნის განსაცდელი და ხალხის გასაჭირი ყველას ერთნაირად არ მიაქვს გულთან ახლოს. ამ მძიმე დროში ზოგი ხელის მოთხოვნასაც კი ცდილობს. ასეთების სულისამდგმელად გვევლინება ჯერ შახტის უფროსის მოადგილე, შემდეგ შახტის უფროსი, კართრისტი ლეონტი ბუხალაძე, რომელიც ხელისშეწყობის მავიერ არაბიძესა და თამარელას შედარებულად ებრძვის კლდევც. ამ ბრძოლაში დროდადრო ბუხალაძე მოხერხებულად იყენებს ბარდღა-ბიძინას. ბარდღა-ბიძინას დაუდევრობით ნიკოს უბანში აფეთქება ზდება. ნიკოს პასუხისმგებში აძლევენ, რადგან ამ უბედურებას მის უყურადღებობას მიაწერენ. ბარდღა-ბიძინა შემხატეთა ქალაქიდან გააბნის. შემთხვევით დაჭრილი, პოსტიტალიმ ეწყობა თავისი საყვარლის, შერა არსენიის წყალობით, რომელიც ბარდღა-ბიძინაზე აღტყვივად შემხატეთა ქალაქიდან. ბარდღა პოსტიტალიდან ფრონტზე მიდის იმ იმედით, რომ ბრძოლაში თავს გამოიჩინოს, ჭილ-ტრებს დაიშახტურებს და თავის დანაშაულს ამ გზით გამოისყიდის. მაგრამ ის ტყვედ ვარდება და მტერი სათანადო მოწაზადების შემდეგ მშობლიური ქალაქის მახლობლად პარაშუტით გადაშოსვამს. ბარდღა-ბიძინას დივერსიული ზრახვები არა ჰქონია. ის ფიქრობდა, რომ ამაზე უმოკლესი გზა სამშობლოში დაბრუნებისა არ იყო. ამიტომაც დათანხმდა. მაგრამ დაადგა თუ არა ფეხი მშობლიურ მიწას, გამოცხადების მავიერ მიიშალა და ბატალიონის მებრძოლებს თავსატეხი საქმე გაუჩინა. ბოლოს მას მიანიც შეიპყრობენ და როგორც დივერსანტი ნაიბზარის ფერდობზე დახრებენ. ბარდღა-ბიძინას გასამართლების შემდეგ ირკვევა, რომ შახტში მოხდარ აფეთქებაში ნიკო არაბიძეს ზრალი არ მიუძღვრს. ნიკოს აღრინდულ უფლებებში აღადგენენ. და ის კვლავ ხალხით შეუდგება საქმეს. თამარელა კი ამსობაში ერთ ქირს რომ ვადღურჩება: ბარდღა-ბიძინას სახით, მეორეს ვადაყურება. მოულოდნელად ირკვევა, რომ ის თავდაიწვევებამდე უყვარს შახტის მთავარ ინჟინერს ჰანდრო ჭიდაშელს. თამარელა, რა თქმა უნდა, ამ თანადგებობის ამ სიყვარულს. ზიდაშელს კი თავისი არ იმლის. ძილს ფეხზე დამდგარ ნიკოს ჩემად ატყობინებენ შახტისა დაღებვის ამბავს. თავზარდაცემული არაბიძე გულმოდგინედ უმალავს ანათის შეილის დაღებვას. გულისჩიბეში საიდუმლოდ ინახავს შავ ქალაღდს. მაგრამ ანათი ზიდაშელის მიზეზით შემთხვევით შეიტყობს ამ უბედურებას და მძიმე სულიერი და ფიზიკური ტრავმა მას ლოვანად ჩაადგებს. კარგანის შემდეგ ძლიერსლივობით ფეხზე წამომდგარ, ახალი უბედურება დაატყდება თავს.

ომის წლები არა მარტო იმათთვის, ეინც ფრონტზე იმყოფებოდა და მტრის ტყვია ეშქრებოდა, არამედ იმათთვისაც, ეინც ზურგში დარბა, აღსაცეც იყო შრავალი ხიფათით, განსაცდელთ და მძიმე განცდებით, რაც ნაჩვენებია „ახალი პოტიონტის“ პერსონაღების მავალითზე, რომანის წინა, ოთხ ნაწილში.

608.

ნ ა ვ ი ლ ი მ მ ხ უ მ ი

თამარელას დღეობა.
3 ნოემბერი 1943

ხუთ ოქტომბერს პირველ ცულაში ეწეშობოდა. ნაშუადღევს შინ რომ დაღბრუნდი, ათამზე ბე-
ფან-ზე დაშედა. ეიას და გურამს ეთამშობოდა.
დამანასა თუ არა, ჰაემეშს თავი ანება და კი-
ბეზე ჩამიწეება. ეს კაცო რედეც საშიში შესახე-
დაობისაა და იმ დღეს ზომ ხულ ტყურას გადა-
გამიკვირდა, მოფერებით რომ დამიწყო ლამარაკი.
ღვლა ტალღებით პურის ასაღებად წავიდა და მიე-

-ვირს, გზაში როგორ აცდით ერთმანეთსო. ეს ერთი
ხანია, შინ სუესკაშისით მიხედა დაბრუნება, რად-
გან თბილი წყლის შხაბი არ მუშაობს და შერს
ციფი წყლთ ზომ ვერ ჩამოფრეცება. ბრეხენტის
პიჯაისი გახდამი ხელი შემამეება; პიჯაკი და
მუნარადი თითონ შეიტანა ოთხში, მე კი ჰაე-
შეების გვერდით, ტახტზე ჩამოფეცქი სულის მო-
სათქმელად. წინათ ასე არ ვიღებოდი. ახლა კი,
საქმელ-სასმელი რომ შემოვავლდა, ძალა მუხ-
ლებშიაც გამომეება, მელაყებშიაც. ის კი არა,

ასე მეონა თვალსაც დამაკლდა-შეთქი, ისე არგულად მჭერებმა ზოგჯერ ვარწმუნო ყველაფერი. ბუფან-ბუ ისევ მალე გამოვიდა აივანზე, რაღაც მოუსვენრობა შეატყვევ, თანაც მალიშალ საეჭვოდ გადმოხედდავად ხოლმე ბეჭს ფეხიდან. ერთი-ორჯერ თვალთ რომ შეესწარი მის ფეხრულ თვალთვალს, გულმა აღარ მოითმინა, გამოწყვევად შეეხედე და გვიხე:

- აგრ რატომ მივერებ, ბუფან ძია?
- მაინტერესებს, წუხანდელი ამბის ხომ არაფერი შეგიტყვია.
- რა უნდა შემტყუო?
- მოგა აბა ლელა და... გეტყვის.
- შენ უთხარი ლელას რამე?
- კი, რაღაცა...
- ლელას თუ უთხარი, ბუფან-ძია, მე, რა, არ მენდობი?
- ნდობა რა შეაშია... რაფერ გითხრა თუ არა კი...
- როგორც ლელას უთხარი... ისე.

ბუფან-ბუ ცოტა ხანს კიდევ იდგა დაფიქრებული, მერე ტახტზე გვერდით მომჩადა და ხმადაბლა, შემპარავი კილოთი გამანდო:

— დღეს, უფინა არაბიძის ოჯახში ყოფილან ისინი და... — შემოხედა. მეც შევხედე რაღაც აგუსწინათგონობით გულგადაქანებულში. ერთ ხანს ასე გამჭრებული შევცქეროდათ ერთმანეთს. მერე ბუფან-ბუმ თვალი მოშარიდა, თავი დახარა და უფრო სხადაბლა განაგრძო, — ნიყო გადაუსახლეთ-ბითა... სხმათს კი... თავი მოუკლავს.

ტახტზე კი არა, თითქმის მადლა ატყორცნილ საქანელაზე ვმჯდარაფიცი, უცებ საშინელი ბისწრაფით დადმა წამოსულმა დაგვარგე წონაც, ვრწო-ბაც, ვანდაც... მერე ერთი წამით ვფრთხენი რა საშინლად მტკიცია შეზღბი... მეტი აღარაფერი მახსოვს. გონზე მხოლოდ მეთრე დღეს მოესულვარ, მაგრამ განძრვება და ფიქრი შესაძვე დღესაც არ შემელო. ტახტიდან პირველ წამოსულს შუბლი იატაკზე დამიკრავს. ოცი დღე ვიწვიე. კაცმა არ იცის, რა მოხდა, რას ვრწოდენ... მე შენ გეტყვი, ვინმეს ამის თაბანზე რამეს ჰკითხავს!..“

10 ნოემბერი

„დღეს ბუზალაძემ თავის კაბინეტში გამომიხანა და ცოლად მოხარა:

- განცხადებას დაწერ — შენი სურვილით წახვალ, თუ ბრძანებით მოგხანა?
- გაოცებულმა გულბრჯვლოდ გვითხე:
- რა დავაშვე ასეთი?!
 - მეტი რაღა უნდა დაამავი, მოღალატის საცოლუ ყოფილხარ!
 - არ მესმის რომელ მოღალატეზე მელაპარაკებით, ამხანაგო ლეონტი?!
- ბუზალაძემ ცინიკურად მომივი:
- შენს „მეტირფას“ მატბია არაბიძეს სამშობლოსათვის უღალატნა. აბა რაზედ ააფუნდრიაკვს ნიკოლა არაბიძის ოჯახი?

ლაპარაკის თავი აღარ მქონდა. ფეხზე ძლივს

ვიდექე. შემეშინდა — ახლა კიდევ არ ჩამავდის ლეონიდა ამ ახალმა უბედურებამ-შეთქი. ეს რა ლეონისწრობა — არაბიძისთანა ერთგული და მატრიოტიზმი მოღალატედ მოგვითლეთ; — პატრიოტიზმი ბუზალაძისთანა ფარისევლმა ორგულეზმა ჩამოირიგეს!.. მაგრამ, როცა გუნებებან, თუ გინდა ნუ ირწმუნებ ბუზალაძის ერთგულებასა და არაბიძის ორგულობას! ძალი აღმართხ ხნავსო. ბოლოს ამ ძალამ მსენელიც თუ ქვეშ არ მოიყოლა?

- სიტყვა არ შემეზბურებია, ისე გამიყვლი ბუზალაძის კაბინეტიდან. მისი განაჩენი სწორედ მაშინ დაშეწია, კარგში რომ გადადიოდა.
- კ ჩორტუ ვას ვეზო.

გადაწყვეტიტე შახტს აღარ გადავარებოდი; მაგრამ ათითვე ნაბიჯიც არ მქონდა გადადგმული, რომ უცებად გამახსენდა — ერთ ჩვენს მემუბტეს დავიანებისათვის ცხებ რომ მოუსაჯეს. მეც დეგრტორად არ გამოამავადოს ბუზალაძემ-შეთქი. ვინ იცის, გუნებში სწორედ ეს აქონდა — ან შეურაცხყოფა მიმევენებინა, ან არასწორი გადაწყვეტილება მიმედლო. უმაღლესტისავერე შევბრუნდი. საღამებში ხელახლა გამოვარევი ნათურა და შტოლნას მივამურე. შტოლნიდან, ის იყო, რაკიომის მდივანი ბეჭლარი გამოვიდა. ასე უდროო დროს გარეთ რომ დამინახა სპექსამოსითა და ნათურით, გაკვირვებით გვითხა:

- რომელ ცვლამი მუშაობ?
- მეორეში, ამხანაგო ბეჭლარ!
- მეტე, ახლა რომელია?
- მეორე.
- მეტე, შენ სად დატანტალე მუშაობის საათებში?
- რა მეტნა, ბუზალაძემ გამომიძახა და...
- ბუზალაძემ?
- გამომიძახა და მოხსნიდაც დამეშუქრა, განცხადება დაწერიე! არ ვიცი, რამდენად სწორია ასეთი მოპყრობა?

— ვიცი, ვიცი, — თავისთვის ჩაილაპარაკა ბეჭლარმა. მერე ისევ მკვახედ გადმომკრა. — შენ რა, სწორად არ მივაჩინა მისი გადაწყვეტილება?

— რომელია სწორი მისი გადაწყვეტილება; რომ ეს იყოს?

- ბეჭლარმა გამოწყვევად შემომხედა, მეტე თავისი ახალაც ჩაათვლიერა და დამყინავად თქვა
- მაინც, რა არ მოეწონს?!
- რომელი ერთი გითხრათ?
- მაინც?
- შახტის აშენებელი არაბიძე თუ მოღალატე ყოფილა, აქაურობის დამატყვევარი ბუზალაძე კი პატრიოტი, რაღა საქრობა რამის თქმა...
- არაბიძის აყვარე შენ არ გვეითებხ. ბუზალაძეს კი ასეთ ბრალდებას რომ უყენებ, რა საბუთით?!
- რა საბუთი უნდა იმ ამბავს, რომ თავისი საჭიროებისათვის, შახტიდან ყველაფერს შინ უწოდება.
- მაინც რა ვაზიდა? გადამირეცხ ეს ვივო! —

ბეღების აქვეით წამოიძახა ბეგლარმა და კვლავ მოავლო მხერა პირში წყალდაფუხვებულ ამაღს.

ყოტა კი გამიყვარდა, რაიკომის მდივანმა სალაპარაკოდ თავი რომ გამოხადანა და ასე წერილად დამიწყო ყველაფრის გამოკითხვა, მაგრამ მალე მივხედი... სხვა შემთხვევაში ასე არ მოიქცეოდა. უნდაც არ შემომხედოდა. დახარბებინებდა ჩემს თავს რაიკომში და მესამე მდივნის ხელით განმძობდა ტყავს. ახლა კი რაიკომის მდივანი მართი არ იყო, ხალხი უხვია, ხალხს კი სხვაგვარად თვალს როგორ აუხვევდა. ასე ძალიან რომ არ „დაინტერესებულყო“ ბუზალაძის უპასურობით, ხომ იფიქრებდნენ, ესეც ამის მფარველი ყოფილაო. ახლა ისე ვიფიქრებდი და გახვევული, აღარც საკუთარი თავის დაზოგვა შემიძლო, აღარც სხვისა; ამიტომაც გულახდილად ვუთხარი ყველაფერი რაიკომის მდივანს.

— იმერს ის ხე-ტყე საბიფედე არ გამოადგებოდა და ამიტომ წაიღო.

— რა არ გამოდგებოდა, ამხანაგი ბეგლარი? თუ მართლა ისე უსამეფლოდ მსხვილი იყო, შეიძლეოდა ენად ენად ირად, ენად ოხსად გაბოხა და ისე გამოეყვება. კითხეთ შებიფედე და გეტყვან...

სანამ მე ვლაპარაკობდი, ბეგლარი ისე გადახედვდა ხოლმე თავისიანებს, ამკარა იყო, გუნებში მყოფანმყოფა. ბეგლარმა ბოლის ერთი ამბიფულ-ჩამათვლიერა, მერე მიხვდა, — კარგი, გასწი სა-მეშალოდ, და — წაიფიდა. შეირე დღეს ბეგლარს ბუ-როზე ბუზალაძე დაუბარებია. ტყავი გაუბერია. რაიკომიდან დამბრუნებულ ბუზალაძეს ამხანაგები-სათვის უოქვამს — ბილშევიკურად ვაღარც ვე-ლაფერი, ხომ გაგიფიქრათ — ჩათრევეს ჩავილა ხუბიით. ხომ სასაცილო და სატირალია ერთსა და იმავე დროს — ბუზალაძე და ბილშევიკი! ბუზალაძეს რაიკომის მდივნისთვის ისეც უოქვამს, მე მოხსნას ვუბრუნებდი იმ მიღლატის საცილეს და, ახლა რა ვქვამ, ეს რომ გვაფეთო, ხალხი რას იტ-ვეს, არადა, შეიძლება მიღლატის საცილის შეს-ტში გაჩერებო? ბეგლარს შახტიდან ჩემი გათავი-სუფლების ნება მიუცია ბუზალაძისათვის. ლეონტი-საც აღარ დაუყოვნებია. იმ დღესვე ბრანებით მომ-ხსნა, როგორც უკარგისი მუშა და თავიდან მიმი-შორა. მაგრამ მოაფრებთ მაინც არ მოუხვევია. სამხედრო კომისარიატში დაურკვია: ფრონტს მაინც ენაჭირებია გოგოები — სანიტრებად თუ სხვა რაზე-ზე და ტყველად რომ დახვებება, აჯერ, თამარელას სამეც გაუწინეთო. სამხედრო კომისარის მოადგი-ლეს თავისი წარუსავის ბეგან-ბუსავისის უკითხავს — როგორ, თამარელა აღარ მუშაობს? დღეს შეს-ტიდან დავკრევეს, — როგორმე ფრონტზე უკარით თავი ამ უსაქმოს... შახტიდან მოხსნილია — მი-ღლატის საცილე ყოფილაო! — კომისარის მოადგი-ლეს კი ისეთი მოსწრებელი პასუხი გაუცია, ისე-ლი... — თუ მიღლატის საცილეს, თქვენ რა, ფრონტი მიღლატების საცილევებს თავშესაფარი ვფიქრობთ? — ბუზალაძეს ენა ზავარდნია. დამით კი სწორედ სახლის წინ, ბეგან-ბუ დახვედრია,

მახარის კალთა გადაუწევა, წყალსადენის დიუ-მიანი მილის გადანაჭერი უწევინია და უსაქმოს... თუ თამარელას თავს არ დაანებებ, მემსა რსებმა გავს მამინ პასუხი ამ რკინისთანო.

მევიერს, როგორ გახედა ასეთმა ფრთხილმა კაც-მა. მაგრამ როცა საჭიროა, ეტყობა, კერძოდ ისა არ იყოს, ბეგან-ბუსაც არ ავლია გახვევულება. ვე-ლაფერს მოველოდი, მაგრამ თუ ბეგან-ბუ გამოე-ჭობავებოდა, ჩემს სიციოტელში ვერ წარმოვიდ-გენდი. ყველაზე საყვარელი მინც ისაა, რომ ამის თაობაზე ჩემთან არა თუ არ დაუტრამბავნა ბეგან-ბუს, კრანტიც არ დაუბარებს. ეს ყველაფერი ძალიან მივიერს, ალბათ დელო იმიტომ, რომ ეტყობა, სრულებით არ ევიწიბო ადამიანის ბუნებას...

16 ნოემბერი

„დღეს საოცარი ამბავი მოიტანა შინ ბეგან-ბუმ. ამ რამდენიმე დღის წინ ჩემი მოხსნას თაობაზე სიდაშული და ბუზალაძე სამეცდრო-სახი-ცოცხლოდ დასტავებინა ერთმანეთს. სიდაშულს უო-ქვამს — მიღლატეები თქვენ უფრო ჩანანათ. ვიდ-რე ისინი, ვინმედაც ეჭვი გაქვთო. ამ გაჭირების დროს შეიძლებოდა თამარელას გათავისუფლე-ბათ?... ბუზალაძე მაინც რაიკომში გატყველო და ბეგლარისათვის შეურიგლია — თამარელას გულის-თვის სიდაშულმა მიღლატე მიწოლაო. ბეგლარს, რა თქმა უნდა, სიდაშული დაუბარებია და უო-ქვამს, — შენ, რა, მოეწყინდა ხურგში ყოფნა და პატივი, თუ რა ამბავიათ. ხომ არ ვინდა, ფრონტზე გიკრა თავიო... ხიდაშული რაიკომის მდივანსაც არ მორიდებია, ლეონტიზე უარს იმ დღე დაუწევია. — ფრონტზე გაგზავნათ რომ მემუქრები, ვანც იქ არის, სასჯელს იხდის თუ რაო! მე კი მეტონა, ფრონტზე ყოფნა ამ განსაცდელში პატრიოტობა იყოო. ეს თქვენ გემინათ, აქ, თბილ ადგილებზე მოკალა-თებულეს ფრონტისაო. ცუცხლშემინთებულ ბეგარ-საც აღარ დაუყოვნებია: ბუზალაძისათვის უოქვამს — დღესვე გაათავისუფლე ხიდაშული შავიანი ინფი-რის მოვალეობისაგან, ახლა თუ ნებით არ წა-ვა ფრონტზე, „ხათრს“ აღარ გაუტყავენ, მინც წაიყვანენ... ხიდაშული უსიტყვოდ გამობრუნებუ-ლა უკან, აი რას აკეთებს ბუზალაძის ენა. ვინც მართალს ეტყვის და წინ გადაუდგება, ვეღას თა-ვიდან იშორებს, ჩვენი გამარჯვებისათვის თუნდაც დიდად საზიანოც რომ იყოს ეს ნაბიჯი. ეტყობა, გამარჯვებებსა და დამარცხებებს მისთვის ერთი ფასი აქვს. ამ უარის ხალხს არავისთან არ გაუჭირდება შეგება. რაზე რომ იყოს, ხვალ ისევე აკოცენენ პირზე მტერს, როგორც უემინ მოვლარეს კიციდნენ.

რაც შახტიდან მოხსნეს, თამარელა ერთ ხანს დაბნეული დაპირიალირბდა, მაგრამ ეს ამბავი დიდ-ხანს არ გაგრძელებულა. ბუზალაძის მსაჯვრობის შეტყობამ ის წყის გამოაფხიზლა და პირველად ხი-

ყოველმეორე სერიოზულად ჩააფიქრა თავის მიზანულ-
ზე ადრევე ფიქრობდა და ახლა კიდევ უფრო მე-
ტად დაწმინდა თავის ვარაუდში, რომ ერთადერთი
სწორი ნაბიჯი საყვების მოწოდება და ინსტიტუტ-
ში გამოცდების ჩამატება იქნებოდა. სამთო საქმეს
ახლა ისე კარგად იყო პრაქტიკულად დაფუძნე-
ლი, რომ სამთო ფაქტობრივად არ გაუჭირ-
დებოდა. მით უმეტეს, თუ წელიწადს შახტში მუ-
შაობამ ეს საქმე ისე შეაყვარა, ხშირად ავიწყლებო-
და ნიკო ანაბიძის სიტყვები ამის თაობაზე, მაშინ
თამარულა შახტის ჯურღმულს კიდევ შიშით უცე-
როდა და ვერ წარმოედგინა, რა უნდა ყოფილიყო
შემატება საჭიროებაში მიმზიდველი და, მით
უმეტეს, ცხოვრების მიზნად დასახსნავი.

თავისი განზრახვა არაფრისთვის გაუშვლია, გული
რომ არ აჩულებოდა, ბავშვებსაც არ გამოშვებო-
ბია, ისე გაიხარა სახლიდან. თან წაიღო შახტის
წერილები და საყუარის დღიურები, რაც უნო
ძველმოღურ, ჩანთასავით მოზრდილ პაფუღელში
ჩაატვა. დანარჩენი ყველაფერი — ტანსაცმელი,
წიგნები, აუ სხვა წერილმანი შინ დატოვა. რაც ორ
წელიწადს შემსახველ საღარიბო ფული აგროვა,
აქედან იქვე გადაადგილებინა და როცა შინ არა-
ვინ იყო, იქაურთა გამოიტარა, შერე ნაქტარაღვი
სახე ციფრ წელით დაბანა და წავიდა. იმედი ჰქონ-
და, თუ ნაცნობი კონდუქტორი არ შეხვდებოდა,
ბილეთის სამ-თხმავ საფასურს გადაიხდიდა და
თბილისამდე როგორმე ჩააღწევდა, იქ კი ერთ თა-
ვის სკოლის ამხანაგს მიადგებოდა და ყველაფერს
შეაგვარებდა. ის ამხანაგი მომლოდინე ჯერ კიდევ
იშის დაწყების წინ წაიყვანეს თავისთან და ახლა
სავე უნივერსიტეტის ინგლისური ენის ფაქტობრი-
ვის შესამე კერსზე იყო. გოგონამ იშის დროს რამ-
დენჯერმე მოსწერა თამარულას — უსწავლელი
არ დარჩე შახტის შემყურე, გვეოფა გმირული შრო-
მა, ჩამოდი, მაშაიში დიდი კაცია და ყველაფერს
მოუბრუნებს ინსტიტუტში რომ მოხვდე. თუმცა
დარწმუნებული ვარ, არც ისე გაგიჭირდება გა-
მოცდების ჩამატება. თამარულა სწორედ ამ გულის-
ხშიერი ამხანაგის იმედად ეშურებოდა თბილისისა-
კენ.

თამარულა ახლა სხვას არაფერს ნატრობდა,
ოღონდ არავინ შეხვდებოდა, მაგრამ მას სადა
ქონდა იმისი იღბალი, რომ ნანატრი უბოხელ შა-
ინც ასრულებოდა. სწორედ საღურის ახლის გა-
დაყვარა ბუხალაქზე. მანქანა ქუჩის პირას გაჩერ-
და, ჩქარა ნაბიჯით მიმავალმა თამარულამ მართა-
ლიად დაძლია და საჩუქრულში მოჩუქვნიანებით რომ
გამოჩნდა ნამავაივის სახე, მაგრამ ამ „მოწყენებას“
თვალის მოსარიდა. გულმა კი რაღაც არა სახიკეთო
უკრინა. გაიფიქრა თუ არა თავისი სახელი, და ხმა-
ზე ისიც იცნო, ვინც ეხსება, უნდა გაიფიქრა: „და-
ვიღებე“. სხვა გზა არა ჰქონდა, გაჩერდა და ში-
ხედა, ბუხალაქში, ის იყო, კარი გაღო. მანქანიდან
გამდგომდა. დონეშემოფიქრილი, თამარულას მოახ-
ლოვების მილოდინაში კმაყოფილებით იღიმებოდა.
— ვერ მიყანი, გოგო?

— თქვენი ცნობა ძნელია. — მიამიტად მიუკო
თამარულამ. ბუხალაქზე კი ეჭვი არ შეპარვია... ამ
პასუხის ორპირიანობაში. მაგრამ რა, ჩემი იღბა,
თავისი ეჭვი და ვარაუდი გაემეღებინა?

— კი, ახლა იცა ჩანებულელი ვეღაფერი,
ახლობლის ცნობაც გაგიჭირდება. სად მიხვალ ამ
შუალაქში?

— შუალაქე ჯერ შორსაა, მაგრამ... აგერ სადგურ-
ზე, ნაცნობი კონდუქტორის ნახვას ვაპირებდი,
ფრონტიდან შეილი ჩამოსვლია და, იქნება...

— შახტისა შესახებ იცოდე რამე? ჩემო თამარულა,
რას გაცივებ, სანამ ომი არ დამთავრდება...
კარგა, დაველოდებით, ინახვულ კონდუქტორი და
მერე ერთად წავიდეთ, სახლში მანქანით მივიყვან...
თან საღაპარაკოც მაქვს შენთან...

— მაგისთვის როგორ შეგაწყუბებთ. თანაც, ქვე-
ფანა ერთმანეთის შტრად ვევილის და ახლა ერთად
რომ დავეინახონ, რას იტყვან?

ბუხალაქში მოულოდნელად გაიყინა.

— რა გეპებს ჩვენ სამტრო!.. იმას თუ გულის-
ხშიბ, შახტიდან რომ გაგათავისუფლებ... რა შე-
ნა? რაიკობის მდივანმა დამირეკა, სანამდი უნდა
იყოლიო შახტში მოდელატის საცოლოო. მერე რა
ხიდაშვილით რომ ვერ შევეყვამებოდი ბუღალარს!..
გინდოდა ზაღლოდნოსიან გავსიოსე? შენ კი, ჩემს
გასატრის რომ მიმხედარაფავი, ცოტა ხანა სადმე
თავი შეგუარებინა, ნახავდი, თუ ხელახლა არ
მიუიღებდი... ხში იგი, დღეს რომ ასეა, ხვალ იცა...
ვინ უშვებს თავს ხეტყვას? კარგი ანა, გადი სად-
გურზე, ნახე ის შენი კონდუქტორი და დანარჩენზე
გზაში ვილაპარაკო.

„დღეს ჩემს წასვლა აღარ მოხერხდება, ასეთი შა-
ვი კატა რომ წინ გადავიბრუნე, უკან გაპარუნეა
სუბოია. — გაიფიქრა თამარულამ. თითქო შარ-
თლა კონდუქტორის სანახავე შეურეზობათა, თამა-
რულამ „დაუკრამ“ ბუხალაქზე, საღურზე გა-
ვიდა, მატარებლის ჩომოღვიმის დაველიდა, ნაცნობი
კონდუქტორიც „ინახულა“ და უკან დაბრუნდა.

— რათ, იმ შენმა ნაცნობმა კონდუქტორმა? —
იკითხა ბუხალაქში.

— არაფერი. კვითხავ ჩემს შვილს და თუ რამე
იყის, შეგატყობინებთო. — პირველად თქვა ტყუი-
ლი თამარულამ. ის კონდუქტორი, რომლის ნახ-
ვაც ჰქონდა გადამწყვეტილი, უთხრეს — დამის მა-
ტარებულს უნდა მოკვეთო. ეს კი დაუფარა თამა-
რულამ ბუხალაქზე.

— სტანდარტული დაპირებაა, — ჩაიციხა ბუ-
ხალაქში. — რომც იყოფეს რამე, მაინც არ გეტ-
ვეის, მით უმეტეს, თუ კუდი ამხანაგი. ვეღა თავს
უჭრთხილდება.

— რატომ, თუ გენდობა?

— თუ გენდობა კი, მაგრამ გენდობა?
თამარულას გაუკვირდა, მანქანაში მძღოლს რომ
ვერ მოგრა თვალის. მის ადგილას საქვითან თვა-
ლით ბუხალაქე იყდა.

თამარულას ბუხალაქის ბოლო სიტყვებისათვის
ყური კარგად არც უვლია. საგონებელში ჩავარდნი-

ლი გოგონა ახლა მარტო იმაზე ფიქრობდა რა მიზეზით უოჭა უარი ლეონტისათვის — მანქანაში ვერ ჩავჯდებით. მოსაზრებულობა და კრიტიკული მფობარებობიდან თავის დაღწევის გამოცდილება არ აკლდ, მაგრამ ახლა თითქმის დმერთი და ვნამაჲ ბუზალაძის მსარევე იყო. მონუსხულივით გამტრებული თამარელა ადგილიდან ფეხს ვერ სძრავდა. ბუზალაძისთანა მსაჯერისათვის ძნელი მისახვედრი არ იყო რა გასატირიც ადგა ამ გოგოს. ბუზალაძე იმასაც ადვილად მიხვდა, რომ დაყოვნება აღარ შეიძლებოდა. მან ერთი არაბად გამოხვდა თამარელას მანქანის ფანჯარიდან და მოულოდნელად გადაიხარხარა. ამ ამბავმა თამარელა კიდევ უფრო დააზნია. ვერ მიხვდებარყო ბუზალაძის ამგვარი საქციელის მიზეზს. ბუზალაძე კი იცინოდა. თამარელამ ერთს წამით შეავლო თვალი მძღლის საზღვრიდან წინ წამოხრილი ლეონტის და იმავე წამს მისი წარურთულბავე შეაფიქრდა მოგზა:

— როგორ გატყობ... გემინია! თუ... არა შევდა მწვერი ხესათ?...

თამარელა ვერ მიხვდა, ბუზალაძემ რა შეუმჩნევლად იმიოვდა მის თავმოყვარებობაზე, რა ისტატურად მოუჭრა უკანდასახვეი უკა.

თამარელას არაფერი უთქვამს, უკან კარის სახეღურს სწვდა, მაგრამ ვერ გააღო.

— აფერ, ჩემს გვერდით დაჯექი, რა უკისხვიით იქცევი, — ღია ფანჯარიდან გამოსძახა ლეონტი და წინა კარიც გაიღო.

— შეფერი სადმე გაგზავნეთ? — იკითხა თამარელამ.

— რაც მანქანის ტარება ვისწავლავ, ხანდახან მე თვითონ დამწყებ, როგორც მომხმასიათება. წიღან, აფერ სოფელში ვიყავი. კაცი შავდა სანახადა...

თამარელამ, მართალია, დაკვდა ბუზალაძის ნებბს, მაგრამ მის გვერდით რომ დაჯდებოდა, სწორედ სიკვდილი იყო ახლა ამ კაცთან ასე ახლოს ყოფნა.

— წავედიო. კარი კარგად მოხურე, დაკეტილი არ უნდა იყოს. — თამარელამ კარი ვერ გააღო, ხელახლა რომ დაეხურა. ისევ ბუზალაძემ გაბყო მელავი, კარა გააღო და მაგრად მოიჯახუნა. თამარელას არ ენათმოუნა, ამასთანავე ბუზალაძე მელავით უნებლიეთ მის მეგრესაც რომ შეეხო, მაგრამ, ცუდი მაინც არაფერი უფიქრა.

მანქანა ნელა დაძრა. შეჭმარების იხსურვი სინათლე ამ სინელეში ყველაფერს არა ამქვეყნიური ვლერითი მისავდა. რაკი თამარელას არ ესამოურებოდა მანქანაში ბუზალაძის გვერდით დაჯდომა, ახლა ისე უჭევებოდა, რომ მანქანა ძალიან ნელა მიჰყავდა ლეონტის. ლეონტი კი იმის სწუხდა, რომ წინააღდევე თავიბი სურვილისა, საკმაოდ სწრაფად მივიდა და, ვითუ ვერ მოეწყრო ვვადგობის მიე მოფიქრებდა და თქმა, როგორც უწიდა. ბუზალაძის სახლი სწორედ შუა ვახზე იყო საღვურსა და ზიზიზიბაძის სახლს შორის. და ამ შუაღვლეს ახლა უკვე ისე სწრაფად უახლოვდებოდნენ, ერთი პირობა ბუზალაძემ იმედიც კი დაკარგა, რის თქმაც მინდოდა, რაც განსრახული მჭონდა,

ჩანს არ უწერია ახდომით. ვერ მიხვდებარყო რა ვმართებოდა. ჩვეულებრივ ვნაწყლიანმა, ცხელ, კრძნეტივ ვერ დაძრა. თამარელასი აჭე კრძნეტივ შენებია, არც ისე ყოფილა მისით მოხიბლული და თავბრუდახვეული, ვნა დაამოდა. მანქანა მოულოდნელად გააჩენა ბუზალაძემ. თამარელამ ვაკვირვებით გადახვდა.

— თამარელა, დღეს რა დღეა?

— ორშაბათი.

— ოცდახუთი ნოემბერი. მოდი, ეს ორშაბათი, ეს ოცდახუთი ნოემბერი იყოს ჩემი შერჩევბის დღე!

— ხელ ერთია, ადრე თუ გვიან მაინც მოვევება ჩიხბი...

— რატომ, რა კანონმოხიერებაა?

— ვტყობა, არის რაღაც... ვერ ერთი, ხასიათი, მეორე შეხედულება. მე თქვენი გზით ვერ ვივლო, ვერც თქვენი აზრბს ვაგვიარებ.

— ვერ ერთი, რასაც ვლაპარაკობ, ის ყოველთვის არ არის ჩემი შეხედულება, რადგან მე მარტო ჩემს თავს არ ვეკუთვნი, ამოდუნა საქმის ხელმძღვანელი ვარ. თქვენ ათასნი ხართ, მე ერთი. მოდი და ყველას გულში ჩაიხედ — ყველას ანგარიში გაუვირებს შეუძლებელია.

— შეუძლებელია, თუ ამ საქმისათვის მოწოდებულნი არ ხარ! დავნიშნეს და... თქვენც ორივე ხელით მოგბლაძევეთ თბილ ადვილს!

— ეს უკვე კრიტიკა! — სიცილით შეაწევტებნა სიტყვა ბუზალაძემ.

— რატომ გააჭერეთ მანქანა?

— რატომ და... წიღან რომ შერიგება შემოგთავაზე, კიდევ, იცი რა საბოლოარი მჭონდა? ძალიან მინდოდა. ჩემი ქალიშვილი გამეწრო შენთვის, ხვალ თბილისში მიდის... შევიაროთ ჩემს თვასში, მეგრე მე და ჩემი ქალიშვილი ერთად მიგაცილებთ მანქანით სახლამდე...

— გვიანაა...

— არც ისეა. თუ საათამდე ქათმბიყ არ იბუდებენ... შენი უარი მხოლოდ იმის მომსაწავებელი იქნება, რომ არასოდეს აღარ შევირგდეთ. იმიტრამე მინდა ჩემთან მომხმანდვ, რომ... ჩემს ქალიშვილმა გაგვხაკოს, რომელია ჩემს შორის მართალი! თამარელა, ძალიან გთბოე, ნუ შეტყვი ამაზე უარს... ჩემს ქალიშვილს ძალიან გაუჭარბება შენი გაერთობა.

— რა იცით?

— დარწმუნებული ვარ! სოკი რამ ნათქვამი მაქვს შენს საქმიანობაზე შატბში და... ასეთი ქალები კიდევ არიანო, გაუკვირდა. — ერთი სიტყვით, თუ ჩემი ხათრით არა, ჩემი ქალიშვილის გულითვის მაინც ნუ ოტყე უარს, ასედაც როდინმე ხომ უნდა მოგენბულებინა ჩემი თვასი. სხვათა შორის, თვასში ნამყოფი ადამიანი, ხელსხვა თვალთ შეხვდავბ ზოღმე იმასაც კი, ვინც... ერთი სიტყვით ამისი ახსნა შენ ჩემგან არ გვირდება.

ლეონტიმ საჭე ნელა მიმარუნა, ქურა გადასტარა

და, მანქანა აღმართს შეუდგა. თამარელა ხმას არ იღებდა, მაგრამ თავის თავზე გული მოსდიოდა. ასე იოლად რომ დაეცა ბუნალაძის ნებას.
 — თუ მიინდებინებ, ხვალ სადგურის ბაქანზე გამიყიდვდი, ერთად გავიცვილებითი თქვენს ქალიშვილს. გაენობისათვის ესეც იკმარებდა...

— ხვალ დღესადრინ უნდა გავამზავრო, რაღა საღამარაკოა, ჩემო თამარელა, მოვედით და ენაა.
 — ლეონტიმ მანქანა დაამუხრუჭა, შემობარუნა და დიდი ალაყაფის კარს ზედ ცხვირით შიბჯინა, მერე სწრაფად გადმოვიდა, ალაყაფის კარი გააღო და მანქანა ეზოში შეიყვანა. თამარელამ საჩქველში რომ გადაიხედა და ქუჩიდან ბუნალაძის ფასადი დალანდა გაუვირდა: მართალია, საგულდაგულოდ იყო დამარულ-ჩაბნელებული ფასადის ყველა ფანჯარა, მაგრამ თუ სახლში ვინმე იყო და სინათლე ენო, ერთგან მაინც როგორ ვერ ვპოვნა შეჭა სულ მცირე შეპურებანა.

როცა მანქანა დაბინავა, ბუნალაძემ მკლავში ხელჩაქვილებული თამარელა შინ უკანა კარით შეიყვანა. კარი შეინიდან რკინის ურდულით გადარახა და შემდეგ ვაწრო ხის კიბეს შეოთხე სართულისაკენ შეუვსვენ.

— ჭალიშვილმა ვერ გაიგო თქვენი მოხელა, თუ... — მორცხვად, ვეპით და შიშით აკითხა თამარელამ.

— ალბათ წიგნს კითხულობს... შექსპირითაა გატაცებული, სადისურტაციით შრომისთვის ვუხადებ... სანდახან მის ტრაგედიებს — „კამლეტს“, „მაკბეტს“... ხმაალა კითხულობს და, ვერ წარმოიდგენ მეც რა სიამოვნებით ვუსმენი იმ, ჩვენზე ათასჯერ უფრო ჭკვიან კაცს ხამი საუკუნის წინ იგი რა უთქვამს? — „და ვით გამოცდილ პოლიტიკოსს მფეფრება, აუნდა ვრარაგერს ვერა ზედადვი, მაინც თქვი, ვბედავ...“

— მაგას თვითონ შექსპირი არ იტყობდა, სულ სხვაა, როცა თავისი ნაწარმოების გმირს ათქმევინებს...

— შენ როგორც განდა, ვადვი ფაქტია, რომ გმირს შექსპირმა ის ათქმევინა, რასაც თვითონ ფაქტობდა...

— არ დაიჯეროთ, დაგაქვიწვდათ, წედან რას ლაპარაკობდით?

ლეონტიმ კარს ზელით უბიძგა. კარი გაიღო და მასპინძელი თამარელას შეუძღვა საუშაოდ დიდ ოთახში, რომელიც დამის ნათრითი იყო ცასფრად განათებული. ეს ბურუსივით მერთალი სინათლე ოთახში ყველაფერს ბუნდოვნების სამოსელში ხვევდა. ოთახიც გაყოლებით უფრო დიდი ჩანდა, ვიდრე სინამდვილეში იყო. წინა ოთახში გაედიდნენ. ის უკანა ოთახზე შეიძლება უფრო დიდიც იყო, მაგრამ განათების წყალობით პატარა ჩანდა. ამ ოთახს მიწდისფერი ნათურის შეუი მოაფრთხა და აქაურობა რაღაც შექწითელ გამჭვირვალე სითხეში ჩაძირულს გავდა...

— თამარელა, ავერ როიალთან დაჯექი... კიდევაც რომ იცოდე, მაინც ვერ დაუტრავა, ახლა ისეთი

დროს! იცეცა და ვეღარ დაიქცა ეს ქვეყანა!.. ამუნება ხომ ძნელია, მაგრამ ეტყობა, არც დანერგვა ვაფილა იხე ადელია, როგორც ვეფრანა.
 თამარელა როალის შრეველი სკამის ნაპირზე ჩამოჯდა. აქეთ-იქით რაღაც შიშით მიმოიხედა.

— თქვენი ქალიშვილი სამლიდან ხომ არ გაპარულა?

— ახლა არც ეც გამიყვინდება, ქალიშვილები ფრონტზე წასვლა მოდად იქცა.

— ნე ეშინიათ! ყველა რომ მოვიდეს ფრონტზე, თქვენი ქალიშვილი ფეხს არ მოიცვლის აქედან!

— რატომ ვითომ?

— განმეფრებულს გაჭირვებისა და ხიფათისაკენ არასოდეს არ მიუწვდის გული!

— მაგ საკითხზე ჩემს ქალიშვილს ვყაბათე. ის ჩემზე მეტად ნაკითხი არას, ჩემზე მეტიც იცის!

— ასეთი გულახდილი არ მახსოვხართ!

— აქ ოჯახია, თანაც ორი ვართ მარტო, აბა გარეთ რომ ვეფლაფერი ილაპარაკო, ხალხს ვიფეგონები!

— კაი კაცს არც გულახდილობის უნდა ეშინოდეს, არც ხალხის.

— კაი კაცობა ყოველთვის ძველი მოაქრობის ფულაოთაა... თუ გასაყალი არ ვქნება, ვინდა გტონია, ვინდა არა!

— ამას ყველაფერს თქვენი გამოცდილებით ლაპარაკობთ, თუ...

— კაცი მარტო თავის გამოცდილებას ენდობას!

— მერე ეს გამოცდილება სად შეიძინეთ, პატივფეული ლეონტი?

— სად შეიძენდი თუ იგი?

თამარელამ უცქირა, უცქირა, მერე თავი სინამდელით დაუქვინა.

— თქვენსთანა ხელმძღვანელს რომ ხალხის წინამძღოლობის და ზედს ნაპარებენ...

— არ მოეწონს არა, ჩემისთანა ხელმძღვანელები? რას იზამთ, კიდევაც რომ იჩივლოთ, ისევე ჩვენ შეგვევითებოიან. ხელმძღვანელებად ინიტომ გვიარჩევენ, რომ ვცენდობიან. რაკი გვენდობიან, ჩვენ რასაც ვიტყვით, მართალიც ის იქნება...

— სამართალი როდის იყო...

ბუნალაძემ გაიცინა, მაგრამ რაც გაიფიქრა არ გაუმშელია — „ბოღეს არ მიხვდა ეს საწყალი“.

— დაუძახე თქვენს ქალიშვილს, მავიანდებია, შეტს ვეღარ მოვიცილო...

— შე ჭალო, ჯერ ოჯახში ფეხი რიფიანად არ შემოვიდგამს...

— ძალიან ვთხოვთ, დაუძახით.

ლეონტიმ კვლავ მზაკურულად გაიცინა. თამარელას რაღაც ავად ეჩინება ეს სიცილი და ზეზე წამოიჭრა.

— აქ რომ იყო, დაუძახებდი, მაგრამ ჩემი ქალიშვილი ცხრა შთას იქითაა.

— ცხრა შთას იქით?

— თბილისს დილით გაემეზავრა!
 — კაცი ვერ გაივებს როდის ხურობთ, როდის...

— შე სულაც არ მეზურება...

— მაინც... არ გცნობივართ!

— ქალის ცნობას რა უნდა?..

— მართალია, დამით უფრო ადვილია ხსენების ჩადენა, მაგრამ მაინც არ შევთან, თუ თქვენ ასეთი...

— მართლა ხელული ვიქნები, ახლა შენ რომ დური გიგდო!

— ბუზალაძის ამ სიტყვებზე თამარულას სინანულით გაეღიმა. თუმც უკიდურესად აღელვებული იყო, მაგრამ წონასწორობა მაინც არ დაუკარგავს.

— რა უნდა იყოს ადამიანისათვის ნდობაზე ძვირფასი! შე თქვენ გენდობი, თქვენ კი ასე გაამართლები ჩემი ნდობა!... ნუთუ ადამიანი ასე ვერაფერ და საძაგელია?.. — და თამარულას გაახუნდა კიდევ ერთი განმადვლი, როცა ბარდლა-ბიძინამ ის შტრასენი შიამყვდობა, გუბები ჩააგდო და სინანულში დარჩენილი ვიღო მაშინ მხოლოდ იმან გადაარჩინა რომ მოხერხებულად შეეხო მის ველაზე „სუსტ“ ადვილს — ადამიანობას, და ის ბარდლა-ბიძინაც კი, ორიოდე წლის წინ ნაცისარას გორაზე რომ დასტრატეს, ბუზალაძისთან შედარებით თამარულას ახლა ნამდვილ რაინდად წარმოუდგა. — სწორედ ეს იყო უთუოდ მიზეზი, რომ თამარულას ბუზალაძის განათვლად ათქმევინა, — შე ადამიანებზე გული იყო არ გამტყობა... ამის შემდეგაც კი არაფერს აღარ ვენდო! შენ კი აღბათ... რა ვუყოთ, რომ ადამიანის სახე გაქვს... იქნება ადამიანი არცა ხარ...

— რაც ვინდა, ილაპარაკე, ილაპარაკე სანამ არ დაიღლები, ასე აჯობებს ჩვეთვისაც, ჩემთვისაც, დაიღლები უფრო კარგად შეგძინება...

— შე აქ დარჩენას არ ვაპირებ!

— თამარულა, შე ხომ აღარ ვარ და არა, მაგრამ აღარც შენ ხარ ზეშევი. ვილაპარაკით როგორც დიდებმა!

— რა მაქვს თქვენთან სალაპარაკო?! — თამარულამ კარსაკენ ერთი ნაბიჯის გადადგმა მოასწრო. ბუზალაძე წინ გადაუდგა და შეაჩერა.

— აქამდე რომ იქველი ზეშევირად და გულუბრველიდი, ისიც ვუყოდა. დრო მიდის, ქვიშის საათი ხომ ვინახავ? ესორებაც სწორედ იმ საათის ქვიშას გაეს!

— მერე თქვენ რა, ქვიშას გაეს თუ, წყალს...

— მერე ის, რომ ამაღამ აქ დამიტოვებ შენს ქალწულობას...

თამარულამ ჯერ ვიციეთი-ამაყვითა მხერა, მერე სახე უკუნე ზედ აფარებულ ხელისულებებში დამოდა და ატირდა. ატირდა სიმწრისა, სინაზისა და ხირცხელისაგან... ბუზალაძემ კი უფრო ხმაშიაღლა განაგრძო.

— ...მაგრამ თან წაიდგებ ჩემს კეთილგანწყობილებას და, ამირიდან მივუღლებ შენს შედვივ და ერთგულ მფარველად!

თამარულამ მოულოდნელად შესწყვიტა ტირილი, ხელები ძირს დაუშვა. ბუზალაძეს ზურგი ისე შეაქცია, თვალებში არ შეუხედა. შემოვლით სედაა კა-

რისაკენ გაქცევა: ლეონტიმ კარებამდე მისვლა არ ატალა, ზურგიდან დააცხრა, იღლიებს უკვე მარჯვდ შევერებული მკლავები შემოხვია, მერე ორიოდე ხელით მის მკერდსაც წაებოტინა, მაგრამ თამარულამ მოსწრო და შეკრდზე ისე აიფარა ხელისგულები, გვერებოდათ ზედ რკინის ხუფები ჩამოუვციათო. ბუზალაძემ გაავებულ გოგოს ვერასვითი მკერდზე ხელები ვერ შეამშვინა.

— ასეთი დონიერა თუ იყავი, დმერთმანი არ შევთან!..

— თუ არ დამეზნებები, მალე ბევრ რამეზე იტყუა, არ შევთანო და, იქნებ სანახებლადაც გაეიხდებ ეს თავსელობა!..

— რაც ვინდა, მიწოდე, გამლანძღე, გამოაბე, ოღონდ... თღონდ... ბუზალაძემ სული შიითქვა, — იმის მაკურად, უდიდეს პატივად ჩავეთვალა, თავი რომ გაგიყადრე, აქით მლანძღე და შეშუკრები? სად გაქვს ჭკუა, გოგო!

თამარულამ ერთი დონიერად და მოულოდნელად გაიბოძლა, მაგრამ ბუზალაძის მკლავებს თავი მაინც ვერ დააღწია.

— ახლა შენ რომ მე მავთობი, შექნება კიდევ სადმე თავი გამოსაყოფი? მერქმევა კაცი?

აქამდე მკერდზე რომ ეპოტინებოდა, უეცრად ბუზალაძემ მკლავები ძირს ჩამოაცურა და თამარულას წელზე ისე შემოაჭლო, საწყალ გოგოს სუნთქვა შევერა, დინე გამოეცალა, ბუზალაძემ უშალ იგრძობი თამარულას მხრივ წინააღმდეგობის შესუსტება და ძალ-ღონე მოკრებილმა გოგო ძლივს, მკერამ მაინც ასწია და იქვე, ორ ნაბიჯზე საწოლამდე ხელში ატატებული მიიფანა, ზედ გადაამხო; თამარულამ პირველად იცვლა თავის სიცოცხლეში უმწიო ქალის სმით. როდესაც ლეონტიმ საწოლზე გადაამხოილ და ზედ მუხლებით მიბჯინის გადმობრუნება დაუპირა, სასწორკვეთილმა და იმედდაკარგულმა თამარულამ სხვა რომ ვეღარაფერი მოახერხა, ლეონის მოვლადუქა. ბუზალაძეს ამ ხნის განმავლობაში მისთვის ერთი წამითაც არ უშვია ხელი, და ახლა, რაკი გადმობრუნება ვერ მოუხერხა, კვლავ ასწია ასე გასაღიანებული გოგო. თამარულამ ნახევარი ლეონის საბან-ბალიშთანად თან აიტაცა და უეცრად იქ, სადაც ერთი წუთის წინ ბალიში იღო, თეთრ, ქათქათა ზეწარგადაფარებულ ლეონზე თვალი მოკრა შავ ლაქას და უშალ მიხედა, რომ ის, რველვერი იყო. ლეონტი მკლავებში წელშიმწვედველ გოგოს ზურგს მარცხენა ლეონით ჩაზურებოდა და ცხადია, არაფერი შეუნიშნავს. თამარულა ერთი დონიერად და უეცრად გადაიქცა წინ, ლეონტის უნებლიეთ ცალი ხელი გაქვია. თა-

მარცხა მყერდით დაცვა თუ არა საბან-ბალიშიანად ლეონზე უმაღლესა რეგულაციას, სწრაფადვე შეტრენდა და ახლა პირისპირ აღმოჩნდა ვნებათაღელვით და მკრეპლად ბუზალაძესთან. თამარულამ ნივანის ლულა ყველში მიაბაჩინა ბუზალაძეს და, ვიდრე ის ასეთი მოულოდნელობით რეტდისხმული, რამეს მოილოებოდა, თამარულამ მუცელზე მიბჯინილი ტერფით ღონიერად გასტორცნა მოპირდაპირე კედლისაკენ. ბუზალაძე დარბაზებით საველდავულოდ დაემანულ ფანჯრის ძირს ჩაიკვცა.

მარჯვენა ხელში რეგულაციისმომარჯვებულმა თამარულამ მარცხენა ხელით ტანსაცმელი და თმა შეისწორა, მერე უკუხვლით რთილთან მივიდა, მრგვალ სკამზე ჩამოჯდა და რამდენჯერმე ღრმად მოითქვა სული.

თამარულამ რეგულაციის ლულა აუქნია ბუზალაძეს — ანიშნა ადგილი.

— საბოლოოდ მოვილაპარაკეთო! „ახლა შენ რომ მე შეაგობო, შექნება კიდევ სადმე თავი გამოსაყოფი? მერქმევა კაცი?“ — მისივე სიტყვებით გამოაჯაფრა ლეონტის თამარულამ და მორიდდა აუქნისას სწოლობით, მავად მოლაპლამე ნივანის ლულა ფანჯრის ქვეშით, კედლის ძირს სასაცილოდ ჩამსობილ მტერს ის, როგორც იყო, წამოდგა შერცხვენილი, დამარცხებული, მარჯამ გულის ხილამეში მანძილ დარწმუნებული და დამკერებული, რომ... თამარულას აქედან ცოცხალი თავით არ გაუშვებდა.

რადგანაც ბუზალაძე თხოიოდვე ნაბიჯზე მიუახლოვდა თამარულას, მან შეაკრად შეაგება.

— მანდ შეტრდი!

ბუზალაძე უსიტყვოდ დაემორჩილა.

— შეგიძლია ე მაც სკამზე ჩამოჯდე.

ბუზალაძემ სკამი მისწია და, სადაც წედან იდგა სწორედ თამარულას მიერ მიჩინებული ადგილზე დაჯდა.

— თამარულა, მართალია, რეგულაციი ვიჭირავხ ხელში და ამ წუთში შენა ნებაზე მათამაშებ, მაგრამ იყოფე, მე მანც მატის უფროსი და... ნო-შენკლატურული შეშაკა კარ! ყოველ წუთში მისალოდნელია ჩემი კიდევ უფრო აღზევება, ხულ უფრო და უფრო დიდ პოსტზე დაწინაურება... მე შენდობიან, ასე, რომ რაც უნდა მითარბონ ძირი, ჩემს ფსევდამდე მანვე ვერავინ ჩააღწევს! პოდა ვინმე ამ სახიფათო კომედიის თამაშს თავი დაანებო, მინ მშვიდობით წახვიდე! რა თქმა უნდა, სულ სხვა საქმეა... თუ ჩემი საყვარელი გახდები! ზეალვე ადგილობის თავმჯდომარედ ავარჩევინებ შენს თავს, დეკლარებ, ადამიანად გაქცე! ჩემი რომინში გადგომება სახელი, მერე მოელ რესპუბლიკაში და, თუ ჩემს რჩევას ყურს უგდებ, იქნებ მთელს კავშირშია!

თამარულა რეგულაციისმომარჯვებულმა და მყერდზე მჭერა მიცემული უსმუნდა ბუზალაძეს. თვალში ეჩიხვლავ არ შეუხედა. მხოლოდ მის წინადადებაზე — „თუ ჩემი საყვარელი გახდებით“, კინაღამ დაკარგა წითასწორობა, კინაღამ გაუფრდა რეგულ-

აცი. და ასეთი რამ კიდევ რომ არ განმეორებულყო, მან შეაკრად შენიშნა, ახლა რეგულაციის ძირი იყო, ძალამორებილ და გათამაშებულ რეგულაციას.

— მოქალაქე ბუზალაძე, ჯერ მრალდება უნდა მოეცმინათ და მერე, როცა ნებას მოეცემდნენ, ვთქვათ თქვენი სიტყვა. მე შეიძლება ძალიან პატარა და უნებო არსება ვარ თქვენიან შედარებით, მაგრამ ვინ თქვა, რომ პატარას დიდზე ნაკლები თავმოყვარობა უნდა ჰქონდეს?! თქვენ ისეთი შეუარაცხოვრა მომხდენო, არა მეოინა, რითიმე შეგედლოთ ამის გამოსყიდვა! ნაშუსის დაკარგვის სანაცვლოდ ადგილობის ადგილი შენტში ხომ კარგი წინადადებაა!

— ყველაფრის გაგება შეიძლება, როგორც ცუდად, ისე კარდა... მე შენთვის კარგი მხურს, მაგრამ ცუდად გესმის და, რა ჩემი ზრალია!

თამარულამ თავის უნებურად ახლა კი შეხვდა ბუზალაძეს თვალში და ამ საოკრად წყველ კრილში აციმციმებულმა შეეშავა გუგუშმა აფიქრებინა და ათქვიცინა ასევე მოულოდნელად.

— დიდი, დიდი ეშმაკის მოცემული ბრძანებით, მოქალაქე ბუზალაძე!

— რას იზამ, თუ ბიჭე ხარ, გაიარე ეშმაკის გარემე უსკურულზე ცხოვრების ეს ბეჭვის ხილი... იქნებ ჯრავა იცო, რომ არავის არ სჭირდება გამოუძვლილი ანგელონი. ყველას გამოსცლილი ეშმაკი ურჩენია! მეც ცხოვრება მინდა, და ჩემს ხატად ის ავირჩიე, ვინც ამ ცხოვრებაში განცხრომის გზას მიჩვენებს!

თამარულა ისევ შეამტერდა ბუზალაძეს წერილ კრილში მოციმციმე შეეშავა გუგუშში. შეამტერდა და შეეშინდა — რამდენი ცხოვრება, რამდენი მსაყვრობა გათსტყვიოდა ამ ორი შავი წერტილიდან.

— განცხრომის გზა! და ამ გზაზე გადაჯვრილი, გაუბედურებული თანამეშაველები! „კარგია!“ სხვას უბედურებაზე შენი ბედნიერების ამინება... სისხლიში ჩაწებული ლუკმის ტამა!

— ჯერ ერთი — ცხოვრება ბრძოლაა. მერე, ყველაზე უკეთესი თვითავი იქაა ამისული, სადაც ყველაზე მეტი სისხლია დაღვრილი... თუ ასეა, მასსადამე ყველა თავთავი სისხლით ნასაზრდოვია, ყველა პური სისხლიანია!

— მე მაგ სისხლზე არ გუებნები... ბუნებას ცოდავ არ მიუღწევს! თანამედრობით ურთი საფხურით მაღლა იდგე, სხვაზე ერთი ლუკმით მეტე გჭირდეს! ამისათვის თანამეშაველებს რომ არ დაინდობ, დააბესლებ, სასიკვდილოდ გაიმეტებ, — არ ეს არის სისხლში ჩაწებული ლუკმა და ის განცხრობა — თქვენი რომ ასე გუებრებიათ!

— შენ მე რას მუდავებ? მე ჩემი მჭერდულით და სინდისით ვესპოვობ, შენ რომელი გზაც მოგწონს, იმ გზას გაყევი!

— მე კი მივდივარ ჩემი გზით, მაგრამ მიშვებ? რატომ უნდა გადამიდდე ამ გზაზე?.. იმიტომ რომ, ჩემი უფროსი ხარ, იმიტომ რომ ნოშენკლატურის მუშაკი ხარ?!

— მე ერთი დიდი უბნის ხელმძღვანელი ვარ, ხელმძღვანელი კი ყველაფრის ბატონ-პატრონია, ყველაფერზე პასუხისმგებელია, რაც მას ახარია, მას კი შახტების, მანქანების და შენიშების გარდა ადამიანებზე ახარია... ადამიანები კი როგორც მონეტებზეა ახარული საპატრონებელი! თქვენ ყველას ესურს რომ ყველაფერში ანგარიში გაგიწიოთ მე, მაგრამ არ ესურს, თქვენც ვამიწიოთ ანგარიში... შემომხუტეთ ეს ჯოჯოხეთური სიმძიმის ტვირთი!

— მერე რა კავშირი აქვს მავს ნამუხის ხელყოფასთან? რატომ უნდა ვამდგე ჩემი ქალწულობა თქვენი მსხვერპლი... მარტო იმისთვის, რომ თქვენთვის ეს დიდი თანამდებობა მოუციათ? თქვენი თანამდებობების საყოფაცხოვრებო, რომელიც წაუღებინათ ცოლებს ნამესუ ახალით, კარგი მუშები და უნარიანი ხელმძღვანელები აითვალისწინოთ და ბოლოს თავიდან მოიშორეთ, მერე რა დროს! ესა თქვენი ხელმძღვანელობა, ესა თქვენი პასუხისმგებლობა, ესა თქვენი სამსახური ხალხისა და ქვეყნის წინაშე? და ამას ყველაფერს აკეთებთ იმის იმედით, რომ თქვენ გენდობიან, ყველაფერს გააბატონებ და რაკი გენდობიან, ამიტომ დაგიჯერებენ კიდევაც მტრუნა?!

— დამიჯერებენ იმიტომ, რომ რასაც მე ვაკეთებ, ეს დამსახურება უფრო მტრია იმ დანაშაულზე, რომელიც ერთი გოგოს ნამუხის ახლას არ აღუმატება!..

— და ამას აცხადებთ ასე ურცხვად და თავხედურად! იმ ერთი გოგოს აზრით კი შეიძლება პირიქით იყოს!.. და იმ ერთი გოგოს სახელით მე ბრალს ვდებ შახტის უფროსს ლონტი სეფასტისძე ბუზალაძე!

— შენ რაში უნდა დამო მე ბრალი, ვინ მოგანიჭა ამის უფლება? იარაღით მამინებ? იყო მამისთვის რა მოგელის?

— არაფერ იყოს, ვის რა მოგელის! მოძალადებს კი თურმე უნდა ულაპარაკო ძალის ენით! მე მხოლოდ ახლა ვიწმუნებ ეს უბრალო ამბავი!

— შენ ახლა მარტო ძლიერი კი არა, მართალიც ხარ, რაკი რევოლუციონერი გიჭირავს ხელში!

— ეე, რა თქმა უნდა, კარგად იცით საკუთარი გამოცდილებით! რა დამსარებას ქვეყანაზე წყარავს! თუ ძლიერიც არა ხარ, მარტო სიმართლეს თურმე ფსი არა აქვს!

— ქვეყნის წყარავს, ხელ ერთია, ვერ შეცვლია. სუბია, ეე რევოლუციონერი განზე დასდით და ისე შელაპარაკო!

— არ მოგწონს? ხომ ხედავ, როცა ჩემსთანებს ძალაც უძირაათ ხელში, თქვენთანებს ერთი წუთითაც არ შეუძლიათ ამის მოთმენა, ჩვენ კი მთელი სიცოცხლე ვითმენთ თქვენსთანაშა მატყარების აღვითმებომა!

— ხელ ეე არის?

— არა ეს შესავალია ბრალდებასა. ბუზალაძემ ისე გაღაბაბრება, სკამმა ტრილი მოიღო.

— ეს თუ შესავალია, ბრალდება რაღა იქნება?!

— ბრალდება კი ეს არის: პირველი: თქვენ შემთხვევით შემხვედით ქუჩაში და მოთხროთ, რომ შინ მიმოვივანდით მანქანით. მეცა გზაზე კი განვიწყაზვადეთ, რომ ესურს თქვენი ქალიშვილი გამაგნოთ, რომელიც ხელ თბილისში მიდის. ამ სახაბით მომიყვანეთ თქვენს ბინაში, სადაც ქალიშვილი არ აღმოჩნდა. ის თურმე ამ დილით გავიშვარებიათ თბილისს. ხართ თუ არა თქვენ უსინდისო და მატყუარა?

ბუზალაძემ წარბი შეიჭმუნა. თამარულამ თვალის მოკერა, როგორ დაიკრუნუნა შიში მარჯვენა ხელის თითები და მერე მუხტად შეიკრა იგი.

თამარულამ განაცხადა — მეორე: თქვენ შემომიტყუეთ აქ, მამიყვებელი კარი და გამომიგზადეთ, რომ უნდა გაეხვე თქვენი საყვარელი. ამის შემდეგ იტყუეთ გნა, რომ თქვენ, ჩვენი ხელმძღვანელი, არა ხართ უხელო და გადაგვიარებელი?

ბუზალაძე წელში მოხსარა. შევი ახლა მხოლოდ მის ზურგსა და კეფას ანათებდა. სახე კი იდაყვებზე დაყრდნობილ ხელსუფლებში ჩაემაღა.

— შესამე: დაგნიშებს თუ არა შახტის უფროსად, პირველი დღეებიდანვე აითვალისწინეთ ჩვენი სახელუფანი მემსხტე. უბნის უნარიანი ხელმძღვანელი, პატიოსანი და ამისანი, თავდადებული მუშაკი ნიყო არაბიძე ადამის მაგივრად, რომ ასეთი კაცო ხელისუფლებზე გეტარებინათ, სიხელი მოუწალებოთ სიციოცხლე გაუმწარეთ მხოლოდ იმისათვის, რომ ეს არ იყო თქვენზე დიდი წარმოდგენისა და არ მოაჩნდათ შახტის უფროსის თანამდებობაზე ღირსეული კანდიდატად. ხომ არის ეს დანაშაული და ზორტმოქმედება?

ბუზალაძე არ განძრეულა.

— მეორე: შახტის საჭიროებისათვის ახლომანლო ტყვეებიდან რის ვაი-ვაგალანთ გამოიხდული საბიფე ძელებს დიდი ნაწილი თქვენს უბოში პირადი საჭიროებისათვის გადმოატარებინეთ, სხვაც, თუკი რამ სახლის მშენებლობისათვის დატყარდებოდით, უცერემონიოდ უშიდებოდით შახტიდან, თანაც მუშახელის ნაკლებობის დროს, შახტის მუშებს აიძულებდით შინ მოგზმარებოდნენ მშენებლობაზე! ხომ არის ეს ქურდობა და თვითმობა? მეუთე: ჩაიგდეთ რა ხელში ძალაუფლება ერთი უბნის ფარგლებში, თქვენი მამამლობით გულამუყებელი და თვალახვეული რაკილის მდივანი ვერ ხედავდა, რა მარჯედ სარგებლობდით მისი ავტორიტეტით და რა ფართოდ შლიდით ფრთებს. ყოველმხრივ ცდილობდით ამ მხარდაჭერის წყალობით თქვენი გავლენის ქვეშ მოელი რაიონის მოქცევის. თქვენ ვიარყედნენ ყველა ორგანიზაციის და საბჭოს წევრად, თქვენ ხშირად შესავალი სიტყვით ყველა სადამოს, ყველა საქმიან და საზუიო სხდომას, თქვენ პირველი ისაკურობდით ყველა ჟილდოს! თქვენს გარშემო თუკი მოუყარეთ მოღქენილება და მუაპრყვებს, ქვეყნის ინტერესები ამ განაშლელის ფაშა მთლიანად ანაცვალეთ პირად ინტერესებს. ხომ მოითხოვს სამართლიანობა, რომ ასეთ კაცს ეწოდოს მოღალატე!

ბუხალაძე ისე უყვარდა წამოიჭრა ზეზე, შეშინებულმა თამარულამ კინაღამ შეკვილა. მას ხულ დაევიწყდა, ხელში რევოლვერი რომ ეჭიანა. ბუხალაძეს რომ გამხედაობა და მიხედვრილობა კყოფნოდა, რევოლვერიც და თამარულაც ახლა მის ხელთ იქნებოდა. მაგრამ ამ საბუდისწერი წოთმა მშვიდობიანად ჩაიარა, ბუხალაძე მოხსლტვით დაეცა სკამზე და მარჯვენა მკლავით ახლა სასურვეს ჩამოჭრდნობილი ისევ ფიტრას და საგონებელს მიეცა.

თამარულამ კი კვლავ იტრპო ძალა ხელეში. ნაგანის ტარს თითები კვლავ ხარბად ჩაბუღდა და გულიც მოეცა. მან მხოლოდ ახლა მიაქვია წყნადღება იმას, რომ ხელში ნაგანი ეჭიანა. სამხედრო წვრთნის დროს მემასტეტა ჯგუფს ხელმძღვანელი ვარდა შამანიასა და გრანატისა, ნიგანის სმარებანიც ავარჯიშებდა. ზომ შეიძლებოდა ბუხალაძის ნილიში კეში ბრაუნინგი, ან პარაბელუმი აღმოჩენილიყო. მაშინ ზომ შეატყობდა ბუხალაძე რომ ამ იარაღის არა თუ ხმარება, ხელში დაქურაყ არ ემარჯვებოდა თამარულას.

უეყრად ტელეფონის ზარის ხმა გაისმა. ბუხალაძემ თავი წამოსწია და დააუკრა. მერე თამარულას შეხედა.

- არ ვუპასუხო?
- არ გაბედო განძრვამ!

ბუხალაძე კვლავ მოეშვა. თავი ჩაქინდრა. ტელეფონის ზარმა სამჯერ დარეკა და ბინა კვლავ სიჩუმეში მოივიცა.

— მე მარტო ერთ რამეში ვაღანაშაულებ ჩემს თავს, — ხმადაბლა თქვა ლორტიმ, — იმაზე რომლის გული — რა ემმკად მომეხსნათა შენი აქ მოყვანა!

— რაკი ეს „ოპერაცია“ თქვენ ასე შესანიშნავად ჩატარეთ, ჩანს, ასეთი შემთხვევა თქვენთვის პირველი არ უნდა იყოს!.. გასაგებია, წარმატება ამხნეველი და ათამაშებს აღამიანს, მეტსაც ვიტყოდი: ასულელებს...

— მაგამი გეთანხმები. ამ საღამოს ნამდვილად გახსულელიდი!.. სხვისა რა გიოხრა და, შენთვის კი მართლა არ უნდა გამეხედა ასეთი რამე... მაგრამ ეს დამე... ეს... როგორც მამაკაცს, შეიძლება კიდევ როგორმე შეატკებოდნენ გულისთქმას ავილა, მაგრამ როგორც მსახტის უფროსს... რაკ მართალია, მართალია, ამ მხრივ ნამდვილად ვერ მოეხომე...

— „ვერ მოზომა“. — ჩაიციხა თამარულამ. — სხვა ხომ ყველაფერი კარგად „მოხმოთი“ — კარგი ახლა, შენი დაეინევა მაკლია! ის კი არა და, რას მოთოვიდი სამაყვინოდ, შენი ბრალეულები რომ ჩემს შორის დარჩენილიყო?... თუ ამალამ აქ დარჩენას არ აპირებს, მაშინ წასვლასაც ხომ უნდა იფიქრო?... რის იმედით აბიარებ ამ შუაღამეზე...

თამარულამ ნაგანზე ანიშნა.

- მაგს ვერ გაგატან. მაგის უღლება კი არა მატეს!.. რომ დაგიტოვიან და გაეზრდიკონ, მერე...
 - ვუტყვი, ბუხალაძემ მათოტა-მეიჭი.
- შუალამის გახსენებამ თამარულას მოულოდნელად

ძილი მოგვარა... შეშინდა, არ ჩამოვლინობო და ზეზე წამოიჭრა. ბუხალაძე წამუდგა

- წაიფიხანი?
- თქვენ ფებს არ მოიცილეთ აქედან.
- მე მეგონა, შევრიგდით-მეოქი, და... — ბუხალაძემ ერთი ნაბიჯი გაუბუდვად გადადგა თამარულასაკენ, თამარულას ავად ენიშნა ბუხალაძის ეს მიძრაობა და უკან დახვევა რომ დააპირა, უცაბედად რიაილს მიხვალა.

ბუხალაძე კიდევ უფრო გათამამდა... იფიქრა, რისა მემშინია ამხელა კაცს, მართლა ხომ არ მესხროსო, და, ერთი ნაბიჯით კიდევ მიუახლოვდა რიაილთან მიმწყედველ თამარულას.

— ლორტი! — ხმადაბლა, მაგრამ გაფრთხილებს კილოთი წამოიძახა თამარულამ და რევოლვერიანი ხელი ფერდზე მიიბჯინა.

— მოწყვი ეგ თხერი, რა შენი საქმეა რევოლვერი...

— არ ეტყვირები... ნახევარი ნაბიჯაც და...

ნახევარის მავთვრად ლორტიმ კიდევ გადადგა ერთი ნაბიჯი. ის ისე გაიტაცა ფსიქოლოგიური ზემოქმედების ედუნებამ, რომ თამარულას გამაფრთხილებელ შემაძილებს უკვე აღარავითარ მნიშვნელობას არ აძლევდა და ფიქრობდა — სადაცა რევოლვერი ხელიდან გაუკარდებდა და თვითონ კი ჩემს მკლავებში აღმოჩნდებოდა, მაგრამ... გადადგა თუ არა კიდევ ერთი ნაბიჯი და მკლავებგამოილიო ის იყო თამარულას მყერდში ჩაყვრას უპიარება, უეყრად გაისმა გასართის გამაყრუებელი ხმა... თამარულა პირველი ჩაიყვრა რიაილის ფეხთან. ბუხალაძე ერთორ წამს გაოცებული და ჯერ-კიდევ მკლავებგამაყვინილი იდგა, მერე ხელისგულები მუცელზე, ტიპის კვამით შეშინილ, წელში მოიხარა და ტადაც არანორმალურად მოგურუნხული დაეცა იატაკზე.

სულ რადაც ნახევარი საათის წინ ჩაიწინებელი თამარულა დღლაადრიან სიცილმა და მხურანა გამოაღვიძა. თვალი რომ გაახილა, პირველად ღია კარის ზღერბლზე შეჭრებული ბეჭან-ბუხს სილუეტი დაინახა. ეს სილუეტი მთლიანად ახსებდა ვიწრო კარის ჩარჩოს.

- თამარულა, გპინახვ?
- არა, რა იყო, ბეჭან ბიძია? — თამარულამ მარცხენა ხელის ნიდაყვი ლოკის დააყრდნო და წამოიწია.

- რა გახარო, რომ იყოდე...
- მაინც... რა?!
- წყუტლ ბუხალაძე... მოუკლავთ!

თამარულამ საბანი უცებ წელამდე გადაიძრო და თავისუფალი ხელი მყერდზე იტაცა, პერანგის გულისხარი მობლუჯა,

— ბეჭან ბიძია, რას ამბობ? მერე, კაცის მოკვლა გაგვხარდა?!

შეგან-ბუ თამარულას საწოლის ნაპირზე ჩამოჯდა. — კაცის მოკვლა არ გამეხარდებია, მაგრამ არაკაცის მოკვლას უფლთის მივსალმებში! შენი არ ვიცი, მე კი ასე მეგონია, ვიღაცამ ეგ ჩაიღინა, უკ-

თებს თავის სიყოფიერებაში აღმათ ვერაფერს გააკეთებდა.

თამარულას ცხადად წარმოუდგა თვალწინ ბუნალაძე. მაყოფოდ ზავსმა მისი ბოლო სიტყვებიც და, თიქობის ყოცხალს გაამთებათ, ისე ვაივლო ვეღომი — „არ მინდოდა შენი შავი ხისხლის დაღურა, მაგრამ, რა ჩემი ბრალა“. ბეგან-ბუს კი ჩურჩულით ჰკითხა:

— ასე ამბობენ, მოკლავაი?

— არა, ამბობენ, თავი მოკლავსო, მაგრამ რა შეილება, თავი მოკლას! მაგისთანები თავს არ ეკლავნი... დაწმუნებული ვარ, ვილაცის მოკლულია!

— დაწმუნებული რატომ უნდა იყო...

— შენ ის მითხარი, რატომ არ უნდა ვიყო? რატან ახეთი ყოფილა რაღაცა ჩვენთვის გაუგებარი და აუხსნელი კანონზომიერება.

რაც ბეგან-ბუ თამარი შეშვიდა, ახლა თამარულამ პირველად შეჭედა სახეში პირდაპირ და გაბეღულად.

— ბეგან ბიძია, იქნებ გადაჩვენს ბუნალაძე...

— ასე ყველა მტერი გადაჩვენს აღებს თურმე გაუშვილი საავადმყოფოს სახელებში! ბედლარი კი თმებს იღვრესო! რომ უფროსი მისთვის, ბუნალაძეს წუხელ თაუ მოკლავსო, იყო რამდენა უკვირია — რა დროს ვე იყო?! ხუდავთ, რა მიყო მაცხოვრებლად! მიიღი და დარჩახე. ყველას თავისი ტყუილის ჯაჭვი ჰქვას. საუბრების დაქარავეის ემინია! — ბეგან-ბუ წამოიღებ.

— შენ კარგად იყავი. დღეს ეს ახალი ამბავი ჩემად დავამდგროი — თქვა და პირზე ხელეხაფარებული მოგუდული სიცილით გავიდა თიხაბიდან.

თამარულა გათყვებული ფიქრობდა: „ბუნალაძის სიცილით ბეგან-ბუს ასე მინც რატომ უნდა გახარებოდა? არახილეს ისინი ეს დაპირისპირებები არ ყოფილან, რომ ჭირივით სძულეობათ ერთმანეთი. ჩემი გამოცდა ზომ არ უნდა ბეგან-ბუს? მართალია, იცის, არახილის დაუბინებელი მტერი რომ მზელდა, მაგრამ... მაგრამ ის, რომ ბუნალაძისთანები ბეგანისთანებსაც კი სძულთ... სძულთ ვსაძვლვერ უბნობანი, ბეგან-ბუს კი ძალანი უფარის სანდო სახლი. რა შავის პასუხია და, ვე არ იყოს, ამასწინათ ჩემი გულსაძვის ბუნალაძეს რომ დახვედრია, წყალსაღვინის მილის გადნაპერი უჭერებო და უჭეკამა — თავს გაიციხეთქავე, თამარულას თუ არ დაეხსნებო?... აღმათ ემინიდა, ბუნალაძემ სადმე არ მოხმწყვდიონ და სამაგრიო არ გადამიხადოს, მე შენ ვებტყვი, გაუჭირდება ჩემი წახდენა ბედლარის მარჯვენა ხელსო. ვინ იცის, შეიძლება ამასაც ფიქრობდა ბეგან-ბუ, და რაღა გასაკვირველია, თუ ახეთი ქვებუდანის საიქიბის გამწვანებდა გახარადა“...

თამარულა ისევ წამოიწვ. ორივე ხელი თავიქვე ამოიღო. ქერის თვალეები მოაშტერა და ფიქრი განაგრძო. მოთლი სიხსადით. წარმოუდგა ყველაფერი, რაც წუხელ მოხდა...

„რევოლუციის ხმა რომ გაუვიცინე, ჩანს ისე შეგ-

მინებია, რომ გული წამსვლია... გინს მოზივება ხანლის უცვარმა მტერობმანებამ... რაკი იატყვე ვიწვი, ბუნალაძის დაეცმა უფრო იმეტრმ სიგრივინია თუ მოწყვეტება დაეცა. ცხადია, იატყვი უსათუოდ შეირვეოდა. ჯერ თვალი არ გამებოლა, რომ რაღაც არახსიამოვნო და უჭუ კენება შემოებენა, მერე დავინახე... როგორ ივლავებოდა ის რაღაც საყვადავად მოკრწმსული. ბეგებში ჩამალული თავი თითქო შეცვლში ჩაურტავსო. ფუჭებს მოუხებენად ატოკება. სისხლი არ დამინახავს, რადგან დამის ნათურით მუქ წითელ მუჭვე ყველაფერი სისხლისფრად იყო შეფერილი, — თუმცა. თავთან რაღაც შავი ტბორებით რომ ჩანდა, სისხლი ხომ არ იჭებოდა?... შავი სისხლი?! არც რევოლუციის დამინახავს, გული რომ წამივიდა და დავეცი, იქნებ იმან სტყუა ხელი, მაგრამ მოხმწყვდა ვეღარ შეძლო. აღმათ რევოლუციის ასაღებად რომ დახრილა, მაშინ თუ წაქცეულა. არა, რევოლუციის აღების თავი სადღი ექნებოდა! მრგვალ ხეამს დავერდნე და წამოვდევი. წამოვდევი, მაგრამ ისე მიყანალებდა მუხლები, ნახიჯის გადავადდა ვერ მოეხებინე, რომ არ წაქცეულეფივდა, რთილის ნახიჯს ჩამოვერდინე სხულებით. იდაყვი რაღაც რბილს მოხვდა, რომ დაეხედე, ჩემი ჩანთა ვიცანი. გამებარდა. ნამდვილად დამჩებოდა, რთილს რომ არ მივერდინებოდი. როგორც იყო, ძალა მოვკრიბე. კარიკენ ნახიჯი გადავდევი. მართალია, სახეგრად შედილივით ვყოფიარ აღმათ, მაგრამ მაინც მძივდი, რომ დაჭირილის ასე დატოვება არ შეიძლებოდა. ვერ ვიტყვი, რომ სიბრალული მამოხარებდა. იმ წუთებში მივლი არსებით მოლოდ შეშმა ყვავიდი შეჭრობილი, მაგრამ, ჩანს, გონება სულ მაინც არ დამიკარგავს, რაკი მოვიფიქრე შეა ფანჯრის ცალი დანამა სწორედ დამის ნათურის პირდაპირ გამეღო. შექს უჭველად შეაშინვედნენ და გაცოდებოდნენ, რომ ბუნალაძის თუხამი შექმენიღვის წესს არღვევდნენ. იმ სამინელი მუქივითელი შექით განათებული თიხაბიდან ცსხფრად განათებულ თიხაში რომ გამოვდევი, ასე შევონა სამოთხეში მოვხებდი-მეთქი. შემდეგ ის ვრტყლი კიბე ჩავიბინე და ვსომი ვავედი. არა, მაშინვე არ გახსულვარ. კარი რომ თინავ გაავადე, ღრტშიო გავიხედე. არ ვიცი თვალი არ მქონდა ჯერ შევევლი, თუ მართლა ისე ბნულოდა, ვრავდერი ვერ გავარჩიე. მერე ფრთხილად გავეღო. — კარი ნახვერდა და დაეტყოვ კარს რომ ხელით შევეხე, ვიგარინე რომ ვსახებებოდი. იმ წუთში ვერ წარმოშვდინა თუ კიდე არსებობდა სხვა მდგომარეობა ადამიანისათვის, მკვლელობის, ღიშის, და უხედურების გარდა... ხანძრელებ თვალი მალე შექრია. საიდანამ შევედიო, იქით პირი აღარ მქონია. მოპირდაპირე მხარეს, ბაღის ბოლოში გავედი, იქიდან ცენტრალური ქუჩის პარალელურ ბილიცს დავაძქი და არ ვიცი რამდენ ხანს ვიარე; ორთქლმავლის მიშინი და სტყენა რომ შემოიხესმა, მიუხვდი, სადღაც სადღურის ახლის ვიყავი უკვე... აღმათ არავინ შემხედვარია. უოველ შემოხვევებში მე არავინ შემიჩინებია. არ ვიცი, იქნებ სხვებმა შემაშინეს, მაგ-

რამ ყურადღება არ მოუქცევიათ ახლა ბატალიონის მუხრბოლები აღარ მორიგებენ ღამღამობით. მტერი უკვე შორსაა. სადგურში მორიგეს ვკითხე — დამის მატარებელი ხომ არ იფიანებს-მეთქი. ტელეფონით ლანარაკობდა, ჩემთვის არ ვეძალა, მუღლით მინაშა — არაო. ბაქანზე გავედი, ერთი ავიარ-ჩავიარე. შეე არ ვიყოფი რას ვაკეთებდი, რას ვაპირებდი. ჩემს გარდა ბაქანზე ორი ქალი და სამი მამაკაცი ელოდებოდა მატარებლის მოსვლას. მუზაგრები არ ჩანდნენ. მატარებელი მხოლოდ დილით გაბრუნდებოდა უკან. მოულოდნელად ვიღაცამ ჩამავლო ხელი. ისე შემეშინდა, ისე... მაშინ პირველად ვიგრძენი, რას ნიშნავდა — „სისხლი გამეყინა“. რატომღაც გავიფიქრე, რომ ის, ვინც ხელი ჩამავლო უსათუოდ ბუხალაზე უნდა ყოფილიყო. შევხედე თუ არა, უნაღ გული წამოვა-შეოქი როგორ გამეხარა, როცა ბუხალაძის მაგვრად ჩვენი ბეგან-ბე შემჩა ხელში. გაოცებული გამოიყურებოდა. გაოცებითვე მკითხა:

- აქ რა გინდა?
- თქვენ რაღა გინდათ აქ?
- მე შენს საქმეზედ გამომგზავნეს სახლიდან, რომ აღარ გამოჩნდია, ვის არ ვკითხო... შაბტიდან დაწყებული მთელი ჯალაქი შევაჭრიალე, ვიღაცამ მიბზრა სადგურზე მოგვარი თვლით. ათი წუთია აქ ვტრიალებ, ხად იყავი?..

— წყალი მინდოდა დამეცა, ავერ ასლოს ჭა მველუმოდა, ერთი მოსახლისას, ძაღლის შინით ქოში ვერ გაგებდე მუხლა.

- წამოდი სახლში და რაც გინდა ის დადე.
- მე თბილისში მივდივარ.

ბეგან-ბემ ერთი ირბაღ დადმოხედა.

- ხომ არ გაგიყვებულხარ?
- ამა აქ რა მინდა შაბტიდან დათხოვნილს სირცხვილით თავი ვერ გამომიყვია გარეთ.

— შენ რისა გრცხვენია. სირცხვილი იმათი

- უთს იმათ?
- ბუხალაძის ამქარს!.. ვეცე ქართველად უნდა დახალებულიყო და ნიკო არაბიძევი!!

არ ვიცო, რამ უფრო იმოქმედა ჩემზე, ბეგან-ბეს გამოჩენამ, თუ ამ საუბარმა, მაგრამ ამჟამად ვიგრძენი ფეხქვეშ ნიადაგი... ამ წუთამდე რაღაც მოგრალივით დამფორიალობდი. მხოლოდ თავი მქონდა დამძიმებული, სხეულით ბუშულივით ამოტყებულს.

— მაინც ვერ გამოვიდა, როგორ აბიძებ თბილისში წასვლას, მატარებელი რომ დილით გადის?..

— დილით გადის, მაგრამ ბილეთი ჟამეში ხომ არ მიღებს? იქნებ ნაენობი კონდუქტორი შეგხვდეს, მინდა ახლავე მოველაპარაკო, ხუთმაგიც რომ მიმთხოვს ხომ უნდა გაგვირცხვდეს.

— მერე თბილისში რა გინდა?.. ჭეანახშირი ხომ არ აღმოუჩენიათ შიამწინდის ძირში? იქ რა უნდა გააკეთო?

— უნაღღესში უნდა შევიდი. გიხსამდე ვეღლაფრის გამოკრებას მოვასწრებ, კარგად მოვეშაღებ. ამხანაგებიც მწერდნენ, ჩამოდიო. მომეხმარებთან.

— მერე, გაპარვა რა საჭირო იყო? თუ სწავლას

გაგრძელება გადავიწყვეტია, მაგამი ხელს რაზე-ლი შევიზღის? პირქით, ვოველმწერე დავეჭმარე-ბით! ახლა, დამიჯერე, გამომეყვი, სახლში გაბრუნდეთ, ხვალ ჭკვიანურად ავეწონ-დავეწონოთ ყველაფერი, წასვლას მოასწრებ, ასე ვის გაუვია, უსატრონი ხომ არ ხარ?

ბეგან-ბემ საუბარში ისე დამიყოლია, აღარ გავძლიანებინარ, გავვეყო, გუამი სამხედრო მანქანა გააჩერებინა, ჩავხედით და შინ ისე მივედიო, არც გამიგია დრო როგორ გაიდა. მძღოლს ბეგან-ბემი მისცა ფული, თუმცა მუც ვიტყვი ვაბეზე შელი დამტყუა. ვე მავლია, ფული ქალმა გადაინადოსი. მაინც რა გახარებული შემეგებნენ შინ მამო და ლელა... ერთი გაფიქრება კი ვაფიქრებე — რა ბედნიერები არიან-მეთქი. არახიღებს მათი ბედი არ შემეჭრება, მაგრამ ჩემს დღეში მყოფი ადამიანისთვის თურმე მამოა და ლელას ბედიც კი სახატრელი ყოფილა. ბედნიერებას ისე ვეძებდი მივლი სიცოცხლე, თითქოს მართლა არსებობდეს ის რაღაც გამსაყუთრებული სახით, მაგრამ თურმე ბედნიერი რომ ხარ, ამას მანამდე ვერ გრძობ, სანამ უბედურებას რასმე არ გადაგვრები!.. ახლა რომ გუფიქრებდი — წუბელის ბეგან-ბემ გადამარბინა. ის ამხაგი გაუშვლავნებელი არ დარჩება, მაგრამ არ მინდა მოუშაღებელი შევხედე ჩემი განკითხვის სა-ასს.

ბუხალაძის სიკვდილი გულდასმით იქნებოდა შესწავლილი და გამოძიებული, რომ წინასწარი დაკითხვის დროს განსაკუთრებული ყურადღება არ მიექციათ მისი მძღოლის მართლაც სიკვდილისმო განცხადებისათვის. სიკვდილამდე ერთი დღით ადრე ბუხალაძემ გუამი მძღოლისთვის უთქვამს:

— თავი მაქვს მოსაკლავი!

მძღოლს გაოცებით შეუხედა და უკითხავს:

— ხუმრობ, თუ გინდა შემაშინო ლეონტი ხევასტივენი!

— რა მეხუმრება შე მაშასკონებელი! რაიკომის მდივანი რომ გადაგვიცემა, ცოცხლას, თუ იყო, ვაგასარება?

ძივას იქნებ ვერც მძღოლის დამაჯერებელი ფრაზა შეაფერხებდა, სხვა ვარემოებასაც რომ საბედისწერი როლი არ ეთამაშა ამ საქმეში. თავიდანვე ვეღლამ იტანო, რომ არ ღირდა „გამკვლავნებელი“ და ათვალწინებული ბუხალაძის სიკვდილით დაენკრებებდა. ეს შეიძლება მინდამი თანაგრძნობლადაც კი ჩავთვალო: ისეთი კაცისადმი თანაგრძნობა კი როგორსაც ცოტა ადრე ხალხის მტრად ნათვადენენ, რა ხელსაყრელი იყო. ვინ იცის, რა არ შეიძლებოდა ეფიქრათ და დაეწამებინათ ასეთი გულშემატკივრობისათვის. იქნებ ამიტომაც ეს საქმე დასაწყისივე წყალში ჩაძირულ ჭვასავით აღმოჩნდა. თანაც ეს ეს დრო იყო, როცა ყოველ ფეხს ნახიჯზე შეხედვობილი მავად შესუდრულ ქალს — ახალგაზრდას, სწივრბა თუ მოხუცს — ფრონტზე დაღებულთა ნათესავებს. იმას შეისტეხავი სიკვდილს რაღაც უფრო მეტი ფასიც ჰქონდა და მეტი გამო-

მარტო, ზურგში სიკვდილი კი ახლა გარდა ახლომდებარის არავის გულს არ ეკარებოდა. ასე რომ, ასობით ფრონტზე დაღუპულთან შედარებით, ზურგში ერთი კაცის, თუნდაც ბუზალაძის სიკვდილი, მაინცდამაინც არაფრად ჩაუვლიდა.

ხიდაშელს ცოტა გაუკვირდა ხეფე ფოსტალიონი რომ საღამოთი ეწვია.

— რა მიგეძინა? — გაუცინა ხიდაშელმა.

— რა უნდა მომწვევებოდა — კერძო დავალებას სამსახურის საათების შემდეგ ვასრულებ ხოლმე.

— რა კერძო დავალებას?

— თამარულამ მოხოვა...

ხიდაშელმა თავი ასწია, გაოცებით შეხედა ხეფეს.

— დაჯექი! ერთი...

სანდრომ კარადიანად გამოიღო ორი ზოთლი ღვინო, ყველი, მოხარული კვერცხები, ნახევარი ჭადი.

— ნუ წუბდები, ვერ დაჯდები, ვერც დაგეწვევი!

— დაჯდები.

— რა იცი? — გაკვირვებით შეხედა ხეფემ სანდროს.

— ამაღამ თბილისში მივდივარ. გზა დამიღოც!

— თბილისში რა ეინდა?

— აჰ, ჩვენთან ვერ იცისრეს... სამხედრო კომისარატში მიხიხეს: მუშასტყეობა მთავრობის ბრძანებით მარშან ფრონტიდან უკან გამოაბრუნეს და ახლა შენ ვინ გაგიწყვეს...

— შენც მოეშვი... თუ ცხოვრებულ ბუზალაძეს თვალი არ მისდოდი, ახლა ხომ სხვა ვითარება! ერთი თბილი სიტყვა რომ უთხრა, ბევლარი აღბათ შეგირიფებდა. თბილისში ბუზალაძის თვითმკვლელობის თაობაზე გამოაძახნიათ. ამბობენ, თავზე ხელს არ გადაუსვამენ!..

— ვითომ რამეში დაადანაშაულებენ?

— აღბათ ადანაშაულებენ, თორემ რაზე გამოიძახებდნენ? თამარულას რომ ბუვლარისთვის უთქვამს — ბუზალაძე საბიფე მასალას იპარავდაო, ბუვლარს რააკოშის ბიუროზე ტყაფი გაუბერია ცხონებული ღვინტისათვის. თვდაობს საათში მოგზანი, რაც შატბიდან წამოვიღია, თუ ყველაფერი უკან არ მივიტანიაო!

რადანაირად უნდა მიეტანა ფიცრებდა დახერხილი და იატაკად დაფუძული, თუ აგურის კვდელში ჩატანებული მასალა? ისიც ამდგარა და ისევ თავის მოკლვა უმჯობინებია სახლის დანგრევას...

— მარტო მაგისთვის აიხონა ღმერთმა!

— რისთვის კაციო?

— ჯ. მაგისთვის, თავი რომ მოუკლავს! მაგრამ ბუზალაძე ისეთი ვფავაცი რომ არ იყო, თავი მოკვლა?

— მაგას აღბათ ეშმაკი ვეღარ მიხვდება — სად მარხია ძაღლის თავი!

სანდრომ წახანაგებიათ ჩაის ჭიქა პირამდე აუვსო სუფეს.

— აესება ადვილია, შენ ამის დაღვევა თქვი!

— აეებაც ადვილია და დაცლაც, ჩემო სუფეს. ძნელი მარტო შოვნა.

— მოდი და ნუ დაღვე, შენისთანა მართალი კაცის სადღვერძელს! — ჭიქა ხელმოუქმელად გამოსცალა ფოსტალიონმა.

— სეფე, რაო, რა მოხოვა თამარულამო?

— გუმონ დამირეკა, შენთან საქმე მაქვსო, თავისი სახლის ახლოს „პაემანა“ დაბინიშნა. მივედი. მიხიხრა — ყველა ნდობით გიყურებს და მინდა ერთხელ მეც გამოგყავიო. მე ხელები გაგშალე — მიმსახურე როგორც გენებოს-მეოქი. მინდა ორი ბარათი გადაგივცე. ერთი ზევი რაიონის პროკურორს უნდა მიუტანიო, მეორე ხიდაშელსო. ფოსტის ყუთში რომ ჩავადგი, ვათუ დავიკარგოს, სხვას, შენი თავი ვაშკობინე, შენ იცი, თუ პირობას არ უღალატებო. მე ხელი გადავხვიე მამამეილურად და ვუთხარი.

— როგორც მთხველი არ მოატყუებს თავის თავს და მარცვალს ხნულში აგდებს, ასეთივე კეთილბუნდობიერებით ჩაბარდება შენი ბრათები იმით, ვისი გვარიც აწერია-მეოქი და აა, ვასრულე ვიდევაც თამარულასთვის მიცემულ სიტყვას. — სეფემ გულის ჯობიდან ორი კინფრტი ამოიღო. გადაიკოხა. ერთი ხიდაშელს გაუწოდა, მეორე კი გვერდით დაიდო მაგიდაზე. ზედ გამოიღო ხელისგული დაპარა და თქვა, — ესეც ჩვენს პროკურორს — სილიკა ცერცვადეს!

ხიდაშელმა თამარულას გამოგზავნილი ბარათი წინ დაღო, მეცე ჭიქა ისე მარჯვედ შეუკვსო სუფეს, რომ მან უარის ნიშნად ხელის დაფარებაც ვერ მოახწრო.

— ეს უკანასკნელი იყოს! — გაფრთხილების კილოთი თქვა ფოსტალიონმა.

— უკანასკნელი როგორ იქნება, რთუა ჯერ პირველი სადღვერძელი არ ვითქვამს!

— რომ დაცლიე?

— ღვინო კი დაციე, მაგრამ... მეც ის გამოვიყვინდა რომ არ მადღვერძელი? იქნება გუნებაში არა გაქვია, იქნებ გიჭირს გზა დაშალოციო?

— აგრე მივნიბო?

— ცნობა რა შუაშია. სიყვარულს საქმით უნდა დამტკიცება!

— კაი, ბატონო, საქმიანაც დავამტკიცოთ, თუ ეს საქმე... თავიდანვე ამოღენა ჭიქით ხუბვა!..

— ამა როდის იყო, სათითოთი შეფესვა ჩემისთანა კაცის სადღვერძელი!

— შენი კარგათ ყოფნის იყოს, შენი გამარჯვების, შენი მშვიდობით დაბრუნება. — თქვა და ეს ჭიქა სვერებ-სვერებით გამოსცალა ხეფემ. ეტობობდა, ღვინო ველში არ გადასცლიდა. ერთი შეხედვით ხუბრობას საღვრდელ ამოღო ხიდაშელს გულის სიდრეში ხულაც არ ეხუმრებოდა. ის თვალს არ ამორებდა მეორე ბარათს, როდის არსებობა უკვე მკონი აღარც ამხოვდა ფოსტალიონს. ბარათს უნებლიეთ ხან ხელისგულს აფარებდა, ხან სახელთა, ხან ხელსამოცეს... ჯერ თუმცა მოვრალი არ ექმნოდა, მაგრამ ეტყობოდა, რომ ორი ჭიქა ღვინის ძა-

ლამ მაინც უწია. წამოდგომა რომ დააპირა, ერთბაშად ხეზე წამოჭრილმა ხიდაშელმა ბეჭეზე ხელის დაკეცილი ისევ დააჯინა, ღუანის დისხმამი ფოსტალიონს ხელი რომ არ შეეშალა, ხიდაშელმა მიაიჭიჭა აიღო, დინჯად აავსო და წინ დაუდგა.

— მახარობ, კაცო! — წამოიძვინა სუფემ და კვლავ დააპირა წამოდგომა. ხიდაშელმა ერთი ისე გადახედა, რომ სუფე ახლა ხელის დაუკარგებლად დასვა სკამზე.

— სტალინს გაემარჯვის ამ თმში!

სუფემ ნასალადვე დაიციინა.

— ბიჭი ხარ და ნუ დაღუპ!

— შე კაცო, ამ სადღვერძელის ჯანმრთელი კი არა, თირკმელების ანთება რომ ჰქონდეს, იმ დაღუპს!

— გაემარჯვის! — მორჩილად თქვა სუფემ და ისე გადაუძახა ამ ჭიჭახაც, თითქოს სურს, როგორც თაფლიან შაიშიროსო. გადაუძახა და ერთი ისე შეინძრა სკამზე, კაცს რომ გააყაროლებს... სახედალმჭიკლი და თვალდასაუკუელი, ნაბეგარი წუთი ტუჩებს აქნაქნებდა.

— რა იყო, დავაფიქვად ღუანის ხმა? — ჩაიციინა ხიდაშელმა. ბარათი ისევ მაგიდაზე იდო, მაგრამ სადაცაა ძირს გადაეარღებოდა, ისე გაქონდა გამოქონდა სახელოთი იგი ფოსტალიონს. ხიდაშელს ერთი ხელი ჰქონდა, სანამ ბარათი გადაეარღებოდა. კიდევ ოხხი სადღვერძელი შეისვა — ხეფები და მისი ოჯახის, თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის, საბჭოთა ხალხის და თმში მოწაწილე ქართველი ვეკაცებისა. კისერმოქვევტილი და სკამზე წამოიძვინებული სუფე ისე მიიცივნა შინ ხიდაშელმა მანქანით, რომ ფოსტალიონს არაფერი გაუცია. ხიდაშელს სუფეს შეუდღისათვის არ უთქვამს — ჩემთან დაფერა შეუდღისათვის, ფოსტალიონის ოჯახიდან მადლობით გამოსტუმრებული ხიდაშელი ნახვარსაში უკანვე სირბილით დაბრუნდა, კარს რომ ეცა, ადღვევებისა და სირქარისაგან ზელი ისე უკანკალვდა, ძლივს აიოვნა გასაღების ხერხი...

თამარულსაგან მის სახელზე გამოვზავნილი წერტილი მაგიდაზე იდო, სადაც წელად დასტოვა ხიდაშელმა, პროკურორის სახელზე გამოვზავნილი ბარათი კი ატაკებდა ვეფო. ხიდაშელი ერთ ხანს დღონჯემოყრილი და აქომინებული დასცქეროდა ზემოდან ამ კონვერტს. გრანობა, რომ ამ ცნობის მოყვარუბაში იყო რაღაც უდმეტი და არასაკადრიონი, მაგრამ სწორედ ცნობისმოყვარეობას და გოცუბას — პროკურორთან რა ესაშუება თამარულსა — ადვილად მასში ახლა დაუოყებელი ხურვილი, შეუტყო თამარულას საიდუმლო. ხიდაშელმა სკამი უკან დასწია, ჩამოჯდა და ძირს დაგდებული კონვერტიც აიღო. კონვერტზე სუფეს უნებლიეთ რეზილი დაიფიქრებინა, მიხი ღანწანს — საბურავის თქმინის მტერიანი ანაბეჭდი მკაფიოდ აჩნდა ჭაღალდს. დიდი იყო მისი გახსნის ედუნება, მაგრამ ხიდაშელმა როგორღაც თავი შეიკავა და პირველად ისევ თავის სახელზე გამოვზავნილი კონვერტს წაახია ნაპირი. კონვერტში იდო ირად მოკლეული უკრედებანი რვე-

ულის ნახევარი ფურცელი. ხიდაშელი პირველად ეღიარა თამარულსაგან ბარათის გამოვზავნას და, სანამ წიკიონხედა ვერ მის ხელწერის დაეჭვებდა. ასეთი ნაწერი ხიდაშელს ვერ არ ენახა! მუ კანკად არ დააკვირდებოდა, ვერ მიხედვებოდა ეს ბიჭები იყო თუ არათანამაბარი ხიდაშლის მსხვილი შტრიხის მწერადი.

„დიდად პატივცემული სანდრო!“

არა იმდენად იძულებული, რამდენადაც ვალდებული ვარ ეს პატარა ბარათი მოეწეროთ. სამწუხაროდ ისე ხდება ხოლმე, რომ უმეტეს შემთხვევაში ადამიანის ხსიათის რომელიმე არცთუ იმდენად საგულისხმი მხარეს ვეცნობით ცხოვრებაში და ამის მიხედვით ვმსჯელობთ მერე მივლ მის ხელიერ გელოდაღმაზე როგორც შეიტკვე, თუ ვერც ფრინველზე წასვლას ითხოვთ! მე თუ გამოქომავებად ვღირდი, ეს იმის არ ნიშნავს, ახლა ამითაც არ დავმავოფილდეთ და თავი საფრთხეში ჩაივლო ვერ რაიკომის მდივანთან შეგამათებით და ამ ქვეყნის ძლიერთა გადაკიდებით, შეზღვე ფრინველზე წასვლით, მით უმეტეს, რომ ჩვენი უარი სახელწოდება მიიწებს წინ და იმი აღმათ სადაცაა დამთავრდება. ახლა თქვენი წასვლი ამას ნიშნავს, რომ უკანასკნელი გულშემატკივარი დაუკარგო და მე სამუდამად გადავიტოვო აქედან. ისე არ გამოილა, თქვენს დარჩენილ, თუ არა, ეს ჩვენს ურთიერთობაში რაიმეს ცვლიდეს, მაგრამ ხომ ნათეს უფლება გვდლო ადამიანს, და თუ ვინმეს ხანდოდ ჩავთვლიდი შტაბიანსა და ნიკო არაბიტყებს შემდეგ, მინდა რომ ეს თქვენ იყოთ.“

ხიდაშელი დიდხანს მონუსხულივით მისჩრებოდა კედელზე ერთ წერტილს. ბოლოს პროკურორის სახელზე მიწერილი ბარათი გაასხუნდა. უთო გაეცხელა, დაწებებულ ნაპირებს დაუსვა და კონვერტი ფრინველად გახსნა.

„პატივცემული სოლომონ!“

ამ ბარათს ორი კვირა გწერ და დღეს როგორც აქნა დავამთავრე. ვეკლამ ირწმუნა, რომ ლეონტი ბუზალაძემ გამოუცნობი მიზეზით თავი მოიკლა (ზოგი ამას რაიკომის ბიუროზე მისი დაშუამავებით სწნის, ზოგი იმ მარცხით, რომ ბოლოს მაინც გამვლავნდა მიაი აკაიგობა“). მაგრამ ეს არ არის მართალი. ლეონტი ბუზალაძე მე მოგვალა. ეს ამბავი თქვენ აღბათ ისე გაეაზრებრებო, რომ ბარათი შეიძლება ხელიდან გაგვიადგეთ. სხვისი არ ვიცი, მაგრამ პირადად მე არ შემძლია ამის დაფარვა. კაცის მოკვლა ისეთი დანაშაულია, რომ აღბათ შეუძლებელია მისი დამალვა და მოელი სიციხესე ვეღონს სიღრმეში ტარება. ადამიანის მოკვლის უკვლავს დმტრის ჩვეთვას არ მოუკია, თუშეა ახლა ჩვენ იმის მოწმენი ვართ, რომ ადამიანები სწორედ ადამიანების ხელით კთანველსავეთ იქალიტბან.

იტყვი — რას იხამ, იმბაო. მართალია, ომი ისეთი გამოიწყლისია, როცა მველელობა ნებადართულია, და არაოუ გსუიან ამისათვის, ჯილდოსაც კი გაღლებენ. ზემოა სიმე კაკო ზიზზიანამე თქვა, რაც ფრინველ ვარ, ოცდაათ კაცზე მეტი მოკალიო. კაცი, რო-

10.8.46

სახ. სანძირი

მედიც თვალთ არ გინახავს და მტერი ქვეა, შევიძლია მოკლა, მაგრამ კაცე, რომელიც ყოველდღე გეხვება, იცნობს, გიცნობს, შენაურთა, სისხლსაც რომ ვეპაწილებდეს და, სიციცხლსაც რომ გიმწარბებდეს, უნათნოდ ხელს ვერ ახლებს. ასეთი ადამიანი კანონი იცავს, თუშეცა მას მტერზე მეტი ზიანი მოაქვს თანამემამულეებისა, საქმისა და ქვეყნისათვის, რადგან არც თანამემამულეები უყვარს, არც საქმე, რომელსაც ხელმძღვანელობს, არც ქვეყანა, ცხოვრებამ ბერს ასწავლა ნიღბის ისე მარჯვედ ტარება, რომ მათი ნამდვილი სახის დანახვა თაყვანის შემდეგაც არ ხერხდება ზოლმე. თქვენისთანებისთვის ლეონტი ბუხალაძე იყო (პარადად, თქვენთან ზოდში, იქნებ თქვენთვის არ იყო) ვერჯოვლი, საქმის მეოდნე, უნაირანი ხელმძღვანელი და გამოსცდილი სამურწრო მუშაკი. ჩემისთანებისთვის კი — კარიერისტი, შემთხვევითი, შეუფერხებელი და უქმი ხელმძღვანელი, კერძო, უსწრა, თაყვანითი, რომელიც ამ განსაცდელს დროსაც კი არ იფიქრებდა თავის პირად, წყრილმან ინტერესებს და მას კიდევ ახვედალე ზეერი პატრიოტი, მათ შორის ისეთი კაცური კაცე და საქმის ერთგული, როგორიც ნიკო არამბიძეა.

მე რომ ვინმე წესიერი ადამიანი შემოგვდომოდა, ანათე ამ ბარათს არ მოგწერდით, ერთ წუთსაც არ დაეფიქრებოდა, თავს ისე მოვლავლავდა, მაგრამ სრულებითაც არ ენანობ და თავს დამნაშავედ არა ვგრძნობ, გრძობდ, ასეთი პიროვნება, ლეონტი ბუხალაძე რომ შემომავყვდა, დანანანი ისაა მხოლოდ, რომ ამას მაინც ადამიანის მოკვლად ჩამითვლიან, ადამიანი კი არასოდეს არ შემეტყობდა მოსაკლავად. მაინც რა მოხდაო, იყოერბთ თქვენ. რატომ უნდა მომეკლა ბუხალაძე მისივე რვეოლვერით. მან მე შინ მიმიტყუა, ქალიშვილი უნდა გაგაცხორო. სახლში არაკენ აიღოვინა და დანადგამა მომცა, მისი საყვარელი გავმდარიაფავი და ხვალვე მახტის აფეოკომის თავმჯდომარედ აარჩევიანება ჩემს თავს, შერე კი ამ „დაწინაურებას“ სხვაც მოჰყვებოდა. აღშფოთებულმა წახვლა რომ დავაპირე, ძალით სცადა ჩემი წინააღმდეგობა და თავისი სურვილის ასრულება. მე ეს ცოცხალი თავითი არ შემეძლო. მიხდა ისე, რომ ქიდილის დროს მის ლეონტი რვეოლვერი ვიპოვნე. თოპსში შირი-შირს დაეჯიქით და, მე, იარაღმომარჯვებული მის „უკანმარულებას“ შევედევით. პირში ვუთხარი მას კაცეც, რა ხელმძღვანელიც და რა მოვალეცე იყო. მან ეს ყველაფერი მოთმინებით მოისინა (სხვა რა გუნა ქონდა), შემდეგ ტპილი სიტყვით სცადა ყველაფრის მიფურცება, თითქოს რაც მოხდა, მთლიოდ ხურობა იყო და, როდესაც ხელმეორედ სცადა ჩემი დამარბილება, ორჯერ გაეაფრთხილე. არც ერთხელ ყურად არ იღო ჩემი შეპარბა... შემდეგ, საქმისწერად ატყბილი და გათამამებული რომ აღარ შემეპუა, არ ვიცი, როგორ გამბიარდა რვეოლვერი... არ ვიცი სად მოხდა ტყეა... არ ვიცი, როგორ შეაფასებთ ამ მკვლელობას, არ ვიცი, როგორ შეგედავთ ჩემს გულსხდლობას! როგორ ფიქრობთ, ლამარა-

კობს თუ არა ბუხალაძის „კაცეკობაზე“ ის ამბავი, რომ მისი სიკვდილის გამო მთელი რაიონი სრუარულს ვერ დარბეს?

ეს უხედურება მე მაშინ შემეპოხება, როდესაც თავს ვიყავდი მოძალადისაგან, თუ კანონი ჩემს თავს გაგამტყუნებინებო, დაეთანხმება თუ არა ამას თქვენი სინიღისი?

თამარელა“.

ამ ამბავმა თავზარი დასცა ხიდაშელს. მას უფრო სახიყვარული თავგადასავლის აღმოჩენის ვარაუდი ჰქონდა, ვიდრე სისხლის სამართლის დანაშაულისა. გონს რომ მოვიდა, შეაშინა, რომ ხელი, რომელმაც თამარელას ბართო ცეცია, უკანკალებდა. ბართო ჯიბეში ჩაიღო, სამშარეულით გავიდა და ცივი წყალი სახეზე შეისხა, დალია... სახე და კისერი პირსახოვით არ შეუწმენდია, წყალი თავისთავად შეაშრა ერთ წუთში. ბართო ხელმეორედ გადაიკითხა. პირველი გადაკითხვისას აღძრული შიში, — თამარელა ხომ არ გაეფიქრულაო, ასლა გაოცებამ შესვალა. ხიდაშელს უფელთისი სჯეროდა, რომ ამ გოგონას სხეულს გაგვაცის ხული აძლევდა ძალს, მაგრამ ვერ წარმოედგინა, თუ ეს ხული ვერაგული ბრძოლის ყოველგვარ ხერხებს დაუფლებულ მამაკაცთან ქიდილიშიც კი არ უღალატებდა. ხიდაშელის თვალთ თამარელა ერთბაშად კიდევ უფრო ამაღლდა. მისთვის ამ წუთში ეს გოგონა სწორედ გმირი იყო და არა მკვლელი... ხიდაშელი ერთბაშად აწრიალდა, ჯერ ჯიბეები მოიხსიერა, შემდეგ სამშარეულით მიმოაცვია მხერა და ნათეპურის გვერდით ტპიშულ შიკრა და არა თვალის ასანოს, ეცა, გეკრა და თამარელას ბართო ერთ წამში ყვითელ ალად ატყია. ქალიშლის შავი ნაწევი იატაკზე დაეცა. დამწვარი ქიდილი ისევ აიღო ხანდრომ, ფერფლად ატყია, შემდეგ დიღხანს დასცეკრია და გამურულ ხელისგულს, დიღხანს ფიქრობდა ბართოზე, რომელიც ბუნებაში უკვე აღარ არსებობდა. დიღხანს ფიქრობდა თამარელაზე, რომელსაც ასეთი საქმისწერო ნაბიჯი კი გადაუდგამს, როდესაც მისი თავმეცარობის შულახვა მოუწადინებიათ... დიღხანს ფიქრობდა ბუხალაძეზე, რომელიც ნამდვილად არ იყო ასეთი დიდი პატივის დარბა — თამარელას ხელით მომეცდარიყო... ხიდაშელს ერთმა ბრწუნვალე აზრმა გაუკვლავა და უშალ საწერკალამი მოტებნა. დიღხანს იფარჯიმა, დიღხანს ეწვალა, სანამ თამარელას ხელწერის თავისებურებას დაეფელებოდა, შემდეგ სწორედ ისეთივე, საერთო რვეოლის უკრდთან ფერცელზე, წელან რომ დასწვა, დაწერა სამეგეორო ბართო.

„პატივემული სილომისი“

თუ ეს რამე უკანონობა არ იქნება, ვთხოვთ, ნება დამართოთ გადავიდე ნიკო არამბიძის სახლში საცხოვრებლად და უპატრონი იტაურობას გადასახლებიდან მის დაბრუნებამდე.

თამარელა“.

წერილი ისევ იმ კონკრეტში ჩასდო, დააწება და სადღე სეფე იჯდა, მაგიდის ფეხთან მიაგდო იატაკზე.

დილაადრიან ხიდაშელი კარზე ძალუნმა რახუნ-მა გამოაღვიძა. მთელი დამე თეთრად გაათენებინა თამარელას საიდუმლოს შეტყობამ. ლეონში სიციხიანივით ბორკავდა. მხოლოდ განთიადინას ჩასძინებოდა, მაგრამ თვალის მოტყუება არ აცალეს. გაიღო თუ არა კარი, სეფე დაფეთებული შეიჭრა რიბში. თვალში უმალ მოხვდა მაგიდის ფეხთან მიდებულ კონკრეტს. — ეს იმყოფა, რომ ასე ადვილად „გადარჩა“, მაგრამ შერცხვა, რომ ასე იდიოტურად აფორიაქებული გამოეცხადა ხიდაშელს.

— რა ამბავია, სეფე? — მიამჩივდა იგივეს ხიდაშელმა.

— ამბავი მაშინ გვეითხა, ეს რომ დაშვარგოდა! — კონკრეტი აიღო, სახელი გადაუსვა და გულისხმივით შეინახა.

— რა ღმერთი გაგიწერა, როგორ დავარჩა?! ძირს დაგვარდნა.

— ღმერთმა არ იცის შავის სახსენებელი. იმ გოგონაც რა ეშვავად მომიჩერა, თან პირობაც ჩამოხართავ, ღვედ-შამის სული მაინც არ დამეფიცია...

— დალევ რამეს, სეფე?

— რა უნდა დავლოო! წუხანდელ სახვამს ასე მგონია, თავი თრფუთიანი გირით შემოივალეს-შეტიქ! ბორკობი თუ გაქვს?

— ბორკობი არა, ცხრაწყარო. — დამივინავად მივუთხარე.

ტელეფონის ზარმა ოთახში გაპიბო, მჭახედ გაჰმინანა. ხიდაშელი უგულოდ სწვდა ყურმილს.

— საღამო. — ხიდაშელმა გაოცებით შეიკრა წარბი. — რა დროს ძილი! — გაიღიმა... — გისმენთ! — სახეზე კმაყოფილება აებლებდა.

სეფე ისე გაშტერებული უქცროდა, თვალი ერთხელაც არ დაუსამსახებია.

— მესმის... ყველაფერი გასაგებია. ამხანაგო თენჯინ! კარგად ბრანდებოდე.

„რაიკომის მეორე მდივანი ვლადიმერაქვა“. — გაიფიქრა სეფემ.

ხიდაშელმა ყურმილი დადო, სეფეს შეხვდა და გაიცილა.

— წუხელი ბგლარს თბილისიდან დაურეკია თენჯინისთვის — ჩემს ჩამოსვლამდე ხიდაშელმა ფეხი არ მოიყვალს მანდვდანი!

— თუ შეკუა გაქვს, კიდევ მოუყადე და მადლობაც უთხარი!

— მოცდით მოვიცდი, მაგრამ რას ვეტყვი, არ ვიცი...

— მაგას რა ცოდნა უნდა?! გინდა, ამ უღვაშის ნასახავ მოვიპარავ, თუ შხტში არ აღვადგინო!

ხიდაშელმა ქვემოდან გახვდა ფოსტალიონს.

— მაგაზე არ ვიტყოდი უარს, რადგან ვიცი, საქმისათვის აჯობებს! ისე... თუ სიტყვა გაიმტკუნდა და უღვაში მართლა მოსაპარსავი გაგებდა, მაინცდამაინც ნუ იღარდებ!

— რატომ?..

— რატომ და, რაღა ახლა მოვინდა პიტლურის ვიდაზე უღვაშის მოშვება, როცა კაცი სადაცაა უნდა დამარცხდეს!..

სეფემ წედა ტურზე ხელი მიიჭრა... ცოტა არ იყოს, შეეშინდა კიდევ, მაგრამ შეხვდა თუ არა სანდროს, მაშინვე მიხვდა, რომ ხუმრობდა და სინამდვილეში სულაც არ ენადღებოდა, პიტლურის უღვაში გაედა სეფესას, თუ სეფესი პიტლურისას...

— წავედი აბა...

— წადი. — ხელის ჩაქნევით უთხრა ხიდაშელმა. კარებში გახული სეფე ისევ მიბრუნდა.

— ხომ კარგი ფეხი მჭონია?

— ჯერ არ ვიცი...

— ა, ნახავ! თამარელას როგორ გინდა გასცე პასუხი, ზეპირად თუ წერილობით?

— ჯერ არ გადამიწყვეტია. ისე, ნუ დამიფიქვბ, სეფე! ბგლარის ჩამოსვლამდე აქა ვარ, თუ ვერ შემოივლი, დამირეკე მაინც...

— დაეირვავ. — სეფემ კარი გაიხურა და ისე დაეშვა ძირს, ხის გადახურულ კიბეს ზანზარი გაუდიოდა.

თამარელას დღიური.

20 დეკემბერი, 1943 წ.

„ეს რა ამბავი მოხდა ამ ცოტა ხანში. რაიკომის პირველი მდივანი ბგლარი გაათავისუფლეს. თბილისში უთქვამთ მისთვის — თუ მართლა უფიცი, ქუჩადი და ინტრიგანა იყო ბუზალაძე, რაიკომი შესაფერისი კადრი გაწვდა, ეგ რომ არ დაეინიშნათ და, ბოლოს თვითშეკლულობამდე არ მივეყვანათო? სანდრო ხიდაშელი მახტის მთავარ ინჟინრად აღადგინეს. მასვე დააკისრეს დროებით მახტის ხელმძღვანელობა. რაც მართალია, მართალია, საქმეც იცის და ვაეკავებათ არ აკლავს. კარგი იყო ჩემი გულისთვის რომ ნიკო ბიბია მაშინ ისე არ გაგანწყინებია. დაჯდა თუ არა მახტის უფროსის საკარბელში, მეორე დღესვე დამიხარა და მიხარა: თუ გინდა, ამ წუთშივე სამშობლო აღვადგენ, მაგრამ კარგად იფიქრე, როგორ აჯობებს შენთვის მახტში დარჩე სამშობლოდ, თუ თბილისში წახვალე უმადლესში სწავლის გასაგრძელებლად? მე თუ შეითხავ, შეგიძლია დაუსწრებლად მოვიწყო. ჩააბარო გამოცდები და აჭურბოსასაც არ მახსენებ. რაც არ უნდა იყოს, ადული არ არის ასე ერბამამად, ნამაგარი აბამანის მახტთან გამოშვებულბელო. მახტის მეორესე პორწონტის გაჭრას რომ ვაბარებო, შეგიძლია იქ იმუშაო. ნამოდებობა წინ დავხედება მომავალ ინჟინერსო. მეც დაუუყრე და დავუთანებე, ამ დღეებში აღხატა, თბილისის გაქმეზეზერები. გამაყვირა ხიდაშელის გულითაქმა საუბარმა და ბოლოს, გადავკრულმა შენიშვნასაც.“

ჩვენ წესობი ხალხი ვართ და უკანონობა არ გვიყვარს. განონს, მართალია, უნდა ვწინაბიდეო და პატივს ვცემდეთ, მაგრამ ისიც ხაიოთხავია, ვინ არის კანონის აღმარულბეული... აბამანის სინდისი-ურდაც შევძლია მისი გამოყენება და უსინდისო-

დაც... ასე რომ, მთავარი მანც სინდისია, რომელიც ზოგჯერ საგარდელდაუფლებულს და კანონმომარჯველს არ გააწინაო!

არ ვიცი, ზემი დანაშაული როდის და როგორ იქნეს თავს, და რა დამიყვას, კანონი, თუ სინდისი! მე მხოლოდ ის მივიჩნის, ასე როგორ სძულდა ყველას ლენტი ბუნალაძე, რომ მისი მცველის სადღგერძელის თურმე აჰამდე სვამენ სასადილოებსა და ჟახებში!!!

25 დეკემბერი.

ერთი კვრია ვსოდან ფეხი არ გამიღვამს. სოლომონ ცერცვაძის დუმილმა ხომ მოამინებთან გამომიყვანა. ამ დილით გავედე და დავერეყე. რომ გავიო, ვინცა ვარ, ისე წყნარად დამიწყო ლაპარაკი, გავუცდი. მითხრა — შენ რომ მწერ, იმ საკითხზე ფიტნს თავი დაანებე. ის კი არა, აჯობებს, თუ აქედან დროებით სადმე წახვალო. რეტი დამეხმა, თუ უნა დამება არ ვიცი, ერთი სიტყვის თქმავე ვერ მოვასწარი. კარგად იყავიო, მითხრა და ტელეფონის მილაკი დაკიდა. ვაშტერებული ყურს არ ვუჯერებდი, რაც გავიგონე. სადამომდე ასე ვიყავი, სადა-

ნ ა ვ ი ლ ი მ ი მ ქ მ ს ე

შატბია თბილისის რამოდენიმე კილომეტრის სიმალიდან პირველად ხედავდა. მტკვრისა, მტკციხისა და მთაწმინდის მეტი ვერაფერი იცნო. გავერეკებულ იყო. ეს მწეანე სამოხელანო ქალაქი რაღაც უხადმეტად რუხი, ენგისფრად გადატრუსული ეჩვენა.

აეროდრომიდან ის და ირი უცხო მგზავრი კერძი მანქანით წამოვიდნენ, როცა ძველი, დაჯარკული, ბუნზინის სუნად აქითებული „M-11“ ადგილიდან დაიძრა, შატბიამ მძღლს უთხრა — რუსთაველზე გამიყვანო.

შატბია ოჰამდე სულ ორჯერ იყო ნამყოფი თბილისში. აქვთ კი აეროდრომის მხარეს ჯერ ფეხი არ დაეღდა და ახლა უფრო ეს იყო მიზეზი, დედაქალაქის გარეუბანში რომ ასე უცხოდ გრძნობდა თავს მიუხედავად ამ უცხოობისა, ფარული სიხარული — ხუთი წლის შემდეგ რომ კიდევ ვლინისა სამშობლოში დაბრუნება და პირველად თბილისის მიწაზე ფეხს დაბეჯება, საკმარისი იყო, თავი ბედნიერად ვერგნო და ასე, მღვმარედ მარტო თავის არსებაში უსტავა ეს წუთები.

შატბიას რომ ყოფნა, აეროდრომიდან რუსთაველის პროსპექტამდე ზემს თვალს არაფერი გამოეპარებო, ძალიან გვიან შეატყო, რომ სულ მალე წყართშია თავი ფიტნს. თითქოს უეცრად გააღვიძესო, ისე სტყატა თვალი, როცა პარათაშვილის დაღმართზე მანქანა ერთბაშად და მიწყვეტილ დაეშვა. მარჯვნივ ნაწინი კლდე აღმართულიყო. ნიადაგის წყალი ალგა-ალგ უხად ფინავდა და კლდის სველი შრეები მკრთალად ლაპლაპებდა... მარცხნივ კი

მის კი ზეგან-ბიძის ვუთხარი — გადაწყვიტე თბილისს წავედ, საეასოდ მოვემსახლები ამ სამთარში, გადავწყვიტე უმაღლესში მგედე-მეოქო. გზა დამილოყნიაო, მითხრა. შენ იმეოქო და ზეგან, რაც შეგვიძლება, დახმარებას და ყურადღებას არ მოგაკლებოთ.

27 დეკემბერი.

ზეგან-ბიძამ ბევრი მარწმუნა — ნახაწლევს აჯობებს წასვლაო, მაგრამ რაკი ვოქვი და ავირე-მე, სიტყვა ველარ გადამათქმეინეს. ბილეთი ბეგან-ბიძამ მიწეხა სანდრო ხიდაშელის დახმარებით. დღეს მივდივარ. იმდენი ბარგი ამკიდეს, რომ თბილისის სადგურში ალბათ დამაკავებენ. სადგურის მილიციას სპეკულანტი ვეგონები — ორი ზემოდანი ხილი, ნახევარი ტომარა ჭადის ფტეილი, არავი, ნივთი... ზემი ამწანაგის ოჯახისათვის გარეი სასაწლწლო ძღვენი მიმაქვს. თბილისში დამამიშებული ნული მივდივარ. შე ზემი ვალი მოვიხსადე, სოლომონ ცერცვაძის ვეულაფერი გულახდილად გავანდე. დანარჩენი მე არ შევითხება. ყველამ თავისი საქმე იცის! ხვალ დილით თბილისში ვიქნები!

მთავრის გადაღმა მოჩანდა ძველი თბილისი, ნარცალას ციხისა და გალავნის ნანგრევები, კომაკაშვილის ზეივანი, მთის ფერდობებზე შეფენილი ჭობახები და ვაკეუბების კონუსები. კიდევ უფრო შორს, დავითის მთის გიგანტური კონცხი, ფრაკულიორის ზედა სადგური და მთაწმინდის პაწაწინა უბე ვერც კი მოასწრო ამ სანახაობით ნული ეჯერებინა, რომ მანქანამ მწწნაფლ ჩაიქროლა დაღმართზე და ბარათაშვილის სახელობის კუხიანი სიღისევენ გაუქვია. პემეანის მოედანს რომ უახლოვდებოდნენ, შატბიამ საფულე ამოიღო და მოფერს გადახედა. მოფერს არ მიუხედა, ასე იკითხა,

- რუსთაველზე სად გადმოხვალთ?
- აქ სადაც, პროსპექტის დასაწყისში საპარეკმანტრო მახლობლს...
- მოფერმა მოედანს შემოურა და მანქანა გრიბოედოვის თეატრის წინ გააჩერა. შერე ქურის მობირდაპირე მხარეს თითოთ ანიშნა შატბიას — საპარეკმანტრო მანდ არისო.
- რა გერეგება? — იკითხა შატბიამ.
- რა ღიჩის! — ღიჩა მოფერმა.
- შატბიამ მხარი შეატკია. ოყდაბუთამანეთიანი გაუწოდა. ის იყო მანქანიდან გაღასვლას აპირებდა, რომ მძღლომა მელავი დაუქირა და როცა შატბიამ მოიხედა, თვალწინ აფარფატებული ათმანეთიანი დანიანა. არ უნდოდა, შატბამ ხელი ძალაუნებურად წასვდა ფულის ასაღებად.
- მეტია? — იკითხა დიმილით.
- მეტი რატომ იქნება, შატბამ... რაღაც ფულიანი არ გავხარ!

შატბიამ ხერხად გამოიწოდებულ თემნიანს ხელი აღარ მიაკარა, ერთი გულლიად გაუვიხა წყერ-გაუპარსავ, პატიმარითი გამოძიარ, ფერდაკარგულ მძროლს. მანქანიდან გადასვლა რომ დააპირა, კარის გაღება ვერას გზით ვერ მოახერხა.

— სანდახან ვერ იყის... თქვა მოფერმა და შატბიასკენ გადაიხარა, ორი თითით თხდა შეანჯღრია თუ არა კარი, უხელ გაიღო. შატბიამ პირდაპირ დააპირა ქუჩაზე გადასვლა, მაგრამ იმავე წამს ხასტყვების ხმა მოესმა და შედგა. მილიციელი არხად ჩანდა. შატბიამ წაიწი ადარ სცადა წყაროვან დარღვევა. გადასასვლელს მიიშურა. საპარკმანქროში რამდენიმე საგარძელი ცარიელი იყო. სამი კაცი და ერთი ქალი შუშატბას ელოდა. შატბიას სულაც არ უნდოდა წვერის გასაპარსავად ქალს ჩაუარძნოდა ხელში, მაგრამ წაიწი მისი საგარძლინაყენ აიღო გვიჩ. ქალი ისე უცქერდა, რომ რატომღაც შეგელოდა. ფერდებგადქეილი, ნაცრისფერი ჩემოდანი საგარძლის გვერდით დადო, ზედ პილოტის ქუდიც მოაგდო და საგარძელში ჩაჯდა. ვეპურთულა სარკის წინ რომ ეთამაშად აღმოჩნდა, თავი უხერხულად იტრნო. პარკმანქრმა გახლებული, ჯარისკაცული ხალათის საყლეო ერთი ღილეუ შეუხანს და წინაფრის ბილიტებში შიგ იწი ფრთხილად საუკეცა, როგორც ეს ქალის ხელს სჩვევია. დაუოფრებელი ტილის სიჭრელი და თითებს სიბოძი ერთად იტრნო კიხერზე შატბიამ. ქალმა საღებაველი თითი ნიკაზე შეახო და თავი ოდნავ აუწია.

— წვერა გამპარზე, თმას ხელს ნუ ატლებ! — ოდნავ გასაგონად თქვა შატბიამ. ქალს შეგეტო რომ მოეწონა მისი წვერგაუპარსავი სახეც და ოდნავ ბოხი, სიჩინიერი ხმაც. ქალმა საპირი მარჯველ ატყავა აღუშინიან ქაქამი. ცბეზე ფუნჯის რამდენიმე მოხმის შემდეგ შატბიას ერთბაშად თეთრწყურა ქაქავის დაეშავება, „ნეტავი მოქალაქეები წვერულავის ასე გათვთრებას? — გაიფიქრა შატბიამ და ეჭვით გაეღიმა თავის თავს სარკეში. ფული სარკის წინ, მავიდაზე დაუტოვა შატბიამ ქალს, ჩემოდანი აიღო და საპარკმანქროდან გამოვიდა. საქარ-თელის მუწუშის გრძელი, ნაცრისფერი შენობის წინ წელი ნაბიჯით ჩაიარა, შენობის ფსახს ვურადღე-ბით ათვალთვრება. მუწუშის ძველებური, ღაზა-თიანი კარი დაკეტული იყო. ფურცელაძის ქუჩის ჩახახვეთან წამით შესდგა. პრისპექტის მოპირდაპირ მარჯვ ბიბრთა სახასლესა და მის წინ ხეივანის პატარა მონაკევის გაუშტერა შურამ... შატბიას ომამდე, ომშიაც სიხმარში ნახულივით ახსოვდა ეს ხეივანი და ახლა თითქო გაუკვირდა, რომ ვეღა-ფერი ცხადე ყოფილა... ჩაფიქრებულმა გზა განაგრძო. სასტუმრო „ორანტის“ შენობას უღულისყუროდ ჩაუარა. სასტუმროს რესტორნის პირველი საბ-თულას სიმაღლე შუშუმზე მისივე საყისფერი ფარდები იყო ჩამოფარებული. ყრუდ იხიბდა უცხოური მელოდია. შატბია შენობის ბილოს, პრისპექტის მეთრე ჩახახვეთან კვლავ შესდგა. მზით ნაფერი ქვით ნაგები ქაშუეთის წინ შატბიას თვალიმ უხე-მად ვეა რაღაც გრძელი დარბაზს მსგავსი ერთსარ-

თულიანი პრივიციული ნაგებობა... ქუჩა გადას-ქრა მოახლოდა, აბრაზე რუხულად ფურცელს „СЛОН ГИГИЕНА“ გაევიხა, აქ აღბათი მივიწყე! ამ სარ-ქიტქიტურული ნაგებობის დინეხეცა. მავრამ კი-დედ რამდენიმე ნაბიჯის გალა უკვე საემარის იყო, რომ შატბიას გუნება-განწყობილება ერთბაშად შეე-ვლილიყო... სწორედ უნადრეკი „მივიციხის სახლს“ გვერდით, ზალის სიღრმეში მკლავებგამოლილი ერთ-ლიათივით გარბმულიყო სამხატვრო გალერეის მტრედისფერი შენობა. შატბია მალავი, ფართო მი-სახსვლელი ქვის კაბის ძირას შესდგა. შენობის, წინ წამოწეული სადარბაზო შესასვლელის აქვე-იეთი ფსახის მალე კედელზე ვეცა ორი დიდი ტილოგადაკრული დაფა. მარცხენა დაფაზე ქართუ-ლად დიდი, ოქროთი შეღებელი რელიეფური ასოე-ბით იყითხებოდა — „გამოფენა. ფერწერა. ქანდა-კება, გრაფიკა“. მარჯვნივ, იგივე რუხულად შატ-ბიამ კიბეზე ახელა კი დააპირა, მაგრამ ჟერ მანც ფლომანდა... „ამ ოხერ ჩემოდანს რა ვუყო, ვინც შეხედავს, რას იტყვის, სანავეგში ხომ არ უპოე-ნიათ...“ ჩემოდანი მართლაც ზომაზე მეტად ფერ-დებგადამქეილი გამოიყურებოდა. კიბის თავე რამ-დენიმე კაცი იდგა. არ ეტობოდათ, რომ შატბერე-ბი იყვნენ. ძალზე ჩვეულებრივი გარეგნობისანი, ალბათ მხატვრობაშიც ასევე ჩვეულებრივი და უხე-რული იყვნენ, თუმცა რომელი ჩვეულებრივი შე-შოქმედი ხრის თავს მიქლანჯელოზე დაბლა? ზოგს თანამშებობა ამედიდურებს ზოგს „სიბრწყინე“. სა-კუთარი თვების დანახვა რომ ვეჯალს სწორად და მდროზე შეეძინა, მხატვრობა და სხვა ხელოვანთა რიცხვი გაცილებით ნაღლები იქნებოდა, მედნიერი მოქალაქეებისა კი გაცილებით მეტი. ხალხი ტრო-ტუარის განაპირას, ჭადრის ჩრდილში კაბის თაე-ზე, შესასვლელის წინა ბაქანზე იყრიდა თავს. იმ სამ ახალისებულს, აბლა კიბეზე რომ ადლოდნენ, შატბია ისე მიტყვა, მათ ზურგს მიფარებული, თითქო ვინ-მეს ეპარებოდა. ის სამი უცხო მამაკაცი ბაქანზე მყოფთ მესალმა და გალერეაში შევიდა. შატბიაც აიბ-რებდა დარბაზში შესვლას, მაგრამ კარის ზღურბ-ლზევე შეაჩერა ვიღაც ტანდაბალი ქალის შურამ. „ნუთუ ასე უცხოდ მოეხედე თვალში“, გაიფიქრა შატბიამ და სანამ რამეს კითხავდნენ, თვითონ წა-მოიწყა

— ზოდიმი... გამოფენაზე მინდა შესვლა, მაგრამ... ამ ჩემოდანს რა ვუყო?

— გამოფენა დახურულია.

— ხალხს რომ წაიწი უშვებთ!

— ევენი მხატვრები არიან, დღეს გამოფენის გან-ხილვა გრძელდება. — ამას კი ამბობდა გალერეის თანამშრომელი ქალი, მაგრამ ეს უცხო ქაბეკი ისე მოეწონა, გადაწყვიტა შეეშვა, ვინც არ უნდა ყოფი-ლიყო და რა საშემხედაც არ უნდა მოსულიყო იგი. თუ ჟერ მანც აყოფნებდა, მხოლოდ იმიტომ, რომ ცოტა მეტ ხანს ვლაპარაკენა მისთან.

— მხატვრებს არავის არ იცნობთ? — კითხა შატბიას.

— ვინც ცნობილია, ყველას ვიცნობ, ნამუშევრე-

ბით, პირდაპირ კი არა... ერთი ამხანაგი მყავს, აკადემია ახალი დამთავრებული უნდა ჰქონდეს. ჯერ, როგორც მხატვარს, ალბათ არც თქვენ იყნობთ?

— რა გვარია?

— სულიყო დასამიძე

— ამ ქალს სიცილი წესდება.

— რას ამბობთ! სულიყოს ცნობილ მხატვრებზე უკეთ იყნობენ... ჯერ, მართალია, კრებებზე გამოხვლით და სინტერესო გაქედული ლაპარაკით უფრო გაითქვა სახელი, მაგრამ მხატვრადაც მოხწონო... მათგანს ქანდაკებაზე გუშინ დიდი კამათი იყო...

— რა ქანდაკებაა?

— ქვაში გამოთლილი მიხუცის თავი...

— ქანდაკება ძალიან მიყვარს! თქვა შატბიამ.

— თუ გამოფენის დათვალეობებს აპირებთ, ახლავე შედით, ხალხი რომ მოკროვდება და კრება დაიწყება, მერე რაღას ნახავთ. მაგ ჩემოდანს კი მე შევიანახეთ. წესგლისას თუ აქ არ ვიყო, ნანა იკითხუო და მომძებნა.

შატბიამ დიდი მადლიერებით შეგნდა ნანას, ჩემოდანი ბოდიშის მოხდათ გაუწოდა.

— ზემი ნაცნობი, ალბათ დღესაც შოვა.

— სულიყო? რა თქმა უნდა. მოყამათუფის შენიშვნებს, ალბათ უპასუხოდა არ დასტოვებს.

შატბიამ ერთხელ კიდევ მოუხდა ბოდიში ნანას შეწუხებისათვის და, დარბაზში შევიდა. ქალმა ჭაბუკს თვალი მოურიფებლად გააყოლა.

გალერეას სამი საგამოფენო დარბაზი ჰქონდა — შუა, მარჯვენა და მარცხენა. შუა დარბაზი კვადრატული ფორმისა იყო, მარჯვენა და მარცხენა დერეფანივით ვრძელი და უფრო ნათელი. შუა დარბაზის სიღრმეში, სწორედ შესასვლელის პირდაპირ იდგა სტალინის ოთხმეტრიანი ქანდაკება. მარჯვენა დარბაზში გამოფენის დათვალეობა უკვე აღარ შეიძლებოდა. იპატრობა სკამებით იყო გმქვდილი. აქაიქ უკვე ისხდნენ განილვასზე მოსული მხატვრები, უმეტესად ქალები. შატბიამ მარცხენა დარბაზს მიაშურა. აქ თითქმის არაფერი იყო ორი წყვილი ქალ-ვატის მგტო. ესენიც შატბიასავით გამოფენის დათვალეობული მსახურელები ჩანდნენ. შატბიამ ტვერობის პერიოდში ბევრი გალერეა, მუზეუმი, კერძო კოლექციები ნახა, მაგრამ შობილიურ ქალაქში, თანამემამულეთა გამოფენაზე რაღაც უჩვეულო გულისფანქვლით შეაბიჯა, თუმც აქ არც როდენის ქმნილებები ვუღულებოდა, არც დესპიოთი, ან თუნდაც პიკასოსი.

გრძელი დარბაზის სწორედ შუაგულში ხუთ-ხუთი ერთმანეთზე საზურგემიკრული სკამი იდგა ორ მწკრივად. შატბია შეგულისხმანვე იქით გაეშურა და მწკრივის ნაპირზე ჩამოყდა, სწორედ იმ სურათის პირდაპირ, რომელიც დარბაზის მარცხენა მხარეს ვიდა კედელზე და დანარჩენი სურათებისაგან ისე განსხვავდებოდა, შეუძლებელი იყო, ამას არ გაეცე-

ბინა. შატბია მოკაღებულივით უქვეროდა უჩვეულოდ შესრულებულ ფერწერულ პიქურას; თუმცა მისთვის ეს პიქურა სულაც არ იყო უცხო. და უჩვეულო; კარგად იცნობდა მისი ავტორისთვის დამახასიათებელ, ამ სახის რამდენიმე ნაწარმოებს. უეცრად სურათის დამთვალეობებელი ჩამოვიფარა. შატბიას ეს ამხანაგი კიდევაც ეუცხოა, გუნებაშიაც გაეყინა. ის ორი დამთვალეობებელი ჯარისკაცი ისე ახლო მისულიყო ფერწერულ ტილისთან, ამგვარად არათუ ფერწერულ, კალწით შეარულებულ გრაფიკულ ნამუშევრისაკე კი არ სინჯავდნ.

— Что за картина, ничего не понимаю — ჩილობარაკა ერთმა და მხრების შეტკობებით ისე გაიხედ-გამოიხედა, თითქო კვრის დამკვრელს ეძებო.

— А кто художник?

— იკითხა მეორემ.

— А какое имеет значение

მეორე რატომღაც ვერ დააკმაყოფილა ამ შენიშვნამ, დიხარა და ქვევით სურათის ჩარჩოზე მიკრულ ეტიკეტზე მარცვალ-მარცვალ ამოიკითხა

«Ка-ка-бад-зе. Имеретинский пейзаж».

Вот как! — ცოტა გაოცებით დააყოლა ამოკითხულს. სურათისთვის არც შეუხედიოთ, ორივემ მესობელი ტილისაკენ გადაინაცვლა.

შატბიამ ერთი კა გაიფიქრა „ამათი ასე გაშვება არ შეიძლება, შოვალ რამდენადაც შევბლებ, ავუსხნი და გაკათვითცნობიერებ“, მაგრამ ამდენი ვვლარ გაბედა. ხელი ჩაიქინა და ისევ „იმერეთის პეიზაჟს“ მიაქვია მზურა. რამდენიმე წუთის შემდეგ, რაც შატბიამ დარბაზს თვალის მოავლო, დიხანსა, რომ დამთვალეობებულოვან ორი ჯარისკაცის მეტი აღარაფერი იყო. მათაც გამოფენა უკვე „გადებულ-ბულებინათ“ და გასასვლელით სწორედ ბოლო სურათს მისჩრებიოდნენ. შატბიამ გულისტკივლით შეავლო თვალი გაუთვალეობიერებულ ცნობისმოყვარეებს. ის, რომელმაც წელან გაოცებით, შეიძლება უმამყოფილეთაც შენიშნა — Что за картина-то ахла რამდენიმე ნაბიჯით დამხიურებულთ, გასასვლელთან კვლავ შეხედა და ერთხელ კიდევ რომ გაითედა, წელან დაწუნებული სურათისაკენ, უკებ მოხარუდა, ამხანაგი ხელით მოხმწო და გაოცებით წამოიძახა. — Вася, смотри! А все-таки как хорошо!

ამხანაგიც დამომწმა, რომ სურათი თურმე მართლა კარგი ყოფილა.

შატბია გულის სიღრმეში გაახარა და გააოცა ამ ამბავმა, ჯარისკაცს ასე მოულოდნელად რომ აუხილა თვალი მხატვარმა.

კრება იწვევოდა. ხალხის ზუზუნმა იმატა. წინარეები თითქმის შეივსო, უკან რიგებში კი მხოლოდ აქა-იქ ისხდნენ განილვასზე მოსული მხატვრები თუ მხატვარების მოყვარულები. პრეზიდენტის მაგიდასთან უკვე ისხდნენ დამახიურებულად თუ დაუშასხურებულად აღიარებული მხატვრები. ზარის პირველმა გამკარუნებამ ხალხი ვერ დაამოშინა. ამას ხელი

არ შეუძლია კრების თავმჯდომარისთვის, საქმეს შესდგომოდა — „განკარგობით გამოყენის განმარტება“ — თქვა მან. — გუშინ კამათში მონაწილეობის მიხედვით ჩაწერილი სამი ამხანაგი გამოვიდა. კიდევ ხომ არავის სურს გამოსვლა? — არ განაგრძობდა თავმჯდომარეს, მაგრამ მსურველი ჯერ არანაირი არაა.

შატბია წამოდგა. გამოყენის დათვლიერებას შეუდგა. გამოყენაზე დავით კაკაბაძის ორი სურათი იყო გამოტანილი „მეგრეთის პეიზაჟი“ და „1942 წელი. ქართული პეიზაჟი“. ამ ნაწარმოებთა ფილოსოფიურ სიღრმეებს შატბია ჯეროვანად ვერ წყვეტდა, მაგრამ გრძნობდა, რომ აქ საქმე პეიზაჟზე უფრო შორს მიდიოდა. ფერწერულ ტილოებს შატბია სინჯავდა შორი-ახლოდან. რა მანძილზედღაც უფრო უკეთ დაინახებოდა ნაწარმოები. კაკაბაძის ტილოების შემდეგ იწყებოდა ერთფეროვნება. გედღეს შეზიზღავდა ვიღაც უფრო დიდი სომის და, აქა-იქ ოქროთი მოვარაუბრულ ჩარჩოში ჩასხული ტილოებიც, მაგრამ მათი ხილვისას გვერდებოდა მხოლოდ სინანული, რომ ამოდენა ტილოები და ფერები იყო უკმაოდ დახარჯული და გაუშვებელი. „ნატურალიზმი და ხელოვნობა აღბათ არახიდებს ამაზე შორს არ წასულა“. — გაიფიქრა შატბიამ, როცა დარბაზის ცენტრში დაკიდებულ ყველაზე დიდ, ვეგეტატიულ ტლანქ ჩარჩოში ჩასმულ სურათს მიუახლოვდა. სამამული ომის თემაზე დაწერილი სურათის კომპოზიცია გამოხატავდა ეპიზოდს — რუხი პარტიზანების ბრძოლას ოკუპანტებთან. მართალია ყველა სურათის ჩარჩოზე მიკრული იყო ვტიკეტო, მაგრამ შატბია ერთხელაც არ ცდილა ნაწარმოების ავტორს გვარი ამოეკითხა: „კინამ დაინახავს და იფიქრებს — მხატვრობის უკუდინარი და უცხად დამთვლიერებელია“. თანაც არასოდეს არ აფიქრებდა პიროვნებას იმაზე მალე, რასაც ნაწარმოები იმასებურება. „თუ ნამდვილი მხატვარია, ხომ უნდა იცნო იგი ნაწარმოების მიხედვით, ვტიკეტზე გვარის ამოუკითხავად, ხომ არ კითხულობენ მუსიკის მყოფდებები, როცა მუსიკალურ ნაწარმოებს უსმენენ, რა არის, ან ვისააო. ასეთი რამ მხოლოდ იმ შემთხვევაშია მოსალოდნელი, როდესაც ნაწარმოები ძალზე მოვეწონება და მიხი ავტორი კი ჯერ უცნობია.

ნაწარმოებზე კოსტუმანმა ახალგაზრდამ ვალერის კიბე სულმოუთქვლად ამოიბრინა, აქეთ-იქით ვიხსაც დაღანდა თვალი, ყველას ისე შეხვალმა, არც დაკვირვება და არც ცილია ყველა მოთვინა ეწო... მხოლოდ კარის ზღურბლზე მომდგარ ნანახს კითხვა სხაპსუბით — კრება დაიწყო თუ არაო.

— კრება ეს-ეს არის დაიწყო. — სხვათაშორის, ოქცენ ერთმა ახალგაზრდამ ვკითხობათ.

— ვინ იყო?

— არ ვიცი, უცხოა, დარბაზში გამოფენას ათვლიერებს.

სულიყმ ჯერ მარჯვნივ გაიხედა, სადაც კრება იყო, შემდეგ სწრაფად გაეშურა მარცხენა დარბაზისაკენ და ლიკარა თუ არა ერთ-ერთი სურათის წინ შეჩერებულ ჭაბუკს თვალი, გაოცებისაგან თავის

სიცილებში პირველად დაინახა ეს ნაწარმოებ-კოსტუმანი, მკვირცხლი, ცნობისმოყვარე ახალგაზრდა. ეს ამბავი თვალის დახამწვამაზე მტკბან არ გაგრძელებულა. ნაწარმოებ-კოსტუმანი სწრაფად მოსწყდა ადგილიდან, სურათის ცენტრში გართულ ჭაბუკს მიაშურა და მისილოებისთანავე შეტყვირა:

— შატბია, ბებო!!!

ეს შექმნილი დარბაზში შეხედ გაეცმა.

შატბია წელში გასწორდა, სულიყმს დანახვაზე თვითონაც სახე გაეხადრა და გამოტყორცნილივით მკერდზე შეჯახებულ სულიყმს მელაგები ძაღლივით მოხვია ბეჭებზე. ერთ ხანს ასე იდგნენ გაჩინდებული და აღლვებული. მერე ერთერთს ხელი უშვებდა იქვე ახლოს სკამებზე პირდაპირ დასხდნენ და რამდენიმე წუთი კიდევ გავიდა, სანამ ხმას ამოიღებდნენ.

— თავი სინამარში მგონია! თქვა ბლოს სულიყმს, — რა მოულოდნელად დაგვეცი თავზე!

— თავი მე უფრო უნდა შეგონოს სინამარში — თქვა შატბიამ.

— მართლაც! იქიდან დაბრუნებას ეხუმრები?!

სულიყმ შატბიასკენ გადაინახა, ხელი კისრზე მოსდო, მიიზიდა და ლოყაზე აკოცა. — ღმერთმანი გამეხარდა! — სულიყმს ეს რომე არ ეთქვა, მაინც ყველაფერზე ეტყობოდა ხუთი წლის განმორების შემდეგ ამ ჭაბუკის დანახვამ რაიფ გაახარა.

— შატბია, გამოფენა უკვე დაათვალიერე?

— ამ დარბაზში გამოფენილ ფერწერას და გრაფიკას თვალს ვაღაგავლე. უნდაცკმა დამზნა, ბოლოსთვის მოვიტოვე... იქითა დარბაზში კი კრება გაკეთ და...

— რომ იყოღ... საქმე იქითაა! — თქვა სულიყმს.

— იქით ვინ არიან?..

— მოჭანდაყვები, ვაინტერესებს?

— საერთოდ, მხატვრები...

— რომელი ერთი დაგისახლო, — სულიყმს რამდენიმე ცნობილი მხატვრის გვარი დაუსახლო, — და ერთივე უცნობი — არაბიბე!

— რომელი არაბიბე?

— რა იყო, შე კაცო, შენა მტვი არაბიბე არავინაა?..

სულიყმს ბოლო სიტყვებმა წონასწორობა დაუბრუნა და დაამოწმინა ერთბაშად სულის სიღრმეში შეძრული შატბია.

— შატბია, შენ არ მოუსმენ მოკამათებს?... გამოდი, დაჯექი. განმილგა რომ გათავდებმა, მინ ერთად წავიდეთ.

— მოხმენით, მოგინებთ, მაგრამ ბოლომდე იქნებ ვერ დაგჩრ. — ყოყმანით წამოიწყო შატბიამ.

— ჰო, თუ დიდხანს გაგრძელდა... მაინც იცი, რა? ჩვენი სახლი ხომ ვახსოვს?

— მისამართი დამეფიქრდა. მიგნებით შეიძლება მივაცნო.

— თუმცა, ვინ დაჯახდება? ჩვენი ყველანი ოქროკანში ვატარებთ ზაფხულს... თუ ჭალაქში რამე საქმე გაქვს, გაიარ-გამოიარე და მერე აბოდი ჩვენ-

თან, ოქროყანაში, დღის ბოლოს... ხუთი საათისათვის ყველანი იქ ვიქნებით — მეც, შვეიც, დედაჩემიც... მამა მივლენებამია, შატბია! ოღონდ ხიტყვა, ხიტყვა, ზომ იყი, როგორ გვეწყინება, შინ რომ არ გვინახულო, თრმოვადგარეთი ჩვენ მივლი ზაფხული შემა ტერქვემ გვატარეთ და... რამდენი დღით აბარებ თბილისში დარჩენას?

— ამაღამ თუ არა, ზეღ დღლით მაინც უნათუოდ უნდა წავიდე...

— რა გეჭკარება?!

— ჩვენები ჯერ კი არ მინახავს...

— მე შევინა შემატტოთა ქალაქიდან ჩამოხვედი...

— ანლოვიდან მივდივარ!

— რას აზრობ, ბიჭო? ხურობ, თუ მართლად?..

— მე ზომ ტყვედ ვიყავი... თმმა ნახევარი ვეროპა შემომატტა...

სულიყო გაოცებული შესცქეროდა ომში დავაყარე ქვულ, მაგრამ წინანდებურად ხიტყვათერ და თავმდაბლ შატბიას. სულიყო ბლოენტი ამიილო, ბინის და აგარაკის შისამარდები ჩამოსწრა და ამოხელი ვურეული შატბიას გაუწოდა.

— თუ განხილავს ბოლომდე ვერ გაძლებ, იყიდე ხუთი საათისათვის ოქროყანაში გაჩნდი. ზომ იყი, როგორ უნდა წამოხვიდე.

— მივლენება არ ვამიჭირდება! — თქვა შატბიამ.

— ახლა, წამი, მოუსმინე, რას ლაპარაკობენ სხვათაშორის მეც ვამიჭრე სიტყვით გამოსვლას.

— სულიყო, სანამ შენ გამოხვიდიდე, მე აქ ქანდაკებასეც შევთავლიერებ და შერე ჩუმად შემოვალ კრებაზე. სადმე, ბოლოში თავისუფალ სუამ ვიპოვი.

— კარგი. წავიდი! — თქვა სულიცომ და ხერხულად შამაურა შამირდაპირ დარბახს.

პირველი ორატორი უკვე სიტყვას ამთავრებდა. თუმცა მხმენლებს შუაში გასახველი ჩაქურდეთ, სულიყო მარჯვდ გაძვრა-გამოქრა და კრებას თავში მოქტა. დაჯდა, მაგრამ, როგორც შის ბუნებას შეეფერებოდა, მაინც მოუხეწრად იყო. კრების თავმჯდომარემ სულიყოასე ამინა სიამი ჩაწერილი მსჯელარი. სულიცომ თავი დაუქნა, შემდეგ მუნჯურად აქიანა, მერამდნეც ვართ. თავმჯდომარემ თითებთ ანინა — შესამეო.

შატბია დიდი გულმოდგინებით განაგრძობდა გამოცხადებულ გამოტანილი სკულპტურული ნაწარმოების დათვლიერებას. მისი ვერაძლება მიქცია მდარაგული ოთხმა პორტრეტმა. ეს იყო ცხვირტანადი კეთილსინდისებრები და გულმოდგინედ შესრულებული ნაშეფერები. ატორის ეტყობა ხელი საკმაოდ ქიონდა გაწაფული, რათა შეუფდიმლად გადმოეცა აღმამანს ნაკეთები და მივლწია იმფარი პორტრეტული მთავებინათვის, რასაც ჩვეულებრივ ფოტოგრაფიულ მთავებსას ეხახიან. ეს კი ზღუდაც შემოქმედს, ეთის ნატურის ხახიით და არა მატერიალურ, მოუბლოებელ თინებას მოუნახოს მხატვრული შესატყვისი, ხელშეახება ვახანდის იგი, მსჯავსი რამის პოვნა მდარაგულითა ამ

ით პორტრეტში შეუძლებელი იყო, რადგან ასეთი რამ მათ არ გააჩნდათ. რომელი პორტრეტის ფურქქული გამოსახლებაც არ უნდა ედგას სიტყვებლად მხატვრულ ნაწარმოებს, რომ შეუხდათ, ჯერ მისი ატორი უნდა იცნოთ, და შემდეგ ის პიროვნება, ვინც შემოქმედს გამოუტატავს, თუ ნაწარმოებს ისტატის ხელი არ ატყვია, ასეთი ვინმე ჯერ კიდევ მოწაფეა, ამ უნებო, როგორც მობლოერი, ისე უსხური ხელივნების ბერამა მთავალითმა შატბია ღრმად დაარწმუნა ამ გარემოების ქვემარტივებაში. ვახიმა კანტატენტი ტამი, რაც იმის ნაწევრული იყო, რომ კიდევ ერთმა ბავშვმაშეწინებელმა ორატორმა დასარბლა თავისი სიტყვა. ვამოცხება თუ არა თავმჯდომარემ — სიტყვა ეძლევა სულიყო დიხსამიძესო, შატბიას გული არ დასწყვეტია, ნამუშევრების დათვლიერება რომ არ დასყალდა, სიამოვნებითაც კი ვაშორდა იქაურობას და შიპირდაპირე დარბახისაკენ აუჩქარებლად გაეწურა. ბოლო რიგში სკამების მებე წილი თავისუფალი იყო, რიგის შუაში, სადაც გასახველი იყო დატოვებული, შატბია ჩამოჯდა ვანაპირა სკამზე და სქუნად იქტა. სულიცოს გამოსვლისთანავე ხალხს გამოცოცხლება დატყუო. თითქო ყველა თავს ვალდებულად თვლიდა, გვერდით მჭლობისათვის რამე სანატრესკი, ან გახედული ნაშეკამი გაეხსენებინა სულიცოს ადრინდელი გამოცვლებიდან.

სულიყო, ჩვეულებრივ ეთოდენ მვერცხლი და მოუხეწარი, ახლა დინჯად წამოიგდა, პრწილიერის მთედას გვერდით რომ ჩაუარა, თავმჯდომარეს რადიკ უთმნა და კათედრისაკენ დაფორქებული გეგმართა. სანამ რამე იტყობდა, ყური შიობრანა, მარცხნივ და მარჯვენე დარბახის კედლებს თვალთაყილ-მთავილა და აქამდე კათედრახე მარცხენა ნიდაცვით დაქრდნობილი ერბახმად წელში ვაწწორდა შერე ნიდავეში მობრილი მარჯვანა ხელი ატობო ყურადღების გასამახვილებლად ისე ამწია, გლობოლოთ, დარბახს უნდა მიესალმოსო, და მგაფიოდ წამოთქმული პირველივე ფრახით დაიპყრო მხმენელი.

— ჩვენ, მხატვრებს, სანი რამ შეიძლება ვეკონდეს სკერიო! პირველი: მასალა — ტილო, ფერები, უნჯი, ამ თხის და სტრუქტული. მეორე: მსოფლმხედველობა, მესამე: მინანი ამის გარდა შეიძლება ვერ იპოვო სხვა რამ ნიშანი, რაც შეუნ ერთმანეთს გემსგავსებდეს. ნების, შინაგანი კულტურის, ისტატობის შემეგობით ყოველი ქვემარტივი მხატვრული ნაწარმოების ღრმად თავსებური და განუფორებელი სიამ იქმნებდა წყლის ნავეა და უუნარობა ნიჭიერი მხატვრისათვის გვერჩია — ეს ფერი ასე იხმარე, ეს საგანი ასე დაზატე და დაწერე. ეს იდეა კომპოზიციურად ასე გამოხატეთ. შეძლებულია ამ სფეროში კანახი, სხვები ჩარევა და თუ ვინმე ამას არათუ თომენს, სპირობებს კიდევაც, ის ხელოსანია და არა ხელიყანა. ასეთ ხელოსნებს მე ამ გამოფენაზედაც საკმაოდ ვხედავ. მაგრამ მას შემდეგ, რაც ახალგაზრდას აკადემიაში სიარულითი იყო წვეული ფეხსამელი გაუტყვითა სიჯერ პე-

რის ფულით სამხატვრო მასალა შეუძენია და მშობრივ დარჩენილ, ეჭვი წელთაღივ მხატვრობათვის შეუღვეცია, წელია, უთხრა ხელოვანი და უნიკო ხარო! აკადემიის დამთავრების შემდეგ ამას ვერც გაგიგებს და ვერც დაგიჭერებს. გულის სიდრემში კიდევაც, რომ დაიჭერას, როგორ გახვდება დადიანსტრის... არც ერთ ხელოსანს და ხელოვნებისთვის შეუფერებელს ვერ თავი უნიკოდ არ გამოუცხადებია. ასეთი მაგალითები ისტორიას არ აძლევს, მაგრამ ისტორიას კარგად ახსოვს, როცა უნიკოები წინ ელობებოდნენ და სისხლს უმრობდნენ ნიჭიერებს. ერთი მხედრდენ თითქოს ეს გარემოება რაღაც განკუთვნილ კანონზომიერებას ჩანს. მაშ, რატომ გარჩელება ხოლმე დაბარებულები ხალიერი სწორად იქ, სადაც მოცარტია, გუმინდელი მომსწერებელი, პატივედელი ყარამანი ცნობილი მხატვარიცაა, გაბუდული მოქალაქეც. მისი მოხსენება დაწაფისში რაღაც გრძობებს აღვიძებდა, იმედებსაც სასადაც, მაგრამ ეს ვეულაფერი თანდათანობით მიიჭრისა და ბოლოს ავი და კარგი ერთმანეთში გათქვევული აღმოჩნდა. რა თქმა უნდა, იმის უარყოფა არ შეიძლება, რომ მოხსენებაში არ იყო ცალკეული ხანმოკლე შენიშვნა და ერთი ორი ნაწარმოების მკაფიო დახასიათება, მაგრამ მთლიანად, რასაც მშვენილი მოელოდა, გამოდგინა აგარგზე მოხსენებელს ბევრი რამ უთქმელი დარჩა...

— იქნებ თქვენ შეავსოთ, რაც მომხსენებელს გაზომია!

სულიკომ პრეზიდენტის მადიდისკენ ვაიხვევა საიდნავე ეს რეპლიკა მოიხმა. მის მიქმულს კილოზე კარგად შეატყო, რომ ეს სიტყვები მომხსენებლის საამებლად და გასამართლებლად იყო წამოხრული... სულიკო სანამ პასუხს გასცემდა, ყურადღებით აკვირდებოდა ყოველი რეპლიკის ავტორს, თან მოქანდაკესა და კარიკატურისტ კარქაიასაკენ იქიტირებოდა ცალი თვალით. კირქვიას სწორად ასეთ წუთებში ბოულობდა სახეობის, როცა რეპლიკას ისრიდნენ, გაეხარებულ მხატვრებს, ისეთი გამომეტყველება მჭონდათ, რომ კარიკატურისტს სრულბოიაც აღარ ჰქირადებოდა მათი ფიზიონომიის ანა თუ იმ დამახასიათებელი შტრიხის გადიერება. ეს საბჭები ამ წუთში მუხამარული მარტები იყო და კირქვიავი დროს არ კარგავდა, განსაკუთრებით კარგად გამოუვიდა ურთი ხელოვნებათმყოფლის ფიზიონომია — მისი დრმა ნაჭებით გადაღარული დაბალი შუბლი, მოკლე ცხვირის კობივით შეხიბული წვეტი, ნესტოებში გამოჩრილი ბლენი-ორთი, რაც მტეხ თუ არა, კოკობი უღვამისადღენა მინივ იყო.

— შე იმით რიცხვს არ ვეკუთვნი, — დიქვად განხარბო სულიკომ, — ვინც სხვის მადიერად ლაპარაკობს. საბჭმელი კი ბევრია, თუ სოცირთები გკაცლიან. გუმინდელმა მომხსენებელმა თუ გუშინ არ თქვა ვეულადერი, იმედია, თავის საბჭმელს სხვა დროს თვითონვე იტყვის.

როგორც მოგეხსენებათ, ცხოვრებას უფვარს წინსვლის და სიახლის მოცუქელი. სწორედ ამ წინ-

სვლისა და სიახლის ტენდენცია დღეს ვეულაზე მეტად ემჩნევა ახალ თაობას, მაგრამ საბჭმელი კარგი ვერობით მათს ფორმალურ ოსტატებასა და წინასწარ მანერმა კი არ უნდა ვეიოთ, არამედ მათს არცბამი...

— რომელი არსება... ფორმალისტობით რაღაცას და მტეხ არადერი... ეს წამოძახილი დარბაზში შეაფიოვ ვინმის. სულიკომ წამით შესწყვიტა სიტყვა, იფიქრა, ამ რეპლიკას უბასუხოდ ვერ დავტოვებო და ღინჯად შენიშნა:

— ფორმალური ძიება და ფორმალისში ერთი და იგივე არ არის როგორც პატეტულ მხატვარს ჰქონია. ძიების უღლება კი ხელოვანს აქვს, ასაღვარად იქნება ის, თუ ხნიერია... საჭიროა თავი ისე დაიჭირო, რომ პატივედების იმსახურებულ და არა უპატივედებულბას. ახალგაზრდას ახასიათებს მეტი ეშვივ, მეტი აიფიქრებ, რაკი ია ძიებაში... არა მარტო თოხნია და აფევისა, ან ცხოვრების მეფობისა, არამედ თავისი თავისა! მამბებელი კი ვართულებია, გატაცებულნი და ასეთ დროს რომ წინ გადაუდგები, არ შეუძლია არ დაეფხოს. მექართი და ანამდებობის წყალბობით შეგაგდენის მოზდენა მინცა და მინცე საიმედო არ არის, საკმარისია ერთი, მაგრამ შთამოვირებელი მართალი სიტყვა, რომ ადამიანი კალაბოტში ჩადგეს...

— რაინაირად ჩადგებით!.. აბლანდელი ახალგაზრდები უკალაბოტდ შევრეოდ ფუნაყებში გაუხარო. ამ შენიშვნას სულიკომ პირდაპირ არ უბასუხა, შემოვილით გასცა პასუხი.

— თუ პარტია და ხალხი მევენან მოვლის დღევანდლობის ისე ასახებს, როგორც ამას მოიხიბეს ჩვენი დრო და მიზნები, ეს იმას არ ნიშნავს, ღირსუვნებით დავსაზრათოთ, სოციალისტური რეალიზმი, როგორც მოგეხსენებათ, პლაკატური ხატვის მეთოდი არ არის!

— მეგას ევის მისამართით ლაპარაკობ? — მოისმა იმ მოკამათის ზმა.

— იმის მისამართით, ვინც ჩვენს ნათქვამში თავის თავს ცნობილობს! — მოკლედ, თანაც მარჯვდ მოუჭრა სიტყვა სულიკომ და მოკამათეც გაჩემდა. — მთავარი ის კი არ არის — განაგრბო სულიკომ, — რომ ერთმანეთს ხელი ვკრათ, მთავარია რამე გაკეთდეს, შერე ადვილი იქნება გადარჩევა, შეუფხება, მოწონება, დაწინაყ!

— შერე ვინ არის შემუშავებელი გომამე? — გაწინაყებელი ახალგაზრდის წამოძახილი დარბაზის მუჯღელდან მოისმა. წამოძახილის თანამერწობის გამომხატველი შენიშვნები და სიცილიც დაერო... პრეზიდენტში წამოჭიული გომამე ყურებამდე გაწიოდდა, თან მხრებს იჭრდა, სხემოლიმარი აქტობით ვაიცვბით იხვევობდა.

— წონასწორობას ნუ დაეკარგავთ, ამხანაგებო! — სეადა სიტყვის გაგრებლება სულიკომ, მაგრამ არ აცალეს.

—სინილის დაეკარგება, წონასწორობის დაეკარგვა მირჩვენია! — ხმამალა წამოიძახა ფხზე უეერად

წამომგარმა ახალგაზრდამ, და ხანამ დაუდგობდა, ნათქვამს ადღევებითვე დაუმატა, — ვერც ფირსმანსა და კაკაბაძესაც აცინებენ და როგორ ვერძეო, ჩვენ ტანში ხომ არ დავუკრათ?!

ახალგაზრდა მხატვარი ძლიერ დასვეს მეგობრებმა. წუთიერი ჩიროქლის შემდეგ სულიკომ განაგრძობ.

— თქვენ ალბათ გახსოვთ ბუმიონის ლექსი „СЕРЖИНИ“ ეს ლექსი ხშირად მაცნებებს ჩვენი მხატვრობის კრიტიკოსების უმრავლესობას. ზოგი მათგანი უბრალოდ უყოფიანობა, ხელოვნების საკითხებზე ორიოდ წიგნის წაკითხვას წაუთამამებია, კრიტიკოსობაზე დებს თავს. ზოგი კი ძმობიჭების და მხატვრობაში ნაფის მფლობელი უნიჭობის მეტს გარწმუნო ვერაფერს ხედავს. მხოლოდ მათი ნაწარმოებები მიანინა ღირსშესანიშნავ მოვლენად და გასუთნივ ხშირად განუთიხთავად ბეჭდავენ მამებელურ ნაცოდვლარს..

— გამბედაობა კარგია, მაგრამ ყველაფერი გადაჭარბებული ცუდია, მათ შორის გამბედაობაც, თუ ის თავივლამში გადაიზარდა — განაცხადა კრების თავმჯდომარემ. — ერთმანეთს პირადი შეუბამსყოფის განმყოფობის შემთხვევაში იძულებული ვაქნებით ასეთი ამხანაგები დარბაზიდან გაეპყუთ!

— თეობა, როცა კაცი გადასტომას აძირებს, — განაგრძობ სულიკომ, როგორც კი თავმჯდომარის შენაშენაზე დარბაზში შეუდრკოება ჩამოვარდა. — წინასწარ სანტიმეტრებით გაზომის რამდენზე გადასტება. პირად შეურაცხყოფას და ლანძღვას გამართლებას ვერ უპოვნი. კრების თავმჯდომარე აქ ერთგვარად მართალია, მაგრამ ხელოვანი ხალხი, სამწუხაროდ, რატომღაც ადვილად კარგავს წონასწორობას, ამ ბოლოს მაინც აშკარა თავმჯდომარეობა დასტყდება... მეორე მხრივ კი კაცმა რომ თქვას, ხელოვნების წესები არ გავს ქრისტიანობის წესებს, და არც ხელოვნების შესწავლი უნდა გაეღეს მონიცილებს რომ წესის თანავე დარღვევისთანავე „დაუსტყვიან“.

— მაგთ რისი თქმა ვინდა? — იციოთ თავმჯდომარემ.

— ახალგაზრდას შეიძლება უთხრა შენს სურათს ესა და ეს ნაკლი აქვსო, მაგრამ არ შეიძლება ამას გამოთქვიო, ან არ შეიძინო. ცხადია, გაანია ნაკლაც. ახლა მხატვარს არასგული არ შეუძლია დაგეთანხმოს, ძლიერის თავისი სურათის ნაკლი, რადგან ამას შეიძლება მოხვევს მისი სრული გაბაზრება. რაც შეეძება მომთხოველობას, ჩვენ ძალიან გვეყვარს შედავათები უნაჭოს მიმართაც კი, თუ ის ჩვენი ახლობელია ან, რუსები რომ იტყვიან „სობუტლინიკა“. მაგრამ ამავე დროს ძალიან გვეყვარს იმათი გაკრიტიკება, ვინც შემოქმედია, ვინც პრინციპულია და ამ პირფრობის მხატვრობის მხატვრობა წინაშე სავალი გზის გასაადვილებლად. ზომ თქვა სტალინმა — ძლიერია ის, ვინც იზრდება, თუნდაც დღეს სუსტად გამოიყურებოდესო. მამასადასე ახალგაზრდასე და ისიც ნიჭიერზე

ძლიერი ვინ შეიძლება იყოს.. ამას კი ხშირად ანგარიშს არ ვაწევთ..

— სამწუხაროდ დღეს ყველაფერს ვაწევი ანგარიშს და იქნებ იმატომაც ხელში არაფერა არ შეგვრჩება ხოლმე!.. ერთი პრემიანა არ იყოს — ის ვინც ყველას ყველაფერი ეთანხმება, იმისათვის რომ ყველაფერს მიაღწიოს, ბოლოს და ბოლოს ეს გულუბრყვლო თვითდარწმუნება თავისა მას გადააქცევს ხოლმე თითოი სარგებელ სასაცილო არსებად!

სულიკომ ყურადღებით მოისმინა მოხუცი მხატვრის რეპლიკა. სიტყვა დინჯად განაგრძობ.

— ნიჭიერი ახალგაზრდების მუშაობაში თვალში-საცემია ის გარემოება, რომ ისინი თავიანთ დამოკიდებულებას ამტკიცებენ არა საგნისა და მოვლენისადმი, არამედ მასალებისადმი. საქმე ისაა, რომ ვინცე ოსტატობის შეიძენეს და საკუთარ თავს იპოვიანდეს, ახალგაზრდას სწორედ ეს მხარე უფრო იტაცებს, ოსტატობის შეძენის შემდეგ კი სხვა საზრუნავი უნდავს. საგანს, მოვლენას, სამყაროს, უკვე ფილოსოფიურად ჰკრებს და იწყება საკუთარი დამოკიდებულების გამტკიცების ცდა, თუკი ამისი საშუალება აქვს და უდროო დროს სარგებო ხელს არ შეუშლიან ხოლმე კომპაისიანა „სელოვნებათმყოფები“.

— თქვენ ვომბის წარამარა აგოე ხეხენას თავი დაანებეთ! — ამოიღო ხმა ბოლოს განაწყენებულმა და მოთმინებით განისულმა ხელოვნებათმყოფენმა. და ნესის მოყვანილობის თავს თხებიდან ნიკაბამდე ვარდისფერმა გადაუარა.

— თუკი თქვენ ვოველდე კრიტიკებთ ჩვენს ნაწარმოებებს, ჩვენ რა, წელიწადში ერთხელ მაინც არ შეიძლება გითხრათ ჩვენი აზრი?

— თქმას გაანია, ამხანაგო დიასამიძე!

— ამ ფორმას თქვენ გვეარნახობთ!.. ხალხის წიაღიდან გამოსულ ფორსმანს, ან სხვა გამორჩეულ მხატვარს თავზე კრიტიკის ლავი ასხა და კიდევ იმათი კომუნიტი შევლევარი ვგრო, ვერაფერი ბიჭობა! — გაყარდა სულიკო. — ამა ერთი მავტალია და შემოხვევა მაინც დამისხლავთ, მხატვართა კავშირის შესვერთაგან რომელიმე უნიკო, ფორმალისტად გამოვეტყდებით ან უბრალოდ გეტყვით — ეს ამხანაგი სუბტიათ. თმია მხოლოდ ნიჭიერებთან, იმითთან, ვისაც უნდა თავისებურად, ორიგინალურად თქვას თავისი სიტყვა და საერთოდ ჰქონდეს თავისი სახე მხატვრობაში.

— შევდომისაგან არავინ არ არის დაზღვეული! ზოგჯერ ალბათ ჩვენც ვაჭარბებთ შეფასებაში! — წამოიხსხა გომამძე.

— მქადარად შეფასება ზოგმა ხელოვნებისმყოფენმ თავის მეთოდად აქვია, რადგან მისთვის ამჯერად ეს უფრო ხელსაყრელია! — აუღლევებლად შენიშნა სულიკომ.

— მამ, როგორ ვინდათ, ფორსმანი ვაქო და ბატონი მანუშარი ვაციონ?!

— ამხანაგო ვომამე, საქმე ქება ან გინება კი არ არის, საქმე ისაა, რომ ერთიც და მეორეც სი-

ნამდვილს შეფერებდეს! თქვენ კი რას უწვობთ ხელს? რაც გასაკეთებელია, თქვენნი ნაქები მხატვრები ხომ ვერ აკეთებენ და ვერა, ვინც ამისთვის მოწოდებულია, იმასაც არ აძლევთ ფრთების გაშლის საშუალებას, რადგან თავად სხედხართ ყველა ნაგვი და უკერძომინოდ ყრთ ნავიდან ყველას, ვინც კი ისე არ იბღვრება, როგორც თქვენს კლავირში სწერია!

სჯობია კონკრეტულად, საქმეზე ვილაპარაკოთ. — ახლა გომბას გვერდით მუდომ პრეზიდენტობას სხვა წევრებს აშუაღა რეპლიკის საღერდელი.

— როგორც სახლს შესვლელი, ისე სიტყვას სჭირდება შესავალი და, მეც იმითმე გაგებდე იმის თქმა, რაც მოისმინეთ. — განაგრძობ სულიკომ. — ახლა, კონკრეტულად: ამ დარბაზში გამოფენილი ნაწარმოებებს დიდი უმრავლესობა თბს ჯგუფად შეიძლება დავყოთ. მე არ დავასახელებ ავტორებს, გავარჩევ მხოლოდ ზოგიერთ ნაწარმოებს, იმ ოთხი ჯგუფის ტიპურ ნიმუშებს. მხატვართა ერთი ჯგუფი, როგორც წესი, მხოლოდ აქტუალურ, მნიშვნელოვან და ზოგჯერ დიდმნიშვნელოვან თემას ჰქიფებს ხელს, სადაც ხშირად, გარდა თემისა, არაფერი არ არის საყურადღებო და მნიშვნელოვანი. ფერწერულად სუსტია, კოლორიტის მხრივ უჭერული, ნახატის და კომპოზიციის მხრივ ხელისხური და ზერულე.

...დარბაზში ჩოქოლი შექმნა. სურათის ავტორს გულსწყრომამ მოლოდინ პირველ რიგებშიდე დაიღწია. წინა რიგებში მსხდომთაგან უმარტულესობამ უკან იწყო ცქერა. სულიკომ განაგრძობ.

— როგორც პატრიცემულ ავტორს, ისე მის თანამოაზრეებს შეუძლიათ საპასუხო სიტყვით გააქარწყლონ ჩემი შეხედულება და შეცხება, თუ ეს არასწორად და უმარტულად მიაჩნიათ. მანამდე კი საქართა იმის ყურადღებით მოსმენა, რასაც სხვა ლაპარაკობს, და... მოთმინება! აღნიშნული ნაწარმოები იმ მხრივაც არ მიამაჩნია სრულყოფილად, რომ ეს ორი დიდი აღმანი არ არის მხატვრის მიერ წარმოსახული ტიპურ გარემოში და ვითარებაში. ამიტომ ვერც სტრუქტურულ მათერებულე დიდ მოაზროვნეთა მოამბედილებს. უბრალოდ, ქუშამი მისეირნობს ორი ძია, ეს არის და ეს. ამავე ჯგუფის დამახასიათებელი ნაწარმოებია „თრჯონიძე“. ეს ტილო ამითაც სყოდავს, რომ ფერწერული ამოცანა თითქმის პლაკატური ხერხებითა გადაწყვეტილი. მეორე ჯგუფისათვის დამახასიათებელია ფერწერული კომპოზიცია — „ნინიშვილი“. ეს სურათი სინამდვილის ნატურალისტურ-ფოტოგრაფიულად ასახვის ტიპური ნიმუშია. სურათში ყველაფერი დიდის გულმოდგინებითა დასატული და შეიძლება ავი ითქვას, „ფერწერული“ დაგარტული. სურათს ვერ შევლის აქა-იქ ფუნჯის ვტირდური მოსმა, ის მაინც შეღებილია და არა დაწერილი. მესამე ჯგუფის ნაწარმოებთა მკაფიო ნიმუშია ფერწერული სურათი „მელორეობის ფერმაში“. ეს ნაწარმოები თვატრალურ ინსცენირებას უფრო ჰგავს, ვიდრე სინამ-

დვილემი დანახულ, თემის შესაფერ ტიპურ სურათს. ნაწარმოებში ყველა ჩვენგანმ შეუძლია იქნის მხატვრის მეუღლე შედარის რეალში: გავყვარს, რა დანიხა მხატვარმა შედარისათვის დამახასიათებელი თვისი მეუღლის გარეგნობაში, მისწარფებაზე რომ აღარაფერი ვთქვათ. მხატვარს რომ ტილოურ წარმოსახული ქალისათვის ხელში გოჭი არ დაეკურინებია და უბრალოდ ნაწარმოებისათვის ეწოდებია „მხატვრის მეუღლის პორტრეტი“, შეიძლება საგამოფენო კომიტეტს სურათი არ მიეღო. სამაგიეროდ — „მელორეობის ფერმაში“ აქტუალურად ფერსა და თუ მიჭი ხარ, ნუ მიიღებ! ჩვენი სინამდვილი-სადმი ასეთი დამოკიდებულება სინამდვილესაც ვენებს და ხელეფნებასაც...

მეოთხე ჯგუფს გუთონიან სულ ახალი თაობის მხატვრები, რომლებიც საკუთარი ხახის განმარტულ დიებში საბოლოოდ ტყვედ უვარდებიან და ფეჭებს უკრედიან იმპრესიონისტებს, იმპრესიონიზმი კი უკვე საბოუდასუთი წლის მოხუცია. რა თქმა უნდა, წინა თაობების და მიმდინაოების გამოცდილების გათვალისწინების გარეშე თუ გენიოხი არა ხარ, წინ ადვილად ვერ წახვალ, მაგრამ ვერც მიბაძით აღმოაჩენ სუკათარ თავს! რადგან შენდასაუფელით თავზე იხურავ სხვის ქველს, სხვისი ქუდიტ მავალი კი, როგორც წესი, თუ სასაცილოდ არა, არ შეიძლება უცხოდ არ მოგეყვროს. მე აქ არაფერი მითქვამს უფროსი თაობის ზოგიერთ გამორჩილ წარმომადგენელზე, სამაგიეროდ, გუშინ ზოგიერთმა კრიტიკოსმა სცადა მათი ნამუშევრების „კრიტიკულად“ შეფასება, მაგრამ თეთრი ძაღვით ნაკერი ტენდენციურობა, ყოველთვის ამხელს ზოლმე ამ კრიტიკოსების არათივტკრობას. რატომ არის რომ უნიტეობის ნამუშევრებში ყოველთვის ვეჭმობ დიდ ღირსებებს — ნიტირს კი აუცილებლად უნდა გამოურზალო რაიმე მომადგინებელი ნაკელი, მაშინ როდესაც არც უნიტეობს გააჩნიათ ის დიდი ღირსება, რაზედაც ასე ხმამაღლა გავყვიროთ ზოლმე და, არც ნიტირებს ის ნაკელი, რასაც ასე მჭედროდ ვიხვევთ ხშირად ხელზე. არ მასტობს არც ერთი კრება, რომ ნახატის საკითხი არ წამოჭრილიყოს. ბელონებამ მუდამ აკადემიური, მშრალი ნახატის მიმხრეებად გამოიღიან, ნამდვილი მხატვრები კი საკუთარი ნახატისა. სხვათაშორის საკუთარი ნახატი აქვთ მარტულსაც და ფიროსმამსაც და სხვა გარემოებებთან ერთად, ამითაც არიან იხიანი სხვეებზე დიდიც და საინტერესოც.

... — ფიროსმას თუ ნახატი აქვს... არ ვეცი რას წელავთ ამ პრიმიტივიტას! — ამ რეპლიკით უმაღ წამოქყო თავი ერთმა ბელონისმა, რომელსაც არა მარტო ფიროსმანის, საერთოდ ფერწერისაც არა გავგებოდა-რა, მაგრამ წამყვან მხატვრად ითვლებოდა, რაკი აქტუალურ თემებზე თბხავდა სურათებს.

— ფიროსმანის ისეთი ნახატი აქვს, როგორც მის ფერწერას და მის განწყობილებას სჭირდება. მე შემიძლია ათას კაციში ვიციო ფიროსმანის ფერწერა და ნახატი. თქვენი ნახატის ცნობა კი ნამდვილად გამიჭირდება.

— ვითომ რატომ?

— იმიტომ რომ, თქვენი ნახტი ზოგადაა, ზერ-
ღებ, სტუდენტურია. თქვენ თითონ სამხატვრო აკა-
დემიაში ასწავლით და ჩემზე ნაკლებად არ მოგე-
სენებათ, რომ სტუდენტური ნახატები ერთნაწილისა-
გან თითქმის არ გამოირჩევა.

ოფიციალურად აღიარებულმა და „წამყვანმა“
მხატვრმა ამდენი კი აღარ მოუთმინა სულიყოს.
თუ აქამდე რეპლიკებს ადგილიდან სვამზე არსეი-
ნად გადაწილი იხროდა, ახლა ფეხზე წამოიჭრა
და „ოფიციალური“ კილოთი განაცხადა:

— ეს ყმაწვილი, ამის მიგოგად, რომ სტუდენ-
ტობის დროს სტუდენტი ყოფილიყო, რაღაცას
ფორმალისტობდა და კიდევაც მოუხსნეს ამისთვის
სტიპენდია. იმ ჰეროდოტი როგორც მასსოეს, ბევრ
„თავისუფლად მოაზროვნე“ სტუდენტს დაატყუებ-
ნეს ავადმთა, მე შეგინა, არც ვე იყო გასაჩვენებ-
ელი, მაგრამ... შეკდომს ვის არ მოსვლია.

...ონც ამ ნაშეშვრისთვის სტიპენდია მოუხსნა,
ის თვითონ ყოფილა მისახსენელი! კვლავ მოიხმა
დარბაზიდან. დარბაზში არავინ დარჩენილა, რომ ამ
რეპლიკის შემდეგ იქით არ მიუბოდოს, ხადაც სუ-
ლიყოს კანდაცება „მოხუცის თავი“ იდო მალაღ-
ტუმბოზე.

ერთი-ორჯერ შატბიასაც ეწადა იქით გაბეგვა,
მაგრამ თავს იკავებდა, რასან შეამჩნია, ერთი უც-
ნობი გოგონა რომელიც რიგის ბოლოში, სწორედ ამ
ქანდაკებს წინ იდგა, შატბიას უნებურად ხატავდა.
ახლა კი, შატბიამ სხეულებთან ერთად გაიხედა თუ
არა იმ კუთხისაკენ, გოგონაც დაინახა და ის „მო-
ხუცის თავი“. დაინახა და იხე შეეცვალა სახე,
სხე ერთმანამდ გაფითრდა, რომ ეს თვითონაც იგ-
ნო. ახლა მიხვდა, რას ნიშნავდა სულიყოს წიდან-
დელი გადარქვლა სიტყვა... „რომელი ერთი ჩამო-
ვიდებოდა... თითქმის ყველა ჩვენი ცნობილი მხატვ-
არი და ერთივე სულ უცნობი არაბიძე!“. ეს ყვე-
ლაფერი ასე მოულოდნელი და წარმოუდგენელი იყო,
ამ სიღრის შემდეგ შატბია გონს ჯერ ვერ მოხუ-
დავო. რა იცოდა, თუ იწვდისიდან დაბრუნებულს,
თან ჭირ-ჭარამ გამოგული ტყვეს, სულთნების
უფელად ქმნილებათა მხილველს, ყველაზე შეტი
საოყრება სამშობლოში ვლოდა... რას წარმოიდგენდა
შატბია არაბიძეს ნაცისარს ვორაზე, კედლის ნან-
ჩვეს ერთ ქვეში გამოკვეთილ „მოხუცის თავს“ თუ
თბილისში ჩამოიტანდნენ და სახელმწიფო სურათუ-
ბის გალერეაში თუნდაც სხვისი ვეარით გამოფენ-
დნენ. რას წარმოიდგენდა, რომ ამ სანწაულის შე-
მოქმედი სულიყო იქნებოდა.

შატბია იხე წამოდგა და შუა დარბაზში გავიდა,
რომ თავისი პირმშობაკენ ცალი თვალითაც აღარ
გაუხედა. რიდესაც კრების თავმჯდომარის ზარმა
ხალხი ცოტა დაამოშინა, შუა დარბაზში გასულ
შატბიას შეაფიოდ მოესმა სულიყოს ნათქვამი!...
მართალია, აქამდე ჩემი ვეარით გამოქმონდა „მო-
ხუცის თავი“ მაგრამ ეს ქანდაკება მე არ მკეთო-

ვნისო“... შატბიასთვის უკვე ცხადი იყო, სულიყოს
ამ განცხადებას რაც უნდა მიყოლიდა... და მანაც
სწრაფად მიამურა განსაცდელს. ფართო კერძი ბა-
ტანზე ძალაუვნებურად შეჭრდა. გაახსენდა რომ
ჩემოდანი ნანასთვის ქმონდა მიზარებელი. ნანა კი
არნად ჩანდა. მოულოდნელად კარის სულურბლზე
გამოწინდა ის უცნობი გოგონა, რომელიც წიდან
შატბიას მალულად ხატავდა. გოგონა გაოცებული
ჩანდა. ეს გაოცება შეიძლება კიდევაც უხელოდა,
ყოველ შემთხვევაში ასე მოგეგნა შატბიას. როცა
შატბიასაც შეხვდა, გოგონას აღარ დაულოვნებია, ნე-
ლი ნაბიჯით წამოვიდა, და შატბიას წინ შეჩერდა.

— მე შეგინა ამ ხოთამაშეს მამატებთ...

შატბია შედრულად გაიშარდა ბეჭებში და გა-
მამხრეველად მოლიმარი სმენად იტყა.

— შე ძალიან გამივიცრდა... გნატავდით, მეტი
ხომ არადერი? — განაგრძო გოგონამ, — იხე რა-
ტომ უნდა გაფიორებულყოფიეთ, ან რატომ უნდა და-
გეტოვებინათ კრება!!!

— ქალბატონო...

— ასე გათხოვილს მიმართავენ თქვენ ეს ალ-
ბათ ჩემზე უკეთესად იყით, მე კი ჯერ... — გოგო-
ნამ სიტყვის დასრულების მაგიერ შორსხვად გაი-
ცინა.

— თუ ასე მომართვა უნებურად მიგანიათ,
მამის სახელი მითხარიო.

— სახელი ცოტა უცნაური მქვია. სახელების შერ-
ქმევის მხრივ ნურიამი, ასე ვთქვათ, ბერძნული
ორიენტაციაა მიღებული.

— შინც რა გქვიათ?

— პითია!

— პითია! — გაიმეორა შატბიამ, — მე მომ-
წონს!

— მართლა? თქვენ პირველი ხართ, ვისაც ჩემი
სახელი მოწონა.

— მართლა ამბობთ?

— მოსატყუებელი რა მაქვს! თქვენამდე ყველა
ცდილობდა ჩემი სახელისთვის კუდი გამოეზა და
გაეცინა... თქვენ კი რატომღაც არ გაეცინათ, რა-
ტომ?

— ალბათ იმიტომ, რომ მე იმათზე ბევრი მინა-
ხავს და გამომიყვია.

— თქვენ მხატვარი ხართ?

შატბიას მამიწე არაფერი უბასუნნა. დაფიქრ-
და, მერე გაიციხა და ნაილაპარაკა.

— ჯერ სამუალო სკოლის მოწაფე ვიყავი. მან-
ტშიაც მიმუშავებია. მერე ორ წელიწადს ჯარისკაცი
გახლდით. ორ წელიწადს ტყვე ახლა უკვე აღარ
ვიცი რა ვარ!... თქვენ?

— მე? ჯერ მეც არ ვიცი რა ვარ, მინდა კი მხატ-
ვარი ვიყო!

— მერე?

— მერე... ავერ აკადემიის მებუთე კურსზე ვადა-
ვედი. გრაფიკის ფაკულტეტის სტუდენტი ვარ.

— ავადმთის მებუთე ჯარის სტუდენტი?!

— გმეორე? მე რომ ფერწერის ამ ქანდაკების
დარგზე ვუფილიყავი, მამის ქო, გრაფიკა რა შუა-

შურბეღლი! მაშინ ჭკუა არა მქონდა, ახლა კი თავიდან ხომ ვერ დაწვივებ?

— რატომ, რა მოხუცებული თქვენა ბარო, ჯერ თქვენთვის სულაც არ არის გვიან. ბევრი — ბევრი ოქცესამისა იყო, მეტის ხომ არა!

— ოქცესამისაც არა ვარ...

— მით უმეტეს! გრაფიკის განხრითაც რომ დამთავროთ აკადემია, ვინ შევიშლიათ ხელს ფერ-წყრასა, ან ჭანდაკუბასზე იმუშაოთ, თუ ნიჭს გამოიჩინოთ.

— მხატვრობა ისეთი საქმეა, უმასწავლებლოდ დიდხანს მოგიბდებთ ერთი და იმავე ადგილის ტყენა. მხსნალებელი მიქელანჯელოსაც კი სჭირდებოდა.

— სხვათაშორის, პარიზში რამდენჯერმე ვინახულე როდენის მუზეუმი... თქვენ მართალი ხართ. მე რომ როდენის მოწაფე ვუფილიყავი...

— თქვენ რაღაცას მიმაღავეთ...

— გიმაღავე? — გაიცინა შატბიამ.

— რატომ არ ვინდათ გამიშვილოთ რომ მოქანდაკე ხართ, ან აპირებთ...

შატბიას ხელითა პითია უფრო მეტად დააწრწმუნა თავის ვარაუდში.

— ძალიან გამებარდება, თუ თქვენც...

— რა?

— მხატვარი ხართ, ან აკადემიისში შესვლას აპირებთ.

— თუ ბედმა გამიღიმა.

— ესე იგი...

— თუ აკადემიისში მიმიღეს.

— მე არ მინდა, წინასწარ შევამოთ, შატბამ... მივიღებ თუ ვაგლონისი ნაქრობები გყავთ, ან...

— ნაქრობები... საქართველოში ყოფილდები მიიწახება! — თქვა შატბიამ.

— გისურვებთ წარმატებას. თქვენ საით?

— თქვენ?

— მე... შეიძლება მოაწმინდის პანთონში ავიდე.

— რომელი პოეტის საფლავზე აპირებთ ყვავილის მიტანას?

— ყვავილის მიტანას არ ვაპირებ... ჩემი მომავალი სალიბროში სამუშაოსათვის მასალებს ვაგროვებ.

— რა არის თქვენი სალიბროში იღმა?

— ილია ჭავჭავაძის ცხოვრება.

— დიდ თემას შევიღებინათ.

— მინდა რამდენიმე გრაფიკული ფურცელი მიუღწეოთ ილიას. პირველი ფურცელი იქნება ილიას ბავშვობა. დედ-მამა, ყვარელი. მეორე ფურცელი — გინაზია, თბილისი, შესამე ფურცელი სტუდენტობა, პეტერბურგი, მეოთხე — თურქის პირას. მესამე — ილია მომრავლებული მოსამართლე დუშეთში, მეექვსე — ივერიის რედაქტორის სტუმარი — ვაფა, თბილისი და ასე კიდევ რამდენიმე სასსსლის ქებაზე შეწერებულ სამეტოვიანო პროცესის წერა-კითხვის საზოგადოების ავიანზე გადმოიშტარი ავადმყოფი აკაკი ხიტყვით მიმართავს. ხიტყვას ლეწვით ამთავრებს:

ნუ მიწამლავთ მოხუცს გრძობას,

და ნუ ამბობთ, რაც არ მყვარა, ნუთნ მართლა დღეს გადაწყდა საქართველოს ბედსწერა...

ბოლოს მოაწმინდის პანთონში...

— მოწმინდ და მიყვარს! ბედი გეონიათ, რომ თქვენამდე ეს ვერაფერ მოიფიქრა!

— მე... მიყვარს. — ემსაუკრად გაიცინა პითიამ.

— თქვენც გიყვარია?

— თქვენ რომ შეგხედით!... ერთბაშად ამდენი „მოწმინდა“ ჯერ არ მიმიღია!

— თუ დამიჯერებთ, დაუშავებულად არ შემიქნხართ. მე თავს უკვე ვატყობ, რომ კრებაზე ვეღარ შევბრუნდები... თუ თქვენ მოაწმინდაზე ასეღა გადაგიწყვეტიათ, სხვათა შორის მეც იქით მაქვს გზა. ერთ კარგ ნაქრობს უნდა ვეწვიო ოტორიანასში.

— წავიდე?

— სიამოვნებით წამოგყვებოდით, მაგრამ რას იფიქრებენ ჯარისკაცის ფორმან უქსოსთან რომ დაგინახონ!

— ვინც ყუდია, ცუდს ისედაც გაიფიქრებს, თქვენ რომც არ მახლდეთ, ვინც კარგია, სულ ერთია, კარგის შეტას არაფერს იფიქრებს. თანაც როგორ შეიძლება თქვენზე კაცმა ცუდი იფიქროს...

— რაც მე აქამდე ვაქვთ, თქვენ მათი ერთბაშად გადამიხადეთ!

პითია კინებზე დაწინაურდა. შატბიასაც სხვა გზა აღარ ჰქონდა, ფეხდაფეხ უნდა მიჰყოლოდა. მართალია ნანასთან მიხარბებული ის საცოდავი ჩემოდანი სულ ახსოვდა, მაგრამ ახლა ახელი ვოთხას გვერდით მიმავალი, იმ ჩემოდანს ხელში როგორ დაიჭრდა. „ხელა მივალ, ბოდიშს მოვუხდი და გამოვართმევ“ — გაიფიქრა შატბიამ. კინის ბოლოში დაეწია პითიას. მხარში ამოუდგა. გზა ურთოდ განაგრძეს რუსთაველის პროსპექტზე.

— თუ მოაწმინდაზე შესიკის აღმართით ავალთ, მაშინ აქ გადავიდეთ. — თქვა პითიამ.

— გადავიდეთ. — დაეთანხმა შატბიამ.

პროსპექტი ოფიცერთა ხანლის პირდამირ გადაჭრეს. მოახლოებული მანქანისთვის რომ გადაესწროთ ტურის მეორე ნახვარი, შუაგამყოფ თეთრ ხაზს იქით ძალაუნებურად გადაიბრინეს, შატბიამ აქ პირველად, უნებლიეთ და წინასწარი განზრახვის გარეშე ჩაავლო ხელი მატყში პითიას.

ბენივის აღმართზე პითიამ ჰკითხა შატბიას:

— თქვენ თუკი იგივე ჩემი სახელი, მე არ უნდა ვიყოფე, რა გქვიათ?

— აუცილებელია?

— ანბანები, ან ნათესავი რომ შემეხედეს, როგორ გავიწიო თქვენი თავი? ვინ არის, რომ შეიხოთ?

— თქვენც უთხარით — სახელად შატბიას ჰქვია, გვარად არაბიძა-ოქო!

პითია უკვებ შესდგა, სალოკი თითი ტურთან მიიღო და ხმადაბლა გაიმეორა:

— შატბიას არაბიძა! — ბავშვითი მიამიტური წამოძახილია თვითონვე შურბეღა, შატბიას გაუცინა და გზა კვლავ განაგრძეს.

- შატბია, მართლა ტყვედ იყავით?
- სამწუხაროდ!
- სად დაგატყვევეს?..
- ქერის ტყვედამ სხვათან ერთად ქართველზე ბევრი იმსხვერპლა. მე დავიჭერი, შემდეგ დავატყვევე. იქიდან პოლონეთში გვიყრეს თავი. პოლონეთიდან საფრანგეთში. მას შერე, რაც მოგაგონებდა ღესანტი გადმოსხეს, გათავისუფლებული ტყვეების ნაწილი ინგლისელებმა თავის ქვეყანაში გადავიყრილეს...

- მთელი ცხოვრება მოგივლიათ.
- ნახევარი მაინც.
- მედი გქონიათ, რომ ცოცხალი გადარჩენილხართ.

- ჯერ ისეთი რამ არ მიმხდარა, ყველა დაღუპულიყო... ადამიანიც უფრო ამის იმედად არის რამის ვისაცას რომ ბედებს!

- ყველა ფიქრობს, რაღა შე მოშლავნო, ანა?
- ასე ვთქვათ.
- ტყუობაში ყველაზე ინელი რაა?

- გააჩნია უბი ტყვე ხარ. სტალინგრადადამ გერმანელების დამარცხებამდე, პოლონეთში ტყვეთა იმ ბანაკში, სადაც ჩვენ მიგვიყვანეს, თურმე ასეთი რაზეც ხდებოდა — დამწუვრ ტყვეებს გერმანელები შეუდებდნენ მოკლულ ძაღლს, შიმშილისაგან გავიქვებული ადამიანები ძაღლს თვალის დახამამებამში ნაკუწებად აქცევდნენ და ხორცს თურმე ბალნიანად ჭამდნენ... ტყვეების ახალი პარტია რომ მიგვიყვანეს, იმ დროისთვის სხვა მდგომარეობა იყო... ტყვეებს უკვე ას-ას გრამ პურს ურიცხვდნენ და ზედ თევზის მღაშზე ნახარშსაც უმატებდნენ... იმერული სიწებელით და ცეცხლ შემწვარი წიწილებით განებივრებულნი, სიამოვნებით გვახლებოვდით თიხანათი პურის ას გრამსად ნაჭურს და თევზის ნახარშს... თანაც იმ პურის ნაჭურს თუ მაინც არ შეჭამდი, ერთი წუთითაც ზელა რომ შემოგჩნებოდა, თვალს ვერც კი მოსწრებდი, ისე წავტაცებდა ვინმე! ვისაც არ გამოუვლია წარმოადგენაც კი ძნელია, რას ქვია შიმშილისაგან გამხლებლა.

პითია უსმენდა, მაგრამ გამოშტყვევებაზე უტყუობდა, რომ არა ხაჯროდა, ადამიანი აჭამდე როგორ შეიძლება მივიდესო... ყველა ჯარისკაცი და ყველა ტყვე ალბათ მონადირეასეთი აჭარბებსო. შატბია კი ფიქრობდა, ჯერ ალბათ ადამიანის შეილი არ დაბადებულა, რომელიც შესძლებდა ხატყვით იმ ამბების გადმოცემას. მართლაც, ზოგ რამეს ვერ იტყვი, იმიტომ, რომ გადმოსაცემად ძალა არ გეყოფა, ზოგ რამეს არც იტყვი, ვადმოცემაც რომ შესძლო, ჩრება ლანდი სინამდვილისა, და ეს ლანდიც კი თავხარდამეყმი!

შატბიას არ სიამოვნებდა, ყოველ შემთხვევაში ჯერჯერობით, ტყვეობაში ნახულის და განცდილის ხელახლა მოიხილება და ამიტომაც კითხვა პითიას ასე მოულოდნელად:

- დისამიძის სიტყვა თუ მოგეწონათ?
- რატომ შეიითხებით? — გაიკვირა პითიამ.
- რატომ გაიკვირდათ? — იკითხა შატბიამ.

- უბრალოდ, არ მოველოდი.
- მოულოდნელი რატომ უნდა ყოფილიყო, არც ასე დიდი ხანი გასულა მას იმედზე, რაც მოკვამოვები დადგობოვ.

- დისამიძე ხშირად გაბედულად ლაპარაკობს, მაგრამ გაუბედავად მუშაობს. გამონაკლები მხოლოდ „მოხუცის თავი“ იყო და წყლან როგორც თვითონ თქვა, სწორედ ეს ნამუშევარი არ ყოფილა მისი!.. ისე ქვეიანი ჩანს... სხვისი ნამუშევრით ასე გაითქვა ხახვლი, ახლა რაც გინდა გამოფინოს, სულ იმ პირველი შთაბეჭდილების ტყვეობაში ვყოფილა მნახველი. მე მართია მართლაც სხვისი რომ ყოფილიყო, ეს არ უნდა გაეშლია.

- ალბათ იძულებული იყო, თორემ რაზე იტყუა.

- თქვა შატბიამ.
- იმ შეყვარმა აღიარებამ ჩემზე ისეთი შთაბეჭდილება მოახდინა, ალბათ სულ დატყვევებული ვიწვები... რასაც ხვალ გამოგნა, რა გარანტია მაქვს არ ვიფიქრო, რომ ზეგ არ იტყვის: — ვე ნამუშევარი ჩემი არ არისო!

შატბია სიცილს ვერ იკავებდა, — ამაყრად მოსწონდა პითიას მსჯელობა.

- მაგას საერთოდ კაცი ვერ ენდობა. — თქვა პითიამ. — თუ დღეს ყველას მიმართ კრიტიკულად იყო განწყობილი და პედაგოგებსაც კი შეეყვამაია, ამას წინათ სულ ქებად იღვრებოდა. მერე, იცით ვიხი მისამართით? ყველაზე დიდი უნიჭოს ხახვლი რომ აქვს მოხვეჭილი ჩვენი მოკანდაყვეში!.. მაგრამ რას იხამს ერთ-ერთ „წამყვან“ მოქანდაცეთ თივლება, გავლენიანი კაცია, თანაც ასეთ თემზე შეშაობს, საჯაროდ გაკრიტიკებას კი არა, შუნი გულის სიღრმეშიც ვერ გაბედვას მასზე რამე აუგის გაფიქრებას! სხვა გზა არ არის, სულიკობთანები ძალაუნებურად უნდა შეურიცდნენ იმ აზრს, რომ თუ კარგობის დაღუბლა არ გინდა, დღერთვებად აღიარებულ კაცუნებებსაც კი უნდა უკმა!

- პითია, კარიერა, რისთვის უნდა სჭირდებოდეს შემოქმედს?

- კარიერა და თანამდებობა იმისათვის სჭირდება შემოქმედს რომ... ამაღლდე!

- ესე იგი, უმავისოდ დაბალი ჩანს!

- რა თქმა უნდა! შენი გვარცხლებული შემოქმედება უნდა იყოს, და არა თანამდებობა, მაგრამ როცა შემოქმედება არ კმარა, მაშინ? მაშინ ნიჭის შესწავლა და მფლობელობის გამოსწორება... თანამდებობით ცდილობ...
- ღმერთმა დასწვევლოს ე მაგ კარიერისტები! პირადი განდიდების გულისთვის რას არ სწადის მაგ ჯურის ხალხი.

- რას იხამ, როცა ასეთები შეჭმას დაეპიარებენ, უნდა გავცლო. ხშირად გაგაფრთხილან რუსთაყველა „სადაც არა სჯობს, გაეცა სჯობს, კარგისა შამაი-საგან“. ალბათ ყველა დროს უკავდა თანამდებობით ამაღლებული თავისი უნიჭო შემოქმედი, რომელსაც შეტად თუ არა, ნიჭიერებზე ნაკლებად არ იცნობდა ხალხი.

- მაგრამ რასაც ხალხის გაუთიყინობიერებელი

ფენის დიდი უმრავლესობა გაპატოებს და შეიძლება დამინებრებად ვითვლის, იმს დრო არ გაპატოებს.

— დროის იმედად წყარავი იქნება! თუ ისე შეგნებულმა ადამიანებმა არ იზრუნეს ზოგი რამის გადარჩენას, დრო ყველაფერს განურჩევლად შლის!

— ვითომ? — ეჭვით იკითხა პითამ. — შე შეგონა დრო არაფერ შუაშია.

— შამ რა?

— რა და, იმათ ნამოღაწარზე, ვინც უკვე ცოცხლებში აღარ სწვრია, უფრო ადვილია გულახდითლად ლაპარაკი, სიმათლის თქმა, მიუღიგომელი მსჯელობა, აბა, მაშინ გეტყვა მართალი იმათზე, ვინც თანამდებლობით ვუძვრი იყო, თუმც შემოქმედებამი კატახე მეტი არასოდეს არ ყოფილა.

— მართალი ხარ. — დაემოწმა შატბა. — სანამ სინამდვილე ისტორიად არ იქცევა, განაჩენის გაპატონა ძნელია ისე... კაცმა რომ თქვას, ვინმე რომ ყურს გვაფებდეს, ხომ იფიქრებდა ჩვენზე — რა დიდი ბავშვები ყოფიანო!..

— რატომ შატბია?..

— რატომ და... წაფილოსოფოსება ყოველთვის ღიმილს ჰკერის მსმენელს...

— რამზე ხომ უნდა ილაპარაკო! შე ერთ წუთსაც ვერ ავიტანდი ისეთ ადამიანთან ფოფნას, რომელიც სულ დუმს.

— მღუმარეც ისევე აუტანელია, როგორც ყებდა.

— უკვე დროა გაეწიდე?

— რას ამბობ, პითია, გაჩუბება შე უფრო მიწევს. ორივეს გავიჩინა.

— აღამიანსაც გააჩნია. ზოგმა ოცდაოთხი საათი რომ ილაპარაკოს არ მოეწყინდება. ზოგი კი ოცდაოთხ წუთშივე თავს მოგაბერებს.

— შე, მაგალითად, თავისუფლად შემიძლია ოცდაოთხი საათი გისმინო. — თქვა შატბამ.

— ჩემს გულში იჯექით? —

— არც მაგაზე ვიტყვი უარს...

გაიციენს.

— შე ხომ ეშმაკურად არ გულაპარაკებით, შატბია, რატომ ასეაფერებთ ჩემს ნათქვამს?

— გეწყინათ?

პითას გაღიშებამ შატბა დაარწმუნა, რომ გოგოს ვაჟის სითამამე არ სწყენია.

პითია მხარდახმარ მიყვებოდა უცხო ვაჟს. ჩემად, თავისთვის ნაბიჯებს ითვლიდა. ასე, დემილში სხიოდენ ნაბიჯი რომ გადადგეს, შატბამ შეულოდნელად იკითხა:

— პითია, ხშირად აღინარ მთაწმინდაზე?

— წელს შესამედ.

— მარტო თუ...

— მარტო? არა...

— შამ...

— აშანაგებთან. შევიკრიბებით ხოლმე ხუთი-ექვსი გოგო-პატი და...

— ჯვლანი სახატავად?

— რა თქმა უნდა.

გაიარეს მცირე ხეივანი, ქუჩის ბოლო და შეუდ-

გნენ მთაწმინდის პანთეონის მიხვეულ-მოხვეულ აღმართს. დაწინაურებული პითია ერთ ხანს მარჯვედ მიიპოხებდა აღმართის ხელისგულის, ხეფარე ტარტურზე, მხოლოდ ძლიერად დაქსნულ მისხვევებში თუ შეეშველებოდა ხოლმე ერთი წამით, წინ გასწრებული შატბია.

— წარმოიდგენიათ, რა კამათი, რა შუტების მტრეცა იქნება ახლა გალერეაში? — თქვა პითამ.

— მერე რა აზრი აქვს ასეთ კამათს, პითია?

— რამდენ რამეს არა აქვს აზრი, მაგრამ მაინც შუბლით ვგანაცხებთ ხოლმე ერთმანეთს!

— უკულტურობაა! — თქვა შატბამ.

— აბაბა... — დაემოწმა პითია.

— რაში ხჭირდება სიტყვიერი კამათით ქვემარტივების დადგენა ფერწერულ ტილოს? ერთმანეთის გვერდით დაკიდებული სხვადასხვა ავტორის ნაწარმოები თავისთავად კამათია. ერთის დამარცხება და მეორის გამარჯვებაა რამდენიმე უნდა, იგამათოს დამარცხებულმა!

— გააჩნია, შატბია, ვის თვალში ხარ დამარცხებული, ვის თვალში გამარჯვებული... გემოვნებს მოკლებული და გაუთვითონობირებული მაყურებელი ზოგჯერ სწორედ სუსტის მხარეს!

— არ გვეკამათები, პითია. რაც მართალია, მართალია.

აღმართის უკანასკნელი მოსასვეცი და, როგორც იყო, გამოიშნა პანთეონში შესასვლელი რკინის ტიშკარი. შატბია და პითია ნელი ნაბიჯით უახლოვდებოდნენ შესასვლელს. რა მიულოდნელი და სამწუნხარო იყო მათთვის, როცა ტიშკარზე მოქლომი შენიშნეს. აღარ იცოდნენ რა ექონათ. ერთ წუთს გაოცებული და გაწილებული უცქირდნენ ერთმანეთს.

— თქვენ რა ვიფიქრო, თორემ შე ამ ტიშკარზე გადასვლა არ გამიბირდება. — თქვა შატბამ.

— იქნებ მეც არ ჩამოვრჩენილიო... სკოლაში აღბინისტს შეძახდნენ, ემსურსიბეზე ისეთ ციყაბოებს ვეპოინებოდი ხოლმე... მაგრამ აქ უერხუელია...

— შამ რა ვწამო?.. თბილისიდან მთაწმინდის პანთეონის უნახავად წაიხდე?..

— როდის მიდინარ, შატბია?

— თუ ამ საღამოთი არა, ხვალ დილით მაინც, უსაკვდილოდ.

გრძობოდოყის ნიშთან უეცრად გამოჩნდა შავით მოხილი ქალი, გვერდებდათ ეს წუთია სწორედ იმ ნიშთან გამოვიდაო. შატბიას ისე გაეხარდა, ოდნედაც ამ ერთი სულიერის დანახვა მიეცალეებულთა სამფლობლოში, რომ წუთიც აღარ დააყოვნა.

— ქალბატონო!

შავით მოხილი ხნიერი ქალი ნელი ნაბიჯით წამოვიდა ტიშკარისკენ. სანამ ტიშკარამდე მოვიდოდა, შატბამ მანამდე შეაკვება კითხვა:

— რატომ ახის დავეტელი პანთეონი?

ქალს ხმა მანამდე არ ამოუღია, სანამ ტიშკარს არ მიადგა. ჟერ ქალ-ვაგი შეათვლიერა, მერე უპასუხა:

— დასვენების დღეა, შეილი!

— დასვენების? — გაოცდა შატბია.
 — დასვენების დღე ჩვენია, ცოცხლებისა, შაგრამ აღმათ არც იმათა სწყაირო...

უნიობი შეთვალურე დაიხარა, შავი კამის კალთა წვივის შუამდე აიწია და ისევ დაუშვა. მის ხელში ვასალები რომ დალანდა, შატბიას ვერან მომჭრუნაო, მაგრამ წამიყ და, ბოქლოში გასაღების გამოსაყურების ნაყნობა ხმაშია, შეშდეე კაჭების გაზნარუნებაშიყ დაარწმუნა, ყველაფერი ესაღი იყო. კართი ერთი წამით გააღო და ქალ-ვაგის შეაგლისთანავე დაიკეტა.

— თქვენს მეტს დღეს არავის შემოფეშებში ვეცდი იღბალი გქონიათ... როცა წასულა დააპიროთ, დამიბისებო და აქ გაიჭრებო.

პითიამ და შატბიამ ცნობისმოყვარეობით გააყოფლეს თვალთ უნიობ ქალს. შატბია გრნობფდოვის გროტის წინ აპირებდა შეყოფნებას, მაგრამ რასან პითია არ შეჩერებულა, თვითონაც ძალაუნებურად მიჰყვა ჭალიშვილს ფეხდაფეხს. პითია უნერგვილად მასაყებდა ჭეის კიბეზე. კიბე ნახვევარწიულად იყვროდა მრგვალად ამოშენებულ გროტის ბურჯივით ხელე კედელს.

შატბიამ ერთი წამით შეაგლო თვალთ რამდენიმე საფურთით დაწინაურებულ პითიას კანჭებს გოგონას სწრაფად მიახატებდა კიბეზე და, ამ ხისწრაფუნადაც იყარებოდა მისი ქალღური ვრაცია. იფგაღურეს ყოველთვის ხელოვნების სფეროში ვეჭებო ხოლმე, მაგრამ განა შეიძლება აღმანიანს ხელმა გაიშვიროს ამ წვივების საოყრად ელსტიური კონტურია, ფორმა და პროპორცია? გაიშვიროს და ხელი შთაბეროს მყვდარ მასალას იქნება ის მარმარილო, ხე ან ლითონი; და თუ შეიძლება, წარმოიდგენიათ რა ხელი უნდა იყოს ის ხელი? — ვიჭრობდა შატბია და თითქოს გოგონას ფეხდაფეხ თავიბი წეზით კი არ მასდებდა, ინერციით რაღაც ძალა მიაქროლებდა მადლა ასე მახუბუნად და თვდაფიწყებით.

პითია არც ერთ საფლაგთან არ შეჩერებულა, ისე მიიჭრა ილიას აკლდამასთან. ერთი წამი გამტრეებული უცქეროდა ალაგ-ალაგ შექმწუნებულ ჩატანული ქალის ქანდაკებას, მერე სწრაფად შემიბრუნდა უთუოდ რაღაცის თქმა ეწადა შატბიასათვის, ის იქვე ზურგს უკან ვეუღვეფოდა შატბია კი შორს, ბარათამეფლის თხელისკონან იფგა და ქვეში ამოყვეთილი პოეტის სტრანქონების კითხვით იყო გატაცებული. ბოლოს ისიც გამოეშარა ილიას აკლდამისაკენ. ახლოს არ მისულა. პითიასაგან რამდენიმე ნახავის სიმორწყე გამჭრდა, ხელები ვულზე დაიჭრიფა და მხაგაქმედილი მიჭრებოდა აკლდამას.

— რას იტყვი?

ცოტა გამომწვევად კითხა შატბიას დუმილით შოთინებდაგარგულმა პითიამ.

— რა ეთქვა? — ძლიეს გახატონად მიუვიო შატბიამ.

— როგორ მოვწონს როდენის მოწაფის ნახელავი?

— ამ ქანდაკებაში როდენის მოწაფეს ვერ ვხედავ.

— რატომ, შატბია?!

— იმიტომ რომ, თემა ორიენტილურად არ შეჩერუნება გადაწყვეტილი.

— როგორ გინდოდა ილიას ხილნადისი, მან წაწაწაწარის ტრაგედიის ვადმოცემა? *მეცხეობისა*

— ეს შეუძლებელი მგონია.

— რასაც ჩვენი გინება და ნიჭი ვერ მისწვდება, განა საერთოდ ყველაფერი შეუძლებელია? შენ ის იტყვი, რომ იმ დროს ჩვენი ერთადერთი და პირველი მოქანდაცე ნიკოლაძე იყო, რა ვინდოდა ტექნიკა...

— მე ახლა ხელს სხვა რამეზე ვფიქრობ. — თქვა შატბიამ.

— რაზე ფიქრობ? — გაეცინა პითიას.

— გეტყვი... თუ გინდა.

— ძალიან მინდა.

შატბიამ მოულოდნელად, გამომცდელი თვალთი შეხებდა პითიას. მიუახლოვდა, მარჯვენა ხელი ბეჭებზე გადახტოდა, მაგრამ ზედ არ წამოყურდებია, თითქოს ვრბებდა, მელავის სიმძიმემ ვოგონა არ შეაწუხებო. პითია არ განმარტულა. ის კი არა ისე გაინაბა, ფეფონებოდა სუნთქვაც შეწყვეტაო...

— რაც დიდ აღამანიანებს უხება, ის ხინამდვილურა მალე იქცევა ხოლმე ლეგენდად. — თქვა შატბიამ, — თითქოს ყველაფერი ცხადად მხატვრება თვალწინ, და მინც არა მჯერა, რომ ხელ რაღაც ორმოციოდე წლის წინ აქ, მთაწმინდის უბეში, ძაბით მოსილი ქართველობა უკანასკნელად დასცქეროდა დიდი შამულიშვილის ნატყვიარ შუბლს. შატბიას სიტყვებმა პითიაც დააფიქრა. არც ერთს აღარ ეყო ძალა, რამე საეულისხმო ეთქვა. ერთი წუთით ამ დაფიქრებამ შატბიაც, პითიაც თუ დღის მორაქვილედ აქია. ილიას აკლდამას ევიტრება და აგრეროდა დამწუნარებულნი გამოზრდენ შატბია და პითია. შატბიას ბეჭებზე გადახვეული მელავი არ მოეშორებია პითიასათვის, ისე გავიდნენ ტაძარსა და კლდეს შორის ვიწრო დერეფანავით წარმოქმნილ თაღებზე და აკაკის საფლავს მიამურეს. აკაკის საფლავის ქვის უაზრო კონსტრუქციამ, სიტლანქემ და დიდი პოეტის ბუნებასთან წარმოუდგენებლმა შეუსაზამიამ, ოროენი ისე შექარა, ვრთმანეთისა შეხედეს და თავდახრბილები რაღაც დიდი უჭრებულობის შვერბებით გაეცალნენ იქაურობას.

ამის შემდეგ ვაგას საფლაგის ქვის ხილვა ნამდვილი შეება იყო. ახეთი სადა, უპრეტენზიო, ფორმის მხრთვაც ორიენტილურად გადაწყვეტილი საფლაგის ქვა იშვიათად თუ ღირსება რთმელიმე ხელოვანს. შატბიამ ჭობიდან საათი ამირიო. „რა მალე და შეუწმენველად ვადის დრო!“ — გაიფიქრა მან.

— საათის რატომ მჯავსო არ იყვებით? — კითხა პითიამ.

— მჯავსო საათის გაკოვება მარტო შოფრებს, ან საქმისნებს უხდებთა... — თქვა შატბიამ. პითიას გაეცინა.

— მეც მოსაზრებაში ბეყრი არ დავეთანხმებათ.

— მეც არ შევეყამათები.

— თქვენ წმირად კამათობთ ხოლმე?

- პირქით, ძალიან ვერდები, პითა!
- რატომ?
- უმეტეს შემთხვევაში, კამათი სისულელაა.
- რატომ?

— რატომ და... საკამათოდ სწორად ის ვიწვევს, ვინც მტყუანია. სვირის მოტრფილვე დოვლადები კი ყოველთვის საკამათ მიიპოვებინ...

— თუ არ შეეკამათები და შენს სიმართლეს არ დაუმტკიცებ...

— უსინდესოს, რაც გინდა ელაპარაკე... მისთვის სწორედ უსინდესობაა ხელსაყრელი და არისტოკრატულუც რომ იყო, ვერ გადააჯერებ!

— ისე გადააჯერებ! — მუჭარის კილოთი თქვა პითამ. — შენი ღონე რომ მომცა, სულ მუშტზე შეტყობოდა თვალში!

— მუშტისა და ვაგაკობის საუკუნე ბოლოს რომელი იყო, აღარ მახსოვს. პითა, თქვენ ახლა რას ამბობთ, ისე ილიას აკლდამას დაუბრუნდებით, თუ...

— უკვე თქვენი წასვლის დროა?
— წასვლის დროს შემოძლია, გადავაცილო. მატარებელზე ხომ არ ვიგვიანებ, სადილზე ვარ დაპატივებული.

— ქართულ წესს ვეღარ გადავირთო?
— რომელ ქართულ წესს...

— ფეროპამი ალბათ უკულტურობად თვლიან წვევლებასზე დაგვიანებას, ჩვენ კი მით უფრო მეტად ვივსებთ თავს, რაც უფრო ვაგვიანებთ, წვევლებასზე მისვლა იწინება თუ კრებაზე.

— ეს კულტურისა თუ უკულტურობის ბრალი არ არის. წესრიგის პედანტურად დაცვის მოტრფილენი არა ვართ.

— ერთი სიტყვით, პარტიზანები ვართ.

— შეიძლება ცეცხ ნიჭიერების ბრალი იყოს, პითა. წესრიგი სკამი მხოლოდ მაშინაა, როცა იქ ერთი დედაფუტკარია, ჩვენ კი, ყველას დედაფუტკრად მიგვანია თავი! რუსთაველსაც ისე რომ არ წივამუშებინეთ — „სჯობს სახელისა მოხვევა, ვოვლესა მოსახვეტვლესა“... სახელის მოხვეტისადმი მისწრაფება თავიდანვე ჩვენს სულში ალბათ ისედაც ძლიერი იყო და ამ შემთხვევაში სულ გადავიწვია...

— თქვენ ახში არ ცდილობდით სახელის მოხვეტას?...

— ჯარისკაცს სულ არა აქვს მგავსე ფიქრის დრო!.. შეიძლება სადღაც სულის სიღრმეში მიიწახოს თავმოფარობითა და მტრის ძლიერის გინით გამძლიერებული წადილი სარდლობის მიერ დასახული ამოცანის პარალელად შესრულებისა... თქვენ შეიძლება არ დამეთანხმით, მაგრამ ვისაც ორ ბრძოლაში მინც მიუღია მონაწილეობა, მხოლოდ იმან იცის, თუ პირველი ბრძოლა მარტო შემიხვეთება, ცრემლ-ცხვლებსა, მეორე ბრძოლა უკვე ახარტია, და შეიძლება დროდადრო თავშეხველაღებულობაც...

— მაშინაც, თუ პირველივე ბრძოლაში დაიჭირა?
— სწორედ მაგის თქმის ვაპირებდი... თუ პირველ ბრძოლაში დაიჭირა, ისე რომ მწყობრად კამათში-მე ღლით მინც გამოხვედი, მაშინ თუ სიქვდილი არ გიწყვირია, ომის დასასრულამდე თავივე ვიგრძობდი სიფრთხილად, და წინდახვედულობა...

— ესე იგი, პირველ ბრძოლაში დაჭრა ხედნიერი გავეყოლია?

— შეიძლება ყველასათვის არა. ადამიანის ხასიათიც საგარეუდებელია. ზოგის სიფრთხილვე პირველ ბრძოლაში დაუჭრელადაც შეიძლება ხანნიშუმი იყოს, ზოგის თავშეხველაღებულება კი შეიძლება ოციდან ცხრაშეტ ბრძოლაში დაჭრამაც ვერ შეახლოს.

— ეს გარემოება შე შეონია ყველაზე მეტად საგულისხმოა. თქვენ თუ დაუჭრისხართ?

— შატბიამ ღიმილით გადახვდა, მცირე ყოყმანის შემდეგ უხარალოდ უპასუხა:
— ხუთჯერ.

— ხუთჯერ?! — პითამ თავით ფუნამდე აათვალ-ჩაათვალავს ვაგი. — ხუთჯერ დაჭრილს რომ არ გაეხრთ?

— ტრილობების კვალი ახლაც შატბევია. თავში ვერ მომარტყვს, თუ არა ისე საცდ არ მითავაზეს გერმანელებმა. ბჭვი გინდა, პარტაკა, მკლავი, თუ მკერდი... გულიდან სულ ერთი სანტიმეტრის დაშორებით გაუვლია ნაღვის მამხმერებს...

უეცრად პითამ არც აცოა, არც აცხვლა, შატბიას უცა და ლოვავს აკოცა. მერე ორთიდე ნაბიჯით ისე უკან დაიხია. შატბიამ რომ შეხვდა, გაოსდა, ისე წამოწივითებოდა გოგოს ლოვები, ისე სუნთქავდა მთელი მკერდი.

— რა მოეჩვენა? — თქვა შატბიამ.

— არადერი არ მომეჩვენა. გადარჩენა მოვილოცე.

— გმადლობთ. — ღიმილით თქვა შატბიამ და რკინის მოაჯროთან მივიდა. გაფრთხილი ზიტის სიმადლიდან ღამაზად ჩანდა თბილისი... მაგრამ ახლას ეს ხილამაზე არ იტყვებდა შატბიას თვალს. პითას უეცარმა კოცნამ რატომღაც თამარელა მოაგონა.

— რა იყო, შატბია, — მამამიტად იცოხა პითამ და ვაგს მიუახლოვდა, მოეწონს თბილისი მთაწმინდის უბიდან?

— მსოფლიოს ბჭვირ ქალაქი მინახავს, მაგრამ, თბილისის რელიეფი მინც მათყვებს.

— რატომ ვაძახან თბილისს ქუბას, როცა ეს ტიპური სეობაა, — თქვა პითამ.

— რა თქმა უნდა, ეს ტერიტორიაც ხომ მტყვრის სეობის გაგრძელებაა, მხოლოდ ამ ნაწილში ტყეს გადაშენებამ მართლაც ქუბას დაამწყვტა.

— იქნებოდა კია არდისზე ტყე?

— არაბჭებს, მონგოლებსა და სპარსელებს რა ტყე გადაურჩებოდა, მტყვრმა კარგად იცის, რომ ტყე და წყალი სიცოცხლეა. მტყვრი კი რის მტყვრია თუ სხვი-სი სამითხე უდაზნოდ არ ატყია.

ახალი ნათესოვნება

ნ. ბარათაშვილი

აღიონზე აისვეტა თბილისი,
ჩათვლემილი თავი მალა ასწია.
და მეტეხთან, მერცხლებს ევიღ-ხივილში,
აბოს ნიში ცაში აუტაცინათ.
მთვარე შერჩა ორთაჭალის ბალებს,
მოღში წევს და მზის ამოხვლას უკდის.
ჩამომწყდარი იადონის ბაგეს,
ცრემლია თუ ცვარი ვარდის ფურცლის.
ნარიყალა შეიმართა ლომივით,
ცა მოხია აელვებულ ბუკალებით.
ქვევით სახლებს, გადახვეულ ძმობილებს,
ქამრებივით წილზე უჭერთ ბანები.
შენ სად იყავ, დაბინდულო ნისლით,
საით შესვი სურნელება ღამის.
მოდიხარ და, ო, რა მწარედ ისმის,
რომ ღრჭიალებს ცივ პალატის კარი.
აქ ვაშალა ფიქრმა შავი კარავო,
მწუხარებით, ტკივილით და იჭვითა.
ნუთუ ბედი მართლა ისე ბრმა არი,
ცალი თვალით აღარ შემოიჭვრიტავს.
ო, აქედან თუ გამიყვან, როდის?
ხმა გულისა, ვით მუდარა გესმის.
საჭმებში წუხს ჩინარის ტოტი,
სუშული კი ოქმის მტვერში კენესის.
რას შევიჩნდა, აბა, ვილაც მოხელეც,
რას გაყვედრის ქართულ ლექსის გენიას.
მოთენთილი დღესაც გვიან მოხვედი,
ფიქრობს, ალბათ, სადმე მოგიღხენია.
და ჩასცქერის გაყვითლებულ ქალადებს,
მაგრამ მუხა წუთით აღარ გასვენებს.
და უთქმელი სტრიქონები ღაღადით,

შემოგდახებს, ისევ თავს შეგახსენებს.
შორს იელვებს იმ თვალების ჯადო,
ბროლის ყელი და საყურის ჩრდილი.
უდაბნოში ლოცვად შედექ, ტატო,
და შორიდან ეხუტები თბილისს.
სწერ და ეძმე ამაყ ქართულ ასოებს,
მსუდრებივით შემართულებს მხარიმხარ.
რაებს ჯღაბნი, ჯერ მე უნდა მაცნობო, —
უფროსის ხმა სასჯელივით დაირწა.
უკვდავების კარის გამღებ ფურცლებს,
ზიზლით ხევს და ნაფლეთებად ისვრის,
მაგრამ იხე შემოჭკარი უცებ,
რომ აიღე შენი ლექსის სისხლი.
სად მიდიხარ, გზა ცხენებმა დატორეს,
ჩაფიქრებულს ჩაგიქროლეს გრიალით.
ქუჩის მტვერში გახვეულხარ მარტოკა,
შორს კი, ეტლით მიქრის ორბელიანი...

ფერი ეცვალა მტკვარსა და თბილისს,
სიონის გუმბათს, მეტეხის ლოდსა.
სად გაიფანტა საყურის ჩრდილი,
ჩიტთა გალობა და ცისკრის ლოცვა.
მზემაც აკრიფა თავისი ბრწყინვა,
ამ უთენია სად მიდის ნეტავ.
ვინც სიყმაწვილეს ზვარაკად სწირავს,
იმას გაურბის ყველაზე მეტად.
ვის მიაშუქა სხივების ჩქერი,
უკვდავებისთვის რომელ სულს ავსებს.
თვითონ მიდის და სიბნელე მწველი,

შეე მანდილივით დააგდო ცაზე.
 ნეტავ რად ტოვებს ზეცის საუფლოს,
 უმისოდ ელის ღრუბლებში ჯვარცმა.
 რაზედ მიაგდო ოცნება უფროოდ,
 დაღუპულ ნავის ნიჩბების მსგავსად.
 დგას ჩუქურთმიან სასახლის კართან
 ბარათაშვილი უმზეთ დილით.
 ისევ შეირხა სარკმელის ფარდა,
 ბროლის ყელი და საყურის ჩრდილი.
 ცეცხლი მოენთო მდუმარ აივანს —
 და ხმამ ზარივით გაიწკრიალა.
 მერე ლოდებზე ისე გაიბნა,
 ვით დამსხვრეული ბედის ფიალა.
 ისევ ატოტდა, ისევ გალალდა,
 ჩამოუღვარა ალერსი ზეცის.
 ო, როგორ ტკბილად მიესადაგა
 პანგს, დარხეული საყურის ლექსი.
 მაგრამ რად მიწყდა, რატომ არ ეღერენ,
 უტკბები ხმა და აქორდი შორცხვი?
 ეკატერინეს ვარდისფერ ხელებს
 იქნებ ოდინის მთავარი ჰკოცნის...

11

თითქოს ახლა სარკმლის ფარდა
 შავი ფრთაა ყორნის,
 თუმცა ისე აქათქათდა,
 ვით პირველი თოვლი.
 ტატო ჩაჰყვა ბაღის ლერწმებს,
 მერე სადღაც გაქრა.
 მის დაწყვეტილ ავჯანს ეძებს.
 თუ ნაადრევ საფლავს.
 წუთით შედგა, მაღალ კედლებს
 გადუმალა მკერდი —
 „კეთილშობილთ სასწავლებლებს“,
 დედასავით კეთილს.
 აჰ, ბავშვობას, მზეს და ლექსებს,
 გადაბელოლს სუსხით,
 გიმნაზიის კიბეებზე
 სიჭაბუკე უცდის.
 უცდის მაღლა და ნათდება,
 მიუწყდომი ჭერი.
 არბიხარ და არ თავდება,
 ასასვლელი გრძელი.
 არბიხარ და შორს ცისფერი
 ცისფერ თვალებს ნამავს.
 ანთებული გული ფრენით

იქცა ნიაგჰარად.
 გრუზა თმებით სიჭაბუკე
 გადმომდგარა მაღლით.
 არბიხარ და ხელებს უქნევ
 უწყვერული ბალდი.
 არბიხარ და საფეხური
 ნეტავ დარჩა კიდევ?
 მაგრამ უცებ დამეზილი
 შეზანზარდა კიბე.
 ადინარ და ფრთებს კი ვერ შლი,
 ოცნებაზე შეზლილს.
 ადინარ და ძირს დაეშვი
 დამსხვრეული ფეხით.
 დაეშვი და იღუმალი
 ხმა გამეფდა ისევ.
 ათას ფერში არჩევს თვალი,
 ისევ იმ ფერს — ცისფერს.
 დაეშვი და ლექსის დეღამა
 უფრო მაღლა ადის.
 კედლებში კი რად მოძვრება
 დაეიწყების ლანდი.
 სად ბავშვობას, მზეს და ლექსებს
 გადაბელოლს სუსხით,
 გიმნაზიის კიბეებზე
 სიჭაბუკე უცდის...
 ვინ სად მიქრის, წუთისოფლის
 გატენებულ ეტლით,
 ზოგს სიცოცხლე აღარ ყოფნის,
 ზოგიც სიკვდილს ეტრფის.
 ისევ ქუჩის მხრიდან ისმის
 ფლოქეთა თქარათქური.
 და ცხენები გვანან ისრებს,
 ელვით აღდაკრულნი.
 ძია გრიგოლს ემხი ანთებს,
 გრჭარება ლხინში.
 და ისევ ვერ შეამჩნევს,
 ალბათ, თავის დისშვილს.
 მაგრამ ნახეთ, ქარი ჩადგა,
 ზღვარიც გაქრა ღიდი,
 გადმოვიდა ეტლიდან და
 ნეტავ საით მიდის?!
 ტატო კრძალვით უკან დგება,
 თითქოს იძრა მიწა.
 ნუგეშით უკარება,
 მოხეჯია ბიძა:
 „აბა, ჩქარა, წამო, ვეყო,
 აბა, ჩემთან წამო.“

მწვანე ველზე უნდა ვლევით

ქართულ სუფრის კალო.

იქ, ყაბაზზე ლექსი სტყორცნე
დააწიე ჰოროლს.

და მეც უნდა სიტყვა მომცე,
ხმალშიც გამეტოლო.

შენ კი უფროსს სცემე მხოლოდ,
აცდენილხარ გზასა.

პატიება უნდა ვთხოვო
შენზედ მეფისნაცვალს“.

„ნუ იკადრებთ ამ სამსახურს,
ჩემთვის ასეთ გარჯას.

ნუ შვარცხვენით მამაპაპურ
უბოდიშო ხანჯალს.

ქართულ ლექსის დამძრახველზე
თუ ავღმართე ხელი,

ამით წუთით არ შევლავ
სიამავე თქვენიც“.

თუმცა მოსწონს ქცევა მისი,
მკლავდაძარღველ გრიგოლს,

გულში ამბობს: „ჩემი სისხლი,
სხვა რა უნდა იყოს“.

ტატოს თვალებს ჩააცქერდა,
ორ ანთებულ ვინედილს,

მაგრამ მაინც აღტაცებად
ეს გაანდო დისშვილს:

„ხოხობივით ფეთქავს მდელი,
ჯიხვამაც იგრიალა.

ჩვენც სულს სული შეგუბეროთ
ერთი ჯიგრიანად.

წამო, დარდი გატიალდეს,
დღეს ტოლივით მიძმე.

წამო, ერთად ავბრიალდეთ
პომპეუსის ხიდზე.

მერე დამსვი ველსა მწვანეს,
იქ, ქეიფის ღმერთად.

და თუნდ გულზე მომაყარე
ჩემი წილი მცხეთა“.

მიდიან და ტატო მაინც
ისევ ისე ჯავრობს.

ისიც შენებრ მარტო არის,
შერისხულო ჯვარო.

მიდიან და ფრთები ყორნის
კვლავ ფათქუნებს სადღაც.

და ცრემლისფერ სვეტებს შორის
სჭვრეტს წინაპრის საფლავს.

სჭვრეტს დანგრეულ ციხე-კოშკებს,

დაცემულებს ფეხთით.

თმაგაშლილი ვის მოჰკივის
ნეტავ ქართლის ბედი?

ვის უხმობენ ნეტავ მთები,
რას ყვირიან ორბნი?

გაზაფხულის წყალდიდობა,
რა გულხეთქვით მორბის.

ვინ განკითხოს, ვინ შეღებოს,
ვინ დააკედეს სისხლად.

თქვი, პოეტო, ხმლის მქნეველო,
დიდებად და რისხვავ!

შენ კი ტატოს უპასუხოდ
გადახვიე ხელი,

და ღიღინებ ისევ უბმოდ,
მაგრამ არ კი მღერი.

გზაგზა ისევ თვალბეღია
ყვავილები ვღერენ,

წუთისოფლის ჭმუნვა მიაქვთ
გატუნებულ ცხენებს...

111

მწვანე კვირტებზე აპრილი წვეთავს
და ნაპირ-ნაპირ, შრიალებს მცხეთა.

დუდუკის პანგი ბოდიშით გასცდა,
ვარდისფერ ნისლში მდუმარე ტაძარს.

გატაცებული ჭაბუკურ ვნებით,
მტკვარში კოჭამდე ჩადიან მთები,

და როგორც ბადეს ისერიან ცისკარს,
შიგ კალმახივით ასვევენ ტივისა.

ფიჭვის მორებიც შეყრილან ძმებად,
ზედ ენატკბილი გრიგოლი დნება.

ზურგით დაკრული ქლოშინებს რუმბი,
ივსება დოქი, იცლება თუნგი.

და ტალღა ისე ასკდება ნაპირს,
როგორაც დვინის ჩინჩხლების ჭაფი.

ჯამში ჩაკლულხარ, მქირდავო დარდო,
აქ ხელოსნებთან ბურსა ტყის ტატო.

მათ სადღვეგრძელის გადაჰკრავს ეშხით,
თან გულმკერდს უნგრევს უთქმელი ლექსი.

და გადაისერის ტალღებში ცოცხალს,
მსტუნავ ორაგულს გაატანს კოცნას:

„ცოლოა, ისევ გაუყვეს ჩქერებს“, —
ეტყვის მეზურნეს წითელლოყებას.

ის გაოცებით გადაშლის ხელებს:
თუ კი ვერეა, კაციც ხომ კვდება?

და ეს აღონებს ფერდაკრულ მგოსანს,

არაინ იცნობს მის სულის ლოცვას.
 არაინ იცის, ამ ქვეყნად მის მეტს,
 არ წაუკითხავს ლექსები მისი.
 როგორც ეს ღვინო იქვეა ტივზე,
 ასე იღვრება იმისი სისხლიც.
 საწუთროს თასში დამიდეთ წილი, —
 ღამე ნათევი დუღუკი ტირის
 და დასაკლავად განწირულ ბატკანს
 ავტალის ქარი უმატებს კანკალს.
 პა, ტივიც აღებს თბილისის კარებს,
 გაკრული რუმში შესხენით ბარემ.
 ყარაჩოხელნი იხდიან ქუდებს,
 ვაგაკობის და ნამუსის ბუდეს.
 და გასცქერიან დანამულ ხიდზე,
 კისკისა ქალებს ცისკარი მისდევს.
 და ისე ცვივა იმათი სხივი,
 მონუსხულივით ქვაგდება ტივი.
 ერთ მათგანს ფიქრით ესგვება ტატო,
 როგორც ღრუბელი გადახრილ მნათობს.
 ის კი ბრწყინდება ოცნების ზემოთ,
 მიდის და მიაქვს საყურის ჩერო.
 უცქერს და ნატვრას გაანდობს ჩინარს:
 „მქმნა ხიდის ფიცრად ან მოაჯირად“
 მაგრამ ტალღები მიჯარილნი უბრად,
 ტივს მოხლენიან მეტეხის უბანს.
 მწარე სიამე დაესო ცკლად,
 ტივზე კი ახლა ჩადდება ცეკვა.
 საფანტად ცვივა დუღუკის თქორი
 და ნაფოტებად იმტვრევა დოლი.
 და მოფარდნილი, ამტყდარი ტაში,
 ორბის ფრთებივით ფათქუნობს მტკვარში.
 ტატო კი ისევ ფიქრებში დაობს,
 „წარბი გაიხსენ, თქვი რამე, ძმაო“.
 ყარაჩოხელი აძალებს ჯამს და
 დასტურის ნიშნად ზუზუნებს დასტა.
 „ებლავე მწვადი, მერე კი, შესვამს,“ —
 ამბობს თამადა და დანას ლესავს,
 და კარწახდება ძლიერი მკლავი.
 და დასაკლავი ბატკანი ბლავის.
 უცოდველ პირუტყვს ისუტებს ტატო,
 არ დაანებებს ყელი გამოსტრას.
 წინ გადაუდგა, რისთვის და რატომ?
 მოქეიფებებს უკვირთ საოცრად.
 მათ სულის ბოძზე დააბეს ტივი
 და სულ სხვა ხმაზე დუღუკი ტირის.
 ტატო გასცქერის ალალ ხელოსნებს
 და ამბობს: „თუ ვარ ღვინში ნამძობი,

დე, იყოს ასე, ღმერთმა შეხმოს
 ხე—ფოთლებით და კაცი — კაცობით“.
 შეიმართება ტივზე და სწრაფად
 გადაველება წყალში მხარულით.
 ხუტუტა კრავი ნაპირზე გაჰყავს,
 გადარჩენილი ვით სიყვარული.
 ვით მისი სატრფო ვიდოდა ისე,
 კვლავ მიბაკუნობს ბატკანი ხიდზე.
 და წვეთწვეთობით იღვრება მტკვარში
 ტატოს ნაღველით ავსილი თასი...

IV

გაწვეტილი ვიწრო ქუჩა
 ძირს ავდია თოკივით.
 და ჩაბუტულ ფარნის შუქზე
 ქარი დაქრის ორპირი.
 ხან მარხილი მისრიალებს,
 ხანაც ეტლი სანთლებით.
 შენ კი წვეზარ სიციხიანი,
 ცივ სარეცელს ადნები.
 კარზე არაინ გიკაკუნებს,
 სანამ უნდა გერიდონ.
 საფასური ლუკმა-პურის
 აღარ შეგვრჩა, მელიტონ!
 აღარ შეგვრჩა წამლის გროში,
 კიდევ უფრო განრისხდი.
 არ იფიქრე თავის დროზე
 ამ უბედურ შავდღისთვის.
 არც სულს მოთქმა არ აცალე,
 არც ღრეობას ითმენდი.
 ქარს სულ მუქთად გაატანე
 ეფემიას მწვითივეიც.
 სულ გაფანტე რაც გაგაჩნდა,
 უთავბოლოდ დახარჯე,
 და ჩამტვრეულ ფანჯარასთან,
 ელოდები ახალ წელს.
 გაჭირვებას დაფა-ზურნით
 ცხრა მთას იქით ემაღე,
 მაგრამ მაინც გაბაწრული
 შერჩი ცბიერ მვეალეს.
 სადღა არი ძალა შენი,
 ემხი ღვინის გამწვევი.
 გასროლილა დამბაჩები,
 გამოცლილა ყანწები.
 და ტყვესავით გაკოჭილნი,
 შიშველ კედელს გაკრულან,

და ხმაც ისე დამორჩილდა,
წარიტანა მაცრულმა.

რაც კი შეგრჩა, უმწარესი
დაცინვია თავადის,
გაცვეთილი წულამესტი
და გაფცქვნილი ნაბადი;
საშახურის გრძელი ვადა,
მორჩილის და მონისა,
საკენკივით ბენსია და
ჩინი მათორისა.

ახლა რითი ხართბს ჭერი,
რა მომავლის ზრახვანით.
ექვსი შვილინ გამომზრდელი,
სხვამ წაიღო აკვანიც.
უადგილო შენი ლანდიც
უმადურად გაგშორდა
და ჩაწვეულ ლამფის ჭვარტლი
ბოდმასავით ახრჩოლდა,
აფსუს, რუსთა მეფის გვერდით
თავს არ გრძნობდი უძლურად,
სხაპასხუბით შიართმევედი
ქართულ სიტყვებს რუსულად.
საქართველო — სისხლის წიგნი
აუხსენ და აუწვე
და გვერთა სწუხდა იგიც
შენს საყვარელ მამულზე.
გამოხატა დიდი გზნება.
ხელს გართმევედა ხალისით,
მაგრამ გულში ღიღინებდა:
„ჩვენგან თავს ვერ დაიხსნით“!
წყალობა რომ დაენანა,
რად ვერ მიხვდი მაშინვე.
შე. საწყალო თარჯიმანო,
შენს თავს ვერ უთარჯიმნე
და ვერაფრით ვერ უთარჯმნე
უმწეობა ბედისა.
ცოლშვილს ვერაფერი არგე,
არც მადლობა გელირსა.
რას ენდობი ამის მერე
გრძელ დამეს თუ მოკლე დღეს,
არც ძველ წელში გაგიხსენეს,
არც ახალ წელს მოგხედეს.
კარს არავინ გიკაკუნებს,
სანამ უნდა გერიდონ.
საფასური ლუკმაპურის
აღარ შეგრჩა, მედიტონი
მეუღლე კი ათას სევდას

დღემდე შენთვის იბურავს,
კოკასავით ასავსებად
ცრემლის წყაროს მიდგმულა.
დაბეჭავდა ეფემია,
ამდენ ტანჯვით ვით გასძღებს.
მიძივად შხამის წვეთები აქვს
დამდნარ გულის ფიცარზე.
მას უნდინხარ დაერდომილი,
სხვა კი, ყველა გაგშორდა.
მწარე ხვედრზე დანდობილი,
დადის გროშის საშოვრად.
სადაც მივა, შენი ვალი
შემოხვდება სისინით,
და მევახშე ნაღვინარი,
გულიანად იცინის.
ახლა ჯავრობ, მაგრამ აწი
საქმეს რაღას უშველი.
შემოგაჭკანა ქალი თვალწინ,
როგორც ვერხვის ფურცელი.
თუმცა ახლა ძლიერ წუხხარ,
მაგრამ სევდას განდევნი!
ბედს მრისხანედ შეუჭმუნხავს
ეკლიანი წარბები.
და დუმილის მაგლაჯუნაც
კიდევ უფრო დადუმდა.
ქარი კარებს აჯაჯურებს,
იქნებ ტატო დაბრუნდა?
ჰო, ის არი, თურმე არსად
არ წასულა ამ დამით.
დედას კოცნა უთავაზა,
სნეულ მამას-წამალი.
საახალწლო საჩუქარი
სხვა ვერ ნახა ამ ქვეყნად.
და ნესტიან სასთუმალთან
ჯვარცმულივით გახვედა.
რას კანკალებ, დედის ხელო,
ისე როგორ დაგტანჯეთ,
რომ ახალ წლის სადღვეგრძელოდ
წამალს უსხამ მამაჩემს.
ფიქრობს ტატო, გასცქერს ქუჩას,
ძირს დაგდებულს თოკივით,
და ჩაბუტულ ფარნის შუქზე,
ქარი დაქრის ორპირი.
ქღერს ეფენები ღღარაღღურით,
გულს ტყვიებად დახლილი.
წუთისოფელს გადაბმული,
საით მიჭრის მარსილი?

წამოიწივს მელიტონი:

„წადი შეილო, ეახლე.
შორს წასულა ჩემი დრონი,
შენთვის გზა კი ვერ ვნახე.
ქვეყნის ვალი არ მქონია,
თუმც ყელამდე ვალში ვარ.
წადი, შეილო, გამიგონე
მეფის ყოფილ თარჯიმანს.
მისი რიდი გჭონდეს მცნებად,
ვითარც ღმერთის წინაშე.
წადი, დედაც გეხვეწება,
ნუ დაკარგავ ბიძაშენს“.

„ღრუბელი რომ მზეს არ ნებაეს,
ისიც მიტომ გამორდა.
არა, არ მსურს შებრალება,
ლუკმაპურის საშოვრად“, —
განრიხსდება მელიტონი:
„ბრწყინვალეობას გაუბრი?
ნუნგან როგორ გავიგონე
ღვთის და მეფის აუგი.
ეფემია, აღარ ვიცი,
ეს თუ ჩემი ძე არი.
ტახტზე ედნები მამამისი,
სილატაკის მძევალი.
ეს კი მეფეს არ კადრულობს,
ხედავ? თურმე ვინც არის?
იქნებ ჰკუა დაკარგვია
და სიცოცხლის მიზანი.“

ადლი მიწა ყოფნის ყველას,
არც მე არ დამამძიმებს.
მაგრამ, შეილო, ამ ცივ კერას
კიდევ ნუ გააცივებ“.
ტატო მამის მკერდს ემთხვია,
სარეცელზე გადაშლილს.
არ ცილდება ეფემია
გადახვეულ მამა-შვილს.
გარეთ თოვს და ფიფქი ასე
ხეტავე რაზედ გულგრილობს?
ხელუხლებლად წუხს ხონრაზე
საახალწლო პურღვინო...

V

თოვს. ანჩისხატის ზარის ხმა არხვეს
იმედს, ჩაძირულს ცრემლში,
და მოწყალეობად დაჩოქილ გლახებს,
თოვლის ფიფქს აყრის პეშვით.

აყრის და არა, არ ენანება,
ცისა და მიწის მადლი.
ეკლესიაში შედის წვალემა,
უკან გამოდის დარდი.
გუმბათის ექოს გალობა ერთვის,
უსმენს ტატო და ბორგავს.
დარბეულ სულით, დახლეჩილ მხრებით,
ჩამქრალ ნაძვის ხეს მოჰგავს.
დგას და ამ ციურ აქლერილ ხმებად,
კითხავს ახალ წლის ღამეს:
რა ეშველება ხელმოკლე დედას,
ხელგაშლილ მამის ვალეებს.
რა ეშველება, თუნდ ერთის წუთით
საით წავიდეს თავად,
ვინ უწილადებს საშხედრო მუნდირს
წვივგადატეხილ თავადს?
ან მზეს სად ჰპოვებს, ანდა გზას საით,
ბედის ჰქარს ვისკენ მიჰყავს.
როგორც პასუხი არ ჩანს არსაით,
შორს იკარგება კითხვაც.
თუ ზეციერი ისე გაღმერთდა,
მიწიერს აღარ ენდო,
მლოცველებს რატომ ცვივათ ბავჯანს:
დიდება შენდა, ღმერთო!
დგას და ნალვლიან თვალებით უმზერს
ამ ჩამუჭებულ ფერებს.
ხელებს წინასწარ იკრეფენ გულზე,
თან ცოცხლდებიან მერე.
და წამიერად სიხუმის სუნთქვას
საკურის ჩრდილი ფარავს.
სანთელს გაუწვდის კახეთის ტურფა
ოდიშის ბეჭბრტყელ მთავარს.
ბაგეს ადნება ლოცვად მომწყდარი
ახალ წლის ღამის მადლი.
მუხლს მოიდრეკენ წყვილად ცოლ-ქმარ
იწვის მაცხოვრის ხატიც.
ისევე ანთებენ დაღვენილ სანთლებს,
ვით სააქოს მიჯნას,
და სამი თითით, სამების მადლით,
გარდისახავენ პირჯვარს.
ისევე ღულუნებს „შენ ხარ ვენახი“,
ღვთაების სილვის მსგავსი.
აუმც სად ეძებენ, ღმერთი, შენა ხა
ლექსის, რწმენის და კაცის.
მრველის ამბორით დნება კედელი,
მაცხოვრის კალთა ცვდება,
და მისი თვალი, ასე მტყველი,

მაინც რატომ ვერ გხედავს?
და უპასუხო მიწვეურის ლოცვა
მიდის, ქვედებუბა ნისლში.
შხამდათხეული ღალატის კოცნა
ღამეში ისევ ისმის.
საყურის ჩრდილი მაინც სად გაქრა,
მისთვის ნამღერი რითმა?
სულზე უტკბესად ვინაც გიყვარდა,
მას გაპყოლია მზითვად.
ჟაჭუვივით გდია გამტყდარი ფიცი
და ცოდვა ეონავს ნამხხერვეს,
მონანიება-შენდობის ძიძა
ღუთის შიშით იხოკს დაწვებს.
და უპოვნელი ბედის მარჯანი
უპატრონობას კივის,
რად დასდო ღმერთმა მწარე სასჯელი

აღერსად ჩათვლილ ტკივილს.
და სალოცავად დაეარდნილ დუმილს,
დამტკნარს და წელში მოხრილს,
მისი არსობის უკმარი ბური
ყოფნის, რადგან არ ყოფნის.
და საახალწლოდ აჩქილ ნაძვებს,
სადმე შედაზნის ახლოს,
ჭრიან და გული არ ტკივა არცერთს,
ოღონდ თბილისი ნახონ.
და ბროწეულის მოკუეულ ბაგეს,
თოვლი რომ ადევს ახლა,
ხმა ჩაკმეღია იქნება განგებ,
მერე კი ასტეხს ხარხარს.
მაგრამ სინათლეს აბა ვინ ნახავს,
თუ ჩამობნელდა ერთხელ.
მკერდს შავ ბელტებად დადაღავს, დახნავს
გული-გულცივი მებრე.
და ჩამწვარ ტრფობის ჩაფერფლილ
ნახშირს

მდუღარედ ესხმის დარდი,
და ფიჭრი როგორც ნაცემი ბავშვი,
სულის სახლიდან გარბის.
გარბის და სხივსაც არ ანდობს ზეცა,
გზა გაუნათოს სიმწერის.
ჩაბჭუტულ სანთლებს ამიტომ წვეთავს
უღვთოდ ცრემლი და სისხლი.
და საკმეველის მიმქრალი აღი,
საფცხლურში რომ ტირის,
წმინდა კვამლია თუ ბოლი არის
ღვიძლ მშაზე ნასროლ ტყვიის?
ანდა ეს მიწა-გამტყდარი ფარი,

ქვეყნად ტანჯვად რომ იქცა,
იქნებ თვით კაცთა მოწამლეს შხამით
ასე უმანკო მიწა?
და რასაც გაძლებს, იმას რომ გართმევს,
ეს უხარია ნეტარს.
ფრენას ვასწავლის ღინღლიან მართვეს
და მერე მოგვლავს მტრედად...
ოვს და ფიფქებით ფითრდება ზეცა,
ქრისტეს დავსილი თვალი,
ტორზე შემდგარი კვესავს და კვესავს
დაბმულ მერანის ნალი.
ფაფარს აიშლის მღელვარე ზღვისებრ,
მხედარს მიაფრენს შორს და...
ისე ვით წყველა, გზადაგზა მისდევს
ახალ წლის ღამის ლოცვა.

VI

ფრთებს ისველებ თუ ცვარს კენკავ,
რას დაეძებ, ვინ იცის.

თუ გზას აცდი უცაბედად,
ვეღარ იცან თბილისი.
აბა, განჯას რა გინდოდა,
ლურჯი ზეცის ბინადარს.
შეგეშალა იქნებ ოდა,
იქნებ დაგიფვიანდა.
იქნებ ბუდე ავიშალეს,
ღამეს მტკვარზე ათევედი.
მკერდი ისე გაფიშავდა,
მერე ვეღარ გათეთრდი.
და განჯისკენ ცა გაკვესე,
მოკყვე ბედის ძივებას.
სად კანკალი გააქვს ლერწმებს
და ცელს იქნევს ციება.
უცხო მხარეს, არ ღირს ჩალად
თუნდაც ლაღად დაპჭროდე
დაგადგება გულზე შხამად
სხვაგან სხვისი სამოთხე.
აბა, აქ რა გაგაჩერებს,
კერას ხომ არ გაწირავ.
ხჯობს მამულის განაჩენი
უცხო ხატის საწირავს.
და მიფრინავ, არ ჩერდები,
ისევ ქართლის ცას ლოცავ.
შემომასხი შენი ფრთები,
ნუ დამტოვებ მარტოსა.
რა დროს უცდი, აბა, რა ჟამს,
წადი უხმე არწივებს.

გამოსტაცეთ წყველ განჯას
 ეგ ჩემი სიყმაწვილე.
 თუ არადა, ვიდრე მკერდი,
 ჯერ კიდევ არ გაცივდა,
 ეგ დამწვარი გულის ფერფლი
 დააყარე მთაწმინდას...
 ეტყვის ტატო ფრთაშლილ მერცხალს,
 ისიც სევდას გაანდობს:
 შენც რომ შავი ჩოხა გეცვას,
 მოგიხდება, თავადო.
 სული რატომ გაგიძარცვავს,
 განჯას რისთვის მოხვედი,
 რომ ჩაგეცვა ჩოხის ნაბეჭად
 ფორმა რუსი მოხელის!
 თუ გგონია კაცი გახდი,
 საკუთარ თავს მფარველობ.
 კიდევ კარგი არ გათათრდი,
 ნირშეცვლილ ქართველო.
 მამულისთვის მე გჯობივარ,
 მთებს გაზაფხულს ეახარებ.
 აი, ახლაც იქ მიეფრინავ,
 არ ვჩერდები სხვა მხარეს.
 რაღა გითხრა სანუგეშო,
 სიყვარულის საწინდრად,
 დამტკნარ ფოთლის ხმელი ნეშოც
 არ ცილდება მთაწმინდას.
 შენ კი საით წამოსულხარ,
 უკეთესი რა კპოვე?
 მიეფრინავ და ძლიერ ვწუხვარ,
 რა უღმერთოდ დაგტოვე.
 უსმენს ტატო ფრთაშლილ მერცხალს,
 შორით მჭროლავს გაპყურებს,
 თითქოს ციდან გადმოშევა
 ის დამწველი საყურეც.
 და გაბმული ფიქრი წყებად
 მოგონებას აკვესებს.
 თვალს ჩამჭრალი სხივი წყდება
 და ქვედება ბაგეზე...

VII

მიფრიალებენ ქარში ლექსები,
 გადაუქროლეს განჯას,
 მთებს დაფნის ფოთლის ჩრდილი ეცემა,
 საყურის ჩრდილის მსგავსად.
 მას კი არცერთი თან არ მიჰყვება,
 არც დაფნა და არც ცრემლი.
 მწუხრში ჩამუქდნენ მწარე ფიქრებად

ასე მწუხარე დღენი.
 წევს, წუთისოფლის წაღმართ განსტყული,
 გულხელდაკრეფით მარტო.
 ქვევით ბინდივით გდია წარსული,
 ზედ იფერფლება ტატო...
 გრიგოლ, სადა ხარ, სულზეც იზრუნე,
 მოჰხედე დამდნარ დისშვილს,
 დაღესტანს ხმალით რომ დაუსუნებ,
 ცხენს რომ აქროლებ ნისლში.
 განჯას მოხვიდე, აბა, რა არი,
 განა ამას ვერ შეძლებ?
 სისხლი და სორცი შენი ალალი
 იქნებ გადარჩეს ბედზე.
 შენ კი ღუნითან ჯარი დასძარი,
 გასტყვე მტერი ურჩი,
 და ვერ ჩააქრე მაინც ხანძარი
 ტატოს დაკოდილ გულში.
 ცხენზე სკვითვიით თავს დაგათენდა,
 ისევ მოსისხარს ეძებ.
 და გვიან ლეგა ღრუბლის ნაფლეთად
 კარავი დაეც კლდეზე.
 შეგრჩა ქარქაში ხმალის მიჯნურად,
 ხმალის — მტერი რომ კაფა,
 და იმოდენა ჯამი გიჭირავს,
 მოჰგავს შამილის ფაფახს.
 სვამ და ყოისუს შმაგი კალმასი
 გლეჯავს გაწუწულ ბადეს.
 ბოლავს აული და შენც ამყადა
 სჭვრეტ წინაპართა ლანდებს.
 მათ სადღეგრძელოს ვიდრე წარსთქვამდე,
 ადექ, ნუ იტყვი სტრიქონს.
 იქნებ ეს ლხინი ადრე გათავდეს,
 ტატო-თავდება, გრიგოლ!
 ხედავ? ქირის და ლხინის მოძღვარო,
 სანთელს ანთებ და ქრება.
 ცუდად გენიშნა, დარდი მოძალდა,
 იქნებ დისწული კვდება...
 ბედის მპყრობელო და ხელქვეითო,
 შენ კი სარდალო დიდო,
 მუნდირგახსნილი ისევ ქეიფობ,
 უკვე დაღამდა, გრიგოლ!
 განჯის ქვიშაზე კვასავს წერაქვი,
 ტარში იმტრევა ბარი.
 ვერა, ვერ გასჭრეს მაინც ვერასგზით
 მისი სამარის კარი.
 არაგვის ტალღა ზათქით მოვარდა,
 შმაგი ალგეთის ქარიც.

ვერა, ვერ გაჭრეს კაცთა მოკვდავთა
მისი სამარის კარი.
„შავი ყორანი გამითხრის საფლავს“...
ისმის და ნისლი ბოლავს.
სად დაეწია, სად ჩაესაფრა,
ო, აქ, რა უნდა ყორანს.
ფრთების ფათქუნით, მიწას ღორღიანს
თხრის და გულსვევ იბნევს.
ძირს უწარწერო შავი ლოდია,
თუ უკვდავების კიბე...
მორჩა, ყორანმა ფრთები შეჭყარა,
ურთიე დაჩხავლა მწარედ.
და განჯის მიწა გადაეყარა
ტატოს დაბინდულ თვალებს

VIII

ბედო, აქაც მომაგენ,
მიცან ეამის ძახილზე.
შანდ წვალემა მომაგე,
ახლა რალას მალეიძებ?
ჩემი არა იწამე,
სხვას დიდება უბოძე,
ახლაც შენი სიმწარე,
მწვეთავს დაშლილ კუბოზე.
ღამის ფეხითი დადგმულა
თურმე ჩემი აკვანი.
დღეს სხვა მიწა მახურავს,
ნათხოვარი საბანი.
დამეხსენი, რა გინდა,
არ მსურს შენი მზერანი.
სუმბული ხომ დაფლითე,
გრიგალს გაკყვა მერანისე.
არ მალირსე სამარხი,
არც მზე გადამაყარე.
ჩემი მიწის ბალახი,
ვაგლახ, ვერ გავახარე.
გული დანაცრებული
ახლა უფრო გაჟიქდა.
არა, დამარცხებული
მე არ წავალ განჯიდან.
ეს საყურე ციმციმებს,
თუ ის ცისკრის ვარსკვლავი.
ვერა, ვერ მოვიცილე
თოკი — შავი ნაწნავი.
ადექ, რაა ადგომა,
თუ მის თვალებს ვერ ვნახავ.

მარტო ვიყავ, მარტო ვარ,
ისევ აჭრილ ვენახად.
იქნებ იმ ძველ ბუდიდან
ადარც დარჩა ნაცარი,
და ვარ შავი ღრუბელი,
საფლაგამონაცვალი.
და კლდეებზე ლიბრიან
ბილიკს გავეტირები.
ქარო, რად ამიბნიე
დაწყვეტილი ღილები?
გზა მერანმა დატორა,
კვალი დარჩა რომლისაც.
ისევ სად მიმაქროლებ,
ეტლო წუთისოფლისა!
რატომ რეკენ ზარები,
რას გაუდის გრიალი,
ჩემი სათაყვანები,
პოი, არაგვიანი.
გიცან, გულო გულისაც,
მზე ჩამადნა ღიმილში,
დამშრალ სიჭაბუკისა
გვირგვინი ხარ — თბილისი.
ბედნიერი ვერ დამითი,
სად ხართ განუკითხველნი,
მამავ, საწყალ დედაჩემს
თუ დაუხსენ მწვითივეი?
უალერსო ალერსი
ბრმა არის და თვალღია.
ყაბახს შემოგარენზე
ცრემლი ვინ დააფრქვია?
ძია გრიგოლ, რა ჰბოვე,
ომით ანდა ტრფიალით,
სავსე თახი დატოვე,
ტაბახმელას ნიაგიც.
ბედის ბედი ეძებე,
ჯამი ჯამზე შებლილი.
შვერჩა თანამეცხედრედ
ხმალი გადატეხილი.
თუმც გიკმივს გუნდუკი,
მინც გტანჯავს ერთი რამ,
მტკვარს, ტივით და დუდუკით,
არ მოყვები მცხეთიდან.
უკუნ ღამემ დაცვარა
შმაგი თერგის ხმაურიც.
განა მართლა დამწვარა
გადამწვარი აული.
ჩინი ეამმა დაფლითა,

ვარდისფერი ღაწვებიც,
 მტრედებივით გაფრინდნენ
 დები ჭაგჭაგაძენი.
 ჰეი, სად ხართ, ასულნო,
 შემეგებთ, მიცანით.
 განჯას ცხენით წასული,
 მოველ კუბოს ფიცარით.
 კვლავ მარტოა ჩინარი,
 ქარი არბევს იავარ.
 ტალღავ, ნუ დანანებ
 შეუხვიე იარა.
 იქ ფოთოლი რომ ფარავს,
 დუმს სიერცეთა მკვესავი.
 მის ბუდეში მომკვდარა
 თურმე ჩემი მერცხალი.
 არა, აღარ შემომწყურე,
 უბედობის ქარწვიმავ.
 ყარაჩოსხელ ხელოსნებს
 ლხინში გაუტაცნივარ.
 ნარიყალა დამყურებს,
 უბე-კიდე გამთბარი.

ხიღზე კვლავ მიბაკუნებს,
 უცოდველი ბატკანი.
 ანჩისხატის კედელზე
 შუქი ქრება დაისის.
 ის კეთილი მეთევზე
 შტკვარზე ბადეს გადისვრის.
 ეგ ღრუბელი სად მიდის,
 გაწვევტილი ბორანი.
 ცაო, მთვარე ამინთე,
 არ დამჩსავის ყორანი.
 ცრემლი შენ დამიურვე,
 სიხარულიც მოსვლისა.
 სახლი — შენ ხარ დიდუბევ,
 გადახვეწილ მგოსნისა.
 ო, რა ნათლად მინათებს,
 რაც ოცნებით გაბრწყინდა.
 რაც შორიდან ვინატრე,
 რა ახლოა მთაწმინდა
 დამდეგს მისი მშვენება
 სამშობლოსე მოფიცარს.
 ალბათ იქ გაჩერდება
 ეტლი წუთისოფლისა...

ზვიადუნა ხალვაში

შესვადრა ჩვენებურებთან

მითხარ, როგორაა მემღეპეთი

მითხარ, როგორაა მემღეპეთი¹,
ჩემი სანატრული საქართველო,
რამე იმნაირი გაშავონე,
გული დაკოდელი გავამთელო.

მითხარ, როგორაა მემღეპეთი,
მუდამ მისი ფიქრით დავდიოდი.
ახლად დავიბადე, თბილისიდან
ხმა რომ დავიჭირე რადიოთი.

მითხარ, როგორაა მემღეპეთი:
მცხეთა, ქობულეთი, მახუნცეთი.
იგი ნიადაგ თუ არ ვახსენე,
მგონი დღე-ღამეში მოვხუცდები.

ლუკმა არ მაკლია, მართალია,
შავრამ სამშობლოთი ღარიბი ვარ.
აი, ამნაირად, უსიცოცხლოდ
მთელმა სიცოცხლემაც გაიბრინა.

მითხარ, როგორაა მემღეპეთი.
აქ ჩვენ არ გვენოთ ჩამქრალები.
იზმითს, ვეგოსის ნაპირებზეც
ვაგეთ საქართველოს სახლკარები.

მითხარ, როგორაა მემღეპეთი,
გულზე სალოცავად მაწერია,
ჩემთვის ურთი სიტყვა — საქართველო —
მთელი არსებობის დამცველია.

ამ ინახება ხელნაწიჩი საბა-სულხანის

სტამბოლის ქართულ ეკლესიაში

აი, ეკლესია.
ჭიშკრისთავზე ქართული წარწერა,
რომელიც ალბათ ვერ ნახავდა
გაოცებულ ასეთ მაკერალს.

ეს ბავლე-მღვდელი
მესხეთიდან წამოსული კაცია.
— ნახეთ, ეკლესიას როგორ ვუვლი,
მე კი როგორ მაცვია.

მე ამ ჭიშკართან დავეცემი,
ავისმქნელი თუ კი შემოვა,
ეს უზოკარი ჩემთვის
მთელი საქართველოა.

მაღალ დარბაზში სანთლები ჟნთო,
დუმდა ყოველი.
და ყვითელ ბინდში
ერთადერთი ჩანდა მლოცველი.

ღვასავით კიბეს მღვდელი აპყვა
ვიწრო საკანში.
დიღხანს ჩავუქერდით
სასოებით ორ წიგნს გადაშლილს.

— როცა დაბრუნდეთ, საქართველოს
ასე უთხარით, —
აქ ინახება ხელნაწიჩი
საბა-სულხანის.

¹ მემღეპეთი — ასე ეძახიან თურქეთის

ქართველები დედა სამშობლოს.

ხათუჩ ნანჩივებთან

ქართული

წიგნების

ფესას-

ანკარაში ხელური მტხეულის
ვლელში დგას რომელიღაც ღმერთის
ქანდაკება ხელში ყანწებით.

სად, რა ლოდები თალეს ხეთებმა,
რა ნიშანსეგტი მიწას დაადგეს.
რომელი დროის სულსკვეთება
გამოატანეს თიხის ბარათებს?

მითხარ, კაცია ეს თუ ღმერთია,
ხელში ყანწებით რომ შემოგვცქერის?
საით გამქრალან, ან ვის შერთვიან,
რა ხალხი იყო, რა ბედისწერის?

ვისთვის აშენეს.
როდის გათავდნენ.
ასე რად მიპყრობს მათი ყურება?
თუკი გათავდნენ, რასაც ხატავდნენ,
ამგვარად რატომ მეცნაურება.

შეჩვეულს ასე რატომ მაგონებს
ჩანგი, მახვილი და ჯამ-ჭურჭელი?
ან რატომ მჯერა, რომ მათი ღონით
გადაშენებას გადავურჩები?

რა ღონე იყო, რა სიტყვა ჰქონდათ,
მათი სულისტქმა რად მომებუნა?
მათი მიწერი რატომ ჰგავს ოდას,
სადაც ჩემი დღე გათენებულა?

მითხარ, ეს კაცი
ანდა ეს ღმერთი
რატომ შემომხვდა ხელში სასმურით?
დღეს დავიბადე
თუ დღეს დავებრდი?
მითხარ, სად ვძებნო ჩემი წარსული?

ქართული ღმერთი სალაგო სტამბოლში

ბეჭებგანიერი მასპინძელი,
კართან მხარგაშლილი მოგვეგება:
— მოდით, საქართველო მომადრჭეით
ლეჟსად საქართველოს პოეტებმა.

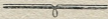
აჰა, ისე გავხდი შუახნისა,
ლეჟი მშობლიური არ მამენია.
დიდი წყურვილი მკლავს, თქვენნი სიტყვა
ჩემთვის უტკბილესი სასმელია.

ასი შინაური მოგვეხვია,
ასიც ნათესავი მოგვემატა.

ცრემლი ვედარავინ შეიკაფა,
თურმე ერთმანეთი მოგვენატრა.

ისე ავაქდერეთ სტრიქონები,
გათბენ სამშობლოშიც დარბაზები.
თურმე სტამბოლშიაც არის საზლი,
სადაც ქართულ ლექსით დაფასდები.

უფრო დავიჯერე პოეზია,
მისი უმართლესი ამოცანა.
და შინ წამოვიღე სტამბოლიდან
სიტყვა საქართველოს სალოცავად.

მ ი თ რ ი ლ ა ტ ე

ა რ მ ა ნ ი

26. ღამთვარული ღმთავაჲ

ვემაგ ნეტარის გადმოცემული გრავინილი, სვარა მოგვთა მოგვისა აღმოჩნდა. ვვიან, საპატიო სერობის შემდეგ, უფლისწულისთვის განკუთვნილ ქვაბში განმარტოვდნენ მითრიდატე და ბუღანი. ზეარას ბარათი ჩამოვებით წაიკეთეს.

იგი საკმაოდ დაგვიანებული გამოდგა. ვემაგ ნეტარი კარგა ხანია ჩამოპრუნებულიყო შუამდინარისა და კაბადოციის ძველსალოცაეების მოვლის შემდეგ.

მითრიდატეს ფარული წერილი უფლისციხეშიაღკარგასანს ელოდა.

„მითრას მისახლეს დალოცვა, ვემაგის სრული სიბრძნითა და სასოებით მონაღოცი ყოველი ღმერთის წყალობა! ყოვლად საიშედო, ზეციერთა და მიწიერ უფალთა მონა, მიდეს უფლისციხეს. ჩვენის ვარაუდით მანდ ან ავლისას, ან ჩავლისას გადაეყრებით მიწველ მართალს.“

კუთილი როქის სპა, ჩამოგვფიდა კოლხეთიდან. დიდი შეზაჲ მოგვცა ყველას. სასახლეში ახლა ხანსხვეროდ იხინი დგანან, ხანსხვეროდ სიანი.

„ლაიდიკურნი“ ნარეგ ტომთაგან შესდგა: მაკედონნი და გალატნი, ლეინი და კილიკნი, ბითონი და სპარსნი... ხილო მკვიდრთაგანი ფრიად მკირედ.

არბევენ და ამონებენ ჩვენ ტომთაგანთ. გამოსაღების აგრეთა ხიმ სულ რბევასეა გადასული. რომთაგანაც, საჭრთაშოდ თუ სანიბაოდ, შეფარული ხარაჲსა გვადევს. დაკნინების აგი აზრდილი გერებთან და ბუხრებთან ჩამოსახლდა საყოველთაოდ. უპატრონობას ჩივის ქვეყანა. ბოლო ღრთს, ისეც მრავალი ჭორი და ლეჲსი გაედო პონტოსა და შიდა

კაბადოციას... „მარად ცოცხალ უფლისწულს“ შესახებ... ჩუმათ უხარიათ... ელიან, ვამა ითელიან! ვველაფერს იტანენ!

ამ მიზეზით ბევრი დაარბია ზარაიდრემ. მათ შორის ძიძის ოჯახიც; ყველა, გარდა თითქოსისა, მიწებდა წასახსა.

ბოლოს გაუმეა გვირგვინოსანმა თიამათის ოჯახი, დედამძეჲ კი „ზღვამი დაღუბულ“ შეილთან დაიმოციქულა — „მიპოვნე და, თუ მართლა ცოცხალია, უკან მომგვარე!“ თიამათიც გადმოკარგა... „მიველ ქვეყანას შემოვივლით, მინცა და მაინც ქართველ ნათესავთა ტომებსაო! ავი თვალი იკვლევს კვალსა და სიკეთის კვალს რაღა თვალი დაუდგებაო!.. თიამათი აღალმარაოლია, არცნაი იცის, გარდა გულისთქმისა, მაგრამ არ მოატყუნ ვერაგებმა.“

რომელებს უფლისწულის სურათი უტარებდათ ქართულ ტომებში, ფარულად შეხამოწმებლად, თურმე ვერაფერი ვერ გაუგიათ, ვერც მათ და ვერც ზარაიდრეს.

ამან უფრო დაიამედა ხალხი. — „ეძებენო!“ გაფრთხილდითი ცისმარე დღე გახსოვდეთ, მთელი პონტი ვართ ანდერბის ასაგვებელ ზღვის რიყზე ვასმული! ჩვენ განაყოფ კაბადოციის თავზე კი უკვე დაემეა რომაული მონობის დამე. ჩვენგანაც გაუვარეებელი მოციქულობა ხან პერგამს, კონსულთან, ხან რომის სენატში...

ჩვენი გვირგვინოსანი ჯერ ზელს არ აწერს ანდერძს, სირიის შემოერთების დაპირებას იმიზეზებს. გოროზობით მოხდის... ჩვენთვის კი ეს ჭირია, ახლა მაინც მარცხელია! მაგრამ დიდხანს ვერ ვასტანს ასეთი „რიყზე ვასმა“ — დიდი უპატრონობა გვიქრის! ყველგან ვახსოვდეს — მოდის რომი! ათენიდან, მადელონიდან, ბითონიდან სანუგე-

ში არაფერია. ყველან რომია! აწიის ხმელეთზეც განუზომლად ძლიერდება! ძალა მოვაპოვით, თორემ სულ არ დაგკარგოთ ყველაფერი... თანდათან ყველანი მივყურეთ — რით ეისულდებოდნენ და ვიხელმძღვანელოთ? ველით და გელით!

ხელს ხვანა არც აქ აწერდა. ეტრატეი თითქოს გაბნაბული ხმით გააკვირდა და მოგვთა მოგვსაც ბოლოში სულ დაგაწყობდა დეპრესიით.

ასე შემოიჭრა შორეული პირტოს განწირული ხმა უფლისციხეში, მითრიდატე და ზედანი შეაძრწვნა. მითრიდატეს სულიც ვხუთებოდა, ქვაბში ჯვარ გასძლია. ქვაბის თავზე გავიდა, შედანი-კოხლი წრდილად გაყვდა, გარეთაც წრდილები დასვდნენ, აბიოიბერი და ტარიელი. ახლა ყველაფერი ასლობელი, წრდილივით იყო, შორეული, ზღვის გადაღმური კი თვალაშკარად და უცხადესად მყოფობდა. უფლისციხე სპერს ზღვაში გაერთილდა ჩანდა. აქა-იქ ქვაბებიდან ჩაქრებული შუქი გამოკრთიდა და კობების კედლებს გამჭვირვალე იერს აძლევდა.

თავადებული ქვლები უთავო აქლემებოვით იყუჩებოდნენ. მათ შორის კი მითრიდატე ხომალდებს ასვდავდა, სპერს ზღვაში შეყურებულებს.

მაღალ ზღვებზე, სილიძისას ფარზე შემოკრულ წულკებს ხმა გადადიოდა.

„ზღვის რიყზე გასმულნი“ კი სდუმდნენ... და ეს „შორეული დუმილი“ ყველაზე უფრო უკაწრავდა გულსკურს თავგარიდებულ უფლისწულს.

თვალები დამსუბუ და ვეღაფერი თვალწინ წამოუდგა. შიგრამ ეს სპერს ზღვა კი აღარ არის, რომაული წარდენაა! სული შეეზუთა და თვალები გაახილა. ზმანება კი ვრჩელდებოდა. ახლა მხოლოდ კარბიბებს ჰქედავს და შიგ წამდაწურე შემოსკრინან მხედრები! ლანდები! მხედრები! ლანდები!

ბოლოს თქარა-თქურიც მოისმა. ახლა ადვრე-შეფის სადგომთან მიიჭრნენ მხედრები თუ ლანდები.

— თმის ამზავია, თორემ ღამიანად არ შეაწესებდნენ მეფეს! — აბიო-იბერი სატაბტო ქვაბში წავიდა.

მაღვევ მობრუნდა, მთის თმის ამზავი მოიტანა. მართალ ვუთხ მოძღვარიც მოიყვანა. კაცების კარი გამკურღვინა ნაერთ სვეთობებს და არაფერზე გადმოხსულიყვეს.

მითრიდატე წრდილოებს იქით დარჩა და შინც წვეითხა ვუსოსმძღვარს:

- კაცებს იჭიოთა ჩრდილი ტომებს, ყველას სვეთობებად სთვლიან?
- სარმატები, აორსები, ლეგები, ბურძეულები ახლავან. დანარჩენებს, მივალთ და ვნახავთ!
- როდეს მიდის ადვრე...
- ზვალ დიდი ნადიმია სვეტმალალა დარბეზი. თვატო-სახიობაც, ზედ ნადირობა მტკვარავალი ქალბნა და ტყვეში, თრიალეთის ტერფამდე. შემდეგ დიდი დღეობა ავსარკულბში.
- ხოლო თმი — ჯვარს აიტანა მითრიდატემ.
- ჯერ სტუმარი ვეყავ, ფრიად საპატიო! თმი კი ცოტას თავა მოიქმარებს და დაგველოდება! — მერ-

მე თითქოს საბუთიც გამოხანსა, — გზაც შევივრთვლდე! — ზრდილის ველამდე!

საპატიო სტუმარი კი თავის ჩრდილებსა და წარღნაში იყო.

— მოახსენეთ იბერი დიდ მეფეს, რომ მისი სტუმარი ზვალ ნაშუადღევს მიდის არავცეს! — მერმე ფიქრმა გაიტაცა — „ღმერთები! როდის იტყვის ასევე — სტურე! — ისევ უსოსმძღვარს მოუბრუნდა და უფრო მტაცებელ დაძინა, — უკეთო მასპინძელი არ ინებებს, მე შინც წავალ! — მართალ ვუსოსმძღვარს აბიო-იბერიც ვაყოლა.

— გოჯ მამა-მეფეს ვუთვლი დამატებით, დაპირებული მძლე ლამპარი მოგვაშველს!

— სადღა მოვსწრებს საარაგოვზე! — უთათიარა ზედანმა.

— სადაც მომისწრებს! ჩანს, თმიც საპატიო სტუმარივით ხშირია აქეთ!

დილით უფლისციხის დიდი ბუკი გამოდგა საუფლოს თავზე, ყველა ფეხზე დააყვნა. მერმე მეფის ბუკმაც მისცა ბანი.

დიდი ფუტფუტი და ფრამული შეიქნა ქვაბ-ქალაქში. კარიბჭეებთან, საღიზვარზე სანაოსთან და სატივესთან.

ლაშქრის ალალი ნატიკებით უნდა წავდით მცხეთამდე. აქლემების ქარავანს დახუტული ტყეები ამოტანა არმაზიდან. სანაპიროსთან ჩამწკრივებულ სამაქედლოების საბერველებით ტყე-მონები ასერავდნენ დიდ ტყეებსა და კოლოტებს, ზემოდან ჯარვალა ხის ჩარბოვში ჩასმულ ლასტებს ადებდნენ, სანოვავითა და კარვებით ტვრთავდნენ. თორი მენავის თანსლებით, წვალდაყოლებით ჰუნავინდნენ. კვერთხ სურონი წვალმდე მიიყვლი ურთ-საქურებითა თუ სასრვებით, შემოსეულ მოლაშქრეთა იარაღს უღსავდნენ, კირს უპართავდნენ შუბებს, ისრებს, ჰკვერავდნენ პიროლებსა და ნაჯახის ნიღრებს, შვირე ფარებს.

არა ნაკლები სადგისმტრიალი იყო ზარაზებთან, ტონებთან, მენაბდებთან და ერთობლივ ქულბაქებში.

უფლისწულისანნი დილიდანვე გამზადებულნი იყვნენ.

თავად კი თითქმის არც უძინია წუზელის. ჯერ იბორჯა, მერმე ზარათების წერას შეუდგა და ფიქრმა ფიქრს საღებუნი მისცა.

შედანი-კოხივცა და ისა-ქურუმიც დაწვრილებით სწერდნენ ერთ-მეფეს, ასე რომ მას აქაურ ამბების წერილად მიწერა არ სჭიროდა.

ზრდილობით და გულთთავად მოიციოთხა მის „სიბრძნეა და გულ-არსიანულ ზრამავს“ ახალგაზრდული მოწონება „ახლა უფრო“ დაუდღასტუნა და „ადვრე დიდ მეფის შრავალი მოკიბხვა და პატიოვით ხსენება“ აუწყა. „უფლისციხური ავგაროვიც — ნანა-ლეოპების მცირე ჰანდაკეპაც“ გაუზავნა.

„იქვე თქვენი ძის პირველი ზარათი — სალაშქარი, დღეს მივალთ არავებს და ვუთებით დაპირებული დიტიკობით მამულელი ლაშქრის მოლოდინში.

სადაც არ უნდა მოვეწყდებო, არაგვს თუ ალგანეთს, ყველგან ბრძოლაში ვიდი სართს დასდებმა!
 არ დაფხარამ, რომ ფრიად შემიფრთხილებული ვარ. და არა იმიტომ, რომ იღმე მივალი! პირიქით, რომ ვერ მივალ ჯარს! და რომ უკეთ გამიყოთ, გიგზავნით ბარათს, რომელიც უფლიანობებში დამხვდება. ღმერთებო, როგორ მენატრება მოწიფულობა და ხომალდიანი!

მარადე თქვენი და შენი ვაგიბედა სპერელი".
 მეორე ბარათი უფრო გრძელი და ადუღებულად გამოუვიდა. თითქმის გულიდამე მის წერაში და ხილვაში გაატარა. თვალთაგან მაინც ვერ მოიშორა ზღვის რეჟივს გასმული პონტო. ნუთუ მას შეიძლება სატრეის ბედი აწუხებდეს!

თურმე შეიძლება! თურმე შეიძლება! აწუხებს და ეს არის! და ამის გამო ტკივილი და საღბუნი ერთად! ტკივილი და საღბუნი ერთად! ნუთუ ყოველი ადამიანური ორღეხული!

მერმე წერილი იწყებოდა.

"ჩემო შეგილო! ღმერთებმა მანძილი რომ გააჩინეს, აღმაიანებს ბედნიერება შეუმოკლებს! შენთან, რომ ამდენ ხანს ვეღარ მოვაწყვდინე ხმა და სიტყვა სიყვარულსა, თორემ გულითა და შენს მიერ ატრიალი ვრწმობით ცისმარე დღეს შენთან ვარ, განუყრელად შენთან. თითქმის არც წავსულვარ შეგიიდან. ეს მამოფრთხილება კიდევაც. ნუთუ ოქროს აბლაბუდა ტრფიანობისა მეც შემომადგა და ახლა შევითს ციხის უხილავი პატარა ვარ!

შე ვერაგიითარ შებრკოლებას ვერ ვითმუნ, ვერა, ჩემო „ციხოვანი"! და შენ ვეღვაზე უფრო სწორედ იმით მომხიბვლე, რომ არაფერს არ მოთხოვდი ჩემგან და, მართლაც, მხოლოდ შეწირულივით მომიყვებოდი!

შენთვის შე ხომ მხოლოდ აფხიარტეს ნიშთან, მეუხის ჩრდილში ვიწვი! მერმე „ფოჯი — ფაზიანე — ხოხობივით გადმოფრთხილი, ლედის ჩრდილი და ვერცხლის მზე ოსტატის ხელში!

მერმე რიონი. ძველი ფონი, უდღესი მოწმე და მონაწილე ჩვენი ტრფიანისა!

მან შენი რაბა-რაბია კიბოების აგვაროხი და აკუნის ჯადო წაიღო და წაღვსა.

მხოლოდ ძლიერ ფიქრსა და ეტრატზე წერაღის შეუძლია უკვე განვიდილისა და განვდილის გამოკრება! ეს სასწაულზე ნაკლები რთობა! „ძველი ფონი" იყო ჩვენი ცხოვრების სასწაული! ვერცხვ, ცხოვრებაც მწველი ფონივით არის, იგიც „ერთ ადგილას" აბრძობს! მეტი აღარც სჭირდება ადამიანს!

მერმე შევით შევიკეტეთ! ჩვენი მიწიერი განსაცხრობელი — შევით ყოფილა! სანუჯრევა და სანუკვარიცი! და ნუთუ ჩვენც კერ მხოლოდ ნუჯრები ვართ?

მაგრამ ჩემი ცხოვრების ზუსტ არც იქ დაწვებულა, სადაც შენ შეგვყარა, თუმცა იქ ერთი დიდი შინაგანი ფრანსკალება კი განვიცადეთ მდებრი, ჩანს, დაბადებულად მდებრიც, ვაგი კი მხოლოდ მაშინ არის ამგვარი, როდესაც ღვრძნობს ვაგიბას, იჭამდე თითქმის უსხველია!

ნუ გაგაკვირვებს ჩემი ასეთი ცალმხრივი განკრიხობა. ჩემს ჯერ ასე მოკლე ცხოვრებაში იმდენი მხამი ვეღავე, რომ დაბაუნებურად უნდა მხარობდნენ შემიწყვარა!

შენამდე როგორც გითხარი, ქალთა სახსენებელი უსხვერებელივით მსაგდა. მართალია, ეს სულ სხვა გარემოების მღვრე ნალექი იყო. მაშინ ჩემთვის ყველა თმისანი ქალი იყო, ქალწული, პატარა-ლიც, დედაც, დედოფალიცა და ბრედედაც, ახლა ვიცი, ქალთა შორისაც დიდი განსხვავებაა და არა მარტო პასაჯის გამო!

ახლა შემინია მეორე მხარეზე არ გადაცხარო ერთხელ ლარგამწყდარი შევიდი. მეც მჭირს უსიხობა და, გარკე, თუ უსიხობა ნიჭია, როგორც ჩემს მოძღვრებას და მომწოდებს ჰკონიათ. მე კი გულწრფელად მაშინებებს, იქნება მოგწიფდეთ, მივადწივ ტრფიანობის მასკა და ახლა ის მამალი ვარ, რომელიც შევითს ვალგანზე ენახე განუციხვავად მყივანი!

შენ ჩემზე უფრო დადუღებული ხასიათი გაქვს. ამას მაინც ვამწნვე და დეე ჩვენმა პირველმა განპირობებამ შეამოწმოს ჩვენი ვრწმობანი, მსაჯული შეგვე იყავ! ნურც ეს შეგაბუნებს, რომ მე ბედისწერით უფლისწული ვარ! სიყვარულში ახალგაზრდანი, განუწყვლად, თანამწირნი არიან, და მეტიც, ყველანი „მეფენი და დედოფალინი" გახლავან!

მეზავრობის დროს, ჩემო ლულუფე, მუდამ თან მახლდი, ხან როგორც ფარის ტვიფარი, ხან წამწამის ჩრდილი, ხან მოვონება. მიმსაგვებაც შემიხედურ ახლათა! ნურც ეს გეწყინება, შენი სადარი, კერ ვერსად ვნახე!

ჩემი ნისლა, შენ რომ მწიფე ლეღვით მოთაფლე, სხვაგან მიქროდა, მაგრამ შენთან კი გამაჩნდა. შევითს კარს გაუღებლად გადავდილიდი. შენ გეცინა, ამო დიმილი პირზე ვესატა და შევრულ წამწამებში, სიზმართან ერთად, რაღაც იღუშალი კდე-მა გეხასა! შენ რაღაც იყო, რაც შე სრულადაც არ გამეცება!

გზაზე ვნახე დიდი ქალაქი ქუთათისი და მისი ციხე — ოხაშერიონი! ვარჯიდან საოცრად მკაცრი და ქურუბი, შიგ კი ერთობლივი საფარდე!

შენი საგანე, შევითც, ასეთი ვეგვილეთი უნდა გახდეს შენთან!

შემინია, შენს წინამე არ განმოჩნდე ოდენ გულუპრველი! ვაგებს, ჩანს, მუდამ ახლავთ ეს სიბევე ტრფიანობისა. რა ვქნათ, რომ სინაზე ვეგალია და ჩანს გულუპრველობით ვაგაქვს დანაცლე-ბული.

ეს უწყობებია ვიდრე თვალთმაქციობა!

ახლა რამდენ ლაშას ქალს ენახა, იმდენი უფრო მდაგებს შენი სიყვარული და სურვილი შენთან შეყროს! სიტყვა მაინც მომწიფდინე, თორემ სულ ჩემთან ხარ და სულ კი შაღისარ!

ნუთუ ყოველ ჰაბუბს, ვაგაკობაში ფრთხედებულს, სჭირს ასეთი უშველებელი აღრევა ფიტრთა და ვრძნობათა! წინ ალღო ეწევა, უკან ბაღლობა!

რე... „არსურ არება! არუღალი, ლიღვიორება!“ მე ეს შემერული ლოცვა მგონია! არსურს ზელობაა ჩვენი ამირანია და მისი წინაპარი — ექიღვლე, რომელთაგან, ურჩობისათვის ერთი მიწის ქვეშა ცოცხლად მოჰაქველი. და არც მისი სანველი თუ არ ებრძოლა და არ აჯობა თავის ბედისწერას ადამიან-მა და ეს ტომის ბრძოლაც არას მარად ყოფისა-თვის! უფრო მეტიც — შედეგებულ ტომთა ბრძო-ლაც!

მაშე ჩემო, სად არის პილგამენი, რომელმაც იბი-ლა სიბრძნე და სიღრმე აწრისა, რომელმაც განიცა-და შინა და ახლა იცის ზვედრი და მოწოდება კა-ციისა?!

პირდაპირ ვეხებიდან, რიგრაგის მტკვარს ვუწერ და რიხის ვხედავ, არის შესამეც სრულიად ასეთი — ლაღისი და მათი მსგავსება არა მარტო მორცხვი-თა და ჩქერებით განისაზღვრება, არამედ მათ მონა-პირე სრულნათესავე ტომებით, რომელთაც ძირი, ენა და მოგარე გვაერთიანებს. სამი დედა-მდინარე და ერთი დედა-ზღვა.

უნდა დაიწყოს დიდი გაოცებულების ხანა! შედე-ღების ჭაბუა! საერთო ხასიათი ჩვენ უვეე მოძვედე-ლი გვეჩონია, თუ არასოდეს არ დაგვიკარგავს! მე ამას ვროვნულ ხასიათს ვუწოდებ! და არავენ იფიქ-რის, რომ ყველაფერს ხელაღებით ვაქებ. ნაკლავი ვხედავ. ზოგს აღენიშნავ კიდევაც.

ჭარბველ ტომთაგანს მოგარე, მოგარე ღმერთად იმიტომ მიიჩნდა, რომ შვედ თავის თავსა რაცხს!

ჩვენი მამრი ზედმეტად მამრია და ჩვენი მდედრი, ზედმეტად მდედრი. უსომიბა კი ვველასა გვეჩრის! ერთნული ხასიათი ჩვენ მამაკაცს გაბევა, მდედრის პატაროსცემა-დაგვიტოვა, მაგრამ თუბანი ჩაიკეტა და კერის ქვაბთან დაბრა.

დახუჭველ ნიჭს ნიჭი კი არ ავსებს ჩვენი, არა-მედ თითქოს ხელს უბათილებს! და ზედმეტ ნიჭისა-გან ზვერი ჭირი გვეჩრის!

დამათუნდა, ეს ღამეც ზღვის რიყეზე გასმულითა ფიქრში გატყდა. ამ ბარათს ომის დამთავრებამდე ვეღარ გვაგარებულვით. შაპატე, უნდა აღვიკანშო. კალამს უბეში შევირახავ, მას ქარტამი თავიდანვე არა ქვირია, ისევე როგორც მახვილ აწრს! დავ, უბი-რებს, ვისაც ჩვენ ბარბაროსებად მიგანჩივართ, ეში-ნოდვო! ჩანს, ჩვენ კალამიც ხმაზე არა ნაკლები სიერებისა და სიბასრისა უნდა გავაჩინდეს!

ოქენი ძე უფლისწული ვაგიბედაი“.

შეაბჯარები, მართლაც, თავზე აღვინენ. გრავნილი დაახვია, დალუქა და ვედებს დამატებით გადასყა-იფი უვეე მხად იყო, ორი ცხენი ქვაბის გარეთ ვაა. მითირიდატე მგზავრულ-მგზავრულად აღიჭურვა და ტარეღლის ვროზად გარეოდა.

აღერკის ~~სადგომთან~~ დიდი სამსაღისი იგრძობო-და. ცხენონებეი მიმოქროდნენ. ქვეითი კრეფ-კრე-ფად იღვინენ. ყველა ძლოდა.

ვიდრე ღამქარი არ ამხედრებულნიყო, მითირიდატე

ვემაგ მიშველ-მართალის სანახავად, უფლის უწმულზე ავიდა.

მეუდრო გვფასთან დილის მზისეული იყო. ამხედ-რებულთა უფლისციხის ერთიამული აქ თითქმის არ აღწევდა.

ვემაგ-მიშველი მიშველ ლოდზე იწვა და სთუ-ლემდა. ირგვლივ ახლად გამომძვრალი უამრავი ჯო-ჯოები მიხვეოდნენ. ისინიც თებებოდნენ.

მათ შორის ვემაგიც დიდ ჯოჯოდ მოქრენა მით-რიდატეს. ახლო მისეღლისას ჯოჯონი შემომიშველი ქუსქუსით გაერინდნენ და მხოლოდ ვემაგი დარჩა. მას არც აუწვია თავი.

— ვემაგ მართალი! მადლობის სათქმელად მო-ვედო.

— შეინახე. იმ გაჭირვებულებს მიასხედე! მე რა-თავიმი ვიხლი! — თავაუწვად და თვალგაუხეღად უსასუხა.

— იმათაც. შენც მოგარომეც რასზე, სამეგობროს.

— სამეგობროდ ჯოჯოები მვეანან. რატომ გამი-ფრთხვი! მტრებს გადაუდევო, უმჯობესია!

— ვევე იქნება. საფასოს მოგარომეც, ღირსეული.

— წარუვლას მოცემა შენ არ ძალუბნის! ხოლო-აქვს კი რამეც უფასო და ღირსეულობა საფასს, როდუ-საც ყველაფერი წარმაგალი!

მითირიდატე შეაგულისა ამ მიშველის უგმებობამ. კვლავ შესწორა ნათქვამი:

— სამისს მოგარომეც, მეუფროს.

— მე მზე მაცემა და მყოფინს, მერმე მიწას ჩა-ვიცვამ! შენ შეტი თუ გაქვს!

მითირიდატე მიხედა, რომ ასე ვერა გახდებოდა-საუბარი გამოსცვალა.

— წიხანდელი ბარათის გარდა, დამატებით, ხომ არაფერს ვეგებვი პონტოსა და კახაღლიას შესახებ?

არც ახლა აუწვია თავი მიშველ-მართალს.

— წარღვას რაღა დამატება სჭირდება. გონების-თვალი გახლავს და გააწვდინე ახლო მხედველი და-სხუბე. მე შვემი სულ ვრ ვახელ თვალბებს!

— უკან ხომ არ აპირებ წესელას?

— არა. ცხოვრების ფალო განმითავება. იქიდან კი შეიძლება მოვიდეს ვინმე! ქვეყანას მუწავრო და ნეტარი არ დავლავ!

— შემატკობინე. მსხუთას გიქნებო, მერმე აღვა-ნეთს. ახლა იშში მოვალ. შენ თუ იფი იმი? მე კი-ათახი ომი მაინც მიწვეს!

— სულ ოში არა ვარ მეცა!

— შენ ველას ებრძვი..

— ჩემ თავს. ადამიანის ხვედრს. ხორცს ცხოვე-ლისას! — უცერად თავი წამოყო და ლიბრთან თვა-ლები სჭეიტა, ახლა უფრო დემსგავსა ჯოჯოს, მხო-ლოდ კლდეზე გადაყიდებული, ვრძელი, თეთრ-ტა-ღობა წვერი, არწივის მოტეხილ ფრთას ჰგავდა.

კარგა ხანს ასე უმწკრდნენ ურთიერთს. ლიბრო-სანსა თვალები აპარბადა მზეზე.

— წადი შენ, შემა მოწოდებს მისდევ. შენც ნე-ტარი ხარ! ნეტარ არიან ვისაც თავისი მოწოდებისა სწამთ და ხეჯრათ! სწამთ და ხეჯრათ!

მითირიდატე გამობრუნდა. სორიებიდან ჯოჯოები

უკვე მოძებრებდნენ და ნეტარის მახლობლად გაფიცებულ ქვეშე თავწაყოფილად ქვაფეფობდნენ. ფრტყარის მოძლიერებული ზუზუნაც ისმოდა. ქვევით კი უკვე ლაშქარი შეყრილიყო.

იბრთ მხედრობა მტკვრისპირა გზას ჩაჰყვა. იგივე მტკვარით მიუთ-მოუთით დიოდა და ყოველ გზის განსაზრწე, შეიერე ლეღელებით „ერთვოდნენ“ ლაშქარს მყირე-მყირე გუნდები.

სტუმრბინი მთლიანად ახლდა ადვრე-მეფეს. ლაშქარბმძღვინე ფრად ჩქარობდნენ. მუბუქად მიდიოდნენ მხოლოდ ცხენისხანნი. არც უგზობას ერიდებოდნენ, არც შემოდევით შეოსელებულ მტკვარს.

კახის დიდ ციხესთან ვაღმა გავიდნენ, გარდა ალბად დიდი გუნდისა, რომელიც კახის ციხისთავის, ილიაძე ლეხურელის მეთაურობით, რჩელე მთიულთა ლაშქარის, სარკამო უნდა აემოკლებინა, ქსანს უნდა აპყლოდა და თერთ არაგვეზ გასულიყო, შემოსეულ ზურგში შეჰპაროდა, მთის გზა შეეკრა.

მითრიდატესაც, მცოცხანების გამოკლებით, მითთან სწავდა წასვლა, მაგრამ ადვრემა არ გაუშვა.

— ჩემი პირადი სტუმარი ხარ! მომავალში ერთად მრავალი საბრძოლო გვექნება, და შენი პირველი ბრძოლის ილაჯი, ჩემი თვლით მინდა განსი!

ძვესა და ციხე-დიდს დაღაბმდა. გაღმა ხარკანე და ცეცხლეგივეინა ქურები შენიშნეს.

— აქაც ხალხები არიან? — ძველწვეულად იკითხა პირტოვლმა.

— არა, — გაეღმა აბიო-იბერს, — მცხეთელები! დიდ ჭალაქის არეში შევდივართ!

არმაზის ხევი უკვე ღამიან-მთვარიანად გაეღეს. უფროსეს ადვილას, დიდი კედელი კვეტებდა კლდისა და მტკვრის შორის ჩაჩხულ საგალს. ღია ბჭისთან ტანზორბა აპყროსნები, მთავარჯაგულილად და უძრავად იდგნენ.

— ესეც დიდი მჭებთა-ქალაქის კარი! იქით კი არმაზის ზრისთავთა სასახლე!

მიუხედავად ღამისა, ელოდნენ. სასახლის დიდკაცობა გარეთ ბჭესა და სასახლის სვეტებთან იყო თავმოყრილი. მაგრამ ადვრე-მეფე მხოლოდ შეიერთა მხედრები და გზა განაგრძო.

სავალი ახლა ფრიალო კლდესა და მტკვრის პირს ჩახდევდა. ბუქობებზე მდინარისკენ გადებრილი დიდი წინორები იდგა და მთვარე ვეღარც კი აღწევდა მათ სიხისს.

მაღე მიფართოვდა არც. მთის კალთა შეიდრია და ერთი კონეხიდა დარჩა მტკვრისაკენ ვეება ხომალდდით. მიბრუნებული.

მაღლა დიდი ციხე და ფართოდ მოჭრული ზღუდე ქვეს გვირგვინით ადგა.

— არმაგ-ციხე! ბრძანების აღმწერილთა — არმაგ-ტიკა! — აღმოხდა მითრიდატეს.

მერმე შინაგანად დიორცხენა კიდევაც. ბერძნული გზით უფრო იცნობდა თავის სამყაროს ქვეყნებს, თითქოს სამაგიეროდ ახლა მთელი არსებითა და პირველადფრთხიანებით ვეებებოდა.

მობრთო კოშკი, სულ ახლოს, მტკვართანვე შეებ-

დათ. ზედ მდინარისპირა კლდესზე შემდგარი აქ გზა იფრებოდა. ერთი — დიდი, საქარავნე აღმოსავლეთით — ქალაქის მეთრე კარიბჭისაკენ მიდიოდა. მეორე, ქვაბით მოყარწვლული და დამრცვი ხილისაკენ. მთვარიანში, ზევიდან დანახული ხიდი, მკაფიოდ მოხრილი მშვილდს ამსჯავსა მითრიდატეს. ისრად კი თითქოს მტკვარი ვლი უხილავ ღარზე.

ეს ვეება მშვილდი გარკვეულად დასავლეთისაკენ იყო მიმართული, „რომის წინააღმდეგ!“ — გაუღლა მითრიდატეს, მაგრამ „ისარი“ აღმოსავლეთისაკენ „დიოდა“. „ნუთუ მშვილდ-ისრის უკვდობა გვეჭირს!“ — ტუმნით გაიფიქრა ყველაზე უფრო დასავლელმა ქარავლმა.

მტკვრის ხიდი საკმაოდ ფართო და გრძელი აღმოჩნდა, კლდიდან — წყალსშუა კლდესზე გადასული და მერმე გრძელირბულად გადარკილი, ჩათლული. ხიდი ქვისა იყო, მხოლოდ შუა მალი ზისა ქვინდა, თავდაცვის თვალსაზრისით ჩატანებული.

ვაღმა, მაღალ ბეჭობსზე, ხიდისუფრის ციხე ქვის რაინდად იდგა.

— მოვედა ხიდი! — ახლა თავად ადვრემა გაღმოსახა სტუმარს.

ხმა კარგად არ ისმოდა. წყლის ჩქაფანი ასმობდა სიტყვას. ხიდის აღმა-დაღმა მტკვარსაბრუნავი იყო, ახლა ცხენისნების სრბოლა ქვაფიტალსა და ბოგანზე ახლა საკუთარი გულის ძვრისა ახლა ერთად ამტვველებული გარემო.

სადღაც ღამის სახურავთან ავარდნილი გასწვრივი ქედები. ჩაყრეცილი ღრებლები და თითბრად დაღვრილი მთვარე.

ლაშქარმა სწრაფად გადაელო ხიდი და ვაღმა მხარვე შეგუფუდა. ცხენები მტკვრისაკენ მოაბრუნა. ასე გაირიზდა.

ადვრე-მეფე, თავისი დიდკაცობით, ხიდას თავში დაქველდა. დაქვეითდნენ საპატალი სტუმრებიც. მითრიდატემ ახლავა შეამჩნია, შუა ხიდზე, ზედ კლდოვან ბურჯზე მყირე ნიში — მისალოცი. იქვე იდგა სრულ-შემოსილი ქურები, მას ჩამს მთელი საქურებო ახლდა.

— ბუბა ქურუმბი-ქურუმბი! — მითრიდატემ ძლიეს გაეღო ხიდზე გამრიალებული მურჩული.

ბუბა ქურები კი არავის არ უშერედა, არც მეფესა და არც სტუმრებს, რომელთა შესახვედრად აქ გამოსულიყო. სადაც უყვით იმზარებოდა, არმაზ-ციხისაკენ, და კბილდაკლებულად ჩიფრიფებდა.

ყველამ ხიდისშუა გადაელო და პირი იბრუნა, უყვით აიხებდა. ისა ტყონდელმა და მასზე ილორელმა გამოიდეს თავი და ბუბას მხარი ახლავე აუბეს.

მითრიდატესაც ააყოლა თვალი კლდეს და არმაზ-ციხის ჩამოსწვრივ, სწორედ ქიმზე, მთვარით განათებული, დიდი, სბოლენძის კაცი დაინახა.

— არმაზი!

ვეება ჭანდაკება, ზღუდის უყვით თუ ქვევით, ჩაბალანინა და ჭატებაჭარიანი, თვალბრიალა და ღამინალმართული იდგა გარანდავ კვარცხლის თავზე თუ პირდაპირ კლდესზე და მთვარედასხივული გაჭყავებულ ვლვასა ჰგავდა!

მოვთა ხიდზე ქურუმები ქითქითთა და შეყმა-
დებით ლოყულობდნენ

შეუეს საბარლო დრომა დახარა და თავდაც
ცხლ მუხლზე იდგა, მთელი მისი ახალაყ.

საერის სტუმრებმაც პატეი სცეს აღმოსავლეთ
ქართულ ტომთა, ახალ, უმოივარეს ღმერთს, რომე-
ლიც მათთვისაც, მოვარის — „თუთა-ღმერთის“ სულ
ახლობელი იყო.

ბუბა ქურუმის ლოცვა ძლივს ოყვეოდა... მფარვე-
ლობას და გამარჯვების წყალობას შესთხოვდა არ-
მაზსა და მის წინ, კლდეში შემკურნულ ფარნაოზის
საფლავს. მტკვარი უფრო აბუნდოვანებდა და ამბაფ-
რებდა ლოცვასა და განწყობილებას.

ხიდს თავსა და გავსა ნაპირზე ცხენდაყსენ იდგა
ლაშქარი, ხელ-იარაღ-აღმართული. მთავარე შუბოსანთ-
თა კიმბზე ერთი და თითქოს მხედრობას გრძელ-
გრძელ ეკლავატრები ადევნოთ სიომრად.

ბილის უფრო ვარკვევით წარმოსთქვა ბუბა ქუ-
რუმმა:

— ვინც პირველად შედგა მოვთა ხიდზე, ყოვლად
სამატიომი ვინც პირველად იხილა დიდი არმაზი!
ვინც პირველად მიდის ომში! მან შესწირთა მსხვერპლი!
თავად ინიშნოს და წარმოდგეს უწინაშეს წესის
აღსასრულებლად!

მიორიდატემ ინიშნა. მაშინვე დაწინაურდა. ქურუ-
მებმა და მოვეყმა ეს უტრეს. ესა უტრეს ხიდზე
შემოშვებულ შავ მოხვერსაც. მწეებმა გოჯა რქებზე
სანთლები დაუმაგრეს და აუნთეს. მწეებიც წამოიდე-
ნენ და დიდი ღანები წამოიანველეს.

— შენ ხმაღზე შეტრდა არჩვენი მთავარეაღისა,
ომში მიხედა, არმაზმა ნახოს ძალა შენი ხმაღისა!
იარაღი რომელიც გერჩის, ამოირჩე! — ბუბა განზე
გაღვა და მწეები წამოიანენა.

ღმერთი და აღამიანები სცდიდნენ. მოელი ლამ-
ქარი დაფაცოყებით ეკლავდა. მხოლოდ გუდამაყრელთ
თუ ეღიმებოდათ ეღუმებში.

მწეებმა პირფართი ნაჯახი მოართვეს, მოხვერს
გაკოჭვა და წამოქვევა დაუბარეს.

— არც ერთი არ არის საჭირო! — ჩუმად უთხრა

მიორიდატემ და ბუბა ქურუმი-ქურუმს გაღამებდა...

— როდესაც დიდი არჩვეანი, მე ჩემსას ვარ-
ჩევ! — და ხელი აღმართა ლოცვად.

— იყოს ამის მოწმე შევე, ქურუმი-ქურუმი და
მოელი მხედრობა! იყოს ამის მოწმე დედა-მტკვარი
და ხიდი მოვთა! არ ვემტკვნოს, შირიდან მოხული
ახლობელი, დიდ ქალაქს მცხეთას, ამა მოწა-წყალს,
ტომ-ნათესავთა და ღმერთთა ჩვენთა ძველთა და
ახალთა! ვფიცავ! და ამის მოწმე იყოს დამოივარული
ლეთავა და დიდი არმაზი! ძმინოს! შეიწიროს ღმერთ-
თა და წინაპართა!

— ძმინოს! შეიწიროს! — შესძახეს ვაღმა-გამოდ-
მა. ამან კი დააჭარა მტკვრის ჩქაფი. ძახილი ჯერ
არც კი იყო მათავებული, მიორიდატემ ხმალი რომ
იწიშულა, ერთი გრძელად გადაუქნია მოხვერს, და
სელდათრევით გააჭრენდა. თავი ხიდზე რომ დაგორ-
და, მოხვერს ჯერ კიდევ იდგა.

— გამარჯვების ნიშნად! ერთი მოქნევილი! —
ლაღაღებდა ბუბა, — შეიწიროს მამა-არმაზსაცა და
დედა-მტკვარსაც!

ახლა ეს ძახილი გაგორდა ვაღმა-გამოდმა.

საემელსაწაყვეს ცეცხლი მისცეს. მოხვერის თავი
ვალობით მტკვარში გადააყდეს. ბუბა ქურუმმა ლამ-
ქარი არმაზის სახვლით დალოცა. მხედრობა დაიძრა.
მიორიდატეს ისეთი გრანობა კქონდა, თითქოს
მცხეთაში კიდევ არა ერთღის ყოფილა და ბუნდად
ნანახი აქვს! საერთოდ, ერთსაყარობის გრანობა მუ-
დამ თან ახლავს. აი, თითქოს ღმერთი სულ
პონტოსა და კამალოკიში ბრუნავს.

ეს ბუნებრივად ჩახოვალა და აღარ ავირევეს,
მაგრამ ეს ბჭევი, ორი მდინარის ხერთვისი, ეს ქედ-
ვი ვაღმა-გამოდმა, გარემო, გუნების გასაყარი... მთა-
ზე დედა-ციხე, მხოლოდ ხიდი იყო სხვანაირი.

ბილის გაიხენა, ამისის ავირუნება, პონტოს ძველ
სატყბოს.

იქაც მთაზე იდგა თუთა-ღმერთი და მიორას სამ-
ლოყველო.

ახლა კედარის საემელის სურნელი ხომ სულ ამ-
მიობლიურებდა მცხეთას.

27. შასქანჯარო

მაღვე მეფის სასახლეს მაღწივს, დიდი, ხვეტებ-
შედეგული კარიბჭე გაღავანში მორკმულად იჯდა.
კუთხა გვალავანს სასახლეს თაჯზე ადგა. ზღუდე
შორს, მტკვარისა და არავის ხერთვისს უწევდნდა
ფრთხის.

წინ მოხრდილი სარბიელი და სააღლუში მოედანი
იყო, აგრეთვე მტკვარამდე ჩასული. ვალავანის იქით
კი დიდი ხეივანი იღანდებოდა. პაერში ატოტილი
ჩრდილები მიდგმულად და მკორე სართულად გას-
დევდა ისედაც მაღალ, ქვათილ ზღუდეს.

ლაშქარმა სვლა განაგრძო, სტუმრები კი ადგრე-
მეფე თავად იწვია ჰაღის სასახლეში.

— აქ ვიყავსმითი, დავისვენოთ. დედოფლის კა-
რიც ვნახით!

— ლაშქარი? — უმაღ შეეცითა მიორიდატე.

— ხელო დავეწვეთ ლაშქარს. არავის კარს გაიფ-
ლიან, მუნხართან დაბანაყდებიან.

— ხომ დათვლით, დიდ-მასპინძელი! ზეიმური,
ველაყვერი ომის შემდეგ!

— მამონ იბერიში ვერც გვიყავსმია, კეთილ-
სტუმარი!

ბჭის კოჭის შიდა ზღურბლიდანვე იწევბოდა დიდ
აყენანი სასახლეს ფართი კიბე. საფუზრები ველ-
ბოდნენ ყვაილიანს.

აივანზე უკე სუფრა დახვდათ. ზედ არც ერთი
სანთელი არ ენოთ. არც თუ იყო საჭირო. მიორიდა-
ტემ სულ ცოტა, სამი მთავარე მანც დასთვალა —
ცაზე, მტკვარსა და არავემი, ხოლო სუფრანზე მთავ-

რის ნაფიქრებზედ უყარა არავემი დაჭერილი ორგუ-
ლები და კალმასებზე.

რომ მიუხსენებ, სუფრის ცალმხრივობა მაშინ
ინიშნავს. სუფრა დაბალ მოაჯირზე იყო გადაშვებანი,
თითქოს პირდაპირ ხალის თავზე ეკიდებოდა.

დამთავრული ბაღნარი მტკვარ-არაგვის ოქრო-
ფერის დიდ მაკრატელში იჭადა და მეოქრომის
ჩრქუნში გაჩინდებულყო.

სტუმრები იმავე სასახლეში მოასვენეს.

დილა აღრინანად მითრიდატემ აიწინიდან გაპხედა
გარემოს. აღმოსავლეთით, მტკვრის გაღმა მთაზე,
პირველი სხივი არმას-ღმერთის ხმაზე ეღვარებდა.

ახლა, ფერხით, სხეებით ურგად შეჯერებული ზღ-
წალკობნანი იყო. ყვავილნარი, ხილნარი, ვუნახი.
ყველა წმიდა ხეთა კორომი-კორომი — მუხა, კაკალი,
აკაკი, კვადრა, შიანი კვადრის დაღებულმა კორომმა
განაყვარება მითრიდატემ.

— საიდან არის? — მოვიანებოთ, უკვე გზაში შე-
კვიობა ადრეკა.

— ლბანის შრადან, კანადლოვიდან. მვენ ძველ-
წერილ „ქართლის ცხოვრებაში“ ასე წერია.

— ეგვი შეეხობა მარევე ძველწერილი.

— დავბრუნდებით და გავწევნებ.

არავევი კარგად იყო შეყრული. გაღმა წიწმარის
საკმაოდ შორდილი ციხე ჩანდა, გამოღმა — არაგ-
ვის კარს ციხე. ორივე კლდის ბოლოებში შემოიჭ-
დარი ქაეცხლები არაგვის მალაღლლატოვან ნაბარებს
უწვდენდნენ უზღვევებს.

არაგვის კარი ხიდის კარზე იყო, საგამმართო, და
მსხეთის გზის საგალიც.

ხის მალაღლი ხიდი უტახიყო უღლად ადგა მისი
აქავეულ მდინარეს.

მითრიდატე ახლა უფრო დააკვირდა მცხეთას. ორ
დიდ სეზამში, ორ მდინარის გაღმა-გამოღმა, უბნე-
ხად და ციხე-გალაყნებად განტოტებული ქალაქი იყო.
ამ ბოლო დროს ნანახ ვეღა ქართულ ქალაქზე უფ-
რო დიდი, სინიბესა და ამასიის ჩათვლით, მჭიდროდ
დასახლებული, კეთილნარევი, კრამიტით დახურული
სახლები, ქვაფორებიობა და ქულბაქებით შემოიბილი.
აქ, დიდ, აღმოსავლეთ-დასავლეთისა და შრილოვო-
სამხრეთის გზების კვეთილზე, თლილი ქვა, აგური,
შედებილი კრამიტი თუ შუქზე გამოიშრალი ალიზი
ხუროთმოძღვარ თაობათა ხელში იყო და ეს ყოველ
კარიან იგრძნობოდა.

- მინდ რამდენი კარია მსხეთის!
- სამი. მტკვრის კარი დასავლეთიდან, არმაზის
კარსაც იტყვიან, არაგვის — შრილოვოთიდან და აღ-
მოსავლეთი ქართლის კარი ანუ კარანანი.

არაგვის კარის ქულბაქები დილასისხამობის გამო,
ჭარ უყარეული იყო. ლაშქარმა ზომ სულ ლამიანად
გაიარა.

— ლაშქრობას ფარულობა უყვარს? — მყველად
შეკვიობა მითრიდატემ.

— გარდა ამისა, შენ უნდა იყოდე, მე აქ ბევრი
მტერი შეგებს! — ჩუმიდ გაუზიარა ადრეკამა, — იღონდ

მე დავმარცხდე და თავად თუნდაც ნუ გაიმარჯვებ!

— ჰე! მამ აქავ არაინ! **არაინაველი**
— გულს ნუ გაიტტებ, ყველგან, ყველგან არაინ
და იქნებიანი!

ნაბანაკართან მახუჩრავი და ტარიელი ელოდათ.
დანარჩენი საბატონი მსხეთის დარჩენ.

მაღე მისწვდნენ ლაშქრის ბილოს. შეუტახეს ზა-
მორჩენილით.

ახლა დიდმა არაგვი მოსჭკედა და მოიკლანებო-
და, მის ნაბარ-ნაბარ და პირისპირ, არა ნაყლები
მიეთ-მოყვით ალმა „მიედინებოდა“ ლაშქარი, ჭირი-
თითა და სომღრით, კაფებოთა და გადაძახილებით,
და სეობა „ნანს უბნობა“ არავეულს.

მეფიონი გაწინაურდნენ. მითრიდატემ მხრეკავი
თვლი დიდატანა ლაშქრის. მეფის ხმა შედარებით კე-
თილ ცხენაპურელაინი იყო, მითს თემაღმარეც,
ძველკობნად, მაგრამ აწყოზილად იარაღსმული
ჩანდა. ხმაღ-სატევერი ყველას სანაქვობ დაფერილი
ქქონდა. ტანმორჩილ, ნაღდაქვილ, კლდეზე კატა-
საკით მყოცე ცხენებს დიდ აღმართებში ტუე ქვასა-
ვალზე ეთრეოდით და ხუთფეხიანებს ჰკავდნენ.

ზარის თემებს კი არც ცხენები უკარუდით, არც
იარაღი, ისევე როგორც პონტოსა და კანადლოვიში.
იქ რკინა მუტი იყო, აქ ჯაჭვის პერანგის ხელობა.
წოდებისანნი ცხენების მდიდრულ ატვამიშულობათა
და ფრავიანი იარაღით გამოირჩეოდნენ.

სატურელითა და იარაღით ზერინებოდა და, მით
უფრო, რომელები სჯობდნენ ამირანისა და მინდას
ნათესავთ, ალბათ, რაზმთა წულობითაც.

და ერთი რამ იყო კიდევ, იმათთან შეიშობა დი-
დი, მინაზე ხელობა იყო, აქ კი — ჟოფა-ცხოვრების
ერთ-ერთი, ჩველებრივი სახე, ნადირობის, ნადიმის
ან სათემოდ მოპოვებული ქონების განაწილების გა-
ურძელება!

ფხოვის არაგვის შესართავთან შეწინავე დავწე-
ნენ და გზაც ერთად განაგრძეს. გაღმა-გამოღმა ხოფ-
ლებს ქაე-ციხეების თავზე მტრის მოახლოების,
კვამლის სვეტნიშნები ადგათ.

ხისანი მოდიოდა. ხეისატაგ მოერეკებოდნენ. ცხე-
ნებზე გადაკიდებულ ბალოებში ჩველი ბალოები
იყვნენ ჩაყრულნი. დედაკაცებსაც სანჯალები ურტყათ.
ბილოს ზურგილს წაადგნენ. ხეობის ვიწრო საგალი
ჩაჯორილი იყო ვეება ლოდებითა და ჩაკაფულა
სეებით.

კლდის თავებსა და ხის კენწვრობებზე მოსაპანი
იჯდნენ. უფრო მალა კლდეზე კი არივნენ.

წინ კიდევ ერთი ჩაბურცილი იყო, ადრეკამა, მითრი-
დატემ და მათმა გამყოლმა ცხენები აქ დასტოვებ,
წინა ჩახერვილს მამაურესა.

აქ უკვე ისრის ტყორცნა, სანდახან შუბის ძეგრაც
იყო.

ადრეკი და მითრიდატე კლდეზე ავიდნენ. აქედან
მტერი კარგად ჩანდა და მოყვარე, შირი, ლიშისის
მოსი სახვერი კომეიც, საიდნავე უნდა გამოჩენილიყო
ალაღმებს ნიშანი.

უეკრად ხეობას სახარელი ხმა მიედო.

— აორხთ ძახილა, საიერიშო!

ხეობის მუხლიდან მივარდა აღორხთ ცხენოსნები გამაგრდნენ და კოჭერად, ზევის ძალით მოაწყდნენ ჩახერვილს.

ისარბის ხეტვებს გაუძღეს. ხერვილთან უფრად დაქვეითდნენ და ქვეითად შეუჭიდნენ ლოდებსა და ხეებს. მანინ გამოირკვა, რომ ბეჭი კი არ დაქვეითდა, ჩამოვარდა, ახლა ახალი ტალღა მოეხუტა ხერვილს. მერმე ქვეითად წამოვიდნენ, თორემ ვაწრობაში აღარ იყო ცხენთა საყალი.

ჩახერვილზე ზღმართული ბრძოლა გაჩაღდა. გაღმართალთა ღრუბრა—ჭიდაობის უფრო ჰგავდა. დაქვეითდნენ ვეღარ დღეობდნენ, ხერვილი გვაშვებით ცვირვებოდა.

აღრეკი ფხიზლად, მაგრამ უფრო და უფრო მიზომილად აგზავნიდა ხერვილზე მამულთ. თან მეორე ჩახერვილს ამბებდა.

მითრიდატემ ითმინა, ითმინა და ბოლოს გააწია. ადერკმა არ გაუშვა.

— ჯერ არა აქ ნახვარი მეომარი იქნები, მე კი მთელ მეორე ჩახერვილს ჩაგაბარებ!

— მერმე ზურგში რა უნდა გაეკეთ!

— ეს მთის ბრძოლაა, სამშვიდ კვანძია! — და თანველთ წრთაბების მთავრა უბრძანა. მითრიდატეს არც ენახა წრთაბი — ორ ან თხუთხილიანი რკინა, პანდულზე ამოსაკრავი, არწივის ქანავებს რომ წააბედა.

წრთაბამოკრულებმა შევიღებები მხარ-ილღე გადმოვიდეს, სატყვეები და კაპარქები ზურვისკენ მოიღებს, ხელები მოისხალავებს და ფრთხილზე უსხველოებით ახოხდნენ. ჩახერვილს შუა მთელი კლდის თავი ფარულად დაიკავეს.

ზევით, კლდის ქიმზე არწივები ისხდნენ, მიფარებულ ღრანტებში კი არწივკაცები.

პირველ ჩახერვილზე დიდი შემოძალბა იყო. საშინელი ზათქის ხმა გამოდიოდა. ვინც ვერ იბრძოდა, ხმით აბღვედა ძალას. პირდაპირ ხელით ან შურდულოთ ესროლა ქვეებს. ადერკი აღარ გზავნიდა დაშხმართ. მერმე „შუკურის“ საყვიროვ გაისმა. მებრძოლებმა მითრიდატეს ხერვილისკენ იჭყეს დახვეა.

სპერულმა გაზომ-გამოზომა და მიხედა, რომ ჩახერვილთ შორის ჩამოტყვეების ვარაუდი იყო. მაგრამ არც ახე მარტოვად ჩანდა საქმე.

პირველ ხერვილის ცოცხლად დარჩენილი მცველი არაგვისი გადაევიდნენ და წყალწამოღებულნი, მეორე ხერვილთან გამოიჩინენ.

სპერულს გაევირა, ესეც სამხედრო ხერხი იყო, თუმცა სახიფათო. აქ არაგვი, დიდ ღვიძების შუა, შურდულით მოედინებოდა. ლამაზი ხერხი, მაგრამ მტრისგან არც თუ ადვილად დასაჯერებელი.

ზედაც ადერკმა და მისმა ამაღამ მოაგდეს დროზე მიშველებული ცხენები.

— აბა, შენ იყო ახლა, უფლისწულო, ახალგაზრდულად გვაახლებე!

— მოვლენ ვითომ? — ეჭვიანად შეეცინა.

— ახე, უბრალოდ არა! „გუგაყური დამარცხება“ უნდა ვამეცნოთ. მავათ იციან, რომ ჩვენ აგრერვიად

არ ვაგრებოვართ! ვარდა ამისა, გამარჯვებას უფრო ადვილად იჯერებს კაცი, ვიდრე დამარცხებას! — იმიო უნდა დაიჯერონ! — ადერკმა ზვეით აღწია ხელი, კლდისკენ, მთისკენ, ციხეკენ.

მითრიდატემ აიხედა და მიხედა. იქ მალა, კლდეზე არწივები იხვე ურჩავად იხედნენ.

გზაზე ფხო-ხევისურთ დიდი ჯგუფი ჩახა-ჩხიხია და ბრძოლა-ბეჭით უკან-უკან იხვედა.

ზევადა მოძალეულ მტერს უმკლავდებოდნენ, თითქოს დღობაში ეკნახობდნენ ხევსურნი. ორ ნახიჯს უკან რომ გადმოვამაგდნენ, ერთს წინ წაგვამაგდნენ.

— სამშვიდ მოუშინაველი! — ჩახაულთ ვადასახა ადერკმა. მითრიდატე, მახუნჯავი, ტარიელი, კლდინი, მთელი ჩახერვილის მცველი გატაცებით უმზერდნენ ამ მოშიზლავს სახანაბას.

საკმაოდ ახლო რომ მოდგა დოგა-დოგა იდიგარი, ადერკმა ნება მისცა და ახლა მეორე ხერვილის საფაროდან მითრიდატემ ჩამწველა შემბოლონი, ზევი შეაჩერა და ფხო-ხევისურნი ხერვილში შემოიფარა. მოძალეულთ კი ისარი დააყარეს და შეწინაფერი აქვე ჩააწუნეს. უფრად ჰყურში რაღაცა შეიცვალა.

— დაიჯერეს! დაიჯერეს! — ყველა ზვეით აახვედა მითრიდატემ. არწივები ქვევით მოფრინავდნენ.

ადერკი კვლავ დინჯობდა, თუმცა ახლა დინჯობდა მითრიდატეც. ჯერ დიდი მტერი უნდა ჩამომეფაროყო სამისში.

არც დიდხანს მოუხდათ ლოდინი. წინ მტრის ტყავ-ფაროსნები ჩამოიხდნენ და ჩახერვილზე გედულად წამოვიდნენ. უკან მრავალი წყება მოაქვებოდა.

სულ უკან, არწივებზე უფრო ზვეით, ორი კვამლის სვეტი, ჯიხვის რქებით, ოღნავ გადადრეკილად წამოვდა და ცინ ტატნოსს შეუდგა.

— ლომისის ხანოლები! — ახლა კი დინჯი ადერკის აბღვდა. მითრიდატე კი ამასვე მთის სასწიველად თვლიდა.

სავორმა ჯერ „სალომისი“ გამოიღო, მერმე „ლომის კილო“.

ერთბამად იფრიალა გზის თავზე გამომდგარმა კლდემ, ზევადა და ქვის სეტყვად წამოვიდა, გზაზე მიჯრილი მტერი არია და დასრინა. ახლა არაგვისკენ მიეტანა დიდი ნაწილი და ზედა გუნდის სამიზენე და საისრე ვახდა.

ზევიდან კი სულ მოდიოდა და მოდიოდა მტერი. ბოლოს, როდესაც დრტყინეა საერთო ვახდა, მებრძოლდა ტალღა.

იხვე გაისმა საყვირის ხმა — ახლა „იერიშული“ იყო. მითრიდატე პირველი ავარდა ხერვილის თავზე. ვიდრე ცხენებს გაუხსნიდნენ გზას, ქვეითად მისდიეს გაბრუნებულ და ფხაარულ მტერს.

მაღე ცხენებიც მოსაკარეს. დაწინაურდნენ და დიდი ფრთა მოსჭრეს. მოხსილტეს და არაგვისთ მისჩიხეს. მეორე მოსარა, ზოგი არაგვი ჩახაწრო. უმრავლესობა კი არაგვის ქვედა ჩახერვილთან ჩაიტანა და იქ მოლაშქრებმა ხველ კრუტებით ამოიჭირეს და ტყვეობის ბორკილები თუ სახივრები დაადგეს.

მითრიდატემ პირველ ჩახერვილამდე ხელი აკრბოთ.

ისევ ფიხვ-ხეხუნური იყვნენ ბარველიმისველები. იქ კი დიდი, მჭიდრო ხელნართული დახედათ. ჩახერ-ვილზე ისევ ჩამოსულიყვნენ წრიაბოსანნი და მტრის ლაშქარი შუაზე გაეწყვიტათ.

გარდა ამისა, სადაც, ზეცითაც იყო დიდი ბრძო-ლა. მტერი უკან ევლარ იხედა და არაგვიც ხისხ-ლიან-გვიმარნი მოედინებოდა.

დაბნეული და ჩაჩხული აორხები ფხაშურეულად იბრძოდნენ. შალე ყველაფერი აირია, ვინ სად და რაოვარ იბრძოდა, აღარც ცოდნა და აღარც გაკითხვა აღარ იყო.

მერვე ადრე-მეფემ შეხოსნებით ჩამოუქროლა. დიდი მოჭრალით იყო.

— ვაჟა უფლისწულს! შენ ნუ იბრძვი, უთავე პრბოსას! ახლა ხმაღზე უფრო სადუნობა გაგიჭრის! შემაშედე! მე წინ ვიწეხები!

მთრიდატე აღლითი გრძობდა, მაგრამ ერთდებო-და, მათი ადერკის იყო ზბილია. მოტელებილ ბეჭე ახტუნა წასლა. თავისი ვეგბა ხმით დასტყვილა, ყვე-ლა მოახედა. მრავალ ვნათა ცოდნა გამოიყენა და მრავალჯეს აბრუნა სიტყვა.

— ტყვეებს სიყოყმას გპირდებით! ცოლ-შვილის დაბრუნებას გპირდებით! სამშვიდობო გზას გპირ-დებით!

ამდენი უპასა, ვიდრე მრავალი არ გააგებინა, რამდენიმე ათასს იარაღი არ დააყრევინა.

ადრეკი და სხვანი რომ მიბრუნდნენ, დაინახეს ბეჭ-ზე შემდგარი, ამხედრებული მითრიდატე, მის ირგე-ლივ კოლნის, ფხვრ-სეფურნი, თიანელნი, ხილი-შოთი არც კლდიდან არავიამდე, მიწაზე დაყრილ, დამჯად თუ დამოქილ მტრის მებრძოლთ დეფარათ. მახუნჯავ ტაოელი ვი თავის, ქვეით შემოვება იბერთ მყდებ.

— რა ეშველება ამდენ ტყვეს?

ადერკმა ხელად გამწეხა ტყვეთა ზადრავი, იარა-ლის ამკრეფი, ნადავლის მზე და ახალ იერიშს შეუდ-ვა.

— მე შთა ცოლ-შვილის დაბრუნება დავიბრდი!

ზავთ ვი უფლის მთის საბალახებზე დაუტოვებიათ!

— იქამდეც ავალი და, თუ დაგვაგვიანეს, თავს დააყვედრონ, დაეძებებათ ცოლ-შვილი! იქ შალე დაითოეს!

მაცნემ მტრის სადგომები დაზერა კლდე-კლდე და ამხავი მოიტანა: სამი ჩახერგილი ქონდათ შემო-სველით. საცეხის ნაელებომა ეწინწოდათ. აქა-იქ ჯვეც ცხენებს კალაფდნენ და ნატაც ცხვარის შემდეგ, ესაღ დარჩნოდათ საჭმელად.

მითრიდატემ თავად ითხოვა კლდეზე გახედა. ად-ურკმა იყოდა მისი ტანის ნაჯარჯიშობა, ტარილთან და გუდამაყრელებთან ერთად გაუშვა. წრიაბები თა-ვის თანდასწრებით ამოაკრევინა.

მითრიდატემ კარგად იგუა წრიაბებიცა და კლდეზე სვლაც. ყველაფერი დახვერა. შუა ჩახერგილი უამ-რავი უბელი ცხენი მკაცდათ, კლდეს შეფარებული.

— კარგი და რა ქვა უნდა ატამონ ამ ცხენებს? — აუკითხა მითრიდატემ.

— პირიქით, უფლისწულო, თავად მკავი საჭმე-ლად!

— კეთილი, მაშინ არ შეეკრუო! მთელი ჭრეუი თავს წაადგა ცმეწუნის საფარ კლდე.

— მხოლოდ წერილი ქვა! არ მოკლათ, სარჩო არ დაუტოვით! დაგაფრთხითი მხოლოდ! გზად მხო-ლოდ არაგვი აქეთ.

ერთბაშად ზევიდან ქვები დააყარეს ცეხენებს. გაა-ფრთხეს. ერთბა-ორმა აიწყვიტა, დანარჩენებიც მი-აკყენ. ახლა შეიძრები წამოფეთნენ და სულ არიეს. ცხენებმა არაგვის მიამურეს. ცეხელაფერა ბედურმა გაახედა, მერმე ყველა ერთბაშად მიხვეა. არაგვი ცხენის ფაფრებმა დაძვარა.

— უვანშიოდ დავტოვეთ! — ხარხარება მითრი-დატე, ზამს აბლედნენ გუდამაყრელნი.

შევერავებიც დაბრუნდნენ და მოციქულებიც მი-ვიდნენ პირველ ხერგილიდან. ხელები განზე ქონდათ გაშლილი. ყურის ბიბილიობზე საყურეები უფლავდათ. ტყავის წოწოლა მუხარადები უჭრათ და მთლიანი ტყავაკები ევვათ.

ახლი რომ მივიდნენ, მეწერი წვერ-ულვაში და ვინორ ასობილი თვლები შესხივრებაში ზარჩა მით-რიდატეს. ესენი ნამძელი სვეიობა იყვნენ.

— ზენ სკვითა ირი დიდი მოდგმის მოციქულ-ნი ვართ! — უსწორო ბერძნულით მეტყველებდნენ მსოციანი მეიზარნი.

ისევ მითრიდატე და ტარიელი ჩადგნენ შუაში.

— თქვენი ბელადები ვინ არიან? სად არიან? — შათი შემვევითი შეკითხვა ადრეც მეფე და, ვიდრე კარგად არ გაარკვია, არც მიიკარა. გამორკვა რომ ბელადთ სახელეულთა თავნი არც ახლდნენ მო-ციქულთ.

— თქვენზე მსყოყმანი არიან? — აუკითხინა იბერთ მეფემ.

— არა, პირიქით, თქვენისთანა ახალგაზდანი!

— იყო შეგოქმანებული პასუხი.

მაშინ ზურთო მითრიდატემ მოხერხებული სიტყვა:

— ახლად მიიყვანეთ, თუ გუნათ თქვენი მოციქუ-ლობას წარმატება ხედეს! მე, კოლბი უფლისწული ჩავედნით თავედება!

მოციქულებმა ორი ცხენი ითხოვეს. სულ შალე ოთხი ცხენისადა მივიდა. მოშორებით დაქვეითდნენ, სოტა წინ წამოიდგნენ და წამობიახეს:

— სიზადაც-სკვითი! ბელადი სკილარის მოდგმისა.

— ოლკაბას-სკვითი! ბელადი პალაკის მოდგმისა.

ახლა ადრეკი წამოიღა ჩახერგილის თავზე, ყველას ზეით მოქცია.

— ადრეკ-იბერი! დიდი მეფე ფარნაოზის მოდგ-მისა!

ქვევით, მოციქულებთან, ახლა უფლისწულმა აღ-მართა ხელი. იგი აქეთაც თარგმნიდა და იქითაც, ბოლოს თავისი ვინაობაც თქვა და შუაში ჩადგა:

— ვაჟა ხაერელი! კოლბი უფლისწული, კოჯი მე-ფე — უფლის მოდგმისა!

მისი შუამავლობა ყველამ მიიღო.

— გზა მოკვეციო, ცოლ-შვილი შეგვიერთო და გავივლებით! უხსნსლოდ და ურბევლად! — გუნდურად გაიძახოდნენ ბელადნი და მოციქულნი.

— რომელ გზას მოხოვებენ გონზე მოსულნი?

— მტვენი-ალკანეთის გზას! თქვენს მტრებს, პართებს, დავარბვეთ.

— ჩვენს მოკავშირეებად მოსულსართ?

— აგრე გამოდის! — თავი ჩაქანარეს მოციქულებმა.

— მერზე ასე გვიან რათ გაგახსენდათ?

— ვინც ბრძენია, იცის, გვიან გახსენებული, კარგი გახსენებული!

— ისიც იცის, გვიან გახსენებულს თავდები და მძევალი უფრო სჭირდება!

მითრიდატემ აქ ჩაურთო მონებრებული თქმა და ირწვე უთავად უთარგმნა.

— თავდებად შე დაგრდებით! მძევლებად კი თქვენი იარაღი, რომელიც საზღვარზე უკან დატარებულდება.

აფერკმა დამატებით აღუთქვა „გუდას მთაზე ჩაჩხულ ცოლ-შვილის“ გადარჩენა და მოვრა. ხოლო მთავარი სართი სულ მილოსთების შემოინახა, ვიდრე თავად არ ათქმევინა.

— ჩვენი იარაღია ჩვენი მკვებავი! მერზე რა ბაღახი ვძოვით!

— ვიდრე იბერიაში იქნებით და თქვენი იარაღი ჩვენიანაა, ყველც ჩვენზეა.

— შევური სიტყვას! — კვერი დაუგრა სპერელმა შუამავალმავე.

მსკოვანი მოციქულები დათანხმდნენ და თავი დაქანარეს ახალგაზრდა ბელადები ჭირვეულობდნენ. ბოლოს ძინიაც დასთანხმდნენ, მხოლოდ ფიცით შეკრებულ თიბოვებს აფერკისაგან და ძმადნაფიცობა თავდებობსაგან.

სამევე ისე წარმართეს, რომ აღსრულება დილაზედ გადაიდო.

მათ წასვლისთანავე აფერკმა დიდი სამზადისი ბრძანა. კლდეებზე მემურდულები შეეზაგნა. ნამოციქულვე აფერკზე ფარული თხრობი გაიტანა, დასტებით მოპარა.

— ღამე დიდი იტრიაში იქნება სკვითთა!

სწორედ შუალამისას სამიწებლმა ყიყინამ შეხბრა ხაზარავეო. მერზე ყველაფერი აირა. არაგვის მოვარდას ჰკავდა მათი იტრიაში. დამხვდურებმა, მტკიცე ჩაბერგილიან და კლდედან ხანძრულს სტორცეს ისრები, დადავარეს ქვენი, უქნისს მხლები და შეხუბი. ნაწიხილულ დასტებთან დაღვმდა შინავალი. ისევ სატყერის ტარებზე დაათენდათ. თავგანწირული თავდასხმა ამოიშრიტა. ჩაბერგილმა იხსნა დამხვდურნი.

შესთან ერთად სკვითთ ბელადები და მსკოვანი მოციქულები მოვიდნენ. უმზავლესთ ახალი ჭრილობები მქონდათ, ნაჭარჯვად შეკონილი.

ღამის ნაიერიშავს, დახოცილთა გვაშებს, ორნიშინ ჩაჩხულ დაჭრილებს, თიბოვს ვერაყინ ვერ ამხნევდა. აღარც მასპინძლებმა შეიწინის. დაჭრილებიც სდუმდნენ.

ახლა კი მახუნჯაგ-ბაპი წამოდგა, მიზვერი და კეიცი წამოჩვენა. სკვითთუხუცევი ისმო კვიცი მას დააკვლევინა, მიზვერი თავად დაკლა. ორი, არაგვის ამორეცხილი ჩახუტეტი იმარჯვა, ერთი — სკვითთა, კვიცის სისხლით აავსო და სკვითთ უხუცესს მიიხბა, მეორე, ქართული — მიზვერის სისხლით და თავად იპყრო.

მითრიდატეს ისარი სისხლავ, ორივე ჯამის სისხლში ამოაწო, სპერელსა და ორთა სკვითთა ბელადთა მარჯვენა ცერზე წჭრტილი დაასო.

— ძმანო ძმათგ! სისხლით ნაერთნი! — და ხამიგეს სისხლიანი ცერები შეავრთა. მითრიდატემ თავად უთარგმნა. ამის შემდეგ, ძმადნაფიცი, საიმედო თავდები აყო. სკვითთუხუცესმა კვიცის სისხლი ჩამოატარა. სკვითებმა დაწაფებით შესესეს.

ქართულებმა მხოლოდ პირი აკარეს მიზვერის სისხლიან ჩახუტებს.

მახუნჯაგმა ფიცის ღოცვა სთქვა. მითრიდატემ სიტყვა-სიტყვით თარგმნა.

— ჩვენი, ჩვენი ღმერთიო, ფიცი ესე, ჩვენს შორის მოციქულთაგან და ჩვენგან თქმული, მტკიცე ჰყავს! ხოლო მტრობა ჩვენი ჰყავს შეგობრობად შრომლასა ზედა ხმარსთა!

— მტკიცე არს! — ღინჯად აღმოთქვა აფერკ-მეფემ.

— მტკიცე! მტკიცე! — გუნდურად აღმოხდათ სკვითებს.

— მტკიცე არს ესე! — დადასტურა თავდებმა, და უეცრად დაჭრილთა გმინავ აღგა სტობაში.

ამოძრადნენ თხრობნი ჩაგარდნილნი. ადამიანთა გოდებაში დაჟღერა ყველაფერი.

აფერკმა მათი შეველა ბრძანა, ბელადები და მოციქულები კი ახალგე იწვიო.

სკვითები უკვე დიდ გუნდებად გამდიდრდნენ. სერგილთან იარაღი აწივდნენ. აქვე მათ ბადრავი ელიდათ, კლდის ძირში, ხანოვავის აღალი. მერზე დიდი გზა, არაგვის კარი, წიწამური, ჰეჭვალა, მარტყოფი და იორ-ალუანოვი.

ცალკე მიჰქონდათ მათი იარაღი.

სკვითების სერგილთა იმერებმა დოკავეს. მოკლულ სკვითთა და ორსთა თავები შუბებზე წამოაგვეს და მხე, კედლად მივიდნენ დიხუ იტრიაზე, თან მობხურნი გაუშვეს.

— ვისაც სურს სიყოცხე, ჩვენი მოკავშირეობა, სკვითთადგავარად, გადმოვიდით! არადა შილის სიკვდილი!

აორკების ნარჩენს წინააღმდეგობა აღარ გაუწევია. ქვენი იყვნენ ტემწავერილინი, დამწეულინი, სკვითთა გაკლეთ თავსარდაცემულინი.

მაგრამ შემდეგ სერგილზე კი დიდი წინააღმდეგობა შეხვდათ. თანაც ზედა მხრიდანაც სტობას მოყვებოდა სათქის ხმა. არაგვიც სულ აიშლვრა, გვა-მებმაც იმატა. ჩანს, უკანანი უკან სცდლობდნენ ესხვლას.

— ადმა, ძაბრში გაპრობას არწივის მხარი უნდა!

— ფიჭრიაშიობდა აფერკი.

მოგონებაზე, ყველას გაახსენდა, რომ სტობის

არწივები მადლა, გუდის მთასაყენ გაიკრიფნენ. დილით კი იქ უკვე თოვლი იდო.

— ვაი, მავათო ცოლ-შვილო!

ჩახერვილი კი მტკიცედ იღვავა.

— ესენი ბუბუკები და ზიკები არიან! ამითთან არაფერი არ გავა! მებრძოლი ხალხია, სათარწმოდ წამოვიღოილი. ამათ არც ცოლ-შვილი ეყარებათ წამოვიხანოილი! უნდა გავანადგუროთ, სხვა გზას ვერა ვხედავ!

ადერკმა დიდი იერიში დიღონათვის ბრძანა. მთელი თავისუფალი ლაშქარიც აქ მოჰყარა.

დილა არწივინი გათენდა. ყოიდა და უნდაურად განგამიხნდა. მერმე არავცა შეაფიქრინათ, სრულწი-თელი დიოდა.

— არა, ეს ადამიანის სისხლი არ უნდა იყოს!

— დაჰქვდა ადერკი, — სისხლის არავცაი მთელი საკაცეო ხომ არ გაწყვტოლა!

ველა ამხედრდა და იერიში თავისთავად დაიწყო. მარამ არც ჩახერვილზე, არც საფრებში, არც კარვებსა და კლდის ხარკებში აღარავან არ დახედდრი-ათ.

და უეცრად საზარელი ხანასათმა გადაიშალა მათ წინ — არავცის რაყეზე, რამდენიმე ათასი ცხენი იყო დაკლული და დაჟრილი. მებრძოლები კი არსად ჩანდნენ.

ადერკმა ცხენს დეზი ჰკრა და წინ გასწია. იქაც სიყვე სურათი დახვდა. უფრო ზევით, სოფლებში ნადავლი საქონელი იყო დიდ ემში შეყრილი. ამათ-ივთს კი ხელი არ უხლოთ.

— ჩვენი სვადავი არ გავცივრანეს, თავიბი კი ნადავლად არ დაგვიტოვეს! მარინბრში დაგრჩათ! უცნობ ბურბუკო!

— თავად ხადლა არიან? რა მიწამ ჩაყლაპა! რა უჩინ-მამინი დაიხურეს? — თვალებს აქეთ-იქით აცეცება მითრიატატ.

ადერკმა დაკლული ცხენების ფლოტვები დაასინ-ჯუნა. ყველას ნალები ჰქონდა ახალ-აგლეჯილი.

— გლდებე ერებეთ! ნალები წრიაგებად ამოუყ-რათ!

კვალსაც მალე მიაგნეს. უკვე მადლაფრიალამ კლდის თავზე იყვნენ მოქველნი. დევნას აზრი არ ჰქონდა.

— ესენი წაგვადიდნენ, ასე უგზო-კვალად!

— აღალი! ვაგაკები ყოილიან!

ადერკმა აღარ დააფუნა. შეაღალეთ და შევამრი-გეთ ათას-ათასი ბირსი და სკეთით დააბარებინა ცხენების გასატყვევლად. ხორციც ცხენივადუებს გა-ნუკეთუნა ნუკლად. თავად ლაშქართური წან განწია და ახალ ჩახერვილზე და დიდ ნომარზე თავისიანებს წაადგა.

აღალზე ლეხურული გამლილ აღმით გამოეცება. მერმე ერთბოლივად დათოვლილ მთას შეუდგნენ, სწორედ იქით გასწიეს, საითაც არწივები მიღრინავ-დნენ და სადაც მრავლად უმატრონი ცხენები და-ბორიალობდნენ.

მათვე აბოუნინეს დათოვლილი ბანაკი. გუდის თებზე, შიშველ აბდილზე ულოდნელად წააწყდნენ. გათამამებული არწივები ჩადრევილ კარვებს შორის

სრულ პატრონებვით ბაჰაბათი დადიოდნენ. ირგე-ლივ ძელები ეყარა. უაღური გოღება ვერ კიდევ ამოდიოდა ბანაკიდან. შილოდ ეს იყო მწკრივლი-ხიციოების ნიშანი. არც კვამლი, არც წივა არსად არ ჩანდა.

— გაიანებოდნენ, ამა რა მოუვიდოდათ!

ყველაფერი ნათელი იყო. მამაკაცების ჩაჩიხებ-სულ აურით თავგზა მათ გუდა-ხალთების ამარა ცოლ-შვილს, დანარჩენი შიშვილმა, ადრეულმა თოვლ-მა, ვინამ და არწივებმა მოიმოქმედეს.

გაყინულ მანაკში აღარყერიო ბერი მამაკაცი არ იყო ცოცხალი. მათი გვამები ერთად იყო ჩაყრილი-მიშიჩქილ თოვლში, და სწორედ აქ იყო მთავარი არწივეთი.

მოუცესა და ახალგაზრდა დედაკაცებს გაჩრევა აღარ ჰქონდათ, ერთიანად ტყავებში იყვნენ და უამრავ, მოყინულ ზავებებს თავიანთი სხეულებით ათბობდნენ. ჟეგურ-ჯეგურად იყვნენ შეტუტკლნი და ხმანაკარგუ-ლად მოსტყამდნენ.

უცხი მებრძოლების დანახავზე ურთი ვაი-უშველ-ბელი და თვენი ევმა შექმნეს. გატყვევის თავი კი აღარ ჰქონდათ.

ადერკმა მარკავა და გაბნეული ცხენები მოაკყანი-ნა. ნაწილი ლაშქრისაც ჩააქვიოთა.

თავდებმა კი შვერი იბალია, ვადრე დაარწმუნა ბირსთა და სკეთითა მდებარნი და ხალთები რის გა-ივავლახით შეაკურეთუნა.

— დაკლულ ცხენებთან ჩაივებნეთ, ერთი გააბდეთ და გაათბეთ, ამათი მადლი დაადეთ, დიდი ნანას სა-ხელზე!

მებრძოლებმა კი ურთი საოყარა იმი კიდევ გა-დინხადეს, ამჯერად სიკვდილის მოციქულებთან, მონა-ლებულ არწივებთან!

ლაშქარი გუდის მთას აქცა, თოვლი სტება და პირქითა, ლომების ხეობას გადაადგა. ზედ ვად-სახელდებულ მცირე სამსხერბლო და ირმირივ წარ-წრით ქვაკაც იღვა.

მითრიატატ პირველად შესდგა ვეზი კავახსიონ-ზე და გუდის გადასავლიდან მცინეარწერსა და მთე-ლი ქვების აღმასბრიალს რომ გასხვდა, შვერთა კი-დვევ. ურბივ ურველად გამოიგუდა, გული კი შეფრენით უბეგრდა და ურყვად ყველში მოურხნილ-სუნთქვას.

მერმე ყველაფერს ხელია. თინდავ მიჭრალი თვალისც ვეაკაცს აბინდა და წარწერის კითხვას შეუდგა. ვე-ულა ქარავმა ზეპირად დახსნა.

„მეზავრო კვალთო, ესე არს გარდასავალი მითის — საარწივო.“

არწივინიცა მრავალნი არიან: ღვინის მუამელნი — სვანნი, ჩჩვილთა მტაკებულნი არწივნი, ორბნი მო-ლითიერნი, მადლა მყივარნი, აგნი გრიფონნი, ყელ-შიშველნი.

და არს ფასკუნჯი — დმურთ-ფრინველი კვთალი, ძლიერი, ხონხისა და ვეფხვის ნაყრით, ქართლოსიანთ-ქვეყნის მფარველი. მარადი, არა უბერბლომითა გა-ნახლებითა თვისითა მარადი! ყოველ ხუთ ასეულსა წილსა, თინდავი გარდამტყებით, აღმდგარი. და ესე

სალოცავი მისი არს სადიდებელი ფრთათა! და არს ქვეყანა ზღვიდან ზღვამდე ნაერთი ფრთებითა უფრთხვითა, ტომ-ნათესავთა საცხოვრისი უკეთილესი, რომლის ქორინიონი — მსგავსი ფასკუნჯისი, აგრეთვე ყოველ სუთ ასეულსა წელსა, ოდნავი გარდამეტებითავე, მიზრუნვებისა და განახლებებისა, აღლოთი და ძალითა პირველყოფილითა, თრეუნავს ბედისწერასა და ფრთებს შლის ახალია შემართებითა.

და აქ ბუღობს ფასკუნჯი ესე, მარად ჭადარა და მარად ნორჩი. და წარმოდგების კაცკასიონზე ცეცხლით ზეცისა და ნაცრით მიწისა. და ქვეა იმა აღვილს ფასკუნჯაური და იჭვრეტების იგი სამლოცველოდან და სტრის თუალს ბრწყინვალეება მისი. სჭვრეტეთ და განიწმინდებით!

სჭვრეტეთ და განიწმინდებით! და სძვეთ სადიდებელი ფრთათა ფასკუნჯისათა!

და სჭვრეტა მითრიდატემ ქედი და განიმსჭვალა მისი აღმასპრიალით, თვლის მოჭრამდე. მანინ იხილა უწომოდ დიდი ფრთა, გამაბლი, თეთრი, ჭადარა. ახალ თოვლით განაჩრებული. უფრო ზვიადი და უფრო შობილიური! ამბოხებულ დედა-მიწისა და უნაზავად მაღალ ზევის შორის გამდგარი, ღმერთებისა და ვარსკვლავების ბუდეობუდე. ქართლისაიანთა თავშეშინახვისა და განახლების საფასკუნჯო, სალოცვი და სულის საცვეთარი!

— არ შენება და ვიყავ ასე! ახლა ვნახე, შევიცანი შთის სული და საერთო სადიდებელი! — უჭრჩულა არანაკლებ აღფრთოვანებულ ტარიელს.

ლოშკის ხეობაში ჩავიდნენ. გახიზნული ხალხი მონათრებულს. ნარბევი ალაფიდან უსულს. მყნაგარ-

წყვს ქვეით ნისლი ეზურა, ზევით შუე წითლად, ფორეჯად ლაპალაა მზისიერი ჩანდა; ტრეფოჰ ჩაეარეს და ვიწრო, დაქუბებულ დარბაზში ჩვეიდნენ, ატყორცნილი, თვალუწედნელი ფრილოები, რძისფერი, წამდაუწვიანი ჩანჩქერები, ფალცუ ამტვარი ყინვარები მიჯრით და მუკრით შემადგნენ. მითრიდატემ მყინველსა ვიწებამ თავიდანვე იტრპო ზღვისა და ვაკის საზომების სრულიად შეუფერებლობა ამ „ამბოხებულ მიწის“, აზიანისა და ფასკუნჯის, ბრძენი და გამძლე მინდიას საწყაროში.

აქ სხვა საზომისა კაცისა და დროის სულაც, სუნთქვაც, ბრძოლაც და ფიქრიც.

მითრიდატეს ახლა ენაშნა, რათ უყვართ მიიუღოთ, ფხოველო, მოხვეუი კაფია სობრძე, სატყვარივით მოკლე, სხარტი და ორლესულად მჭრელი ლეჭი.

დარიალის ვიწროში, სადაც ბილივი და ლომევი გადახილართნენ, კაცკასიის კარს მადგნენ.

ცოხე და კარ-ზღუდე სულ მოერთლიათ სკვათებს. ახლა აქ დადგნენ. ლამქარმა და თემმა, მშრალ წყობით, ვაცკაცის ნაბადის სიგანე ქვის სულდე ამოიყვანეს. ქვის კარი შეაბეს, შეჯაჭვეს და მოლიანად გადაყვებეს კაცკასიის კარი. ვახალბი თემსა და ხევისსუფალს ჩააბარეს, მხოლოდ შემდეგ გამაბრუნდნენ.

საარწივისა და გუდაზე უკვე გულდაფული ზამთარი იყო. თოვლი ძლივს გადაიკვალეს და მთა ჩააბაყეს თუ არა, მცხეთიდან მოსული მაცნე დახვდათ.

აღვანეთში სწრაფად იწვედნენ. მტკანის ტრამალებში უკვე სპარსთა მსჯერაგები ამოსულიყვნენ.

28. იბრის საგმობილე

შუადამე კარგახნის, თანაც უმოგაროდ გადასული იყო, როდესაც მძიმე, თოვლიან, კლდოვან და ხერვოვან სავალის შემდეგ, იბერთ ლამქარის თავმა ჩაადწია მცხეთას.

არაგვის კარი დაშვული დახვდათ. დარაჯა ფხიზლობდა. ტყვეები უკვე ციხეში აყვანათ. ტვეა რომ აღარ იყო, პარდაბორ გალაყინის შრამელეებსა და საჯინიბიბში მოუთაყებინათ.

იბერთ ლამქარი ცელავ ციხის გარეთ დარჩა და დღამდე დაბანაკდა. შინ აბა რაღას გაუშვებდა. დასვენება კი შეჰპირდა.

ახლამდევრილი სადროში ლამქარი და შემორიდებული სკვითნი მაჭვალა-მლაშე ტბების გზით თორსუ წასულიყვნენ, ცოლ-შვილს იქ ელოდნენ სკვითნი და აზონის.

არაგვის ციხისათვისა პირველმა მოახსენა ადერკს, რომ მცხეთის სასახლეში აღვანელი უფლისწული ვარაზისძე ელოდება.

— ვერც ზევნ ვერ დავისყენებთ და ვერც ლამქარს ვერ დავასყენებ! აღვანელ უფლისწულის ამისულა დიდი თმის ნიშანია! — მითრიდატეს გაანდო ადერკმა.

კოლხელმა უფლისწულმა ერთი საამო ამბავიც გაიგო ციხისათვისაგან. კოლხთა დამხმარე ლამქარი

უკვე მოსულიყო, „რჩეული, კვთილად აღჭურვილი და ცტენეყოლი“.

ტარიელი, მახუნჯავი და ამალოხანის კარიბჭეში შეესაყრნენ ადერკსა და მითრიდატეს. აქ მიუღოცეს ურთოების გამარჯვება და მწვალობით მიწრეულება.

ამ ფაშავთ ღამეში არავინ არ ელოდათ. გამარჯვების საწეიმიოდ არც ეცალათ. ციხის სადგომში დიდი ბუხარი ვიწვიებდა.

— აი, ეს კი დავიმასხურეთ!

ბუხარს, ბრძოლისა და გამარჯვების შემდეგ, სულ სხვა ხანდობი სიბამ ჰქონდა. უსაშველოდ მყუდრო, ზანებებზე ამწყობელი. მითრიდატეს ახლაც თვალწინ უდგას ერთდოულად შუე და ნისლწამოკიდებული მყინვარწყვარი, ფრიაგამოლილი, აღმასპრიალა კაცკასიონი — ბუდე და სახე ქართული ანანისა და ფასკუნჯისა!

— შთის სულსა და ბრძოლას ხომ მახარებ! ახლა ერთი აღვანეთიც ენახით!

— ნახუნად უდაბნოსა, ტრამალებისა და ღარტაფების ბრძოლასაც ნახავ, სადაც თავის დავლასა და მხარის ამბას უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს, ვიდრე ხმლის ქნევასა და ჩეხვას.

ციხიდან რომ გამოვიდნენ, ვიდრე ენახე თავის

ცხენებს მასწავლებდნენ, ჩრდილი გადაუდგათ, თავთ-
ფეხებამდე შეე წამოხახხამი გახვეული.

ზარდაწველებს ყველას ხახუში ჩაახვედა.

— ვინ ხარ? — შესასხა ადრეის შეპუარემ და
ხელი სტაცა. ახლა შეუბონები წამოწველდნენ და გა-
ქარებ.

— ხელი მიშეიო! დედაკაცო ვარ! თანაც, განა მტე-
რი! — დახშული ხმით ძლივს ამოიბრუნა სიტყვა
და ხარაკუნას შემოკრა.

დედაკაცს ხელი შეუშვეს და შედგნენ.

— რა გფიჭირდა, ქალო? — შევითხა ადრეკი,
— ვთხოვე გამარჯვებულთ! შევლასა და შევბას
მოცემენ!

— მე რაც გამიჭირდა, ამის შეება მე ვიცი მარ-
ტო! შენ არა ხარ, ის არაა, და სხვა კი ვერ მომიცემს
სამსუქეს! არც შენ, არც შენ — სათითაოდ ხახუში
ჩაახვედა შემობრუნებულ შეპუარეებს.

— სახელი სთქვი, ვის ეტბ!

— ანა, შე თავად ენახავ! სახელი კი არა! —
და ახლა მითრიდატე მოხვდა თვალში. მთელი ტბა-
ნით მობრუნდა, მიეტანა.

— შენ, ღმერთებო! დედა-ნანა! — და მოცლი-
ლივით დაეცა მის ფერხთით. ხის სარაკუნამ ერთ-
ხელ კიდევ დაიბრუნა და გაქმუნდა.

მითრიდატეც შეერთა და დაიბნა. ზარადი დაგვი-
ნებით ჩამოუშვა, დაიხარა და უფრო ახლო ჩაახვედა
ქალს. უფრო მიხვდა, ვიდრე დაინახა:

— თამათ, შენ ხარ, ძიძვე ჩემო! — წასწრწულა
და წამოყენდა სცადა, მაგრამ თამათ ვერ ზღუდა-
ტირილი იყო, მერმე უცრად წამოხტა, სარაკუნა აი-
ტაცა, თუშეა ვლარ დაიხინანა, ენა ახოვანდნოდა
სარაკუნას. ისევ დაეცა და მუხლებზე შემოეჭვია მი-
რიდატეს.

— აკო გამობოდი, არის-მეთქი! ცოცხალი არის-
მეთქი! არ იქნება-მეთქი მისი სიყვლილი!

ადრეკმა იპარა, რომ აქ არ არის საქთო მრავა-
ლი უცხო თვლი და ვური, უშალ გააცალა თავისი
ხელი. დარჩნენ მხოლოდ ტარიელი, მახუნჯაგი და
მიშორებით უფლისწულის შეპუარენი. თუშეა ტარი-
ელმა ისინიც გაგზავნა:

— ცხენები აქ მოგვევარეთ!

მაღე მეფის ბაღის სისახლეში, ბედანსა და სხვა
მსოფრთხთან ერთად, თამათიც ეჯდა და თავდა-
სხავალს ჰკვებოდა, როგორ ხდევდნენ კვალდაკვალ ზა-
რიადრესანნი, როგორ დაბნინა, პონტოდან ფეხით
კამადოკაში გავიდა, მახაკაში კარგა ხანს დაყო,
ლოშეთი დაიარა, ახლა იბერ-ქართველ ტომებს ჩა-
მოატყვა — ჯავახებს, მესხებს, იყო ლეკოთში, იქიდან
კი ტანისკარით უფლისციხეში მოვიდა. აქ ვეშავ-
ტარის რწვეთ მებრთახ მოაშურა.

მისი თხრობა ერთიან მოთქმასა და ლოცვას ჰკავ-
და. შეურყვე რწმენას, რომ არ შეიძლება ნიჭით აღ-
საყვებ კვილი მოხარდი, მრავალტომის იმედი იმი-
ტომ დაიღუპოს, რომ დედა ავი ჰკავებ, ან ირველიც
სიაყვებ მომლაყვებული.

— ახლა ფეხთმამტეობით მოდებ, თუშეა ჩემები

მონობიდან გამოუშვა, მაგრამ რაღაც დიდ ცრფამი
მაბაშის სანანებელი რომ არის, არც ეს მიტყუებს! შე-
სი გულწრფელობა და ურყევობა კი შენ უნდა გხდებ-
წყვიტო, შევლო! მოსვლა და სამეფოს დაპატრონება
ბიჯითად ვიხივია. შეამდგომლად გამოიშვანეს! მაგ-
რამ თანავი დაწერილი დაჰმირდა და არ კი გამო-
მატანა!

უშურდა მითრიდატე განციფრებით ამ ტუბალელ
დედაკაცს და მინაგანად იხიბუბოდა, მაგრამ ეს
სრულიად არ ემაროდა. შევლა იყო საქთო, ნუგუმის
ეგმა, თან სიმართლის თქმა.

— მოვალ, მაგრამ ჯერ არა! შენები კი შე ყველა
დავინარე, კოლხეთში გამოგვიყვანენ! შენი უკან დაბ-
რუნება არ იქნება! იმითაც მარტო მოვლით!
იხედაც გატანჯული თამათ, ახლა სულ გაფიო-
და და თავის სარაკუნასავით ენა ზაივდო.

— ახლა დაივიწყე, რომ შე შნახე, რომ იყო ჩემი
წარსული. აქ შე სულ სხვა ვარ, ვაგებოდა საწრელი!
შენ ჩემი ტუბალელი დიდა იყავი და მეტი არც ვრ-
თი სიტყვა, კოლხეთის გაგზავნის, იქ დაელოდე თქვე-
ნებს!

თამათის იხედაც აწუხებდა სისხრები, ახლა სულ
გაისიპრდა ყველაფერი.

მითრიდატეს სხვა ახალი ამბებიც ზღომად დახვ-
და მსცხეთას.

ჯერ ერთი, მამობილის ბარათი:

„შვილო ჩემო, უფლისწულო, ჩემი საქმის თანა-
ხიარო და მემკვიდრე! ღამეზარს ვაგზავნი. არც შე-
გარცხვენენ, არც ვილატებენ. კოლხნი ომის ვაგყა-
ნი არიან. მე კი რწველსაც ვაგზავნი. სამხდრო საქ-
მეშიაც, ვიცი, დიდი ნიჭი გაქვს, მაგრამ ადრე-მე-
ფის ოსტატობას ენდე, ხველეთის ომში იბერთ ტოლა
არა ჰყავთ, თორემ შენ თავად ნახავ.“

სომალდომინენბა კეთილად მიმდინარეობს. ტყის
მუშებს არ ვაყვებ. ცოტა ოსტატები ვაყვლია. „ამი-
რანი“ ჯერ არ ამობრუნებულა, მაგრამ ამბავი მოგე-
წყვდა, რომ ათენში არიან. ყველაფერი რიგზეა, მაღე
მოგველოდე!

ყველა კეთილ გამარჯვებას გესურებთ, უადრესად
საქთო გამარჯვებას, უპირველეს საღტეს, რომელიც
ტომებს აერთიანებს, ხსიათოს ალაღებს, შემდგომ გა-
პირებებაში აძლებინებს! მარცხი შლის, გამარჯვება
აერთიანებს, ასეთ შეგნებით ჩადი ზოლმე ყოველ დიდ
ომში!

შენმა მეორე წერილმა ურად ჩამაფიქრა! ადრე
შეგბიდეზინარ ფიქრს მორეფე. ბაღლობა და ჭახუ-
ბა, ბედმა და ნიჭმა არ დაგაცალა. შენ დაგაცალა
ყოველი ადამიანის უსათიფო ხანა, როდესაც მას
გულკეთილობა უმწიფდება და უყვლიბდება. სიბრძ-
ნის ძირი კი უსათიურ სიკეთე უნდა იყოს! ამას და-
უფიქრდი!

ღმერთები კი იმ ენახე შეტველებენ, რა ენახე
შეტველებენ ამ ღმერთების მოიმედე ადამიანები!
ხოლო ღმერთების გატოლება კიდევ არ ნიშნავს, არც
გამარჯვებას, არც ბედნიერებას და იქნებ არც დიდ
სიბრძნეს! უძლურ ადამიანებს უფრო მეტი სიბრძნე
მართებო, ვიდრე ყოვლისმეძლე ღმერთებს!

უღიფიანობა ახსნა, რომ ჩვენ ჩვენი დამწერლობა გვაქვს! ამას შერწყ უფრო და უფრო დაგაფასებთ. იმა ჩვენი ენის ადგილის დედა! ჩვენ ვიცით, მზავალთა ენებს ჰქვამანაზე მხოლოდ დედინაცვლები ქვათი! და ქართულ ნაწერს რომ ვუწერ, ქართოს კალთის კარგად მოვლილი, ახლადგახსული და აკონილი ვენახი მიდვას თვალწინ!

მაგრამ ერთა სიბრძნე მწერლობა-დამწერლობის, მეორე გონიერობა და გამჭრიახობა ტომთა ერთობლივი მართვისა!

„ფილოსოფოსთა გამგებლობა“ ბერძენთა, სწორედ მათი აქილევსის ტრეფი გამოდგა! ვფიქრობ, ბერძენთ ეს გამგებლობის უნარი აკლდა, თორემ დანარჩენით უბრძნენი არიან. ეს გამოდგა სამედიცინო წერა და მათ მიერ უთითობის უკუგებობა, ვერ გაერთიანება და ბოლოს რომის მიერ მათი ცალკე დაპყრობა ამ მანებას და მიხუშის მწარე შედეგი იყო.

ჩვენი მდინარეებიც ერთურთს ქვეყანა და ჩვენი ციხეებიც, მაგრამ მეც იმა მატეს სიტყვა, სადაც შენ „მშინალი წყობა“ ჩვენ ციხეზაფის აღარ ემარა, არც პირდაპირ და არც ვადტანდით. საქობოა ახალი დღეობა! ძველი თიხა და ალინი აღარ ვარჯის გათიფისა და ნურყვის ძალამ ფრიალ იმატა! ახალ დღეობს შენ ვინდა გათვისტობება დაარტვი, ვინდა შედარება და გინდა სრულიად ხანი მდინარისა და ერთი ზღვის ერთი!

პოლემეშიცა და ენტიდუე — მიწიასა და ამირანის წინაპარ-წინამორბედნი არიან! ახლაც ასეთი გვეტობა. და არა ერთი თუ ორი, საქობოა ერთობლივი გმობობა და პოლემეშიცა შენ უნდა გასწიო! თუცა აქაც გუბევი, ჩვენ დღეს პოლემეშიც უფრო ქართულ ნადავლებს მდგარი, დიდი ალექსანდრე მაკედონელი გვიტარებდა! თორემ ცოტა პოლემეში, ცოტა ამირანი, ცოტა მიწია, ყოველ ჩვენს ტომთაგანში, გმობთაგანში და კაცთაგანში ზის! დემეც ეს შენ უკვე იცი, შენა წერილიდან ჩანს!

თავს ნუ დაინდობ, მაგრამ ვაუფრობილიდი, დიდ საქმისათვის შემიბნახე.

შენს მაღალ შუბლს მშობლიურად ვამბობრები შენი მამა“.

წერილს მინაწერიც კვირება, რომელმაც უფრო მეტად ააღვლეა.

„შეილო! ცხოვრებაში შენ ჩემთვის აღარ გეცლება და მე კი დიდი დღე აღარ დანჩენია „სეთრ ქვეყანაში“ წყვალაზე თვლი გადახვედი, გულის გრძობას გზა მივიც და თუ ვინმე დორსეული მოვეწონა, ერთი შენი ჰორწილითაც და შეილითაც მახარე“.

ერთი წერილი სულ ცალკე გადასცა ვეფხე ასევე ცალკე. გულის ჩქორლეითა და ალგობით გადაიკითხა.

„მას შემდეგ რაც წახვედი, თვალთვან ცრემლი, გზა და კარბეჭე არ მომწირებია და ხად ხარ, ჩემი?“

თუ თბია, ასეთი რა თბია, ჩემმა ლოცვამ არ დაგიფაროს და უნებლად არ გატაროს! თუ შევიდობა, ასეთი რა მშვიდობა, რომ ვეღარ ვამობრუნდი. ვანა ცოტა დრო გავიდა! აქაც კი — შევით, სადაც დრო

თითქოს არც იტერის და ბათავა ციხისათვის გრძელ უღვამეში კვიდია.

„მატიანე საქობისი“ სამ ცალკე გადავწერე ახლათითქმის ზეპირად ვიცი. ნეტაც ვინ გააგრძელებს!

ახლა შენს ახალ წერილს ვკითხულობ ცისმარადღეს და წერილმა შენი თავი უფრო შემეყვარა. ხაერთოდ, წერილში რაღაც ჯადო დევს. ეს ჯერ პირველზევე ამოკეთისაგად ვიგრძენი, ახლა, როდესაც თვლი სულ საყრდნოზე მატებს, წერილსაც წაყრდნობით ვკითხულობ, ჯადოს უფრო ვგრძნობ წერილისას და ყოველ მარცვალს შენი ხმავე მოსდევს და სულის ძახილიც გვახლებოდი, მაგრამ უკვე აღარ შემიძლია. როგორც ნენა-მინამ მიპირჩულა, შე მარტო არ ვარ! ტტირი და მისარა. ნურებუი კი დაიზარდნენ და ჩვენი მოხაველის სახელზე ტტეში გავუწიე.

მსაჯულიც შენ ხარ და მეფეც, მეც ვიწამე შენი უსიზომა სიყვარულისა და ერთადერთი ჩემი ნატვრაა, ვიყო შენი ტტეური ლულუვა და შენი შეილის დედა.

გულმარჯვლიობა კი ვატს იხვევ შენის, ვით ახალაკურჩილი უღვამე!

შეგოს, შეგინთ, ყვაილეთად გადავქვეყნე! მიგუღე, მიგუღე შენი გულის შეხაიდურლედ და მლოცველად. უფლისციხეური დიდი-ნანა სწორედ დროსუა, თითქოს გულმა ვიგრძნო, შენ მუდამ გულთიხისი იყავი!

ახლა როდისღა განახავ? მაგრამ იარე შენს დიდ გზაზე და ატვე შენი დიდი საქმე! დმერთობის შეწვევით — დავენაცვლო ადგილას სახიფათობა და საფათვრატკოსა!

აქედან მდებლად თავს ვივარჯენ ბათავა, ნენა-მინა, შავლე-ობტატა.

მან უკვე გახალთა თავისი ნახვლევი, ლითონის სახბრძოლი დროშა.

მარად შენი ლულუვა“.

წერილმა ფრიალ ჩააფურქა და ააღვლეა. ზოგი რამ უეცრად ვერც გაიკო და მას, საერთოდ მიმხედურს, ეს ფრიალ ეწუნა. ამა რას ნინხავს, სხე მარტო არ ვარ!“ და როდესაც ეს „წყენა“ — წერომამდე გაუზვიადდა, უეცრად მიხვდა და სიწიოლემ სახე ჭრიანად აუწვა. წერილი დრმაღ, გულის უბეში ჩაინიხა და ბეჭერი იფურქა. შედეგ ადერა-მეფისაგან მესტურე მოვეიდა, სულ მოზობილი დრო ქქინდათ, უნდა მოესწროთ „ომთაშორისი“ მსხვერპლისწორვა, გამარჯვების ნადიმი, დედოფლის თანდასწრებით, და ლაშქარსაც უნდა დასწიოდნენ.

— მე პოტრე მეფეიტრებადა თმანი ქვეყნად, იხრია-ომთაშორისიანი ყოფილა! აქ ვივლავურა „ომთაშორისი“!

მსხვერპლს თავად ბუბა ქურუმბეჭურეში სწირავდა, აქვე მეფის მადნარში, ზედ მტკერისა და არაგვის მაკრატელაში, მცირე ზელოვნურ ბორცვეს, გედაობის კორჩიში. სამსხვერპლო თლილი ქვეყანი იყო მშინალად, ორმხრევა ხარისხებით ამიწვობილი. თავსე დიდი, თლილი ლორფინი იდო, ორი სადნარით მტკერისაგან და არაგვისაგან. ვარდა ქურუმისა და მწვეებისა ყველა შეაბურული იყო. ქალები სულ არ ესწრებოდნენ ამ შეწირვას. დამორჩილი ტტევენი დი-

დი ხანა მოყვანათ. წინათ აღმათ ამით სწორად-
ნენ. ახლა კი მოზერებს რქებზე დაუბამდნენ თოყებს,
სამსხვერპლოს გადატარებდნენ და მეორე მხრიდან
მოსწვდნენ ტყეები, თავის სამაგვიროს, ეძღვე სამს-
ხვერპლოს ღორფონზე არ დაადებინებდნენ თავს.
ქურუმი კვლავდა. სისხლი მტკვარშიაც მიედინებოდა
და არავემოც.

„ომპომირისი“ სწორადწინავე იყო „სადიდებლი-
სა და კვალამე გამარჯებისა“ და მარცხის დროს
„საგაბო და ხახინო“.

ტალავარ-ჩაჩაიანი ბუბა ქურუმი, ხან მტკვრიდან,
ხან არაგვიდან, შიგ ჩაწყობილ კვადარს ტოტებს
იღებდა და წყალს ასხურებდა შეპარულთ.

— მიალეო მხვერპლი, ღმერთო დიდო, შხის
შომფენო, წყობის შომეყვანო, ნაშობთ გამომწრდელ-
ნი, არმაზ და სადენი ყოვლისა წარუგალისა გაპტყვრ-
ტლთ, ძველთ ღმერთთ მამათა ჩვენთა, ვაც და გა!

— მიალეო მხვერპლი! — იმეორებდნენ შეპარუ-
ლნი და მტკვარსა და არაგვი იხანდნენ ხელებს.

ზამორის განთადი დავიანდა და ირვლივ სიბ-
ნელე იდგა. ანთებული სამსხვერპლოს ცქცლით
იფარებდებოდა სამყარო. სადღაც, ზეითი, მტკვრის
გაღმა, უხლავი არმაზი იდგა.

ბუბამ მოკლე ლოცვა მოილა და გარემო სურნე-
ლოვან კვამლით დააგუნდრეკა. სამსხვერპლოზე ჩაიო-
კიდებულ სპილენძს ძელს, თავის ხელით, —ალუმად
სპილენძის კვერთხი შემოკრა.

მტკვრის ვაძმიდან, არმაზ-ცხიდან, შხა მისცეს.
მერვე არმაზის კარის მხრიდანაც, სამმა ვარიბუმე და
იოხმს ციხემ მისცა სხვადსხვა ელერისა და ჭლის პა-
სუბი. ყველა სულგანებულად უსმენდა. უსმენდა მით-
რდატყვ: დითვალა კიდევაც.

— შხაზე სენობთ ციხეებსა და ბეჭებს! გარეი მო-
ფიქრებელია აჟ, სამსხვერპლოზე რატომღა არის
სპილენძის ძელი.

— არმაზის სამსხვერპლო! არმაზი კი სპილენძს
ღმერთი! სადენი კი მითრას.

სასახლემი, უხვი, მაგრამ სილალეშეკვეილი ნა-
დომი გაიშალა. თითო ფეხი ყველას უხანგმი ჰქონდა.

ჯერ „არმაზული“ ფალობეს ქურუმებმა და მათმა
შეწყებმა. როგორც კი წავიდნენ, შესაკრავებმა და
გუნდმა ერთი „გამარჯებული არაგვილი“ სქექეს.

რადგან მამაკაცები, მცოვანების გარდა, შეპარუ-
ლებსა და ხშირი ხმარებისგან გამოყვანულ ჯაჭვის
პერანგებში იყვნენ, მანდილოსნები გუგრიდნენ. ისი-
ნი ცალკე დარბაზში ისხდნენ და ფრიალავ გულ-
ყვირობდნენ.

ადერკმა შუა ნადიმში ხელი წაავლო მითრდა-
ტბ, იგი და ტარიელს სამანდილოსნოში გაიყვანა და
თავის მსოფან დედა-დედოფალს — დედაშესა და
შედელე-დედოფალს — პირიმუს წარუდგინა. მათი
სახელბიე მიწყობილად უთხრა.

— როგორც მტკვარი და არაგვი ასე ყოვლიანი —
სიტყვა მოსხლიტა მითრდატბმ; დედას ტუბალურ
წესით, მარზე ვამბობა, ახალგაზრდას ირივე ხელი
ჩამოართვა და სურფასავ თვალი გადაკრა, — რამ-
დენი მზე ყოვლია მცხეთას!

სამანდილოსნი ხელად ამბარულდა. მითრდა-
ტბს კი შათ სიცილის შილმა მკაჭიოდ უამოდა. ლუ-
ლუხს სიტყვა: „მე მარტო არ ვარ! მე მარტო არ
ვარ!“

მცხეთა-არმაზული ღამაზეში მოყბიენე მითრ-
დატბსა და ტარიელს, გული მოუთბეს სტუმართ.
მაგრამ მკაჭი შეპარულთმა, საქციელს უფარვლა-
ვდა მოსულთ. ტკბილენუბარინან სუფრასთან ისე ფა-
ნენ, ვით ხაბრბოლო ცხენზე.

ისევე ადერკმა იხსნა.
— ახლა გვაცალეო! აი, დავბრუნდებით ალვანე-
თიდან, მერმე თქვენი ტფეხები იყენენ, მუხდელიფ-
ლები გამონახეო!

გამეზურების წინ, მოკლე თათბირზე „ფარნაო-
ზის დარბაზში“ შეიყარნენ.

ვიწრო სარკმელმა ნაკლები შუკი შემოდიდა. ჭა-
ლდებში სანთლები ერთი. სვეტებს მრავალი ჩრდი-
ლები ჰქონდა. დედა-სვეტად, ქვის დიდი, გათლილი
ლორწინა იდგა, ზედ ქართული აბრწოვრული ან-
ბანი იყო გამოტყვილი, თავისი არამეული და მერ-
ძნული შექაბუნებითი.

— ამის ნახეს ვესწრაფებოდი! — ჩემად აღმოს-
და მითრდატბს.

— ფარნაოზული ვახლავთ, ასეთი ერთი არმაზ-
ლმერთის წინაშეც დგას, ფარნაოზ-გმარის საფლავზე!

— ადერკმა ხელი აღმართა, — თუ მოვბრუნდით
ბენდირად, მხვერპლი შეეწიართ გმირთა-გმირს!
მითრდატბს თვალი მოსტბა მრავალმა ხელნაწე-
რმა.

— ბედამა დაეუბარებ, შევიცირკეს. მერმე თავად
ჩაეუჯღები ამ წიგნებს!

ფარნაოზულთან მოეწიათ ტანადი ყრმა, მუ-
ხუქ აბჯარში ჩამაგდარი.

— ვარაზიბე, ალვანელი უფლისწული!

მითრდატბე და ვარაზიბე შეკაგრა ადერკმა. უფ-
ლისწულებმა ურთიერთი გადაკოცნეს და სულ ურ-
თიერთს თვლიერებასა და ტვრეტაში იყვნენ.

პირტოვლმა ინიშნა, რომ ვარაზიბეც, მითრდა-
ტბმა გვარად, სახელიც იყო და გვარიც ალვანს
დაწინაურებულ სახლისა.

ალვანელი უფლისწული წლოყნებით ცოტა უფ-
როსი იყო მითრდატბზე. სინაღლემი კი უკვე ჩა-
მორჩებოდა. შატბუხა, ულემკოკორა, წარბერხილა,
ცხვირკაუტა და თუ მითრდატბე სადღონაში, და-
სავლური ენებით სტაბობდა, ალვანელს მრავალი აღ-
მოსავლური და მისი ტომთა ენები ეხერხებოდა.

დიდ საურთათის დრო აღარ ჰქონდათ.

— გუამი, გუამი და ბანაკებში დრო გვექნება! ახ-
ლა კი იოხსა — იმურად ვთქვათ და პირველი სიტყ-
ვა სწორედ ვარაზიბე უფლისწულისა არის!

მის ქართულს იდნავ მითრდატბი კილი გაკრავდა.
სიტყვათყვიცა და დინჯად მტკვეილიც იყო. იმის
ეთარებაზე გარკველად დასხა და ხასიათიც. მის
უღებრივი ღამეობა რიდი იყო. მტკრი დიდი სპი-
თა და ხარეთისა სამთაბაროდ გადმოსულიყო, ჯერ
მტკვრის შირს, გაღმართ უდაბნო ველეში. ყველა-
ფრის მითრდატბითა და მოხალაშებით მიდიდა,

თავის სახარაოში. მეფის დიდი სმა მოუპოვდა, იპრობდა, ხარვებს სტოვებდა და ახლა წინ გადმოდებდა.

ალეანთა და მთის სხვა ტომთა ნაერთი ლაშქარი ალაზანზე იდგა, კახ-ქერ-იბერთა მხედრობა — ორსა და მტკვარს შორის ცხებებსა და ქვე-გალავნებში.

მითრიდატემ სპარსთა სპის ბალაც იყოდა. იქ — პონტოსა და კაბადოკიას, მათ, ბერძენთ მზამციით, პართიელს ეძახდნენ. ისინი სულ ხშირად არხვედნენ მეზობელ ზომებს. მათი წარსული დიდების სუბზე კი ჯერაც ახსოვდათ ზღვისპირკლდთ.

— მიიმე და ხანგრძლივი ბრძოლები გველის. შენ კი სხვა საქმეც ეძებს! არ მეწყინება. ორ-სამ დღეში წამოიგევიცი! — ადერგმა ჩაფიქრება შეატყო მითრიდატეს.

— არა, ომის დროს, ომზე უფრო დიდი საქმე, ვაგვიცისათვის აღარ არსებობს!

მითრიდატემ გზად შეიბრინა თავის სადგომში. ბედანს წიფნების შერჩევა დაუბარა „ფარნაოსის საწიფნეში“. მოკლე ბასთიყ დასწერა:

„კათაყვან-გემო! ისტუმრე ჩემ დედობილად და ჩემს მთავრამდე, ნურაფერ სიტყვებს ნუ მოაკლებთ, შენცა და სხვანიც. გულითადი მოკითხავ. მერმე მოგწერთ ყველას, ახლა კვლავ შორი გზა და კვლავ ომი თიამათი ვიამბობთ.

ვაგიშვილია უფლისწული“.

— შიკრიავად იხვე იგი ვაგზაყენთ. სხვებს ჯერ ვერ მოეყრ. თიამათი დაახვერთ, ვამაწყვეთ. კილხეთს იხე მიდის, როგორც ჩემი დედობილი! — მითრიდატემ ძიძის შეძრწუნებული სახე და ლოყაზე შემორტყმული საბოკლა ხელი დაუნახა, მოეწერა და რბილად უთხრა, — ახლა ნუ გეშინია, განა შედამ ზღვაში მივად! — ნაქტარავად ყველა გადააკოცნა, ტარიელსა და მანუქაჯებს უშმო, ცხემს მოახტა და სხვებთან ერთად გაუჩინარდა.

არაგვი თითქმის შესართავთან გადაკვეთეს, ზედაზნის ქედს ძირთხებში გაკვეცნ და ატვალის ტყეებს ოდნავ შემოიღან. გადაუარეს. გრადანის ბიოვანებში და მღაიმე ტბებს შორის, ლაშქრის ნავალი გაკვეცნ. მამკოდა ხელმარცხნივ მოატოვეს და იალონის ჩათოლილი ქედ-ქედ გზა ჩამოკლეს, ნამუადღევს, ნორთს გაგლით, იორს გადაჰმედეს.

აქვე დაეწიენ დაწინაურებულ ლაშქარს. აქ იყვნენ კილხნიც. ახლა წინ მხოლოდ შესაზღვრები, მეციხოვნენი და აბლამანს გამუგებული სკვითები და აორსები იყვნენ. მათ უკვე საფრები გაეწყით და ცოლ-შვილს ელოდნენ.

მითრიდატე-ვაგიშვილმა ამის იქით სულ თავის ლაშქარიან იყო. გაუსწრებდა და ისე მომხედვდა. არაფერს აკლებდა. განაკვირი მესსიფრება აქ ვამაიდ-გა, თითქმის ყოველი თავმედრის სახელი „ზეპირად იყოდა, ხან რომელს ეძახებოდა და ხან რომელს, სახელდობრ მოუწოდებდა, მოულოდნელსა და საპატის დანახებებდა. თითქმის ყველას ქვრტებდა, კილოკავების ფლობით ხომ ყველა მოაჯიღოვა.

გზა-გზა მოხდიოდათ მაცნენი. სპარსთ უკვე მტკვარი

ნაცტიკებითა და ტყეებით გადმოვლასათ. ახლა ხარვები გადმოსქინდათ. ჯოგებს, საკუთარი და ნადაკლრ, ცურვით გადმოდიოდნენ. ცხვრებს აქვე რქმანკანესილი ვაცები ცურვით მოუპოვდნენ. სმა „ტენქისანკი“ იყო და ქვეითიც. უკან კი მრავალი ტომი, არუელად და ულუვად მისდევდა. ისიც გაურყვევი იყო, სად იყოსმა და სად მომთამარე ტომები. და როგორც ადერგ კი ამბობდა: „იქნებ სწორედ ეს იყო, ფარულად, ღრმად შემოჭრის თავისებური სხეში“.

უკანასკნელი მწვერავი უკვე ითრის მახლობელ-ქაჯის ტბიდან მოვიდა.

ადერგმა, აქვე, ცხენსევე შეჰყარა მცირე თათბირი. დასკვნეს სკვითთა და აორსთა სწრაფი და სრულ აღტურება, ცხენების მიცემა და იფრის მარჯვენა-ნაპირ-ნაპირ „სამოვარზე“ ვაგუება, თავად კი იფრის-მარცხენა ნაპირით სვლა და საფარის მოწყობა.

ალეანთ ლაშქარი ალაზნიდან უკვე დაძრულიყო. პაემანი კამეჩოვანში, ზორნახუჯის მიუვალ ცხებში-ლაიოტა. მწვერავი დაიგზავნა და ძირითადი ლაშქარიც ზორნახუჯისაკენ დაიძრა.

სავალი იფრის ტალღებზე იყო. ცოტა გაშორდნენ-იორს. მოუსედავად ზამორსა, თბილი და დავარდნილი ტრამპლები გაიშალა. ზამთრის საძოვრებს შირაქის უწყლო ზღვანად მოჰყვა. მრავალმა ერგამა მითრიდატეს შიდა კაბადოკია მოავონა. კამეჩოვანის ყველაზე მიამან ადგილით იყვნენ. აქა-იქ ნანახი-ბინებიც უკვე გაბინსულიყვნენ.

მტერს ჩასაწრეს და იორსაქეთა სავალი ჩუმად შეუკრეს. დიდი სამკუთხედი შეარჩეს, სავალის ტაფობს შემომდგარი სამი მადლობი — შინდამ-ყელი, შწარე წყალი და ქვაბების მთა. ფრიალ მიდრეკილი მიწი-ლიდ გამოვიდა. ღრად იორი ება. სასრეზე მტერის ჩამოხრის იმედი ქონდათ იბერთა და ალვანთ. გზაც ასე იყო. საკითხავი მხოლოდ ეს იყო — ერთ დიდ-მეშტად ჩამოდეგობდნენ, თუ მრავალ თარეშად შემოიჭრებოდნენ იბერიაში ცალკე და ალვანთში ცალკე. მაშინ სულ სხვა ახებდომა იყო საქირი.

ფილდე ძირითადი გზა და გაზრახვა მტერისა გაორ-კველია, იბერნი „პირველი ვარაუდის“ საფარში იჯდნენ, ალვანნი კი „მეორე ვარაუდის“ თადაროვად ანაწილებდნენ ლაშქარს.

ფარულ მაცნეებს მოქონდათ ზუსტი ამბავი. მტერი უქარი ღრუბელით მოდიოდა. ჯერ ცხერის ძოვა იყო მისი სწრაფის საზომი. სრულიადაც არ ჩქარობდა მშვილდში თავის შემოყოფას.

იფრის სამშვილდში ფარული თბირლები, სანგრები, საფრები და სამალაგები რომ გასარულეს, ცეცხლის ანთება და წარამარად სიარული ყველას აცრბალა.

სამშვილდე ტაფობში ხატყურად უპირავი ცხენი და სხვა ხეხატავი შერყვეს.

ადერგი და ორივე უფლისწული ზორნახუჯს წავადნენ ალეანთ ბანაკში. აღარც შორს იყო. ცხების დიდ-გლდოვანი ქიმი უკვე ჩანდა.

ალეანთ ლაშქრის მარჯავი ბანაკად იდგა. ფერად-ფერადი ვარვები და ქენა-ნახლები სამპოტიკა ხარი-ხებზე მოეგლით. ქარის ღრის ყველაფერი ფრიალენ-

და და მითრიდატეს საზეიმოდ გამოხელ, ფერად-ილქნიან სიმალღვიონებს აგონებდა.

მამა-მეფე, ვარაზისებ აღფანელი, ციხისთავთან, ზედა ციხეში იყო.

კლდეში მოტეხილ, ვიწრო, ხაარწიფო კიბებს რომ წეუდგნენ, მიხვევი აღვანელი მეფე კლდის თავზე არწიფივით გადმომდგარაყო. სიბერეში ჩამკაცრებობდა სახე. ხშირ ბრძოლებში ხელები ქქონდა დაზიანებული; განსაკუთრებით თითები. აკი ამბობდა კიდევაც: „ჩემი დიდი ბრძოლების ჩამოთვლა, ზემ თითებზეც, ნიშნადობლივად შემობლიაო“!

მითრიდატემ ეს უოველზე უკვე იცოდა და პირველ შეყრისთანავე, ხელებზე დააკვირდა. მიხუვსაც არ გამოპარვია „თვალწებინი ახალგაზრდას“ დაყოფ-ნებულად მხრება.

— ეპ, შეილო და ძეო გვაროვანი! აწ მე აღარც გადატანოლ ბრძოლებსათვის მყოფნის თითები და არც მრავალ შეერდომილ ტომთა აღსანიშნავად!

— ადრე მეფეს კი „მარკაჟა ლაშქრის ხელნაკლებად აღტურვილობა“ შესჩივლა.

— მეტად ტყუური და მეტად მითური ჩამომივინდნენ! ამით მტრის სატურველის იმედი უფრო აქვთ! გადავარჩიე და მრავალნი აქ დამჩრჩნენ! გაჩვენებთ და რამე ვიდნოთ! შევიგარე ომი გველის!

ტალი-ტალიო შეომრები უფროდ და უაბჯროდ იყვნენ. გარდა მოკლე ხელნუბებისა და მამა-პაპურ სატურებისა, თითების ახალფერი ქქონდათ. არც თავზე ესურათ ციკნა ჭედების გარდა რამე. ტანზეც ჟვალეობი და ჟღანები ეყვად.

ადრეს არ გაქვირებია. მითრიდატე კი ფრიად განაცვივრა. ამაღ. მით უფრო, რომ თვალდაცვებილი ბიჭები ისე წამოქორჩილად იდგნენ, გულს ასარებდნენ.

— ამ ლაშქრით ცოდეა არის ბრძოლანი ჩასვლა! ახლა მსხვერპლის შეწირვას! შეხაფერისი შეაბჯრულობით, თავს ველებ — რომს დაგამოხობდი!

ცვლამ სმა გაიკმინდა. სიმართლევ იფრანეს და უბრუნებლობე. მოხუცმა აღვანელმა განწე მოქიქდა, გამოცხადებ კბილებში დომილით უპასუხა.

— თვალი და გული მამფრი გქონია, მაგრამ ჟერ უკადი ხარ! მე რომ უხენი წინასწარ შემტურვა, ისიც შესაფერისად, მერმე მე ვინდა დამიკრავდა თავს! ბრძოლასათვის კი გამოიყენებ! — და ახლავე, ციხის ახლო, ნადირობა ბრძანა.

ციხისსენი მოსარკვე გაგზავნეს. დიდი ხმაური აკრძალეს. ღარიბი მუომრები სამტებში ჩამოარიცეს. აქ წვიდნენ ადრეკი და უფლისწულნიც. მათთან იყო აღვანელის მეორე ვაჟი — კახიდე.

სულ მალე იწყო მოხელა ნადირმა: ირემმა, კან-სულა, ხარჯიხემა, მეგლმა. ლაშქარმა ხელად იმოვნა ტყაყსამთხი, ფაროსა, ჩაფუტებისა, საბარკულ-სამ-ვერდულების მასალა.

მითრიდატე გაოცებით უშწერდა, როგორ ბრუნავდა „ჩაჩიბი აღტურვისა“, აქვე ჰკლავდნენ, ატყავებდნენ, ან თახში იღებდნენ. აქვე იცვამდნენ, ზოგი ბეწვალმა, ზოგი ბეწვჩაბრუნებით. რქებს უდებდნენ ჩაფუტებს. მრავალეცე ტყაყებს ახვედნენ რცხილის

სალტებს. ამოკყავდათ კოპებიანი ჭლამნები და პატიებენ..

მალე გაჭირდა ნადირისა და მონადირეს გარკვევა. „მეტყვევები“ რომ ათავებდნენ თავისამ, სხვებს, მე-სორცებს“ გადასცემდნენ ნანადირებს.

მეუღრო ადგილებში, ციხისთან, უკვე ციხულს ან-თებდნენ. სამწვადეზე ხაშური სამრობი ცესებო იყო. სიმამრე და ხმალომძლეობა მხოლოდ ეთიომზრალ-ტყაყს ქქონდა. ერთი ღამე მაინც უნდა გამოე მებრ-ბოლოთ.

ნადირობა ჟერ კიდევ ჩათავებული არ იყო, რომ ძე ვეფხი გადმოხტა ღიწნარიდან. სამტებში ყვირილი გაისმო. ყველა დაფუთდა, გარდა ერთისა. იგი ხელ-შუბით, ამ ნადირობის დროს ხარ-ჯახების ტყავით შე-მოსილი, წინ ვინადა დაუდგა ნადირს.

ვეფხი კუდა მიწას სცემდა. ერთი წუთით ჩაი-ლურსა, ნახტომი დაჰკრა და ზედ მეურღზე დააბტა მუომარს. მინაც მუბი ჰკრა ხახში. ორიენი მიწაზე დაგორდნენ და არც სისხლით შევლებ.

ადრეკმა და სამთა უფლისწულთა ცხენები მოხ-ლიტეს. მითრიდატემ მოასწრო, ნისლანე იჯდა. ახ-ლოს ჩაუქროლა, გრძელი მუბი აძგრა ვეფხს, მეორე ფერდში გააიხლენია. ცხენმა გაიტაცა. რადესაც მოხ-რუნდა, ვეფხი სულს დაჟავდა, მებრძოლიც, და ხა-ოცად ჰტყავდნენ ურთიერთს.

— ვეფხი და კაცი, კაცი და ვეფხი! — წიანურწე-ლა მითრიდატემ და დატყუილდა.

ვეფხი გაატყავეს და ომის პირველ აღმად და-ამწვალონეს! მითრიდატეს მებაჟრეს ჩაახარეს.

მებრძოლი ვეფხია თუმი გამოდგა. მითრიდატემ თავად ძლიეს მოიყვანა გონზე. მრავალ ჭრილობაზე დასცხო მალამო. მან კი მიმოიხედა და წვენიო იეთობა:

— მარელებო! ეს რა დიდი კატები გვლოიოთ? დამწხოტა ამ ვერანამა!

სებრელებმა ხეფრი იცინა და თავის ამალაში ითხო-ვა.

აღვანთ ზანავი, მარჭაფის „აღტურვისა და გამოშ-რობის“ შემდეგ აიყარა და იბერთ ლაშქარს მიაშურა. გუამი ვარაზ-მამამ ცალკე გაიხმო და თავისთან საუბარ-საუბარ ატარა მითრიდატე.

— ძვე გვაროსანო! სახელს აღარ ვიწოდებ! მე ველაფერი ვიცი. ჩემს შტემა აღვანეთში, ერთ-ორი ფიცის კაცის გარდა, არავინ. ჩენი იმედი მუდამ გქონდეს. აღვან-ქართველობა სხვა ქართველობაზე ნაკლები არვის ეფრინოს! ჩვენ ვარაზისებთ — ფარან-ვაზის ძეთაგან მოგვატყეს ჩენი დიდი შტო და არც ერთ ერთთან საქმეს არ გამოეფიქრებოთ! ჩემი რწეული ვუნდა, როდესაც დაგორდებ. ახლავე პირობა მიმა-ცია. ხოლო აღვანის ზღვის მესულავრები, სპერის ზღვაზედაც ვეთილად იბრძოლებენ! — საწენებელ თი-თიდან, ბაჟალო ოქროს „ვეფხისასე“ ბეჭედი წა-იძიო და ნეკუე ძლიეს მოურგო სებრელებ.

— კარგი ხელი გქონია, „ვეფხისასე“ შენთვის აღალიც არის. პირველ ნობათად გქონდეს! — თავის ლაშქარს თვალი გააყოლა, — მე და შენ უფრო მე-ტი გვაქვს თავსატეხი. ჩვენ, გარდა ნიფსაურ ტომთა,

მრავალი სხვადასხვა მისხელი და სათანადო. მე, ზენე, ალვანთა, უდათა, თუშთა, ქერთა, წანართა და სხვა ჩვენებურთა გარდა, სულ სხვანი და ნარევი მყვანან. ენათა, კილითა და კილიკავთა რიცხს ეინდა მოსაუღლს.

— ბერბენი შეყნიერნი ოცდაექვსს ითვლიან! — ჩაურთო მითრიდატმა.

— მე უფრო ვიცი და გაცილებით მეტს ვითვლი! ყველას თავისი დმურთები ჰყავთ, თავისი წეს-ჩვეულება და საბაძვე აქვთ!

გზადავსა ალვანელთა დიდ-დიდი გუნდები უერთდებოდნენ მეფის დროის სვლას. ყველა ცხენოსანი იყო. ისიც კი, რომელსაც ქვეითად უნდა ებრძოლა. მართლაც, დიდი სხვაობა იყო ამხედრებულ ტომთა შორის. ზოგი თვალვალა და დამწვამალა იყო, ზოგი თვალდიდი და ცხვირაუჭა. ზომაირად თერთა ერთად, უზომო მატებებზე უდგნენ. საქურველი კი სულ სხვადასხვა დროსა და წარმოსავლობის ქონდათ. ძვლის ასრისთავენი, სპილენძისა და ბრინჯაოს მინე ცუდები, ნახევარქარქაშისა ზრალი ხმლები, ყინვისრქის მუდანი ხატებები.

— ჩემი ვაჟაკები სჯობიან, თავისი ალვანულთა და იარაღს! მაგრამ ვარც იარაღს ერთერთს არ შეარჩენენ ტომები! დანარჩენი ომში იმოგონს!

ლამპრად იყვნენ მოკლესატვირთნი ქურუშებიც. მათი ქურუშობა მშობლად წვერა და ჩაშე შეიწინება.

ალვანთ ლამპარი გავრთიანდა და გაღმა გავიდა. აღმოსავლეთიდან ამოაფხობდნენ იორს, იმ განსრისხეთ, რომ მტერი მოშვილდულში მთლიანად შეშისრულიყო.

ახლა, „იბურთ შვილს“ კამპები იყრის გაღმა ქონდა, აღმოსავლეთით — ალვანნი, დასავლეთით სვეთანი და აორსნი.

მაგრამ ბრძოლა სულ სხვანაირად და სულ მოულოდნელად წარიმართა.

სვეთებმა და აორსებმა, როგორც კი დაიხვლთეს იარაღი, ლამინე დაიწყეს განურჩეველი რბევა. ჯერ კამპიოვან მწვეშებს დაედევნენ, მერე ალვანებზე წაყოლეს. მაგრამ ცოლ-შვილის მოლოდინში, თავი აარიდეს ყველას და იორიდან უზო-უცლოდ სამტკვაროზე გაედგნენ, უსაბუდად ზურგიმ მოექცნენ სპარსთა ზარვებსა და ჩახთაუღლეს. მომთაბარე მსაგეტებსა და მიდებს წააწვდნენ. პირველ ბრძოლაში მათი ალბი და ცოლ-შვილი შეუხდა. და ახა რა ზეირს დააგრინდნენ! სულ დაწიოვს. ქალის ტყვეობა გაუპატურებან ნიწნავდა, ბავშვებს კი ასევე არ ინდობდნენ, როგორც ხსობებს.

სვეთებმა და აორსებმა დიდძალი ნადავლის ნადავლი დაირჩინეს. მათ ცოლშვილს კი იორ-იორ გზა არ დაეღიოთ, ვიდრე მტრის სპასთან არ მიიყვანა.

აქ კი, ახლა პირიქითი, ქალ-ბავშვთა რბევა მიხდა. სვეთნი ქალები უფრო მსუბუქად იყვნენ. არც ზარვები ქონდათ. ცხენებს დეშები ჰყრეს და ბევრმა იორი ასევე გადმოლახა და „მოშვილდულ ტაფობში“ მიტედა.

ახლა კი გადმოაყვნენ გათამამებულ სპარსნი და

ღარულ ლამპრის წინაშე, საშინელი რბევის სურათი გადაიშალა. ზედაც საჯარო და ველად გამოილი ძალადობა მოჰყვა, შერბე ასევე რბევა. ბევრმა სვეთის ქალმა, თავი ანაცვალა ბავშვსა და ნაშქსს, მაგრამ აიკვდილის მეტს ფერას გახდა.

უშუაო კივლი ჰაწრავდა ქაერს, იორზე კი ხორხოციტად გადმიდიოდნენ თვალდახედვლი ზეადები.

იბურ-კობ-ალვანნი საომარ ტევრებზე იდგნენ გალურსაურნი. ვაგლან, ჯერ მხოლოდ შეწყინადი იყვნენ შვილდში. იყრის გაღმა კი მომდგარ სპარსთა სპასა და ხარეს ბუქი იდგა.

— გადავალ! ამის გულგრილი მწერა არ ძალმობს! ცოცხლიც დამწმირება ადამიანის სახსენებელი! მითრიდატს ალვანელი უფლისწული მიეწირა!

— ახა, ასეთი რამ ჩვენი ქალებსათვის რომ შეეხედათ!

— მართლაც ძნელია მეტს ვეღარც მე ვაიძინი! — ხმალი შეატრიალა ადრემან.

კახიდე — უფლისწულმა კი საყვარი აიტაცა და მამის მესხედა. მამა-ალვანელს კი თავი ხელენში ჩაემსო, ყურები დაეკამა და საფარში მიუდარაიყო.

იორიში წვიშე იყო. ნებჯრებმა თავად მოკვარეს ცხენები. მესაყვარნი თავად შეეროფდნენ. მოხუცი ალვანელი ყველას გულის მიღმა დანდა.

შეყე-უფლისწულნიც დაიძინენ. უყვრად ყველაფერი გამოიყვალა.

მოხუცი ალვანელი წამოვიარდა, კახიდეს აღმართული სადერი გამოხატავა და ჯავრით მესხზე გადაიტება. მერე წინ გადაეღობა დარბული, ძვალა, თითდაკუბილი ხელები შალა. თვალზე წარბებში აუჭრა და ცხვირი სულ არწივლად მოგაკვება.

— თქვენ ვწიად ახლა იბერი და ალვანი ქალებიც ამ დღეა ნანობ! ასე გულქალბუნები ნახეთ კიდევ! მე უკვე მესამის ჩვენი ქალებისა და ბავშვების ასეთი კივილი! — ხელი ახლა ტაფობსაკენ ვაიშვირა და ყველა გაანაბა.

— ომი ომია და სიმკაცრეს თავისი ოლათი აქვს! გაშეძა ნანობ, იყრის გაღმა ცა და მიწა ერთიანია! თუ აქ მოგვევარა ხელი, თქვენ თუ გგონიათ სპარსნი ფაფის საჭმელად მოდიან! ფეხი არავინ არ გაადგათ, ვიდრე დიდი სპა ჩინში არ ჩამოვა და მერე ენათოთქვენი ვაგაკობა დაუმრეტელი!

ველზე კივილი კიდევ ისმოდა, ვარაზ-მამამ დაუსავლი კბილები ადრეჭიალა და ისევ განაგრძო:

— თქვენ ომი მარტო ვაგაკობთ და ადამიანობის დაცვა გგონიათ. ხმალის კეთილად ქნევს ბინებური ხიმკარევა და უზნობაც ახლავს! გულის გამოყვება, სიყველე თვლის დახუჭვა! ვინც გულგვითლია, ის ნადანან მთალატვა ომში! ... ან გამარჯვება, ან სათანოება! თუ გაღმა-გამოღმა მხარე! თუ გინდა გამარჯვების გული გქონდეს — შეიღოს მოკვლა უნდა შეგეძლოს! ... სხვისი ქალები და ბავშვები რა შეუდნა! ისიც სხვისი მოკვლა!

ტაფობიდან კიდევ მოისმოდა ქალთა ვენესა. იორზე სულ გადმიდიოდნენ სპასი. ვარაზ-მამა ხმახახლულიად ჰყვებოდა, სულ ჰყვებოდა.

— მე ამას ბორტებით არ ვამბობ! ისევ ჩვენი

შეკლებსა და ქალების სიყვარულით! იძულებითი არჩევანი ვართ უფლება არ გვაქვს დაუდევარ სიყვითლისა, საბედისწერო შეცდომისა, თუნდაც კეთილი სურვილებსა გამო! თმი ზომ უკუღმა მშვიდობაა! ჰოდა, ყველაფერი უკუღმა! ასეთი რთულია თმი! ყველაზე ადვილია ხმლის მოჭრევა! ვარაზ ალვანელმა იმდენი იძალა და იქადაგა, ვიდრე უკანასკნელი ქალის კეთილიც არ მისწყდა. ერცელ არზე მიწა-წყალი თითქოს გამავდა. იორზე კი დიდი სპა გადმოდიოდა. ცხენებს სდევდა, ნახირს ვრცეობდა. ცხარი ღრუბლად მოეფინებოდა დაბლობს.

— ნახირი მიურყევთ! დაახარებთ! არ გამოუზნდეთ! — ჩემად ბრძანებლობდა აზრზე მოსული ადრეკი. ყველაზე მოხუცი მეფე და ყველაზე ახალგაზრდა უფლისწული ერთ შეჭრდილულ საფარში ისხდნენ და ორივეს სიმწრას ცრემლი სდიოდა.

— ნუ მამტყუნებ, თიღებს მიოვანს მოწყემდე!

— ვერ გამტყუნებ და იმატომ, მთელ სიკეთეს გტირი!

სპარსთა დიდმა ტალამ, სადაც კედში იტრინი სკვითთა და აორსთა დაკრა. სანახევროდ იორს გადმოავიჯრდა და ჩაბანაჟა. შუალერბად იორი დაიღ. სკვითთა მღვვართ დაელოდა.

ვარაზ ალვანელმა კასიდ უფლისწული აფრინა ალვანთ გაღმა ლაშქარში.

— გაკრან და გავრიდონ! ძილი არ მისცენ! აძქულენ იორს აქეთ გამოსვლა!

სალამის პირას გაკარეს ალვანთ ცხენოსნებმა, მაქოსათვი ჩაუარეს და ჩამოუარეს. გაკარეს და გამოპარეს. სპარსელებმა მწყობრად შეზისნები წამოაყენეს და სანახევროდ გაღმა დარჩნენ. მალე მღვვარიც ხელცარიელი მოვიდა.

ადრეკმა გლოვის მაცნე და სასწაულით რამდენიმე გადარჩენილი ქალი გაუგზავნა სკვითებს, თან იორზე იწვია.

ახლა მათ გაკარეს შურის იერიში ხარკების მიღლის. კარგა დაარბეს, ვიდრე აბუროსნები ჩამოდგებოდნენ და ეაჭვედნენ.

მტერი არ ჩქარობდა დაქარას. დიდ ბურჯინიგით იყო იორზე გადაკიდებული, ვაღმა-გამოდმა.

ჭაბუბნის მთაზე კვლავ შეფუთა თათბირი შედგა. შერმე ყველა ათასსთავები ცდილი მშედარითთაფრები იწუეს.

— მალე დადამდება, მტერი კი არა და არ გადმიდის, შევნი ომი ავ ფუნსება, თუ ვერ ჩამოიტრუნეთ! — ღურედ შეტყველებდა ვარაზ-მისხუცი.

— ჩამოიტრუნება, ჩანს, პირნა! — ახლა ჩამოთრევა არის საჭირო! — გულდაჯერებამად აგრძელებდა ადრეკი ბებრიელი.

— ჩამოთრევა აღარ გამოდის! ასლა რაღა უნდა ვილონოთ! — დახმულად კითხულობდა ვარაზ-უფლისწული.

მტერი კი ლამის სათვებად ეშმადებოდა. დიდი კარავი სპარსთა სპასპეტისა უყვ დადგეს. სუფე ალაში აღმარეს. ირგვლივ მდიდრული კარგები ამოუყენეს. მთიდან უშეზრდნენ და იწადრებოდნენ. ტაფობი

აქვს მტრის სიმრავლით. ზამთრის ჩადანბლებული მზე შეუბებს ქმატება ხიგრძეს. ძირითადი სპაც გაცილებით უკეთ იყო აღჭურვილი. იყვნენ შიბმე აბუროსნებიც.

— დამატებით მოვთხარათ სანერგები კიდევ დაველოდოთ! — გულის გასამარებლად მოისახრა ადერკმა. მარგამ ვარაზ-ალვანელმა პირქუშად ჩააზუსტა.

— თუ ვერ გადმოვიფიანეთ ხარისში, დილით თავს დავცივლიან! პირსპირ სწორზე ვერას გავხედებით! არა სანერგები, სამარენი გავითხაროთ მაშინ!

ყველა საგონებელში ჩაყარდა.

მითრილატი უკრავ ქალთა და ბავშვთა რბევებს ბურანში იყო. ვარაზ ალვანელის პირქუშობამ გამოაფხიზლა.

— თქვენ სპარსთ ბანაყის იერის აქეთა მხარეზე გაერთიანება გქადთ! მომეცით ათასი კაცი, მხოლოდ ადგილის მებრძოლი, და ჩემზე იყოს!

— შერმე როგორ! — განციფრდნენ თითქმის ყველანი, მხოლოდ ვარაზ-მიხუცი გაქვრა.

— ნუ ჰკითხავთ ხელცარიელს! ათასს რჩეულ აღვენახეს მე მოუცემ მარტო!

— ათასიც, ჩემზე იყოს! — გამებეაანნი, სულ იორზე და ალასანზე გაზრდილები!

— სწორედ ასეთები მინდა.

— სად? — ყველა ერთხმად შეკვითხა.

— იორზე. მათი ბანაყის სუვით და ქვევით! იორიორ მივიტან ირმხრივ იერიშს!

— შერმე რას გასდები ათასი ან ორი ათასი კაცი? სპარსთ სამოცი ათასი მინც ქყავთ! — მხრები აჩრქეს უფლისწულებმა, მადლიმთ ზოგთაც. მარგამ სხეები არ იციზოდნენ. ვარაზ-მეფეს კი პირქუშობა აღდერთივანებით შეეცალა.

— ეს რა მოიფიქრა ყველაზე ბაღლმა! აი, თუ მოვიყვან, ამან მოილო ბრძოლა! ბანაყის შუაზე გავწვეტის შიშით, აქეთ გადმოვკაყვენ მთელ სპას! — და მალალი ხარხარი ამოუშვა, — ღმერთებს ვფიცავ, მეც ასე მოვიქცეოდ! ხარკები კი თავად აღარ დადგებიან გაღმა! — შერე მთლიდატეს მოუზრუნდა, — წადი, შეილო, ძმაო, ბაღლიბიდან მშედარითთაფარო, საქმეს შეუდეცი, მთავარ და შვე იყოს შენი ხელისა!

დანარჩენი ჩუმ, მოკლე შეთანხმებამი და ჩაზუსტებამი ჩათავეს და სულ მალე, მთელ ჩაბარებულ ლაშქარში ხამსიოდე ცული მფარეობეს, ამიოდე ბუკი და ნალარა. მოვაკნელ ალვანებსა და იერულ გამებეანებს დამატებით ჩამოურეობეს.

ათასს თავად მითრილატი წარუძღვა და შემოვლით, კარგა მალდა, შინდის ყელის მასწავრი, იერის ნაპირზე ჩავიდა. გზად კოლბო უუნდებს ჩაუარა, მახუნჯაგი და ტარიელი წაიყვანა.

ალვანთა ათასეულს ვარაზისზე უფლისწულმა უთავა, ქვედა მხრიდან დაუარა და, როდესაც ზემო მხრიდან ცეცხლის ნიშანს მიიღებდა, წაჰაღმა იერიში უნდა დავწყო. საერთოდ კი, უფრო მეტი ხმაური, ვიდრე იერიში, და თავის შეკვლა.

მითრილატემ იერელები ჭაბუბს მიაყენა და სამსამი კაციის დასატყევი ტივები მოაჭრევინა და შეაკვ-

რეკანს. წინ ფიჩინი და შუამა დაწყოთინა, ხოლო უკან ყოველ ტივის კაცის სიმახლე საფარი ჰქონდა. ხელ საბელებიც იყო, ასე რომ, მიმოვლთ გამრევავე შეელოთ.

დალადა და ტივებზე ცეცხლი აუვიდეს. შეცურებს იორში. უკან ტივს ამოფარებული ცხენოსნები მიჰქონენ, შეაბჯრუნენ და მშვილდმოხილენ. ორივე ნაპირზე იჭიშაღ დაიძრნენ ქვეითი და ცხენოსანი. სულ სანაპირო, ვიწრო ზოლად მიიწვედნენ.

ტივები როგორც კი მისწვდნენ შტრის არეს, ცხენოსნებმა ცეცხლმოღებული ისრების ტყორცნა იწყეს მარჯვნივ თუ მარცხნივ. ახლა შურდულის ქვეები დააყარეს. ახლა ბუკებმა და ნაღარებმა გააბეს ვაი-უშვილდუვლი.

შტრის ბანაკი მასინვე აიძაგრა. და რადგანაც განგამი, აურ-ზაური და ცეცხლის ჩენა იფრის აქეთაც იყო და იქითაც, ერთობ დიდი დაფეთება გამოიწვია. ჯერ საერთო იფრინი ეფრინათ. შემოჭრილი ბანაკის ორივე ნაწილში ღლანდებოდათ. ბოლოს მიაგნეს და ჯერით ორივე ნაპირიდან მიაღწენ იორს. აქ შედგარი ზღაპართული ელვასავით გაიოლაცნა. თანდათანობით დადავლდა იფრის ზედაპირული ოდღარკი. ხანგრძლივმა უკვე შეზისნები ჩამოუშვეს ბრძოლაში.

მაშინ მითრიდატემ ანთებული ტივები გაამეზინა ჯვლას. კამეზნაანი ცხენოსანი წყალსა და სიმბეღვეში დარჩნენ. შტრის მოსასანი და შეზისნანი ანთებულ ტივებს გააქვედნენ. იფრელებმა კი იღროვეს და ახლა ვაღმა ბანაკის კიდე დააფორიატეს.

ხოლო, როდესაც მოგანქელ ალგანებს, ცეცხლის ნიშნად ანთებული ტივი ჩამოტყანა იორმა, სწრაფად მოახტნენ დაშლულ ცხენებს და იორაღმა სულ უბუკო და უბში იფრინზე მივიდნენ. დაიხდულ ლანდებივით მიჰქროდნენ და სიყვდილს ხოვსავდნენ. ბუკი და ნაღარა კი ძველ მალა მხარეზე იყო.

ამ „უბუკო ლანდებმა“ ყოველ კუთხეში მტერი მოაღანდა მტერს.

სანასლა ორივე ბანაკი ფეხზე იყო და აქეთ-იქით ეხოტკებიდა.

ხერხმა ხაოყრად გაბტრა. ხარსთ „ენიშნათ“ წეღის სისუსტე, ჩანს, დიდი ლამჭრობის გსაც ვაღმა ჰქონდათ და სულ მალე, ახლა თავად დაჩირაღეს ბანაკი, განაყურდებით მდინარე, და იწყეს იორის ჩრდილო ნაპირზე გადსვლა. მდინარე არ იყო დიდი, მაგრამ ხმა და ხარტა იყო ბუფრი. სადაც ნაპირი საშუალებას აძლევდა, მრავალწევადად გადადიოდნენ. მაინც შეელო ღამე მოუნდათ.

გათყენდა კი იბურ-ალგანებმა ალარ ააცალეს. პირველ რიგარეყვე „შშვილდის“ ჯერ ნუმი, მერმე ცალმხრივი და რიბიანი იფრინი დაიწყეს. ხოლო მტერი აქეთ რომ შემობრუნდა და დაეწყო, კოლბებმა და იბურებმა საწინააღმდეგო მხრიდან დაჰქრეს. ახლა აქეთ წამოდგა შტრის მარტაჟა, მრავალიც შემობრუნდა. ნაწილი აბჯროსანი ამას ელოდნენ და ცხენობი ჯერ ისართა და შურდულის ქვეთა სეტყვა დასცეს, მერმე ცხენები თავივე დაუშვეს.

ყოცალ ზეაბს ჰეავდა პირველი შეხლა. მერმე კი სრული და ყოველმხრივი დოგა-დოგა ჩაგარდა.

მითრიდატემ შეჰქრა იორი. ალგანთ ვაღმა ეუნდოე წამომივლა. ისრებსა და შურდულებს სეცმდნენ შტრის კალო-ბანაკს.

ბოლოს იორში ჩადგა ვახურებული ბრძოლა. ხელჩართულმა წითლად ააქვედა ნაწამართალი, ცივი იორი. ნაპართაგან ვაღმოაღინა.

სპარსნი, იფრის ზღვარზე მაინც, ვაშად იბრძოდნენ. შივლი „შშვილი“ იქლანებოდა, იჭიფებოდა „შშვილდის ლარის“.

ბანაკში არეულობა და სიმრავლე ხელს უკანაგებად მოხლთ. მაგრამ არეული სიმრავლე — მაინც ხიზრავლეა! დაჩიხულობამ თავი რომ იჩინა, მაშინ გამხეცდნენ სპარსნი და ხეულები გორების უკან დიდი, მძიმედ შეაბჯრული მხედართა გუნდი გააერთიანეს და იფრისაყენ ერთამხად დასაძრეს.

უკან დიდგაცობა და სპასპეტები მიიქვენ. შშვილდის ოდრიკალში კი ბრძოლა აღმუცლდა და შეეუღლიანდა.

მითრიდატემ დაინახა, როგორ დაემუნენ ბრძოლის ტაფაში ალგანი უკანასკნელი მარტაჟინი. კოლხიბურნი კი უღლებლო ოდღარში იყვნენ. სპარსთ მძიმე აბჯროსანი კი მისწვდნენ იორს. არა, ეს უკან დახევა არ იყო! შორით შემოვლის ცდა იყო და იქნებ სახედისწერი!

თავები გუნდი შეჰყარა და კედლად დახედა.

ვაულას, ისრებსა ვერაფერი დააქლეს! უფრო წინ ჩახტნენ მოტანებულთ. ახლოდან ნატორყნი შეზები ზრიალით აუსლტენ პილოტერ რკინებთ შეშვილდეს — მხედრებს!

— ცხენები გამოუკალით, ცხენები! — შესძახა მითრიდატემ და პირველ მხედარს რომ ვერაფერი დააქლო, ცემს ქვევიდან ამოუსვა ხმალი და გამოფაშვა

უქნოვდ თითქმის ვეღარ მოძრაობდნენ მიმე აბჯროსნები. წყალში სომ ლუზებოვით იძირებოდნენ.

იორსა და ალაზანზე ვაზრდილი კამეზნაანი და ალგანნი, დაქვეიოდნენ, წყალში გადაცივდნენ. ცხენებს უჭერებოდნენ ფეხებში და შეზებს ფაშვებში უჭრიდნენ, თავდაც ითქვრებოდნენ, მაგრამ მიმე აბჯროსნებს წყალივით ავირავებდნენ. სამიწელი ზოთკი იღვა. იბრძოდა ლითინი და წყალი.

ერთმა ჯარულმა მაინც ვაღწია და ნაპირზე გავარდა ამით თავად აღჭურვილი მითრიდატე, ტარიული, მახუნჯაგი და შეაბჯრენ მხედრად დახედნენ.

საერთო ორიმტრიალში მითრიდატეს ზარაღში, დაჰქრეს დამნა. მუზარაღმა გაუძლო, აბატეა ვანწირული. თვით ზარად კი ჩამოვარდა და ხელი შეშინლა. ფიცმა მებრძოლმა სულ გადართო მუზარადი და სახეში შეგანარცხა მომხედურს, მერმე დამნა შეასწრო პილოტეკსა და საყისრის შირის, ცხენიდან დასცა შეთავარი, მის უკან მოსული კი არ იყო მიმე აბჯროსანი, უფრო მდაღარ აბჯროსნად ითქმოდა. თავზე უზარადთ კოქარაზე ჰქონდა. თვინა და ვეღარც იფრას. ცხენი ყალბედ შეაყენა და შემკრთოლად შესძახა ბერძნულად.

— მითრიდატე, ეჰპატორ! ზღვაში დაღუბული! მითრიდატესაც არანაკლები საყვარო დავა. იგივე

გასედა. იერი და ცეცხლი მოედო, მოუზომლად შეუტია. მამის მკვლელობის უშუალო მონაწილე, სასახლიდან მამინვე გარიდებული დროსადე იყო. აი, მასწავდა, მოუწია, იწივლა ლითონმა, სხვენიც მოეტივნენ. აირია, ბრძოლის ფსა! ცხენ-მხედართა ერთოა ელავზე შედგა. მიორიდატესაც უწევდნენ შუბი, შე-მოსესხეს ზმალი. ფარი, ლულუებს ფარი შეუღუწეს. იხსნა ფარმა. შუბი კი მენჯში ეძვრება და ცოცხალი ხორცი შევლიჯა. ეს კი იგრანო და ტყვიელი არა! შერზე რკინის ნიაღვარმა ვეღაფერი გადათელა. ნისლამ პატრონის სისხლი იერსა, ნესტოები დაბერა და მკერდით რკინისანთა რკალი გამოარღვია, ტარეთელი და მახუნჯაგი მღვანის გადაღუწენ. მაგრამ მღვ-ვარი არ იყო. უკვე აღარც შორი შემომვლელი, მხო-ლოდ გამკეცივი! ნასხეტმა გააღწია კიდევაც, ვიდრე მარტყა არ მოვიდოდა იხერა და აღვანო. რკინის ნაქადიე გაწვდა და გაიცივტა.

იორი შეგებდა სხველთ სიმრავლით, ხარგათა ჩა-ღწეული. ბრძოლა ვრძელდებოდა, მაგრამ მტერი უკვე ცალ-ცალკე ეძებდა მწვილდის ჩიხიდან გასასვლელ სორებს.

შეწობილი წინააღმდეგობა რამ აირია, სისხლი მერმე უფრო მეტი დაიღვარა, რადგან ეს ომი გა-მარჯებისა და შენდობის ომი როდი იყო, არამედ განადგურებისა და დამონების!

აღერკი სწრაფი ცხენოსნებით მდგერად გაიჭრა. მიორიდატეს თხივით ტარიელიც მას გაქვია. დრო-მადეს ზედი ჯერ არფინ იყოდა.

გამარჯვება სრული იყო, მაგრამ მსხვერპლდე მნიშვნელოვანი.

გრანს-მამა აღვანა მიორიდატესთან დარჩა. აქვე დაჩინენ მახუნჯაგი და კოლხნი, კამეზანანი და მო-ვაჯელი ალაკანი. შრავალი სხვანიცა. თავის დაჭ-რილთა და ნადავლს მიჰქედეს. მიორიდატემ ტყვე-ების მოყვლა აკრძალვინა.

გაძველებს მტკვრის სანახებში სკვითები და ბო-რსი წაწყლიმიან და პირდაპირ კბოლებით დაუღრღ-ნათ. მიზრდილ გუნდს კი მტკვარზე მოუსწრეს ად-ერგმა და უფლსწულემა. აბჯრები დაესადათ და მტკვარზე გასვლას ლამობდნენ. ნაგტიკები სკვითებს ჩავედით ხელში. ვინც ცურვა იყოდა — თავს უშვე-ლია, დანარჩენნი რივზე დარჩნენ. ახლოც ვრადებო-დნენ ტყვეებს, შორი გზაზე ვის რად უნდოდა.

მღვრებმა სკვითებმა და აირსებს, ნაგტიკებითა და ტყვიებით მტკვრის გადასვლაში შევლა მისცეს, სპარსთა რზვის გზა დაულოცეს და გამობრუნდნენ.

მიორიდატეს კარგა მძიმე ვრალითა ჰქონდა მენ-ჯის არეში. დროსადესთან შეგრამ გულის იარებიც განუახლა, ძელი ცეცხლი მოუკიდა. ცხენზე კდომე უჭირდა, მაგრამ მახუნჯაგი იახლა და მოკლულთა და დაჭრილთ შორის, ადგილწვევ დიდხანს ეძება დროსადე. ბოლის იპოვნა. იერის ჭალამდე მიყოფე-ბულიყო, მძიმედ დაჭრილი, წყალში ჩახტომას ლა-მობდა.

მიორიდატესაც აღარ შეეძლო ფეხზე დგომა. გვერ-ღში მიუწეა დროსადეს და მახუნჯაგი დაითხოვა. სისხლიან იერის პარას, ბრძოლის ველზე, დახო-

ცილ მტერ-მოყვარეთა შორის ერთი დაჭრილი ვეით-ზებოდა მეორე:

— რალას ელი, ხმალი ხელთა მატყეს!

— ჯერ საქმე მატყეს. ზეერი რამ უნდა მიხსრა.

აქ რა გინდოდა?

დროსადე სდგედა. ბოლის აღმობდა:

— ჩემთვის სულ ერთია, გეტყვი! შენ ვეძებდი.

— ვისი დავალებით!

— რომაელებისა და ზარიადრების.

— კიდევ.

— დავათქვევისაც.

— რატომ აქ!

— ან აღვანეთში, ან იბერიამში, ან ვოლხეთში.

ესენი არიან თქვენი ძმები უბარველენი.

— სხვა ვინ შეძებს.

— რომაელები, გეტებდნენ და დაიკარგნენ, ხო-მალდიან, სურათიანად! შენი გამზრდელი გეტებს, მაგრამ ისიც დაიკარგა! აქ ჩემთან იყვნენ ორნი სირნი.

— შენ რომ მიყანი, გაივს?

— თუ გადაარჩენ...

— ახლა ეს მითხარი, მამა ჩემი ვინ მოქალა?

— შე დაშრალდა. — ძლიეს ამოიღო სმა დრო-მადემ.

— ვინ გაუპო თავი.

— არ ვიცი.

— ტყვიელს მტყყვი, თავს გაგიპოვ, მართლს და, ხელს მოჭერი!

დროსადემ მარჯვენა ხელით მიწა მოხოვა, პირში ჩაიყარა. მიწა ჭამა.

— ახლა მიშერი, ეს მარჯვენა იყო.

მიორიდატე წამოიხიდა, ურთი მოუწინა ზმალი და შელაგი წაწყვიტა. თავადაც გულადმა გადაწეა, გე-ფთიერებული.

მახუნჯაგმა ნამადგადაფარებული სახელდაბელი ჯალამბერი მოატანინა, მიორიდატე ზედ დააწინა და გააცივლა. იგი კი ურწარუნებდა მახუნჯაგს:

— ბოკალიც დაადეთ და სახვევიც! არსად არ გა-მეპაროს. არც ხარსეთში და არც სიკვდილში. ჯერ ცალკე ამყოფეთ, ის ორიც მოანახივრეთ.

ლამქარში დიდი ზეიმი იყო. იერის ჭალამდე შემა მოსივდეს, ხორკები დადგეს. ყოველმა მებრძოლმა ორი ქვა აიღო, ერთი თავისი, მეორე მოკლული ან დაჭ-რილი მეომრის სახელით, იერის მალად ნაპირზე, სადაც ომში დაღუბული თანამტომენი საერთო სა-მარხში დაღვლეს, იქ მიიტანეს ქვები და გორაკად აღმართეს.

მთელმა ლამქარმა თავი რომ მოიყარა, ორ ქვის ვორაკი კარგა გაიხარდა.

ასლა გადაარჩენილი ტყვეები ანუშავეს, რიყის ქვე-ბი აწიდინეს. ლამქარის მოგვები და ქურდები წა-მოადგნენ და მსხვერპლის შეწირვის საზნადის შეუ-დგნენ. ტყვეებს აუარ-ჩამოუარეს. ვეღამ იყოდა, ეს რას ნიშნავდა.

აღვანეთის შიის ტომებს, მოყარისა და შწას გარ-და, ბრძოლის ჭაღმერთი ჰვავდით, შიხი ზუნდოვანი ლოციის დრის, რუკასაც იფინებდნენ და ამორდალ-

საც. ყველა ღმერთზე მრისხანე იყო. ადამიანს იწი-
რავდა, ან საგანგებოდ ნახუქალსა და ნაპატოებს, ან
სისხლიან ბრძოლის ტყვეებს.

ქურუმებმა, ერთად შეყრილ ტყვეებს თავზე,
შვევლად, ზევით, ხუთი ისარი სტყორყნეს. ჩამო-
ვარდნილი ისრებიდან, ერთი მოიყარა, მიწაში ჩაერ-
ჭო, თხზი ტყვეებს დაეცა. ერთი მათ შორის ხანში
შეხული და კუბილო გამოდგა, სამსხვერპლოდ უვარ-
ვისი. სამნი კი ახალგაზრდებიც იყვნენ და კბალკე-
თილებიც. მანინვე მსხვერპლის ჯაჭვი დასდეს, სრულ-
მიშვლად უბელო ცხენებზე შესვებს და ლოცვა-გალობ-
ით ბრძოლის ველი დაატარეს. ირგვლივ ჯერ ქუ-
რუმთა, მერმე მიიულ ტომთა, ბოლოს კი მთელი
ლაშქრის საოცარი ცეცხლ-როცვა გაიმართა. იარაღის
ღრამბა და ყიყინი, ომის შვავისი იყო. ოღონდ
ახლა საკრავებიც ეღერდნენ და გუნდური გალობაც
უფრო შეწყობილი იყო.

როცა მალე აზრგადასულ ბორგვამი გადავიდა და
იორს დაუახლოვდა.

29 ღამიერი წიხნები და კდამიანები

მიორიდატეს კარავში იფუნენ კარახისძენი და
ადერკ იბერიელი. ქვევით, ორ ქვის გორაკთან, უკვე
ნადავლს იოფდნენ. ყველას ჭკონდა თავისი წილი.
ზურგში დაჭრილის გარდა. მოკლული თიხი, გვარის
წილად ითულებოდა. დაელაში ტყვეებიც შედიოდნენ.
შეფვთ დიდი წილი ედლო, მერმე მოგვებსა და ქუ-
რუმებს, მერმე დანარჩენთ.

ახლა ნაომარი ადგილი ყაფან-ხაზრობას უფრო
აჭვავდა.

მაგრამ ცოტა მოშორებით კარვებსა და პირდაპირ
ნაბდებზე, ჯარაც დასისლულ ჯაჭვებსა და აპჯრებ-
ში დაჭრილები იწვნენ და ტუჩები ტყივლით ჩაეკ-
ბინათ. ასევე იყო მიორიდატეს კარავშიაც. ყველა
წამინდადებული იყო.

მიორიდატე ირმის ტყავზე იწვა. შინამკურნალები
და მოგვები არ მიიყარა. თავად გაიკეთა მალაში.
ცოტა დაიამა და მამინ სთქვა სიტყვა, რომელმაც
ყოველი მეფეთაგანი და უფლისწულთაგანი გააკერ-
ვა და აღაფრთოვანა.

— ჩვენ ამ დიდ ომში მრავალ ტომად ჩაგვდიით
და უკან კი, სისხლის ძმებად და ერთსულთაგან ერთად
გებრუნდებით! აი, პირველი მადლი ამ დიდ გამარჯ-
ვების!

— აჲ მუდამ ასე! — ხელი აღმართა ადერკმა.
— მუდამ ასე! — ხელადმართულად შეერთდნენ
ვარახისძენი.

ურთიერთი გადაკოცნეს და თავ-თავის კრილო-
ბებსა და შედეწილ აპჯრებს მიებრუნდნენ.

მიორიდატე ადუღებულად ფიქრობდა, ჯერ კიდევ
რამდენი მტერი უნდა მოესპო, მოეგარე შეეწირა.
რამდენი ასეთი ომი უნდა მოეგო, რამდენი ჭრილო-
ბა უნდა დაეძლია, რომ მიზანს სწეოდან რამდენი
წურთნა, მოთმინება და ამტანობა სჭირდა, რომ

ორ ქვის გორაკზე სამსხვერპლო ცეცხლი აგარდა.
ნაპერწყლებად გაედო გარემოს, გაშეივანი, სისხლის
მოშრებტი ხმა და როცა ყველას შეუღებოდა და
ახლა ცეცხლის ორგვლივ ბრუნავდა... ერთ, სამ, ათ,
ოცდაათ, მრავალზე მრავალ რკალად. ვერა, ვერ
დასთვალა მიორიდატემ, მადლობზე, კარავში მწილ-
მა. გორაკთან ქურუმებმა შუბები ატყრეს, სისხლი
დაადინეს მსხვერპლად რჩეულ ტყვეებს. ასევე ატა-
რეს გორაკის ირგვლივ, ვიდრე სისხლისგან არ გას-
ცალეს შეწირულები. ერთდროულად საკლავიც იკე-
ლოდა და საღვთო ცეცხლზე გუნდრევიც იწოდა. შე-
წირულთა გვაშები იორს გაატანეს, სოლო მათ სისხ-
ლიან კვალს მიელმა ლაშქარმა გადაურა.

უჭურტდა დაჭრილი მიორიდატე, გოცონებით გა-
ნათებულ იორის არეს და დიდი გამარჯვების სისა-
რულთან ერთად, გულმეზრული ფიქრით ემორცებო-
და — „ბოლოსდაბოლოს მთელი ქვეყანა დიდი სა-
მსხვერპლოა და ჩვენ, ყველანი, ცოტად თუ ზეურად,
ვატო ვანწირულებოცა და შეწირულებიც!“

აკოფონდა სული და სხეული! სული და სხეული!

აღმოსავლეთში დიდად შედგენიანი აღმოჩნდა იორის
გამარჯვება. იბერიამ და ალვანეთმა ღიად შეუწყვი-
ტეს სპარსეთს ძველსარკინობა. სომხეთის სამეფომაც
ამოისუნთქა. ატროპატენამიაც აღსდგა მისაღებელი
მისახლეობა. მიდელეზმაც ცალკე წამომართეს თავი.
იბერეზმაც — კავკასიის კართთ და ალვანეთმაც —
კასპიის კართთ აღანები და სკვითები ყველვ გადმო-
უშვეს, სპარსეთისკენ გადაატარეს.

ნაომარმა ლაშქარმა, დაღვლი დამომიშებულმა და
სახედაკარგულმა, ნელ-ნელა იწყო წასვლა. მეფეებ-
მა, გარდა რჩეულებისა, ლაშქარი დათხოვეს. შემძლე
დაჭირულებიც წაყიდნენ. მძიმენი დარჩნენ. დარჩა
მიორიდატეც. ამის გამო არ იძროდნენ მეფენიც.

მიორიდატეს უჭირდა ცხენზე ჯდომა, სხვანაირად
კი არ სწავდა მცემთას დაბრუნება. ეს მისი პირველი
ჭრილობა იყო და ცოტაოდნავ სუსტენოდა კიდევაც.
ჭრილობა კი გამიწეზდა და ჩირქის პირი მობა.

რამდენიმედ რომ მოეჭობინდა, ცხენზე გვერდ-
ლად შეჯდა, ყველანი ხორნაბუჯის ცახემი გავიდნენ
და იქ, ქვედა ჭებამში, მყუდროდ მოთავსდნენ. მიორი-
დატეს რომ მოედგომდნენ.

საერთოდ, ივრის მშველდი დაცარიელდა. დრომა-
დევ ზონნაბუჯის ორმო-დიღვში იყო ჩადებულნი,
უამრავი ტყვე — ქვედა კალაყანში შემწყვედული.
თავიანთი დაჭირულები გაატანეს ტომებსა და გვა-
რებს.

მიორიდატემ ქვების შეაკვებულზე თავად გააგარ-
ვარა სატყვერის პირი და იარა ღრმად მიიწვა. თავა-
დაც გაიტანჯა და სხვანიც შეატრუნა, მაგრამ ჩირქის
კერა მისპო.

მისი დაჭრის ამზავი დიდ გამარჯვების სინარულ-
თან ერთად მივიდა მცხეთას.

მოთხრობაზე ზედან შეფთვალა, რომ ციხე-გოჯში არავინ არ ავლელვებინა, ხოლო თავად „მარტული“ წიგნები, ჭარბული და ბერძნული, მცხეთის დიდ წიგნთსაცხიდან, ხორნაბუჯს“ გამოვლენა. „საქაშიმ წიგნები“ იმთხუა. შიგრიეს ადერკის ნებაართყვ გაატანა, რადგან წიგნს თქრის ფსიბ პქონდა და სამეფოს განსად ითვლებოდა.

ზედანი, რა თქმა უნდა, თავად ვახლა წიგნები-თურთ. და რა დარწმუნდა, რომ ჭრილობა, ფრიად წყარუ სანტრძლივად საწამებელი, მარამ აღარც თუ საშიში იყო, დაწყინდა და წიგნები გადაუშალა.

წიგნები შორისაც ბევრი იყო დახვეულ-დაცრევილი. „დაჭრილი“ წიგნები მხარში ამოვლენენ დაჭრილ ადამიანებს!

ხორნაბუჯის, ქვედა, მოფრადეულ ჭებაში, უჩვეულო სამწიგნობრო წარმომსება. აქ მამწიელ-მომავტრე-ნი სულ მეფეები, უელისწილნი და მწიგნობარნი იყვნენ.

მოთხრობატყვის ეს წიგნები ახლა ყველაფერს ნიშნავდა. ესდა იყო სანადლო, რომ ზედანის ჩამოტანილ წიგნთა შორის „დაჭრილთა და დაკოდილთა მკურნალობის“ წიგნიც, აღმოჩნდა, ხოლო სხვა, „მარტო არ ვარ“-ის ანგარიშისა, იქ არა იყო რა, კითხვა კი ვერავის ვაუწყებდა, სულ „შეთის დარღში“ და ფეხის ტყვიელში იყო.

მოთხრობატყვ. კდნავ აღვწერული, ნახილხარი უზმუნდა ხოლმე ზედანის, ადერკის, ტარიელის, ვარა-ზისძეთა კითხვას. სწინად თავად უკითხავდა, განცდილიად, გამოამტკვევლად, რჩეულ წიგნთაგანს. მამფრა იპაქრობა ხომ ყოველ მტერ-მარაგინ წიგნს თანამორბედი იყო.

ჯერ „ქართლის ცხოვრებანი“ დაიწევს. ძველი, ფარნაოზისეული, დაფრცვლელი და ფრიად ნაკლები ეტრატო შეყრინა ზედანს, ხელახლად ავიცინა და წაიყოლა. გამსაკურთხებით ირნი ნაწივეტო კეთილად შეგონისებულიყო.

და წაიკითხა მოთხრობატყვ სრული ხმითა— „ხოლვაი ფარნაოზისა“.

„და ნახა ფარნაოზმან ეამსა ჭაბუკობისასა. და ამა განს სიხმაროვ ხილვა არს! და ხოლვა ესე მისან-სამწიულ იყო.“

იხილა მსუ დაბლა ჩამოსული და სულ ახლო გზად მონარნარე. მამყო ხელი და მოქოცა ცვარი პინსა მზისასა და იქნო ალაღმასა თვისასა და თავდავ აღმობრწუნდა მზისავერ.

და იყო ესე ნადირობისა ეამსა, და ზედმიხმით იხილა ირემი ჭობრუდა და რქებსშორის მზე პქონდა ირემსაცა და იყო ესე! ვლხა დიდმისასა.

და შეუასნა ფარნაოზმან — მზემან, და ილტობდა ირემი — შოინი ღირღლეთა შინა ტფილისისთასი. მისდევდა ფარნაოზ, მისტორცნიდა ისართა და სცვიოდა ირემს მუ ნაკვრცხალ-ნაკვრცხალ და ბურჩხა-ბურჩხაზე!

და სტყორცნა ბოსალი და შებზრიალდა მშევა და აჯარდა ზეცის დასალიერს, ხოლო ირემმა წარვლო მკორედოც და დავა ძირსა კლდისასა.

და მივიდა ფარნაოზ. მწუხრიც, იწყო და წვიმაყ-

და კლდისა მის ძირსა ჭვამო იყო, ამოქოლებილი ფარნაოზმან იმარჯვა ზველუვი და გამართლია კარი ჭვამთა. შეეფრა წვიმასა. და იხილა მუნვე განძი აურაცხელი. თჯო მზის კალოდ, და ვერცხლი, კალად მოყარინა საჭურველი და იარაღი მისდლებულ-ლა ნუღმად ბასრი!

მაშინ შეკრბენ ფარნაოზისანნი და ქუჯისანნი, შეიერთეს მრავლანი კავკასნი და აღგანნი. განმირავლეს სპანი და ფარნაოზმან დაიპურნა მამული თვისი, თონი ცხენი მსკეთისანი და ყოველი ჭართლი. შემდგომ კი უმეტეს თვისთა ყოველთა წინაპართა.

და ხილვა ფარნაოზისა იქმნა ცხოვრებად და ესე ცხოვრებაი არს რწმენა წინაპართა წილი ღმერთთა! „წარლი წიგნთა!“

აქ თავდებოდა ეს ეტრატო და მეორე ნაწივეტი იწვევობა, აგრეთვე თავმსხველი და ნახანარალი. იგი უკვე ზედან-კლხმა წაიკითხა. სმაცეფრითა და წამლებრებათ. ჯერ თავისი სიტყვა — წიგნიც სულიერი არს და მეტყველი! უზმუნდელი და შეისმენდეთ მრავალს! — შერჩე კი ამრიალა დაჭრილი წიგნი.

— „და დიდსა ქალაქსა მსკეთას არს სპადნარო წაღკოტრენი, დიდი, სამეფო, ჩაყოლებით ვიდრე მტკიცისა და არავეის სერთისამდე, და არს ამ ხანდარში ნაძვი ღიბანიით მოღებულთა, რომელ არს ხე — წმიდა და წარმართი — კედარი. და განიზრახა მეფემან დიდმან, ფარნაოზის ძემან საურმაგ, ამა ხანდარსა შინა აღმწენა ჭვის სასახლთა. ხოლო სვეტებად ზედა, სასახულთა საღვთისა, მოჭრა რაოდენიმე ხე იგი კედარისა, და ვით შეიქნა შუალამე, წარმოქმნეს ორნივე ესე მთანი, არმან და ზადენ. ჩამოირღვეს და დააყრეს წყალნი ორთავე და შეიქმნეს მხანი საზარელი ტყეებისა და ტარილისანა. და იქმნებოდეს საზარელი ვრცეინვა.“

ხოლო ისმოდა დღადღობა:

— „ნუ ვეშინი, შოინი იქვე ჭიან, და წყალნი მუნვე დიან, და ერსა ყოველსა სინიას!“

და კვალად, ვიდრე არ ვყოილა ქათამსა, სამთავე კართა ქალაქისთა დასვა თავსარი ლაშქარმან ძლიერმან. დაღუწეს კარნი და აღეშო ქალაქი სპითა და შეიქმნა ხმა ზარის-სახდელი. და მშობდეს ძლიერად:

— მეფე სპარსთა და შეფთ-მეფე ხვარან-ხვარან მოვიდა!

— და კვლავ მოისმა ხმა.

— ნუ ვეშინი! ესე არს ქართლისა ცხოვრებისა, ამისა ადვილისა დიდება! შოინა და კვლართა! ხოლო კვლართა არს — ღიბანიით მოღებული ხე, ხეები ცხოველისა!“

აქ ხელნაწერი გადახვეული და დამწეარი იყო. მერმე სულ სხვა იწყებოდა.

მოთხრობატყვათვის ესეც საკმაო იყო, რომ დიდა ბაიხი წამოეწყო.

— ესე ხომ „პოლემეშინისა“ მსკეთური ნაწივეტია! აი, სად დახვდა კედარი და შიხი „ქართლის ცხოვრებაში“ გადმონერგავს ბუნებრივიც არის. მუშერნი ჩვენნი უწინაპრენი არიან! ეს ჩვენი სამყაროს სათავეა! ღიბანისა და ხალდეს მიზეზე არის დიდი ტყე-

ები კედარისა. ორივე მთა ქართველ და ქართველურ ტომების ზღვარზეა. აქედან მოდის სვეტიცხოვლის ღვთაებრიობა და ამ ტყეს თავისი ზორიტი მცველი, ავი სული კაცის — ზუმვაგა, ჩანს, „ქართლის ცხოვრების“ სვარან-ხვარა. და ეს ზუმვაგა ყოველი კედარის მოჭრისას მობოქრობს!

მითრიდატეს ზებარად ახსოვდა თითქმის მთელი „პილგამეშინანი“, ზებარადვე აქართულებდა.

დვანან პილგამეშ და ენჭიდუ — ტყით იხიბლებიან...

შეაწერებენ ასევეტილ სიმაღლეს კედართა! სადაც ზუმვაგას უღლია, იქ ბილიცია გატანლილი,

დიდი ვსა და სწორი საჯალი...

იხილწნ მთა კედართა, სამყოფელი ღმერთთა ირინინს ტახტი!

და მათაც აღმართეს ნაჯახი და კედარი მოსტრეს

მიწა აგუგუნდა, იცოვლა ზეყამან, ღღე ჩაბნულდა და აბორდა წვევლიდი... იღუვა, დასტეება, დასცივებლა ქვეყანა, ღრუბლას სიმათენე სიკვდილად ამხეფდა!

— ვინ მოვიდა! ვინ მოხტრა კედარი! ვინ შეგებდა ჩემს ზეგესს! — აყვირა ზუმვაგა, ზორიტი სული.

და ესმით გამხედავ ადამიანებს ციდან ხმა შამაშინსა, შინის ღმერთისა.

— წინ დაუდევით! ნუ შიშობთ! იარეთ, ვიდრე არ გაიმართჯებთ!

— მერმე ზუმვაგა „ქართლის ცხოვრების“ ხვარან-ხვარა? — შესძახეს მეფეებმა და უფლისწულებმა. — დაწყნარდი და ისე მოაყვე!

— რა დამაწყნარებს! — მაინც დაკრთა მითრიდატე.

ზუმვაგას ხმა ქარბუქია და გრგვინეა!

ზღუას აღლეებს, მიწას აზანზარებს...

ვით ქარიშხალი — ომის გამოშწვევი, ვით წარღვნა, ქვეყნის წამლეკავი...

მთები იფრინან... ძრწის და ვარბის ყოველი ცოცხალი!

— პილგამეში ენჭიდუ? — კვლავ შესძახეს მათმა შორეულმა შთამომავლებმა.

და რტვეს პილგამეშს და ენჭიდუმ მოკვლათ ზორიტი!

აღმოფხვრათ ყოველი სიავე ქვეყნისა! დაფიკვიდროთ განწმედილი სახელი და ტვე კედარისა!

მამინდა დაფიოკთ გული მარად მოუსვენარი! საბძოლი ნაჯახი აღმართა ზმარმა,

იშიშელა დამნა და კვეჰამი დაკარა. ენჭიდუმ მკვრღმი უწედინა ზუმვაგას...

სამი დაარტყმათ დასცეს ავსული. გრძელ შუბზე აღმართეს ზუმვაგას თავი.

დაშვიდდნენ შალღი მთები, ტყიანი ქედები! დაწყნარდა „ცოცხალი კაცის ქვეყნის“ — „სვედავი კაცის ქვეყნისაკენ“ ზსავე გაიშვილდა! თითო კედარი იღვა ვით ნათელი სვეტიცხოველი!

მითრიდატე უყვარდა ვაჭრებმა, მერამ ვეჯლა ვრძნობდა, რომ შთავარსაქმევი, არსებობდა თანდროული და შესაბუნისი, კიდევ დარჩა და სწორედ ბოლოში სიქვა. — ჩვენი სამყარო სადაც „ცოცხალ“ და „სვედავ“ ადამიანთა ქვეყნებს შორის არის ჩაშლილი. ჩვენი უძველესი დედა-ნიშნება — მთვარე, ქართუ და კედარის სვეტი ცხოველი! დაე, ვსენი გვიძოდდნენ „ნათესაობით ქართველ და ქართველურ ადამიანთა საერთო ქვეყნის“ შენაკერულად! მრავალ ზუმვაგათა თუ ხვარან-ხვარათა შესაბუნსავად!

იხრა ნელა შუშფებოდა. დიდი მწიგნობრობა გრძელდებოდა. მრავალი წიგნი წაიკითხეს და გაარჩიეს. ქართული, ბერძნული, სპარსული, ნადავლთა-განე იყო.

ქართულიდან, კიდევ ერთმა დაფურცულმა და არც გასრულებულმა ზელნაწერმა მიიტყია მათი ვერადღება. ჯერ მთლიანი ეტრატტი, მერმე დაჭრილი და წიგნად ნაყერი, არავთრუხის გამოყენებული ჩანდა. ძლივს იჩივდა. თავი იტყეს ბედანმა და მითრიდატემ, სხვებაც მიუხმარნენ. ზოგი რამ ამითიწერეს.

თაფურცელზე ასე ირჩოვდა:

„ღმერთების შეწყვენითა, ჩვენ — ლელმან საკი-ნელმან შეჯვარ და ვიჯულმიდინე კონა აზრთა და კაფითა, შევრნებისათვის კაცთა“.

მერმე ზან კაფთა იყო, ზან შევონება, არეულ ფურცლებსა და ნახევარზე.

„ადამიანი ბუნებისა და ღმერთების ამბოხი ნაბოლარაა!“

„ადამიანთა არა ის, რომელიც ადამიანად ჩნდება, არამედ — სიკვდილამდე ადამიანად რჩება!“

„ყველაზე ღარიბია, არა პური, არა ფული, არამედ სულითა და აზრით მათხოვარი!“

„შინა სულით და ზორციითა, იმზიდა პირსამოციითა!“

„კაცი კაცსა ზავით მოუღონებს... არც ღმერთები არ სწყალობენ მონებს!“

„ჩვენი დედაკაცი — ქვეყნის დედა უნდა იყოს და ვაჟკაცი — ვაჟი ქვეყნისა!“

„სულგამიც ბეწვის ხილია — ზედ ვაჟკაცობა ჰკიდა!“

„ახლა აღარ კმარა ბრძოლისა და ლოცვის ცოდნა, უნდა იცოდ კიდევაც რისთვის იბრძვი და რა არის შენი სალოცავი!“

„აზრმა, რომელშიც გამართვება არ ბუღიბს — კუდი აზრია!“

„ჩემი გვარ-ტომი მიღვრეკილუ და მე თუნდაც ვეღვი შემოწვი!“

„ესენი ცოხნას რომ დაიწყებს, მერმე რტვიც ამოუვა!“

„დაჭინებისა კვალზედა — ღიბრი მეფარა თვალზედა.“

„გნახე ღიქინს ტებანი „მონური მოთმინებანი!“

„სისუსტე ახლავს ყოველ კაცს, დაიწყებს თავის თევასა,
„მღვიის მორცი ურჩევინს, საკუთარ მანკის ძლე-
ვისა!“

„ვეღვი გველს მიასხა „აი, შე დაგრჭილ-შხა-
მიანრო!“

„თძლებითი ღმობიერება იგევა, რაც შიშით შე-
ქმნილი საყვარელი!“

„ას თვალი უმაღ მოსათხრელია, მტრის დანახვისას
რომ ვახუტება!“

„წისკელიცა და მეწისკელიც, ორივე ღრთის სა-
ფუჯავია!“

ამის იქით სულ აღარაფერი ირეველია დაერე-
ცილ და დაზიანებულ ხელნაწერში. დახვული წიგნი

ბრძოლის ველს ადარა მითრიდატემ. ისიც ჭველ

მარძლის ველს, რიდუასე ყველაფერი დამონწილი,
ჩაგანებული და ჩანაცრებულია. აქა-იქ დარჩენილი

სიტყვები, ახარის მარტულებითი ქყრია და ჩამქრალ
სახელის სურნელი ასდით.

— არაფერი არ ყოფილა ისე იბოლი, როგორც
ჭველ, დაერეცილ წიგნიმ ოხლად დარჩენილი სიტყვა!

გაზაფხული ადრეული მოვიდა, უკვე აღაზნის ტა-
ღებზე გადიოდნენ სანადიროდ. უკვე მითრიდატემ

გაქაყადათ. იგი არ ნადირობდა. სეირნობდა და ფიქ-
რობდა.

მან პირველმა შეატყო ნადირთ დაწვევლება. ხე-
ლი ალღებინა ნადირობაზე მფლობრებს.

გაზაფხული კი ქვემოდან მოყვებოდა აღაზნას.
კვირტები ცირიხოდნად დახედნენ. მერმე ერთბაშად

იფუტქებს და „კურდღლის ყურები“ წამოქაყრეს!

იშ დღიდან განსაუთრებული მოსვენება შეუდ-
გა მითრიდატეს, მიუხედავად ფუბის ოარისა, მინც

გაიწარა მცხეთისაკენ.

ადერგმა ერთხელ უკვე მოიმცხეთა და ისევ მობ-
რუნდა, მარგამ მასაც ვჭარებოდა. ახლა ალღანთ მე-

ფემ იწვია და ერთად გავიდნენ კაბალს, ალღანეთის

სატატო ციხე-სასახლეში. დედა-ციხე, შთის ორ,
წურდელივით მოქნულ, ჩქერია შუა იფვა. ფაიჯან,

მფორი საყუ თხრილი და აღიხით ნაგები გალაგან-
ზელდე იყავდა სასახლეს. კლდეში ნაკვეთი ქვაბები

და შაწურები საფეხურებად ახდევდა ხეობას, ჩამოს-
ღვდა ბაღებს. ქვედა გორაკზე კი დიდი საბაზრო

აფგილი იყო. სამლოცველო ზედა მუნბარში იყო შე-
ფარებული.

კარგა ხანს დაქვედნენ კაბალს. გამარჯვების ზეიმი-
სა და სიხარულის ფაში იყო. ნადიმს ნადირობა მოს-

დევდა და ნადირობას ახალი ნადიმი.

ბაზი ქონდა. ვერც თელას აუთავდა მითრიდატე,
ვერც ჩამოვლას.

ერთ საოცარ „ნგრევის ამბავში“ მიაღო მონაწი-
ლეობა. გალავნის კიდეში ყრველდღიანი შინობა იდ-

გა. აქ შემოკრბნენ ყველა საფეხურის ტომი.

—სახარაჯო უნდა დაინგრეს! — სოქვა უხუცეს-
მა მეფემ.

— უნდა დაინგრეს! — ეს ეწია მრავალძახი-
ლი.

შინობის კარი მითრიდატეს გააღებინეს. ასი ბავშ-
ვი მერცხლებივით შემოეფუთა. სპარსთ სახარაჯო

ბავშვები იფუნენ.

მითრიდატემ ქუსლებიდან სულ ჩამოიღო კარი,
ბავშვები გარეთ გამოეშვა. მერმე ვველა მიესია შე-

ნობას და აღიშ-აღიშ გადაარღვია. მალე მიწასთან

გაასწორეს, ზედ ცეცხლი დაანთეს და ჩამოღებული
კარცი დასწვეს.

აღვანო მფევეს, მითრიდატეს გამგზავრების ფაშა,
აავით იგი საჩუქრებით. არც ეს იკმარა. აღვანები-

დან, უღებოდან, ხოლო შემდეგ ტვეუბიდანაც, შერ-
წევით, მუხლაგურები და შეხიზალდენი, მფხოფენი და

ოსტატანი ბლომად მოუწროვა და კიოლებს გაუე-
ზანდა.

ბოლოს ნელა, ხვენებ-ხვენებით და დამის თვით

მცხეთისაკენ დაიძრნენ იბერნი და კოლხ-ტუხალნი.

ახლა აღაზნას აქყუნენ. მიოელი კახეთ-პერეთი აიარეს.

აღაზნის ველის მწვენება და ხიშდიდრე ნახეს. თეთრ-
წყლებსა და გომბორზე გადავლით საუჯარმოზე გა-

ვადნენ და ორს აღმა აქვენენ, ქართლისიანთ ამე-
ნებული ბოჭორმა მოინახულეს. კარგა ხანს დადგნენ

აქ. მითრიდატეს მენჯმა ქრილობა შეახსენა, ტყიოლი
დაუწყო.

ბოჭორმა მფუთა სადგომი ციხე იყო. წიგნის

განჯინა ქონდათ, მფარამ გასაღები დაქარგოდათ.

მითრიდატეს თხოვნით, მჭედელი იწვიეს და ურთიი
ძლებს ჩამოსტყეს მოგანებული ბოქლომა.

წიგნებს შორის სრულსაქმიოც აღმოჩნდა.

მითრიდატემ გამიარკვია ყველა ვადა „მარტო
არ ვარისა“ და უცრად მოთმინება დაეკარგა. ტაი-

ვილიც დაავიწყდა და ტრილობაც. ცმრა თვე უკვე

გახული იყო. ახლავ ვერანის ვაწარეი ვერ უთხრა.

ისევ იხალა და მცხეთისაკენ გაიწვია. ყველას ეჭარე-
ბოდა და ამა რაღას დაემულიდნენ.

მათი მოსვლა მცხეთაში დიდ ზეიმიად გადაიქცა.

სახლი გრდამსა და ქაქულაშივე მოეგება. მერმე
უკან გაქვდა. არაეცის ხილთან ბავშვები ელოდნენ.

ასე რომ, გზა გაიფრქულეს და „სახარაჯო ბავშვები“
მოინახულეს.

გოგორ-ბიჭებს კედარის ტოტები ვაყრათ. მოცენი
და ქურუმნი გალობითა და გუნდრევის კმეით
დახედნენ.

აფერ-მფევე მფევიდე ცახე იყო. დიდ გამარჯვე-
ბას მითრიდატეს ქრილობა სდევდა ჩრდილად. ახ-
ლა ქვეც გაბოსწორდა.

ჭარითის მთაზე არამზიც თითქოს უფრო ზეიმიუ-
რი და გამარჯვებული ჩანდა!

მითრიდატე კი ბავშვების ღიმილს უმწერდა და

სასახლეში ყოველ ტომს თავისი საფეხური დარ-

სადაც აქ იყო მიხი ფიქრი, არა წარსულში, თუნ-
დაც დიდ, უკვე მოპოვებულ გამარჯვებასთან, არა
ორბზე, უკვე წინ! ახალ ბრძოლებს ვარაუდში და
კიდევ... ბავშვების ღიმილთან! იქაც, შეთვის ცხე-
მიაც, აღმათ, ასეთი ღიმილია?

ხილვით მითრიდატემ ახლო მდგარი გედე შე-
აზნია. ხელი უკო. იგიც მოვახლა და ცხენიდან ჩა-
მოსვლა მოეხმარა.

— რას მტყუნი პირველ სიტყვად! — წასწურაუ-
ლა.

— ვაჟს! — დაჭარულ ღიმილით მოასვენა, გრა-
ნელი გადასცა და ცხენი ჩამოართვა.

ყველანი — შევიწრო-დედოფლიონი მხედრები, მო-
ქალაქენი ხალები, კეღარის კორსში გაფიქრენ და
ხერხეონში მსხვერპლი შესწირეს.

აქ იყო მითრიდატე მინაგანად შემტყვიველი.
ამ ერთდღერაში, მოკლე ხიტყვამ სრულიად ახალი
სუფთაობაზეა ჩაუდგა და სულისკვეთება აუღვსა.

პირველი გრძობა ისეთი იყო, რომ ისევ ცხენს
მოსატყობდა და მშეთისაყენ გააქროლებდა. მერმე
თავი შეიკავა, ძალა დაატანა და ძლივს გაერკვა, რა
ხდებოდა ირველიც, თუმცა ვეღაღერი გათავებულის-
ყო. ადერა-მეფე უვლას გამარჯვების ნადიმზე იწ-
ვედა. არაგვს, მერთვის შემდეგაც, მტკვარის ღინე-
ბაში კარგ ხანს გაქონდა თავისი ანკარა წყალი და
ზოლი. მაღალ, არმაზის ხმაღელ ნესლი გვეთვებოდა
და მზე იღვრებოდა ნაკვეთარში.

მითრიდატეს ოდნავ სტკიოდა მენჯი, თუმცა ეს
არ იყო მიზეზი მოთმინების ამოწურვისა. დაბოლოს,
თავის ძველ სადგომში განმარტოდა, გრავნილი გა-
შალა. მისამ ვინ დააცლის. ფეხის ხმა ესმის.
ძლივს მანაწირი თვალის გაკვრა:

„ჩემი ბედი და ვაჟიბედივე ჩემი! ამა ვაჟი სულ
შენა გავს და ახლავე ახლოვე მოუსვენარი. სახელი
შენზეა! დასდე ხელბედიერი მამრის!

რა კვილი დროზე მოგაწვეო შენი ძაბათყოფილი,
სუეთიღები, მაგრამ სიტყვაძენწი მან მომეა შევლა.
ახლა ჩენი ძაბა, შენი ბავშვის აღმქმელი!

როდეს დაბრუნდები, რაღეს!

თუ ვინადავი აღარ მგონა, ახლა ისევ მომეცა იმე-
დი.....

გულით; ახლა ორი ერთად“.

...ტარილი შემოვარდა თავისი გრავნილით.

— მამა ჩამოსულა! მამა! დიოსკურიაში გველის!

„მამა! პო, თავადაც მამა! მაგრამ ეს ჯერ ხომ
არაგინ იყის!“

ახლა ბედან-კოლხიე მოვიდა და მრავალი გრავნი-
ლი მოიტანა:

— გოჯ მათა-უფალი გვილოცავს მთის გამარჯვე-
ბას!

— რომელ გამარჯვებას! პო, მთის კეკეასის კარ-
თან! რაღა დროსია!

— ესეც მორე გრავნილი. ესეც გამარჯვების მი-
ლოცვა, უკვე იფრის დიდი გამარჯვების! ხამარცხეი-
ნი „ხარაჯიდან“ განათავისუფლებას გვილოცავს ყვე-
ლას!

— პო, კარგი. ყველას გვილოცავს!

— ეს კი, შენი ამბავი გაუგია, სწუხს, დღევას!

— ჩემი ამბავი! პო, დატრისა! შე სხვა მგორა!

ბედანმა დაკვირვებით და გაკვირვებით შეხედა.

— სახელდობრ!

— სახელდობრ! არაფერი. ცოტა დავიღალე. —
მერმე ისევ თავის ფიქრებში წვიდა. „სახელდობრ
რა და, სახელი კი უნდა შევერჩიო — „ხელბედიე-
რი მამური“ უნდა დაედო! არის სახელი! მამობილი
მწერდა, რაიმე მასარო! პოდა, მასარე იყოს!“ —
მერმე ნებისყოფივ დაძაბული გასწვიტა ყოველი ფი-
ქრი, ჩაჯდა ბედანთან, მახეჯავთან, ტარიელთან ერთ-
თად და განიხილა ყოველი წერილი და ვარგისობა,
გარდა ერთისა. იგი კი ფიქრებს უკან ამოიღო და
ყოველ მათგანს ხარჩულად დაედო.

„ამარიან!“ დაბრუნებულიყო, ბევრი დევნილი პინ-
ტოელი მოეგვანა. ისევ წასულიყო ოსტატობა მოხა-
ვანად. ჩამოსულიყო ტარიელ უფროსი და „არნია-
ნულის“ შემდეგ ახლა „სინიპურის“ დათარგვანა და
დაწყებას მოითხოვდა.

ცოტან სახლთუხუცების წერილით, გოგია სარ-
ფელის მონახუნებით, ოცდაათი ხომალდი უკვე მზად
იყო, ზოგს სხვათაც გამოთვისდა და გამოფიცებდა აელ-
და. მრავალი დაწყებული და ამონახვერებული იყო.
მასალა ზედმეტად იყო მოჭრილი და გამოცულ-
დული. გვიანამდე ითაბძობეს. მერმე ნავე მოუვიდით
და მეფის მებტურება მოხვლა ამენით. გედეს და-
ნახავდა სულ სხვაგან ვაუხებლბა ფიქრი.

— გუდე, ვამა, მასარე!

გარდა გედესა ვერც ვერ გაუგო, ამ შეძახილის
ნამდელი მნიშვნელობა.

გამარჯვების ნადიმზე, დედოფალმა და რჩეულმა
ხათუნებმა „ტყვედ იცდეს“ იფრის ომის „უხალგა-
ზრდესი და უგმირები“, მაგრამ მას სულ სხვა და
აღერა მარტო უდა თვალწინ და მენჯაბკირილზე
უფრო, გულდატრელი გამოიღვა.

ვერც დიდ ადღეში მიიღო მონაწილეობა, ვერც
დიღში, კლიდან საგალზე არმაზის კერამდე. ჭარ-
ლისისა და ფარნაოზის საფლავამდე. ვეღარც საერ-
თი შემწრობაშია და ცყვა-თამაშში. ადერკს, შეუძ-
ლობის გამო, ადრევე დაემთხვა და ყველას გაერთიდა.

მეორე დღეს მითრიდატემ ადერკს კოლხთ ლაშქრის
უკან გაშვება სთხოვა. ადერკს თავისი ლაშქარი უკვე
გაშვებული ჰქონდა. კოლხნი კი დღენადაც ნადიმ-
ნადირობაში იყვნენ.

— ეყოთ, ახლა თავის ოჯახებს მიხედონ! ნადავ-
ლიც ყვილიად მიატეო! ჯერ მათი ვაგუშვებ, შე კი
ცოტასაც დავიცდი. ასე კოჭლობით ვერ მთავალ გოჯ-
მეფესთან!

— ასე ვერც მე ვაგუშვებ! ჩვენ მოგვაგებინე დიდი
ომი, შენ კი ყველაზე უფრო დაზინდი.

— ეს! რა მიჭირს, თუ ამაზე მოთავდებას! ბავშ-
ვობაში ერთმა მისანმა ჩემი რამეი ჰქარა და თავად
შემინდა! სამაია ომი და ასერთი ჭრილობა მიზა-
ნა. აწ ახილა დამრჩენია!

— რა ამბავია! ცოლ-შვილისა რაღა გაგანდო!

— გაეცინა ადერკს, მაგრამ მითრიდატე უკვარად სი-
წითლში ჩავარდა და თავი იბრუნა.

— მრავალი ცოლი და მრავალი შვილი მიწინასწარმეტყველა და, არ ვიცი, რატომ?

ადრემა უჩვეულო დანებვა შეატყო ჩემ ტარიელს და თავდაც დაჩემდა.

ასევე დასყვეს. ტარიელი კოლხთ ლაშქარს გაყვებოდა. ციხე-გოჯს უკვე ხუთი წლის უნახავი მამა ვლოდა.

ტარიელი მაინც არ თანხმდებოდა დაჭრილ ძმადნაფიციხას და უფლისწულის დატოვებას, მაგრამ მითრიდატემ, ცალკე სასახლის ბაღნარში გახშო და მტკვარ-არაგვის ზერათისში, კედართა კიბოში ჩაიყვანა.

უკვე ცხვლოდა და წიწვის სურნელი ბანგავდა ჰაერს. ხესიონარი უკვე აყვავებულ-გადაყვავებული იყო. წიწვიურის ბაღშიში თეთრი ჯვავილის წილი იდგა.

— ვარდა იმისა, რომ მამა გყავს ხანახავი, ერთი დრად სხვაქნისო დაგაღებავ უნდა შემისრულიო — სექა და დადუმდა, ვერგამამდე გაწითლდა, რითაც ტარიელი ფრიად განახციურდა.

ასე ხდუმდნენ კარგა ხანს. ამ დღეილმა სულ დაახნოა ტარიელი. ბოლოს თავად შეეცითბა და ცოტა წუწმობარულა დუმოლი.

— სომ არ მოგეწონა ვინმე?

— შენი? — უმალ დაუბრუნა კიბხვა და შეფაცილდა.

— მე მომეწონა, მაგრამ ახლა ამისათვის არა გეცალა! საფიქრალი სხვა!

— ჩემი საფიქრალი უფრო რთულია! უნდა მოვიცალო!

— მამ უკვე გიყვარს? ცოტა ადრეა, მაგრამ შენ ყველაფერში ნადრევი ხარ!

მითრიდატემ შეიერ გრანელი ამოიღო და წინ დაუდო, მაგრამ თავადვე დასწრო, უკვე დაფაცყვებული, ნათხარი და ნალერსალი ხელი დაადო გრანელს.

— არა! ვერც გეგზნები, ვერც წიგაკითხებ! მანაც არავის არ წაყავიხს! ერთი სიტყვილი, შე ვაგი მყავს! — ცოტა დარცხვენით, ცოტა იმავად, ცოტა დაბნეულად, პირდაპირ უთხრა და ღრმად ამოისუნთქა.

— რა ვაგი? — სულ დაიბნა ტარიელი.

— ვაგი, ჩემი შვილი, მახარე! ახლა მიშველე, ჯერ შენს მეტმა არავინ იყის და როგორ ვუთხრა! ტარიელი უკვად დატრიალდა, აყუმტდა, მოდგამოდგა, გარს შემოურბინა თავის ძმადნაფიციხს, სულ ახლოდან თვალმშივაც ჩახხვდა. მერვე გადებევა და უბრუნლად, ვაყურად გადაჰყოცა, კიდევ გარს დაუარა და კიდევ გადაჰყოცა.

— ეს მე რომ მენდე!

მითრიდატეს კი ახლა აუვარდა დაუფარავი ციხე-ცხვლებსა.

— მეტი არაფერი მკითხი!

— არა, არ გკითხავ! ჯერ ძმადნაფიციურად ვერი უნდა ავიწიო.

— რატომ?

— პირველი ვაგია.

მითრიდატემ ვერი მიუშვარა, ტარიელი ფაქინად

შეხი. თვალში მოხვდა მისი სიწითლე, ამან ჩააფიქრა, მაგრამ, აბა, რა ვარაუდს აიღებდა!

— ახლა მიმხარე!

— ჩემს მამობილს შენ უნდა გაუმზილო! ცალკე-მიხერხებულად. მაპატიოს!

— შენ შართლავ ადრე მამავ, შენ იცი, რომ მახარობლად მივალ! მაგრამ შენ ყველაფრის კითხვა ამიგრძალე და მამობილს სომ უნდა ვუთხრა!

— გეტყვი! — მაგრამ ენა არ დაემორჩილა, — ვერა, ვერ გეტყვი!

— მაშინ დასწერე, წერილსაც შე გადავეცემ და სამხარობლოე ჩემი იყოს! — სამველი გამოუნახა, გაუადვილა კიდევაც ტარიელმა, მაგრამ „ადრე მამას“ სახე უბურდა. წავიდა და მტკვრის წყალი იხსურა. მაინც არ ვყო, მაშინ არავის მიუბრუნდა, წინულოევი წყალმა დაუამა სახე-შებლი, შესვა კიდევაც.

გრანელი ამოიღო უბიდან, მუდმივი სამჯავარი მელან-კალამი იმარჯვა და აქვე მოკლედ დასწერა.

„ჩემი მამე და მამობილი! მაპატიე, რომ ვცოდე... მანდ, შენის, შენი შეიღიშვილი მახარე გაქნილა ქვეყნად. ექვ სახელი შენი წერილიდან ამოღებული სიტყვა არს! და თუ შართლავ ვაგებარდეს, მოგაბატონე, ჩემს მოხელამდე! თუშეა ვითხოვ, შევითიდან ნურც გამოიყვან, ნურც გაანდობ ამ ჩემს იდუმალ პირველტრფალს, წყაროსავით ანკარახა და სიღრმინეულს. აქაც მხოლოდ ტარიელმა იყის, ცხიყ ახლა ვაიგო.“

თუ ჩემი ნაქარვეი საქციელით ვერ გაამეთ, გულს ნულარ დაიმიმებუბ. იქ, მათ არაფერი უვირო. მეც ამ მოვარის ქაშხე მოგეახლებით. ტრილობის სულ ცოტადა გამოშეშება მმარტებს.

ბეგრი კეილი ამის მოწმე და მონაწილე გავხდი აქაც, იბრიაში, და ალენაშშიაც. ახლა გული თქვენს მამამეებს.

დაე და ნეტავ, ყველგან ასე ვახლდეს გამარჯვება, როგორც აქეო! დაე და ნეტავ!

ჩემმა ლაშქარმა ფრიადი მეფეობით იბრძოლა და თქვენი ხელი ასახელა, მოდიან ავებუნნი ნაღიშითა და ნადველით!

აქედამ ყოვლად გულითად მოკითხვებს გიოვლიან. თქვენი უღრისი ძე!“

ეს წერილი კი წაყავიხსა ტარიელს მითრიდატემ და სთხოვა დაუფარავად მოეწერა, თუ როგორ შთაბეჭდლებას მოახდენდა მამობილზე მისი შარათი.

ტარიელი ახლა მიხვდა, რატომ ითრედა ფეს მითრიდატე.

— მე მივადე შენის!

— არამც და არამც!

— თუ გოჯა-უფალი წაბრძანდა, არ ვსახლი! მითრიდატემ იფიქრა, იფიქრა და მაინც უარად გაიქნია თავი.

— მამ რისთვის მითხარი!

— მსაჯულად უნდა დაგისვა. შენ გვეუთვნის!

— მევეუთვნის! რის ძალით, რა წყითი.

მაშინ გაიგო ტარიელმა ის, რამაც ოდნავ თვალის აუხილა.

— შეწირულთა გარდამონაწესით!

— შეწირულთა! — ტარიელმა თავის ძმადნა-
ფიცს და ოდესმე ვრთად შეწირულს, ოფლის წინწყ-
ლები შეუმშინა შებღზე. ასეთ გაჭირვებაში, სულთა
დალაობის შემდეგ გამოქცეულსა და ნაემსი ამომტე-
რალს, თუ არ ვიანგარიშებთ, არც უნახავს თავისი
ფიცის ძმა მამინაც უმოთვრესად ზღვის წინწყლები
იყო. ახლა კი რაღა ზღვა ახრჩობს? მერმე მოვიონ-
და, რომ მსაჯულად სწორედ მას „ისჯაშს“, რომ მას
„ეკეთენის“ მსაჯულობა აღებათ, „აფაირტულას“ შე-
წირულთა, სხვა რა იქნება? მერმე მოვკონდა „ეოკა-
ტებილას სრბილა“, უღამაზესი გოგონა, საელაყეს
აკუნის დანიშნული უცხრად მიხედა. ყვლაფერი
ოგაღწინ დაუდგა... უცხარი დაკარგვა უფლისწული-
სა შეთვის „უჩინარი დამეტიო“.

— რომ გაგამტყუნო!

— ვიცი, გამამტყუნებ! — თავი ჩამხარა მითრი-
დატემ, — ჯერ ნუ გამამხელ. წადი მოემხადე.

შეტოს მიჰყვები გოჯ-მეფე-უფალს! შენ უყვი იცი,
ვინც დაგხვდება!

— ვიცი!

განმარტობით, თავის სადგომში, ბუერი იწვალა
და ლულუფას წერილი ვეღარ მისწერა. ის, რისი
მიწერაც სწაღდა, ეტრატზე ვერასგზით ვერ გამო-
დიოდა.

„შე და შენ სასწაული მოვიმოქმედეთ“. აბა, თავად
რა შეშია? „ლულუფაე შენი სასწაულით ყახ მ-
წიე! ღმერთების სწორი და ღირსი საკვირველება
მოვიხდენია! მერმე მოვიონდა, რომ ვოველი ჭალი
ბავშვს აჩუნს და ამისთვის ღმერთად არავის არ ჩა-
უთვლია და ესეც წაშალა. ბოლოს სულ ორიოდ ხიტ-
ყვა დასწერა.

„შენთან ერთად ვუვიმობ მახარებს გაჩენას! ამ
შვიარის დაღუფამდე განახავთ.

გვამზორები, ბედნიერი ვატიბედია“.

□ ბაბრძილუბა იქნება □

პ ლ ს ა რ ე ბ ა

მეგობარ მწერლებს

დიდი ხანია, დროულ სათქმელს რომ ვეჭიდები,
მინდა დაემშვიდდე და თქვენც თავი არ შევაწყინოთ.
როგორც ყოველთვის, დღეს მით უფრო მეტად მჭირდება,
გაწალდულ სიტყვით აზრი ნათლად გამოვაბრწყინო...

ყოფნა არ ყოფნის ახლოვდება მძიმე წუთები,
ჰერ კიდევ თქვენთან მიჩვევია, ცაო და ბარო.
ნუ გაიკვირვებთ თუ სიცოცხლეს ვესათუთები,
განწირულის ხმით თავს შევძახო: — ჰუ საბრალო...

ოღითგან ჩემი სანუკვარი იყო ოცნება,
ამ დიდ ტაძარში მეც ამენთო ერთი სანთელი.
სურვილი უკვე იმ ოცნებით თუ იკოცნება,
თუ მივიწყებულს მართობს მისი შორი ნათელი...

იქ ვერ ავანთე მე სანთელი... თქვენ ეს არ გჯერათ...
დუმლით მშველით, მეგობრებო, კარგად იყავით.
დაუკენესებლად ვურიგდები ჩემს ბედისწერას,
და ისიც ვიცი, ამ ტაძრიდან გასარიყავი,

არა ვარ... არც მწამს თვითმარქვია, ადგილის მრჩევი,
არ მეშურვება გვირგვინები თქვენგან ქებულის...
ცოტაზე მეტი შეგულება მკითხველი ჩემი,
ჩემს სტრიქონებზე არა ერთხელ დაფიქრებული.

მე ჩემი ქვეყნის საზღვრებს მიღმა ცაც არ მინახავს,
ქართულის მეტი არც ანბანი, არც მიწა-წყალი
არ განმიცდია, და არც ვინმეს უთქვამს: — ვინა ხართ
ვარჩიე სხვათა ზღვების ქუხილს წყაროს წკრიალი.

ვიკმარე ტკბობა ჩემი მზით და ჩემი ჰაერით,
ვინ წამომძახებს: — ეს თუ, ან ის შენზე ახია.
სხვებს ვერ მივბაძე, და არც ვამბობ: ვარ სხვანაირი,
ვერ დამარწმუნებთ თუ ეს მრწამსი დასაძრახია.

მობრძანდნენ ჩემთან, ვინც ინებებს, ვარ მასპინძელი,
ხელს არ შემიშლის უდროობა, დავტკბეთ... ვილხინოთ.
მიყვარს სტუმარი, სუფრის გაშლა. ჯორჯო მაქვს ძელის,
პა, წრფელი გული, დედას პური და შუმი ღვინო.

არ დამცდენია უსულგულო, ვაშა, მას ვაშა,
შეეხარი მშრომელს, მიყვარს კაცი მკვირცხლი, ფრთამალი. ..
მე ამ დრომ მშობა, ამ დრომ მზარდა, მაწრთო, მაკაფა,
და ეს დრო არის დღესაც ჩემი წინსვლის წამალი.

მიგუგუნია, ვით მიწიდან ამომსკდარ ლავას,
ჩამქრალი სული უზარმაზარ სევდას შებნია.

ჯერ წინაპრები, შემდეგ ერთად მომშველენია:
გალაკტიონი, იაშვილი და მირცხულავა.

იქნებ აქ თქმულზე ვინმეს ღიმილა გადაუარა,
მოსისინენი აშკარაა რწმენას ებრძვიან,
ხელი დაადგოთ, ძმის ამაგი ვინც იუარა,
ჯილდო ქვეყნისა სად რგებია ადრე თუ გვიან.

უღირსთა ქება, ღირსეულთა ღირსების ახდა,
უუფლებონის შემზარავი ქილიკაობა;
ერთურთთან მრუდე შესვედრები პატარა ბაღთან,
თანდათანობით განუმტკიცდა მრავალ თაობას.

ხან განვერიდო, ხან ავენთე გულდაკაწრული,
კარგა ხანს ვზიდე მეტად მძიმე უღელის ცალი.
აღმართ-დაღმართში არ მიგრძენია მუხლის კანკალი,
მაგრამ დროდადრო სვედით მაინც ვარ გაბაწრული.

მონა ვარ, მონა იმ ყრმა ბონდოს უწმინდეს ფიცის.
და იძონძება, იძონძება სული გმირული.
წავეილულულე მოქანცული: — ნუ კრთი, ვინ იცის,
ჯერ ნაადრევი იყოს იქნებ ძილისპირული...

და რომ გავფანტო მსუსხავ ფიქრთა კორიანტელი,
მზად ვარ ხმამაღლა ვიღრიალო: — ვაჰ, ჩემი ბრალი —
ვანთებ, იღვრება შანდლის ღრუშო ჩემი სანთელი,
და ოქროსფერი ბეპლის ფრთებით ფარფატებს ალი.

ჩვენი ქვეყნის

სოციალისტური რევოლუციის

დაწყება პირველი მოქმედება. დაეკრეს უკერ-
ტურა. მკურნალებმა ტაშით დააჩილდოვა იგი.
მოტრიალდა დირიჟორი ა. სტოლერმანი, თავი
დაუკრა. აიწია ფარდა და კიდევ ტაში. ჩვენ
უველას გულზე მოგვეყვება.

მართლაც ძალიან მოხდენილი იყო ეს პირ-
ველი დადგმის დეკორაციები (მხატვარი კირი-
ლე ზღანევიჩი). ფართო დარბაზი, საკმეღ-სას-
მელით დატვირთული მაგიდები, უკან გასხი-
ვოსნებული აივნები, რომლის იქით მოსჩანს ვა-
ნათებელი სივრცე. საზოგადოდ, მთელი სერა-
თი როგორღაც ნათელს, ხალისიანს, ოპტიმის-
ტურ განწყობილებას ქმნიდა.

სტუმრების ლამაზი მოჩუბობა: ჩოხები,
ჭულაყები; ქალების გრძელი, ქართული კაბები,
განზე ფართო ნიშაში უფრო ხანდაზმულები
ნარდს თამაშობენ. გაისმის „შაშუბეში“, „ჩარა
იპე“. სუფრაზე ცოცხალი, გამამხნეველები მა-
კორული სიმღერა: „დაეცალეთ ყანწები, დაე-
ცალეთ ჰიქები“. გამოდის კნენია მარო, დარ-
ბაისელი, ლამაზი ქართველი ქალი. მოდის უბ-
დის სტუმრებს, რომ ლევანმა დააგვიანა, ის
სანადიროდ არის წასული...

ამ დროს შემოვიდა ლოკაში ვიქტორი. თა-
ვიდან იგი არ გვინახავს, სცენაზე იყო. ზუ-
შად მივიდგა სკამი და დაჯდა. ვისი მოტრიალ-
და, ჩაუხრჩულა: „იცი, კარგად მიდის“. „შამ
რა გვაქონა — ჩაიციხა ვიქტორმა, — ხელად დარ-
ბაში გაქედლია“. ამით წინა დღეს ამტყდარ
კამათზე თუ აღწევდა პასუხს, სპექტაკლი მარ-
ტო სცენა როდიაო.

თავადი ლევანის არაა ტაშით დააჩილდოვეს.
ძალიან მოხდენილი იყო ამ დარბაზში თავა-
დნიშვილის როლში მსახიობი ვიოლეტი თუშინიშ-

ვილი. მთელი მოქმედება ცოცხლად, მზიარ-
ლად წავიდა. სრულებით არა ჰგავდა იმ
მოღუნებულ გენერალურ რუბეტიციას. მკურნა-
ბელი იცინოდა, ტაშს უკრავდა. ოპერა აშკარად
მოსწონდათ. ბარბალეს და ბაბუსის პაექრობამ
ხომ სულ გაამხიარულა ყველა. ტაშის გრიალ-
ში დაეშვა ფარდა.

მოვიხედვე, ვიქტორი უკვე გამჭარალიყო. ან-
ტრაქტების დროს იგი ხომ არასდროს არ რჩე-
ბოდა დარბაზში, ყოველთვის ადრევე გაუწი-
ნარდებოდა, სცენაზე გარბოდა. არ მახსოვს,
რამდენჯერ გამოიძახეს მსახიობები. ფარდა
იხურებოდა და ისევ იხსნებოდა. ტაში შეძა-
ხილებით: „ვაშა, ვაშა, ვიქტორი, აიქტორი!“ ვიქ-
ტორი არ გამოვიდა.

დაიწყო მილოცვები ჩვენს ლოკაში. მთელი
მწკრივი გაჩნდა გვილოცავენ მეგობრები, ნა-
თესავები, ვინ მოსთვლის, მთელი ჩვენი საზო-
გადობის წევრები იმ საღამოს ჩვენს ლოკაში
იყო, ზელზე ვამბობდნენ დედაჩემს, რა ბედ-
ნიერი წამები იყო... ერთიღა უნდა ვთქვათ, მა-
მაჩემი არ იყო ჩვენიანი. მან კატეგორიულა
უარი განაცხადა საზეიმო კოსტუმში ჩაეცვა და
პალსტუხი გაეკეთებინა. „არ მინდა იმ
ლოკაში გამოვიჩინო, — უთხრა ვიქტორს, — თუ
შეგიძლია ერთი ხელი ბილეთი ამიღე „გალი-
ორკაზე“ მე ჩემი დოსტები იქ უფრო ვისი-
ამოყნებო. ეს „გალიორკა“ ანუ ქანდაკა, ახ-
ლანდელი მეოთხე იარუსი, უფრო მისაწვდომი
იყო სტუდენტებისა და მღამიო ხალხისათვის.
ბილეთები ქანდაკაზე უფრო იაფი ღირდა და
მას ცალკე შესასვლელი ჰქონდა. განცალკევ-
ებული იყო დანარჩენი იარუსებიდან.

ცნობილია, რომ ქანდაკაზე ყოველთვის უფ-
რო უშუალოდ გამოთქვამდნენ თავის ალტაყე-
ბას, ამიტომ უფრო მზიარულა იყო. ჰოდა, მა-

მანამა დაინებთ მოითხოვთ—ან იქ წავალ, ან არაღა სულ არ წამოვილა. რა გზა იყო, ვიქტორმა აუღო ბილეთები და გაისტუმრა. მამაჩემი არც წარმოდგენის შერე მოგვეყარა. იგი გვიან მოვიდა შინ, კარგა შეზარბოშებული. „ეჰმა“ — უთხრა ვიქტორს, — არ მეგონა ძმავ, და ბჭე შენ ყოფილხარ, მალაღუე! კაია, კაი შენი ოპერა...“

ჩემი ძმა ვასო ღვლაღვა: „რატომ არ გამოდის, როგორ ეძახიან“. ვიქტორი არ გამოვიდა. დაიწყო მეორე მოქმედება. შემოვიდა ვიქტორი ლოჯაში: „რატომ არ გამოხვედი, როგორ გეძახებენ, ავტორი, ავტორი?“ მეორე მოქმედების შერე გამოვალთ მეც და წუწუნავაც“, უთხრა ვიქტორმა. „რომ აღარ გამოგვიძახონ“, — „მ, — ჩაიციან ვიქტორმა, რვაიები იქნება, იი ნახავ“.

მეორე მოქმედება გაუთავებელ ტაშის გრი-ალში მიდიოდა და, დიხურა თუ არა ფარდა, მართლა ოვეციები გაიშართა. ხალხი უვირო-და, ტაშს უტრავდნენ, სკამებს აბრახუნებდნენ, ყველა ფეხზე იდგა. შეძახილები: „ეჰმა, ავტორი, ავტორი, დოლაძე, დოლაძე!“ რაღა თქმა უნდა, ისმიდა აგრეთვე: „წუწუნავა, წუწუნავა! მსახიობები სცენაზე გამწკრივდნენ. ფარდა იხურება და იხსნება. ბოლოს ყველა მსახიობი მარჯვნივ მიბრუნებული უტრავს ტაშს, გამოვიდა დამდგმელი რეჟისორი წუწუნავა, იმატა ტაშმა. ახლა ისიც დადგა და ისიც უტრავს ტაშს, ყველა მარჯვნივ. კულისებისაკენ იუბრე-ბა. როგორც იქნა, გამოიყვანეს ვიქტორი და, რომ დაინახა ხალხმა, ეს სულ ახალგაზრდა კაცი (ვიქტორი ოცდარვა წლისა იყო, მავ-რამ ბევრად უფრო ახალგაზრდა, სულ ქაბუჯი გვეგონებოდა). ტანმოჭრილი, თავის საყვარელ ხავერდის ქურთუკში, ფა-რთო გამოსკენილი პალტუხით. დიდრო-ნი თვალები სიხარულით უბრწყინავს. ერთი თვრამეტი ოცი წლის ბიჭი გვეგონებოდა; ეი-ღევ უფრო იმატა ტაშის გრიალმა.

არ მახსოვს, რამდენ ხანს გასტანა ამ ამბავ-მა. ან რამდენჯერ ვაიწია და დიხურა ფარდა ამბობენ, ბარე ოვეჯრო. არ მახსოვს, არ დამით-ვლია. ეს კი მახსოვს, დიხურება ფარდა, არ წადება ტაში, არ იშლება ხალხი, ისევ გაიხსნე-ბა ფარდა, ისევ და ისევ, ვიქტორი ვადახევი ა. წუწუნავს, ხელის ჩაშორთმევით მაღლობას უხდიდა მსახიობებს, ქეთოს როლის შემსარ-ულებელს, ვალანდაძე — აგროვის და შელუდ-კოვსკაისი — ბარბალეს ხელზე ემთხვია. ორკეს-ტრანტივს უხდიდა მაღლობას თავისუფალი ხე-ლის გაწყვეტი. დირიგობა ა. სტოლერმანი გა-მოიყვანა სცენაზე, ამასაც გადახევი. ა. სტო-ლერმანი, ლამაზი, ახოვანი კაცი იყო. პავშვი-ვით მოეჭვია ვიქტორი. ყოველ მის მოძრაობაზე თუ ეხსტრე ისევ აღრინებდნენ ტაშის გრი-ალი.

მესამე მოქმედებამ ხომ სულ დააგვირგვინა

ოპერა და „ქეთო და კოტე“ მტკიცედ შევიდა ჩვენი თეატრის, შემდეგ კი მრავალი სხვადასხვა ატრის რეპერტუარში.

ჩვენი ლოჯაში კი ხალხი ისევ მოდიოდა და მოდიოდა. დედაჩემის სახეს სიხარულითხავა ნა-თელი დასდგომოდა (მა ბედნიერი იყო იმ წუთს), მოლოცვები, მოლოცვები, პროფესო-რი ს. ვერსალაძე, პროფესორი გ. მიქელაძე, შალვა შესხიშვილი, ვანო სარაჯიშვილი, სერგეი ველახოვი, მსახიობები, მეგობრები, ნათესაე-ბი. გაივსო ლოჯა, გასასულიყო გაქვეილი იყო, კაცი ვერ გაივლიდა. ასეთ ამბებსაც კი პეველიდნენ შემდეგ, ვიღაც ახალგაზრდებმა ჩა-პოიარეს თურმე და უკითხავთ, აქ რა ამბი-ვია? — „ავტორის, დოლის მშობლები არი-ან და მათ ულოცავენ“. „შევიდეთ, ჩვეიც მი-ულოცოთ!“ — „რომ არ ვიცნობთ“, — „რა მნიშვნელობა აქვს, ჩვენც ხომ მავურებლები ვართ“.

მართლაც, აღმათ უცხოებაც გვილოცავენ, თორემ, სადა გვეიდა ამდენი ნდუნობი მთელი დიდი ანტრაქტის დროს არ შეწყვეტილა ხალ-ხის შემოსვლა ჩვენს ლოჯაში. რომ დაბნულ-და და მესამე მოქმედების მუსიკა გაისმა, მა-შინღა დაიკალა ჩვენი ლოჯა, მავრამ სულ არა — ბევრი დარჩა, უკან ფეხზე იდგნენ. არ ეი-ცი, ვინ იყვნენ, მსახიობები, ვიქტორის მეგო-ბრები თუ დაგვიანებულები, რომელთაც ემი-ნოდათ, ჩვენს ადგილებამდე ველარ მივასწ-რებთო.

დაიწყო მესამე მოქმედება. შემოვიდა ვიქ-ტორი. გაისმა სიხუნელში „ვილოცავ, გილო-ცავ, ბარწყინავალა, ყოველგვარ მოლოდინს გადაეარბა...“ ვიქტორმა ძლივს მიაღწია თავის სკამამდე.

ვიქტორი ერთ დღეში გახდა ყველაზე პო-პულარული კაცი თბილისში. არ ეცი, იმიტომ, რომ ახალგაზრდა იყო და უპრეტენზიო გარეგ-ნობის, თუ იმიტომ, რამ ახალი კომიკური ოპე-რა ასე მოთლენდნელად აღმოცენდა ჩვენს სი-ნამდვილეში, ვიქტორი უცებ ისეთი ცნობილი გახდა, როგორც ოპერის უსაყვარლესი მომღერა-ლი — ტენორი, ან ფეხბურთის რომელიმე კო-რიფეი რომ გახდებოდა ხოლმე. ორი დღე არ გა-სულა პრევიეტიდან და ქუჩებში უკვე გაისმო-და: „აბა, ჩემო ბაბაღა, ვასწი აქედან მალე“ ან კიდევ: „თუ გაქვს წარმოდგენილი, კინი, პრასა, სურნელი“. გბრუნდებთ დამე თეატრი-დან, მაშინ ხომ დამამაობით არაეითათი ტრან-სპორტი ან მოძრაობდა. მივდივართ და ხან ერთი ფანჯრიდან, ხან მეორედან გვეხმის ნაყ-ნობი მულოდები. ან კიდევ ქუჩაში, სამი, ოთხი ახალგაზრდა მოდის და მოიმღერის: „ღვინო, ბაქო და ქალები, მათი ეძუენა თვალები“. უკვირდა კიდევ ვიქტორს, ასე მალე როგორ დახსთმესო. მოკლედ, ისე ამღერდა მთელი ქა-ლაქი, ბევრს ეს სიმღერები ზალხური და არა საკუთრივ ვიქტორისა ეგონათ.

ვიქტორის ეს თავში არ ავარდნია, ოდნავ არ გამოცეცია, ისევ ისეთი სიდი, პირდაპირი, უპრეტენზიო ვიქტორი იყო. შოგიდოდა თეატრ-რიდან. იქ ხომ ვუდამ ჰქონდა საქმე, ან ვინმე ახალი შემოსრულებელი შეეყავდათ ოპერაში, ან ორკესტრის შემადგენლობა იცვლებოდა, ხან რეპერტუაჟები იყო, ხან ცალკე მსახიობებთან შეშაობა. იმ დღეს, როცა რეპერტუარის აფიშის გამოაკრავდნენ — აფიშებში ერთი კვირის წარმოდგენებს აცხადებდნენ წინასწარ — მოვიდოდა და იტყვოდა: „ანშლაგი“, ესე იგი „ჰქეთო და კორტეზი“ ყველა ბილეთი გაყიდულია. ამ ანშლაგებზე ერთი ანექლოტი მაგონდება. ერთხელ, თურმე, მოლაზე ეუბნება ვიქტორს: „ბატონო ვიქტორ, ვილაც მოხუცი კაცი მოდის სწორად, იგიობებს, არის თუ არა ბილეთები „ჰქეთო და კორტეზო“ და, როცა ვერტყვი, რომ აღარ არის, ანშლაგია, კი არა სწყინს, პირიქით, „მადლობით“ შეტყვის და გაღმებულ მიდის, საოცარი კეთია“. ვიქტორს გაელაშა. „მამაჩემი იქნება ხომ მგავს ცოტათი?“ „ღიან, თქვენი საეთი შეგი თვალები აქვს, თმაც...“

თავისებური კაცი იყო მამაჩემი. ბილეთის საყიდად კი არ მიდიოდა თეატრში. როცა დასწრდებოდა, ეტყოდა და ვიქტორი გამოუტანდა, რამდენიც უნდოდა. ოღონდ დროდადრო შეივლიდა, რომ გავგო, როგორ იხილებოდა ბილეთები, და როცა ეტყოდნენ, ბილეთები აღარ არისო. კმაყოფილი მიდიოდა, მადლობასაც კი ვადაუხდოდა მოლარეს. ერთხელ კადღე ასეთი ამბავი მოხდა: მამაჩემი, ჩვეულებრივ აბანოს ღრეობის დროს, ვილაც ახალი შეგობრებს ვადაყრბა. „ეხ, დღეს „ჰქეთო და კორტე“ ვაღის ოპერაში, უთქვამს ერთ შეინახეთაგანს. — კარგი იქნებოდა წავსულიყავით, გემოზე გვეყინა. მაგრამ რას შეგვალ, ბილეთები დიდი ხანია გაყიდულია“.

„წამოდიო, — უთქვამს მამაჩემს, — მე შეგიყვანათ“. „შენ როგორ შეგვიყვანა? „წამოდიო და ნახათ“.

წამოუსხია ეს ხალხი, ბარე ხეთი თუ ექვსი კაცი. მისულან. ბილეთები, რა თქმა უნდა, აღარ იყო. სალაროც დაკვიცილი დახვდით. წამოსულა მამაჩემი მოთავარ შემოსასვლელთან, სადაც ბილეთებს სინჯავენ. ოპერა დაწყებულია. მებილეთები დგანან, კანტაუნტად თუ გადაუხვევენ ბილეთს ვინმე დაგვიანებულს. მისულა მამაჩემი და ეუბნება: „ერთი, გეთყავა, წადი, აღიომი წუწუნავას დაუძახე“ ახედა მობრგემ მამაჩემს. „როგორ თუ დაუძახებო? მამაჩემი ხომ, როგორც უკვე მოგახსენეთ, სადაც იცემდა, მუშა ახ ზელოსანი გეგონებოდათ. იმ დროს კი ასე ჩაებულ კაცს, შიინდამაინც პატრეს არ სცემდნენ. თან ეს მისი ახალი ნაინობები, ვინ იცის, რა ჭურის ხალხი, ცოტა არ იყოს შეზარბოვებულნი, არ მოეყოლათ თვალში...“ არა, არა სცულა დირექტორს, ვერ შევაწუხებო. „მე შენ გეუბნები; წადი და აქ მომგვარე, უთხარი

ვიქტორის მამა არის-თქო“. „ვიქტორის მამა“ — შეეპედა მობრგე. ვიქტორს ხომ უკვე ყველა იცნობდა ოპერაში. შით უფრო „ჰქეთო და კორტეს“ დადგმის დღეს სხვა ვინმე ვიქტორსზე ხომ არ იქნებოდა საუბარი. ამ უცხო სტუმრის თანხლებლებიც ავადუნდნენ, ისინი ხომ აქვე არ იყვნენ, ვინ იყო მათი ახალი მეგობარი.

„წადი, პო, — გაუწერა მამაჩემი, — წადინავა მომგვარე აქ!“ ცოტა არ იყოს, გავგნებულნი მობრგე შაინც წავიდა, თან თვალს უყო მებალითეს, ვითომდა თვალუფრი ადევნეო. „ნუ გეშინია, არაფერს მოგბარავთ!“ სიცილით შიამხა ამ საოცარმა სტუმარმა. წუთი და აიღვანებოდა წუწუნავაც გამოჩნდა. დირექტორის კაბანტი მამინ იქვე, შესასვლელის გვერდით იყო.

— მობრძანდით, ბატონო ისიდორე, ძლივს არ ვახილეთ თეატრში, — შეეგება იგი მამაჩემს. მამას კარგად იცნობდა და მის ოინებზეც არა ერთხელ უცინია, — მობრძანდით.

— მე მატრო არა ვარ, ჩემო აღიომო, ავერ მეგობრები მახლავან.

— მობრძანდით თქვენი მეგობრებთან, ახლავს ლოქას ვაგიღებთ!

— გმადლობთ, ჩვენ ლოქა არ გვინდა. თუ შეიძლება ზევით „გალიორკაზე“ ვაგვიშვით.

— კი, მაგრამ, რატომ, ავერ ლოქას ვაგიღებთ. ვიქტორიც აქვია.

— არა, ვიქტორი ახლა არ მჭირდება. ავერ ჩემს მამაკაცებს „ჰქეთო და კორტე“ შინდა ვინახო, თუ შეიძლება ზევით, გალიორკაზე ვაგვიშვით. — რა გეწყობა, რახან არ იშლიო... — გიცინა თურმე წუწუნავამ, — გაატარეთ ქანდარაზე! — სხვა რა ელთა.

ბრახა-ბრეხით ავიდნენ ზევით შეინახეები. ვინ იცის, როგორ მოეწყვენენ, ან სად დასხდნენ, ოღონდ კმაყოფილები კი წანდნენ.

წუწუნავამ იმ დამეგობრე აუწერა ეს სცენა ვიქტორის და ბერეი იცინეს თურმე.

როცა ღამით მამა შინ დაბრუნდა, ვიქტორი შეეცოხთა:

— ვინ იყვნენ ის შენი სტუმრები?

— რა ვიცი, ვინ ოხრები იყვნენ, — თქვა მამამ, — შეშინარდი ოპერას ვანახებთ-მეთქი და ვანახვე კიდევ, ახლა ზედ ხომ არ ვადაუგვებოდი.

ვინ იცის, შეიყვანა და იქვე მიატოვა თავი-სი ახალი დოსტები. საოცარი კაცი იყო მამაჩემი!

ცნობილი დირიჟორი, კომპოზიტორ ზაქარია ფალიაშვილის უფროსი ძმა ვანო ფალიაშვილი, რომელიც შემდგომ ჰყენია ოპერის სამხატვრო ნაწილის გამგე და მოავარი დირიჟორი იყო, დირი თაყვანისმცემელი იყო „ჰქეთო და კორტესი“. რამდენჯერ უთქვამს: „როცა ძალიან დაღლილი ვარ, ან უპუნებოდ, ჩავიხედავ გაზეთში და თუ იმ დღეს „ჰქეთო და კორტე“ ვაღის, წავალ, მოვუსმენ, ისე დაგვიწყებს დაღლილო-

ბას, ისე გაგახალისებს, სულ ახალი კაცი გა-
მოღიხარ ოპერადან! ვინ იყო ის დალოცვილი,
რომ ამბობდა „სასაცილო არაფერიო?“ რამ-
დენჯერ მინახავს, ზეპირად ვიცი, მაინც სიცი-
ლოთ ვეკვდები“.

საერთოდ დრამატურგიაში მეტად ძნელია
წინასწარ განჭვრეტა პიესის, კომპოზირა ის თუ
დრამატული, ძნელია სწორი შეფასება მისცე,
ვიდრე თვითონ სპექტაკლი არ შედგება, ვიდრე
მთავარი კომპონენტი, როგორც ვიქტორი ამბო-
ბდა, — ხალხი, მყურებელი არ დაეწერება.
ლექსს, მოთხრობას, რომანს წაიკითხავ და მიხ-
ვდები, შეთფასებ მის ნაყას თუ დადებარს,
პიესა კი... რამდენი ვიცით, შესანიშნავი ნაწარ-
მოები მხატვრობის, პრობლემატურისა თუ
იდეურობის მხრივ, სცენაზე კი მან ფეხი ვერ
მოიკიდა. რაღაც სპეციფიკური, სცენური რამ
აქვია, რაც მხოლოდ დადგმის დროს ხდება
ეხადი. ხოლო ოპერაში მით უფრო სათუთაა
საქმე: აქ პიესის კომედიურ თუ დრამატულ
არსს, სიუჟეტს კიდევ შესიკა ერთვის, ვინ
იცის, იქნებ ჩაახშოს, მოადუნოს სიუჟეტი მუ-
სიკაში...

ვიქტორი ამტკიცებდა, რომ კომედიაში სი-
უჟეტის და შესიკის შერწყმა კიდევ უფრო
ართული და ძნელია, კიდევ უფრო შინაგნლო-
ვანი.

ვინო ფლიაშვილს არა ერთხელ უთქვამს
ვიქტორისათვის, ერთხელ წევ ვიყავი წად-
ვარში მოწმე ასეთი საუბრისა. მათ შორის:

ფლიაშვილი:
— რა გიჭიხს, ვიქტორ, კიდევ ერთი კო-
მიკური ოპერა დაწერე, რახან ასე გეხებებდა.
ვიქტორი:

— შენ გგონია, ასე ადვილია, მსოფლიოში
ასობით კარგი დრამატული ოპერა არის ცნო-
ბილი, კომიკური კი მხოლოდ ერთია: „სვეი-
ლიელი დალაქი“. თვითონ მოცარტს არ გამო-
უვიდა „ფიგაროს ქორწინება“. ეს ზომ ფაქ-
ტია, რომ ბოზარშეს „ფიგაროს ქორწინება“
უსათოდ უფრო ძლიერია, ვიდრე მისივე
„სიფარზილის ამაოება“, რამეელი როსინი
გამოიყენა თავისი უკვდავი ოპერისათვის. მო-
ცარტიც ზომ მიუწვდომელ სიმძლავრე დგას
როსინისთან შედარებით და მაინც ამ უკანას-
კნელმა, ნაკლებ შინაგნლოვან კომედიის სი-
მეტზე ისეთი ბრწყინვალე ოპერა შექმნა,
ისეთი შედეგები, როგორც „სვეილიელი და-
ლაქია“. არა, თქვენ კიდევ არ გესმით, რა-
ოდენ რთული კომიკური ოპერის შექმნა. ორ-
ქსტრი უკარავს, გუნდი, მსახიობები მღერიან,
ეს არ ლამაზაკობენ, მღერიან. — ზახი გაუსვა
ვიქტორსა, — და ყოველივე ეს მხიარული, სი-
ცილის მომგვრელი უნდა იყოს. მარტო კომი-
კური სიტუაციები არ კმარა აქ. თვითონ მუ-
სიკა ისე უნდა იყოს შერჩეული, ისე ორ-
განულად უნდა იყოს შერწყმული ტექსტთან,
რომ მყურებელი არ გრძობდეს მას. დიახ,

დიახ, უსმენდეს, ტყებოდეს, და აქვე დროს
თითქო არც კი გრძობდეს, რომ ეს ამდენი
ხალხი უყრავს და მღერის... რაც უფრო ძალ-
დაუბრუნებელი, მსუბუქი, ადვილად გასაგები
ჩანს ხელოვნების რომელიმე დარგი. იცოდეთ,
მით უფრო რთული და ძნელი მისაწყდომია
იგი. რაც უფრო მსუბუქი ჩანს ხელოვნება,
რაც უფრო ადვილად აღიქმება იგი, მით უფრო
ძნელია მისი შექმნა. აი, მაგალითად, მოცე-
კავე, ბალერინა, თითქოს თამაშობს, უზრუნ-
ველად დაქრის სცენაზე, მაგრამ რამდენი
შრომა, თავდადებული შრომაა საჭირო, რა-
ღა თქმა უნდა, დიდ ნიჭთან ერთად, რომ ამ
მოჩვენებით სიმსუბუქეს მიადწიო. ხალხს ჰგო-
ნია, რა მხიარული, რა უბრალო რამ არის ეს
„ქეთო და კოტე“, რა იქნება, ვიქტორი დო-
ლიძემ ერთი-ორი ასეთი ოპერა კიდევ დაწე-
როს! არა, ჩემო კარგებო, ეს არც ისე ადვილია,
როგორც თქვენ ფიქრობთ. მე თვითონ ვიცნე-
ბოთ ვიპოვენი სიუჟეტი, რომ გამოვიყენო, მაგ-
რამ ვერაფერი მომიძებნია, ვუიშობ, ვერც მოგ-
ძებნი. ახლა კი დრამატულ ოპერას ვწერ (ვიქ-
ტორი იმ დროს „ლეილაზე“ მუშაობდა) —
გარწმუნებთ, ეს უფრო ზედმისაწვდომია, კომი-
კური კი... ჰმ, ქვეყანას მოაქვს კომედიები,
გამოიყვალს გული, აი, ამაზე დაიწერება კარგი
კომიკური ოპერა, აი ამაზე! არა, გეთაყვათ,
ეს არც ისე იოლი საქმეა.

მართლაც, „ქეთო და კოტეს“ წარმატების
შემდეგ, ბევრს აღძრა სურვილი კიდევ ერთი
კომიკური ოპერა შექმნილიყო. ბევრი მთავა-
ნი აცივდებოდა ვიქტორს: „აი, ნახე, რა კარგი
კომედია... ზოგი ჩვენ კლასიკურ ლიტერა-
ტურაში ეძებდა სიუჟეტს, ზოგი უცხოურსა და
გადაქართულებს სთავაზობდა. ზოგი კიდევ
თვითონ სწერდა ახალ კომედიას. გაგვიკარგე-
ბოდათ, ვინ არ მოდიოდა ვიქტორთან ასეთი
წინადადებით და თავისი საუკეთესო პიესებით,
ისეთებიც კი, ვინც სრულებით უცნობნი იყვნენ
ლიტერატურისა და ხელოვნებისათვის.

დრომ დაამტკიცა, რომ ვიქტორი არ ცდ-
ებოდა.

მას შემდეგ ბევრი კომიკური ოპერა დაიწე-
რა, მაგრამ ქრეჭრობით ვერც ერთმა ვერ
გაიმარჯვა.

თვით და არაყიშვილმა ერთერთმა უნიჭი-
ერესმა და სერიოზულმა კომპოზიტორმა სკა-
და კომიკური ოპერის შექმნა. ეს იყო „სი-
ციოცხლე სიხარულია“. ვიქტორი ისწრებოდა
მის შინადება-რემეტიციებს. „როგორია?“ —
ვეკითხებოდით. „მუსიკა შესანიშნავია, რო-
გორც ყოველთვის დამიტრი არაყიშვილის მუ-
სიკა, მაგრამ კომიკური არ არის, — ამბობდა
ვიქტორი. — მე მაგალითად, არ მოვკიდებდი
ხელს ამ კომედიას. რა ვიცი, იქნებ ვცდები“. —
არა ცდებოდა, ოპერამ ვერ მოიკიდა ფეხი
სცენაზე და ვერც კიდევ ბევრმა, შემდეგ შექ-
მნილმა კომიკურმა ოპერამ ვერ გაიმართლა

ვერც ავტორების და ვერც მკვლევარების იმედები. მე ვიტყვი ამგვარი შედეგის დასაბუთებლად მხოლოდ ერთადერთი არსებობის სახეობაა ოპერა „დაუპატივებელი სტუმრები“. მართალია, იგი უფრო ლირიული ოპერაა, ვიდრე კომედიური, მაგრამ იუმორი აქ იგარანობა და აღწევს მკვლევარებამდე.

ოპერა „ქეთო და კოტე“ წარმატებით იღვამებოდა, ვიქტორი სულ უფრო და უფრო პოპულარული ხდებოდა. ცოტა წელში გავიმართეთ. მართალია, იმ დროს კომპოზიტორები არ ღებულობდნენ, როგორც ახლა, განსაზღვრულ თანხას თვითონ ოპერის დაწერაში. ავტორის შემოსავალს შეადგენდა მხოლოდ საავტორო პონორარი თეატრის შემოსავლიდან, ვიქტორს სამშოქმედებთან ოპერაში ოთხნახევარი პროცენტი უწევდა. — აქუს, არ ვიცი, თორემ ხუთშოქმედებთან ოპერას დაეწერა, — ხუმრობდა ვიქტორი. მაგრამ ეს ოთხნახევარი პროცენტი არც თუ ისე ბატარა თანხას შეადგენდა, რადგან „ქეთო და კოტე“ ანსამბლით მიდიოდა. დარბაზი მუდამ ვაკედილი იყო.

ვიქტორს საშუალება მიეცა ნოტების გადამწერებში აეყვანა, რომ თვითონ არ დაეკარგა დრო ყოველი რეპიტის ან არის გადამწერაში, როცა რომელიმე მსახიობისათვის უნდოდა ზეცა.

ძალიან უყვარდა ვიქტორს ფელის მოტანა შინ. მოიტანდა, დაყრიდა მაგიდაზე. „აჰ, შონი, შონი, ვისაც რამდენი უნდა“. თუმცა ჩვენ ვერა უკვე ვმუშაობდით და ფეხზე ვიდგმით, მაგრამ მას თვითონ უხაროდა: „ნინას რაღაც შლაპა უნდოდა მგინი, უკიდეთ, ვასოს კოსტეში, უკიდეთ! ხედავთ, შოდის ფული“ და წამლდებოდა მაკარის ცნობილ არის: „ფულეზი არის ზვენი გამხარებელი, ფულეზი არის ჩვენი მაცოცხლებელი“. თვითონ ვიქტორი სულაც არ აფასებდა ფულს. ქეიფი მას არ უყვარდა და ქალაქის თამაში. პაპიროსს არ ეწეოდა, რესტორანში ქედო რომ შეგვედგოთ, ვერ შეიყვანდით. თეატრში ის ფულს არ იხედავდა და კანოში. ჩავიპა-დახურავდა ძალიან სადა იყო. უყვარდა ხვერდის ქურთუკი, ამისათვის კი, ცოტა არ იყოს, შოშობენი იყო. ეძებდა ვარგი ხარისხის, ოღონე ზოლებიანს, აბრეშუბზე ამოტიფრულ ხვერდს. ამ ქურთუკზე იყავდა მარტო შექს, ვარგი ხარისხის შალი ზოლებიან მარჯალს. აი, „ვიზიტაცხე“ რომ ხმარობენ. უნდა ითქვას, რომ იმ დროს არც ისე ადვილი იყო ყოველივე ამის შოვნა. გარდა ამისა, ჰქონდა ხოლმე კიდევ ერთი საყოველღეო კოსტუმი, რატომღაც უფრო მოყვარდით ფეხისა. ეს იყო მისი უპირატესობა და მისი ხარკი. მერე კი ნოტები, ნოტები, მათი გადამწერა, კარგი, რბილი გრაფიტის ფანქრები, ტუში. მოიტანდა თავის პონორარს, შთლიანად ღებდა, ან შემდეგ ღებდას ჩაბარებდა, თვითონ ჩაიღებდა კოსტუმის ზეცითა, გულის-

პირის ვიბრაციით ერთ სამშენებლის, „მე ვსეც შეყვარდა“, ბარე ერთი ორი კვირა გაივლიდა, ის სამშენებლის ისევე ისე ედო, შინიდან ქსელისას მოსიხვადდა ხოლმე, ხომ მაქვს „ცოტა ფული მინე უნდა ჰქონდეს კაცს ვიბრე, — ვინ იცის, რა შეგემოხევევა, იქნებ ვინმე აქლეს ყიდის მანათლ, არ იყო, არ მამე მანეთით, ხომ შევცხები კაცი“ — ოხურობდა.

ის ფული ისევე ფანქრის ან მელნის საყიდლად თუ დაეხარებოდა, მაშინ ისევე მიაკითხვებოდა ღებდა: „აბა შემეცხეთ ჩემი ხაზინაო. ხანდახან უფრო სერაოზული თანხა დასჭირდება. ნოტების გადამწერა, ან გრავირებისათვის, რომლებიც დასაბეჭდვლად უნდაღებდნენ ნოტებს. იმ დროს ასეთ ხარჯებს თვითონ კომპოზიტორი იღებდა, მათ მიიწვდიანაც არაფერს ანებიერებდა.

6. „ლილია“

ერთ ხანს დასცენა ვიქტორმა. ხანდახან თუ მიუჭლებოდა რაიმეს გადამწერად, ან შესასწავლებლად. დადიოდა ოპერაში, სადაც უკვე შინაური იყო. დღისით თავისი თუ სხვისი ოპერის რეპერტორებზე, საღამოთი წარმოდგენებზე. „ჯანმეისი“, „პეტის ქალის“, „ქაბაზების“ თუ „ტოსკას“ წარმოდგენას აბარდოს არ გამოტოვებდა.

მაღე ისევე ჩაუჭდა საშუაოს. ახლა წერდა დრამატულ ოპერას „ლილია“. ამ ოპერის ლბრავტორ ისევე თვითონ ვიქტორმა დაწერა, ა. ცაგარლის პიესის „ლუკის ქალი გულაჯარის“ მიხედვით.

ოპერა „ლილია“ დაიწყო 1922 წელს და დიდი წარმატებაც ხედა წილად. შემდეგ იგი მოიხსნა.

„ლილიას“ და იმის დადგმის შესახებ ბევრი თქმული და დაწერილია, ზოგი მართალი, ზოგიც ტყუილი ან შეცდარი, ამიტომ, ვფიქრობ, ურავო არ იქნებოდა, ცოტა უფრო დაწერილებით შევხვარე ამ საკითხზე.

ჯერ სიუჟეტი:

ვიქტორი ამტკიცებდა, რომ დრამატული ოპერის სიუჟეტის შექმნა უფრო ადვილია, ვიდრე კომედიის. „გამაძაფრე სიუჟეტი, რამდენადღაც შეგწევს ძალა, — ამბობდა იგი, — დაკვირვებულის ნერვები, რამდენიმე შეგაძლავა. მკვირბელი უფრო კმაყოფილი იქნება, რაც უფრო გაართულებ დრამატულ კვანძს. კომედიის ოპერაში კი სულ სხვაა. ზომიერ მერე სიცილი ღლის ადამიანს. თუ ოღონე მინე ვადაპარბე, ყურს ადარ გათხოვდა, მოქნარებას დაიწყებს. რამდენაქრე უსაყვედურებიათ ჩემთვის მსახიობებს, მესამე მოქმედებაში აღარაფერს გააჭებს სასიამოლო, ან სამოქმედო. ვანა გამეჭირებოდა ერთი არაა დამწერა ქეთო და კოტესთვის, ან თუნდაც საქო და სიკოსთვის კიდევ ერთი სახუმარო დუეტო მიმეცა, მაგრამ არ შეიძლებოდა. იმდენი იცინა მკვლევარებმა

პირველ და მეორე მოქმედებაში, რომ მესამეში უნდა დასვენო, ერთი თავისუფლად ამონისრქოის, ცოტათი გაიღმოს, უტყუთ, ბარბაღებს და ბაბუისს უკანასკნელ პაექრობაზე, რომელიც მათი პირველი დღის გამაზახილი და დაგვირგვინებაა, ისინამონოს ქეთის და კოტეს გამოარჯებთ, რაიც ამასთანავე სიკეთის, სამართლიანობის გამარჯვებასაც მოასწავებს, და კარგ გუნებაზე წავიდეს შინ. აქ ოდნავი გადაკარბებაც კი შეიძლება მოსაყვლინებელი გახდეს წარმოდგენისათვის. დრამაში კი, პირიქით, რამდენად მეტს დაძაბვ მოქმედებას, უმჯობესია. რაც უფრო მეტად ააღლევ მსუფრებლის გონებასა და გრძნობას, რაც უფრო გაართულვ სიუჟეტს, უკეთესია, ოღონდ, რა თქმა უნდა, ეს სირთულე, ყურადღების ეს დაძაბვა, გამართლებული, ბუნებრივი, რეალური უნდა იყოს⁴.

ვიქტორის უსათუოდ ჰქონდა სიუჟეტური კვანძის გამოყენების, დაძაბვის უნარი და ამავე დროს ზომიერების გრძნობა.

მოვიყვანოთ ერთი მაგალითი:

ვიქტორის მოწინააღმდეგენი ზშირად ამტკიცებდნენ, თითქო „ლეილა“ ასე იმითმ მოეწონა ხალხს, რომ ამ ოპერაში აქტორმა გამოიყვანა ქართული ხალხის საყვარელი გმირი მეფე ბარტყელ. ვიქტორის მართლ აღინიშნება: „საქმე ის კი არ არის, რომელ გმირს გამოიყვან, მთავარია, რა პირობებში გამოიყვან ამ გმირს, როგორ სიტუაციას შექმნი, რამდენად დაძაბვ მსუფრებლის ყურადღებას გმირის ბედობილბიანობით, რა კარგადაც არ უნდა იყოფდეს მსუფრებელმა ამ გმირის ბიოგრაფია (ზომ ყველამ იცოდა 18-20 წლის ქაბუკი მეფე ერეკლე ვეზირს არ მოეკლავს, რომ თავისი სატრფოსათვის ესამონებინა), იგი შინც ღელავს საყვარელი გმირის გამო. მთავარია, როგორ გამოიყენებ ამ სიტუაციას, რამდენად გაიტაცებ მსუფრებელს, თორემ ბევრი ხალხის უსაყვარლესი გმირი გამოუყვანიათ სხვადასხვა ნაწარმოებში, მაგრამ ყოველთვის როდი იწვევს აღტაცებას მსუფრებელში“.

მაგალითისათვის ვიქტორს მოჰყავდა და არაყვირის ოპერა „შოთა რუსთაველი“. დიმიტრი არავიშვილს, როგორც უკვე აღვნიშნე, თავისი ხალხი ნიქით, აგრეთვე, ცოდნით, ოსტატობით ვიქტორი თვლიდა მეტად ძლიერ და სურვიოზულ კომპოზიტორად. და, აი, ასეთმა ძლიერმა კომპოზიტორმა გამოიყვანა თავის ოპერაში თამარ მეფე. თამარ მეფე ხომ ქართველი ხალხის უსაყვარლესი გმირია? იგი მას ღვთაებად, ყოველივე საკეთის, სიბრძნის განსახიერებლად წარმოსახავს. მართლაც, ბრძენი, ქეთილი, მზეთუნახავი, უნაკლო... აი, ეს გმირი გამოდის სცენაზე და რა აღჭრათვანებას იწვევს? არავითარს რატომ? არ უყვართ თამარ მეფე? არა, მხოლოდ იმიტომ, რომ არ არის

საკმარისი მართლ გამოიყვანო ხალხის საყვარელი გმირი; მთავარია, როგორ გამოიყვან მას, რა პირობებში და რა გარემოცვაში? წინ უნდაც შოთა რუსთაველი, რა გრძნობებს? წინ უნდაც ამ ოპერაში? რადაც სიბრალულსა და თან სინანულს, ნუთუ ასეთი იყო შოთა, ქართველი ხალხის და მსოფლიოს მთავარი აღიარებული გმირი. რატომ ხდება ეს? მუსიკა ხომ შესანიშნავია. რადა ღირს მართლ არაბის არიოზო, შოთას არია, გუნდი, ორკესტრი, ყველაფერი ესე იგი, არ არის საკმარისი კარგი კომპოზიტორი იყო, რომ კარგი ოპერა დაწერო. საჭიროა კიდევ განსაკუთრებული ნიჭი მუსიკისა და სიუჟეტის შერწყმისა. რა თქმა უნდა, თუ ნამდვილი კომპოზიტორი და მუსიკოსი არა ხარ, ეს განსაკუთრებული ნიჭი ვერ გიშველის. ეს ისეთი, როგორც, მაგალითად ყველა კარგ მწერალს, როდი შეუძლია კარგი კინოსცენარის დაწეროს. აქაც აუცილებელია განსაკუთრებული ნიჭი და უნარი. ზშირად რა ვინდ რა კარგად გააბრებული ლიტერატურული ნაწარმოებაც არ უნდა იყოს, სცენარიც, ვერ აღწევს მსუფრებელამდე, ვერ იწვევს. იმ ემოციებს, რაიც უნდა გამოიწვივა, რისთვისაც იყო შექმნილი ეს ნაწარმოები.

საქართველოში, — ამბობდა ვიქტორი, — რატომღაც, რა კარგი მუსიკოსიც არ უნდა იყოს კომპოზიტორად არ მიაწინათ, თუ ოპერა არ დაწერა. ეს კი სრულებით უმართებელი და მცდარი აზრია. შოპენს არც ერთი ოპერა არ დაუწერია, მაგრამ ნეტაც ბევრი გვეყვდეს მაგიოსთან კომპოზიტორი. ბეთოვენს, რომელიც მსოფლიო მუსიკის უბადლო, მიუწვდომელი მწვერვალია, აქვს ოპერა „ფიდელიო“. რა თქმა უნდა, ცუდია ამ სუსტიო, ვერ იტყვი, იგ? ბეთოვენმა მაგრამ თვითონ ოპერა, როგორც სცენიური ნაწარმოები, არ არის გამარჯვებული. არ შეჩნა საოპერო სცენას, როგორც სხვა, მუსიკალური ამ მხატვრული თვალსაზრისით ბევრად უფრო სუსტი ნაწარმოები. და თუ იღვმება, უფრო კონცერტის სახით, ამ კიდევ მუსიკალური სკოლის თუ კონსერვატორიის საქმენებელ, საგამოდო სადამოებზე. იმასაც ვერ იტყვი, რომ ოპერა სუსტ, უმნიშვნელო სიუჟეტზე აგებული, ამ მთავარი გმირია მკრთალი, თუ ნაძალადელი. არა, თავისუფლებიანათვის მებრძოლი, ხალხის მტარავალი დაუძინებელი მტერია, ამ ხალხისათვის მსხვერპლად შეწირული ფიდელიო უსათუოდ დიდ თანაგრძნობასა და სიყვარულს იწვევს. მაგრამ მთლიანად ოპერა ძნელად მოსასმენი, მოსაყვენია. ბეთოვენის სიმფონიებს ვატაკებთ. სულმოთქმულად უსმენ, ოპერა კი, სადაც ეს შესანიშნავი გმირი იტანება და იღვმება ხალხის კეთილდღობისათვის, ვერ იწვევს ისეთ ემოციებს, როგორიც მოსალოდნელია. ამავე დროს ჩვენ ვიცით მრავალი ოპერა ბევრად უფრო სუსტი კომპოზიტორის მიერ შექმნილი, სადაც ზშირად არც თუ მთავარი გმირია თავისთავად ისეთი მიმზ-

დელი თუ მნიშვნელოვანი, როგორც, ეთქვით, ფედელიო, მაგრამ მისი ბედი, მისი განდობილი უფრო ვიტყვებით და გაუღლებით, ვიდრე ეს შესანიშნავი პიროვნება, უდიდესი გენიის მიერ შექმნილი. ესე იგი, ვიქტორის აზრით, თვითონ ოპერის სიუჟეტს, ლიბრეტოს უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა, თითქმის ვადამწყვეტი, ცხადა, თუ იგი ორგანიზულად შერწყმული იყო მუსიკასთან.

ჰოდა, ვიქტორმა თავისი დრამატული ოპერისათვის იიღო ისევე ა. ცაგარლის პიესა „ლევის ქალი გულჯავაიზი“. ეს პიესა არ იყო ისე პოპულარული, როგორც ხანუშაა, არც თუ ისე ზნობრივ იდეებზეა სცენაზე იმ ხანებში, მაგრამ ვიქტორი, ალბათ, დანტერესდა დრამატული კენჭით, რომელიც საფუძვლად ედგა მას. ვიქტორმა აქაც თავისებურად დაამუშავა სიუჟეტი. პიესაში, მაგალითად, ერეკლე მეფის მხოლოდ ერთი გეზირია გამოვლენილი, რომელსაც გულჯავაიზი შეეცდენს და მისი გულის მოსაგებად მეფის მკვლელობას განაზრახვინებს. ვიქტორმა გამოთქევინა ორი: რევეზი და თეიმურაზი და მათი მპყრობით გააძლიერა სიუჟეტის კენჭი. პიესაში სრულებით არ არის როსტომი — ხევსურა, რევეზის მსახური, აქ კი, ოპერაში, იგი საკმაოდ მნიშვნელოვანი სახეა და ასე შემდეგ...

მე მიწდა ერთგვარი ანალიზი გავუყვით ამ ოპერის ლიბრეტოს, რომ უფრო ვსაყავი იყოს, თუ როგორ მუშაობდა ვიქტორი თვითონ სიუჟეტზე მის დრამატულ არსზე. დავიწყით თავიდან:

პირველი მოქმედება, რაღაც დღესასწაულია ლევის ქალის ლეილას სამფლობელოში. ღრეობა, ცეკვა, სერდერა... როცა მხიარულება უბაღეს წერტილს აღწევს, გამოჩნდება დღეობა უცებ შეწყდება უოველივე, როგორ, — მრისხანედ მიმართავს ლეილა თვისტომებს, — „ოქვენ აქ ცეკვავთ და ლხინობთ, როგორც მამაჩემი მკვდარია? (უნდა ითქვას, შესანიშნავი იყო ამ როლში ცნობილი მომღერალი ე. პარინკინა, ლამაზი, ტანადი; სუფთა, ძლიერი ხმა ჰქონდა). მერე ვინ მოკლა იგი? — განაგრძობს ლეილა, — საზარელმა, საზოხარმა მეფე ერეკლემ!“

დარცხვენილი ხალხი თავაჩინდრული ღმს. ლეილა მიმართავს თანამემამულეთ. იგი მოითხოვს შერისძიებას.

— აღარ არიან ჩვენში რაინდები? აღარავის უდღეს სისხლი ძარღვებში? აღარავის ეწვის გული, რომ საყვარელი ბელადი მოგვიკლეს?

ახალგაზრდები ხანჯლებზე იტაცებენ ხელს და ფიცსა სდებენ შერი იძიონ — ახლავე შხადა ვართ საზრძოლველად! წაივდეთ, თავს დაუხსნათ მტერს! მოკლათ მეფე ერეკლე!

— არა, — შეიჩვენებს მათ ლეილა, — ქართველია ვართ ძლიერია? აშჯარა ომში მათ ვერ და ვამარცხებთ. ღმს უნდა მოკლათ ერეკლე, მაგრამ ფარულად, ზემად, მაშინ მოსიძობა და გაქრება ქართველთა ძლიერება. ვინ არის ვმირი,

ვინ ითავებს შეიპაროს ქართველთა შერთს და მოკლას ერეკლე! — მოუწოდებს ლეილა — ვფიცავ, ცოლად მართ ომსა გფევეში ვინც ერეკლეს მოკვეთილ თავს მომიტყვას! ვინც გამოდის ახალგაზრდა ლეი, სულეიშანი და აცხადებს:

— მე წავალ, ან ცოცხალი არ დაებრუნდები, ან ერეკლეს თავს მოგიტანი!

ხალხი ლეილას მეთაურობით გზას უღოცავს ჩაინდს და საზვიმოდ აცოლებს მას.

— სიკვდილი, სიკვდილი ერეკლეს! — ვაიძვის.

ემშვება ფარდა.

მაყურებელი უკვე აღდგებულაა ერეკლეს ბედი, თუმცა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ყოველმა ქართველმა იცის, რომ ერეკლე მეფე არავის არ მოუტლავს, მაგრამ სიუჟეტის კენჭი უკვე ისე ძლიერად წარმართა, იმდენი ექსპრესიით თვითონ ლეილასა და მთელი ამ ხალხს საქციელში, რომ მაყურებელი გიტაცებელი და მოგადობელია.

მასსოვს, ფარდა რომ დაეშვა, ერთ ხანს სიჩუმე ჩამოვარდა, თითქო შიშმა შეიპყრო ხალხი, მხოლოდ მერე იკრიალა ტამში მსახიობების და თვითონ ავტორის დასაჯილდობელად.

მეორე მოქმედება. წალკატი ლეილას საყოფელში. ლეილა და მისი მოახლე ასია. ლეილა ელის სულეიშანს, ღელავს, შესძლებს თუ არა ჰაბუტი შეასრულოს აღთქმა. ასია ამშვიდებს ლეილას, არწმუნებს სულეიშანს ვაყიკობაშია — არა, — ამბობს ლეილა, — ერეკლე ზრძენია, იგი თავდაფიწყებთ უყვარს თავის ხალხს, არც თუ ისე აღვილია მათი მოტყუება.

გაორჩნდნენ ლეკები. დამუხრებულნი, თავდახრილი. სულეიშანი დაიღუბა. ერეკლეს თვით გამოეგზავნია მისი დედა ლეილასთვის, ლეილა უშეძრუნებელია. სწყველის ერეკლეს, თავზარდაცემული, გააფთრებელი, სასოქარკეთილებშია ვარდება დამუხრებელი ლეკები ვიზინევიან. უშწუოდ იმტრევეს ზელებს ლეილა, ალას ევეღებთა უშველოს, ასწავლოს ზეჩხი ერეკლეს დასაღუბავად.

ამ დროს გამოჩნდება რევაზი, მშვენიერი ქართველი ჰაბუტი, ერეკლეს საყვარელი ვეზირი. რევაზს უყვარს ლეილა. ლეილა კი თვალთმაქცობს, სიყვარულს ეფიცება რევაზს, ოღონდ ცოლად გაყოლაზე უარს უცხადებს. რევაზი ვაოვნებულია:

— რატომ, მამ არ ვიყვარე? მატყუებდი?

— არა, — ამბობს ლეილა, — მიყვარხარ, მაგრამ... შენ კარგად იცი, მეფე ერეკლემ მოკლა მამაჩემი, ფიცო მატყვს დაუბუდი, არ გაუთხოვდები, სანამ ერეკლემ შერთს არ ვიძიებ. მოკლათ ერეკლე და შენი ვიქნება.

— რას ამბობ, ლეილა! — აღშოთთებულია რევაზი, — როგორ, მე მოკლა ჩემი მეფე ერეკლე! ვერაგულად მიეგპარო მას და... არასდროს!

— მამ არ გყვარებია!
 — გონს შიდი, ლეილა!
 რევაზი ეფიცება სიყვარულს, ვეერდება ხელი აიღოს ამ ვანზრახვამზე:

— მეფე ერეკლეს ზომ ფარულად არ მოეცა ეს მამაშენი. პატრიოსან ორთაბრძოლაში გაიწვია იგი და სძლია, შენ კი მაქვსებ ქურდულად მიიყვარო ჩემს ბატონს, ჩემს მეფეს და მოკლა! ო, ლეილა, უარყავ ეგ სიტყვა, — ვეერდება რევაზი სიყვარულ არსებას, მაგრამ ლეილა მტკიცედ მოითხოვს თავისას.

— შითხარ. მოკვლავ თუ არა ერეკლეს?
 — უთხრებდა უკანასკნელად.
 — არსდროს! (რა თქმა უნდა, აქ ტამის გრილია).

— მამ, სამუდამოდ გამშორდი!
 რევაზი, თვითონაც აღფრთოვებული, ეძლიება ლეილას. ლეილა შედის თავის კოშკში.

გაოგნებული რევაზი მართო ზის წაღოტ-წი, სასოწარკვეთილი, ვაუბდღერებელი, რომ სამუდამოდ დაქარგა სიყვარული არსება. უახლოვდება ერთგული მოხუცი როსტომი (როსტომის როლს ასრულებდა შესანიშნავი ბანი — ისეცა, იგივე ფინე აქოთო და კოტეშო შექმნა მაყარ კოტრაიშვილის სახე). ტარმაგი, ჭკვიანი ჩაინდი, რევაზის ერთგული ბეჭართანა და: შეგობარი. როსტომი ამშვიდებს რევაზს და უმხელს—ტყუილად განიციდი ასე, ლეილა თვალთმჭვლობს, არ უყვარხარ, იგი ორგულია, თეიმურაზის მსახურმა მოიხარა, ლეილა მისაც ისევე ეალერსება, როგორც შენ. მისაც ისევე ეფიცება სიყვარულს.

რევაზს არა სყვარა ლეილას ორგულია. თეიმურაზიც ხომ მეფე ერეკლეს ვეზირია, მისი უსაყვარლესა შეგობარი, შეუძლებელია.

— მერწმუნე, — ეუბნება როსტომი, — არა გყვარა და დაეცადოთ, საცა არის თეიმურაზი გამოჩნდება თავისი მსახურით, სწორედ იმან მაცნო ეს ამბავი.

მართლაც, შორით გამოჩნდება თეიმურაზი. რევაზი და როსტომი მიიშალეებიან. ლეილა ისევე კისკისითა და მოწვევებითი სიყვარულით მიეგებება თეიმურაზს როგორც რევაზს შეტევა და და მსაც ეალერსება. აღფრთოვებული რევაზი ედღარ მოითმენს, სადაროდან გამოვარდება და ხმალს იშაშველებს. რევაზი და თეიმურაზი ერთმანეთს ებრძვიან. შესანიშნავები იყენენ თეიმურაზისა და რევაზის — ამ ორი ულამაზესი ჭებუკის — როლში სანდრო ინაშვილი და ჩვენი ბუბუბუ — ეანო სარაჯიშვილი. ერთი უფრო შემართებული, უფრო ვაკაცური, მეორე უფრო ლამაზი, ნაზი, რაღაც თითქო უფრო ვანყენებელი მეოცნებე, უფრო მოხიბლული ამ ცბურთი ქალით, უფრო დამყერი და აწყოლი. ჩაინდები შეიბეზვიან, მაგრამ ლეილა შეატყობს თუ არა თეიმურაზს სძლევენო, შეუში ჩაუვარდება მათ. მას არ უნდა თეიმურაზის დაღუპვა, რადგან იმედი აქვს, რომ მას უფრო ადვი-

ლად დაიყოლებს თავის სურვილზე, ზემურზე ლეკები მოვარდებიან. გაბრაზებულენი, რომ ორმა ქართველმა ვაბუნა ლეკეთნი შეჯგუფლნი მათი მთავრის ქალის შემფრთხვებ, მისიველად მიცევილებიან ჩაინდებს.

— სიუკელი ორივეს! — გაიძახის ხალხი.
 — არა, — შეიარხობს ლეილა, — თავი დანებებო, ხელი არ ახლოთ!

გააფრთხილებელი რევაზი სტოვებს ვერავი ქალის ბუნავს. თეიმურაზი კი ლეილასთან რჩება. მთავრებელი ლეილას: რად დარჩა თეიმურაზი, ვითოდ დაიყოლიოს ლეილა და თავისი ყალი სიყვარულით და აღერსით ათქმვეინოს ის, რაიც რევაზს ვერ დააცდენინა. ასე თავდება მეორე მოქმედება.

შესამე მოქმედება მათში მიმდინარეობს. მეფე ერეკლე თავისი ამალით სანადიროდ გამოსულა. თვითონ ერეკლე ჭერ არა ჩანს. გამოჩნდება თეიმურაზი. მას შორიახლო, როგორც ლანი, დასდევს რევაზი და მისი ერთგული როსტომი. რევაზი ეჭვობს, რახან ლეილამ შეიარღობა თეიმურაზი, შეიძლება კიდევაც დაიყოლია მეფის დალატებო. როსტომი ეციხება: რევაზს რატომ არ ვეტყვიო მეფეს, რომ თეიმურაზს მისი მოკვლა უნდა.

— არა, როსტომ, მეფეს იხე უყვარს თეიმურაზი, არ დაგვიჭერებს. იქნებ ცილიც კი დაგვიწამოს და გაგვაძევოს, მაშინ კი თეიმურაზსაც მეტი საშუალება მიეცემა თავისა შეიბნელი განზრახვა შესარულოს. არა, მეუბნები თვალი უნდა გვიჭიროს თეიმურაზზე, ერთ წუთს არ მოვიშორდეთ, რომ იარაღით ხელში შევესწროთ და ვამბოლოთ. სხვა გზა არ არის!

— რომ დაგვასწროს და მოკვას მეფე? — წუხს როსტომი.

— არ უნდა დაგვასწროს. ბედი ასე არ გავწირავს. დამიყრე, ფხიზლად ვიყოთ და ჩვენი სიფხიზლით დაეცაეთ მეფეს.

მეფის მსხუბულები, მეომრები, მონადირეები მხიარულად ერთობიან და ნანადირებს შეეცევიან. მოშორებით რევაზი და როსტომი საუბრეგონე ფხიზლად დგანან, თვალს არ ამორებენ თეიმურაზს. თეიმურაზი კი გაოგნებული, ფერწასული, საოცრად ვატაწულ სახით ყულებტარით იწეის. ნუთუ გაიშვებებს მოკვას თავისი სიყრმის მეგობარი, საქართველოს მეფე, ჩაინდი ერეკლე? რევაზი და როსტომი მონადირეებში გარეული თვალს არ ამორებენ მას. გამოჩნდება მეფე ერეკლე. იგი მთის ბილიკით ჩამთრბის. ახალგაზრდა, თერთ ჩოხაში გამოწყობილი, პატარა კახის ცნობილა სურათი რომ არის, სულ ისეთია. ამ როლს კარგად ასრულებდა გიორგი თუმანიშვილი. საოცარი მსგავსება. სხარტი მიხერა-მოხერა, ცოცხალი სახე.

ერეკლეს გამოჩენას ხალხი ტამის გრილით ზედება. იმდენად დამაბულია მდგომარეობა, იმდენად აღზნებულია მყურებელი ორი წინა

მოქმედებით: შურისგებით ანთებული ლეილას თვალმამკობით, რევების და თეიმურაზის შერყენებით, თუ რევების და როსტომის მღელვარებით, რომ ამ სიტუაციაში საყვარელი გმირის გამოჩენა ოვაციებს იწვევს.

ერყელ მშვენიერ ვენებაზეა ვერძლით მოთხრობს თავის საყვარელ თეიმურაზს, იწყება ღრუბლაში. მრავალწამიერი, ცეცხლ-თამაში. მაგრამ ამ მხიარულებას მალე სწყვეტს უცებ ამოვარდნილი ქარიშხალი. მონადირეები იშლებიან, სცენაზე ჩამოხრდილება. ერთი შეთქმის ტენა, ძახილი. კოკისპირული წვიმა, აღარც თეიმურაზი, აღარც მეფე აღარ ჩანან. სად არიან, ხომ არფრთხილ მოხდა? ტექსტ-ქუხილის ვრთაილი... ფარდა.

პატარა მუსიკალური ანტრაქტი, ქარიშხლის გამოშატველი მუსიკით.

იწყება მეორე მოქმედება. დარბაზი ლეილას კოშკში. ბუხარის ანთია. აღდგენილი ლეილა მოუხვეწილად ძრწის სცენაზე, ვეღარც ასია ართობს თავისი ტყბილი სიმღერით თუ ზღაპრით — „იყო ერთი მეფის შვილი“.

— გაჩურღი, ასია, — აწყვეტინებს ლეილა, — რა თქმა, სად არის თეიმურაზი ეს ქარიშხალიც ჩემს სატანჯველად ამოვარდა. თეიმურაზმა შიშობა, დღეს მეფე ერეკლე სანადიროდ იქნებათ ახლა-მხალი მთებში. თუ მოასწრებს, დღეს უნდა მოასწროს. მეშინია, ვათუ რევებმა ეჭვი აიღო და მიუხედა განზრახვას. ნუთუ ვერ შევისრულებ გულს წაფილს, ნუთუ ვერ ეძიებ შურს, ოჰ, საზარელო, საზიზღარო მეფე ერეკლე, ნეტავი ხელში ჩამოვარდებოდე! ისმის კაცური.

— ვინ არის, მობრძანდი! — მიტრიალდება ლეილა, — ალბათ, თეიმურაზია! — შესძახებს და კარისაკენ გაეშურება.

იღება კარი. კარის ღირზეზ დგას მეფე ერეკლე. თეთრ ჩოხაზე შავი ნაბადი მოუგდია. ერთ წუთს ლეილა და ერეკლე დგანან უძრავად. ლეილას არასდროს არ უნახავს ერეკლე. ისინი ერთმანეთს არ იცნობენ.

— ვინა ხარ? — ეკითხება ლეილა.
— მეოპარი ვარ მეფე ერეკლესი, მასთან სანადიროდ ვიყავი. ქარიშხალი ატყდა და უცებ ჩამოხრდილა. ცა და მიწა ინგრევა. დავიფანტე. ბევრი ვიხეტილა ტყე-ღრუბში, დავიქანტე, დავსველდი, შემიფარე, ლამაზო, ვიდრე ქარიშხალი ჩადგება.

— მობრძანდი, სტუმარი ღვთისაა, მოისვენე, — ეუბნება ლეილა.

ერყელ შემოდის, იქვე, დარბაზის სიღრმეში ტახტზე მიწევება, ნაბადს წაიხურავს. ჩაეძინება. დარბაზში ისეთი სიჩუმეა, ბუხის გაფრენა ზარბაზნის ხმად მოგვეჩვენება. ერეკლე თავისი დაუძინებელი მტრის ბუნავში მარტო, უიარაღო, მძინარე!

მაგრამ ლეილამ რა იცის ვინ არის ეს სტუმარი? იმედის ნაეჭრქალი უნათებს გულს. —

უცებ ჩამოხრდილა, დავიფანტე, იქნებ თეიმურაზმა დრო იხელთოს და მოსტყოს ერეკლე. ხომ დამხარდა...

ისევე გაისმის კაცური და ახლა თეიმურაზი შემოდის, დაღლილი, დაქანცული, საშინელი ეჭვებით გაოგნებული, ნატარჯი.

ლეილა აღტრთოვანებული ეგებება: — რა ჰქენ, მოჰყალო? თეიმურაზი შეკრთება.

— არა, ლეილა, რევებმა ვგონებ ეჭვი აიღო, თვალს არ მაშორებს. გაეწვალდი, ქარიშხალიც ჩემს ჯიბრზე ამოვარდა. მეფე თვალს მიეფარა, ვეღარ ვიპოვე, დავსველდი, გაგვივდი... ლეილა თავს ეკლებს. ეს ხომ ერთადერთი იმედია შურის გებისა.

— მოდი, გათბი, დანაყრდი, — ბუხართან მიჰყავს, ეალერება, უყვავებს.

უცებ თეიმურაზი შენიშნავს, რომ დარბაზის სიღრმეში ტახტზე ვიღაც წევს ნაბადწაბურული.

— ვინ არის იქ? — შესძახებს ეჭვით შეპყრობილი.

— მეფე ერეკლეს ვიღაც მებრძოლი, გზა ახწევა და თავმსადაგი მოხვდა.

— არა, შენ მე მლაღატო, ეს რევებია! — შესძახებს თეიმურაზი, მძინარეს მივარდება, ნაბადს ახდის და ადგილზე გაქვავდება.

ლეილა კი იცინის, დაცინის თეიმურაზის ეჭვიანობას. თეიმურაზი გონს მოვა.

— გაჩურღი, ლეილა!

— რა მოხდა, ხომ დაწმუნდი, რომ რევებია არ არის?

— რევებია არ არის, მაგრამ... — თეიმურაზს ხმა ჩუქვარდება.

— ოჰვი, ოჰვი ვინ არის?

— ლეილა, ეს ხომ თეთი მეფე ერეკლეა! — შესძახებს თეიმურაზი და სასოწარკვეთილი სახეზე ხელებს აიფარებს.

— ოჰ, ალაჰ ჩემო, გმადლობ, რომ საზიზღარი, საძაგელი მეფე ერეკლე ხელთ ჩამივდე! — აღტაცებულია ლეილა, — ჩქარა, ახლავე ხანჯალი დაკარგი გულში — ლეილა ეხვევა თეიმურაზს, რომ მოუღუნოს ნებისყოფა და გონება დაუბნელოს, გაატანს კიდევ თავისას, ხანჯალს აამართუნებს გონებაწართმეულ, მთრთოლვარე თეიმურაზს და ამ დროს გაისმის დამბანის ხმა.

მეფე ერეკლე ზეზე წამოვარდება, თეიმურაზი ხელშია აღჭირვილი. სარკმლიდან შემოცველდებიან რევები და როსტომი. ისინი ფეხდაფეხ მოსდევდნენ თეიმურაზს და კიდევ მოუხსრის. აღტაცებული ტაშის ვრთაილი, შეძახილები ფარავს მოღერლის ხმას და ორკესტრსაც. მსახიობებზე მოღერებული არიან ვრთხანს ადგილზე გაშვდნენ, სანამ მამურების აღტაცება მინელებდა და მათი ხმები ისევე გასაგონი ხდება. მეფე ერეკლე გაოცებული შეპყრებს თეიმურაზს.

— შენ ჩემი მოკვლა გინდოდა, თეიმურაზი!

რას? — ძლიერ გასაგონად ეუბნება იგი სიყრბის მეგობარს, და მერე უკვე ძლიერი, შეუდრეკელი ხმა გაისმის: — თეიმურაზ, შენ უღალატე შენსა სამშობლოს, შენ უღალატე მთელ საქართველოს!

ისევე ტანის გრილი და უფრო ძლიერი შეძახილები... შეძახილები.

— არა, მეფე, — ამბობს თეიმურაზი, — გრძნობამ დასძლია გონებას, ვიხივ ვამატო, მეფე! — ხანჯალს ჩაიკეცს გულში და უსულოდ ედგა.

სცენა თანდათან იცვლება მეფის მეორებით. მღვდლარსა, ჩოჩქოლი. ლეილას უნდა დრო იხელთოს: „ან ეხლა, ან არასოდეს!“ — შესძახებს, თავის პატარა ხანჯალს იძრობს და მეფეს მივირდობა, მაგრამ რეჟისორი უხიზლად არის, იგი უფოყმანოდ ჩასცემს ხანჯალს საყვირელ არსებებს. ლეილა კვდება. ტანში, ოვაციები, ფარდა ეშვება.

ამ თითქოსდა მეტისმეტად დაძაბულ სცენებს, ამდენ უსულო გეჰმს სცენაზე, მაყურებელი სრულად ბუნებრივად აღიქვამს და, გვიჭრბობ, იმიტომ, რომ მთელი მოქმედება, ლეილას დროებაზე თვით ლეილას პირველი გამოსვლიდან, მისი პირველი მოწოდებიდან — მოკლან ერეკლე, ამ უკანასკნელ აქორდამდე — თვითონ ლეილას დაღუბამდე, ისე დაძაბულია, თან ისე ბუნებრივად ვითარდება, ისე თანმიმდევრულად მატულობს დრამატუზმი — ჯერ მკვლელობა გავაგინა, მერე რეჟისორი და თეიმურაზის შეცდენის ცდები. შემდეგ ექვები, დაიყოლია თუ არა ლეილა თეიმურაზი, ამ უკანასკნელის მერყეობა, განცდები. ისიც, რომ რეჟისორი უარყოფს ამბოლოს თეიმურაზი და ამით თითქოს სათუთად ხდის მეფის უნებულობას, და ბოლოს, როცა მეფე ერეკლე უიარაღო, მხლებლების ვარდზე, მარტოდმარტო შემოდის ლეილასთან და დაღლილ-დაქანცული იძინებს კიდევ მტრის ბუნავში, თითქოს ზეარაკად მიცემული ამ გაფთხობებულ ქალის ხელში... როცა ლეილა გაიკვება, რომ მის კომპიში მეფე ერეკლეს სძინავს, და დაიყოლიებს კიდევ უნებისყოფი თეიმურაზს ხანჯალი აღმართოს, მაყურებლის ყურადღება, მღვდლარება თუ გატაცება ამ ზომამდეა დაქიშული, რომ აქ რა გინდა რა დაძაბვა იგი ისროლე, რა გინდა რა ხანჯლები ატრიალე, იგი ყველადფერს აიტანს, მიიღებს და დაიჭრება; ოდნოდ მოქმედება რომ არ იყოს წინასწარ ასე მომზადებული, ყურადღება ასე დაძაბული, მაშინ, რა თქმა უნდა, ამ ხანჯლების ტრიალს, ამ ფანჯრებიდან სროლას არავინ დაიჭრებდა და ირწმუნებდა.

ოპერა „ლეილა“ დაიდგა 1922 წელს და ისეთივე წარმატებით მიდიოდა, ისევე აღტაცებით მიიღო იგი მაყურებელმა, როგორც „ქეთო და კოტე“, მაგრამ ეს ის დრო იყო, როცა ჩვენს საზოგადოებაში ჯერ კიდევ მოიპყრებოდნენ ელემენტები, რომელთაც არ ესმოდათ ჩვენი

ხალხის კეთილდღეობა და ყოველგვარი საშუალებების ეჭმდნენ, თავისი ცრუნებით-ცრუნილი განწყობილების გამოვლინებისას. ეს ხალხი ჭარბად მიაწყდა თეატრს, „ლეილას“ მეორე და მესამე წარმოდგენაზე. ლეილას დაღუბას და ერეკლეს გადაიჩინას რაღაც სხვა ელფერი მიაწერეს, მოაწყვეს მთელი ობსტრუქცია: იტყდა ერთი ყვარილი, ვითომდა პატრიოტული გამოხატულები, უმსგავსო შეძახილები.

ვიქტორი აღმოვითებული იყო.

მახსოვს, მესამე წარმოდგენის დასასრულს ჩვენი ლეილაში ამ უმსგავსო საქციელით შემოწუნებულმა ვიქტორმა წამოიძახა: „რა ეჭა, გამოვალ, ვიყვარებ ერთს, დანიშნდნენ, წავიდნენ, სადმე მოედანზე იყვირონ, მე რას მერჩიან, ამით ხომ მარტო იმას მიიღწევენ, რომ ოპერას მოაძინებენებნო“. რა თქმა უნდა, არ გავუშვით, ეს ხომ პირდაპირ რაღაც მიტირგის მსგავსი გამოვლოდა.

ვიქტორი მართალი აღმოჩნდა, ოპერა მოიხსნა. მთავრობის დადგენილებაში პირდაპირ ეწერა: „რადგან ჩვენი საზოგადოების ზოგიერთმა ელემენტმა ოპერა გამოიყენა თავისი ნაციონალისტური ზრახვებისათვის, ოპერა დროებით მოიხსნას სცენიდან“.

გავიდა დრო. ეს ელემენტები გაიფანტნენ, გაქრნენ. ყველა მიხვდა, სად და რაშია ქართული ხალხის გამაჩვენება და ბედნიერება. წარსულს თავისი ადგილი მიეცეთყოფ, აწყაოს კიდევ თავისი, ნამდვილი, საღი პატრიოტული გრძნობით აღფრთოვანებულნი, ჩვენი ქვეყნის სუავითეონი შეილება თავს სდებენ სამშობლოსათვის, მშვიდობიან შრომაში თუ ბრძოლის ველზე.

მეფე ერეკლე, დავით აღმაშენებლის, თამარ მეფის და მკრავლი სხვა წარსული დროის სახეები არა ერთბაშად გაბრწყინებულა ჩვენი პოეზიის, პროზის ფურცლებზე, თუ სცენაზე. არავის მოსვლია აზრად ამ საყვირელი სახეების გამოჩენა რამე ბნელი ზრახვებისათვის გამოყენებინა.

ოპერა „ლეილასაც“ აღმათ ჩქარა იხილავს ჩვენი მაყურებელი და საკუთარ მსჯავრსაც გამოიტანს.

საინტერესოა, რომ ვიქტორი მაინცდამაინც არ განიცდიდა „ლეილას“ მოხსნას. მაშინ კი ლეილა, რომ ზოგიერთმა მაყურებელმა ასე გამოიყენა ის ხალხს პატრიოტული გრძნობა, როცა ისუღმდებულა ოპერას. მაგრამ მერე, იმ დამსკვე, შინ რომ დაებრუნდით, საოცრად კარგ გუნებაზე იყო.

„რა ვუყო, რომც მოხსნან, ჩემი ბრალი არ არის, ამით არც ოპერის ღირსება ილახება. ვავა დრო და „ლეილა“ თავისას მოიპყოს.“

ძალიან უყვარდა ეს ოპერა, თითქმის ისევე, როგორც „ქეთო და კოტე“ და სწამდა მისი გამაჩვენებისა. მის ხომ საოცარი ალღო ჰქონდა, წინასწარ აფასებდა, წინასწარ ჰპრეტდა ზოლ-

წყობილი მისდამი, მუდამ თანაუგრძნობდა და ახალსებდა, მაგრამ რუსები რომ იტყვიან:

«Любит царь, да не любит псарь».

აი, ასე იყო ნამდვილად.

ჭერ ხომ ყოველი მისი ახალი ოპერისა თუ სხვა ნაწარმოების დადგმა-შესრულების წინ ერთი ვიი-უბედურება ატყდებოდა. მუდამ გამობტბებოდა ვიღაც: «ეს ქართული მუსიკა არ არის, ან როგორ შეიძლება კინოტეატრის და მაქანკლეების გამოყვანა სცენაზე, თქვენ რუენით ქართულ ხელოვნებას» და სხვა ასეთები.

აქ კი ყოფნიდა ვიქტორის უნარი და გამტანობა, რომ ყველასათვის საყადრისი პასუხი გეცა ერთხელ. ვგონებ, «ლუილას» განხილვისას სულ სასაცილოდ აიგლო, თურმე, ყველა, და თავისი იუმორით აღსავსე საბოლოო სიტყვა (იგი უდავოდ ენამახვილო კაცი იყო და პოლემიკის ნიჭიე ჰქონდა) ასე დაამბოლოვა თურმე: «დიდ წარმოდგენას განზადებთ, დესწარით, ისამოყენეთ, დასაწყისი სრულ რვა საათზე». ეს ხომ ტონის სიტყვებია ლეონკოვლის «გამბაზების» პროლოგიდან. ვიქტორმა სრული ხმით იმღერა, თურმე, ეს სიტყვები და ჰაერშიე მოხაზა მ — როგორც ამას ხატოვანად ასრულებს ტონით», თითქო განგებ შშეწიერ ხმაზე იყო იმ დღეს, ყვებოდნენ შემდეგ ამ ამბის დამწერეთ.

შგონი, მხოლოდ ერთ ადამიანს არ უღალატნია, გული არ უტყენია მისთვის, ეს გახლდათ ალექსანდრე წუწუნაე. მას მუდამ სწამდა ვიქტორის და რითაც შეეძლო, ხელს უწყობდა.

ვიქტორის ბედი იყო, რომ მაშინ თბალისის ოპერის ხელმძღვანელი ცნობილი რეჟისორი და საზოგადო მოღვაეე ალექსანდრე წუწუნაეა გახლდათ.

ის რომ არა, ვიქტობ, ძალიან გაეჭირდებოდა ვიქტორის და შეიძლება დაგვიანებოდა კიდეე საზოგადო ასპარეზე გამოსვლა. ა. წუწუნაემ პირველვე გამოჩენისთანავე იკრძინო და იწამა ვიქტორის ხალასი ნიჭი. ზემოთ უეეე ეთქო, როგორ აღუდგა იგი წინ ზოგიერთ საემოდ ავტორიტეტულ პირებს და კავტორიულად მოითხოვდა «ქეთო და კოტეს» დადგმას. მაშინ ხომ არავინ იცნობდა ვიქტორს, არც მის ოპერას.

წუწუნაემ ყველაზე ადრე და ყველაზე ნათლად დინახა ეს ოპერა, განწერტა მისი გამარჯევა, გაიტანა მისი დადგმის საეთობი და უმალვე შეუდგა საქმეს. არც შეეცდარა. «ქეთო და კოტემ» ბრწყინვალე გამარჯევა მოუტანა როგორც ავტორს, ისე მის პირველ დამდგმელს. ვიქტორის ხანმოკლე შემოქმედებით გზაზე ალექსანდრე წუწუნაეა მხარში უდგა მუდამ, თანაუგრძნობდა, პატავს სცემდა მის საქმეს, მის ხალას ნიჭს და რაც შეეძლო ხელს უწყობდა.

ა. წუწუნაეა პირველი შეხვდა ვიქტორს, როცა იგი სულ ახალგაზრდა, ყველასათვის უცნობი ჰგებუეე მოულოდნელად გამოცხადდა ოპე-

რის თეატრში თავისი ოპერით და... ალექსანდრე წუწუნაემ უთხრა ვიქტორს გამოსათხოვარი სიტყვა, როცა თხოუმეტი წლის შემდეგ ვიქტორის ცხელარი ოპერის თეატრის შენობასთან დაასვენეს.

«თხოუმეტი წლის წინათ, — თქვა ა. წუწუნაემ, — აქ მოვიდა სრულიად ახალგაზრდა კაცი, ნოტების მძიმე რეველოთ ხელში. მაშინ მას არავინ იცნობდა და იგი ბევრს მოითხოვდა ჩვენგან. ახლა იგი ისეე მოვიდა აქ. მას უკვე ბევრნი იცნობენ, მაგრამ ის აღარაფერს მოითხოვს. ჩვენ ცოტას ვზრუნავდით მასზე, ვიდრე იგი ცოცხალი იყო, და შეიძლება იმპროვიც დავტოვია ასე ადრე».

კიდევ ბევრი თბილი სიტყვა თქვა წუწუნაემ იმ დღეს, გვიანდა იყო.

ის სინანული, რომელიც იმ დღეს გამოთქვა წუწუნაემ, იმის დამადასტურებელია, რაკეთილი, პატისანი, რა დიდი საზოგადო მოღვაეე იყო იგი. მაგრამ წუწუნაეა ტუქილად სდებდა მრალს თავისთავს, ა. წუწუნაეა მუდამ გულისხმიერად და დიდი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა თავის მოვალეობას როგორც ვიქტორისადმი, ისე სხვათა მიმართ, სანამ ხელი გაუწეუდებოდა. სამწუხაროდ, ყველა რიდი ეკიდებოდა თავის საქმეს ასეთი პასუხისმგებლობითა და გულისხმიერებით. მაგრამ აქ სხეც უნდა ითქვას, ვიქტორს, აღბათ, ჰქონდა იმის ძალა და ენერგია რომ ემუშავნა, დაეწერა, მიეტანა თავისი ნაწარმოებები მსმენელამდე. ეს იყო მისთვის მთავარი. თავისი ცხოვრების პირობების გაუმგობრებისათვის კი ვერ იცლდა და აღარც ძალა ჰქონდა. იგი ისეე ახალ ნაწარმოებზე ფიქრობდა და იცნებობდა, ისეე მაგიდას უქდა... პო, არც შრომა ეზარებოდა, არც ნიჭი აკლდა, კაცმა რომ თქვას, მაგრამ, აღბათ, მარტო ეს არა ემართდა ადამიანის კეთილდღეობისათვის.

ავილოთ სულ უბრალო რამ. ორშაბათობით ხომ თეატრში გამოსასვლელი დღეა. რეპერტუარი იწყება სამშაბათიდან. ცნობილია, რომ მაყურებელი შაბათ-კვირას უფრო ხალისით ესრება წარმოდგენას, ვიდრე სხვა დღეებში. ისეთი იმდროინდელი აფიშები. ნახავთ «ქეთო და კოტეს» კვირას ან შაბათს? არა. სამშაბათი, ოთხშაბათი, პა და პა, ხუთშაბათი ან პარასკევი შეიძლება გამოეროს, ოღონდ შაბათ-კვირას თუ ვერა, ვერ ნახავთ. გამოსავლის სახით თუ გაუშვებდნენ იმ დღეებში რომელიმე ორგანიზაციის მოთხოვნით, რომელიმე ზეიმის ან ყრლობის დროს, თორემ ისე ვერა...

ეს ამბავი ძალიან სწყინდა ვიქტორს. — ღმერთო, ისე ნუ მომკლავ, ერთხელ მაინც არ ენახო «ქეთო და კოტე» საკვირაო აფიშაზე ბოლოში იყოს! — იტყობა.

ნურავინ იფიქრებს, რომ ეს უმნიშვნელო რამ იყოს. ჯერ ერთი, თვითონ მსახიობები ყო-

ველთვის უფრო მეტის გულისყურით ეყიღებოან ამ უწყე დღეების წარმოდგენებს და მეტის ხალსით ემზადებოან, ხალხიც ყოველთვის მეტი ესწრება, თან საზეიმოდ არის განწყობილი და უფრო ადვილია მისი გულის მოგება.

ვიქტორი უანგარო კაცი იყო, ამას მისი მთელი ცხოვრება ამტკიცებს. მაგრამ ცხოვრება ხომ მაინც ცხოვრებაა და იგი თავისას მოითხოვს. ვგონებ უკვე ვთქვე, იმ დროს კომპოზიტორს მართო თეატრის შემოსავლის პროცენტები დაფიქსირდა სხვა არავითარი სახსარი არ ვაანდა. ახლა წარმოიდგინეთ, თუ ერთი ოპერა მუდამ უშეშოსავლო დღეს იდგმება, ხოლო მეორე მართო შემოსავლიან დღეებში, აქტორი თავისთავად ზარალდება, და, რაც ყველაზე მთავარია ნაწარმოების ხარისხიც დაბლა იწეხს. აქედან მომდინარეობს ამ ორი ნაწარმოების შეფასების სხვადასხვაობა. ერთი ნაწარმოების რეპერტუარი ნელ-ნელა კნინდება, მეთრესი კი მალდება. მართალია, „ქეთო და კოტეზე“ იმდენად არ უმოქმედია ამ დამკისებობას. იგი უძლეოდ ყოველგვარი დიზრკოლებს, მაგრამ რად უნდა ყოველიყო აგრე? რად უნდა შეხვედროდა ამდენი წინააღმდეგობა მის შემქმნელს, რად უნდა სტყეოდა გული ყოველი აფიშის გამოჩენაზე? რად უნდა ეფიქრა გროშებზე, რად უნდა ეხრუნა, დრო და ძალა დავხარჯა, რომ კარგი მსახიობები დაეყოლიებინა მის ოპერაში სასიამოვნოდ!

— არაფერია, — ანუტეგებდნენ ვიქტორს, — შენ ის უნდა გიხაროდეს, რომ შენი ოპერა სამშაბათობათა უფრო მეტ შემოსავალს იძლევა, ვიდრე სხვა შაბათ-კვირას.

— მიხარია, როგორ არ მიხარია, — მწარედ ხუმრობდა ვიქტორი... — ციცი, მე უნდა ვათრიო ვირო ტალახიდან.

ერთხელ ასეთი ოხუნჩობის მოწმე ვახდა ერთ-ერთი ასეთი გამტანი თუ პრივილეგირებული აქტორი, იწყინა:

— შავით რა გინდა თქვა, ვინ არი ვირო?

— ვირო? — არ დაყოვნა თურმე ვიქტორმა, — მართალი ვითხრა, სახელდობრ ვირზე არ მოეჭიკრა, ეს ხომ ალუგორიაა, ფოლკლორი, მე უფრო თეატრის შემოსავალი, სალარო მქონდა მხედველობაში, მაგრამ რაკი შენ ასეთ გამჭრიახობას იჩენ, შენი ნებაა, ვერ შეგედავები.

რა თქმა უნდა, ვერაფერი მისი მეგობარა და ხელისშემწყობი იქნებოდა ამის შემდეგ ეს პირიოვნება. მაგრამ ვიქტორს ეს ნაკლებ აწუხებდა. მან ხომ თავისი თქვა, გული მოიფხანა, და მერე... არა, არა ჰქონდა იმის თავი ვიქტორს, ეფიქრა ვისთან რა ეთქვა, ან როგორ ეთქვა, ვის რა ესაამოენებოდა, რა არ ესაამოენებოდა, რომელ საჭირო კაცთან როგორი ურთიერთობა ვებია. რამდენაერ გვისაყვედურებია შენი „არ ვარცა ასე, ვიქტორ, ან რად გინდა, რომ ტყუილებარაოდ კაცი ვადიკილო,

ხომ იცი, ის როგორი გავლენიანია, ცოტა პოლიტიკაც უნდა იხმარო“.

— არა, — გვეტყოდა ვიქტორი, — ვიქტორი პოლიტიკა კი არა, პოლიტიკანობაა. ვგლა მჯელება, ახლა იმზედა ვიფიქრო, ვისთან რა შეიძლება ეთქვა ან არა ეთქვა. ეგ ჩემი საქმე არ არის, ჩემი საქმეა ოპერები ეწერო. ამის უფლებს ვერაიერ წამართმევს და სხვაფერე, როგორც უნდაო, ისე მოიქცენ. ჩისი შნოც არა ვაქცს, ბევეიც რომ ეცადო, მაინც არაფერი ვაშეოვა.

მართლაც სრულებით არ ეხერებებოდა ცოტა-ოდენი დიპლომატია გამოეჩინა. რასაც ვაიფიქრებდა, იმას იტყოდა, ყოველი მისი ფიქრი, განზრახვა, კმაყოფილება, წყენა, უქმყოფილება, სიხარული სახტეე ეტყობოდა.

მასთვის, ერთი მისი ყოფილი თანაერსეული — კიევის ინსტიტუტში ვერთად სწავლობდნენ თურმე, დიდ თანამედებობაზე დანიშნეს.

ვიქტორი ვახარებული მოვიდა: „ვაგაეთ ვინ დანიშნეს! მიაელო, ვეცხვი, ყველფერს ვაში-ეკეთებს, თქვენ არ იციო როგორ ვუეყარო, რა მეგობრები ვიყავიო... მაშინვე შეუბნებოდა, ღირო, ყველფერს თავი დაანებე, მეუნი საქმე მუსიკაო, რა ჩანდაბად გინდა ეს კომერციული ინსტიტუტი, ტუვილუბარალოდ კარგეე დროს, იქნებ რა სახელოვანი მუსიკოსი გამოხვიდო... ჰოდა, მივალ ახლა და ვეცხვი, ხედაე, შენ მართალი ვამოლდეეე და. მგონი, არ შევარცხენი-მეტიეე, — შიამიტად ყუებოდა ვიქტორი. — ამ რომანსებს მაინც დამაბეჭდვინებს, მოკვეცი მაგათი ვადაწერიო...“ — მოკლედ, დიდ იმედებს ამყარებდა, მაგრამ მხოლოდ სიტყვით, საქმით კი ვერ იქნა და ვერ მოიცალო, ვერ მივიდა... დრო კი მიილიოდა. ვუბნებოდიოთ: — „ა, ბიკო, მიდი, იქნებ მართლა ვაგიკეთოს რამე, ან ბინა მივადლებინოს, ან...“ „ეჰ, ბინა რად მიწდა, ხომ ვართ აგრ და ვართ, — იტყოდა ვიქტორი, — აი, რომანსები რომ...“ ვერ იქნა, ვერ მიადწია. ბოლოს გვიბარზებოდა კიდევ, რომ შევახსენებდიოთ:

— დამანებეთ თავი, მივიდე ახლა და ვედრი-ეო; — ვახსოვს, ჩვენ ოდესღაც მეგობრები ვიყავით და ახლაც მეგობრობა ვამიჩიე მეტიეე დალოეკლო, თუ ჩემთან ვამომცნაურება უნდა, არ იცის, ვინცა ვარ? ყოველ კუთხეში ჩემი აფიშებია ვაკრული, ან „ქეთო და კოტეზე“ რამდენაერა ყოფილა. ზის ლოეაში და კვდება სიცილით. თუ კაცია თვითონ ვამოვიდეს იმ ლოეიდან და მითხოს, როგორა ხარ, ვიქტორ, ვახსოვს, მე იმიავითეე ვუბნებოდი, ხომ არა-ფერი ვიქირსო“.

სამწუხაროდ, ზოგიერთ დიდ კაცს როდი უყვარს ლოეიდან გამოსელა და ძველი მეგობრების მოგონება.

ის კი არა, ამ იმზედა კინაღამ ცუდი შედეგი მოჰყვა. ვიქტორი არ მივიდა მასთან და არ სიხოეა მფარველობა, სხვები კი მივიდნენ და მოახსოეა, ვიქტორი ტრაბახობს, თითქოს თქვენ

მისი ძველი მეგობარი ხართ და იქაინება კიდევ. რომ თქვენი მეოხებით ანგარიშებსაც კი გაუსწორებთ მაგან და მაგან პირებს.

ნეტა რა ანგარიშები ჰქონდა ვიქტორს გასასწორებელი, ან ვისთან? კაცმა რომ თქვას, არც თუ ვინმე ემტერებოდა მანქანაშიანც, არც თუ დასავრულად სთვლიდა თავისთვის როდისმე. ისე, ცხელ გულზე თუ შესჩივლებდა ვინმეს, აბოლებს, რამე უკუღმართობაზე, თორემ წუწუნნი და გულში ჩაჩენდა არ იცოდა და მუდამ ხალისიან და ოპტიმისტურ გუნებაზე იყო. აი, მივიღოდა შინ გამბრახებულად, გაფითრებული (რამე რომ ეწყინებოდა, სასოცარო გადაფითრება იცოდა), იტყოდა, ჯანდაბას, წავალ სამზე, გადავიკარგებო, მაგათთან არც სიკოცხლად ღირს და არც მუშაობა შეიძლებაო. თუ რამეს ვეტყოდი, შევეკამათებოდი, და ამშვიდებდით, გავიწყობოდათ; თავი დამანებო, თქვენ რა იცით, რა გესმიათ. დაწყებდა ოთახში ბოლოს ცემას. გაივლიდა სულ რამდენიმე წუთი და ავტო უკვე რომელიღაც კლავირო უქირავს ზელში, ათვალეირებს, და ცალ ხელთ რომ დირიგირებს, რიტმს ურტყამს, ახლ დიდინებს თავისთვის, ან არადა, უკვე მაგიდასთან ზის, რაღაცა ადვილს დაკვირვებით, სახე უღიმიან, ის სიფითრეც გადასცლია, აღარაფერი ახსოვს, გარდა იმ მელოდისა, იმ პანგისა, რომელიც ესმის ახლა, რომელსაც უკვე მოუხიზლავს და შორს გაუტყინია. თუ შეეხსენებდით წიდან თქმულს, გავიწყობით გაზოგავებოდა, უცებ, ვერც კი გაიგებდა რაზე ელაპარაკებო, მერე გაიღივებდა, — პო, — იტყოდა, — თ, ნახე, შესანიშნავია არა? — მის უკვე აღარაფერი ახსოვდა, და ისევ ის სიკოცხლოთ სახე ვიქტორს იყო, თავისი საქმით გატაცებული და თავის ძალაში დარწმუნებული. ისეც მომხდარა, რომ მეორე დღესვე შეხვედრია ის, ვინც წუხელ აწყენინა და მაგარადა აწყენინა, ის ისევ ამრეზილი ზედება, დარწმუნებული, უფროდ ამხედრებულია ჩემს წინააღმდეგ და, ალბათ, დავას დამძიწებსო, ვიქტორს კი აღარაფერი ახსოვს. „გუუყურებ ამ კაცს და ვფიქრობ, ნეტავ, რას მეტუტება, რა აწყენინა, — თავისი უღვეველი კომიზიოთ ჰყვებოდა ვიქტორი, თურმე, ნუ იტყვი, მე კი არა, მას უწყენინებია ჩემთვის და ახლა ფიქრობს ან გავლანძვავ, ან, ვინ იცის, სადმე ვუჩივლე კიდევ და თავი უნდა იმართლოს... მე კი შევეყრებ შის დაგრძელებულ სახეს და ძილვს ვიგონებ, რამდენ იყო საქმე. ნეტა რა მისი თავი მაქვს, დღის ერთი ისეთი რომანისი პანგი ამკვიატა, მივდგარი, მივიმღირი, ვფიქრობ, ნეტა ბარბიტონისთვის აჭობებს თუ ტენორისათვის...

წყენას გულში ვერ ჩაიჩენდა, რომ გაფიცდებოდა, გამბრახებოდა, არ დერიდებოდა, იქვე გაელანძლა, ვისგანაც ეწყინებოდა რამე, მგრამე უმაღლე გაუელიდა ხოლმე ეს გამბრახე-

ბა. ამით სარგებლობდა კიდევ ზოგიერთი წერილმანი და უღიასი ადამიანი, ვინც უღიყო და, ვიქტორს გამოყოლი გულს (არ აქვს უკუხედველა ვისიმე შუთი ებია, ან ვისიმე კეთილგანწყობა გამოუყენებია).

მაკ ისევე მოხდა. მიუტანეს ამავე იმ „მეცნიატს“ და, ხომ მოგხსენებთ, რა არის მიტანილი სიტყვა, გაწყრა თურმე: — რასა ჰქვიან ძველი მეგობარიო, მე განა ისეთი კაცი ვარ. მე ასე და ისეო. ერთი მოვიღეს ჩემთან და მე მას ვუჩივებ სეირსო! — არაა თქმა უნდა, ამ ვითარებებში ეს ამავე ახლა ჩვენ მოგვიტანეს. ვიქტორმა მარტო ვაიცინა: „კიდევ იტყვიან კომიკური სიტუაცია იშვიათია, ძნელი მოსაძებნიაო. ავტო არ არის ყოველ ნახეზე, ნუმაზარეული, მარტო დაიკუზე და აიღე... არა, რა დილობატიორად ჩავაყვებ საქმეები, ხომ ზედავთ, რა მოხერხებული კაცი ვარო! აფსუსს, ჩემი რომანსები, იქნებ გამეწყობ რამე, მარა რომ არ გეგნება კაცს მაგისი შნო, რას იზამ, — და მაღე ეს ამავე დივიფიყა.

მეტად თავისებური კაცი იყო, იქდა თავისთვის და წერდა, დადიოდა თეატრში, კონცერტებზე... ისეთი მზიარული, ენამტყვეული, ცოცხალი კაცი იყო, ყველას უყვარდა მისი სტუმრობა. გამზიარულდებოდა, რაღაცა სეცენებს წარმოადგენდა, ფოკუსების ჩვენებაც უყვარდა. ერთი საინტერესო ფოკუსი იცოდა: თავის განუშორებელ ხელჯობს ისე გააშვებდა იატაკზე და მერე ისე ათამაშებდა ხელუხლებლად, რომ ყველას აოცებდა. სინამდვილეში კი სულ უბრალო ფანდლი იყო; დადებოდა, მუხლებზე გამოიბამდა ძაფს, ფეხებს ფართოდ გაშლიდა, ქობს შუაში დაყენებდა. ქობი ძაფზე ეყრდნობოდა, ვიქტორი კიდევ დაფიქრებული ზის და ხელებს ამობრავებს ფაკირივით, ვითომდა პიანოზით აძიებულს ქობს პაერში გამოკვიდოს და მის სურვილზე იმობრავს. ეტყვიან: „აბა, წინა“ ფეხებს ოდნავ მოხნიეს, ძაფი მოსუსტდება, ქობი წინ იხრება, „ახლა ჩემსკენ!“ გამოსი ფეხებს და, შეხეთ, ქობი მისკენ არ წაიოიელა! ახლა რომელიმე მანდილოსანსკენ: „აბა, თავი დაუკარი, უფრო დაბლა!“ ქობიც მორჩილად გადაიხნიებდა იქითკენ, ახლა მეორე მხარეს, ვინმე სხვის პატრესაცემად. მაგვივით უბაროდა ვიქტორს, რომ ატყუებოდა დავა: „რთობრ ანერებს, იატაკზე აქვს დაწებებული? ტყვიაა შიგ ჩასხმული?“ ახ კაცი, რას არ იტყოდნენ. ვიქტორი კიდევ ამავედ აავდებდა ატყუვლიდა, — აბა, გასინჯეთო. რა თქმა უნდა, არავითარი წებო, არც ტყვია, იმ ძაფს კი შეუმჩნევლად მოწყვეტდა და იქვე, სადმე კუთხეში მიადგებდა. „ფაკირი ვარ, ფაკირი, ინდოეთში ვიყავი სპეციალურად მაგის შესასწავლად!“ — ამტკიცებდა ვიქტორი. კიდევ

ათსანაირი ფინდი იყოლა. თუ ხასიათზე იყო, ყველას სიკალით დახოცავდა. არც სიმღერა ეზარებოდა, მრავალმიერის ყოველთვის თვითონ აწყოებდა, ჭკვი პირველი ხმით დიწყებდა, მერე მეორეზე გადავიდოდა, მე შენ ვერტუვი, ვაუტორდებოდა, მთელ სუფრას აიყოლიებდა, მერე კი, როცა აირეოდნენ და ვერ გაიყვებნენ, ვინ რას ვაიმახოდა, წამოადგებოდა: „აწი თქვენი იეთო“. მოლხენა, სუფრა უყვარდა, ღვინოც, მაგრამ ზომიერად მაგრად დაღუული არასოდეს მინახავს, ღვინის დაძაბუნას ვერ იტანდა. რაც უნდა ჰქირევული თამადა ყოფილიყო, ვერ დაიმორჩილებდა: „შე ვა-ცო, ღვინო იმისთვისაა, რომ ისიამოვნო, — ეტყოდა ვიქტორი, — თორემ თუ მოშავლი, რად მინდა“. თვითონაც ადგებოდა, სხვებსაც აიყოლიებდა. ხანდახან უსიამოვნებამდეც მიდიოდა საქმე. „მე ასე მიყვარს და, თუ არ გინდათ, ნუ მეცხებით, — იტყოდა, — შემძლია ახლაც გავეცალოთ“. ვინ გავშვებდა.

არც სიმღერაზე იტყოდა უარს, არც დაცვაზე, მიუჭლებოდა რთიას, ხშირად რომელიმე ოპერის ურთულეს პარტიასაც კი შეასრულებდა. ძალიან უყვარდა ტონიოს არია „კამბაზებიდა“, დონ ხოზეს, „არია ყუავილით“, გერმანის უაქანისკენი არია „პაკის ქალიდან“, „დღეს თუ შენა ხარ, ხვალ მე“ კარგადაც გაშისდიოდა, თუ ხმაზე იყო: და თუ ხმაზე ვერ იყო, მაინც ხიზლავდა თავის ტემპერამენტითა და შესრულების მანერით. მიღალ ხმებს ფა-ლეტით აიღებოდა. იშვიათად რომ ვიქტორა სადმე სტუმრად ყოფილიყო და არ ეძღვრებინათ.

გადამეტებოთ ღვინის სმას ვერ იტანდა. ისე კი სადღის არ შექამდა, ერთი-ორი ჰქა არ დაელოა. ღვინო მუდამ ჰქონდა შინ. დასხდებოდნენ მშება სადილად და ერთ ბოთლ კახურ ღვინოს გამოცლიდნენ. მერე კარგ ვუნებაზე დამდგარი ვიქტორი თავისი მაგიდისკენ გაეშურებოდა, „რა უნდა ეცას, — იტყოდა, — ერთი ჰქა ღვინო, ცოტა პური და ყველი, ზორის ნაჭერიც თუ იგლო ხელთ, ხომ სულ ბედნიერია. მოიგონებდა ხშირად ხალხურს:

არც არავის ყმად ვყოფილვარ,
არც არავინ ყმად მყოლია,
ძველი პური, ძველი ღვინო
წლის წლობამდინ გამყოლია.

ძალიან მოსწონდა: „გენიალური არაა? — გენიალურია, გენიალური და რას ვიკლავთ თავს ამ ფუფუნებისათვის...“ ნეტა რომელ ფუფუნებაზე ლაპარაკობდა...

ვიქტორს კარგი. მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა ვანო სარაჯიშვილთან, სანდრო ინაშვილთან, მწერლებიდან ვალაკტიონ ტაბიძესთან, სოსო გრიშაშვილთან, მარიჭანთან, მიხეილ ჭავ-

ხიშვილთან, იოსებ მჭედლიშვილთან. ვალაკტიონი, სოსო გრიშაშვილი, მარიჭანი და მხოვნი მჭედლიშვილი ხშირად ეხმარებოდნენ ვიქტორს ტექსტების შედგენაში. სოსო გრიშაშვილი განსაკუთრებით უყვარდა.

ახლა მომავლიდა, ამ ჩამდინებე წლის წინათ, სოსოს ერთი ჩემი წიგნი ეუძღვენი წარწერით: „ჩვენი ოჯახის ძველ მეგობარს“. ძალიან ვსიამოვნა და მიიხრა: განსაკუთრებით მაღლობელი ვარ წარწერის გამო ამით შენ ვიქტორი მომავონე და ჩვენს მეგობრობას ხაზი ვაუციო. ბოლო დროს დაუმეგობრდა პროფესორ შალვა ნუცუბიძეს. ძალიან თბილი ურთიერთობა ჰქონდა, აგრეთვე, ჩვენს სახელოვან მხატვარ ლადო გუდიაშვილთან, რომელსაც მუდამ აფასებდა, როგორც ბრწყინვალე ხელოვნის, სხვათა შორის, განზახავა ჰქონდა, ლადოს დავსურათებინა „ქეთო და კოტე“ ახალი დადგმა. ლადო და ვიქტორი ხშირად ლაპარაკობდნენ ამაზე და გეგმებს აწყობდნენ. აღარ დაცალდა. მართალია, ლადომ კი გააფთრმა „ქეთო და კოტე“ ახალი დადგმა, მაგრამ ვიქტორი ველარ მოესწრო. ვიქტორი გარდაიცვალა 1933 წელს. ხოლო საქართველოს ხელოვნების დეკადზე მოსკოვში 1936 წელს დაიდგა „ქეთო და კოტე“ ლადო გუდიაშვილის ჭადისნური ხელით გაფორმებულ.

ღიდი მოწონება ხვდა წილად „ქეთო და კოტეს“ მოსკოვში. თეატრში ტევა არ იყო. ძალიან ვარგად მიიღო ოპერა როგორც მკურნებელმა. ისე პრესამ. აღტაცებული რეცენზიები დაიბეჭდა: „სიცოცხლე სიხარულია!“ „ოპტიმისტური სემქტაქლი“ და სხვ. მე მაშინ მოსკოვში ვცხოვრობდი. და როცა კულუარებში მეგობრები გამოჩენილ თეატრალებსა და ხელოვნებისმცოდნეებს ეუბნებოდნენ: იცით, ნინა ისიდოროვნის ძმა არის, ყველა მილოცავდა და აღტაცებული მიქებდა ამ „შესანიშნავ“ წარმოდგენას. მე კი, როგორ მიმხმინდა... ყველა რომ იციონდა, მე ცარმულნი მაღდებოდა თავლებზე. ვერ სამი წელიც არ იყო გასული, რაც ვიქტორი გარდაიცვალა. რატომ ისიც აქ არ იქდა, ჩემს გვერდით, ლოჯიაში, ისე როგორც თბილისში ვისხედით ხოლმე. რატომ არ მოესწრო ამ ზეიმს...

რახან ჩვენი სახელოვანი პოეტი ვალაკტიონ ტაბიძე ვახსენეთ, ერთი ამბის მოყოლაც, მგონი, არ იქნება ზედმეტი.

ვალაკტიონ ტაბიძე გარდაცვალებამდე სულ რამდენიმე თვით აღტაცებული შემხვდა მწერალთა კლუბში, ბიბლიოთეკაში. მე ხომ მაშვემობდანი ვიცნობდი მას, ვიქტორისაგან. სიტყვამ მოიტანა და ვუთხარი, წიგნის დაწერას ეპაირებმეთქი ვიქტორზე.

— ჰო, ჩინებული აზრია, — მომიწონა მან, — ძალიან საინტერესო პიროვნება იყო. მეტად ნიჭიერი და ამავე დროს კეთილი, უბრალო, უპრეტენზიო. რა დასანანი, რომ ასე უღრგობადა

დაიღმა... ჩვენ ხომ მეგობრები ვიყავით, — თქვა და აქვე მომიყვა ერთი ამბავი, იქნებ გავაგებეთო.

ერთ ზაფხულს ბაქურაინში ვისვენებდით... მაშინ ხომ არ იყო ზამთრობით ბაქურაინში ისეთი ღატაკობა, როგორც ახლა. ზაფხულობით დაედროდი წაღვარში, ბაქურაინში, როგორც აი, ახლა წყნეთი შემოვიდა... ერთ მშვენიერ დღეს შემხვდა ვიქტორი. — რას შერები, როგორა ხარ? — შეკითხება.

— რაღა როგორ, მივლივარ.

— საღ, თბილისში?

— ჰა...

— რა დროს თბილისა, შე კაი კაცო, ამ შუა ზაფხულს.

— რა გნა, ფული გამომელა და... უნდა გავბრუნდე.

მოგესვენებო, — თავისი კეივანი, ოდნავ ირონიული ღიმილით დაძინა ვალაქტორმა, — მე ხშირად განვიციდი ხოლმე ფულის გაპირებებს.

— რას ამბობ, — შესძახა თურმე ვიქტორმა, — რას ქვია ფული, შენ თვითონ არა ხარ ფული. პოდა, ერთი შენი საღამო მოვაწყვით, ეგვე შენი ფული. ხალხი არ მოვა, არ გიკნობენ, თუ რაო!

— მე ჭერ უარზე ვიყავი, — ყვებოდა ვალაქტორნი. — აბა, აქ რა საღამო უნდა მოვაწყვით, ან ესა სცხელა ეხლა ლექსებისათვის.

— გავიგონია, ეინ დაგჭერა, — დაქვე შენაო, დღეს და ხელა ხომ არ მოკედები შიმშილით, და შერე მე ვიციო. — დატრიალდა, რა ცოცხალი კაცი იყო! რა დღეში ისეთი საღამო გამოითა... აფიშებიც ეი გამოუშვა, მართალია, ხელთ ნაწერს, მაგრამ ძალიან კვებტორი. სულ წითელ-მწვანე უხარამხარა ასოებით ეწერა: „ვალაქტორნის საღამო“. გაიგესო თეატრი. პატარა ფიფქული თეატრი იყო, აბა რა იქნებოდა იმ დროს ბაქურაინში, მაგრამ ტყეა არ იყო, იმდენი ხალხი მოაწყდა. თან პროგრამაც სიონტრესო შეადგინა, ან საღ იშოვა ეს ხალხი, მაგრამ იგი ხომ მუდამ ვარს შემოიყრებოდა ხოლმე, თუ ვინმე მუსიკოსი, ან მომღერალი იყო ახლომხალხო... პოდა, მშვენიერი პროგრამა გამოვიდა. ვიღაც ქალი მღეროდა. არ მახსოვს კი ვინ იყო. თვითონ ვიქტორიც გამოვიდა. წარმოიხვედნეთ, კოტონ არა იმღერა „კოტონი და კოტედიან“. „ოჰ, რა კარგია სამშობლო ჩემი“, ხომ იცით, ხანდახან ძალიან კარგად მღეროდა. ისე მოეწონათ, ბისზე უძახოდნენ, ძლივს გაუშვეს სცენიდან. შერე კიდევ ჩემს სიტყვებზე და წერათლია რომანსები იმღერეს... შერე მე წამაიფიქსებე ლექსები... გათავდა საღამო. მე აგერ ვარ. გარეთ, ხალხში გავერე, მეკითხებთან, მთხოვე, — კიდევ მოაწყვეთ ასეთი საღამოო. უკლებ ვიქტორი შეძახის. პატარა გადანაყოფი ჰქონდა დარბაზს, საღარო. შევიდი. ზის ვიქტორი, მაგადაზე გროვად ყრია ფული. მაშინ ჩვენ ფულს

რა ძალა ჰქონდა, — ჩაიღიმილა პოეტმა, — მაგრამ ამდენი ფული დიდი ხანია აღარ მინახა.

— აბა, — გამოიწილა, — სულ შენისი...

მე თავი მოვიკალი, შუაზე გავიყოთ-მეთქი და იქვე დავიწყე გავყოფა. პირდაპირ შუაზე გავყავი რაც იყო, აბა, დათვლას ხომ არ შევეუდგებოდი. თავი მოვიკალი, რას ქვია გავყოფა. მე რა შუაში ვარ, შენი საღამო იყოო — ეს მაგრამ ხარჯები?

— ხარჯები არაფერია, ცოტაოდენი თეატრის ქირა გადავიხადეთ, სხვა რა ხარჯი იქნებოდა

— ეს ამდენი ხალხი რომ შეეწებო. ან შენი...

— რა შეეწებოდა, გავერთეთ და ის არის. — არა, ძმობილი, ეს შენი საღამო იყო, შენი სახელით მოვიდა აქ ხალხი, ფულიც შენია, ჩემი საღამო რომ იქნება, ის სხვაა.

არასწოთ არ დათანხმდა. მთელი ფული თვითონ ჩამიტერა წიბებში, ახლა ხომ გვეყოფა ერთხანს და აღარ წახელო. იმ დამეს ვახშაში გადავიხადე, იქვე სადგურის ლექსაში, ვინც მოვიხელთეთ მონაწილეთაგან, პატარე ვეციო.

ისეთი კმაყოფილა იყო ვიქტორი, ბავშვით უხაროდა, სულ იმას გაიძახოდა: გავიგონათ, დამდგარა ამხელა პოეტო და ამბობს, — ფული არა მაქვსო. თვითონ თავიდან ფეხებამდე ფული არ არის! დაქვე ეხლა და იქიფე.

იმ ვახშაშე ისეთი მხიარულება, ისეთი კონცერტი გაიმართა, მგონი, საღამოს სწობდა, — ყვებოდა ვალაქტორნი. ვიქტორნი ხალხს იყო. რამდენი იმღერა, როგორ გავგამხიარულა, შეც წამაიფიქსებე კიდევ ახალი ლექსები. რადრო გავატარეთ... მართლაც, თბილისში ჩამოსვლა აღარ დამეცოვებია და კარგა ხანს მეყო ის ფული... რა ცოცხალი, რა ხალხიანი კაცი იყო, ისეთი მომთავი, მოუსვენარი, პირდაპირ სიციცხლის, სიხარულის განსახიერება. ას წელიწადს ვიციცხლებო, — ამბობდა, — მე რა მომკლავსო... — დხეთ, რა ადრე მოესპო წუთი-სოფელი. ვინ იფიქრებდა, — სინანულით დასძინა პოეტმა, — დიდი, დიდი დანაკლისია ჩვენი მუსიკისათვის.

ამის შერე აღარც მინახავს ვალაქტორნი. ისიც მალე მოსწყდა ამ წუთისუფელს...

კომპოზიტორებიდან ვიქტორი მეგობრობდა დიმიტრი არაყიშვილიან, მეღვინეთუხუცესთან, ადრე კარგი მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა ვრიგოლ კოლძესთან.

ჯაქარია ფალიაშვილი მეტად სერიოზული, დინჯი კაცი იყო. ვიქტორი როგორღაც უფრო მეტ საერთოს მის ძმასთან, ცნობილ დირიჟორ-ვანი ფალიაშვილიან პოულობდა და მასთან მეგობრობდა. მახსოვს, თეატრში, თუ ზაფხულობით ბორჯომსა ან წალევერში სცხდან ვიქტორი და ვანო, რადაცას ჰყვებთან და კვდებთან სცილით.

— თუ, ვიქტორ, შენ რა ვითობა, მოქალაქე სიცილით და ეს არის, — ეტყოდა ვანო და სიცი-

ლისაგან მომდგარ ცრემლს იწმენდა, — პირდაპირ იუმორის ღმერთი ხარ, ბიჭო, მოდი ერთი კომიკური ოპერა კიდევ დასწერე.

— არა, — გაიციუნებდა ვიქტორი, — შე უკვე დაწერე, ახლა დრამატულს ეწერ.

სამწუხაროდ ბევრი დაუღვევარი ადამიანი ტრიალებს ზოლზე თეატრის და ხელოვნების მოღვაწეთა ირგვლივ და ყველას როდი ესმის თავისი მოვალეობა ისე, როგორც საკიროა. ვიქტორს არა ერთხელ სტყენია გული მათ გაშლა. საინტერესოა, რომ ესენი ხშირად სრულიად უწინაშელო პიროვნებანი იყვნენ, მაგრამ ზიანის მოტანა მაინც შეეძლოთ.

მოვიყვან ერთ მაგალითს: „ქეთო და კოტეში“ ახალი შემსრულებელი უნდა შეეყვანათ. რეპერტოია დღის ორ საათზე იყო დანიშნული. მიღის ვიქტორი და ხელავს, მისი მსახიობები სხედან ვანზე, ღარიბი ნათესავებით. რევი-სორის თანაშემწე კი ტრილუსს სცენაზე, სხვა რეპერტოია მიჰყავს.

— რაშაა საქმე, — ეუბნება ვიქტორი, — ახლა ზომ ჩემი საათებია.

— წილი, თუ ძმა ხარ, ხელს ნუ გვიწლი, ზომ ზედაც, სერიოზული რეპერტოიაა, — ავღებულად ეუბნება აულაყუდა, — დაიწყოთ! — კონცერტმეისტერი უკრავს, მსახიობები მღერიან.

დაიკვდა ვიქტორმა, ვიდრე ერთი არაა შესრულებული და ისევ ეუბნება:

— კარგი ახლა, თქვენ ზომ გუშინაც კონცერტით, დღეს დილის თერთმეტი საათიდან თქვენი იყო სცენა, ზვალაც თქვენი დღეა. შე მარტო ეს ორი საათი მაქვს, გაათავეთ.

გავიგონია! ის მარტო ხელებს იქნევს, აინუნში არ აგებებს შენს სიტყვებს. რას ვააწყობ, ზომ არ დააელებ ზელს და არ გამოაგლებ სცენიდან ან შას, ან მსახიობებს, თუ კონცერტმეისტერს! ვაფთობებული მოვიდა შინ ვიქტორი. „რა ვქნა, — ამბობდა, — როგორ ვეჩხებო. ჩამივლო რეპერტოია და ეს მერამდენაა. სხვა გზა არ არის, უნდა მოვხსნა წარმოდგენა. აბა ისე მოუშვადებლად ზომ ვერ გამოუშვებ მსახიობებს, ისიც ახალგაზრდებს, გამოუცდელებს. სულ გაახალტრებს ოპერა, ვინ რას უკრავს, ან რას მღერის, ვერ ვაიკავ. მოხსნა წარმოდგენა და ისევ შენ ხარ ავი კაცო, უკრავი. დაიწყება ახლა: წარმოდგენა ჩავიშვალა, რეპერტუარი დაგვირღვიაო, მევე ვიქნები დამინავე...“

რამდენჯერ წამოიღო ვიქტორმა „ქეთო და კოტეში“ ნოტები ოპერიდან პროტესტის ნიშნად. ერთხელ მოელო სეზონი არ გადიოდა, და ეს იმ დროს, როცა ისეთი პოპულარული იყო. რამდენჯერ უკითხავთ ვიქტორისათვის ზეენს გამოჩენილ მოღვაწეებს: რამდენი ხანია არ გვიჩანავს „ქეთო და კოტეში“, მოგვენატრა, რატომ არ იღებებოთ? ყველას ზომ არ აუნსნიდა, რაშიც იყო საქმე. მაგრამ, აი, შედეგობოდა რამე

კონტრესი, ან სესია თუ ყრლობა, მოხსნაღვენი მოითხოვდნენ „ქეთო და კოტეში“ დადგმის დახურვისას, საზეიმო საღამოზე. მაშინ კი იყვრებდა გულს ვიქტორი, არ გულმეცხდა წარმოდგენას, სინამ არ მოაზრდებდა და არ ვაწმენდა ისე, როგორც უნდოდა. მაგრამ აბა, სულ ასეთ შემთხვევას ზომ ვერ დაელოდებოდა.

აი, რა ზღვობდა ხშირად, ავილოთ თუ გინდ ორკესტრი, ან გუნდი. მაგონი, უკვე აღინიშნენ, რომ მაშინ ორკესტრი და გუნდი როდი შედგებოდა ჩვენი მუსიკალური სკოლის თუ კონსერვატორიის აღზრდილებისაგან, რომელიც აინტერესებოთ შობილეთი მუსიკის განვითარება და, ყოველგვარი ძილდატანების გარეშე, სულითა და გულით მუშობენ ამ დარგში. არა, ქართული საოპერო მუსიკის განვითარების ალიონზე, ჩვენი საუკუნის ოციან წლებში, საოპერო თეატრს წერ კიდევ არ ჰყავდა საკუთარი კადრები, ორკესტრსა თუ გუნდში. იყვნენ კარგი მუსიკოსებიც, თუ მომღერლები, მაგრამ მათ ნაკლებად აინტერესებდათ ჩვენი მუსიკის ზედ-იღობა. მათ უფრო შემოსავალი, ხელფასი აინტერესებდათ, ახლა წარმოიდგინეთ, აი, ასეთი ორკესტრიონალი მუსიკოსი უკრავს, ვთქვათ, „კარმენის“ ან „აიდას“ პარტიას ორკესტრში, ან მღერის გუნდში. მან ზომ ზებრად იცის ეს ოპერები და ზედმეტი შრომა არ სჭირდება მისი შესრულება-განმეორებისათვის. ეს არის, რომ ღირფობი არ არევისოარი ცოტაოდენ სხვა ტემპს მოითხოვს მისგან, ხან შეინატრება, ხან გააძლიერებს. ეიმეორებ, ამას შრომა არ სჭირდება. მაგრამ, აი, იღებება ან მეორდება ახალი ოპერა, მისთვის სრულებით უცნობი, უჩვეული, მან უნდა ისწავლოს, დრო დაეკარგოს, უფრო უფრადლებით იყოს რეპერტოიაზე, მრავალჯერ გაიმეოროს, მოკლებდ, ზედმეტი შრომა გასწიოს. დანიშნულია რეპერტოია. „ოპ, — ამბობს ეს ხელოსანი-მუსიკოსი, — ისევ ეს ქართული ოპერა. ღმერთმა არ იცის, რას სწერენ, ან რას გვაკრავინებენ. უხალისოდ მიღის რეპერტოიაზე, რადგან იცის, რომ ამ ოპერის რეპერტოიის გაცდენისათვის, ან უგულო, არაკვალიფიციური შესრულებისათვის არაიენ ეტყვის საყვედურს, არც დატყსივენ, არც დააწარმებენ (რაც შეიძლებოდა მომხდარიყო და ზღვობდა კიდევ თუ იგი გააცდენდა რამელიმე სხვა პარფილგერებულ ოპერის რეპერტოიას, პირიქით, აეტროს ჩივილზე მარტო ღმილოთ და ავღებულად ხელის ჩაქნეით უპასუხებენ. აბა, წარმოიდგინეთ, რამდენი შეგნება და პარტიონება უნდა ჰქონდეს მას, რომ მაინც ისეთივე გულთ მოკილოს ამ საქმეს, როგორც, ვთქვათ, სხვას ეკიდება, რომლის ავღებისათვის, გაცდენისათვის სერიოზული უსიამოვნება მოელოს.

ჰოდა, აი, ასეთი ორკესტრის ან გუნდის მსახიობი აცდენს რეპერტოიას ან უუფრადღებოდ ღიღინებს თუ უკრავს რაღაცას, თან

მეზობელს ეჩურჩულება, მოკლედ, რეპეტიცია კი არა, რაღაც გაუგებრობა სცენაზე თუ ორკესტრში. არც კონცერტმეისტერი, არც კაპელმეისტერი, არც თუ რეჟისორის თანამშრომელი, ვის ხელშიც არის ამჟამად ძალაუფლება, არა ბრაზობენ, არც მოათხოვენ ყურადღებას. რა ქნას ავტორმა? მსახიობს, სოლისტს კიდევ დანაშაულებს როგორღაც. ვიქტორს ხშირად შინ მოჰყავდა მსახიობები. აქ ამზადებდა მათ, მაგრამ უხედი და ორკესტრი? იმდენ ხომ ვერ მოიყვანდა შინ და ვერ დასხამდა ჩვენს პატარა ბინაში. იყო შემთხვევები, რომ ნახევარზე მეტი არ ესწრებოდა არა თუ რეპეტიციას, წარმოდგენასაც და, თუ ესწრებოდნენ, აი, ისე უყურადღებოდ და უგულვლოდ იქცეოდნენ. დაუწყებლად, აბსოლუტური — დაუწყებლად, აი, რა ავღლიანებდა მათ. ყოველი გადღეინილი, ან ჩაგარდნილი რეპეტიციისათვის ხომ არ შიირბენდა თვერის დირექტორთან ან სამინისტროში. ბოლოს და ბოლოს, ეს თავმოყვარეობის საკითხი იყო. გაბრაზდებოდა ვიქტორი „მოცხნა წარმოდგენას, წავიდეთ ოპერას!“ მივდიოდა ვიქტორი ოპერის სამხატვრო ნაწილის გამგესთან: „როგორ შეიძლება, ღმერთმა არ იცის, რას უკრავენ, ან რას მღერაან. წუხელ წარმოდგენაზე ნახევარი ორკესტრი არ გამოცხადებულა. სულ გაასალტურეს ოპერა. წავიდეთ, მოვხსნა რეპეტიცია დღეს“.

ბილეთები კი ყველა წარმოდგენაზე გაყიდულია. დამშვიდებდნენ ვიქტორს, მიიღებდნენ რაღაცა ზომებს, ოდნავ გამოკეთდებოდა საქმე და მალე ისევ აირკვდა. დაავლდა ვიქტორი ხელს ოპერას და წამოირღებდა ერთხელ ისე ვამერადა. პრესშიაც კი გაილაშქრა. როგორც ვიქტორის ამ წერილიდან ჩანს, ოპერაში მარტო ვიქტორის საქმე როდი იყო ასე, იმ დროს ზოგიერთი უსულგულო ადამიანის ბრალი იყო ხშირად ჩვენს უნივერსიტეტის ხელკავანთა ურთიერთობის გაართულება, გაუგებრობა.

გავიდა წლები. ბევრი ებრძოდა ვიქტორს სიცოცხლეში, ბევრა სიკვდილის შემდეგაც. მრავალი მათგანი აღარ არის ცოცხალი, ზოგმა კი შემდეგ დაათვა ვიქტორის ღვაწლი და ახლა სათუთლო წერილებს წერენ მასზე. ესეც ხომ ვიქტორის გამარჯვებაა... დავი, აგრე იყოს. უნდა ითქვას, რომ კომპოზიტორთა ახალი, ასე რომ ვთქვათ, მესამე თაობა დიდი ყურადღებითა და პატივისცემით ეყურება ვიქტორს, მის სხენებს, მის შემოქმედებას. ითარს თქმობაში, ალექსანდრე მუჟაჟაინი, დავით თორაძე, ნიკოლოზ გუდიაშვილი, აბესალომ ბუკია, რევაზ გაბიჩიანი და კიდევ მრავალი სხვა ამჟამად აღიარებენ ვიქტორ დოლიძის დეაქლს ქართული მუსიკის განვითარებაში და ყოველმხრივ ხელს უწყობენ მისი მუსიკალური მემკვიდრეობის შესწავლა-გამხანაგებას.

ალექსი მუჟაჟაინიანმა შესანიშნავი სიტყვა წარმოთქვა კომპოზიტორთა კავშირში ვიქტორის

რის ხსოვნის საღამოზე მისი გარდაცვალების ოცდამეექვსე წლის თავზე.

„ვიქტორ დოლიძე, — თქვა მან, — ქართული საოპერო მუსიკის ერთ-ერთი დამაარსებელია. მისი ნაწარმოებები აღსავსაა განსაზღვრული იდეებითა და გულში ჩამწვდომი მელოდიურობით“. ა. მუჟაჟაინიანმა აღნიშნა აგრეთვე, რომ ვიქტორის მუსიკალური მოღვაწეობა, მისი მემკვიდრეობა არ არის ჯერ სათანადოდ შესწავნილი და შეფასებული და რომ ეს ხარვეზი „უსათუოდ უნდა ამოივსოს უახლოეს დროს“.

აქ მინდა მოვიყვანო ერთი პატარა მავალით, რომელიც ცოტად თუ ბევრად გაამუქებს ვიქტორის დამოკიდებულებას ზ. ფალიაშვილთან. მაჩივლია, თვითონ მე არა ვარ დამსწრე ამ ამბისა, მაგრამ ბევრ საკმაოდ პატივსაცემ პირს უამბნია ჩემთვის ეს ეპიზოდი.

ვიქტორის მომხდენი კომპოზიტორთა თაობის ზოგიერთი წარმომადგენელი მეტად მუშაობდა სულისკვეთებით გამოვლია საზოგადოებრივ ასპარეზზე. ისინი ებრძოდნენ ძველ თაობის კომპოზიტორებს და არაყიშვილს, ზ. ფალიაშვილს. თვითონ ვიქტორსაც — როგორც ასაკით ამ ახალთაობასთან უფრო ახლო იყო, — მაგრამ მასაც „ძველი მუსიკის“ ევაგონად თვლიდნენ, და თუმცა ისე ძლიერად არა, როგორც უფროსი თაობის შემოქმედთ, მაინც ხშირად ესმოდნენ თავს. ამ ახალი თაობის ზოგიერთ წარმომადგენელს მიაჩნდა, რომ ეს სახელმძოხვეჭილი კომპოზიტორები „ჩამორჩენილი, დრომოკმუნლი იყვნენ, მათ არა სწორი გზით მიჰყავდათ ქართული მუსიკა, და რომ ძველი კლასიკური ფორმის ნაცვლად უნდა შექმნილიყო ახალი ფორმები. კომპოზიტორთა კავშირის ერთ-ერთი კრებაზე, რომელიც შვერათა კლუბის დარბაზში შემდგარა, ამ ახალგაზრდა კომპოზიტორების თაობას სასტიკად გაუღაშქრია ძველი თაობის კომპოზიტორების, განსაკუთრებით ზაქარია ფალიაშვილის, ჩვენს საოპერო მუსიკის ამ ბუმბერაზის წინააღმდეგ.

ვიქტორმა სასტიკი პასუხი გასცა აქ გამოხულებს (ის, გვგონებ, მაინც კომპოზიტორთა კავშირის მდივანი იყო, ხალხი თავმჯდომარე დირიჟორი არაყიშვილი).

— რას ამბობთ, რას! როგორ, წავშალეთ ზაქარია ფალიაშვილის მუსიკა, დირიჟორი არაყიშვილის მუსიკა?! მამ ვის, ვის გაყვეთ, ვის მოვუსმინოთ, ვისი მუსიკა დაეყურათ? — ეითონ შენ ძალიან მოგწონს! — ესროლა თურქი ვიდაცამ.

ვიქტორმა არ დააყოვნა რებლიკის პასუხი. — ნეტა რა მნიშვნელობა აქვს რომელიმე ჩვენგანის მოწონება-არმოწონებას. როგორ შეიძლება ამ დიდი საკითხის ასე გასაზარალება. ჩვენ ვლავრაკობთ მუსიკაზე, მის მნიშვნელობაზე, მის ზემოქმედებაზე. ხალხი, აი, ვინ წყვეტს საკითხს და არა რომელიმე ჩვენგანი. ყოველ კომპოზიტორს თავისი მელოდიური სამ-

ვარო, თავისი ინდივიდუალური მელოდიური ხანერა თუ ხერხი გაანჩია, რაღა თქმა უნდა, მე სხვათაირად ვწერ, სხვათაირ ხერხს მივმართავ, რომ ნაწი ნაწილი მითვითონ მსმენელამდე. ზაქარია ფალიაშვილი, დიმიტრი არაჟიშვილი სხვათაირად, თქვენ კიდევ საკუთრივ თქვენი მინერა გაქვთ. სცავთ, იმუშავებთ. მიიტანეთ თქვენი მუსიკა ხალხამდე, დმერთმა ხელი მოგამართოთ. მაგრამ თქვენ ეს არ გინდათ, თქვენ ვინდათ, რომ ავტობუსის ზაქარია ფალიაშვილს წერა, მისი მუსიკა არსად არ შეისრულოს, არც დიმიტრი არაჟიშვილს, არც ვიქტორ ლოლიძის (ან იქნებ მე სადმე შუა ადგილას მტოვებთ, რადგან ასაკით სადაღე შუა ადგილზე ვარ? გმადლობთ, არ ესპირიტებ ასეთ შედავას!). თქვენ ვსურთ მოსპობთ ისინი და რახან მართო თქვენ დარჩებით, ხალხი ძალადუნებლიედ მოვისმენს, მეტი რაღა გზა იქნება— ასე, არა? არ გამოვა, ყმაწვილებო, ამაში თქვენ არავინ დაგიპერათ მხარს. უნიკლების ხერხია: არ გაუშვა, დაიჭი, მოსპე, და იქნებ მაშინ გამოიჩნდეს. მშ ზაქარია ფალიაშვილის წაშლა იყოფოდა, ვაჟა დრო, ბევრი ჩვენგანის აღარ იქნება იქნეყნად. ეს „ახალი მუსიკის“ შესწავლი კი ისე გაქრებიან, არც მათი სახელები, არც მათი რეპანი ეხსომება ვინმეს, ხოლო ზაქარია ფალიაშვილის მუსიკა ისევ ისე აცოცხლებს მოსწონს იგი რომელიმე თქვენგანს თუ არა. რას ამბობთ, რას? ჯერ აბესალამისად მერმანის დუბტის მსგავსი შექმენით რამე და მერე თუნდაც სულ მოსპეთ მთელი თანამედროვე ქართული მუსიკა ერთი რამ მწყის მხოლოდ, — თქვენს საფლავზე, ისე როგორც შრავალ სხვათა საფლავზე, ზაქარია ფალიაშვილის „თავი ჩემოს“ დაუკრავენ, ეს კი უკვე ზედმეტი პატივისცემა იქნება თქვენთვის. მაგრამ რა გაეწყობა, ტრადიციად იქცა. შექმენით, აი, თუნდაც ერთი ასეთი ტრადიცია, თუ ვაჟკაცები ხაროთ არა, „Книжка тонка“ რუსები რომ იტყვიან— თავისებური ოხუნჯობით დაამთავრა ვიქტორმა სიტყვა.

მოკლედ, სულ არია ეს კრება, სასაცილოდ ავდო ახალი „თეორეტიკოსები“. თვითონ ზაქარია ფალიაშვილს არც კი დაინება თორმე ლაპარაი, როცა იგი, ოდენა შეცბუნებული, აპირებდა „თავი ემართლებინა“ „ძველი მუსიკისადმი მიდრეკილობისთვის“, „მთავთა თაგს რად უყადრებ, ვინ არიან, რა ესმით, ან რა შეუქმნიათ, რა კაპიტალთ გამოდიან აქაო?“ მართლაც, ეს წამოწყება ისე ჩაიშალა, რომ მერე, მგონი, აღარავინ გამოსულა ასე სააშვარაოზე. ისე ჩემ-ჩემად თუ ბუნდუნებდნენ და „ობობოდნენ“.

უნდა მოიყვანო ერთი მაგალითი ზაქარია ფალიაშვილთან შეხვედრისა რომელიც ავრე-თვე, ცოტად თუ ბევრად, ახასიათებს თვითონ ზ. ფალიაშვილის დამოკიდებულებას ვიქტორთან.

როგორც უკვე ვთქვი, მე კონსერვატორიაში ესწავლობდი ფორტეპიანოს კლასში. რაღა თქმა უნდა, ისეთი ნიჭით არ გამოვიჩინე, რომ როგორც ვიქტორის დას შეეფერხებოდა, მაგრამ საკმაოდ კარგ მოწოდებ ვითვლებოდი, მიყვარდა მუსიკა და ცოტათუნე მესმოდა კიდევ ვიქტორის წყალობით. როცა მეორე კურსზე გადავდიოდი, გამოკიდებს თეორიასა და პარპონიაში, სხვა კომპისის წევრებთან ერთად, ზაქარია ფალიაშვილიც ესწრებოდა.

ვგონებ, ხუთ-ხუთი მოსწავლე ჰყავდა თითო გამოკიდებულს. მე ფალიაშვილთან მოუხვდი. ჯერ რამდენიმე თეორიული, შედარებით ადვილი ამოცანა მომცა. გამოვიყვანე. „ქარგია, კარგი“, — ჩაილაპარაკა მან და ახლა გვაჩი მკითხა. მეც ვუთხარი.

— დოლიძე? ვიქტორ დოლიძე ხომ არაფერია თქვენი? — მკითხა.

— და ვარ მისი.

— ვიქტორის და? — და უმაღლეს მიუბრუნდა ჩვენს ლექტორს ტერგევიანდის (შემდეგ ერევიანის კონსერვატორიის რექტორს).

— შენ რა, ძმობილო, ტუქილად მაქარგინებდ ღრის ვიქტორის და ყოფილა, იმიტომ არ გამოვიჩნდა, კითხვას ვერ ვასწრებდი, რომ უკებ მაძახებდა. ვიქტორის და მას ხომ აბსოლუტური სენა აქვს (ალბათ, ვიქტორის თუ ველის სმობდა).

— რომელ კლასში სწავლობთ? საკომპოზიტორიაში? — შემიკითხა.

— არა, ფორტეპიანოს კლასში.

— პოპლან კარგი, ძალიან კარგი, — ჩაილაპარაკა, — ვაჟი აუცილებელია, — ესე იგი ექვი არ ეპარებოდა, რომ მე კომპოზიციის ნიჭიც მიქნებოდა და ფორტეპიანოს შესწავლასაც საჭიროდ თვლიდა. უმაღლეს ჩამიწერა ხუთიანი და გამიშვა.

— თვისუფალი ხართ, გისურვებთ წარმატებას, — და ისევ გევიანდის მიუბრუნდა, — არა, შენ კიდევ მისი სენა გამასიჯვინე! ხმა, ვიქტორის და...

ასე მივიღე ხუთიანი, მხოლოდ იმიტომ, რომ ვიქტორის და ვიყავი. ზაქარია ფალიაშვილმა, ალბათ, ვადამყვებია, რომ ჩვენს ოჯახში, ისევე როგორც მათ ოჯახში, უფლა მუსიკისი იყო. ხომ ენობილია, რომ სახელოვანი კომპოზიტორის მძა — ივანე ფალიაშვილი შესანიშნავი დირიჟორი იყო, მეორე მძა — ლეო-კომპოზიტორი, და — კონცერტმეისტერი, ხოლო კონცერტმეისტრისათვის ხომ აუცილებელი კარგი სენა. მათი ოჯახიდანაა გამოსული ცნობილი მომღერალი იულია ფალიაშვილი, ნიჭიერი დირიჟორი და მუსიკისმეოცენე ვახტანგ ფალიაშვილი. ეტყობა, ზაქარიათ იმდენად სწადდა ვიქტორის ნიჭიერება, ექვი არ ეპარებოდა, რომ მისი დაც უსათუოდ ისეთივე მუსიკალური ნიჭით იქნებოდა დაჯილდოებული.

ზაქარია ფალიაშვილი ყოველთვის აღიარებ-

და ვიქტორის მუსიკალურ ნიქს, გემოვნებას, პოტენციას, ერთ რამეს უსაფუძვლურებად მხოლოდ: რატომ ხალხურ მოტივებს არ ამუშავებენ. ვიქტორი კი ეტყობა: კომპოზიტორის საქმე ის არის, საკუთარი მელოდია შექმნას და მთა-შახტბლას ხალხი, თორემ რა ბედენაა, იაღო დიდი ხნის წინათ, ხალხის მიერ უკვე შეყვარებული და ათვისებული სიმღერა ან მელოდია და ორკესტრზე გადაიტანა. ეს ხომ კომპოზიცია არ არის. როცა საკუთარი მელოდის შექმნი და ისე მოაწონებ ხალხს, რომ იმთავითვე ათვისებენ და ამღერალებიან მეორე დღესვე ხალხური გვერნება, აი, ეს არის საქმე, ეს არის კომპოზიცია.

ახლა არ შევედგებით იმის მტკიცებას, თუ რომელი იყო მართალი და რომელი ცდებოდა, ვფიქრობ, ეს უფრო ბეჭეტობა იყო. რა თქმა უნდა არც ზაქარია ფლიაშვილი თვლიდა აუცილებლად მართალ ხალხურ მოტივებზე მუშაობას და არ იყო წინააღმდეგი ჩრდილოაღმოსავლური მელოდებისა, ისევე, როგორც ვიქტორს არ მაინადა საძრახისად ხალხური მოტივების გამოყენება. და თუ „ქეთო და კოტე“ მთლიანად საკუთარი ვიქტორის მელოდიაზეა აგებული (ოღონდ, რა თქმა უნდა, საერთო ელემენტი ქართული ქალაქურია) შემდეგ, განსაკუთრებით რომანსებში, სიმფონიურ ნაწარმოებებში („ვერია“, საფორტეპიანო კონცერტი) იგი სულ უფრო და უფრო ხშირად იყენებდა ხალხურ მოტივებს, თუმცა, რა თქმა უნდა, საკუთარი მისი, ორიგინალური ყოველთვის ქარზობდა.

უკანასკნელი მისი ოპერა „ჩერმენი“, რომლის დამთავრება, სამწუხაროდ, აღარ დასცალდა, ძირითადად ხომ ისურ ხალხურ სიმღერებზე იყო აგებული. რაც შეეხება მის მშობლობურ გურულ სიმღერებს, ვიქტორი მთლამ ოქნებობდა დაეშუშავენა ეს რთული, მარაველხმობიანი სიმღერები, გადღებან იგი ნოტებზე, ორკესტრზე. როგორც თვითონ იტყობა „დღის სინათლეზე გამოეფინა“, მაგრამ ძალიან საინტერესო მიანიჭა. — მეორე სემასტიან ზახია საკუთარი, რომ გურულ სიმღერებს მოგარისონ, იტყობა ხოლმე.

როგორ უყვარდა ვიქტორს გურია, მისი სიმღერები, მისი მთა-ველი, ზეპარი მდინარეები, ანკარა წყაროები როგორი სიყვარულით იგონებდა დედისეულ ლხავურს სულ ოცნებობდა, ერთი მოვიყვლო, მთელი ზაფხული გაეატარო იქ, ბავშვობა მოვიგონო. ერთი ძველბეჭდულად, უღარდელად წამოვიწვე ზენს ეზოში მწვანე მოღზე ზენი შტრანგი ბიჭების კრიმანკული შოვისმინათი...

თავისუფალ დროს მოიგონებდნენ ძმები აღრინდელ მოგზაურობას საყვარელ დედისეულში, მცა ბებიათაში. დაღარში გამოცხვარი ყველიანი კვერები, ხის შამფურზე შემწვარი წიწილები. გემრიელი ტყემალი... ქვეყნის ხილი

და ჩურჩხელები. ვინ დაუკავებდა? ბებიას დროს თხილნარი ჰქონდა გაშენებული. მახსოვს, მე-მოდგომას რომ ზავილიდი; სახლის რიგით ფართო აივანი, წინა თუ უკანა, თოქქმეს ბოჯიჩის ბირამდე იყო დაფარული ვასახობად გაფენილი თხილათ. ამ თხილზე გადებდნენ ფიტარს კიბიდან ოთახის კარამდე და ისე დღიოდნენ.

ეზოს ყოველ კუთხეში იყარა თხილის ნაკუჭები, როგორ აგებავიზებდა ბუხარს, თუნდაც ბავშვს ერთი ტორი ნაკუჭი რომ შეეყარა.

იმდენს ეკამდით ამ გემრიელ, თხელკანიან თხილს, ლამის ავად დაეგმდარიყავით. ზაფხულობით შევერეოდით ბირდაბრის თხილნარს და ზედ ბუჩქებზე კურადვით ჯერ კიდევ ნედლ ნაყოფს, ავეე ვაცილით მწვანე წიწვიბიან ჩენჩოს. იყო ერთი ნადირობა, გადამახილები: „მოდით, აქ უფრო ბევრია“, „ეს ჩემი ბუჩქია, სხვა ამოებენ“, „შენ ვინ დაგამტყცა, მოკვლები ამდენი თხილის ქამით!“ და სხვ.

ვიღრე ოჯახი ოზურგეთში ცხოვრობდა, ბავშვებს ყოველ ზაფხულს ლხავურაში გზავნიდნენ, იქ ხომ უფრო გრილა და, ეგეც არ იყოს, ამ მრავალწერიანი ოჯახისათვის შედეგაით იყო რამდენიმე ხნით დასვენება ბავშვებისათვის. შემდეგ, როცა თბილისში გადმოსასლდა მამაჩემი, ბირველ ხანებში ამა რა აჯარაკლდა თავი ჰქონდა, აკრფდნენ გაზაფხულზე ბავშვებს და გაისტუმრებდნენ ოზურგეთში, ხოლო აქედან უკვე სოფელში, ლხავურაში, საყვარელ ბებია მყასთან. გაიგებდა თუ არა ბებია ოზურგეთში ჩვენი ჩამოსვლის ამბავს, იმწამსვე გაეწობდა ურემს, თან ძღვენსაც გამოატანდა უფროსი ქალიშვილის ოჯახში: ხაჭაპურებს, ჭვინტ ყველს, უთიელ, ოქროსავით მშხინავ მკადის ფქვილს, ქაშაშებს, ჯერ ამ მოვიჭეფიფანებდით, მერე ისევ შებამდნენ ურემს, ჩავკუპკუავდნენ შოგ, თან ჩვენი საუვარელი დედაც კისიკოც გამოგვეყვებოდა, ბავშვებს ხომ მოვლა უნდოდა და, ამა, მართლ ბებია მყა რას აუვიდოდა ამდენ წვრილფეხობას, მით უფრო, რომ ზმირად უმცროსი მამიდებიც მიხყვებოდნენ თავის ტოლ ძმისწულეს.

ჩავიდოდით, სულ ავიცლებდით იქაურობას. იყო ერთი გრიამული, სიცილი, სიმღერა, თამაში, სულ ავაფორიაქებდით მყუდრო მიღამოს, მაგრამ მყა ბებიას უხაროდა ამ შემაწუხებელი სტუმრებისათვის ვარჯა.

სალამო ხანს ფარდაც დაეკავებდნენ ეზოში, დიდი კაცის ძირას, გამოვიდოდნენ მეზობლის გოგო-ბიჭები, ზოგი ნედლ კაჯალს ტეხდა და მწვანე ნაჭით თითებს იღებავდა. ეზოში კიდევ ერთი დიდი მსხლის ზე იდგა. სწორედ იმ დროს მწიფდებოდა, როცა თხილი უკვე შემწმარი იყო, ძალიან გემრიელი იყო მსხალი და თხილი ერთად.

შელამებისას მახლობელ მთის ფერდობიდან უკვე მოისმოდა სიმღერა, გლეხები ყანებიდან

ბრუნდებოდნენ, ჩაქურებში გამოწყობილი აწე-
ართული ბიჭები გამომწვევად გასძახოდნენ კრი-
მანულს. ვიქტორი უმაღლე აპყებოდა. რამდენ-
ჯერ გამოვიანია მისგან შემდეგ: „მრავალშვი-
ანია, როგორც ბახი, ძალიან ძნელი ჩასაწერია.
უნდა მოვიდოდ ხელი გურულ სიმღერებსო“.

აღარ დასცალდა. ბევრი რამ არ დასცალდა.
აპყებოდა ვიქტორი კრიმანულს. ახლა ეს
მოზრდილებიც შემოგვიერთდებოდნენ, ხშირად
ბებია ერთ ბოთლ სანთლის არუსაც გამოიტან-
და. მინდვრებში ნაქაჯართ მიაწოდებდა: კარგია
თხილზეო.

ვიქტორის ჩამოსვლას რომ გაიგებდნენ, ორ-
ლობეში ლამაზ-ლამაზი ქალიშვილები გამოჩნ-
დებოდნენ თავიანთი გიტარებით. ბე-
შვობიდანვე ვიქტორის მოვალეობას შეი-
დგენდა იმ გიტარების მოჩურღება. ზოგს
აწყობა სჭირდებოდა, ზოგს სიმის
გამოცლა, ზოგს კიდევ ამ სიმის მოსაჭერი
ხრახნი, ან კიდევ რამე სხვა ზიანი ჰქონდა. სი-
წყავედა ვიქტორი ამ დაზიანებულ ინსტრუმენ-
ტებს, ზოგს აქვე აწყობდა, ზოგს კიდევ უფრო
სერიოზული რემონტისათვის დაიტოვებდა და
ორიოდე დღის შემდეგ სახეგაბრწყინებულ საბა-
ტარძლებს უკვე მოწესრიგებულ, აწყობილ
გიტარებს ჩააბარებდა.

— დაღამდა. ეზოში კი დიდხანს გაიხმის „გახ-
სოეს ტურთაე“, „სულთაო“, „სიმონა დოლიძე“.
ჩუმი სიცილი, ხუმრობა. შერე ისევ კრიმანულ-
ლი, სანამ ბებია არ გამოვა და არ დაშლის შე-
გვიანებულ მექლისს.

დილა ადრეან ვიქტორი წამოდგებოდა, ბი-
ჭებს საბნებს წაავლევდა, — აბიჭს წყალზეთს
ეს შთის წყალი იქვე ბებიას სახლის ტექტადა
მოჩუხჩუხებდა, გურუის შალალო მთებიდან
მოდენილი, ქვებზე აქაფებული, ცივი.

ვიქტორი შარვლის ტრეტებს შალა აიკეცა-
ვდა. წყალი შეტოპავდა. „უპ, რა ცივია!“ —
შესძახებდა. იყო ერთი ლოჯოების კერა, სი-
ცილი. „რა კალმახი დაიჭირა!“, „რაღა გვიჭირს
დღეს, ვჭეფობო!“ დასცინოდნენ ერთიმეორეს.
ხელ-ფეხ დაჭარხალებული, გაწურულეები მიი-
ბენდნენ შინ. აქ კი მავა ბებია და დეიდა კესი-
კო უკვე შლიდნენ სუფრას. დალაგებდნენ
ცხელ მკაიდებს, ჭყინტ უფელს, ტყეშალში ჩაწყო-
ბილ შემწეარ წიწილეს.

როგორც ნეტარი ჭეყანა, ისე აგონდებოდა
ვიქტორს ლიხაურში გატარებული ეს დღეები.
აგერ ორმოც წელს მიღწეულს, უკვე სახელმო-
ხვეპილ კომპოზიტორს რამდენჯერ უთქვამს:—
ერთი უნდა მოვიცალო, ჩაველე ლიხაურში,
ჩვენს დღეში ჩავედე ძველებურად, შარვალ-
აკაბიჭებული. ერთი-ორი ლოჯო ამოვადო
ნაბირზე და სიხარულით დავეთერო. ეს, რა
არის ჩვენი სიცოცხლე, — დასძენდა, — მე-
დამ რალაცას მისდევ, მუდამ ჩქარობ, ვერა-
ფერს ასწრებ, ვერ მოვიცლოა, რომ ერთხელ
შაინც აისრულო გულის წადილი... გაგიგონია?
სულ ამას გაიმახი: — არა, ეს თქვარა დეკამთავ-
რო, ეს კონცერტი ბარემ შევასრულებინო,
კიდევ, კიდევ, აბა, ჩქარა, მოვასწრო დრო ეს
მიღის, ილევია. ამოთა ამოთა.

□ ბაბრძილვა იმნება □

ანგუჰკვისის მუხენებლათან

„ვოლგა“ მდინარე მაგანაზე გადავიდა, მარცხნივ გაუხვია და შთის კალთას შეუყვია.

— ცოტაც და ზედ მწვერვალზე მოვკეპვივით!
— ალტაცებით გადაუღაბარაჲა უკანა საეარძელზე მჭდომმა ახალგაზრდა ქალმა მეგობარ ქალს.

— ეს გზატკეცილი ამ ორი წლის წინათ არ იყო. სვანეთს მიმავალი საფრემე გზა ენგურის მარცხენა ნაპირს მიყუებოდა. დროებითი გვარაბის მუხენებლობამ იგი ჩაეკრა. მის ნაცვლად ახალი, კეთილმოწყობილი გზატკეცილი გაიყვანეთ. — თქვა მძღოლის გვერდით მჭდომმა კაცმა.

შთის დაკეცილ გზაზე მანქანა ფრთხილად მიდიოდა. მკვეთრი მოსახვევები და კლდეთა შევრილობე ქალებს შიშს გვიბოდა.

— შოფრის ოდნავი გაუფრთხილებლობა და... დმერთმაეც ნუ ჰქნას! — კვლავ ჩაილაპარაკა პირველმა ქალმა.

მეორე უფრადლებას არ აქეცედა სახიფათო მოსახვევებს, იგი დაეინებოთ იცეირებოდა უფსკრულისაკენ, სადაც ვიწრო კალაპოტში ჩამქდარი მაგანა ეგულებოდა, შვარამ იგი არ ჩანდა. მერე მზერა ვაღმით გადაიტანა, იქ ტაფობზე ლამაზად ნაგები ახალ-ახალი, სამსართულიანი შენობები და მოხეტრხებულად დამარექტებული ჭუხები მოჩანდა. დაბა ჭვარზენი, მარცხელე სამაო საცეკრი იყო.

შთაბეჭდილებებით გაბრუებულ ქალებს სიტყვები არ უფრინდათ ყველაფრის სათქმელად. ვერც კი შეინანეს, როგორ დატოვა მანქანამ ცენტრალური მაგისტრალი, მარცხნივ გადაუხვია და შთის ხელფრენურ ტრილში გავიდა. მგზავრები ახლა ენგურის მარცხენა მხარეზე ამართული შთის კალთაზე მოხედნენ. აქ პეიზაჲეიე შეიცვალა. მდინარის ორივე ნაპირის გარკვეულ მონაკვეთზე ხეობა დაღრღნილ-დაფლეთილი იყო. ბუღდობერები და ექსკავატორები ფლეთ-

დნენ და ფლეთდნენ შთების გულს; ლოდებისა და ქეთათა ცვენას ყველაფერი წაეღეკა. მხოლოდ აქ-იქ გადაჩრნილიყო ოციოდე ძირმაგარი მუხა და რცხილა. შვარამ ვაი ისეთ გადაჩრჩენას, ისე იყვენენ ნაცემ-ნაგვემნი, რომ საციოდავად გამოიყურებოდნენ.

— არ გინდათ ბეტონის ქარხნის მუხენებლობა დაათვალიეროთ? — მიმართა წინა საეარძელზე მჭდომმა ახალგაზრდა კაცს ქალებს და შოფრის მანქანა შეაჩერებინა.

ქარაფოვან შთის კალთაზე მუხენებლებს პატარა მოედანი გამოუკვეთათ. დაშთავრებამდე იყო მისული ბეტონის ქარხნის მიმღები ხეიმრების მუხენებლობა.

— ეს სამამულო წარმოების ასაწყობი ქარხანაა, მრავალ კომპლექსს აერთიანებს. ამ ხეიმრებში, — თითი გაიშვირა კაცმა, — ბეტონი მშრალად აირევა. მერე იგი სამი არხით გაივლის იმ გვირაბს, — აქაც თითით უჩვენა გვირაბის ყელო, — გადავა ქარხნის მეორე განყოფილებაში, სადაც წყლით აზილება და ავტომატური არხებით კაშხალის მუხენებლებს მიევა.

— უჰ, რა ძნელი გადმოსატანი იქნება სამუხენებლო მასალები! — თქვა თათისი.

— სოფელ ჭვართან ალბათ შენინნეთ, უნგურის ქალებში დვას დრავა, იგი რთული კომპლექსის ქარხანაა. კალაპოტიდან ამოაქვს ქვალორლი და ქვიშა, აბარისხებს მათ, ამივე დროს შეუქლია ოქროს გამოჩრევეც. დრავას შიღამოებში ახლად დახარისხებული ქვა-ღორღისა და ქვიშის შთელი გორებია. იქედან ამ ქარხნამდე, ოთხნახევარ კილომეტრზე, თქვენ ხედაეთ საბაგრო გზის ანქებს, შაგირები ნახევარ მანძილზე უკვე დაქიმულია, მალე შთლანად დამთავრდება მუხენებლობა. საბაგრო გზა სამგან კვეთს ენგურის კალაპოტს. მისი ოთხი არხით გადმოზიღდება სამუხენებლო მასალა კაშხალის მუხენებ-

ლობაზე. მშენებლობას ქიათრელი სპეციალისტი ამირან ფანცულაია ხელმძღვანელობს.

ისევე მანქანაში ჩასხდნენ.

— შესდევით, აფეთქება! — „ეოლგას“ წინ გადუღებდა წითელაღმანი ახალგაზრდა მუშა.

აგრომობილმა რამდენიმე მეტრი კიდევ გაიარა და დადგა. გუშავი შოფერთან მიიჭრა, რომ ორიოდე „მარიალიანი სიტყვა“ ეთქვა, მაგრამ პირდაღებული გაშეშდა, მოულოდნელობისაგან უკან დაიხია. მანქანაში სამმართველოს უფროსი, გივი ჭყონია იჯდა.

— ნუ გეშინიათ, მეტს აღარ წავიწყებ წინ. ვისი ცვლა მუშაობს? — იკითხა ჭყონიამ და მანქანიდან გადმოვიდა. იგი ორმოც წელს მიხალგებულ, შალაო, ბრგე ვეჯაკი იყო.

წითელაღმინა ვერც კი მოასწრო პასუხის გაცემა, რომ ზედმედ კაისმა აფეთქების ხმა, მერე მთა შეხანზარდა, მთელი გულთ ამოიღშვალა: ეჭომ ენგურის ხეობაში დაიწყო რხევა და შედო აუვა, ვხადაგზა თანდათან მისუსტდა და ბოლოს საღდაც, შორს, თოვლიანი შიშის კუთხეში გაატრუნა.

ყველამ გაიხედა მარცხნივ, საიდანაც აფეთქების ხმა გაისმა. მიწიდან ავირდნლი ჭექა-ქუხილი მიწყნარებულცი არ იყო, რომ ჰაერში გამოკიდებული უთვალავი სხეული გამოჩნდა, ისინი ტყვიანაკრავი ფრინველებივით მიწას უახლოვდებოდნენ.

მოულოდნელად მათ თავზე რაღაცამ მძლავრად გაიშხილა, მერე ათიოდე მეტრზე ყრუ გრუხუნით დაეცა.

შეჩერებული სატვირთო აგრომობილების შოფერები და მგზავრები ზედ შეაგზაზე დაეცემულ ლოდთან მიიჭრნენ. ლოდ ისეთ ადგომზე ეგდო, დიდი მანქანა გვერდს ვერ აუვილიდა.

— აი, ბატონო, მანქანებისათვის ათიოდე მეტრი წინ წაწყვის უფლება რომ მიმეცა, მსხვერპლი იქნებოდა. — გამოცალი კაცის ტონით თქვა წითელაღმინამ ახალგაზრდამ.

— თქვენ მაინც ძალიან ახლოს მოვიხდით მანქანების შეჩერება, ეს მეორედ არ მოგივლდით! — შეაცრად თქვა ჭყონიამ.

— ტექნიკური წესებით გათვალისწინებული მანძილი დაცულია. ჩვენ პირველად არ ვახდენთ აფეთქებას. ასეთ შემთხვევას ჯერ ადგილი არ ჰქონია, — უპასუხა წითელაღმინამ.

მართლაც, ვასაკვარი იყო, როგორი ძალის უნდა ყოფილიყო აფეთქება, რომ კლდის ამოდენა ნაკლები ასეთ სიმძლავრე აესროლა. აფეთქება ხომ გზის ჭვემით მოხდა.

— როგორც ჩანს, ფეთქებამ მასალა დიდი როლდენობით ჩააწყის. ეს საშეშია, მეორედ აღარ უნდა განმეორდეს. — ჩილაპარაკა ჭყონიამ.

— ბატონო გივი, დიდხანს მოგვიხდება დგომა? — იკითხა თანსიმ. ასე, ოცდაათი წლის იქნებოდა თანსიმ. ტანკენარი და საკმაოდ ლამაზიც იყო.

— აღბათ მალე, ამ კლდის ნაკლებს გვერდზე მიაგორებენ და გზა გაიხსნება.

— რა სანახაობა იქნება, რომ აქედან დაგორებდნენ. — თქვა მეორე ქალმა. მას ნუნუს ეძახდნენ. იგი ექვსა-შვიდი წლით უმცროსი ჩანდა თანსიმზე.

— ეს არ შეიძლება. ხეობის ორივე მხარე მშენებლებითა და სამშენებლო ტექნიკით არის სავსე. ლდის დაგორება მსხვერპლს გამოიწვევს. — უპასუხა ჭყონიამ.

ამასობაში მეშემა შეგროვდნენ. ძალაყინებით ლდი გზის ნაპირზე მიანჩესს.

ახალგაზრდა ქალები, ნუნუ ღვინჯილია და თანის ბერიძე, თბილისის პოლიტექნიკური ინსტიტუტის მეხუთე კურსის სტუდენტები იყვნენ. ისინი პრაქტიკის გასაეღელად მადლიერ კამპლის მშენებლობის სამმართველოში გამოგზავნეს, სამმართველოს უფროსს, ჭყონიას, სტუდენტები მშენებლობის გასაცნობად წამოეყვანა და მათი სურვილის მიხედვით ფაქტობა და პრაქტიკის ობიექტის შერჩევას.

— გზა გახსნლიალ — გაისმა ამ დროს. მგზავრებს დიდი მანძილი აღარ გაუვლიათ.

მძლოლმა ბონდო ბურჯალანამ „ეოლგა“ პირველი უზნის კანტორასთან დააყენა. სამმართველოს უფროსმა უზნის უფროსი ვლადიმერ ქაბაძე იკითხა.

— კანტორაში არ არის, ობიექტებზეა. — უპასუხა ახალგაზრდა ქალმა, აღმრიცხველმა ვალია კარაპეტინამ.

კანტორა ზედ ციებამ კლდეზე იყო გადამდგარი. ირგვლივ მოაჯირი ერთყა. აქედან ხელისგულივით მოსჩინდა ენგურის ხეობა. ჭვემით, ხეობის მთების კალთებზე, ჭიანჭველებივით ირეთდნენ ადამიანები და სამშენებლო ტექნიკა.

ქალებმა პირველი შურა გადახერგილ ენგურს მიაყარეს. იქ ეს ბობოქარი მდინარე დროებითი გვირგვინს წყალმომღებ პორტალში შედიოდა და უჩინარდებოდა. აქედან შორს იყო წყალგამყვანი პორტალი, მაგრამ მაინც ჩინდა მისი ყელდან გამოშვადარი ენგური. იგი ქარდოვან კალაპოტს ეხეთქებოდა, იმსხვრებდა, შეფეგბს მალღ ისროდა და, თუმცა ხმა არ ისმოდა, შორი მანძილიდანაც იგრძინებოდა როგორ ღმუღოდა. მისი ექვსას მეტრზე დამზარალი კალაპოტი თანდათან ივსებოდა მონგრეული ქანებით. იბურღებოდა, ფეთქებოდა, ინვგრეოდა მთები და სიღრმეში მიიწვედნენ რისხეადქცეული ადამიანები და ტექნიკა, რომ მათა მტერდში 280-მეტრტიანი კაშხალი ჩაეჭვდათ.

გ. ჭყონიამ პრაქტიკანტებს მდინარის მარჯვენა მხარეზე ძლიეს შესამჩნევ ხერხულზე მიუთითა და თქვა:

— ეს არის წყალმიმღები პორტალი ზვიდ-მეტეილომეტრისანი გვირაბისა, რომლითაც ენგური ვალის რაიონში გადაედინება და, როგორც

იციო, იქ მილიონთობას ათასი კილოვატა-ათას სიმძლავრის მიწისქვეშა ელსადგურს ამუშავებს. წყალმიღები პორტალის მშენებლობას გამოყვანილი ოსტატი აკაცი უგრანხელიც ხელმძღვანელობს. ჩვენ მის უბანსაც დაეთავლიერებთ, მაგრამ მანამდე, მოდი, ჩავიდეთ ძირს, კაშხალის მშენებლობის მისამზადებელი სამუშაოები ენახოთ და მშენებლები გაიცნოთ.

ზონდო ბურჯალიანმა მოტორი ჩართო. მანქანა ფრთხილად დაეშვა ზეობის მარცხენა კალთაზე. რა ახლოს იყო მშენებლობის ობიექტში, ერთი გადაბედილი ოციოდე წამებზე ჩანდა, მაგრამ, ვერ აქნა და ვერ დასრულდა კლდოვანი შიის სპირალივით დაკლანხილი გზა. შესამედი გზა გაიარეს. აქ მშენებლები ფუს-ფუსებდნენ. მანქანა შედგა და სამმართველოს უფროსი გადმოვიდა.

თავზე ჩაქინდასრული მშენებლები მკერდგაფატრულ შიის კალთაზე იყვნენ შეფენილი, ბურღით კლდეს ეჭიდებოდნენ, მაღლა არ იყურებოდნენ, ღმერთმა იცის, შეინიშნეს თუ არა ცისფერია „ვოლგა“, მხოლოდ ქვემო მოსახვევში მდგომი ექსკავატორის მენაქანამ აიხვდა ჭყონისაყენ და მაინცე მისკენ გამოემართა.

— გამარჯობა, ივანე! როგორა ხარ თ შენ და შენი ექსკავატორი? — წინ მიეგება ჭყონია ექსკავატორის მენაქანეს, ივანე მაყარჩუს.

— როვეე ჭანმრთელად გვრწმობთ თავს. — იყო პასუხი.

ჭყონია მშენებლებისაყენ მარტო წაიდა. მშენებლობის ხელმძღვანელი ცდილობდა ყოჩაღად ევლო, მაგრამ ორჯერ თუ სამჯერ კლდეზე ხელები მიყრდნობა მაინც დასჭირდა.

მხოლოდ მაშინ, როცა ჭყონია სახიფათო ვასაწვლელზე გავიდა, სხვებს გამოეყო ერთი საშუალო სიმაღლის კაცი და მის შესავებებლად წამოვიდა.

— გამარჯობა, ამხანაგო ჭიჭიკო! როგორა არის საქმე? — ხელსჩამორთმევისთანავე იციობა ჭყონიამ.

— შეჩვეული ვართ მძიმე სამუშაოებს, მაგრამ მიწისქვეშა შრომას მაინც სჯობია ამ ქვაბურების გამოჭრა. — უპასუხა ღმირლით უფროსმა სამთო ოსტატმა, ჭიჭიკო გიორგობიანი.

— თქვენ თავი ისახელეთ ღრობებით გვირახისა და წოლხერელების მშენებლობაზე, ვფიქრობ, არც აქ შერცხვებით.

— იმ მშენებლობებზე დიდი გამოცდილება შეიძლება, ამიტომ აქ უყეთესი მაინცნებლები ვაქვს, — უპასუხა გიორგობიანმა და მბურღავეებს გასამბა: — შეიცვენით!

ყველამ შეაჩერა მუშაობა. ოდღიან სახეზე მკლავი ჩამოისვეს, ზოგი იქვე ჩამოყდა კლდე-თა პატარა შვერილებზე, ზოგი ჭყონისაყენ წამოვიდა.

ერთი, ორმოც წელს გადაცილებული კაცი თავაზიანად მიესალმა სამმართველოს უფროსს

და თავი დაუქრა, პასუხად გვიმ ხელი გაუწოდა.

— როგორა ხარ, ილია. მგებდმუქრანსკრავი-ნები კლდეებს? — მან სხვებსაც ჩამოართვა ხელი.

— მე შრომა არ მღობს, უფროსო. გულით მიყვარს ჩემი ხელობა. — უპასუხა ოდნე ჩოფურა მბურღავემა და გინე ვაღვა.

იგი კომპლექსური ბრიგადის ხელმძღვანელი ილია ასლამაზოვი იყო. საქართველოს რამდენიმე ქვის მშენებლობაზე სახელმწივეკილი და დღესაც მკავშოვლელი გვირახამყვეანი.

ილია ვერ დავისახლებთ თავისი ბრიგადის მოწინავე წევრებს, ყველა მოწინავეო, ამბობს ბრიგადირი. და, მართლაც, მისი გვირახამყვე-ნები — ვლადიმერ ჩაყევაძე, გურამ ტაბატაძე, ომარ ხოხიაშვილი, პლატონ ჭიჩინაშვილი, ნოდარ გულორდავა, ივანე მაყარჩუკი და სხვები ღრობებით გვირახისა და წოლხერელების მშენებლობის გმირები არიან. მაგრამ მათი სტიქია მარტო მიწისქვეშა შერკინება არ ყოფილა. ეს ერთი ხანია ისინი მიწის ზევით ამოვიდნენ და გმირულად ფლეთენ მთათა ტინის მკერდს.

ჭყონიამ ყველა სათითაოდ მოიკითხა, მერე კვლე ასლამაზოვს მიუბრუნდა.

— ილია, რამდენი მანეთი გამოიმუშავე მაისის თვეში?

— ოთხსთერამეტო, ჩემმა ბიჭებმა ორასოც-დაათიდან ორასსამოცდაათამდე მანეთი, თითო-ეულმა.

— კარგად გიმუშავიათ. — შეეხუმრა ჭყონია გვირახამყვეანებს.

— მე ძალიან მიყვარს ჩემი ხელობა. ჩემი ბიჭი ვლადია თერამეტი წლის არის, წელს საშუალო სასწავლებელს ამთავრებს, ალბათ, შემოდგომამზე ვარში წავა. დაბრუნდება თუ არა, ჩემთან დავაწყებინებ მუშაობას. შეიღმა მამის კარგი ხელობა უნდა ისწავლოს.

— სანამ შენი ვალოდია ჭარიდან დაბრუნდება, ენჭურქსი ექსპლოატაციაში შეეა. ასე რომ, აქ მას სამუშაო არ დახვდება! — გაეხუმრა მერამ ტაბატაძე.

— საქართველოში ელსადგურებისა და გვირახების მშენებლობას რა გამოთევს! ასლამაზოვის მოსწრებულ პასუხზე ბიჭებმა გადახარხარეს.

მაღე ყველა საშუაოს დაუბრუნდა, მხოლოდ ჭიჭიკო გიორგობიანი შეყოყნდა სამმართველოს უფროსთან.

— ჭიჭიკო, ფრთხილად იმუშავე, წელანდელმა თქვენმა ფეთქებამ კინაღამ მსხვერპლი გამოიწვია, ეგებერთელა ლოდი ამოტყორცნა გზატაკილე.

— შეუძლებელია იქამდე ოთხმოცამდე მეტრი იქნება, როგორა მოხდა ამ სიმაღლეზე ლოდის ატყორცნა! — გაიკვირვა გიორგობიანი.

— ეტყობა, დიდი რაოდენობით ჩააწყეს ფეთ-

ქებადი მასალა. შენი წინასწარი გაკონტროლებით გაჩეუე აფეთქება არ უნდა ხდებოდეს.

— სწორედ ახლა მოვკლივით დიდი ძალის აფეთქებით კლდის შვერილი, პატარა აფეთქებით ვერაფერს დავაკლებდით. ალბათ, იქიდან ამოიტყორცნა ლოდი. ფეთქებადი მასალის ჩაწყობა უჩემოდ არ ხდება.

მანქანიდან გადმოსული ქალები ცნობისმოყვარეობით აყეტებდნენ თვალს. ადგილზე უფრო გრანდიოზული და რთული ეჩვენათ მშენებლობა.

— გვიარაბების მშენებლობა დავათვალიეროთ. — თქვა თაისიმ.

ქალებმა გულმოდგინედ დახვედრეს მარჯვენა ნაპირის მშენებლობა. იქვე ისეთივე მუშაობა მიდიოდა, როგორც გამოძმა.

— აბა დავიძრაოთ. ჩვენ ორჯერ მეტი მანძილი გვაქვს კიდევ ვასავლელი, — თქვა მანქანასთან დაბრუნებულთაგანე ვიგი ჭყონიამ და ქალებს „ჟოღვის“ კარი გაუღო.

მანქანამ ტეხილი ვზით იწყო ძირს დაშვება. სამმართველოს უფროსი გზადაგზა ამოწმებდა ობიექტებს. ბოლოს თვით ენჯერის კალაპოტამდე ჩავიდა მანქანა.

ვიგი ჭყონიას წინ მიეგებნენ პირველი უბნის უფროსი ვლადიმერ ჭარბაძე და უფროსი სამთო ოსტატი მაქსიმე კაპანაძე. მამაკაცები ერთმანეთს შეეცილნენ ქალებისათვის ავტომობილის კარის გაღებაში.

— ამ უბნის უფროსი და უფროსი სამთო ოსტატი, — ჭყონიამ ქალებს მშენებლები წარუდგინა, შერე დაშვედრით მიმართა: — ეს ქალიშვილები ჩვენთან პრაქტიკაზე არიან გამოგზავნილი. ვაიციანთ თქვენი მუშაობა, შეიძლება აქ დარჩენა ისურვონ.

— ექსპრისანტები შევანეთ, თუკი პრაქტიკანტი სტუდენტები გზამდებობი, გირჩევთ, ჩვენთან დარჩეთ. უკეთეს კოდნას სხვაგან ვერ მიიღებთ. — მიმართა ქალებს უფროსმა სამთო ოსტატმა და თაისი თავიდან ფეხებამდე შეათვალიერა.

— აქედრე მშენებლები ერთნაირად ფლობენ მიწისქვეშა და მიწისზედა სამუშაოთა შესრულების ოსტატობას. დიდი გამოცდილება აქვთ, მთფან ბევრს ისწავლიათ. — ჭარბაძემაც შეაგულიანა პრაქტიკანტებო.

— ჩემი ბიჭებისთანა მშენებლები მთელ მშენებლობას არა ჰყვენ, ყველა მათგანი რამდენიმე პროფესიას არის დაუფლებული: გვიარაბ-გამყვანცი არის, მბურღავიცი, მეშხბტეცი, აფეთქებელიცი, კალატოზიცი...

— და ბეითალიცი, ალბათ, — არ დამთავრებინა სიტყვა თაისიმ კაპანაძეს და გამომწვევდ დასძინა: — როგორი უნივერსალური ზალხიცი არ უნდა გაყვდეთ, თქვენს ობიექტზე მაინც არ დატრებთ. მაგრამ, რატომ ვდავობთ, ვავარაუნეთ, რისი გამკეთებლები არიან თქვენი ბიჭები.

კაპანაძის ერთი ბრიგადა ახლოს მუშაობდა, იქამდე ვასელა ძნელი არ იყო. მასხინძლები დასამუშავებელი ქვაბურისაკენ წაუძლინენ სტუდენტებს.

მუშებს ბურღვა დამთავრებინათ, ისვენებდნენ. ახლა ფეთქებადი მასალა უნდა ჩაეწყოთ. ისინი ფეხზე წამოდგომით შეხედნენ ინჟინრებს. ჭყონია, ჩვეულებრივად, ხელის ჩამართმევით მიესალმა მათ და სათითაოდ მოიკითხა ყველა: — ბრიგადა, რომელსაც სამმართველოს უფროსი ესაუბრებოდა, ოთარ სილაგამისა იყო, ამ მოწინავე კოლექტივს მთელს მშენებლობაზე სახელი გაუთქვეს მისმა წევრებმა — ჭიჭიკო ჭარბაძემ, ბონდო წიჭარაშვილმა, გრიგოლ გოგუბაშვილმა, კუკური აკობიამ, ზურაბ ნუსისწყვერაძემ და სხვებმა. ამიტომ უთხრა ჭყონიამ კაპანაძეს:

— ამხანაგო მაქსიმე, შენი ობიექტის მთელსა წაწარმოო მაივენებლებს ვერ დავემდურებით, მაგრამ სხვა ბრიგადებამაც ისევე უნდა იმუშაონ, როგორც სილაგამის ბრიგადა მუშაობს. ზომიერი, მომავალი წლიდან კამხალის მშენებლობა დაიწყება. მთამხანადებელი სამუშაოები უახლოეს ხანში უნდა დამთავრდეს.

— ჩემი ყველა ბრიგადა საუკეთესოა, ვფიქრობ, ამდურავი არც ერთს არ ვუქმის.

— მართალია, სხვა ობიექტების ბრიგადებშიც არ არიან ცუდი, მაგრამ ახლა შეტი გვიართებს. მთების კალთების დამუშავებას რომ დავამთავრებთ, მერე მდინარის პიტალი კალაპოტი გავაქვს გასაპტელი ორმოცი მეტრის სიღრმეზე. კამხალის ფენდაბენტიც ამოსაყვანად.

— მარტო მე რა შეაში ვარ? — მხრები აყარა კაპანაძემ.

— მაქსიმე, ნუ გვიკირს ჩემი შენიშვნა. მუშაობის ტემპი კიდევ უნდა გაიზარდოს, სხვებს მაგალითი შენ უნდა მისცე, — მხარზე ხელი დაჭრა ჭყონიამ და შერე ბრიგადირს მიუბრუნდა: — თანახმა ხარ, ამხანაგო ოთარ?

— ამ საქმეს მე წამოვიწყებ. — კუკური დაუკრა ბრიგადირმა.

— მაგრამ, ვმიშობ, ახლამაზოც გაუსწრო. გიორგობიანის ეს ბრიგადა ძალიან ძლიერია. — თქვა წამქვებულურად ჭარბაძემ.

მუშებმა სამუშაოს მამაურეს. ინჟინრები და პრაქტიკანტები უკან გამობრუნდნენ.

— ამხანაგო ვალდია, სულ ჭიჭიკო გიორგობიანის ბრიგადებს ასახელებთ, როგორც მოწინავეს. მართალია, მე და ჭიჭიკო ერთმანეთს ვეჭვებდებით, მაგრამ ერთმანეთისათვის ტოლი არ დავგიდევია. — წყენით უთხრა უფროსმა სამთო ოსტატმა უბნის უფროსს.

— ახლა რიც ნახე, როცა გიორგობიანთან არის, შენზე რას ამბობს. ორთვეს ერთმანეთს გაეჭობრებთ, ვერა ხდებობ, მაქსიმე? — გაეცინა ჭყონიას.

— ამ მთების კალთებზე, ვატყობ, მაგარი ბრძოლა გააჩლებული, — თქვა ნუნემ.

— ასეა ნამდვილად, ბრიგადები, ობიექტები და უბნები ერთმანეთს ეომებიან, მაგრამ ყველა იმარჯვებს, მარცხდებიან მხოლოდ ეს ბუმბერაზი მთები და შეუღრმეული კლდეები. — კერა დაღერა ჰარბაქემ.

— დღესანს მოიხდება ლოდინი? — კითხა გზაზე გამოსულ კაპანაძეს ექსკავატორის მემანქანემ, ნიკოლოზ კაპეიკინმა. მისი მანქანა მოშორებით იდგა და ქანების მონგრევას ელოდებოდა, რომ თავის საქმეს შესდგომოდა.

— ფოთქებადი მასალა უკვე იწყება, ოციოდე წუთში აფეთქება დაიწყება.

— ხომ ვითხარო, თასი, ძალიან მაღალია მთქვი დასამუშავებელი მონაცვეთი. აბა, იხედე ზემოთ, აქედან, მგონი, სამსი პეტრიც იქნება ზემო წერტილამდე. — მიმართა ნუნემ თასის.

— პეტია. — უპასუხა ჰარბაქემ და შერე დასძინა: — ეს ამხანაგი — კაპეიკინი ექსკავატორის მემანქანეა. ისე უჩინოდ მუშაობს, ქანების მონგრევას ვერ ვასწრებთ.

— აფეთქებას, ალბათ, ვერ გავასწრებთ! — თქვა ჰუნიამ.

— ვერ ვასწრებთ, გიორგობიანმა ობიექტზე და ჩემთანაც ფოთქებადი მასალის ჩაწყობა მთავრდება. ამფოთქებლები უკვე აღვიღე არიან. — უპასუხა კაპანაძემ.

ყველანი მოფარებული ადგილისაკენ გაემართნენ.

ქალები გულისფანქვალთ ელოდნენ აფეთქებას, აინტერესებდათ, როგორი იქნებოდა ახლამკვრელადფლეთილი მთის კალთა.

ახლგაზრდა, წამოგარი გვირაბგამაყვანები საუბრობდნენ, ხუმრობდნენ, ქუჩარულად ქალებს უთვალთვალდნენ. მხოლოდ ჰარბაქეს არ ცილდებოდა სახიდან ოდნავ შესამჩნევი ღიმილი.

„თუ ეს ქალები ჩვენთან დარჩნენ, ბიჭებს გადაშირევენ“. ფიქრობდა ვალოდა ჰარბაქე.

სწორედ ამ დროს გაიხმა გიორგობიანის ობიექტიდან აფეთქების პირველი ხმა და მამინვე კაპანაძის ობიექტიც მიყვა. ორიოდ წუთს გაგრძელდა ერთიმეორის მიყოლი ქუხილი, როცა ხმაური მოწყდა, ყველა გამოვიდა საფარიდან. ზემოში მტრის კორიანტელი იდგა, ირგვლივ არაფერი ჩანდა. ექსკავატორის მემანქანეს, ნიკოლოზ კაპეიკინს გულზე ზელები დაეჭრა და მოთინებოთ ელოდა, როდის დაიწმინდებოდა მტრის სქელი ნისლი, რომ თავის საქმეს შესდგომოდა.

ნისლი რომ გაიფანტა, გამოჩნდა ნაფლეთებადქცეული მთის კალთა, ქვაბურები ამოყვებული იყო ქანების შეგებით.

— შეუღდეო საქმეს! — გასცა განკარგულება უფროსმა სამთო ოსტატმა.

ყველამ ობიექტს მიაშურა, რომ ახალი ნგრევა მოეშაადებინათ. კაპეიკინის მანქანა ფოთქობდა და მღვარი დინგი მონგრეულ ქა-

ნებში აურია. „ვოლა“ ტაბით აუყვა მთის კალთებზე დაეცილ გზატკეცილს.

მაღლივი კაშხლის მშენებლობის სამმართველო ამ ცოტახნის წინათ გვარზენიდან ენგურის მარჯვენა მხარეზე გადაიტანეს, მშენებლობას მიუახლოეს. იქ ადრე სოფელი ფოცხო იყო, ახლა მარჯვენა დასახლებას ეძახიან. პატარა ტაფობზე ერთმანეთზე მიყოლებით შენდება სამ-მოხსართულიანი კაბიტაღური შენობები. მალე მათი რიცხვი ისე გაიზრდება, რომ დასახლებას, ალბათ, დაბად მონათლავენ.

თასი და ნუნე სამმართველოს აივანზე გადამღვარიყვნენ. აქედან კარგად მოსჩანდა ერთიმეორეზე ტერასებად მოჭრილი მთები. ისინი ფუჭიდან მწვევალებამდე ტყეებით იყვნენ დაბურული.

— ნუნე აბა, გადახედე ზეობის იმ ნაწილს, სადაც საგუბარი მოეწყობა, რამოდენა სივრცეა! — თქვა თასიმ.

— ორასათმხოცი მეტრის სიმაღლის კაშხალი მილიარდამდე კუბურ მეტრს წყალს შეაგუბებს. ბუნებრივია, დიდი სივრცე დაიფარება წყლით. კარგი პროექტი შეუდგენიათ, მთის მდინარის ყინულოვით ცივ საგუბარში მხოლოდ კალმახსა და სხვა ძვირფასი გოჩის თევზებს მოამეღებენ. ამბობენ, აქ მოშენებული თევზი დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას ოცდახუთი პროცენტით დააკმაყოფილებსო. — დასძინა ნუნემ.

— ნუნე, ინსტიტუტს რომ დაეამთავრებთ, აქ წამოვიდეთ სამუშაოდ, რას იტყვი?

— ენახათ, რან ვეჩინებებს ახლანდელი პრაქტიკა.

აივანზე გივი ჰუნიამ გამოვიდა.

— მეორე უბანში მიედივართ, წამობრძანდით, ეს ობიექტიც ნახეთ.

ქალები გაყვნენ.

მეორე უბანი სამმართველოსთან ახლოს ირის, უბნის კანტოკასთან გაიარეს, მაგრამ მანქანა არც შეუჩერებოთ, პირდაპირ ობიექტისაკენ აიღეს გზა.

მშენებლები ეს უბანი ამ ორიოდ წლის წინათ არც იყო. აქ ყველაფერი თავისი პირველყოფილი სუნთქვით ცხოვრობდა. ახლა აღმოაჩნდა და ტექნიკის მიდამოსათვის სახე უცვლიათ.

სწორედ იქ, სადაც, კაცი იფიქრებდა, გზა, მშენებლობა და შრომა მთავრდებოდა, ასეული მეტრის სიმაღლეზე, თოქმის მთის მწვერვალზე, იგრობოდა ტექნიკის უკანასკნელი სიტყვის ძალა და სიდიადე — მთა ჩვეულებრივი სიმშვიდით იდგა, მის მკერდში გაყვანილი ასათ მეტრზე მეტი კვეთის გვირაბი ყრუ გზაგონით კენსოდა.

გვირაბის წინ ქანების ნაყარი მოესწორებინათ, საყმაოდ მოზრდილ მოედანზე თავისუფ-

ლად მოძრაობდა სამშენებლო ტექნიკა. გვირაბიდან მოზრდილი ღეღე გამოდიოდა, მისთვის კალაპოტი გაეჭრა.

მანქანა ღელეზე გადავიდა და გვირაბში შევიდა. „კოლგას“ უჭირდა წყლიან გზაზე სვლა. ზუთასობად მეტრის გაელის შემდეგ იგი გაჩერდა. ჭყონიამ კარი გამოაღო და შეეკუთვნულ ხალხს გამოვლამარაჟა. უბნის უფროსი აჟაკი უგრეხელოძე და სამმართველოს მთავარი ინჟინერი ნოდარ ემხვარი რაღაცაზე კამათობდნენ. მერე ჭყონიად ჩაერთა საუბარში. მათი ლაპარაკი არ სმოწონდა, სამშენებლო ტექნიკის მოტორების გუგუნის სმენას აზრობდა.

— თუ ისურვებთ, გადმოხრჩანდით, დაათვალიერებთ აქაურობაც, — უთხრა ჭყონიამ მგზავებს.

აქ განსაცვიფრებელი იყო ყველაფერი: $11\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{2}$ კვადრატის გვირაბის ჭერი და გვერდები ასობით მეტრზე უკვე დაებეტონებინათ. ერთმანეთზე იყო მიწყობილი პაერმიწოდებელი და წყალგადამქანი ვეებერთელა მილების სხვადასხვა დანადგარი, მრავალგვარი მათულ-გაყვანილობა, სამშენებლო მანქანები და საშენი მასალა გარკვეული წესრიგით განვლავებინათ; მაგრამ აღაშინებდა მაინც ფრთხილად მოძრაობდნენ. სიარულს იატაკზე გაფანტული წყლის გუბებზეც აძნელებდა.

ეს უბანი გვირაბის სამი ნაწილის მშენებლობას აერთიანებს. პირველი, რომელიც უგზავრება მიწისქვეშ მოხდნენ, დამხმარე გვირაბია. მისი მშენებლობა კარგახანია დამთავრდა და ექსპლუატაციაში; მეორე ნაწილი წყალმომღები პორტალია. ამ გზით ენგური საწნეო გვირაბში უნდა შევიდეს, იგი უკვე გაყვანილია, მესამე მშენებლობა ჭერ მანქან არ არის დამთავრებული, პროექტით გათვალისწინებულ კვეთამდე ჭერ კიდევ ბევრი უკლია, მერე მოხდება მისი დაბეტონება. მესამე ნაწილია საწნეო გვირაბის მშენებლობა.

წყალმომღები პორტალიდან ენგური საწნეო გვირაბში შემოვა. დიდი წნევის ქვეშ მოქცეული მდინარე აქედან გვირაბის ცენტრალურ მაგისტრალში ვადავ. ამ გზით იგი ვალის რაიონის მიწისქვეშა ელსადგურისაკენ ვააკვლავს გზას.

მეორე უბანი, რომელსაც აჟაკი უგრეხელიძე ხელმძღვანელობს საწნეო გვირაბის მშენებლობაზე მუშაობს აქამდე მთელი ინტენსივობით. აქ, სადაც გვირაბის სამი ნაწილის შესავალ-გასასვლელი იყრიან თავს, სტუმარ-მასპინძლები ფეხზე იდგნენ და გულმოდგინედ ათვალიერებდნენ წყალთა შეყრის ვეებერთელა დარბაზს.

— ბევრი აკლია მშენებლობის დამთავრებას? — დაინტერესდა ნუნე.

— 1970 წლისათვის ყველაფერი მზად იქნება, ობიექტს საექსპლუატაციოდ გადავცემთ.

— 1970 წელს 12 თვე აქვს. — შენიშნა ემხვარა.

— დანიშნულ ვადაზე მზად იქნება — მიუგო ა. უგრეხელოძემ.

— პირველ ნახევარში?

— ღიბს, პირველ ნახევარში. ჩემი ბიჭები ამის ვარანტიას იძლევიან.

მართლაც, მეორე უბანზე რვა ბრიგადა მუშაობს, ყველა ისინი კომუნისტური შრომის საპატიო სახელს ატარებენ. მათი დიდი გამოცდილება და შრომის სიყვარული აძლევდა უფლებას უგრეხელოძეს ასე ამბოვდა მიყვარ პირობა სამმართველოს უფროსისა და მთავარი ინჟინრისათვის.

ქალები განცვიფრებული იყვნენ მიწისქვეშა ნახევრის სიღრმით.

ასეთივე მეტრის სიმაღლეზე, სიანეთის მიუვალ მთების გულში გაყვანილი ეს ნახევობა გამარჯვება და ზეიშა აღაშინებს გონებისა და ფიზიკური ძალისა. მთელ სიგრძეზე ხელოვნის ხელით ნაქრწივით სუფთაა იგი, ნაგებია პრობორციების ზუსტი დაცვით. ამიტომ, ერთი შეხედვით, საუფრენებისათვის ნაგებ სიღამა-ზისა და სიღრმის მებღს უფრო ჰაკვს, ვიდრე თვალთა ხედვისათვის მალე დასაფარავ ნაგებობას. და, როცა ამას წარმოიდგენ, გული გწყდება — ნუთუ აღაშინებს გონებისა და შრომის გამარჯვების ასეთი ნაყოფი ორიოდ წლის შემდეგ თვალს უნდა მიეფაროს!

ქალებს უძნელებდობათ ტინის იატაკზე გაფანტული წყლების გაელა თვალს არ აცილებდნენ ელექტროქსელის გაყვანილობას, სავერტილატო მილზე, პნევმატურ დანადგარებს, მათულ-ტრაქტორებით დაქსელულ ჭერს და ფრთხილად მიიწევდნენ წინ.

მანქანა უკან მიჰყვებოდა, ინჟინრები გზადანაგზა შეხვედრილ გვირაბგამყვანებს ესაუბრებოდნენ. ჭერი ჭერ კიდევ არ იყო დაბეტონებული, მალე იმ ადგილას შეჩერდნენ, სადაც რკინის ქარგის აწყობა მიდიოდა, რომ გაეგრძელებინათ ჭერის დაბეტონება, საიდანაც მიწისქვეშა წყლების ღვართქაფი მოდიოდა.

— გვირაბის მიმართულებით დაქანება ძალიან დიდაა, მიწისქვეშა წყლების გადაქანება ძნელი ხდება, — თქვა უბნის უფროსმა, როცა ახლადგაყვანილი გვირაბის სიღრმეში შევიდნენ, და ქალებს მიმართა: — ამის იქით ფეხით სიარულს ვერ შეძლებთ, მანქანაში ჩაბრძანდით.

ჭერიდან მონადენი თავსება მანქანის სახურავზე ხმაურით ედინებოდა, თითქოს ქვეშ უშენდნენ. მძლავრი პროექტორების შუქზე გამოინდა, როგორ წმენდდა ავტოდამტვირთველი მანქანა მონგრეულ ქანებს. ლაბადაშოსხმული გვირაბგამყვანები მუხლადღე წყალში იდგნენ, მათ რუხინის ჩქმები იცავდა. ერთი მათგანი სხვებს გამოეყო და ინჟინრებს მოეგება, ქალე-

წყის სამართლიანი, კეთილმოწყობილი სახლების მშენებლობა. ყოველთვის კარგად უნდა იქნებოდეს ემატებოდა და შიის ბატარა სოფელი თანდათან იზრდებოდა.

თვამებტინიანი სამართლიანი სახლები სოფლის ოდასახლების, ბარაკებისა და შიის მშენებლების ფონზე საოცრად ლამაზ კონსტრუქციას ქმნის. და ახლა, დაბაში რომ შეხვალთ, თვალწინ გადაგვლებათ ქალაქური ტიპის დასახლება, კეთილმოწყობილი ქუჩებითა და ყვავილოვანი გაზონებით.

ენგურის მშენებლობის დაწყების ხმამ მაშინვე შორს გადწია და მალე ჩვენი დიდი სამშობლოს ყველა კუთხიდან დაიძინენ მშენებლები სამხრეთისაკენ. აქ ჩამოვიდნენ ბრატსკის სახელოვანი მშენებლები თავიანთი ტექნიკით, მათ შორის ყველაზე მეტი მძღოლები იყვნენ. ისინი ბრატსკზე ვალმოხდელ ოცდახუთონიან მანქანებს მართავენ.

ძალიან უძნელდებოდა დონბასელ ინჟინერს, აბესალომ მამულაშვილს შეიდი წლის შეგვეყვებოდა მეგობრების მოშორება, მაგრამ გული მშობლებთან მიწაწაღებულ წამოწყებული სმელო-შვილი საქმისაკენ მოუწევდა, და გულს ხომ ვერ უღალატებდა! უარეს დღეში იყო ტატანა ვასილენკა, მისი მშობლიური კუთხე დონბასი იყო, საქართველოსთან მის მშობლად ქმრის მშობლებთან ოჯახი აკავშირებდა, ისიც ამფოთებდა, რომ უკვე კარგად მოწყობილი ოჯახი უნდა ენერგია. მაგრამ რა ექნა, ქმრისათვის ანგარიშის გაწევა აუცილებელი იყო და ბავშვებსაც მშობლიურ ენაზე აღზრდა ესაჭიროებოდათ.

1965 წლის ივნისში ცოლ-ქმარი სამსახურიდან გაათავისუფლდნენ. საბოლოო ანგარიში მიიღეს, საოჯახო ნივთები კონტინერით ზუგდიდისაკენ გაგზავნეს და თვითონაც გამოემგზავრნენ.

— კი მაგრამ, შენ დარწმუნებული ხარ, ჩველა თუ არა საქართველოში, სამსახურს ვიშოვიო? — ვითხა ტატანა ვასილენკამ შეუღლდეს.

— ვიშოვიო. და თუ მაინცდამაინც მალე არ აღმოჩნდება ადგილი, დროებით ჩემს მშობლებთან, სოფელში, ვიცხოვრებო. თუმცა, არა მგონია, ამოდენა მშენებლობაზე ჩვენთვის ადგილი არ აღმოჩნდეს. — დაამშვიდა იგი აბესალომმა.

და, აი, შახტმშენებელი ინჟინერი, დონეცკის შახტის ყოფილი უბნის უფროსი აბესალომ მამულაშვილი, თავისი მეუღლით, ენგურის მშენებლობის სამმართველოში გამოცხადდა.

დიდი გამოცდილების მქონე ინჟინერი დაბასათებდა და რეკომენდაციები არ დასჭირვებია. იგი მაშინვე მიიღეს მაღალი კაშხალის მშენებლობის მოსამზადებელ სამუშაოებზე უფროს სამთო ოსტატად. რა ვუყოთ, რომ დონბასში უბნის უფროსი იყო და აქ თანამდებო-

ბით დაბალო რანგი მისცეს და ხელუფლებაზე დაენიშნა. ამაზე წინასწარ ესაუბრა სამმართველოს უფროსი, მაგრამ აბესალომმა უარი წუთითაც არ შეყოყმანებულა.

— ვიცო, უკეთესი თანამდებობა გვეჭირათ დონბასში, მაგრამ ჭრჭერობით მეტა შესაძლებლობა არა გვაქვს, მალე შესაფერისი თანამდებობას გამოვინახავთ... გულს არ დავწყვეტო. თქვენი მეუღლეს გვირამაშვებელია, მაგრამ, ვფიქრობ, უკეთესი იქნება ბინათმშენებლობაზე იმუშაოს ჭვარზენში. ხომ არ ვაგვიპირდებით? — მიუბრუნდა იგი ტატანა ვასილენკას.

— რა ვიცო, ბინათმშენებლობაზე არასოდეს მიმუშავებია და... — არა უშვავს, მალე ამ საქმიანობასაც შეეწყობით. ჭრჭერობით სხვა ადგილი არა გვაქვს იმუშავეთ, გეთაყვათ, სამუშაოს მწარმოებლად ბინათმშენებლობაზე. იცით რა... გულახდილად გეტყვით, არც ვირჩევთ მიწისქვეშა სამუშაოს ჩვენს მთებში.

— კარგი, თანახმა ვარ, მაგრამ ბირველ ხანებში მუშაობა რომ გამძინდელდეს... — ქალმა წინადადება არ დაამთავრა, სამმართველოს უფროსი მიუხედა.

— ჩვენგანაც მხარდაჭერისა და დახმარების იმედი გკონდეთ. ბინად სადა ხართ?

— ჭრჭერობით სასტუმროში, ორ-სამ დღეში ბავშვებს სოფელში წაგიყვან, ჩემს მშობლებთან, და შერე, ალბათ, ბინას მოგვეცემო.

— ბინით ახლავე დაგაკმყოფილებთ, — დაამშვიდა სამმართველოს უფროსმა აბესალომმა და მაშინვე გასცა განკარგულება ჭვარზენში ბინის ორდერის გამოსაწერად.

ინჟინერმა მამულაშვილმა მარტო ცოდნა და გამოცდილება კი არ უჩვენა მშენებლებს, მისმა ორგანიზაციულმა უნარმა მალე მიიპყრო ხელმძღვანელთა ყურადღება და, ორი წელიც არ იყო გასული, უბნის უფროსად დაწინაურეს.

1968 წლის ივნისის ერთ მშენებელ საღამოს აბესალომ მამულაშვილი სასტუმრო ოთახში იყდა, თავისი დონბასელი მეგობრის გვერდით. მასპინძელი სტუმრის ენგურის მშენებლობასა და მშენებლებზე ესაუბრებოდა.

სტუმარი დონბასელი იყო, მეუბნებო ინჟინერი, იგი წლების მანძილზე მუშაობდა მამულაშვილის უბანზე, თანაც ერთ სახლში ცხოვრობდნენ, მეზობლებად.

ელადიმერ სტეპანიჩი — ასე ეძახდნენ სტუმარს — ახალ ოთახში ისვენებდა. ამ შემთხვევით ისარგებლა და ჭვარზენში ეწვია მეგობარ ოჯახს.

მოულოდნელი იყო სტუმრობა. მასპინძელმა გულთ გაიხარეს, როცა მუდამ მხიარულმა ელადიმერ სტეპანიჩმა მათი სახლის ზღერბლს გადაახიჯა და ორივე ცოლ-ქმარი გულში ჩაიყრა. ერთი დღით მოსული სტუმარი, ავტო მხე-

მე დღე იყო ჯვარზენი იმყოფებოდა და მამულაშვილები მაინც ვერ ელუოდნენ. დილიდან საღამომდე მშენებლობის ობიექტებსა თუ სხვა ადგილებში დაატარებდნენ. ხეალ დილით სტუმარი გამგზავრებას აპირებდა და აბესალომმა გადაწყვიტა მისთვის ენგურბესის მშენებელ მეგობარმა ვიწრო წრე მოეწვია გასაცნობად. ახლა სტუმრების მთლიანად ისინი ჩქარობდნენ, ერთმანეთისათვის უთქმელი არაფერი დარჩენილიათ.

— აქამდე არ ვიცოდი, რომ ენგურბესი საბჭოთა კავშირის უდიდესი, უნიკალური მიწისქვეშა ელსადგური იქნება. წელიწადში ხუთმთხევარი მილიონი კილოვატსათი — ეს ზემოთა საქმე არ არის! რა კარგი ვეწინი, რომ გინახულეთ. ძალზე კმაყოფილი ვარ, მეგობარო. — გულლიად ამბობდა ვლადიმერ სტუმანიანი.

— გრანდიოზული იქნება, გრანდიოზული, ჩვენი ქეისი. მიწისქვეშა ელსადგურის სიმძლავრე მილიონობისას ათასი კილოვატსათით გაზისაზღვრება. ამის გარდა, სამი მიწისზედა ელსადგურიც უნდა აიგოს, მხოლოდ უფრო მცირე სიმძლავრის. ჩვენი ქეისი ბევრად გადაჭარბებს საქართველოში ამჟამად მოქმედ ყველა ელსადგურის სიმძლავრეს. მშენებლობა გრანდიოზულია, მაგრამ ეს კი არ არის მთავარი, თვით მშენებლობის სირთულეა მწელდასაძლევი.

— შერე, ხომ არ გაშინებთ ეს სიძნელე?

— არა, ჩვენ მას დავძლეეთ!

ოთახში სტუმრად მოწვეული ცოლქმარი შემოვიდა. მამამძებლა მეგობარი შემოსულთ გააცნო, და, რადგან დონხასელთან საუბრის გამგრძელებლები გამოჩნდნენ, ბოლოში მოიხადა და გავიდა.

საუბარი ზღადაცანობილებს შორის მალე აიწყო, მერე მათ სხვებიც მოემატნენ.

ზარის უწყვეტი ხმა გაისმა და ოთახში შემობარბა აწვეულმა დათომ, ასე ეძახდნენ ახალგაზრდა ინჟინერ დავით ბერაიას, ენაქვი-მატიანობისა და ენამოსწრებულობის გამო. მას თითქმის არასოდეს ემატიებოდნენ და არც იყო საჭირო, ყოველთვის და ყველგან სასურველ სტუმრად ღებულობდნენ. სახლისა და გულის კარებს ფართოდ უღებდნენ.

— ო, დათო მოვიდა, წყეული დათო! — გაისმა ერთდროული ხმები.

დათოს შეაკაცო არ დასჭირებებია სტუმრის გასაცნობად.

— ისტორიული მშენებლობის ისტორიული მშენებელი, სამი და გასათხოვარი, თვითონ უცოლო, ინჟინერი დავით სოფრომის ძე ბერაია. — წარუდგინა თავი სტუმარს.

საქმიანი საუბრის ატმოსფერო უცებ შეიცვალა.

— როგორაა საქმე, თუ იცით, სადილი მზად არის? — შემოსვლისთანავე ახმაურდა დათო.

— შენებური უხამსი არაფერი თქვა. — შენიშნა ერთმა.

— არა, გვეციები შენს სიღვრეს.

— აბა, ენა! უკვე დაიწყო!

— ნუ ღელავ, ეს დარეებით, ჩანან მსტდერტი მე არ მეყოლება, — უღარდელაქ! ტმამებსა დათომ.

ყველა გაისმა ზარის ხმა. სტუმრებს დიასახლისი შეხვდა. მან სიხარულით მიიღო სამმართელოს უფროსი ვეიი ჭყონია, მთავარი ინჟინერი ნოდარ ეშვარი და მათი თანმხლებნი. სტუმრებს შორის ნუნუ და თაისიყ იყვნენ. დიასახლისმა ბოლიში მოიხადა, რომ სამმართველო ტანსაცმლით შეხვდა საპატიო სტუმრებს.

— მაგავ ბოლიშს ნუ მოიხდით, ქალბატონო ტატინა. ეისრეებდი, ყოველთვის ასეთ ფორმაში, ესე იგი სუფრის გაწეობის სამზადისში მენახათ. ვეიი, მაშინ პურ-მარილი არ ამცდება, და ამას რა სჯობია! — ყველას დაასწრო დათომ.

— მზარეულობა ჯერჯერობით მანდაშიაინც არ მიგარკა. ქართული კერძები ვერ გამოძღის კარგი. — მკვეთრი რუსული აქცენტით უბასუხა დიასახლისმა.

— რა წარმოსადგვი, რა მშვენიერი ქალი!

— ალტაცები ჩაუჩურჩულა თაისიმ ნუნუს.

— ეს ჩვენი დონეკელი მეგობარია. მისი და ჩვენი ოჯახები სულ ერთად იყო. ახლაც არ ვიციცებთ ერთმანეთს. და, არ, გვესთუმრა კიდევ. — დასძინა დიასახლისმა, როცა დონეკელი მეგობარი სტუმრებს წარუდგინა.

დიასახლისი გახარებული იყო, მისი ოჯახის რუსი და ქართველი მეგობრები სუყარულით შეხვდნენ ერთმანეთს.

ტატინა სამმართველოს დაუბრუნდა. საუბარმა ფართო ხასიათი მიიღო. ყველა ცდილობდა, რაც შეიძლებოდა, ახლოს გაეცნო სტუმრისათვის მათი საყვარელი მშენებლობა.

— ნამეტანი ლამაზი ფერებით მოხატეთ თქვენს შრომასა და მშენებლობას, ისედაც მოხიბლული აქეთრი ხალხითა და ბუნებით, უარს არ ვიტყოდი, ოჯახიანად აქ გადმოვსახლდე. — გულწრფელად თქვა სტუმარმა.

ოთახში შემოიჭრაღა ორი გოგონა. ისინი მკლავებგამოლილი გაიქცნენ დონეკელი სტუმრისაკენ და მუხლებზე დაუსკუბდნენ. ბავშვებმა საერთო მხიარულება შემოიტანეს.

გოგონები ლამაზები იყვნენ. კახტა მოქნილი ტანითა და თეთრი, ლამაზი სახის ნაკეთებით ისინი ღელვას გაედნენ, თაღისსფერი თმბოც დედისა ჰქონდათ, მამისაგან შავი თვალები და ფართო შუბლი მიეღოთ მეგვიდრეობით. ერთი შეხედვითვე იტყოდით, რომ ეს ბავშვები დები იყვნენ.

— ეთერი, ხომ გახსოვს დონეკი, დეიდა ვალიენტინა და იგორი? — ეკითხებოდა სტუმარი უფროსი გოგონას.

— ო, როგორ არა, ძალიან შენატრებიანი, მომავალ წელს უსათუოდ ჩამოგვიყვანეთ, უსა-

თოდ, — ეტიკეტებოდა ბავშვი ელდმერ სტეპანისს.

გ. ჭყონიამ შეამჩნია ნუნუ და თიისი ცნობისმოყვარეობით რომ უცქეროდნენ ყველას და ყველაფერს.

— ეს ოჯახი სამი წელია ვადმოვიდა აქ, ქალი რუსია, განათლებით სამთო ინჟინერი, ჩვენთან მუშაობს, მაგრამ არა თავის პროფესიით, დაბის ბინათმშენებლობაზეა სამუშაოს მწარმოებლად. აქ რომ ჩამოვიდნენ, არც მან და არც ბავშვებმა ერთი დღერი ქართული სიტყვაც არ იცოდნენ, მაგრამ აი, ზომ ხედავთ... უფერი უკვე მესამე კლასში გადავიდა, ქართულ სკოლაშია, — უთხრა გივი ჭყონიამ ქალებს.

აბესალომის შემოსვლამ საერთო ჟრიაშული გამოიწვია, მან, უმირგვლეს ყოველისა, ბოდინი მოიხადა სტუმრებთან, დათომ კი ტაში შემოქცა და ამით გამოხატა მოახლოებული სადილისათვის მზადყოფნა.

— ტატიანა ვასილევა, ახლა კი დროა სუფრა გაიშალოს! — გასძახა სამხარეულოსკენ აბესალომმა.

ჭყონიამ პრაქტიკანტი ქალები წარუდგინა მასპინძელს:

— ჩვენი პრაქტიკანტებია, მისი უკვე ვეღარაა, პარაკე ამ ქალიშვილებსა და ამხანაგებს... — მან მთავარ ინჟინერს გადახედა, — თქვენს უბანში ვაივლიან პრაქტიკას. თქვენ ზომ წინასწარ დამეთანხმეთ ამაზე, წინააღმდეგი, ალბათ, არც ახლა იქნებით. — მიუბრუნდა ჭყონია ქალებს.

— თიისი! — თავისდაუნებურად აღმოხდა აბესალომს, სინამ ქალები პასუხს ვასცემდნენ. — თქვენ ჩემთან პრაქტიკაზე?!

— გიკვირთ? რამდენიმე წელი გამოვიდა, ავადმჯობური შევებულემა მჭონდა, დამაგვიანდა... ბედმა მაინც არ აშკადინა თქვენს ცოდნასა და გამოცდილებას, — სვალები გაუბრწყინდა თიისის.

— როგორ, თქვენ იცნობთ ერთმანეთს?! — იკითხა ჭყონიამ.

— დიას, მე რომ შევედი ინსტიტუტში, პრაქტიკული აბესალომი უკვე ამთავრებდა, ჩემს მეზობლად ცხოვრობდა...

ხაშურის რაიონის მზრომელთა მონაწილეობა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისათვის ბრძოლაში (1917-1921 წწ.)

თებერვლის. ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის გამარჯვებამ (1917 წ.), როგორც რუსეთში, ისე საქართველოშიც გამოაცოცლა რევოლუციური მუშაობა. კომუნისტები რამდენადმე განათავიუფლდნენ პოლიციელთა დევნიდან. დაიწყო ბოლშევიკური უჩრდების აღდგენა, მის გაგრძელებას მშრომელთა შემოკრება. როგორც ვ. ი. ლენინი ამბობდა, „...თველ მილიონობით დაბნელებულმა ხალხმა გამოიღვიძა და პოლიტიკას დაეწაფა...! გაძლიერდა პროპაგანდა რევოლუციის პირველი ეტაპიდან მეორე ეტაპზე — სოციალისტურ რევოლუციამდე გადასვლის ლენინური თეორიის განხორციელებისათვის.

ხაშურის რაიონში ბოლშევიკური უჩრდების აღდგენის საქმეს სათავეში ჩაუდგა რევოლუციონერი გრამიტონ მოწონელიძე, მან აღადგინა რეაქციის წლებში გაუქმებული ბოლშევიკური უჩრდები ამიერკავკასიის რეინიგზის ხაშურის სახელისწილი, ნოქრებში და რაიონის ზოგიერთ სოფელში.

1917 წლის 6 აპრილს, როგორც მენშევიკების განუთი „ერთობა“ იტყობინება, ხაშურის მენშევიკურმა ორგანიზაციამ სოფ. მოხისში მოიწვია 20 სოფლის წარმომადგენელთა კრება. კრებაზე უნდა იერჩიათ აღმასრულებელი კომიტეტი და სხვა მოხელე პირები. კრებაზე მენშევიკებმა მოუწოდეს გლეხობას, მხარი დაუჭირონ ახალ მთავრობას (გლეხისხმება ესეკა მენშევიკური მთავრობა, ვ. გ.) ამ კრებაზე გლეხობა საბოლოოდ დაიწყუნდა, რომ მენშევიკების გამოსვლეში სხვა არა იყო რა, გარდა მოტყუებისა და მევირადა ფრანგებისა.

რევოლუციური მასებისათვის ცხადი გახდა, რომ მენშევიკები იბრძოდნენ ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის სოციალისტურ რევოლუციად გადაზრდის წინააღმდეგ, ისინი შოითხოვდნენ სოციალურ-დემოკრატიული საკითხის გადაჭრის გადაღებას დამფუძნებელი კრების მოწვევამდე. წინადადებას აძლევდნენ მუშებს, ხელი აეღოთ კლასობრივი ბრძოლის ისეთ ბასრ იარაღზე, როგორც გაფიცვა, და შოითხოვდნენ გადაუჭრელი დეტოვებინათ მსათთან საშემო დღის საკითხიც კი.¹

თვით მენშევიკური განუთი „ერთობა“ ვერ მალავს მენშევიკების გამოსვლების გამო ხალხში გამოწვეულ უკმაყოფილებას და წერს: „კრებაზე გამოსვლებით უკმაყოფილო ხალხი გაიბზოდა — არა, არ შეგვიძლია, ჩვენ რუსეთის ვერ დავმორდებით, რასაც რევოლუციური რუსეთის ხალხი მოიპოვებს, ჩვენ ის გვინდა.“²

ხაშურელმა მენშევიკებმა, რომლებიც ხაშურის რაიონის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის სახელით გამოდიოდნენ, ხალხში საამუშაოდ დაგზავნეს თვინითი გაწინილ პროპაგანდისტებ, შთ მზარს უჭერდა მისალოვის (ხაშურის) რეინიგზის მენშევიკური მუშათა დეპუტატების საბჭო. ეს ორი პოლიტიკური ორგანიზაცია ატარებდა სოფლად მართვა-გამგეობის რეორგანიზაციის, ისინი ამყარებდნენ ხელდაუდნენ, რომ არ შეეძლოთ პოლიტიკური დასაყრდენი და სოფლად აღმასრულებელი კომიტეტის შემადგენლობაში იჩრეოდნენ მველ

1 საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიის ნარკვევები, თბ. 1957, გვ. 376.
2 გაზ. „ერთობა“, 1917, № 20.

ნაირალებს, იმ ადამიანებს, რომლებიც მხარს უჭერდნენ ბურჟუაზიულ დროებით მთავრობას.

ამ არჩევნებით გამოწვეული უმაყოფილების შესახებ ოთხი მენშევიკური გაზეთი „ერთობას“ მოჰყავს უცმყოფილო გლეხთა ნათქვამი: „ჩვენ რა ვიკოდით, ჩვენ ეინ გვეითხა. ჩვენ როდის დავგისწრეს, ისე აირჩიეს“¹ და სტ. უცმყოფილო გლეხობის ზეგავლენით მენშევიკები იძულებულნი შეიქმნენ სოფ. ალისა და ქვეშეთის სასოფლო საზოგადოებაში ხელახლა ჩაეტარებინათ არჩევნები. მართვა-გამგეობის ძირფესვიანად შეცვლა მოითხოვეს ხაშურის რაიონის სხვა სოფლებშიც.

რაიონის გლეხობა მიწის მოითხოვდა და მიწის მიცემა კი მენშევიკებს არ შეეძლოთ, ისინი მხარს უჭერდნენ მიწაზე ყერძო საკუთრების დატოვებას. მენშევიკების ვეცლა ცუდა, თავი დაეღწიათ აგრარული საკითხის გამო შექმნილი მძიმე მდგომარეობისაგან, უშედეგოდ მთავრდებოდნენ.

1917 წლის 25 ივნისს მენშევიკებმა კვლავ მოაწვიეს ხაშურში ახლო სოფლების კრება. მიწის საკითხზე მოხსენება გააკეთა მენშევიკმა ნ. იმეიშვილმა. მან ბევრი ილაპარაკა „გლეხთა განთავისუფლებაზე“, „საწარმოო ძალების განვითარებაზე“, მაგრამ კონკრეტულად ამასრა გლეხობისათვის მიწის მიცემაზე, თუმცა საკითხი მიწის შესახებ იყო დამყნებული. გლეხებმა როცა განაცხადეს „ჩვენ მოვიბოვებ მიწას, მიწაზე ყერძო საკუთრების მოსპობას“, ორატორი დადრთხა და თავისი სიტყვა ასე დააბოლოვა: „თქვენ მრუდე გზით მიდისხართ“.² საერთოდ, ქართველი მენშევიკები, ისე როგორც ყველა სხვა საკითხში, აგრარულ საკითხშიც ენერგულად უჭერდნენ მხარს დროებით ბურჟუაზიულ მთავრობას და ურჩევდნენ გლეხებს მეკამელებთან კონფლიქტები მოეგვარებინათ შეთანხმებით, მომრიგებელი კომისიების საშუალებით.³

რაიონის მშრომელთა რევოლუციური ბრძოლა კიდევ უფრო გაძლიერდა რუსეთში დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ. მუშებისა და გლეხების ამ ისტორიულმა გამარჯვებამ უღელდესი გამარეოლუციონერებელი გაელენა იქონია ქართველ ხალხზე. ოქტომბრის რევოლუციამ, — წერდა ი. ბ. სტალინი, — ერთი დავკრით ვადატრიალა ყველა ურთიერთობა და დააყენა მშრომელი კლასების ხელში ძალაუფლების გადასვლის საკითხი. ლოზუნგი „მთელი ძალაუფლე-

ბა მუშებსა და გლეხებს“ მეხიეთ გაფართოვდა ჩვენს ქვეყანაში და ფეხზე დააყენა ჩაგრული მასები“.⁴

რსლმ ხაშურის ბოლშევიკური ორგანიზაცია, ხაშურელი მშრომელთა სახელით, მხურვალედ მიესალმა რუსეთში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებას, მაგრამ როგორც მთელ ქართველ ხალხს, ისე ხაშურელ მშრომელებსაც კარგად ესმოდათ, რომ რუსეთში სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებით ყველაფერი არ დამთავრებულა. კონტრრევოლუციურ ბურჟუაზიას ვერ კიდევ შრავალი საშუალება ჰქონდა რევოლუციის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ამის შესახებ ვახეთი „ბრძოლა“ წერდა: „...ბრძოლა მედგარი, ბრძოლა სასტიკი და დუნდობელი მხოლოდ ახლა იწყება... ამ იმპერიალისტურ ომში ათაიასობით ამოიკეცა, შინ შიმშილით და სიცივით ფიზიკური გადაშენება, ან იარაღით ხელში კონტრრევოლუციური ბურჟუაზიის დამარცხება და ხალხის საქმის ხალხისავე ხელით გაყვება“.⁵

მენშევიკები დარწმუნებული იყვნენ, რომ ფრონტიდან დაბრუნებული ჯარისკაცები ბოლშევიკურ პარტიას თანაგრძნობდნენ, და ამიტომ უნდობლობას უცხადებდნენ მათ, ირთმევდნენ იარაღს და ათარდებდნენ მენშევიკურ გვარდასს. ხაშურის არალეგალურ პარტიულ ორგანიზაციაში დაისვა საკითხი შეიარაღების შესახებ.

1918 წლის 4 თებერვალს ხაშურში თავი მოიყარეს სოფლებიდან ჩამოსულმა დემობილიზებულმა ჯარისკაცებმა. ისინი შეეკრბნენ შილიციის წინ და იარაღი მოითხოვეს. „იარაღი სამშობლოს დასაცავად გვესაჭიროება და ჩვენ უნეტ მოვიხმართ, ვიღერ თქვენი გვარდიელები“, — განუცხადეს მათ მენშევიკების შილიციის უფროსს. ამ ოპერაციას სათავეში უდგნენ ბოლშევიკური ორგანიზაციის წევრები სოვრატ და ფილაშინ ვიგიტაშვილები, ვანო კორკოტაძე, ვერვმ ჩაღუნალი, არჩილ ქალიაშვილი, ვანო ლომსაძე, ალექსანდრე ბუნიაშვილი, ვანო ძაძაძა, ისიდორე ლომიძე და სხვები. მათი ხელმძღვანელობით ვანაიარდეს საგუშაგოზე მდგარი შილიციელები და საწყობიდან გაიტანეს 1700-მდე შაშხანა.

ამ ფაქტს გამოეხატა მენშევიკების ვახეთი „ერთობა“. მისი კორესპონდენტი პროვოკაციის უწოდებს იარაღის გატაკებას, მაგრამ ვერ მალავს, რომ მენშევიკების უზადრევი შილიციაც და გვარდიაც უძლური აღმოჩნდა ორგანიზებული მასების წინაშე. აი, რას წერს იგი: „4 თებერვალს დილის 9 საათიდან ხალხმა იწყო დენა სხვადასხვა სოფლებიდან. ხაშურში ჩამოსულთა რიცხვი 600-ს აღემატე-

¹ გაზ. „ერთობა“, 1917, № 30.

² გაზ. „ერთობა“, 1917, № 93.

³ ი. მირცხულავა, ოქტომბრის რევოლუცია და აგრარული გლეხური საკითხი საქართველოში (1917-1921 წლები), თბ., 1965, გვ. 28.

⁴ ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 4, გვ. 57.

⁵ გაზ. „ბრძოლა“, 1917, № 23.

ბოდა. უმრავლესობას შეადგენდნენ ფრონტიდან დაბრუნებული ჯარისკაცები, რომლებიც დემავოვია-პროვოკაციით ადღეუბდნენ „ბრბოს“. „ბრბო“ შეგვეფუძა საბჭოს არსენალთან და დაეინებინათ შოთაბოფა იარაღს. ხაშურის რაიონის თავდაცვის კომიტეტის წევრებმა კორაიამ და პარტიიმ სთხოვეს ხალხს აერჩიათ თავიანთი წარმომადგენლები მისილაპარაკებლად, რაზედაც დთანხმდნენ. აირჩიეს თითო სოფლიდან ორ-ორი კაცი და დაიწყეს მოლაპარაკება სოციალ-დემოკრატთა კლუბში.

„ბრბო“ არ დაელოდა მოლაპარაკების დამთავრებას, შეამტვრია 282-ე უფის ღრუთინის არსენალის კარები და გაიტაცა იარაღი.

1918 წლის 12 თებერვალს გორის მაზრიდან შობასენებდნენ თბილისის გუბკომს, რომ მოკლეს ოქონის აღმასკომის წევრი. იმის გამო, რომ ხაშურის რაიონის გომის უბანზე გამეფებულა „ანარქია“, მკვლელო ვერ აღმოაჩინეს. როგორც საარტიფო ლოკუმენტებიდან ირკვევა, მკვლელობა ჩადენილ იქნა იარაღის გატაცების მიზნით.¹ ამავე წლის 1 ივნისს სოფელ ფლუვის მახლობლად მოკლეს მენშევიკთა მილიციელი და აართვეს იარაღი.² შშრკომელი გლეხობის შეიარაღების და აჯანყებისათვის მხადების საქმეს ბიძეს აძლედა მემამულეებისა და თავადებისადმი მენშევიკური მთავრობის მოხელეთა მხარდაჭერის პოლიტიკა. მენშევიკური მთავრობა საშუალებას აძლევდა ნაირალებს — მემამულეებსა და თავადებს ძველი „ავალი“ ამოღონ გლეხობისაგან. ამის შესახებ ხაშურის რაიონის გომის თემიდან წერდნენ მენშევიკური პარტიის ც.კ.-ს: „ყოფილი მემამულე ამირეჯიბი გლეხებს ახდევინებს დალას იმ მამულისათვის, რომელიც მას ადრე ეკუთვნოდა, ამ საქმეში მას ეხმარება მენშევიკური სასამართლო“. ამავე წერილში აღნიშნულა, რომ აჯარბული კომისია მიწების მიზომვის დროს მეტრთამეობას ეწევა.³

ფართოდ გიშალა გლეხთა მოძრაობა მიწისათვის, მაგრამ მენშევიკთა მიწის რეფორმას, რომელიც ფაქტიურად მოტყუება იყო, არ შეეძლო გლეხთა მოთხოვნის დაკმაყოფილება. ბოლშევიკები განუმატრადენდნენ აჯანყებას, რომ მიწის რეფორმის განხორციელება და მემამულეების ალაგმვა მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლებას შეეძლო. საინტერესო ფაქტს ასახელებს გზ. „ერთობა“ სერამის რაიონში „საადგილმამულო რეფორმის“ გატარების შესახებ: „ის იყო კომისია უნდა შესდგომოდა საქმეს, მას ყვირით წინ გადაეღობა წყალობა ხაჩიძე შეილებითურად და მტკარით მიმართა: „თქვენ

თავადების კომისია ხართ და ვნახათ როგორ ჩაიბარებთ მამულებსო“. ამის შემდეგ მოტყუება გლეხებს კომისია ვაერკება და მხილავლებსისათვის იარაღი აეყარათ, მაგრამ ვერ შესძლეს, წყალობა ხაჩიძე მიიღე არ ცხრებოდა და გაიძახოდა: „დაიცათ თქვე ბურჯებო! ავერბოლ შევიკები მოვლენ და ვიგინებენ სერას“. ამის შემდეგ წყალობა ხაჩიძე შეილებითურად დაატესალეს და სამაზრო კომისიაიტიში ვაგზენეს“.¹

გლეხთა მოძრაობამ განსაკუთრებით მწვავე ხასიათი მიიღო სოფ. ხცისსა და ოსიაურში და 1918 წლის ივნისში შეიარაღებულ აჯანყებად გადაიზარდა, ამ აჯანყებას ხელმძღვანელობდნენ ფრონტიდან დაბრუნებული ჯარისკაცები და ხაშურის საორბულმავლო დეპოს მუშები. აჯანყებულეებმა დაიკავეს სოფლის კანცლარები და შემდეგ ხაშურზე გაილაშქრეს, აჯანყება სათანადოდ ორგანიზებული არ იყო, მთავარი გაიანდათ საერთო ოცენობით საბარბოლო იარაღი და მენშევიკთა გვარდიამ შეძლო მისი ჩაქრობა.

მენშევიკები მხეტურად ვაუსწორდნენ ხცისსა და ოსიაურელ აჯანყებულეებს, გამოიყენეს და სასამართლოს ვაერმე დახერბეს მათი აქტიური მონაწილენი, მშრკომელი ხალხი ვერ შეაშინა რეპრესიებმა და კიდევ უფრო მუდროდ დაიარაზმა ბოლშევიკების ირგვლვარეოლუციის აწვირთებას ხელს დაწყოდა და აჩრბედა ფრონტიდან დაბრუნებული ბოლშევიკურად განწყობილი ჯარისკაცების დიდი ჯგუფი. ისინი სათავეში ჩაუდგნენ აჯარბულ მოძრაობას და მოითხოვდნენ მიწის საკიობის რეოლუციურად გადაწყვეტას. მშრკომელთა ფართო მასებს ხაზრში ამოუდგნენ ახალგაზრდები, რომლებმაც ხაშურში შექმნეს ახალგაზრდობის მებრბოლო ორგანიზაციი „სპარტაკი“.² მის მუშობას დიდ ყურადღებას უთმობდა საქართველოს „სპარტაკის“ ცენტრალური კომიტეტი „სპარტაკის“ ორგანიზაციები ხაშურში შეიქმნა პ. ცირეკიძის, გ. დევიდარიანისა და აშასის (ამირბეგვის) ხელმძღვანელობით 1919 წლის მაისში.³

ხაშურში შექმნილი „სპარტაკის“ ორგანიზაცია სწრაფად იზრდებოდა, სულ მალე 200-ზე მეტ ახალგაზრდას ავირბინებდა. სწორედ ამ პერიოდში საქართველოში მზადდებოდა შეიარაღებული აჯანყება ხაშურის ბოლშევიკების კომიტეტიმ სერობოლუ დავალენებმა მისცა კომევირბის; საჭირო იყო იარაღის შოვნა, დაიწყო ახალგაზრდობის რაზმების შედგენა შეი-

¹ გზ. „ერთობა“, 1918, № 145.

² ხაშურულ რეოლუციონერთა, მოგონებანი, ტ. 3, გვ. 261.

³ გ. ვანია, საქართველოს კომევირბის ისტორიის ნარკვევები, თბ., 1964, გვ. 23.

¹ საქართველოს სსრ ცსა, ფ. 1947, ან. 1, ს. 227, ფ. 20.

² იქვე, ფურცილო 22.

³ საქ. სსრ ცსა, ფ. 1825, ან. 1, ს. 109, ფ. 91.

რადებული ახალგაზრდები თავს ესპოდნენ მენშევიკთა გვარდიელებს, ართმევდნენ მათ იარაღს და აიარალებდნენ ბოლშევიკთა რაზმებს, ვაზალებდნენ მენშევიკური წყობილების დასამხობად.

საქართველოს მენშევიკური მთავრობის უბადრუტი სექციონების შედეგად, იმის შედეგად, რომ მათ ვერ შესძლეს წესრიგი დაეყარებინათ ქვეყნის შიგნით, დღით-დღე იზრდებოდა უკმაყოფილება ქართველ შრომელთა და ჯარის ნაწილებს შორის. დიწყო დეზერტირება მენშევიკური არმიის რიგებიდან და გაიწყობისადმი თავის არიდება ახალწვეულთა მიერ. თა, რას წარდა ამის შესახებ სამხედრო მინისტრი საქართველოს მენშევიკური მთავრობის თავმჯდომარეს, 1919 წლის 17 თებერვალს: „იმ მიზნით, რომ შევსებულიყო ლაშქარი... ნამდვილ სამხედრო სამსახურში გაწვეულ იქნენ 1896-1898 წლებში დაზარალებული მოქალაქენი. მიუხედავად ამისა, რომ გაწვევა დანიშნულ დროზე უფრო ადრე დაიწყეთ, სანახევროდაც არ სრულდება გაწვევის ნორმა... კასპულიის ტერიტორიაზე ორივე სქესის ქართველნი ცხოვრობს 1.700.000 კაცი, პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ აქედან 2 პროცენტზე ჯარში უნდა იქნეს გაწვეული ე. ი. 34.000 კაცი. ფაქტიურად გაწვეულია 11.016. მცხოვრებნი გაწვევას უპასუხოდ შეტყდნენ. ახალწვეულნი ცხადდებიან მცირე პარტიზად 3-10 კაცამდე და არა განსაზღვრულ დროს. ბევრი სოფლებიდან ახალწვეულები სრულიად არ ცხადდებიან. არ იცნება კართი მშვიდობიანობის დროის შტატამდამდე გამო ჩვენ ვერ შევძლებთ მტრისგან თავდაცვას. ეს უველაფერი გამოწვეულია, — დასაცვის მინისტრა, — რესპუბლიკაში გააფხვებული ანარქიითა და სამოქალაქო აღმინისტრაციის მოუწყობლობით“¹.

მენშევიკური მთავრობის წინააღმდეგ აჯანყება, რომელსაც ქართველი ბოლშევიკები ამზადებდნენ, უნდა დაწყებულიყო ოქტომბრის რევოლუციის მეორე წლისთავზე, 1919 წლის 24 ოქტომბერს, ღამით. აჯანყების ხელმძღვანელობისათვის ზაშურის რაიონში ტუბ(ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტმა გამოგზავნა ზაშურ აიდაროვი, ა. ლომიძე, ჭეჭელაძე, მათიკაშვილი და სხვები.²

1919 წლის სექტემბერში სურამში ჩატარდა ზაშურის სარაიონო პარტიული კონფერენცია, რომელმაც აირჩია რაიონული კომიტეტის ახალი შემადგენლობა და მიიღო გადაწყვეტილება შეიარაღებული აჯანყების მოწყობის შესახებ. ერთი კვირის შემდეგ ამ კომიტეტის სხდომაზე დამტკიცდა სამხედრო-ტექნიკური

კომისია, რომელსაც უნდა მოეწყო შეიარაღებული აჯანყება ზაშურის რაიონში. კომისიაში შედიოდნენ: ვ. ელბაძე, ვ. ქუჩუაძე, ს. კახანაძე და ჯარში მომუშავე ამხანაგები — ა. შინდრაძე და ცხოვრებაშვილი. კომისიამ შეიმუშავა ზაშურის აღების გეგმა. გეგმით გათვალისწინებული იყო ლიანდავის აჯრა და ორთქლმავლების ჩაგდება სადგურ ვომასა და ლიხთან, რათა გზა შეეკრათ როგორც თბილისიდან, ისე დასავლეთ საქართველოდან მენშევიკების დამხმარე ძალებისათვის. ამის შემდეგ ყოველი კუთხიდან ზაშურში უნდა შესულიყვნენ ბოლშევიკების შეიარაღებული რაზმები. უნდა აეღო მენშევიკთა გვარდიის შტაბის ყველა დაწესებულება, გამოეცხადებინათ საბჭოთა ხელისუფლება ზაშურის რაიონში და შემდეგ მთლიანად გორის მაზრაში. საბოლოო დირექტივების მისაღებად რაიონმა თბილისში თავისი წარმომადგენელი გაგზავნა.³

ბოლშევიკების ზაშურის რაიონულმა კომიტეტმა აჯანყებისათვის მზადების პერიოდში ხელში ჩაიგდო მენშევიკური გვარდიის იარაღის საწყობი სურამში, გამოიტანა იქიდან ისობით თოფი და დურითა გულხთა რევოლუციური რაზმებს. ზაშურის რაიონში გულხთა შეიარაღებულ რაზმებს ოპერატიულ ხელმძღვანელობას უწევდნენ ბოლშევიკების მიერ აღში, ხტონში, აელეში, ოსიაუჭასა და გომში შექმნილი რევოლუციური შტაბები. აჯანყების მოწყობისათვის რაიონში შეიქმნა აჯანყების ორი მძლავრი კერა: ერთი, მტკვრის მარჯვენა მხარეს, ზეისის აჯანყებულ გულხთა ცენტრი (შტაბის უფროსი ზ. აიდაროვი) და მეორე, მტკვრის მარცხენა მხარეს, ალი-კვირთხევის აჯანყებულ გულხთა ცენტრი (შტაბის უფროსი ა. ლომიძე). აჯანყების ორივე ცენტრი აერთიანებდა 3.000-მდე შეიარაღებული გულხთა გარდა ამისა, აჯანყების პატარა ცენტრები იყო ახალდაბაში (150 კაცი) და ქვეშეთში (100 კაცი). აჯანყების მხარდასაჭერად მომზადებული იყვნენ აგრეთვე ზაშურის სავაფონო და საორთქლმავლო დეპოს მუშები.

შემუშავებული გეგმის თანახმად აჯანყება ზაშურის რაიონში 24 ოქტომბერს დაიწყო. მაგრამ იმის გამო, რომ ცენტრიდან მიღებულ იქნა ცნობა აჯანყების გადადების შესახებ, ზაშურზე შეტევა აჯანყებულ მუშებსა და გლეხებს აღარ განუხორციელებიათ, აჯანყების შეჩერება კი შეუძლებელი შეიქნა (აჯანყების გა-

¹ საქართველოს სსრ ცსა, ფ. 11, ს. 312 ფ. 3-11.

² მარტისიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტიული არქივი, ფ. 26, ს. 2, ფურ. 251.

³ შ. ბერუაშვილი, ეტრნ. „მნათობი“, 1965, № 2, გვ. 108.

¹ საქართველოს სსრ ცსა, ფ. 1861, ან. I, ს. 308, ფ. 1.

² საქართველოს სსრ ცსა, ფ. 2417, ს. 66, ფ. 1.

დაღების მიზეზი, როგორც ცნობილია, ის იყო რომ თბილისში მენშევიერმა მთავრობამ დააბრუნა აჯანყების ხელმძღვანელო სამხედრო-რევოლუციური შტაბი.

მენშევიებმა სასწრაფო ზომები მიიღეს აჯანყებულთა წინააღმდეგ. მათ კატეგორიულ წინადადება მისცეს ვორის მახარის კომისარს, პიელო გადაპტერი ზომები და დაეპატიმრებინა აჯანყების მეთაურები. ხაშურელ გლეხთა აჯანყების ჩასაქრობად მენშევიების მოაზრობამ დამა დიდძალი ჯარი, ცუდად შეიარაღებულ შეამბოხეთა წინააღმდეგ გალაშქრეს მენშევიური კავალერიის რეგულარულმა ნაწილებმა, არტილერიამ, ქვეითმა ჯარმა და ჯანდაბანა-მატარებელმა.¹

ხცის აჯანყებულებმა (1.700 კაცი) მენშევიურ ჯარებს შეაგებეს ძლიერი ცეცხლი. ბრძოლა, რომელიც 8-9 ნოემბერს დაიწყო, 14 ნოემბრის დღამდე გაგრძელდა. 14 ნოემბერს შეამბოხეთა წინააღმდეგ გამოიყენეს ქვეითი ჯარი, რომელსაც ხელს უწყობდა მტკვრის მარცხენა მხრიდან ჯგუფიანი მატარებლის არტილერია. შეამბოხებებს მოუხდათ ბრძოლა რიცხობრივად უარბ ძალებთან და დაიწყეს ხცილიან უკანდახევი ტუსიაცენ. უკან დახევის იცავდა ზ. აიდაროვი შეამბოხეთა პატარა ჯგუფით. უკან დახევის დროს აიდაროვი აფრთხილებდა ადგილობრივ მოსახლეობას, არ გამოსულაყენენ სახლებიდან, რათა აეცილებინათ ზედმეტი მსხვერპლი. მტერმა სოფელ ჭარულზე შემოვლით შეჭრა უკან დასახევი გზის გადაჭრა შეამბოხებისათვის, დაატყვევეს აჯანყების შტაბის უფროსი ზ. აიდაროვი და აჯანყების აქტიური მონაწილენი.²

მენშევიეები დაკითხვის დროს სანტიკად სცემდნენ ზ. აიდაროვს, როცა ჰკითხეს, არის თუ არა ბოლშევიკი, მან ამაყად უპასუხა: „აიხა, მე ბოლშევიკი ვარ“. მენშევიკმა ჯალბაში სასწრაფოდ მოაწყეს სამხედრო-სავლელ სასამართლო. აიდაროვს მიესაჯა დახვრება. 15 ნოემბერს, ნაშუადღევს იგი გამოიყვანეს საჯინიდან. საცობლის უკანასკნელ წუთებშიც კი აიდაროვს თავი ამაყად ეპირა, დახვრეტის წინ მან შემდეგი სიტყვა წარმოთქვა: „მე მუშა ვარ და მოვკვდები მუშათა საქმისათვის. მაგრამ ჩემი სისლი უშედეგოდ არ დაიკარგება. ჩემს შავკერ შურს იძიებენ ჩემი კლასობრივი ძმები. გულმარჯოს კომუნისმს!“ შემდეგ მან ხმადალა დაუმატა „ხელა მე მზად ვარ, მესროლეთ!“ ზ. აიდაროვი ჯალბაში გააფრთხილეს ზურგიით შებრუნებულიყო, მაგრამ უარი განაცხადა და ტყვის თვლი გაუსწორა. მენშე-

ვიკმა ჯალბაში დახვრეტეს ზ. აიდაროვი და მასთან ერთად აჯანყების სხვა მონაწილენი. დატყვევებული 60-მდე აჯანყებულნი, ერთმანეთზე თოყიბთა ვადაბმული, ხაშურის მენშევიკ-გვარდიელთა შტაბში გახაზენეს, სოფლებში ამოქმედნენ დამწყელი რაზმები.³

დამწყელი რაზმების თარეშს სოფ. ხცისში საზღვარი არ ჰქონდა. ისინი ცეცხლითა და მიხვლით უსწორდებოდნენ აჯანყებულ გლეხებს. წყვედნენ მათ სახლ-კარს, სოცდლით სვიდნენ ყველას, ვინც ხელში ჩაუეარდებოდათ.

ხაშურში მენშევიეთა ჯარების დიდი კონცენტრაციის გამო მტკვრის მარცხენა მხარეს აჯანყებულთა შტაბში თავი იჩინა უთანხმოებამ. ეს გამოიწვია პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობის შესუსტებამ. ამით ისარგებლეს მენშევიეებმა და მოაწყვეს შეთქმულება აჯანყების ხელმძღვანელთა მიმართ. შეთქმულებმა დამით ვერაგულად მოკლეს აჯანყების მეთაურები: ი. ლომიძე, გ. ბეკოშვილი და ა. ფილიშვილი.

მენშევიეებმა გლეხთა აჯანყების მეთაურთა გვამები ურმით ხაშურში ჩამოიტანეს და ცენტრალურ მოედანზე დაყარეს (გვამები სამი დღის განმავლობაში ეყარა მოედანზე). ეს მზაკრობა მენშევიეებმა ჩაიდინეს ხალხის შესაშინებლად. ამ ამავეს სიხარულით გამოგზავნა მენშევიეური გავითი „ერთობა“. მან გლეხთა აჯანყების მეთაურები „ხანდიტებად“ და „უჩინალებად“ გამოაცხადა. გავითი წერდა: „ცნობა მივილით, რომ „ხანდიტებში“ განხეთქილებმა მოხდა. ეს გამოიწვია გვარდიელების მიერ (მენშევიკ-გვარდიელები) „უჩინალოა“ მოძრაობის ლიკვიდაციამ. გარდა ამისა, გლეხობა დარწმუნდა, რომ მათ ატყუებენ და ამიტომ მოკლეს მეთაურები: „უჩინალები“ არსენა ლომიძე, გ. ბეკოშვილი და მესამე უცნობი.“⁴

ასე ხატავდა მენშევიური გავითი მომხდარ ფაქტს, სინამდვილეში კი გლეხთა აჯანყების მეთაურები მოკლეს არა გლეხებმა, არამედ მენშევიკმა ჯალბაში.

აჯანყების დამარცხების შემდეგ გამხეცებულმა მენშევიეებმა დაატყვევეს და დახვრეტეს მარცხენა მხარის გლეხთა აჯანყების აქტიური მონაწილენი: ეფრემ ჩაღუნელი, ვანო კორკოტაძე, არჩილ ქალაშვილი, ბესარიონ თბილაშვილი, მთბილისში ავლაბის ხიდაშ მოასწრეს და მოკლეს ხაშურიდან გაქცეული ლენტო გიჩილიაძე, ბეგრი დაპატიმრებული გაიხაზენა ციხეში. ხაშურელ გლეხთა აჯანყების ბერი აქ-

¹ გაზ. „ერთობა“, 1919.

² გაზ. „ერთობა“ 1919, № 262, გაზ. „გაზარდების გზით“, 1966, № 125, (იეტორს გამოყენებული აქეს საარქივო დოკუმენტები).

³ გაზ. „ერთობა“, 1919, № 269.

⁴ იქვე.

⁵ საქართველოს სსრ ცსა, ფ. 1938, ან. 1, ს. 422, ფ. ფ. 71-72.

ტიური მონაწილე ჩრდილო კავკასიაში გაიქცა და წითელი არმიის ნაწილებს შეუერთდა თეთრ-რევოლუციონერების წინააღმდეგ საბრძოლველად. შემდგომში ისინი ბრძოლდნენ ამ XI არმიის რიგებში, რომლის დახმარებითაც საქართველოდან განდევნეს მენშევიელები. XI არმიის ნაწილებს ხაშურში შემოჰყენენ ტატე ბუხჩი-ტივი, ილიქსი მანსტრამე და მრავალი სხვა სამხრეთი რევოლუციონერი.¹

არქივში შემონახულია მენშევიეური მთავრობის წინააღმდეგ 1919 წლის გამოსვლების ხელმძღვანელთა სიები. სულ დასჯილთა სიაში შეტანილია 52 კაცი, აქედან ხაშურის რაიონის ტერიტორიაზე მოქმედებდა 39. სიკვდილით დასჯილ 5 კაციდან ზუთივე ხაშურის რაიონის მხრებელთა გამოსვლების მეთაურობდა.² ვარდა ამისა მენშევიეების თარეშის მსხვერპლი გახდა მტკვრის მარცხენა მხარის აჯანყებულ გლეხთა შტაბის სამი ხელმძღვანელი. ეს ფაქტები ერთ-ერთ კიდევ მიუთითებენ იმაზე, რომ ხაშურის რაიონს წამყვანი ადგილი ეკავა გორის მხარის რევოლუციურ მოძრაობაში.

1919 წლის აჯანყების დამარცხების შესახებ ფ. მახარაძე წერდა: „ბოლშევიეური მოძრაობა საქართველოში, მიუხედავად ამისა, რომ მას ხალხს ფართო მასებში ღრმა ნიადაგი ჰქონდა, კვლავ დამარცხდა. ამისთანავე ორგანიზაციები დაიშრა, თითქმის ყველა აქტიური მომხმევე ან დახვრტილი იყო, ან სატრუსალოში იჭდა. მოსალოდნელი იყო, რომ ამის შემდეგ ხალხი გაუტყდებოდა და ქედს მოიხრდიდა მტარვლების წინაშე, მაგრამ ეს არ მოხდა. მენშევიეების სიმშვემე და ქალაქობამ ხალხი ერთი მხრით კიდევ უფრო აღმშრომა და შეორეს მხრად, კიდევ უფრო გააქაჯა. მას იმედი ჰქონდა, რომ ახალი გამოსვლების დროს ის უსათუოდ გაიმარცხებდა...“³

გლეხთა ეს დიდი მოძრაობა ხაშურის რაიონში რკინიგზური მეშვების ხელმძღვანელობით მიმდინარეობდა. მუშა-მოსამსახურეთა რაოდენობა ხაშურში საკმაოდ დიდი იყო. მარტო ხაშურის რკინიგზის საწარმოებიდან პროფკავშირული ორგანიზაციაში გაერთიანებული იყო 2.000 მუშა. ამ ფაქტს ცხადყოფს საქართველოს პროფესიულ კავშირთა პირველი ყრილობის ოქმები, სადაც აღნიშნულია, რომ ყრილობის წინ (1919 წლის მარტი-აპრილი) საქართველოს პროფკავშირებში გაერთიანებული იყო... ხაშურიდან 2.000 მუშა.

მუშათა მდგომარეობა ხაშურში, როგორც

მთელ საქართველოში, კვლავინდებურად ადტი-ნელი იყო. 1919 წლის ოქტომბერში საქართველოს რკინიგზელთა II ყრილობაზე არა ერთმა დალევატმა აღნიშნა, რომ რკინიგზის ხაშურის რაიონის (მუშაობდა 2152 კაცი) „მუშა-მოსამსახურეთა ნიეთიერი მდგომარეობა აუტანელია. 8 საათიანი სამუშაო დღის ცხოვრებაში გაუტარებლობა დიდ უკმაყოფილებას იწვევს მვისრებებსა და კონსტრუქციებში... დიდი უკმაყოფილებაა დარაყუბს შორის, რადგანაც მათ, თანახმად № 17 ბრძანებისა, დღეში 12 საათს უხდებთ მუშაობა.“⁴

მენშევიეების ბატონობის წლებში კვების პრობლემების დასების ზრდამ კიდევ უფრო გაუთარესა მუშათა კლასის მდგომარეობა. დავცა ფულის სყიდვითი უნარიანობა. მუშას საშუალება არ ჰქონდა შეეძინა ტრანსპორტი, ფეხსაცმელი და ავეჯი. მუშის ბიუჯეტი იმდენად მცირე იყო, რომ იგი კვებაზე მინიმალურ მოთხოვნისაც ვერ აკმაყოფილებდა.

ამ ამბავს ვერ მალავდა თვით მენშევიეური გაზეთი „ერთობაში“. 1919 წ. გაზეთი წერდა: „წარმოებაში ნახშული მუშებო ქრონიკულ გაჭირვებას განიცდიან... მათი მდგომარეობა უნდევნოა... მუშას ხელფასი მარტო პურის ფულად არ ჰყოფნიდა. მუშის თანამედროვე მდგომარეობა აშხადებს ნიადავს უკმაყოფილებისათვის და, ერთი შეხედვით, გაფიცვები ნორმალურ მოვლენად ეჩვენება საზოგადოების ერთ ნაწილს.“⁵

1920 წლის მარტის მეორე ნახევარში საქართველოს სამრეწველო საწარმოებში გახშორდა საგაფიცუო გამოსვლები, რომლებმაც მეტად მასობრივი ხასიათი მიიღო. გამოსვლები მოიწინააღმდეგებოდა ბოლშევიეების ხელმძღვანელობით მიმდინარეობდა. ამ გამოსვლათავე აღსანიშნავია ხაშურის დეპოს მუშა-მოსამსახურეთა გაფიცვა, რომელიც 22 მარტს ჩატარდა. მასში 700-მდე კაცი მონაწილეობდა. გაფიცულებმა წამოაყენეს ეკონომიური და პოლიტიკური მოთხოვნები. მაგრამ დეპოს აღმინისტრაციამ და რკინიგზის პროფკავშირების ცენტრალურმა გამგეობამ გაფიცვას მხარი არ დაუჭირეს და დეპოს მუშა-მოსამსახურეებს მოუწოდეს განეახლებინათ მუშაობა. მიუხედავად ამისა, გაფიცვა ორგანიზებულად ჩატარდა. თითქმის მთელი დღის განმავლობაში შეწყვეტილი იყო მატარებლების მიმოსვლა და მუშაობა დეპოში.⁶ ხაშურის მუშა-მოსამსახურეთა გაფიცვას

¹ ვახ. „გამარცხების გზა“, 1966, № 125.

² საქართველოს სსრ ცსა, ფ. 1938, ან. I, ს. 422, ფ. ფ. 71-74.

³ ფ. მახარაძე, საბჭოები და ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლების გამარცხებისათვის საქართველოში, 1917-1921 წლებში, 1927, გვ. 147.

⁴ მ. ჩიჯიშვილი, მუშათა კლასის ისტორიისათვის საქართველოში (1917-1921 წ.წ.), თბ., 1965, გვ. 53.

⁵ ვახ. „ერთობა“, 1919, № 84.

⁶ საქართველოს სსრ ცსა, ფ. 1825, ან. I, ს. 109, ფ. ფ. 45-48, და ვახ. „რკინიგზელი“, 1920, № 17.

გამოცხადებულ საქართველოს სატრანსპორტო მრეწველობის მუშები, რომლებმაც მოითხოვეს გაფიცულია წინადადების დაკმაყოფილება.

სოციალურ საბჭოელო დოქტრინიდან ირკვევა, 20 მარტს ზამურის საორთქმელო დეპოს მუშათა კრებამ აირჩია საფაფიკო ბიუროს მ. კაისის შემადგენლობით. ბიუროს შემადგენლობაში შედიოდნენ: დ. ლეკვაძე (თავმჯდომარე), ბ. მერტრეველი, ნ. მუყაწინიშვილი, კ. პაპუაშვილი, ი. ნოზაძე, ლ. მანგვალაძე, ბ. ფოცხვერია და ვ. ელიაშვილი.¹

რბინიზის პროფსინდიკატის მუშებმა ცენტრალური კომიტეტის დახმარებით შეწყვიტეს გააქვრებს რეპრესიული ზომები, მათ ხაშურის მუშათა გაფიცვის ბევრი მონაწილე პროფკავშირიდან გაიყვანეს და სამუშაოდან დაითხოვეს. დასჯალა შორის, ვარდა საფაფიკო ბიუროს წევრებმა, იყვნენ: ა. ბაბილოვი, ი. ბარბაქაძე, ვ. ვაგვი, დ. ლონკაიშვილი და სხვები.²

ზამურის ბოლშევიკური ორგანიზაციის წევრები, ვარდა იმისა, რომ აქტიურ რევოლუციურ მუშაობას ეწეოდნენ რაიონის შიგნით, აქტიურად ეხმარებოდნენ შეზღუდული რაიონების ბოლშევიკურ ორგანიზაციებსაც. მაგალითად, 1920 წლის ზაფხულში ახალციხეში მენშევიკურ არმიას ბოლშევიკური იდეების პროპაგანდასთვის დახურულ 12 ბოლშეიკს შორის ხაშურის ბოლშევიკური ორგანიზაციის წევრები იყვნენ პაულე ელიაშვილი, გიორგი კვიციანი, ლევანტი ლიპაძე, სოლო ნ. ხევალიძემ გაქცეული უწყველად თავს. ეს ფაქტი ერთდროულად კიდევ მიგვიჩვენებს ზამურის ბოლშევიკური ორგანიზაციის ძლიერებაზე.³

როდესაც აზერბაიჯანში საბჭოთა ხელისუფლებამ გაიმარჯვა, ზამურელმა მუშებმა მხარეაღი მისაღებად გაეგზავნენ აზერბაიჯანელ მშრომლებს. მისაღებაში ნათქვამია: „გილოცეთ საბჭოთა ხელისუფლების დიდი რუსეთის შემადგენლობაში. ახლა ჩვენთანაც იგრძნობა შუქი დიდი რევოლუციის“. აზერბაიჯანელი ხალხის ისტორიულმა გამარჯვებამ ახალი ძალა შემატა ქართველ მუშებსა და გლეხებს. 1920 წლის საბირველმაისი დემონსტრაცია წარმატებით ჩატარდა ხაშურში. დემონსტრანტები გამოვიდნენ ლოზუნგებით: „ძირს მენშევიკური მთავრობა!“, „გაუმარჯოს საბჭოთა ხელისუფლებას ბოლშევიკების მეთაურობით“.⁴

1920 წლის 7 მაისს საქართველოს მენშევიკური

კურ მთავრობის ხელი უნდა გადაეხლებოდა მუშების დევნაზე და დაეშვა ბოლშევიკური ორგანიზაციების ლეგალური არსებობა და მოღვაწეობა, კრებების, გამოცემლობისა და პრესის თავისუფლება.¹

რუსეთის დიდებული ხელშეკრულების თანახმად, 1920 წლის 18 მაისს ზამურელ ბოლშევიკთა დიდი ჯგუფი ციხეებიდან და სამატი-მროებიდან დაბრუნდა.² ნაწილი კი, რომელსაც არალეგალურად უხდებოდა მუშაობა, იატაკქვეშეთიდან ამოვიდა, ვინაიდან ახალი ორგანიზაციული მუშაობა, ვინაიდან ორგანიზაციების ქსელი, მტკიცებოდა მუშებსა და გლეხებთან შიდა კავშირი. ამ ამბების შემდეგ მენშევიკები ხელისუფლების დაპყროვის ამკარა საფრთხის წინაშე დადგნენ. ამიტომ მათ კვლავ გააძლიერეს რეპრესიები ბოლშევიკური ორგანიზაციების წინააღმდეგ. ბევრი კომუნისტი დააპატიმრეს და ციხეებში გაგზავნეს, მარტო 1920 წლის ივლისში გორის სამხრობო ციხეში 166 კაცი ჩასვეს.³

კომსპარტიის მიზნით ხაშურის ბოლშევიკური ორგანიზაციის რეზიდენცია ზამურის ცენტრიდან გადატანილ იქნა სოფ. ტაშისკარში. ამ ორგანიზაციის ხელმძღვანელობდნენ გიორგი კალმახელიძე, ევგენი ბინიძაძე, კ. ბუნიაშვილი, ივ. ბინიძაძე და სხვ. ნ. მესხაძემ და ნ. ბაბაშვილმა უფერულად გატანეს ტაშისკარში ბოლშევიკების მიერ შეტანილი ცეცხლ-სროლიანი იარაღი. მთელ მენშევიკებმა იქაც მიაგნეს ბოლშევიკების კვალს. ვ. კალმახელიძე, ევ. ბინიძაძე და ნ. მესხიძე იძულებული გახდნენ ხარაგოულის რაიონში შეეფარებინათ თავი, კ. ბუნიაშვილმა კი მტკვრის მარჯვენა მხარის ტყეში მოძებნა ტატე ბუნიაშვილის რახ-ში და მას შეუერთდა.

1920 წლის ზაფხულში ზამურელ მშრომლებში ბოლშევიკური გავლენა მთლიანად გაბატონდა. მთუხედავად მენშევიკების ყოფილგარე რეპრესიებისა, ზამურის პარტიულმა ორგანიზაციამ თავის მუშაობაში ყველა ლეგალური და არალეგალური შესაძლებლობა გამოიყენა. იგი ვინაიდან და გადააქცა ძლიერ ორგანიზაციად, რომელიც მშრომელთა შორის დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა.

1920 წლის 6 ივნისს ხაშურში კვლავ გაისმა ლეგალურად შეკრებილ კომუნისტური უჯრედების წარმომადგენელთა მიერ შემდგარი კონფერენციის ხმა. ეს იყო ნათელი გამოხატულება იმისა, რომ არ მომეცდარა და არც მოე-

¹ საქართველოს სსრ ცსა, ფ. 1825, ან. 1, ს. 109, ფ. 49.

² იქვე, ფ. 50.

³ ზამურელ რევოლუციონერთა მოგონებანი, ტ. III.

⁴ ზამურელ რევოლუციონერთა მოგონებანი,

¹ სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვება საქართველოში, სტატიების კრებული, თბ. 1957, გვ. 51.

² საქართველოს სსრ ცსა, ფ. 1938, ან. 1, ს. 422, ფ. 87.

³ იქვე, საქმე 592, ფ. 66.

ვლება ის, რაც უკვდავია — კომუნისტური აზრი.

1920 წლის 15 აგვისტოს ზაშურის ახალგაზრდული ორგანიზაციის ხელმძღვანელობით იტრიის ეკლესიისთან შედგა ხალხმრავალი კრება. კრებაზე ბოლშევიკები მოუწოდებდნენ, გაემთავრებინათ მეშაობა მასებში და ემზილებინათ მენშევიკური მთავრობის ანტიხალხური საქმიანობა. კრებაზე მიიღეს მიმართვა ზაშურის ახალგაზრდობისადმი, რომელიც მთავრდება და მოწოდებით: „ძირს საქართველოს მენშევიკური მთავრობა!“. „გაუმარჯოს საბჭოთა ხელისუფლებას ბოლშევიკების მეთაურობით!“. ¹

1920 წლის ზაფხულში მენშევიკურ მთავრობას საკუთარი ჭარის ნაწილებიც კი გადაუდგა. მარტო 4 ივნისიდან 10 ივნისამდე ახალციხის მე-3 ბრიგადის საგანგებო სამხედრო სასამართლომ განიხილა მე-10 ქვეითი ოთხეულის ჭარისკაცთა და სახალხო ათასეულის გვარდიელთა საქმე, რომელნიც სასამართლოში იყვნენ მიცემული საომარი მოქმედების დროს ბრძოლის ველის თვითნებურად მიტოვებისა და უფროსთა ბრძანების შეუსრულებლობისათვის. სამხედრო საეცლე სასამართლოს გადაწყვეტილებით 350 კაცს მიესაჯა დახვრეტა. განაჩენი სისრულეში იქნა მოყვანილი 8 კაცის (ხელმძღვანელების)

მიმართ, დანაზღვნებს კი შეეცვალათ 12-15 წლის კატორღით. ²

1920 წლის ბოლოს ყველგან იგრძნობოდა, რომ საქართველოს მენშევიკური მთავრობის დღეები დათვლილი იყო. მთავრობა, რომელსაც რევოლუციური ხიშტები ამოვრებდა, დიდხანს ვერ იარსებებდა. ასეთ ვითარებაში საქართველოში 1921 წლის 11 თებერვალს დაიწყო შეიარაღებული აჯანყება. მისი ხელმძღვანელობისათვის 16 თებერვალს შეიქმნა საქართველოს რევოლუციური კომიტეტი, რომელმაც გამოაცხადა საბჭოთა ხელისუფლება და დახმარებისათვის მიმართა რევოლუციის დიდ ბელადს ვ. ი. ლენინს, წითელი არმიის ნაწილებს.

ვ. ი. ლენინის უშუალო მითითებით წითელი არმიის ნაწილები, გ. ორჯონიძისა და ს. კირიის ხელმძღვანელობით, საქართველოს შსრომლებს მიეშველნენ. აჯანყებულ ქართველ ბაღბისადმი საბჭოთა მებრძოლების მძერი დახმარებამ კიდევ ერთხელ თვალნათლივ გამოავლინა რუსი და ქართველი ხალხების ისტორიულად ჩამოყალიბებული და განმტკიცებული მეგობრობა. წითელი არმიის ნაწილების დახმარებით 25 თებერვალს თბილისიდან განდევნეს მენშევიკური მთავრობა და დამყარდა საბჭოთა ხელისუფლება.

¹ ვაზ. „კომუნისტი“, 1920, № 5 (8 ივნისი).

² ვაზ. „გაუმარჯვების გზით“, 1958, № 21.

¹ საქართველოს სსრ ცსა, ფ. 1938, ან 1, ს. 567, ფ. ფ. 12-15.

ი. ს. ტყეშელაშვილი XIX ს. ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში

XIX საუკუნის 40-იანი წლებიდან ი. ს. ტყეშელაშვილის სახელი ცნობილი გახდა არა მარტო რუსეთში, არამედ დასავლეთ ევროპის ქვეყნებშიც და ამერიკაშიც. შემდეგში მწერლის ავტორიტეტი სწრაფად ვაზარდა და დასავლეთის მრავალმა გამოჩენილმა მწერალმა იგი თავის მასწავლებლად აღიარა. სტუდენტებიდან ხსნიან ტყეშელაშვილის ამ წარმატებას მკვლევარები: ზოგი ფიქრობს, რომ მკითხველთა გულის დაპყრობის მიზეზი ტყეშელაშვილის ნაწარმოებთა უბადლო პოეტური ფორმაა, ზოგი ამ მიზეზს ნაწარმოებთა მძაფრ სოციალურ პრობლემატიკაში ხედავს. XIX ს. ქართულ მკითხველს ბოძავდა როგორც ფორმა, ისე შინაარსი, მაგრამ განსაკუთრებით სამშობლოსადმი ის უფაქიზესი და უღრმესი გრძნობა სიყვარულისა, რომელმაც სული ჩაბერა ტყეშელაშვილის მთელ შემოქმედებას. მას არ შეეძლო სიცოცხლე რუსეთის გარეშე, ამისა მისი ზენდირება და ტრაგედია. ასე მძაფრად განცდილი ეროვნული ტკივილები ენათესავებოდა დამონებულ პატარა ერების გრძნობებს.

ი. ტყეშელაშვილმა დაანახვა მკითხველს რუსეთის XIX საუკუნის სოფლის კლასობრივი დიფერენციაცია და სოციალური წინააღმდეგობა. „მონადირის ჩანაწერებში“ ფაქტები ისეა მოცემული, რომ მკითხველი ერთადერთ სწორ დასკვნამდე მიდის: ბატონყმურ ურთიერთობაზე დამყარებულ საზოგადოებრივი წყობა უნდა მოსპობს, რადგან ასეთი წყობა ფიტავს ხალხის მატერიალურსა და სულიერ შესაძლებლობებს, თუკი ამას გავიხსენებთ, გასაგებია გახდება ის დიდი ინტერესი, რომელსაც ქართველი საზოგადოება იჩენდა ტყეშელაშვილის შემოქმედებისადმი.

ეს ინტერესი ჩანს ქართველი ხალხის საუკეთესო წარმომადგენლების—ი. ჭავჭავაძის, ა. წერეთლის, რაფ. ერისთავის, ანტ. ფურცელაძის, ან. თუმანიშვილის, ეგნ. ნინოშვილისა და სხვათა ნაწარმოებებში; ეს ინტერესი შელავნდება ჩვენი XIX საუკუნის პერიოდის ფურცელაშვილს, სადაც სხვადასხვა ხასიათის წერილებში ტყეშელაშვილის ლიტერატურული პერსონაჟები ხშირად არიან მოხსენებული.

სიმონ ჭუმბურიძე თავის მოგონებაში ეგნატე ნინოშვილზე ამბობს, რომ „განსვენებულს ძლიერ უყვარდა მოთხრობებში ტიპების დაკვირვება და აწონ-დაწონვა. ის უფრო გაიტაცა ტყეშელაშვილის, ტოლსტოის, გოგოლის და დოსტოევსკის თხზულებებში. ტყეშელაშვილის ნაწარმოებში ძლიერ მოსწონდა მოთხრობა „მამები და შვილები“. მას აკვირვებდა ბაზაროვის სულიერი ძალა, ენერჯი, აჩაქის სისუსტე, ბედოელათობა“.¹

როგორც ჩანს, ტყეშელაშვილს ქართულ მწერლობაზე უშუალო გავლენაც მოუხდენია, სახელდობრ, ზოგიერთი ქართველი მწერლის ლიტერატურულ სტილზე. ეგნატე ნინოშვილი, მაგალითად, საინტერესო ცნობა მოპყავს ამ საკითხთან დაკავშირებით. თავის მოგონებებში ილია ჭავჭავაძეზე იგი წერს: „ჩემი მოთხრობა „რომანი დიდებულნი“ მიუტანე კეკეს, ს. მესხის მეუღლეს, ეურნალ „ივერიაში“ გადასაცემათ...“ შემდეგ, როდესაც იგი კვლავ მისულა მესხთან, გაუგია ი. ჭავჭავაძის ნათქვამი მისი ნაწარმოების შესახებ: „უთუოდ მაგ ქალს ზებირად აქვს დასწავილილი ვიქტორ ჰუგოს რომანები, რომ მაგვარად მიუღწევია იმის სტილის მომგზავსე-“.

¹ ეგნ. ნინოშვილი, ტ. III, 1935 წ., გვ. 152.

ბაო... — მიქელაძემ რაღა სთქვა? — შევეციოთხე კეკს... — მიქელაძემ? აბა მიქელაძე ვის დავთანხმებდა! იმას ყოველთვის თავისი აზრი უნდა ჰქონდეს! — ვიქტორ პიუგოსი კი რა მოგახსენო, მაგრამ ტურგენევის კი თითქმის «რადიშიაც მიბაძასეს». აზროვნებაში თუ სულიერ შეთანხმებაშიო¹.

შესაძლებელია მართლაც მოინახოს ზოგიერთი ქართველი მწერლისა და ტურგენევის შემოქმედებაში მსგავსი ელემენტები, მაგრამ ამგვარი საკითხები უნდა გადაწყდეს ნაწარმოებთა იდენტურ-სტილისტური ანალიზის, ხანგრძლივ და გულდასმითი დავიკრებისა და შედარების შედეგად. მგავლობად, ა. ფურცელაძის ზოგიერთი ლიტერატურული გამოცემის ტიპიური „ზედ-მერთ ადამიანის“ და აშკარად ენათესავება ტურგენევის გამოცემებს. ეს ნათესაობა განსაკუთრებით მკვეთრად ჩანს ფურცელაძის რომანში „ეკა მართალთა“, რომლის პერსონაჟი მიშო პარიზის ბარაკებებზე კვდება სწორედ ისე, როგორც რუდინი. მაგრამ ახლა ამ საკითხს არ შევეჩვენოთ. ჩვენაში მიზანია გამოვარკვეოთ, როგორ გამოიხატება ტურგენევის პართული პრესა ტურგენევის შემოქმედებისა და როგორი შეფასება მისცა მას ლიტერატურულმა კრიტიკამ.

როდესაც ილია ქვიციავაძე ქართულ სინამდვილეზე რუსული ელტურის გავლენის ფაქტს აღნიშნავდა, იგი პროგრესულ ელტურისა გულსხობდა და აღნიშნავდა, რომ ყოველგვარი ელტურის ათვისება სასარგებლო არ იქნებოდა. უნდა აღინიშნოს, რომ ტურგენევის შემოქმედების ქართული ლიტერატურული კრიტიკა, მშრომელი ხალხის ინტერესებიდან გამომდინარე, „საკუთარი კრიტიკის ქარცხენს“² ატარებს. დასავლეთ ევროპაში ტურგენევის თავყვანს სცემდნენ, როგორც უბადლო რომანისტი, რუსეთი ამავობდა თავისი სახელოვანი მწერლით, ქართველები მის შემოქმედებაში სოციალური ცხოვრების საჭირობოტოს საკითხების გადაჭრას ეძებდნენ. ქართველი მოწინავე საზოგადოება ტურგენევის ლიტერატურული შემოქმედების შეფასებაში რუსეთის მოწინავე აზროვნების ხაზს გაჟუვა. ქართველებს ამ ნაწარმოებთა სოციალური პრობლემატიკა, საზოგადოებრივი ცხოვრების წინააღმდეგობათა დრმა ანალიზი აინტერესებდათ. გაზეთი „დროება“ ტურგენევე წერდა: „ფხვდაფხვ მისდევდა იგი ყოველს პერიოდს, რომელიც რუსეთის ცხოვრებაში გაიარა 1840-70 წლებში. ვინ არ იცნობს იმის სიტყვაპირილა რუდინს, მის ბაზაროვს, ინსაროვს და სხვ., ამ ტიპების დაბატვაში ტურგენევი იხენდა შესანიშნავ ხელოვნებას და აჩვენებდა, თუ რამდენად წაიწია წინ

რუსეთის აზროვნებამ, ან რა ცელილება მით, რისთვისაც მას უძახოდნენ „რუსეთის აზროვნების ისტორიკოსსა“³.

ტურგენევი ისეთ დროს ცხოვრობდა, რომ დესაც რუსეთისა და საქართველოს მოწინავე საზოგადოებას ერთნაირი სოციალური სატყვეარი აწუხებდა. 1861 წელს „ცესკარი“ წერდა: „შვედებური აზრის მქადაგებელი ვეღარ გამოდგება ახლანდელ დროში, ახალი აზრები მეფობენ ეტლა და საზოგადოებაც ამ ახალი აზრების მიხედვით უნდა მოიქცეს საზოგადო საქმეში“². ეს ახალი აზრები იგივე გლეხთა საკითხის ირგვლივ ტრიალებდა. ამასთან დავამიერებით მწერლობის წინაშე დასმული ახალი ამოცანების შესახებ ნ. ურბნელი ვაზ. „დროება“ წერდა: „სულ სხვა გზას დაადგინენ ის მწერლები, რომელნიც ასპარეზზე გამოვიდნენ შემდეგ 60 წ., ან ცოტა ადრე. დაბალი წოდება გლეხობა, — აბ ახალი შინაარსი, საგანი ლიტერატურული მთავარეობისა... ახალმა წესწყობილებამ უჩვენა მწერლობას, რომ ხალხის უმეტარესს ძალ-ღონეს შეადგენს მისი უმარადესობა, სწორედ ის წოდება, რომელიც აქამომდე, სხვადასხვა მიზეზების გამო, მოკლებული იყო კაცურს ღირსებას. ამ კაცურის უფლებას, ღირსების მქადაგებელი შეიქნა ახალი მწერლობა“³.

ი. ტურგენევისადმი ინტერესმა საქართველოში განსაკუთრებული სიძლიერით მწერლის ავადმყოფობასა და სიკვდილთან დაკავშირებით იჩინა თავი. ყველაზე ფართოდ ვაზუთი „დროება“ გამოეხატება ამ ფაქტს.

ბირველი ცნობა ტურგენევის ავადმყოფობის შესახებ ვაზუთმა 1883 წლის 14 აპრილს გამოაქვეყნა. აქედან მოყოლებული ვიდრე მწერლის დასაფლავებამდე და დიდხანს შემდეგაც, თითქმის ყოველ ნომერში ვხვდებით ცნობებს ტურგენევის ავადმყოფობის მიმდინარეობის, მისი ვარდაცვალების, საფრანგეთიდან რუსეთში გადმოსვენების, დასაფლავების თაობაზე. ამავე დროს ვაზუთში იხებდებოდა ტურგენევის შემოქმედებისადმი მიძღვნილი კრიტიკული წერილები. სხვადასხვა გამოცემაში ამ წელს დაიბეჭდა მწერლის თორმეტი ნაწარმოების ქართული თარგმანი. წერილებში ტურგენევი ყოველთვის ერთნაირად იხსენიება: „რუსეთის სახელოვანი მწერალი“, „განთქმული რუსი მწერალი“, რაც, სხვათაშორის, ხელს არ უშლის ჩვენს კრიტიკოსებს, რომ ტურგენევი გააკრიტიკონ იმ ნაწარმოებთა გამო, რომლებიც

¹ „დროება“, 1883 წ., 11/X, № 201.
² ვ. გუგუშვილი, ქართული ჟურნალისტიკა, ტ. 1, თბ, 1941 წ., გვ. 201.
³ „დროება“, 1883 წ., № 178, „ლიტერატურული კრიტიკა“.

¹ ვ. ვაბაშვილი, „მოგონებანი ილია ქვიციავაძეზე“. საქართველ. ლიტ. მუზეუმის „ლიტერატურის შტაინი“, 1940 წ., გვ. 124.

მით არასასარგებლოდ მიიჩნიათ. კრიტიკის ასეთი ჭანსალი ტენდენცია აშკარად ჩანს იმდროინდელ ქართულ პრესაში: ტურგენევი გამოცხადებულია დიდებულ მწერლად, მაგრამ აკრიტიკებენ იქ, სადაც საამისო მასალა ეძლევათ. შეიძლება ვთქვათ, რომ ქართულმა კრიტიკამ შეამჩნია ტურგენევის წინააღმდეგობანი მსოფლმხედველობას და შემოქმედებამში, თუმცა კატეგორიულად ეს ანტიწერილობაში ვერ გამოხატა. პეტერბურგისა და სხვა განათებიდან გადმობეჭდილი მასალებიც ტურგენევის შესახებ ისეა შეჩვენებული, რომ ტურგენევისადმი რუსეთის მმართველი წრეებისა და რუსი ხალხის სხვადასხვანაირ დამოკიდებულების ფაქტს უსვამს ხაზს. ერთი მხრივ მოყვანილია ცნობები, რომ პეტერბურგის ექიმებს ფული შეუძრებიათ ტურგენევის სახელობის ერთი სტაქენდის დასაბრუნებლად. ორიოლში ზრუნავენ მწერლის ძეგლის დადგმისათვის („დროება“, 1883 წ., № 190); ტურგენევის გარდაცვალების „შმაგმა მთელი რუსეთის საზოგადოება შეაძრუნა“ (№ 201); მწერლის „დასაფლავებას 40000 კაცზე მეტი დაესწრო, მეტი, ვიდრე დასტოვესის დასაფლავებას“ (№ 198); „მეცნიერებთა აკადემიის საზოგადო კრებას გადაწყვეტია. ივანე სერგის ძე ტურგენევის დამარხებაზე სამივე აკადემიის განყოფილებათაგან იყვნენ დეპუტაციები, რადგანაც იგი იყო წევრ-კორესპონდენტი აკადემიისა“ (№ 176). ერთი სიტყვით, მოყვანილია ცნობები, რომლებიც ამტკიცებენ რუსეთის ფართო საზოგადოებრიობის პატივისცემას ტურგენევის მიმართ, ხოლო მეორე მხრივ, ყველაფერს ამას უპირისპირდება ასეთი ხასიათის ცნობები: „პეტერბურგელმა ფოტოგრაფმა შაბირომ თავის სახელოსნოს ფანჯარაში ტურგენევის სურათი შავთ შემოსილი გამოჰდინა... პოლიციას განკარგულება მოუხდინა... რომ შაბირომ ტურგენევის სურათი შავთ მოხილი აიღოს დაწერა“ („დროება“, 1883 წ., № 177); „ცენზურის ნება არ მიუცია იმ ცალკე ბროშურის გამოცემისა, რომელიც იწვევს რუსეთის საზოგადოებას შესწოროს ფული ტურგენევისათვის ძეგლის დასაფლავებად“ (№ 179); „რიაზანის ვიწმინდის მოწოდებებს განუბრახავთ ტურგენევის ბანაშვილის გადახდა, მაგრამ ამის ნება არ მიუციათ“ (№ 202) და სხვა. ჩვენი აზრით, ვახეთის რედაქცია ცდილობდა მოთხვევის შეგნებამდე მიეყვანა ის ფაქტი, რომ არსებობს ორი რუსეთი, რუსეთი ოფიციალური, რომელსაც ტურგენევი სძულდა, და რუსეთი რუსი ხალხის, რომელიც ტურგენევის თავის მწერლად სთვლიდა და რომლის სულისკვეთებას ქართული ხალხიც იზიარებდა ამისთან დაკავშირებით საინტერესოა ქალაქ თბილისის სახელით ტურგენევის დასაფლავებაზე გვირგვინის მიტანის ისტორია.

1883 წლის „12 IX ქალაქის საბჭომ ფეხზე წამოდგომით მიიღო სამწუხარო ამბავი რუსეთის გამოჩენილი მწერლის ტურგენევის; გარდაცვალებისა და გადასწყვეტა: მიუხედავად ქვეტერბურგში მყოფ ხმისაღს თ. კ. ბებუთოვს განსვენებულის საფლავზე დაადგას გვირგვინი ქალაქის თბილისისაგან“¹ მაგრამ „ტურგენევის დასაფლავებაზე თბილისის წარმომადგენელს თ. კ. ბებუთოვს ვერ დაუდგამს თბილისის გვირგვინი მის საფლავზე და თბილისის საბჭოს გულითადი სურვილი ვერ შეუსრულებია. თითონ კ. ბებუთოვი იძულებულია თბილისში მოვიდეს“².

ბებუთოვის ამ მარცხის მიზეზს ის ვრცელი წერილი ხსნის, რომელიც თბილისის ქალაქის საბჭოს თავმჯდომარესთან თითონ ბებუთოვს გაუგზავნია და რომელიც თბილისის ქალაქის საბჭოს უწყებებშია გამოქვეყნებული. ამ წერილიდან ირკვევა, რომ ტურგენევის დასაფლავებას ცერემონიულად თბილისისათვის საპატიო ადგილი მიუჩინიათ — ყველა პროვინციული დეპუტაციების სათავეში. ბებუთოვის შეკვეთით გაკეთებულ ძვირფას გვირგვინს დამსხვრეული ბორკილები ამკობდა. „როგორც მოსპობილი მონობის ანბანური სიმბოლო“ და სურვეთსოვ ემბლემა „მონაღარის ჩანაწერების“ ავტორის გვირგვინისათვის“. გვირგვინს გაკეთებული ჰქონდა წარწერა: «Ивану Тургеневу, г. Тифлис». როგორც ეს თბილისის გვირგვინი გამოჩნდა (დასაფლავება დაღეს), დამკრძალავი კომისიის თავმჯდომარე გვირგვინიწამა კატეგორიულად მოითხოვა გვირგვინიდან ბორკილების მოხსნა, რაც ბებუთოვმა უმალ შეასრულა: ამის შემდეგაც „ამ ოღესდაც წესიერ მწერალს“ გვირგვინიგანს იმდენი უყვირია ხალხში ბორკილების შესახებ, რომ საზოგადოებისა და მოციციის ყურადღება მიუქცევია. შედეგი ის იყო, რომ პეტერბურგის ადმინისტრაციამ ბებუთოვს აუკრძალა პეტერბურგში ცხოვრება. „მე ისე გამოვემგზავრე პეტერბურგიდან, რომ ვერც კი ვაივარა ხანათისა ჩემი დანაშაული, ისიც კი ვერ გავიფიქრე ვინ გამასახლა მე... ჩემ სასიამოვნო მოვალეობად მიმჩნია მოვასენოთ... რომ ქალაქ თბილისის მონაწილეობამ ი. ს. ტურგენევის ხსოვნის აღსანიშნავ პროცესიაში, როგორც შორეული განაპირა მხარის წინაშე თანაგრძობისა რუსეთის მიმართ ეროვნული დანაქლისის გამო, მოუხვევა ქალაქს პეტერბურგის განაწლებული საზოგადოების სიმბატია“³ — წერს ბებუთოვი წე-

¹ კ. ა. ბებუთოვი, ბუბლიცისტი, თბილისის ქალაქის საბჭოს წევრი, მეფის განკარგულებით გამოყვანილი იქნა საბჭოს წევრთა შემადგენლობიდან.

² „დროება“, 1883 წ., № 182.

³ „დროება“, 1883 წ., № 198.

რილის ბოლოს, წერილი დათარიღებულია 1883 წ. 1 ნოემბრით.

განეთ „დროების“ კორესპონდენტი, რომელიც პეტერბურგში ტურგენევის დასაფლავებას დასწრებია, თავის წერილში უკმაყოფილებას გამოსთქვამს, რომ ამიერიის სახელი მიტანილ გვირგვინს თავადი ბებუთოვი ამოფარებოდა და არა ქართველი ხალხის საუკეთესო წარმომადგენლები.¹ მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ბებუთოვის ცუდად არ შეესრულებია თავისი მოვალეობა და ტურგენევის პრეფერენციულად გამოხატა დამსხვრეული ბორჯილების საშუალებებით. თავისთავად გვირგვინის დედა ბებუთოვს არ ეკუთვნის, არამედ ფრანგ მწერალს აბუს, რომელმაც ტურგენევის ცხედრის გამოცილებისას პარიზის საღვურზე წარმოსთვეა სიტყვა და დამსხვრეული ბორჯილები ასევე, მაგრამ ამ იღვის გამოყენების ფაქტი მაინც ერთგვარი მოლაპყრობით გამოვლადონის მანქანებულაა ყოველ შემთხვევაში, ასე მოსხანს ეს ფაქტი არსებული მსახლებიდან.

ქართული გაზეთები პარიზის საღვურში ტურგენევისადმი მიძღვნილ სამგლოვარო მიტინგზე უკმაყოფილო რეზინისა და აბუს სიტყვებსაც იმისთვის იყენებენ, რომ ხალხში გარკვეული კეთილშობილური გრძობები გააღვივონ. მათი გამოხსენებებიდან სწორედ ის აღვივლება მოკვანილი სრულად, რომლებიც საშობლოს სიყვარულის გრძობას გამოხატავენ. „დროებას“ მოჰყავს აბუს სიტყვიდან ასეთი ადგილი: „საღვრანგეთი სიამოვნებით გიშვილებდა შენ, რომ შენ თვითონ მოგუნდომებინა ეს, მაგრამ შენ ყოველთვის რუსეთის ერთგული იყავ და ნეტარება შენ, რადგანაც ვისაც საშობლო უზომოდ არ უკარას, ის მხოლოდ ნახევრად არის კაცი; შენი გული კაცობრიობას ეკუთვნოდა, მაგრამ რუსეთს პირველი ადგილი ეჭირა შენს გრძნობაში...“²

სინტერესოა ტურგენევის შემოქმედებაზე ა. ნა-ლის (ალ. ნანეიშვილის) წერილი, რომელიც 1883 წელს „დროებაში“ დაიბეჭდა სათაურით „ა. ს. ტურგენევი“.

ა. ნალი შემთხვევითი კაცი არ იყო ქართულ ლატერატურაში. იმდროინდელ ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში ხშირად ეხდებოდა მის კრიტიკულ წერილებს ლიტერატურის, თეატრისა და ენტერტის სხვა საკითხებზე. გარკვევით შეიძლება ითქვას, რომ ნალი განათლებული და განსწავლული კრიტიკოსია. იგი კარგად იცნობს რუსეთის ცხოვრებას, ლიტერატურას, კრიტიკას, ეკუთვნის XIX საუკუნის რუსეთის რთულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ვითარებაში და მოწინავე იდეების პოპულარიზატორის როლში გამოდის საქართველოში.

კრიტიკოსი ტურგენევის შემოქმედებას ორ პერიოდად კყოფს. სინტერესოა, რომ ამ და-

ყოფას იგი საფუძვლად უდებს არა ნაწარმებთა მხატვრულ ღირებულებას, არა სიტყვის ოსტატობას, არამედ მათ საზოგადოებრივ მნიშვნელობას. იგი პირდაპირ ამბობს, რომ ტურგენევი ბოლომდე შესანიშნავი რომანისტი იყო (რამაც ასე მოხიზლა დასავლეთ ევროპის მკითხველი), მაგრამ ეს მისთვის მთავარი არ არის და არც გადამწყვეტი მწერლის შეფასებისას. მთავარი ისაა, რომ 40-50-იან წლებში „ტურგენევი იყო ერთი უნიჭიერესთაგანი ამხსნელი და მქადაგებელი საზოგადოების გულის წაიდლისა და აზრისა; ტურგენევი თავის ამხანაგებითურთ მიხვდა, თუ რა ესაჭიროებოდა რუსეთს წარმატებისათვის და რომელ გზას უნდა დამდგომოდა იგი ხალხისათვის კეთილის მისანიჭებლად“. აი, საიდან გამოდის კრიტიკოსი, იმ რაში მდგომარეობს მისი აზრით ტურგენევის სიდიადე და მნიშვნელობა. იგი, შეიძლება ითქვას, გამოიზიდა უოელის ტურგენევის და „მის ამხანაგებს“ იმას, რომ, რუსეთის საზოგადოებრივი ცხოვრების „ერთობ დახშულ“ ვითარებაში, მათ გაეხდეს ხმის ამოღება და სოციალური უკმაყოფირობისათვის შებრალა. „შეუბრალობას ფრთა შეკვეცილი ჰქონდა; მკენიერება მდამალ ხარისზე იდგა, ცხოვრების საზოგადო და ეკონომიური პირიბები ერთობ შემაიწროებელი და უსამართლონი იყვნენ, ხალხს კისრად ედო ბატონ-ყმობის უღელი, რომელიც რყვნიდა საზოგადოების და ხალხის აზრსა, ზნობასა, სჩაგრაეს ყოველს ეთილსა და უსსობს მას აღორძინების საშუალებას. ტურგენევი და მისი ამხანაგებიც აღზრდილნი იყვნენ ამგვარ ატმოსფეროში, და მართლაც დიდი ნიჭი და გაშვებობა იყო მათთვის სპირი ბრძოლის ენზე გამოსაცვლელად და უსამართლობასთან ომის გამოსაცხადებლად“.

პროგრესულად მოაზროვნე კრიტიკოსი ხედავდა და გრძნობდა, რომ ქართველი ხალხი, ქართული გლეხობა ისეთივე უღელს ქვეშ გზინავდა, როგორც რუსი ხალხი და შემთხვევითი არ არის, რომ ყველაზე დიდ დამსახურებად ტურგენევის უთვლიდა იმას, რომ მან „ამ ბუნდს დროს ხმა... აღიმდღა ჩავრულთა სასარგებლოდ და... იქადაგა ისეთი ელემენტარული ქვეშარტები, როგორც არის, მაგალითად, ის, რომ გლეხიც ადამიანია და არა უგრძნობელი და უგანთ პირუტყვი“.

„მონადირის ჩანაწერებში“ იგი „უხატავდა საზოგადოებას გლეხს, როგორც ნამდვილ კაცსა და არა პირუტყვსა და ჰპოვებდა მასში ყოველს კაცურ ღირსებას, რომელიც იმ ქმად დაჩაგრულ იყო რუსეთის საზოგადო და პოლიტიკურის წეს-წყობილებით... ტურგენევიც ამდროს საზოგადოებაში კეთილის გრძობა და სიბრალული ხალხისადმი...“

ნალი მწუხარებით აღნიშნავს, რომ ტურგენევიც 60-იანი წლებიდან ვერ შეინარჩუნა სი-

¹ „დროება“, 1883 წ., № 201.

² „დროება“, 1883 წ., № 192 და 205.

ნამდვილისადმი ის საღი დამოკიდებულება, რაც წინა პერიოდში ახასიათებდა, რომ მას „უმტყუნა ნათელმა აზრმა“ და მისი „მნიშვნელობაც შემცირდა რუსულს მწერლობაში“. იგი სთვლის, რომ რომანში „მამბე და შეილები“ მწერალმა „გამოილაშქრა, ისიც შეტად სუსტად, ახალი თაობის წინააღმდეგ და მით ასტეხა დიდი უთანხმოება რუსულს მწერლობაში“ ხოლო „უაზრის“ დაწერის შემდეგ „კიდევ ერთხელ დამტკიცა, რომ ის მოკლებული იყო წინამძღოლობის ნიჭსა“. არსებითად ამასვე უსაყვედურებს მწერალს „დროის“ კორესპონდენტი, რომელიც 1883 წლის 11 ნოემბრის ნომერში წერს: „...ბოლოს დროს ახლის დროების ტიპის გამოხატვა ვეღარ მოახერხა. ვეღარც საზოგადოების უმთავრესს კითხვებს მისცა პასუხი, მაგრამ /ეს უნდა დაბრალდეს რეაქციის ზედ-მოქმედებას და იმ სასოწარკვეთობებს, რომელშიც მე-80 წლებში ჩაყარდნოლი იყო საზოგადოების გრძნობა და აზრი...“ ტურგენევის შემოქმედებაში აქტუალობის დაკარგვას კორესპონდენტი სოციალური ცხოვრების მდგომარეობით ხსნის, რეაქციითა და „საზოგადოების გრძნობის“ სასოწარკვეთილობით. ეს ერთგვარი ცდაა ტურგენევის გამართლებისა, რომელსაც თავისი საფუძველი აქვს, მაგრამ ეს მოტივი მთავარი არ არის საკითხის გარკვევისათვის. და თუ ამ ცდას მხედველობაში არ მივიღებთ, შეიძლება ითქვას, რომ ეს კორესპონდენტი, ნა-ლი, ანტ. ფურცელაძე, ესოსლანი და სხვები ტურგენევის შემოქმედების მეორე პერიოდის შეფასებაში სრულიად ერთნაირ პოზიციებზე დგანან.

ნა-ლი იხილავს ჩერნიშევსკისა და დობროლუბოვის ველენაში მყოფ კურნალ „სოფრენიკიდან“ ტურგენევის გასვლის ამბავს და იმ იდეურ ბრძოლას, რომელიც ამის შემდეგ რანზომინულ-რევოლუციურ ჯგუფსა და შემამულურ-ლიბერალურ ჯგუფს შორის გაიწვავდა ლიტერატურაში. კრიტიკოსის აზრით, ტურგენევი „გვანზე ვიდრე დობროლუბოვის დასსა, ვერ შევიწინო მისი მიმართულება და სთვლიდა მას უკანონო და უმიზეზო მოვლენად რუსულს მწერლობაში“. ამით იხსენებო, წერს იგი, რომ მწერალს სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში „ახლაგაზრდა და მოწინავე მწერლობა აღარ თანაუგრძნობდა, ...თავისი პოლემიკობის პირველის პერიოდით ტურგენევა აიგო საუკუნო ჭეგლი და მოიპოვა უკვდავება რუსულს მწერლობაში და მომავალი ისტორიისი რუსულის მწერლობისა აბატივებს მას მეორე პერიოდის შეცოდებათა, თუმცა ეს უკანასკნელი დღეს დიდს დანაშაულთან უნდა ჩაეთვლოს განსვენებულს“.

ტურგენევის შემოქმედების შეფასებისას ნა-ლი მეტისმეტ სწოტაზოვნებას იცავს, ხელ-ღებით უარყოფს მეორე პერიოდის ტურგე-

ნეეს და უმღერის პირველი პერიოდის ტურგენეეს, ვერ ამჩნევს, რომ ეს ე. წ. ორი პერიოდი ერთიმეორესთან ორგანულ კავშირში იმყოფება და ერთი მეორის გაგრძელებას წარმოადგენს, ხოლო წინააღმდეგობანი შემოქმედებაში, რომელთაც განსაკუთრებით იხიენ თავი მეორე პერიოდში, გამოწვეული იყო იმდროინდელ რუსულ საზოგადოებაში არსებული წინააღმდეგობებით.

როდესაც თავის მოგონებებში ტურგენევი რუსეთთან საზღვარგარეთ გაღაბევიის საკითხს ეხება, მთავრე მიზეზად ბატონყური, მემამულური წრისადმი ზიზღს ასახელებს. მიუხედავად ამისა, ტურგენევი ვერ დაადგა მემამულური წრიდან გამოსულ იმ მწერლების გზას, რომლებმაც თავის კლასთან საბოლოოდ დაკატეგორიულად გაწყვიტეს კავშირი და, როგორც მ. გორკი ამბობს, „იგი ინსტიტუტურად აზნაურად დარჩა, ხოლო იდეებით თავისი კლასის ტენდენციების მოღალატე გახდა“. რუსეთის განმთავისუფლებული მოძრაობის დემოკრატიული ტენდენცია ძირს უთხრიდა ტურგენევის ლიბერალიზმი ილუზიებს, იგი იძულებული გახდა აღეარება სიცოცხლის ბოლოს (1882 წ. იანვარი), რომ ზევიდან რეფორმების გატარებისა მას ნამდვილად აღარ სურდა, იძულებული გახდა ეთქვა, რომ „მე სიამოვნებით თითონ შევეუბრდებოდი ახალგაზრდობის მოძრაობას, ასე მოხეებოდა რომ არ უყოფლიყავი და რომ ქვევიდან მოძრაობის უსაძლებლობისა მწეროდესო“. მისი ნიჭის რეალისტურმა ძალამ გამოამწვარა რეფორმამდელი და რეფორმისშემდეგი დროის რუსეთის ცხოვრების სოციალური წინააღმდეგობანი და ტურგენევი-მწერალი რუსული დემოკრატიული კულტურის პროგრესულ მოღვიწეთა რიგებში ჩააყენა.

როგორც აღენიშნეთ, XIX საუკუნის ქართული კრიტიკა ერთსულოვნად იწუნებს ტურგენევის მეორე პერიოდის შემოქმედებას და ფიქრობს, რომ მწერალმა უღალატა უსამართლობასთან ბრძოლის თავის პირვანდელ ხაზს. ნა-ლის შიერ ამ მომართულებით გამოთქმულ აზრს ანტონ ფურცელაძე იზაიერად ახსენიბთ. 80-იან წლებში ანტონ ფურცელაძისათვის ასეთი პოზიცია გასაუგებია. ამ დროს იგი პისარევის დებულებებს იცავს ხელოვნების გაგების საკითხებში, ე. წ. „წმინდა ხელოვნებას“ ებრძვის და სასარგებლო საქმის იღვას იცავს. ანტონ ფურცელაძის აზრით, ტურგენევი ცხოვრებას ჩამორჩა და, მამასადამე, თავისი შემოქმედებით სამსახურს ვეღარ უწევს პროგრესს.

ჩვენ არ ვიცი, ტურგენევის რომელი ნა-

¹ М. Горький, История русской литературы, М., 1939, стр. 149.

წარმოებები აქვს მხედველობაში ა. ფურცელაძეს სახელდობრ. შესაძლებელია „თავზეხელაღებულის“, „ძველეთმცოდნეობის სიყვარული“ და „ლექსები პროზით“, რომლებიც სწორედ იმ ხანებში დაიბეჭდა (1861-1862 წწ.) და რომლებშიც ქართული კრიტიკის თავდასხმა განიცადა და არამატერულ ნაწარმოებებად იქნენ მიჩნეული. მაგრამ, უმკვეთესი მხედველობაში ტურგენევის ის უკანასკნელი რომანებიც აქვს, რომლებშიც რუსეთის სინამდვილეში გააცხოველებული პოლემიკა გამოიწვიეს („მამები და შვილები“, „ბოლო“, „უკმობი“). მაშინ, 60-70-იან წლებში, ძველი და ახალი თაობები ტურგენევის ერთნაირად უსაყვედურებდნენ, თითოეული თავთავის იდეურ პოზიციებიდან. ანტ. ფურცელაძის შეხედულება პირდაპირი ანარქულია იმ განწყობილებიდან, რომელიც რუსეთის ახალ თაობას შეეჭმნა ტურგენევის რომანების მიმართ, თუმცა იგივე ახალგაზრდობამ 1879 წელს, როდესაც მწერალი საფრანგეთიდან პეტერბურგს ჩამოვიდა, აღფრთოვანებული შეხედვრა მოუწყო მას. ცხადია, ქართული მოწინავე ინტელექტუალი სულითა და გულით რუსეთის რევოლუციური ახალგაზრდობის მხარეზე იყო და მათთან ერთად ხალხის კეთილდღეობისათვის იბრძოდა, ხოლო მწერლობისაგან ხალხის ინტერესების გამოხატვასა და დაცვას მოითხოვდა. დ. სოსლანს ვერ უმატებია ზოგიერთი რუსი მწერლისათვის, რომლებსაც თავის დროზე შესანიშნავი თხზულებები დაუწერიათ, რომ ისინი „ღიღი ხანია თევზით გაჩუბებულან და მათი ხმა ლიტერატურაში აღარ ისმის...“ მაგრამ დ. სოსლანს ფიქრობს, რომ ისევ სიზღუმე სწობია, ვიდრე ისეთი ნაწარმოებების დაწერა, როგორცაა ტურგენევის „სიმღერა ძველეთმცოდნეობისა“, „თავზეხელაღებულის“ და „ლექსები პროზით“, რომლებსაც „მართალია რუსეთის კრიტიკოსები სიხარულის კივილით მიეგებნენ, მაგრამ მათ ხმაში სიყალბე და ფარისევური პირფერობა ისმოდა“¹.

დასახელებული ნაწარმოებები კრიტიკის გულსწყარომის იწვევდნენ (ა. ნანეიშვილი, დ. სოსლანი, ბოსლეველი), რადგანაც, კრიტიკოსების აზრით, ისინი სარკებლობას ხალხს ვერ მოუტანდნენ, ლიტერატურა კი ხალხის განათ-

ლებს, შეგნების დონის ამოღებას უნდა განსახერხებოდეს. ამკარაა, ჩვენმა კრიტიკამ აღმოვერ აუღო ამ ნაწარმოებთა ნამდვილ არსს. განსაკუთრებით „თავზეხელაღებულის“ დასახელებული პროზითა, რომელთა იდეური შინაარსი ორგანულად არის ჩაქსოვილი ტურგენევის მიერ შემოქმედებაში და რუსეთის საზოგადოებრივი ცხოვრების მრავალ აქტუალურ საკითხს ეხება.

1893 წელს დაწერილ წერილში „ძველი და ახალ ქვეყნში“ ეგნატე ნინოშვილმა ტურგენევის მიმართ იგივე საყვედური გამოთქვა, რაც ანტ. ფურცელაძემ და სხვებმა. წერილში ე. ნინოშვილი ეხება 60-იან წლებში რუსეთის საზოგადოებრივ ცხოვრებას და ამბობს, რომ ახალგაზრდობა მეცნიერებას დაეწაფა და ისე სწრაფად, რომ „ძველი თაობა, წარმოიდგინეთ, ისინიც კი, ვინც მეორეხარისხულ წლებში რადიკალურად იფიქრობდნენ, უკან ჩამორჩა და ვერც ვთხოვს რა იმ ახალი გზისა, რომელსაც დაადგა უცუთესი ნაწილი ახალ თაობისა. უკან ჩამორჩენილ ძველ თაობაში ერთი ისეთი გენიოსი იჩივის პატრონობენ კი, როგორც იყვნენ ი. ტურგენევი, თ. დოსტოევი, გონჩაროვი, პოსტოკოვი და სხვები...“²

ეგნ. ნინოშვილი მეტისშეტად მკაცრად ეკიდება ტურგენევის, როდესაც „უშარბილო პასკვილებს“ უწოდებს მის რომანებს. 90-იან წლებში, როდესაც ე. ნინოშვილი დასახელებულ წერილს წერდა, მამებსა და შვილებს შორის ბრძოლა განვითარების ახალ სტადიაში იყო შესული, თვითონ ე. ნინოშვილიც იცნობდა მარქსისტულ ლიტერატურას, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ტურგენევის შემოქმედების შეფასებისას ისიც სწორსაზოგუნებას იჩენდა.

მწერალი-პატრიოტის ა. ტურგენევის შემოქმედება, სხვა გამოჩენილი რუსი მწერლების შემოქმედებასთან ერთად, რუსი ხალხის განმათავისუფლებელ იდეებს ასახავს. მას ურყევი რწმენა ჰქონდა იმისა, რომ რუსი ხალხი ამოუწურავი ენერჯის მქონე ხალხია და სწორად თავისი ხალხის სულიერი სიმდიერისა. ამიტომ იყო სწორედ, რომ ტურგენევის შემოქმედებამ უსოდენ დიდი ინტერესი გამოიწვია ქართველ საზოგადოებაში ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში.

¹ „დროება“, 1883 წ., № 119.

² ე. ნინოშვილი, ტ. 111, 1935 წ., გვ. 51.

თამაზ ჩხეიძე

გალაქტიონ ტაბიძის პოეზიის გარშემო

გალაქტიონ ტაბიძის პოეზიაში, როგორც ფოკუსში, თავს იყრის XX ს. ქართული ლირიკის, შექმნისა და განვითარების კარდინალური საკითხები, რომლებიც უშუალოდ არიან დაკავშირებული გასული საუკუნის პოეტური კულტურის ასეთსავე საკითხებთან. ამ უკანასკნელთა გაუთვალისწინებლად შეუძლებელი იქნებოდა სწორად შეფასებელიყო და განსაზღვრულიყო გალაქტიონ ტაბიძის პოეზიის მნიშვნელობა, მისი იდეოლოგიური ქართული პოეზიის სტრუქტურულ მთლიანობაში, მისი პოეზიის მინაგანი ბუნება და საზღვრები.

გალაქტიონ ტაბიძე ახალი ქართული პოეზიის არა მარტო ნოვატორი და ფუჭმდებელია, არამედ მისი ჭრე კიდევ მიუღწეველი მწვერვალიც, მით უმეტეს, შეუძლებელია წინამორბედი გარემოებისაგან მოწყვეტით მისი გამოღევა, რადგან ყოველგვარი სიახლე თავისთავად გულისხმობს მანამდე არსებული პოეტური კულტურის სხვადასხვა ასპექტების ან განზიარებასა და სრულყოფას, ან უარყოფასა და მისდაში დამარცხებებს. არც ერთი დიდი და ორიგინალური პოეზია არ აღმოცენებულა კაცუნში, ტრადიციისაღმე რაიმე — სულერთია პოეტური თუ ნეგატიური, დამოკიდებულების გარეშე.

უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა აღინიშნოს რომ XX საუკუნის 40-იან წლებამდე მიმდინარე ლიტერატურული პროცესები, თუკი მათ ფართო ისტორიულ პლანში წარმოვიდგენთ, თავიანთი მინაგანი სტრუქტურით გარკვეულ ანალოგიას აქვდავენებენ XIX საუკუნის დაბოლოებით ამავე პერიოდის ლიტერატურულ პროცესებთან. როგორც ცნობილია, XIX საუკუნის პირველ ნახევარში თანდათანობით გზის იკლავეს და ისახება ახალი ეპოქის შესაბამისი [ახალი] ქართული ლიტერატურა. საფუძველი

ახალი ქართული მწერლობისა არის **ვერობეიზმი**, ხოლო პირველი მწერალი, რომელიც მტკიცედ და საბოლოოდ ამკვიდრებს ახალ ერას ქართულ ლიტერატურაში, არის ნიკოლოზ ბარათაშვილი¹. „ვერობეიზმი“ ილია ჭავჭავაძის ტერმინია. იგი „ილიასათვის იყო არა უბრალოდ დასავლეთ ვერობის ლიტერატურულ მიმდინარეობათა გაყენის ან მათთან სიახლოვის მიმანიშნებელი ტერმინი... ილია ჭავჭავაძის „ვერობეიზმი“ ერთნელ სამწერლო კულტურაში იგივე პოეტური კულტურის უნივერსალიზმის ცნებაა“².

გრიგოლ ორბელიანმა დასძლია პირველად „ქართული კლასიკური ლირიკიდან მიმდინარე კოლოსალური ძალის ინერცია და ნაწილობრივ შეძლო ახალი გზების; ახალი პოეტური საშუალებებისა და ფორმების მიგნება“³, მაგრამ ბარათაშვილი იყო ის „პირველი ვერობელი პოეტი, ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით“, რომელმაც „დაამკვიდრა ქართულ მწერლობაში ახალი იდეების სამყარო. ბარათაშვილმა გამოიყვანა XIX საუკუნის დასაწყისის ქართული მწერლობა **ვიწრო პროვინციალიზმის** რკალიდან, მისცა ქართულ პოეზიას ფართო დიაპაზონი... აიყვანა იგი თანამედროვე ვერობელი პოეზიის სიმაღლეზე“⁴ ამრიგად, ვერობეიზმი, როგორც ლიტერატურული მოძრაობა,

1 პ. ინგოროყვა, ნ. ბარათაშვილი, ფედერაცია, 1938, გვ. XVI.
 2 ს. ჩიქოვანი, რჩეული წერილები, 1963, გვ. 217-218.
 3 გ. ასათიანი, ქართველი ლირიკოსები, 1963, გვ. 62.
 4 პ. ინგოროყვა, ნ. ბარათაშვილი, 1938, გვ. XVIII.

ერთი მხრივ, ქართული პოეზიის ეროვნულ საწყისებთან დაბრუნებას, ხოლო, მეორე მხრივ, დროის ახალ სულთან შესაბამისად, მის უნივერსალუზაციას ან „**მსოფლიო რადიუსით**“ გამართავს (ვ. ტაბიძე) გულისხმობდა. „ველ საქართველოსთან ერთად, XIX საუკუნის მიჯნაზე დასრულდა განვითარების ციკლი ძველი ქართული მწერლობისა, რომელიც სულ სხვა საზოგადოებრივი ვარემოს ნაყოფი იყო“, ახალ პოლიტიკურ ვითარებაში ბარათაშვილმა—პროფეტული ნათელმზილველობით გაიცინობინა ქართლის ბედი“ და ერის სპონტანურ სურათს ძალეგს ახალი მიმართულება მისცა, რითაც სათავე დაუდო სამოციანე წლების დიდი მოღვაწეების ეროვნულ მსოფლმშვედველობას. ამ აზრით, ილია ჭავჭავაძეცა და აკაკი წერეთელიც ბარათაშვილის პოეზიიდან იღებენ დასაბამს.

თავის მხრივ, მათაც სავსებით ახალ სიტუაციაში მოუხდათ მოღვაწეობა. ფაქტობრივად, ისინი იყენენ საქართველოს ტოპობრივად დაქსაქსული სხეულის გამთლიანების პირველი მდებარეობები, ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების ფუჭემდებლები... სწორედ ამის გამო, მათ პოეზიაში ეროვნულ, სოციალურ და საზოგადოებრივ მიზნებს დამკვიდრებარა პოეტური შემოქმედების ყველა სხვა ასპექტი. ამ მიზნებმა განაპირობეს, ბევრ შემთხვევაში, მათი ლირიკის მატერულ ფორმაზე შინაარსის დომინირება.

ტყეან ტაბიძე სამართლიანად შენიშნავდა: „ჩვენ არასდროს არ უნდა დავივიწყოთ, რომ როცა... ყველაზე ფანტასმაგორიულმა ელგარ პომ ვაიარა (მარლ ბოდლერის) ბრესში და მიიღო ახალი შობა პოეზიისათვის. როცა უარყოფილი იქნა პრიმიტიული და სილამაზეს დაუპირობისპირდა დეკადანის პირველი არგუმენტაცია... მაშინ საქართველოში არც კი იყო დაწყებული დავა ი. ჭავჭავაძისა და ენ. ბარბაღე ჟორჯაძის შორის... ამ დროის შემოქმედება მოგვაგონებს ჭურში ჩაჭდარი ადამიანის სიმღერას. მთელი ტრაგიკი ქართული პოეზიისა ის იყო, რომ... ევროპის რადიუსი უკველივთ ავარდს უკვლიდა ტფილია“¹.

ილიას და აკაკის ტრატურული ძალისხმევების საგანი ქართული შემოქმედების ამ ჭურვიდან ამოყვანა იყო. მათი მოღვაწეობა, ქართველი ხალხის თანდათანობითი კონსოლიდაციის კვლადაკვალ მიმართული იყო ეთნოგრაფიზმის აძლევვის, ერთიანი სოციალურ-ტერაქტური ენის ახალი ნათებისა და ერთიანი ეროვნული ფსიქიკის შექმნის გეზით. ამ გეზით მათი დაყინებული მიზანსწრაფვის გამო, რაც გარდუვალი აუცი-

ლებლობით იყო ნაყარნახევი, მათი უკრინდების ორბიტაზე არ მოქცეულა იმის ინტერესი, რომ სინქრონულად მამყოლოდნენ სოციალურ-სეული პოეტური ცდებისა და ლექსის ესთეტიკური სრულყოფის ევროპულ გზას...

XIX საუკუნის 90-იანი წლებიდან თავს იხენს ერთგვარი ლიტერატურული კრიზისი, რომელსაც ცხადად უტეობა ესთეტიკური კულტურის უკამრება და იდეური ძიებების უნიათობა. ამ კრიზისის სიუკუნის მიწერულამდის ფარავს ვაეას გოლიათური ფიგურა ვაეას ღრმად უნივერსალური პოეზია, დაყინებული, ეთნოგრაფიული მისშტაბით იყო შეფასებული და თითქმის გაუგებარი დარჩა მაშინდელ საქართველოში. გაუგებარი დარჩა იმიტომ, რომ იგი ერთადერთი შემოქმედი იყო, რომელმაც მზარი გაუსწორა ახალი დროის „დასავლეთის უდიდესი ინდივიდუალისტების ქმნილებებს“, „პიროვნების რელიგიით“² აღბეჭდილი თავისი გენიალური პოეზიებით.

XIX საუკუნის ქართული პოეზიის საერთო განახლების ფონზე ერთი შეტად უცნაური გარემოება შეიშინევა. ეს უცნაურობა შეეხება ქართული რომლის უარყოფით მერტაცას. ეს ბიოლოგიური ტერმინი ზელოვნებაში ლეის შემფორდმა შემოიტანა. იგი გულისხმობს სავნის ორგანულ ფესვებულ სახეცეილებას, რომელიც ხანგრძლივ პერიოდს მოიცავს. ქართული რომლის პროსოდიულ გადაგვარებას მერტაციას იმიტომ ვუწოდებ, რომ: 1. იგი არ იყო სპორადული მოვლენა, 2. იგი არსებითი ელემენტია გრ. ორბელიანის, ნ. ბარათაშვილისა და ი. ჭავჭავაძის პოეზიისა, 3. XX საუკუნის 10-იან წლებამდე, სხვადასხვა სახეცეილებით, იგი მოქალაქობრივ უფლებას ინარჩუნებს ერთ საუკუნეზე მეტ ხნის განმავლობაში. ვაეასა და აკაკის ქმნილებებში ქართულ რომის თავისი ბუნებრივი პროსოდია შენარჩუნებული იქვს, რაც იმით არის გამირობებული, რომ მათი ლექსოწეობა ხალხური პოეზიის წილიდან ამოიზარდა და თუ მას ზოგჯერ არ ეძეევა განსაზარებული ყურადღება, ეს ადვილად აიხსნება ლექსის ევრსიფიკაციული კულტურის ხარჯზე ანობობრივ-იდეური პლანის წინ წამოწევიით. მაგრამ ბარათაშვილიან, რომლის მიგეური სტილი და სიტყვიერი პერიზში რადინარების ეტალონად დარჩება მუდამ, ქართული რომის ბუნებრივი პროსოდიის დაყარგვა ამოუხსნელ პარადოქსად რჩება.

მართლაც, მხელად წარმოსადგენია, რომ ქართული რომიანი ლექსის არსებობის ათას-

1 ბ. ინკოროყვი, ნ. ბარათაშვილი, 1938, გვ. XV-XVI.

2 „შეოცნებე ნაპირობი“, № 10, 1923.

1 Б. Пастернак, журн. «Вопросы литературы», 1966, № 1.

წლოვანი ტრადიციის მქონე ერთი უდიდესი ქართულ პოეტთაგანი თავის უბრწყინვალეს ლექსში წერდა:

...და ჩემთა ბავთ რაღა დაუშო
შენდა სთქმელად,
მამა, დემილიც მიმოთვალენ
შენდაში ლოცვად,

და სტრიქონების დასასრულში ქორეულ და დაქტილური სიტყვის ბოლო ერთნაირი ხმოვნისა და თანხმოვნის კომპლექსს რითმად მიიჩნევდეს, მითუმეტეს, რომ უკანასკნელი სტრიქონი, შეიღო საუკუნის წინათ დაწერილი შავთელის კანონიერი სტროფის ერთერთი სტრიქონის პარაფრაზია. ასევე ძნელი წარმოსადგენია, რომ ამევე ლექსში ბარათაშვილი ჰქმნიდეს სრული კლასიკური რითმებით ასეთ სტროფას:

...ცხოვრების წყაროვ, მისე წმიდათა
წყალთაგან შენთა,
დამინთქე მასში საღმობანი
ფულისა, სენთა,
არა დაჭროლონ ნავსა ჩემსა
ქართა ვენებისა,
არამედ მოვეც მას სადგური მყუდროებისა.

და ვერ გრძნობდეს განსხვავებას ბუნებრივი პროსოდიით გამართულ და პროსოდიულად დამახინჯებულ რითმებს შორის, ან არ ეხამებოდეს ისეთი გართმვა სხვა სტრიქონებისა, რომლებიც (რომ შეიძლება დღეს ამგვარად თქმა) ქართული პოეზიის ყველა დროის მკითხველზე ურითმო ლექსის შთაბეჭდილებას ახდენს. ქართული ენის ბუნებისათვის არადა-მახასიათებელი, უცხო, ზელოვნური მახების დანერგვას სიმონ ჩიქოვანი ქართულ ფეოდალურ ოჯახებში რუსული ენის გაბატონებითა და იმ გარემოებით ხსნის, რომ „ადრინდელ ეპიგონურ მწერლობაზე დიდი გავლენა ჰქონდა... რუსული პოეტური მერყეულებების გარეგნულ თვისებებს... ქართულ ლექსებში რუსული მახვილების გადმონერგვა დაიწყო და რუსული ლექსის ბუნების მიხედვით ქართული რითმა თითქმის გადაგვარდა“¹. ქართული რითმის უარყოფითი მერყევის ამხსნელი ეს დასკვნა უარსაყოფი იქნებოდა, მეტად თვალსაჩინო რომ არ იყოს, და რომ ასევე თვალსაჩინოდ ცხადი სხვა ახსნა მოიძებნებოდეს. უარსაყოფი იქნებოდა იმის გამო, რომ:

1. უცხო ენის გავლენა უფრო მეტი რიტმისობით სხვა ეპოქებშიც ყოფილა დადასტურებული. X-XII საუკუნის საქართველოს ელიტა დედანისავეთ ფლობდა ბერძნულ და არაბულ ხოლო XVII-XVIII საუკუნისა — სპარსულ ენებს, რომელთა პროსოდიც, აგრეთვე, უცხო იყო ქართული პოეტური მერყეულებისათვის, მაგრამ რითმის მერყეაც არ მომხდარა.

2. ქართული პოეზია უოველთვის და ყველა ასპექტში საერთო მინიგანი ბუნების მიხედვით ამსობრბიისა და აკლიმატიზაციის უდიდეს უნარს და, შესაბამისად, ურყვე მდგრადობას იჩენდა სხვა ენებისა და პოეტური კულტურების მიმართ, თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ისინი უფრო ხანგრძლივ და ნათესაურ ურთიერთობაში იყვნენ ქართულ კულტურასთან მთლიანად, ვიდრე რუსული ენა და პოეტური მერყეულება (გავიხსენით თუნდაც: „სპარსული ენის სიტკომანი...“).

3. გურამიშვილის მაგალითზე ჩვენ ვრწმუნდებით, რომ თვით უცხო ენობრივ სამყაროში მოხედრისას და უცხო მერყული სქემების ამჯარა კალკირების დროსაც კი ქართულ რითმს შენარჩუნებული აქვს ბუნებრივი პროსოდიც.

4. ეპიგონურ მწერლობასა და თვით უშუალო წინამორბედებსაც გავლენა ვერ უნდა მოეხდინა ისეთ დიდ ნოვატორზე, როგორც ბარათაშვილი იყო, მითუმეტეს, რომ მას გავი-ნანებული ჰქონდა ძველი ქართული პოეზიის მოღვლეაცეები.

ძნელი წარმოსადგენია, რომ ისეთი ინტროსპექციული ბუნების პოეტს, როგორც ბარათაშვილი იყო, გაეცნობებოდა ანა ჰქონდა არამეთე თვალსაჩინო ფაქტი ქართულ ენაზე უცხო პროსოდიის ზეგავლენისა, არამედ ამ ზეგავლენის მიზეზიც. მაგრამ ბარათაშვილი სწორედ ეს არის, რომ მას, როგორც ჩანს, სრულე-ბით არ ეჩვენებოდა ასეთი რითმა არაბუნებ-რივად, წინააღმდეგ შემთხვევაში, წინ აღუდგე-ბოდა მას. ეს გარემოება იმაზე მიუთითებს, რომ მიზეზი ამ ზეგავლენისა ფსიქოლოგიური ხასიათის წინამორბედებშია საძიებელი, წინამ-ძღვრებში, რომლებიც ეპოპულური გარდატე-ხის აუცილებელი თანამზავრები არიან.

მთელი XIX საუკუნე ერთიანი სალიტერატურო ენის შექმნის პათოსით არის გაყვნილი, მაგრამ მონოლითური ენობრივი სტილის შექმნის ამოცანას იგი მხოლოდ ნაწილობრივ ასრულებს. ქალაქური ცივილიზაციის დაბალი დონე ამ ამოცანის უფრო დიდი მასშტაბითა და სიღრმით განხორციელების საშუალებას

1 ა. გაწერილია, ჩიქოვანი ნაწერები, თბილისი, 1965, გვ. 165.

2 ს. ჩიქოვანი, რჩეული წერალები, 1963, 83. 247.

არც იძლეოდა. ამის შესაბამისად, XIX საუკუნის პოეტური სტილი, როგორც ერთიანი პერსონაჟი, როგორც შინაგანი ფსიქიკური ცხოვრების ექსპრესიული სისტემა, ზნობად არის შეზღავდული არაესთეტიკური ელემენტების სიჭარბით, რაც განსაკუთრებით ცხადად საუკუნის მიწურულში ხდება საცნაური. ამ დროის ეპიგონური მწერლობა პერსონაჟულად ფიტავს ქართული პოეზიის შინაგან ძალებსა და ესთეტიკურ კულტურას. ეპიგონობა ყოველთვის გულისხმობს შემოქმედებით სიმაბუნეს, თუმცა ერთგვარ ლიტერატურულ სახეს მოკლებული არ არის. XIX საუკუნის მიწურულსა და XX საუკუნის დასაწყისში მან სავესებით დაკარგა ლიტერატურული ელფერი და ახალი საუკუნის მძაფრად დრამატული და დრამად ლიფერენცირებული ვერობულ-რუსული კულტურის ფონზე დეგრადირებული სახე გამოაჩინა.

ქრონოლოგიურ მიწას XIX საუკუნე ინერციით გადაეცა. მხოლოდ 1905 წლის რევოლუციამ და ილიას მკვლელობამ დაედო მას სიზღვარი. თითქმის ერთბაშად თვალსაჩინო გაიდა ქართული ლიტერატურის შინაგანი განახლება და ახალი დროის შესატყვისი პოეტური კულტურის შექმნის საჭიროება. ასეთი განწყობილებების ატმოსფეროში ჩაისახა XX საუკუნის ქართული პოეზია, რომლის განსაკუთრებული ინტენსიობით გამოვლინებას სტიმული მისცა პირველმა მსოფლიო ომმა და რუსეთის 1917 წლის რევოლუციებმა.

ამ აუცილებელი აღინიშნოს ერთი მომენტი. XX საუკუნის პირველი მეოთხედის ქართული პოეზია უაღრესად დიფერენცირებულ მიდგომას მოითხოვს. ლიტერატურულ ტენდენციებსა და ცალკეულ პოეტებს შორის, მათ ნიჟერებსა და ერთობლივად პოეტის სხვადასხვა დროს დაწერილ ლექსებს შორის იმდენად დიდი ზღვარი, რთულად ამოსაცნობი განსხვავება-მსგავსება და დამიხსიამობებაა. მიიწე შეიძლება ითქვას, რომ XX საუკუნის პოეტების ლექსებს თიან წლებამდე გასული საუკუნის პოეზიის ინერციის ბუკედი ახს. მხოლოდ 1915-16 წლებში, გალაკტიონის და «ცისფერ-ვანულებს» პირველი შედეგებით იკვეთება სპეციფიკურად ახალი მსოფლგანცდა და მოფრანსიტული სტილი, რომელიც არსებითად უპირისპირდება, ერთი მხრივ, XIX საუკუნის პოეტებსა და რაციონალისტურ აბრაკადებს, ხოლო, მეორე მხრივ, XX საუკუნის დასაწყისის დიფუზიურ პოეზიასა და ეპიგონების «ესთეტიკურ ბარბაროსობას» (გ. ტაბიძე).

XX საუკუნის ათიანი წლებიდან დაწყებული, დაახლოებით, 20 წლის განმავლობაში ქართული «პოეტური რენესანსი» ხანაა, რომლის მთლიან მდინარებაში, განსაკუთრებით, «მიწისთან დაბრუნების» (1922) პერიოდამდე,

აუცილებელია ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვანად განსხვავებული რამდენიმე ნაკადი გამოიყოს. ზოგადად, მათთვის ნიშანდობლივია ქართული ლექსის ვერსიფიკაციული რესტრუქცია, რაც განუყოფლად იყო დაკავშირებული ქართული პოეზიის საერთო შიღვრინიზაციასთან, მის განახლებასთან აზრობრივი და ფორმალური ძიებების ყველა ასპექტში. პოეტური რენესანსის ამ ხანის დამახაზრებაა ქართულ პოეზიაში თავისუფალი ლექსის შემოტანა და ახალი მხატვრული საზომების დამკვიდრება (სონეტი, ტერცია, ტრიოლეტი და სხვ.), ლექსის რიტმულ-ინტონაციური გადახალისება, რომლების სრულყოფა, ალიტერაციისა და ასონანსის ახლებური გამართვით ლექსის გლერადობის გამძლირება და მთელი რიგი სხვა პოეტურ-თემატური სიახლენი¹. ქართული ლექსის ტექნიკური აღორძინების ამ ფონზე და მასთან მიმართებაში, მკვეთრად შეინიშნება სხვადასხვა პოეტებისა და პოეტურ დაკავშირებას განსხვავება, კერძოდ, გალაკტიონ ტაბიძისა და «ცისფერ-ვანულებს» შემოქმედებას შორის არსებული განსხვავება, რაც პოეტური განცდისა და ტრადიციისადმი დამოკიდებულების მთელ ხაზზე ვლილდება. უპირატესს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს შემდეგი:

«ვანულებს» მოდერნიზმი, არსებითად, ვერობულ-რუსული დეკადენტობის იდეოლოგიურ ბაზაზეა დაფუძნებული. მათ შემოქმედებაში, ერთი მხრივ, პირველადი ტემპარამეტრისა და მსოფლშეგრძნებისათვის არაორგანული ესთეტიკურ-ფილოსოფიური კონცეფცია და, მეორე მხრივ, მხატვრული ექსპრესიის ფორმები უპირატესად სიმბოლის სახით ცნაურდება. ასეთი არაბუნებრივი სიმბოლისი იშვიათად იძლეოდა სრულყოფილ შთაბეჭედობას. «ცისფერ-ვანულებსათვის» 1916-22 წლები ფაქტურად, შემდგომში მათ მიერ შექმნილი დიდი და ნამდვილი პოეზიის მოსამზადებელი ხანა იყო.

გალაკტიონ ტაბიძე, ამ მხრივ, არსებითად სინთეზურია. იგი იმთავითვე მეტნაკლები პარამონილობით ახდენს ევროპული მოდერნიზმის ასიმპლაციას და მისი ზოგიერთი მსოფლმხედველობრივი ელემენტის სრულ აკლიმატიზაციას. გალაკტიონის შემოქმედებაში, უმეტეს შემთხვევაში, პარამონიული მთლიანობით არის წარმოდგენილი როგორც რომანტიკულ-ტრადიციული, ისე დეკადენტური მსოფლმხედველობით აღბეჭდილი პიროვნული განცედა. ამის გამო, რომ აღნიშნულ დროის მინაკეთობი დაწერილი «ვანულებს» ლექსები თანამედროვე მიკოთხველზე ვერობულ-რუსული მოდერნიზმის იმიტაციის შთაბეჭდილებას სტოვებს მაშინ,

¹ მ. აბულაძე, ტიციან ტაბიძის პოეზია, აკადემიის გამოცემლობა, 1961, გვ. 10.

როცა ამავე პერიოდის გალაკტიონის ლექსებზე დღესაც ცოცხალ პოეზიად განიხილება.

გალაკტიონ ტაბიძის შემოქმედებას, ჩვეულებრივ, ორ პერიოდად ყოფენ და, ჩვეულებრივ, გამოყოფენ ნიშანდობლივ საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების თარიღი არის მიჩნეული. უნდა ითქვას, რომ გალაკტიონზე, როგორც მოქალაქესა და პოეტზე, დიდი გავლენა მოახდინა 1905 წლის რევოლუციამ, პირველმა მსოფლიო ომმა, 1917 წლის რევოლუციებმა და შემდეგდროინდელმა ამბებმა, მაგრამ შეუძლებელია მისი პოეტური სტილისა და მსოფლმხედველობის სფეროში მომხდარი ფერისცვალებების ქრონოლოგიურად იმავე თარიღებთან მისადაგება. სამართლიანად აღნიშნავენ, რომ გალაკტიონი „ერთი მთლიანი პოეტური სტილისა და შემოქმედებითი პოზიციის ხელოვანი იყო“¹, რაც მხოლოდ იმას ნიშნავს, რომ მთელი მისი პოეზია განუმეორებელი პიროვნული ინტუიციის ერთიანი იერით არის აღბეჭდილი, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს იმას, რომ ნახევარი საუკუნის მანძილზე მის შემოქმედებას მნიშვნელოვანი ცვლილებები არ განეცდამს.

1908 წლიდან „მე და ლამე“ გამოქვეყნებული გალაკტიონის ლექსები პირობითად თუ ჩაითვლება პოეზიად. ამ ლექსებში მხოლოდ ემბრიონური ელემენტების სახით არის მიმოფანტული მისი ტალანტისათვის ნიშანდობლივი სიტყვიერი და ფრაზობრივი მიმოქცევა. გალაკტიონ ტაბიძის ამ პერიოდის პროლექციის ვარდამავალი ხანის დიფუზიური პოეზია შეიძლება ეწოდოს. „მე და ლამე“, ფაქტიურად, მოდერნიზებული აკაის ლექსია, რომელშიც ძალზედ იგრძნობა როგორც რომანტიკულ-სენტიმენტალური, ისე ახალი პოეტური ცდებით შეფერილი განცდის ელემენტები. ამ პერიოდის ლექსების უმრავლესობაში გაზიარებულია და გაღრმავებული აკაისეული ტენდენცია პოეტური მეტყველების საღაპარაოდ ენის ბუნებრივ ინტონაციასთან შიხლოვებისა. გალაკტიონისათვის ეს არის მისი უადრესად თანადროული და სადა ენობრივი სტილის პასიური შემჯავების ხანა.

1915 წლიდან გალაკტიონის ლექსებში უჩვეულო ინტენსივობით გამოდის წინა პლანზე პოეტური აზროვნების საგნებით განსხვავებული სისტემა, მოდერნისტული თვალაზრედა, რომელშიც თვალსაჩინოდ შედგენდება ახალი ეპოქისათვის ნიშანდობლივი მსოფლმხედველობა. გალაკტიონის მსოფლგანცდა და სტილი, მისი პოეტური აზროვნების სისტემა ძირითადად, სიმბოლიზმის პოეტური კულტურის მხატვრულ

შეიქმედება დაფუძნებული, მაგრამ სიმბოლიზმისათვის ნიშანდობლივი თვალაზრედა „მისი პოეზიაში თითქმის ყოველთვის წმინდაქართული Weltbild-ით არის განხავევებული. შინაგანად მდგევი ეს „ველტილიდი“, რომელიც თავისთავად, ღრმა ინტუიციის შედეგია, იცავდა მას ევროპული და რუსული სიმბოლიზმისათვის ნიშანდობლივი თემებისა და მოტივების კლასიკებისაგან, რასაც ასე უხვად ეწეოდნენ „ცისფერყანაწყელები“. სიმბოლიზმის, ამ უზარმაზარი ძლიერებით მოტყმული პოეტური სკოლის გამსრუტნი ზეგავლენისაგან, მას იფარავდა თვითონ ქართული და, როგორც ტრადიციული, ნაციონალური მსოფლმხედველობა და შემოქმედების ფორმის განსაზღვრელი ფენომენი, რომელსაც გალაკტიონი, „ყანაწყელებისაგან“ განსხვავებით, პირველქმნილი, ინტუიციური უშუალოებით ფლობდა.

როგორც ცნობილია, ენა ერთდროულად წარმოადგენს მასალას, იარაღსა და მხატვრული ინსტირაციის შედეგს. აქედან: იგი პოეტური ნაწარმოების უბრალო შიგნე მეტა რამ არის. ნაციონალური ენის ფორმები მართავენ აზრის მოძრაობას (პარტამანი) და ყოველგვარი კულტურული შემოქმედება, უმრავლეს ყოვლისა, ენობრივი შემოქმედებაა, როგორც პიროვნების თვითგამოხატვის თავდაპირველი ფორმა (პიდევერი). აღამიანის სამყარო მისი ენის სამყაროა (ვისსერებერი). ენა ჩვენთვის უფრო მეტია, ვიდრე აზრის გადაცემის სისტემა. იგი უხილავი სამბერედაა, რომელიც ჩვენს ხელს შემოვლდება და მის ყოველ სიმბოლურ გამოხატულებას წინასწარი შიხ ფორმით განსაზღვრავს (სეპირი). ამ აზრით, ზემოთხსენებში „ველტილიდი“ ქართულ ენაში იმთავითვე მოცემულ სპეციფიკურ მსოფლგანცდის სუბსტრატს მოიცავს. ტიციან ტაბიძემ „ცისფერყანაწყელების“ პირველ ნომერში იფინასწარმეტყველა: „მომავალ დიდ ქართველ მხატვარში უნდა შეგხედეს რუსთაველი და შალარმე. რუსთაველი მე შესმის როგორც ქართული სიტყვის შემკრები ერთეული და შალარმე, ამავე აზრით, ევროპის პრეზენტისმისა“¹. ეს წინასწარმეტყველება გალაკტიონ ტაბიძის ადრინდელ (1915-28) პოეზიაში ქერ „ევროპის პრეზენტისმის“ პრიმატიო, ხოლო გვიანდელ (1940-59) პერიოდში რუსთაველური მოდულაციებით აღბეჭდილი სტილის პრიმატიო, საეგნებთ განხორციელება.

ამ კონტექსტში გასაგები უნდა იყოს, რომ XX საუკუნის ქართულ პოეზიაში ევროპის პრეზენტაციის განხორციელება, ილია ქაქავაძის მიერ „ევროპიზმად“ წოდებული, სტრუქ-

¹ ტ. ტაბიძის ციტატა დამოწმებული მაქვს მ. აბულაძის წიგნიდან — „ტიციან ტაბიძის პოეზია“, გვ. 27.

ტურულად ანალოგიური ლიტერატურული პროცესის უშუალო გაგრძელებაა. იგი ქართულ პოეზიის ევროპეიზაციის მეორე ეტაპს წარმოადგენს და ქართული პოეტური კულტურის უნივერსალიზაციას, ქართული პოეზიის „ევროპული რადიუსით გამართვას“ ვუღიხნებომა.

1928 წლიდან გალაკტიონ ტაბიძის შემოქმედებაში თავი იჩენს სრულიად ახალი თვისებები და ნიშნები, რომლებიც პირდაპირი შედეგია მის პოეტურ შინადასაყაროში საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ მომხდარი არსებითი ხასიათის ცვლილებებისა. ეს ცვლილებები მინიმუმ მხოლოდ სპორადულად, შეზღუდული სახით გლინდობოდა მის შემოქმედებაში, მაგ.: „ჯონ რიდი“ (1924), მაგრამ „ეპოქის“, „პავლინის“ და „რევოლუციური საქართველოს“ სათაურით გაერთიანებულ ლექსებში საწინააღმდეგო სურათს ვხვდებით: აქ, სპორადულად ის ვლინდება, რაც მთლიანობაში ორგანიზებული იყო მისი პოეზიისათვის. უნდა პირდაპირ ითქვას: პოეტური კულტურისა და ქვეშაობრივი ინსტიტუტის ავლასაზრისით, ზემოთაღნიშნულ ციკლებად გაერთიანებული ლექსები შემოქმედებითი კრიზისის მომასწავებელია. ეს კრიზისი კარგა ხანს გრძელდება და მხოლოდ 30-იანი წლების მეორე ნახევარში კარგავს სიმწვევეს. ეს იყო პოეტის შინაგანი გარდატეხის პერიოდი. გალაკტიონის ერთიანი სტილი იხლიჩება და წინა პლანზე არაპროპორციული მოცულობით გამოდის პოეტური მთლიანობისაგან აბსტრაგირებული შენარჩობა, რომელიც შიშველი დეკლარაციების სახეს ღებულობს. ეს დეკლარაციები ფაქტურად ახალი იდეოლოგიური პოზიციის მთავრებისათვის წინამოებელი შავი სამუშაოს ფუნქციას ასრულებს და პოეტისთვის ორგანიზულ, შემპირებულ მხატვრულ ექსპრესიამდევრ მალდდება. „ხაბერბოლური გრატიესკი, განვრცობილი მეტაფორა, ორატორული მათეტიკა“ გულშინაგნებელი დარჩა გალაკტიონისათვის, ჩვენს სამწერლო კრიტიკაში სავსებით სწორად იყო აღნიშნული, რომ „ჯონ რიდის“ პოეტიკა ტიპური არ იყო გალაკტიონისათვის 2, და თუმცა ეს უკანასკნელი და ზემოთაღნიშნული ლექსთა ციკლები განსხვავდება ურთიერთისაგან, გალაკტიონ ტაბიძის პოეზიის საერთო ფონზე ისინი ერთდებიან, როგორც მის-

თვის არაორგანიზებული პოეტის ნიმუშები. ახალი იდეოლოგიური პოზიციის მთავრებამ კოეტის საშუალება მისცა კავშირი გაედრმანებინა დროის სულთან, უფრო ფართო მანშავით დაენახა ეპოქის საზღვრები და, უკვე ჩამოყალიბებული მსოფლმეგარქნების გადახალისების გზით, თანდათანობით დაეძლია ის დისტანცია, რომელსაც ახალ სინამდვილესთან მიმართებაში ძალაუნებურად მადებდა მისი განვლილი პოეზიის ხილვებისა და განცდის შინაგანი რიტმი.

ოცდაათიანი წლების მეორე ნახევარში პოეტი მნიშვნელოვნად აფართოებს თავისი პოეზიის თემატურ რეალს და თანდათანობით აკლუნს მიქთვის დამახასიათებელ პოეტურ ბრწყინვალეს („ჩემი სიმღერა“ — 1934, „ჩემი გული“... — 1934, „მესხი მეღვინე“... — 1936). ფაქტურად ამ ლექსებშია ფესვი გალაკტიონის გვიანდელი პოეზიისა, რომელიც ღრმა ეროვნული განსახებით არის აღბეჭდილი, როგორც შინაგანად ისე გარეგანად და სრულიად ახალი ეტაპია მისი პოეტური მთავრებისა: ამროვად, გალაკტიონის შემოქმედებაში, ჩემი აზრით, გამოთქვამა ოთხი პერიოდი:

1. ინტენციის პერიოდი (1908-1915),
2. მოდერნიზტული სინთეზის პერიოდი (1915-1928),
3. ვარდებების პერიოდი (1928-1935),
4. კლასიკური სინთეზის პერიოდი (1935-1959).

ყოველგვარი დაყოფა, რა თქმა უნდა, პირობითია და ცოცხალი პოეტური ორგანიზმის ფერისცვალების ვერც ქრონოლოგიურ საზღვრებს დაემოხვევა აბსოლუტური სინტეზით და ვერც მის შინაარსს ამოსწურავს მთელი სისავსით. პოეტის შემოქმედების ქრონოლოგიურ პერიოდებად დაყოფა მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნება გამართლებული, თუკი იგი გააადვილებს მთლიანობაში მის გაგებას და მის შინაგან არს შინაინ არ მიაყენებს.

• • •

ქერ კიდევ 1908 წელს შეინიშნავდა ბლოკი, რომ „დეკლარაციების სახელით აერთიანებენ ერთმანეთისაგან დიდად განსხვავებულ ადამიანებს“. ეს იყო მცდარი მიდრეკილება, მაშინდაც დეკლარტური კულტურის ნიადაგზე ჩამოყალიბებული დიდი პოეტების ცოცხალი შემოქმედება სავსებით არასდღეს არ თავსდება თეორიებისა და დოგმების შავრ ჩარჩოებში. ამის მკათოდ მავალითა თვითონ ბლოკისა და გალაკტიონ ტაბიძის პოეზია, რომელსაც დეკლარტური მსოფლგანცდა უწინურად არის განიხილებული რომანტიზმისათვის ნიშანდობლივი ელემენტებით. „არტისტული ყვაილების“ პირველმავე რეცენზენტმა მართებულად აღნიშნა, რომ „გალაკტიონ ტაბიძე წმინდა წყლის

1 ქერ კიდევ 1924 წელს აღნიშნავდა პ. ინგორთყვა: ქართულში მწერლობამ უკვე დააღწია თავი ვიწრო პროვინციულობას და „კავკასიონი“ შეეცდება შეეწყოს ხელი ქართულ მწერლობის ევროპეიზაციას“. თურ. „კავკასიონი“, № 1-2, 1924, გვ. 5-6.

2 გ. მარგველაშვილი, სიტყვა და საუბრე, 1960, გვ. 27.

რომანტიკოსია. მის პოეზიაში მოდერნიზმი და მისი უკანასკნელი ზედნაწილები ახალი რომანტიზმის საღებავებია გავლენული. მისი ფუტურისმიერ კი უარესად რომანტიკულია¹. ამ კონტრესტს საინტერესო უნდა იყოს ის ფაქტი, რომ ვალაკტიონი არცერთ დეკადენტ მხატვარს არ ასხენებს თავის ლექსებში: მის გემოვნებს საესებით აკმაყოფილებს ჯოტო, ბოტიჩელი, მიქელანჯელო, და ვინჩი, რემბრანდტი, გოია, ვან დეიკი...

ვალაკტიონ ტაბიძის პოეტური ინტუიციის მთლიან ნაკადში დეკადენტური და რომანტიკული მხოლოდშეგრძნების ელემენტები მოდერნისტული სინთეზით ზორცილდება და კლასიკური ფორმით კრისტალიდება.

ვალაკტიონის პოეტური ინტუიცია XIX საუკუნის ტრადიციიდან არის ამოზრდილი, რაც ერთი შეხედვით ძნელი შესაძენეა, მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი დროის ახალი სტლის შესაბამისად არის ტრანსფორმირებული. პოლ ვალერი გონებაშახელებულად შენიშნავს: „ჩვენ ვამბობთ, რომ მწერალი ორიგინალურია, როცა იგი ეერა გრძობს დაფარულ სახეცვლებებს, რომელთა მცველობით გამოვლინდნენ მასში სხვები. ჩვენ გვინდა ეთქვათ, რომ გაბიზობებულთა იმისა, რასაც ის აკეთებს—იმით, რაც უკვე გაკეთებულ იყო, განსაკუთრებით ოთელი და თავისებურია. არსებობს ნაწარმოებები, რომლებიც სხვა ნაწარმოებების მსგავსებას წარმოადგენენ, არსებობს ისეთები, რომლებიც მათდამი დაპირისპირებულია, და ბოლოს, ისეთები, რომელთა ურთიერთდამოკიდებულება წინაშობრბდ ქმნილებებთან იმდენად ოთელია, რომ ჩვენ ვიხევიით და ვამტკიცებთ, რომ ისინი დასაბამს უშუალოდ დმერთისაგან იღებენ. პოეტი ყოველთვის იმეორებს წინაშობრბდ პოეტებს, ანდა უარყოფს მათ, ე. ი. იმეორებს მათ და სხვაგვარად, სხვანაირი ტონალობით, ხეყწს, ამიმებს, აესებს, ამარტივებს ან მეტისმეტად ტვირთავს მათ“...²

ის, რაც უარესად არის დამახასიათებელი ვალაკტიონის ადრინდელი მსოფლგანცდისა და თელთახედვისათვის ყველაზე კარგად 1915 წელს დაწერილ „შერიგებში“ ჩანს. აქ ორიოდე სიტყვით უნდა აღინიშნოს შემდეგვი:

ყველა სიმბოლისტი პოეტი და სიმბოლიზმი-საგან გამოსული ან მასთან ახლო მდგარ პოეტურ სკოლათა და მიმართულებათა უმრავლესობა იზიარებს ბოდლერის მიერ მიკვლევულ და განზორციელებულ ერთ მეთოდს, რომელიც მანამდე უცნობი იყო. ეს მეთოდი გულისხმობს

პოეზიის ისეთი საკუთარი სამყაროს შექმნას, სადაც დემიურგად და ექვტეტურად — ფრანგი მკვლევარების — დეკადენტურ კოსების მიერ le reve-ად წოდებული პოეტური ვანუობის მდგომარეობა გამოიღის, რაც სხვა ენებზე ზუსტად არ ითარგმნება და დაახლოებით ნიშნავს „ზმანებას“, „ოცნებას“, „ენისმიერებას“¹.

აქვე უნდა აღინიშნოს მეორე მომენტიც, რომელიც სამყაროს მუსიკალური ზმირებით განცდას გულისხმობს. მოთავარი ამ პრინციპში ლექსის მუსიკალური ზმირება კი არ არის, არამედ ის, რომ აზრით დატვირთული პოეტური სახე იძენს მუსიკალურ დენადობას, განუსაზღვრელობას, რაც მკითხველის ცნობიერებაში ლირიკული ვანუობილების განსაკუთრებულ ეხოს ბადებს. **ვალაკტიონისთვის აბსოლუტურად ნაშანდობლივია ორივე ეს მომენტი.** აქვე აღმოიხსენიოს იმპრესიონისტური ელემენტების სიკარბე ვალაკტიონისეულ პერიანებასა და აღწერილობაში, რაც, საერთოდ, დამახასიათებელი იყო გვიანი სიმბოლისტიზმისათვის, რომლებიც ნაყოფიერად იყენებდნენ პარანასელთა გამოცდილებასა და ბოდლერის, ვერლენისა და მალარმეს პოეზიის იმპრესიონისტულ მიღწევებს.

„შერიგებში“ გახსნილი სურათი აშკარად იმპრესიონისტულია თავისი პლენერითა და წარმავალი შთაბეჭდილების სიციხეებით:

ტოტებს ქარისას ვადაწყვა მარტი,
თეთრ ტანსაცმელში მე მოყრათეები
და წვაალ ქარში, როგორც მოცარტი,
გულში სიმღერის მსუბუქ ზვირთებით.

დღეს ყველგან მზეა. ახლა ამ ბალებს
და მყინვარს, მალალ ზრახვათა მეფეს.
მაისი ალით ააზამბახებს,
ვით შეყვარებულს და მეოცნებეს.

ჩვენ გვირგვინები გვაქვს ოდნავ მსგავსი,
ლაშაში — შუქთა მარადი სთებით;
მე — მსუბუქ დაფნის ფოთლებით სავსე,
მყინვარს — უმძიმეს იაგუნდებით.

ამაღლდი, სულა, თეთრ აკლდამაზე
მშვენიერების ლექსით მქებელი:
დღეს ყველგან მზეა და სილაამაზე
სიყვდილითან ჩემი შერიგებელი.

აღსანიშნავია, რომ ამ ლექსის პირველი სტროფის მეოთხე სტრიქონი ბუნების რეა-

¹ ეურ. „შვიდი მნათობი“, № 2, 1919, ვ. ჩ.
² П. Вальери, Избранное, М., 1936, გვ. 142.

¹ В. Лившиц, Франц. лирика XIX и XX веков, 1937, გვ. 202.

ლერი სურათის უაღრესად ნებისმიერი, სუბიექტური ვაიწყობილების შესაბამისად ტრანსფორმაციის შედეგად არის მიღებული. ვახაჯხელის მთელ ამ სურათს რადიკალიზაცია ხალხთა-წიბა, სიმშებუქე და აღმადგრენა ატყვია. ვალაქტიონის პოეტური ტალანტისათვის საერთოდაც ნიშანდობლივია ელინური გამჭვირვალეობითა და გრაციულობით აღბეჭდილი ხილვები, რომელთაც „ზმანებათ მსუბუქი დარღვი“, უმსუბუქესი ნისლი ზურავთ. მისთვის უცხოა ჩრდილოელი პოეტებისათვის დამახასიათებელი პირქუში მსატყიობა („ელადა, ელადა, აქ სული ატარებს თვის მსუბუქი სამოსელს“). ეს მყინვარი — „მალა ზრახვითა შევე“ — უნებურად, ილიას მყინვარის და თავად ილიას მოგონებას აღძრავს. ამ ასოციაციას შესაძლებელი სტროფი თითქოს ამართლებს: მოცარტისეული ტალანტის მსუბუქი სიმღერას, ბუნებრივი იქნებოდა, ილიას პოეტური ტალანტისათვის ნიშნულად ზვიადობა და სიმშინვე დამბრისპირებლობა.

მზისა და სილამაზის მეოხებით სიკვდილიან შერაცხვა, თავისთავად სიცოცხლისა და შესაბამისად ხელოვნების, შემოქმედების, მშენებარების პოზიტიური აღიზნებლების აღიარება. მაგრამ ეს აღიარება იმთავითვე ამოქმედებული პერსონატიზმად არ არის მიჩნეული. არის რადიკალური სიკვდილ-სიცოცხლის შერაცხვის ამგვარ გადაწყვეტაში: ამ ლექსს გაიჩნია თავისი პირქუში ორეული (სედარდებოდა შეშლილს), სადაც უფრადდება სამყაროსადმი ნეგატიურ მომენტზე გამახვილებული, მაგრამ ეს ნეგატივა ლექსის შიგნითვე, ხელოვნების აქტში წყდება. ლექსი, ხელოვნება, იგივე არტისტული ყველაღები, პოეტის აზრით, ის ერთადერთი რამ არის, რაც შეიძლება დაუბრუნდეს სიკვდილს. და თვისი წიგნი „თვისი ქალა ანტიტული ყველაღებით“ გამოქვეყნების თითქმის ოცდაათი წლის შემდეგ, ვალაქტიონი ლექსში „ვარდები“ იტყვის: „წიგნიცა ყოველთა მამინდელთ ზემო ვარდით მოზრთული ჩნდა თავისი ქალა“, სადაც ამ ვარდს, „წაწვიმარ სილა-ში“ ნახული ვარდის გადახალისებულ პარაფრაზს დავუვარდებთ, როგორც სიცოცხლისა და ნაყოფიერების უმაღლესი აზრის გამომხატველ სიმბოლოს.

ამრიგად: თქმა იმისა, რომ ვალაქტიონი დეკლენტი, დეუსტეტა და ვანმარტებათ მითითხოს, რა თქმა უნდა, ვალაქტიონს აქვს მყოფოდ გამობატული დეკლენტიური ლექსები, მაგრამ მითლიანობაში მისი პოზიციისათვის ნიშანდობლივია, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომანტიკულ-ტრადიციული მსოფლმეგობრების ფორტში გატარებული დეკლენტიზმი... ვალაქტიონ ტაბაიის პოეზიაში იგი უპირატესად, მოდერნიზმის მოდელის როლს ასრულებს და

პოეტი მხოლოდ ზოგად, თანადროულდობისათვის ნიშანდობლივ ხაზებში იზარებს მის ვაიწყობილებებს.

საქართველო
განხილვისათვის

1914-22 წლებს ვალერიან გაგრინდაშვილი ქართული პოეზიის „დინამურ ლამეს“ უწოდებს.¹ უარიყოფა ძველი, იქმნება ახალი. ამ ხანის პათოსი კარგად არის გამოხატული „ვალაქტიონ ტაბაიის ეურნალი“ მოწინავე წერტილში: „განახლება ან სიკვდილი ძირს ყოველგვარ რუტინა, ძირს დრომოქმელი შემოქმედების უნაყოფო ელემენტები. გაუმარჯოს ახალ შემოქმედებას“.² მაგრამ განახლების ეს დეცხრომელი მისწრაფება, როგორც ჩვეულებრივ ხდება ხელმე ასეთ დროს, ზედმეტ გულმოღვივებას იჩენდა გარდასულსა და ტრადიციულს უარყოფისას, რის გამოც საკვებით იგნორირებული იყო ძველი ქართული პოეზიისა და, საერთოდ, ძველი ქართული კულტურის უმდიდრესი გამოცდილება ახალი პოეტური კულტურის დადგენაში. ეს იყო საერთო ტენდენცია და იგი, როგორც ხანს, ყოველმომხვეული იყო ვალაქტიონის სიტყვები: „მეხეთე საუკუნის სტილი შეენის თვით მეხეთე საუკუნეს, მაგრამ ჩვენი საუკუნისათვის იგი მარტოდენ ძინძეებია ახს სეთი ხასიათის ვადაქარებად უნდა მივიჩნიოთ. ცხადია, ყოველთვის ძალაში იყო და იქნება შეგონება: არაფერ შთასისის ღვიწითი ახალი თხიერსა ძველსა... მაგრამ თქმა იმისა, რომ ძველი სტილი „მარტოდენ ძინძეებია“, ე. ი. ისეთი რამ, რაც ზედმეტ და გამოუსადაგარია, უფოდ გადაქარება. საგულისხმოა, რომ ეს აზრი პოეტურ პრაქტიკაში ყველაზე უწინ და ყველაზე თვალსაჩინოდ თვითონ ვალაქტიონმა უარყო, როცა თავის გვიანდელ პოეზიაში, ფრაზობრივი კონსტრუქციების მეტი დინამიკურობის მიზნით ძველი ქართული ენისათვის ნიშანდობლივი გრამატიკული ტრეში შემოიტანა, როგორც ახალი დროის შესაბამისი სტილური ნოვაცია და არა როგორც არქაული „ძინძე“. ვალაქტიონ ტაბაიის, მსგავსად ყოველი დიდი ხელოვანისა, იცოდა, რომ „ხელოვნებისათვის არ ასტებობს წარსული და მომავალი... რომ ფერისცვალება ევოლუციის არ ნიშნავს“ (მეცხს) და რომ ზევი რამ „არქაული“ უფრო თანადროულია, ვიდრე „ფორტურისტული გამოცანები“, როგორც დაცივიით უწოდებდნენ ლამაზი უნიკო პოეტების თვითდაქვრებულ ჩხიკედელაონას.

XX საუკუნის ახალი ქართული პოეზიის შექ-

1. ეურნ. „კავკასიონი“, № 3-4, ტფილისი, 1924, გვ. 207.
2 ვალაქტიონ ტაბაი, ტ. 1, გვ. 37.
3 იქვე, გვ. 36, ვახუთა „პოეზიის დღე“, 1922.

1 გ. ტაბაი, ტ. I, გვ. 456, ვარიანტი.
9. „მნათობი“, № 11.

მნისა და ინტენსიური აღმავლობის პერიოდში ლიტერატურული ტრადიციის ფონად XIX საუკუნის მწერლობა იველისმებოდა და მოდერნისტი ლირიკების ტრადიციასთან მიმართებას XIX საუკუნის დიდ პოეტებთან დამოკიდებულება განსაზღვრავდა. მიუხედავად იმისა, რომ „ყაჩაღთა“ თეორიულ დეკლარაციებსა და წერილებში ხშირად იყო მოხმობილი რუსთაველის სახელი, როგორც ქართული სიტყვის უდიდესი მებტრისა, რუსთაველური და რუსთაველის ეპოქის პოეტური კულტურის მიღწევებსა და ქართული მოდერნისტული პოეზიის ცდებს შორის შემაერთებელი არც რეალურად არ არსებობდა. თანამედროვეობა ითქვას, რომ ოცნებებს წლებამდე გალაკტიონია ის ერთდერთი პოეტი, რომელიც ამ არსს, მართალია იშვიათად მოქმედს, მაგრამ მანც ინარჩუნებს ენობრივი სტილის სფეროში (იხ. ლექსები: „მზეთა თბათისა“, „ათი ქალწული“ „უნახესი ზღაპრები“, „სალამოვ, ვიცი...“, „მემოდგომა უმანკო ჩასახების მამათა ზავანში...“). მხოლოდ უფრო გვიან, ოცდაათიანი წლების მიწურულიდან, მის პოეზიაში თანდათანობით ფართოვდება და ძლიერდება ეს არსი, რაც იმაზე მიუხედავებს, რომ უფრო ღრმა და სრულდება სდება როგორც პოეტის მსოფლმეტრების ეროვნული წყარო, ისე პოეტური ტრადიციისაღმის დამდგრადი ეროვნული და ინტიმური კავშირი.

მისი გვიანდელი ლირიკის შედევრი „ვით არ მივარდეს“, როგორც ექსპრესიის, ისე იდეური მიზანსწრაფვის თვალსაზრისით, თითქმის იმ არის დადასტურებას წარმოადგენს, რომელიც ოცნებანი წლების დასაწყისში გამოთქვა ვალერიან ვაჭარინისაგან: „ახლა იწევს ქართულ პოეზიაში რუსთაველისა და ძველი პოეტების რენესანსი, თუმცა ეს რენესანსი ჯერ ლექსიკონის აღდგენას შეეხება. წარსული ეპოქები, მათი ინტიმური სტილი უფრო ძნელი მისაწვდომია, და ეს იქნება მიზანი მწერლობის შემდეგ მოღვაწეობისა. თანდათან უნდა დავიბრუნოთ წარსული, როგორც პომპეა და პეტრუპოლი...“

„მე არ ვიცი ვინაა, რომლის წარსული თეოდონტიანული წელიწადი ტყე-უსსოფარ ხნიდან დროგადასული აქ დაბრუნდა მისი სახე.“

ამბობენ თითქმის ამ გზების წინა აქ დაგრეული ზღუდე და ბინა უფრო ძველია, ვიდრე ათინა და უფრო ძველი, ვიდრე თვით რომი.

როგორც დავითოვ და წაილის დროში, რომელიც გზებზე მრავალთ სარწყვი, იქ რომ კორდია და იმ კორდზე რომ გადარჩენილი სამი ცაქცია.

ის სამი ცაქცია მათ ქვეშ მთელი აღმოჩენილია, იმედია შილთა და ოცნებათა გადახდენილია ჩემთა ოცნებათ გროვა აწვევს...

იქ ძველის-ძველი, უსსოფარ ხნიობს, რაც კი ბილი და ნანგრევია, მას ჩემი ყრმობის, საოცარ ყრმობის უნებელი სევადა ჰხვევია...

ნანგრევი... როგორ მიყვარდა მე ის. რამდენი სევის, რამდენი სიამის — მე დაფიქრებულს ვინ უწყს რა წვაში მდიდარე ღამე იქ მთოვია...

მედგად, გრძობამ წინ რომ გაიწიოს, მეშინის ვისი, მეგრადღის რასი? ამ ნანგრევებთან მშობლიურ სიოს კვლავაც ვუპოვნით მშობლიურ მისს...

გალაკტიონ ტაბიძის ადრინდელი და გვიანდელი ხანის ლირიკა, ერთსა და იმავე, განუმეორებელი პოეტურ-პიროვნული შემოქმედების ფარგლებში შესაძლებელია მნიშვნელოვანად განსხვავებულ სახეს აქვს. ამის სიალუსტრაციოდ, ურთიერთისაგან დაახლოებით ოცდახუთი წლის დისტანციით დამორბეულ ორ ლექსს შევეპირისპირებთ ორივე ლექსი ტიპოურია გალაკტიონის პოეტიკისათვის: „ქარი მოგონებათა“ და „ზღვა ახმაურდა“.

პირველ ლექსში აღნიშნავთ შემდეგი ვარტობა: შთაბეჭდილებათა მონაცვლეობა აქ განცდის ერთიან მომენტზე დაყვანილი. ყველა შთაბეჭდილება განცდის ერთიან დროშია ნაწერული. ანაფერი არ ეთარება. დრო ერთბაშად და მთლიანად არის მოცემული. ეს დრო გაქვითილია განწყობილებით, რომელიც წინათგრძობის სახით თავისთვის ურყევად შეიცავს. ლექსში გახსნილი სურათი ლავარდოვანი, თბილი და წყნარია, მაგრამ მოლოდინით დაყურსული. მოლოდინი აუღარსა და ქარიშხალს გულისხმობს.

ავისტო, თბილი სამხრეთის ქარი შენს ლავარდოვან მანდილში ჰქროდა. ისმოდა შორით „რამო-და შოდა“ და კრალეზდა მზიანი დარი, როგორც ოცნება უმოკრეს დროთა, თითქმის ქალწულმა პირველად სცოდა და სინათლის დაგებად ღვარია...

ზღვა იყო წყნარი.

თითქმის თვინობა ზურმუხტის რტოთა, ცის დასავლამდე უსიზმროდ მდგარი, უსმენდა ჩანებებს და მოელოდა.

შორს, ძალიან შორს მოსწანდა ქარი.
მე შენ გყოცნიდი და გული თრთოდა...
ზღვა იყო წყნარი.

ლექსის აქომაქანეშენტა ორჯერ განმეორებულ, სტროფების დასკვნითი რეფრენი „ზღვა იყო წყნარი“ ქმნის. ბუნება ამ ლექსში მშვიდი მზიერებით არის გამსჭვალული. თუმცა სადღაც, შორს, უკვე მოსწანს „ქარი“. ეს ქარი პირველი სტროფის „თბილი სამზრეთის ქარი-საგან“ არსებითად განსხვავდება. უკანასკნელი ობიექტური რეალიაა, მაშინ როცა ხილვლობის ატრიბუტით წარმოდგენილი ქარი ვალაკტიონის პოეზიაში სხვადასხვა ნაუფასო აქცენტრებული ფსიქოლოგიური რეალიობის აღმნიშვნელი სიმბოლოა: „ქარი არა ჩანს“, მაგრამ მწვერვალებს მაინც ეღებება ქარი, „ქარანს არ ჰქვია“, მაგრამ ზედა მანქანა თითქმის ხოლო ამ ლექსში ქარი ძალიან შორს ჩანს. მის ვიბრირებას მხოლოდ წინათგანნობა ხედავს. დრო ქერ კიდევ მზიერობით სუნთქავს, თუმცა მასში უკვე იგარზნობა დაძაბული მოლოდინი... „ესმენდა ჩან-გებს და მოელოდა“... მოელოდა რას? — ქარი აქ სტიქიონურის სახეა, ხოლო სტიქიონური ხეელაზე უწინარეს და უშუალოდ მუსიკით გამოიხატება ამ კონტექსტში ჩინეთან და ქართან ერთად, ზღვაც ერთერთი იპოსტასია აშნაირად გაგებულ მუსიკა-სტიქიონისა. „ზღვა იყო წყნარი“, ვინაიდან რაღაც (სინაზული) დაგუბებულია და არ იძვრის. ქვეტექსტი ასე წაითხება: დაგუბებული იხველებს, დაიძვრება ქარი-მუსიკა-სტიქიონი, წყნარი ზღვა აღელდება. სიწყნარეში ემბრიონურად მოყუჩებულია სტიქიონის სიმავა (ამ ლექსის მიხედვით: სიყუარლის პირველ თითოილვას მის წარმოიცი ქარიშხალი მოჰყვება).

ამ ლექსში თვითველი საგანი პოეტური განცდის მსუბუქ ზმანებაშია გახვეული და მის შეუზღუდველ ხელმწიფებას ეპორჩილება (Le ravel). ლექსში გამოსახული ბუნება ღა რეალიკობა პირველად სტროფიდან პირიქით შთაბეჭდილობის უარესად სუბიექტურ პლანშია „ახატული“ და აღქვებურად ფერმეველი. განწყობილების სიზმრისეულ ნაკაღში (მთელი ლექსიც ხომ მოგონებათა ინტროვერსიულ ბუარტშია გახვეული). სიტყვებს მოძარტული აქვს „სავსობრიობა, კონკრეტულობა, ნოეთიერობა“.

ოპის შემდეგ დაწერილი „ზღვა ახმაურდა“ სამი სტროფისაგან შედგება, სამივეს რიტმულად ენერგიული რეფრენი ამთავრებს. პოლიანად ლექსიც მოუყვანარი, ნერვიულად დაძაბული განწყობილებით არის დატენილი. უკვე დასაწყისში დიუოებელი მინივარებასა და მისი თანდათანობითი ვაშლის პერსპექტივაა შექმნი-

ლი. პირველ სტროფშივე მინიშნებულია ლექსში მოხაზული ობიექტის (ზღვა, გრივადი) და ნავლისხმევი სუბიექტის განწყობილი განწყობა: ის, რაც ხდება სუბიექტის გარეშე, მის არსებაში უღრმეს რეაქციას იწვევს. მეორე სტროფში რამდენადმე ნათელი ხდება ამ მწვევე რეაქციის შინაარსი: ლექსში ნავლისხმევი სუბიექტის /შინასამყარო თანდათანობით და გარდაუვლად იმსჯელება გარესამყაროს სტიქიური მღელვარებითა და თვითონვე ამგვარსავე სტიქიურ შემართებას ესწრაფვის. ამ ურთიერთის იდენტურია, ზღვა-გრივადი-სიმფონია. სტიქიონური აქ პირდაპირ არის სახელდებული მუსიკად ან მუსიკალური სტრუქტურის მქონე მოვლენად. მეორე სტროფშივე გამოხატული რეგისტრის ამღლება. ზღვის რიტმული ხმაური და გრივადი ზენს ვაწავს არსებული რეალური ცხოვრების სიმბოლოა და უნდა ვიგულისხმობთ, რომ გრივადის მეთაურობით მოგზაური ანბა თვითონ პოეტის სულია.

საველისხმობა, რომ ზღვის დაგინებულ ხმაურს პირიქების გულში ცოცხლად ახვართებული ჩაბატლის (დღევ წინაურთა) ზღვის ხმაური ერთობს, რომ განვლილი დროების ზღვად ახმაურება, ამღერება უეცრად, ექსტაზურად ხდება და რომ ეს დღევები ამის გამო ნაცრისა და ფერფლს კი აღარ წარმოადგენს, არამედ ახლა (ექსტაზის შემდეგ) უკვე ისეთივე ენერჯის ვამცველ მთლიანობას, როგორც სუბიექტის შემეფრანებული ზღვაა. ამას ხაზი უნდა ვავსავს, რადგან ლექსში მინიშნებულია პირიქების ქერ დაღვეული და რეალიობისთან გათიშული შინასამყარო, ხოლო შემდეგ მასზევე აღძრული ქმედითი აქტით წარსულთან და აწმყოსთან პარმონიულად შერწყმული პირიქება. მესამე სტროფში რეგისტრი კიდევ უფრო ამღლება. შინაგან პირიქითი და გარეობიექტური განუყვეთვლ რეალიობად ერთიანდება, რითაც სრულდება ადამიანისა და სინამდვილის უმაღლესი ურთიერთქვეყნობა:

და მე ვიგრძენი უეცრად, მკაცრად —
რომ არა ფერფლად და არა ნაცრად
დღევ წინაურთა —
არა ჩემს ვარეთ, არა რამე სხვა,
არამედ ჩემში ახმაურდა ზღვა, —
ზღვა ახმაურდა.

პირველ ლექსში შთავგონება ინტროვერსიულია, მეორეში — ექსტრავერსიული. პირველი რესენტმენტს, ხოლო მეორე აწმყობა წარსულის ცოცხალ ქმედებას გამოხატავს. ამიტომ პირველში განწყობილება პასიურია, იმპრესიონისტული, მეორეში აქტიურ-ენერგიული და ეს სავესებით არის გამჟღავნებული პირველის სტატიკურ და მეორის დინამიურ რიტმში.

„ჩვენი დღეების პოეტური ლიტერატურა მსოფლიოს რომელიც ვინა ქვეყანაში, მათ შორის, რუსეთსა და საქართველოშიც, სიმბოლიზმისა და აველა მისგან გამოსული და, აგრეთვე, მის წინააღმდეგ მებრძოლი სკოლის ბუნებრივ შედეგს წარმოადგენს“.¹

გალაკტიონ ტაბიძის მსოფლგანცდა სიმბოლიზმის ფილოსოფიურ და მხატვრულ ბრძოლაში გამოიწვით. და თუმცა მისმა მოაზროვნებამ ვაგუნენების ბევრი სხვა, შედარებით მცირე მნიშვნელობის, ქურაშიც გაიარა, სიმბოლიზმი იყო ის უნივერსალური მოდუსი, რომლის მეშვეობითაც გალაკტიონმა მეოცე საუკუნის პოეტური სიტყვა თანადროულობის ბეჭდით დაბეჭდა. მან დანერგა ქართულ პოეზიაში მრავალმხრივ დახვეწილი ევროპული თანამედროვე პოეტური აზროვნების სტილი და ფართო დინებით შემოიწვია ქართულ ლექსში სიღრმისეული მნიშვნელობით იბეჭდილი ინდივიდუალური განცდა. მის იდრინდელ ლირიკაში ამ ძლიერმოსილი მიმდინარეობისათვის ნიშანდობლივი ელფერით ცნდდება თანადროული მსოფლიოს ურბანული სახე (ფანტასტიკური, დამაჯადეს შენმა ჭრეხებმა და შენმა გზებმა*), რვეოლუციური გარდატეხების „სისხლი და ცხედრები“, ტექნიკური ევილიზაციის სასოწარკვეთილი კვილი („ევრპარსი გაისმის მათი ხარხარი, ნუთუ არასდროს არ შეჩერდებით?“) და სხვა უამრავი, ახალი ქართული პოეზიისათვის მანამდე უცხო პრობლემა და მოტივი. საინტერესოა, რომ 1916 წელი, როცა გალაკტიონ ტაბიძისა და, საერათოდ, XX საუკუნის ქართულ პოეზიაში ერთბაშად, დიდი ინტენსივობით გამოვლინდა „მოდერნი“, — ინშტაინის ფარდობითობის თეორიის გამოქვეყნების წელიცაა, და მისი სახელად შემთხვევით არ გვხვდება გალაკტიონის ლექსებში. „ამა, ქალაქთა გვიანი ნებით ბურუსებში ჩანს ინშტაინი“. ლექსში „ისევ ეფემერა“ პოეტი თითქოს ახალი დროის უღრმესი ტენდენციების მავთური ხილვის პროცეიტრებას ახდენს:

დადგა დრო, რკინამ აიღვა ენა!
ის ითხოვს პასუხს, როგორც შეკვლელობა,

¹ Б. Пастернак, Вопросы литературы, № 1, 1966.

და სასტიკია, როგორც გენა
მისი სისწრაფის უღმობელო ჭკუა
და ახრჩობს თავის ცხელი თითები
მასვე, ვინც იმას სული შთაბერა...

1927 წელს გამოქვეყნებული წიგნით მოაზრდება „ევროპის პრეზენტაციის“ ათწლეული. შემდეგში პოეტის ყურადღება ეპოქალური მნიშვნელობის ამგვარი ხასიათის ძეგრებასა და მოვლენებზე უკვე აღარ წერდება.

40-იანი და 50-იანი წლების მანძილზე გალაკტიონის პოეზია თანდათანობით იმსკვლეება კლასიკური პოეზიის რეალისტური ელემენტებით. რა თქმა უნდა, სიმბოლიზმის მხატვრული მეთოდის ბაზაზე მოპოვებულ ძირითად მიღწევებს იგი ინარჩუნებს, მაგრამ მისი ხილვები თითქოს კარგავს ზმანებრივ სიმსუბუქეს და შესიავლურ დენალობას. თუმცა ამ ახალი თვალთახედვით დანახულ საგნებშიც კაყოველთაის იგარბნობა მიწიერიდან მოწყვეტის მოსალოდნელობა. ლექსების რიტმი მკაფიოდ რელიეფურია, ხოლო სიტყვიერი ფაქტურა კლასიკურად გამკვირვალა.

შემოქმედების გვიანდელ პერიოდში გალაკტიონს ქართული კულტურის ფესვეული მოდულის მოახლოებისა და აპოლოგიის პათოსი იმერობს. ეს პათოსი მისთვის არც ადრე უოფილა უცხო, მიუხედავად იმისა, რომ სპორადულად ვლინდებოდა. მაგ. 1916: „მის ედა არ სმენია დიდება მარადი და ქართლის გენია“, I. 363; 1918: „და სამუშებთან იყო ქნარი გვიანტიური, ქართული სულით მეოცნებე პოეტის ქნარი“, II. 31; 1919: „და სამუდამოდ იყო ქართული მისი ჰიმნები გენიალური“, II. 68; 1922: „წვეთი სისხლი არ არის ჩემში არა ქართული, ძაფი ნერვის არ არის ჩემში არა პოეტის“, II, 103; და სხვ. მაგრამ ახლა პოეტისათვის ქრება იმპრესიონისტული განწყობილების ნიადაში განზავებული თუნდაც ამგვარად გამყვანებული ერაყნული განცდა. ქრება გალილიად არჩეული თბილისი-ემალოტის სახე, პროვინციული იმერეთის დავით კავბამისეული მწუხრობა, „უკაბადონა“ ცით დაბინდული ეზოების რომანტიკა და წინა პლანზე გამოდის ანტიკური მზორობის შექმნე დანახული ქართული მიწა, როგორც „გარდასულის ხილული სახე“ — თავისი განუმეორებელი რელიეფით, უძველესი ტყეებითა და ტაძრებით... და ზედმეწერიით...

ვეფხისტყაოსნის ერთი გამოცემის გამო

ამ სათურადან ნათელია, რომ ეს წერილი არაა რეცენზია. იგი წარმოადგენს ზოგიერთ აზრს 1966 წელს გამოცემულა „მეცნიერების“ მიერ გამოცემულ წიგნზე: შოთა რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი, ტექსტი ვარიანტებით. ნაშრომი სამეცნიერო აკადემიის დაელოებული მოამზადეს აკად. აკ. შანიძემ და ალ. ბარამიძემ.

„წინამდებარე I ტომში, — წერენ ავტორ-რედაქტორები, — მოქცეულია შ. რუსთველის უებრო ნაწარმოები, ხოლო II ტომში გადატანილია რუსთველის მბაძველთა მიერ პოემაში შიგ და შიგ ჩართული სტროფები და ბოლოში გავრძელებად დართული თავები (სათანადო ვარიანტებით).“

უდავოა, რომ დასახელებული პუბლიკაცია ფრიალ საიამოვნო მოგუენაა, როგორც იმის მიხედვებით, რომ რუსთველის ტექსტს ჰყავს გულდადებული ჰირისუფალი, რომელსაც შესწევს ძალა და უნარი, ანუ, როგორც წერდა იოანე პეტრიწი თავისი კომენტარების III ნაწილში, „სურვილი“, სერიოზული დაკვირვებისა და შესწავლის შემდეგ, მიაწოდოს მკითხველს ის დამუშავებული მასალა, რომელიც თუ დღეს-დღეობით კიდევ არ სწყვეტს სადავო საკითხებს, სათანადო გზაზე დგას და ადრე თუ გვიან თავის მიზანს მიაღწევს — შ. რუსთველის „უებრო ნაწარმოების“ დადგენის სახით.

ყოველ შემთხვევაში, მრავალი მონაცემით დასახელებული პუბლიკაცია გამოირჩევა ყველა იმისგან, რაც საქართველოს საბჭოურ მოთარობის მიერ დაუზოგველი მხარდაჭერის შედეგად მიღწეულ იქნა ტექსტის დადგენის საკითხში.

შეუხედავად ამ პუბლიკაციის მრავალი ღირსებისა, ზოგი რამ მაინც გაუკეთებელი დარ-

ჩა, და ამ საქმისათვის გულუხვმა მთავრობამ ეს ფაქტი მით აღიარა, რომ ტექსტის დადგენი კომისიის მუშაობის ვადა გააგრძელო სათანადო მორალური და ნიუთიერი დამხარებით.

ამ გარემოებასთან დაკავშირებით იბადება რამდენიმე საკითხი, რომელთა შორის პირველია: გამართლებულია თუ არა ავტორიტეტული ავტორების მიერ რუსთველის მბაძველთაგან პოემაში შიგდაშიგ ჩართული სტროფებისა და ბოლოში გაგრძელებად დართული თავებისადმი ერთნაირი მიდგომა? ყოველ შემთხვევაში, ვეფხისტყაოსნის გამგრძელებლებზე ლაპარაკი დიდ სიფრთხილეს საჭიროებს, ვიდრე პოემის შიგურ სტროფის საკითხი არა უდავოდ გამოირკვეული.

განსაკუთრებით დაკვირვებულ მიდგომას მოითხოვს შიგურ სტროფის ორი პეკარი, რომელთაგან პირველი არ უნდა იყოს სწორი სახით შემონახული. აკადემიკოს ნიკო მარსაც აშფოთებდა ამ პეკარის საკითხი. უნდა ითქვას, რომ ეს პეკარი — „მომეც მიჯნურთა სურვილი სიკვდიმდე გასატანისა“ ნ. მარს უაზროდ მიაჩნდა, რაც არ შეიძლება მიჩნეულ იქნას უსაფუძვლოდ. მას შემდეგ სიტყვა „სურვილის“ მნიშვნელობა ვაირკვა ისე, როგორც ეს პეტრიწის აქვს ნახმარი გამოთქმაში „ყველა სურვილსა ხედვისასა“, რაც, კონტექსტის მიხედვით, ძალას ანუ უნარს ნიშნავს, მაშინ შეცდომად უნდა ჩაითვალოს ჩვენამდე მოღწეული დამწერლობა „მომეც მიჯნურთა სურვილი“, რომლის მიმართ გენერტივი „გასატანისა“, როგორც ნ. მარს ამბობდა, მართლაც ვაუკვებარია.

ამავე ვაუკვებობას აძლიერებს ისიც, რომ რუსთველი ამ შიგურ სტროფის შიგურ პეკარში ვეადრება დმეროს, ძალა მომეცი „დათრგუნვად მე სატანისა“ო. დიდმა ოსტატმა რუსთველმა კარგად იცოდა; რომ ამის შემდეგ მე-

სამე პეკარში სიტყვა ძალის გამოვრება მისთვის დაუმეხებელი იყო და მაშინდელი სხვა სიტყვა იხმარა, ხაზგდობრ „სტრეილი“. პეტრიწი ამავე ძალის მიმართეს წემით მოყვანილ ადგილში, რადგან ამის დახმარებით იმედოვნებს, რომ ის ქართულ ფილოსოფიაში ისეთ დიდ საქმეს გაკეთებს, რომელიც არისტოტელეს ბადალი იქნებოდა. რუსთველითა ერთვად იცოდნა, როგორც პეტრე ზნარი (ფსევდონიმოზად) ნიდავებზე მღვთობა, რომ „არისტოტელურობა“, როგორც ის ამბობს, მართკ სტრეილით, თუ ამ სიტყვის წვერლებზე მიიშენებლობით იხმარდა, არ მიიღწეოდა და რომ საამისოდ ძალა ანუ უნარი იყო სპიროს ის მაღალი ფილოსოფია, რომელიც, პეტრიწის თქმით, „ნივთისაგან მიუხეხელი“ უნდა ყოფილიყო, ხედვის დიდ ძალის მოითხოვდა და ამიტომ ამბობდა „ვერცხვ სურვილსა ხედვასისა“, რომ თუ თანაგრძობა და მხარის დამკრავი ექნებოდა თანამემამულეთა მხრივ, ის არისტოტელეს სიმაღლეზე ავიდოდა.

ყველა ამის მიხედვით აშკარაა, რომ რუსთველის ეედრება ხეხობდა მეორე სტრაფის მეორე და შესაძლებელია პეკარში ძალის გამოთხოვის გარკვეული მიზნის მოსაწვევად; მეორე პეკარში: „ძლევა მეც დათარგუნვად. (მე) სატანისა“, — ხოლო შესაძლებელია — „მოხეც სტრეილი (ძალი) მიქნერთა საკვირიდუ გასატანისა“ ესე იგი, რომ პოემის გმირებს (მიხედვრებს) გაეერთინო „სიკვირიმდე“ (სიკვილიამდე). მიზანდასახულობის ატოლებელი მიითხოვდა, ერთ შემთხვევაში, დათარგუნვად სატანისა, ხოლო მეორე შემთხვევაში — მიქნერთა საკვილიამდე გატანება, ნაველუფის ტექსტის ერთსა და იმავე კონსტრუქციას.

მეორე სტრაფის მეორე პეკარი საბოლოოდ აღსატრუხვს, რომ პოეტის ლაპარაკობს „მომარაობაზე, რომელიც გარკვეული მიმართებით არის ნახევრები სიტყვით „მინ“ (იქ. იქვე), რაც ცალკე ეედრების სახითაა მოკეფული:

(მოხეც) ცოდვითა შემსუბუქება მუნ თანა წასატანისა, „გასატანისა“ და „წასატანისა“ ერთი მემტველებითა კომპლექსითა, ერთსა და იმავე მიმართულების აღნიშვნელი: „გასატანისა“ განმსაზღვრელია „წასატანისა“.

ამრიგად, სრულიად ნათელია, მეორე სტრაფის მეორე ნახევარში რუსთველი ყოველი თანხმობის ნიშნით გარეშე ეედრებოდა, რომ მისი მიზანი გავესწე ვეფხისტყაოსნის გმირებს („მიხედვრთა“) ცხოვრების დასასრულამდე, მაშასადამე, აქ არავითარ გაგრძელებაზე ან გამგრძელებელზე არ შეიძლება იყოს ლაპარაკი, რადგან პოეტს მხედველობაში აქვს იდამიანის ცხოვრება, რომელიც „ერთი წამისა“ და არავითარ დანაწევრებას ან იომენს პირველსაწყისსა და გაგრძელებას შორის. პირიქით, პოეტმა საგანგებოდ უსვამს ხაზს:

„ეს გრძალად ჰგონია, მისთვისცა არის ერთისა წამისა“;

შალვა ნუცუაძე

ვეფხისტყაოსნის ფილოსოფიური პოემაა. იგი ამ მხრივ შრომული ფილოსოფიურ პოემებს უდგას გერტში. ეს უნდა იქნეს მხედველობაში მიღებული, თუ ვისმე სურს გაგრძელებაზე იყოს ლაპარაკი. გაგრძელება შეიძლება მხოლოდ სიკეთის, მაგრამ ცხოვრება, როგორც ერთი წამისა, სიკეთე. იგი „სიძულადეა ქმისა“, რუსთველის პოემა აღამიანის სიციცხლის პოეტური მასხავა, ფილოსოფიურადვე გამოთვლილი, და მასში გაგრძელებითა არაა ადგილი. ვისაც ის „გრძალად ჰგონია, მისთვისცა არის ერთისა წამისა“.

ყველა ამის გამო პოემაში, როგორც ცხოვრების უეჭველის შესახებ გაგრძელებასა და მასთანადებ, გამგრძელებელზე ლაპარაკი არაა გამართლებული.

დენოსი ანუ ფსევდო-დიონისე (იგივე პეტრე იბერი), რომელიც მოხმობილია რუსთველის 1492 სტრაფში „დაფარული საქმის“ გასაცხადებლად, ფილოსოფიურია დასაყრდენია ცხოვრების რუსთველი ფილოსოფიისა, და ცხოვრების წამირება უსაგარ ქოფის ცხოვრების გაგრძელებაზე ლაპარაკს.

რა თქმა უნდა, მცდარი წაითხვა სტრაფისა — „გასრულდა მათი იმბავი... ამორებს მას რუსთველის პოემას, რადგან ვარაუდობს, რომ აქ საქმე გაქვს „ვიწმე მესთან“, რომელიც სწერს „რუსთველისაღ ამისა“, ესე იგი რუსთველს მიზანით. მაგრამ ეს თვლიან ბოლომდე შეცდომაა, რადგან ეს უკანასკნელი სტრაფი არა თუ რუსთველია („რუსთველისაღ“ დაწერილი), იგი ანმდვილად რუსთველისაა, უდავოდ მის ეკუთვნის. იგი სასუბით ემთხვევა 1492 სტრაფს, რომელიც იშვიათი ოსტატობით გამოვლენს ეგრეთწოდებულ არეოპატიტას ერთი სტრაფის ფარულში. ეს ორი სტრაფი — მეორე და უკანასკნელი, უდავოდ რუსთველია, ავტული არამავრტული ფილოსოფიის თანაბარ გაგებაზე, რომლის მიხედვით „სახე ყოვლისა ტანისა“ ღვთის მიერ სახეობია, ესე იგი „მოფენილია“ უმძლესი სიკეთით. ამის ნიდავზე ითხოვს რუსთველი ღვთისაგან დაფარება და ძალის მოცემას სატანის დასაორგუნვად და მისი პოემის გმირების სიკვირიდუ გატანების ანუ მიტანების ძალის, რისთვისაც სპირო გამზდარა „მუნ თანა წასატანი“ ცოდვების შემსუბუქება.

შეუძლებელია ვიფიქროთ, რომ თველი პოემა სხვა ვისიმე დაწერილი იყოს თავიდან ბოლომდე, თუ არა რუსთველისა, რომელიც მათისი ვედრებით მიმართავს უფალს. ეს სტრაფი მეორე ჩანაობა და პოემაში მის ადგილი არ უნდა ჰქონდეს, და მასში შეიძლებოდა საკითხი დამწეული გამგრძელებულია შესახებ. მაგრამ ვეფხისტყაოსნის ამ პუბლიკაციის ი-

ტორების მალაღმა კვალიფიკაციამ არ მისცა მათ ნება ამოეღოთ ეს სტროფი პრემიდან, იგი უნა მათ მიერ გამოცემულ ტექსტში და ჩვენი ვაღივ. აქედან სათანადო დასკვნა გავაკეთოთ. ესე იგი, რუსთველა მიგვიითოვებს, რომ მისი მიზანი იყო მთელი პოემის, მის მოქმედ პირთა („მოქმედთა“) ამბის მათ „სოკლიმდე“ დაწერა (ასეა გასწორებული ეს სიტყვა ვეფხისტყაოსნის დასახელებულ გამოცემაში).

აქ შეიძლება ერთი გამოსავალი იყოს: შეიძლება თქვან, რომ, მართალია, რუსთველა, როცა პოემის წინასიტყვაობას წერდა, ახარებდა დაწერა „მოქმედთა“ მთელი სიცოცხლის („სოკლიმდე“) ამბავი, მაგრამ მან ეს, თითქოს, ვერ მოასწრა და მისი დანიშნულება სხვათა შესარტყლს. მაგრამ ასეთი განმარტების საბუთი ესაჩიროება, რაც ძნელი მოსაძებნელია (ესე მოუვიდა განსვენებულ სარგის კვაბაძეს ჩემთან ამ საკითხზე ზეპირი კამათის დროს).

მამსაღამე, თუ მეორე სტროფი რუსთველურიცა, და ეს ასეა იდეოლოგიური მოსაზრებობაც, მაშინ ეს ამბა ნიშნავს, რომ რუსთველს შეეძლო მთელი პოემა დაეწერა თავიდან ბოლომდე და ამით მოხსნილია წინდაწინ გამტრებლებზე და საზოგადოდ გაგრძელებამდე დაბრუნის უფლება. ამ შესაძლებლობის სინამდვილად გადაქცევა მთლიანი ვეფხისტყაოსნის ტექსტის სათანადო ანალიზის საქმეა, თუ ამის შესაძლებლობა ამ თავითვე უარყოფილი არ იქნება.

არსებობს სათანადო მითითებანი, როგორც ეს აღნიშნულია აკად. ა. შანიძის და ალ. ბარაბაძის მიერ გამოცემულ I ტომის წინასიტყვაობაში, რომ „გაგრძელების“ ტექსტის „ჩანართებიც“ არსებობს, რაც, აგრეთვე, შესაძლებელია, მაგრამ როგორც ჩანართების გამო ახრად არავის მოსვლია ვეფხისტყაოსნის „უებრო“ ტექსტის (ტერმინი აკად. ა. შანიძისა) უარყოფა, ისე ვერეოწოდებულ „გაგრძელებაში“ ტექსტის ჩანართებიც არ შეიძლება მისი „უებრო“, ესე იგი რუსთველური ნაწილების ხელაღებით უარყოფის გამართლება იყოს.

რა თქმა უნდა, როგორც ვეფხისტყაოსნის ამ გამოცემის წინასიტყვაობიდან ჩანს, გამტრებლებელთა შემხე მასალა II ტომშია გადატანილი და ზვენი მსჯელობის საგანი ქერ-ქერობით ვერ გახდება. მაგრამ უკვე ამ წინასიტყვაობიდან ჩანს, რომ ვეფხისტყაოსნის გაგრძელებათა და რუსთველის მიმბაძველთა საქმე უკვე წინასწარაა ვათვალისწინებელი როგორც საცილობელი და ჩვენი ვაღივ ადვინიშნით, რომ I ტომი, შესანიშნავი თავისი მეცნიერული აპარატით, არ იძლევა მაინც საბაზს ასეთი წინასწარი აზრის შემუშავებისათვის, ჩვენი ვაღივ, უკეთეს სამსო დასაბუთებელი აზრი არსებობს, ახლავე მიეთითოს უკვეწლად საბატო

გამომტრებლებს ასეთი მსჯელობის გამოსატანად სათანადო საბუთის არარსებობას. ახრებობს, პირიქით, იმის საბუთით, რომ რუსთველი ითხოვდა დედაებისაგან ძალას ანუ უნარს თავისი გმირების გატრევა, ესე იგი სიკვდილმდე მიყოლა, მოხებრებინა.

არ გამოდგება, აგრეთვე, ვეფხისტყაოსნის ეპილოგის პირველი სტროფი იმის დასამტრებლად, რომ გამტრებლებელი და მიმბაძველი რუსთველისა ნამდვილად არსებობდა და თითქოს ის თვითონ აცხადებს წერას რუსთველის მიღვენებით, მიმბაძვეთ, თუ ამის ამოკითხვა შეიძლება ამ სტროფის მეოთხე სწერაში.

„ეწერ ვინმე მესხა მეღუქმე მე რუსთველისად ამისა“.

უნდა ითქვას, რომ ვეფხისტყაოსნის ეპილოგის პირველი სტროფი უდავოდ რუსთველურია. ეს რუსთველურება, როგორც აღნიშნა, მოცემულია სიცოცხლის წამიერობის თეზისში, რომელიც ცხოვრების გამტრებლებლობის სანაწინააღმდეგოდ კატეგორიულად აცხადებს:

„ეს ვგრძლად ჰკონია, მისთვისცა არის ერთისა წამისა“.

ეს იგივე ამბავია, რომელზედაც ვაღამწევარ 1492 სტროფშია ნათქვამი:

„ავსა წამ ერთ შეამოკლებს“ და სხე...

ეს ბრძენი დენოსის, ესე იგი ფსევდოდონისის (ანუ პეტრე იბერის) ფილოსოფიაა, რომლითაც სუნთქავს რუსთველის შემოქმედება. ეს გარეგნობა სრულიად გარვევულად აბტყიებს, რომ ეპილოგის პირველი სტროფი რუსთველურია ისე, როგორც 1492 სტროფი, სადაც ძირბული კვანძია პეტრე იბერისგან წარმოებელი რუსთველური მსოფლგაგებისა. აქ ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს, თუ სერიოზული მსჯელობა გვინდა ვაწარმოოთ.

თუ ეს ასეა, თუ პირველი სტროფი ვეფხისტყაოსნის ეპილოგისა „უებროა“, აკად. ა. შანიძის გამოთქმა რომ გამოიყენებოთ, რაღა საბუთი არსებობს ამავე სტროფის მეოთხე სწერაში, რომელიც რუსთველისად წერად „ეინმე მესხს“ უნდა ნიშნავდეს.

მე მეორედ მიხდება საჭაროდ იმის მტკიცება, რომ არავითარი „ეინმე მესხი“ არა თუ არ არსებობდა ნამდვილად, არამედ იმისი კვალიც არ არის და არ იყო ვეფხისტყაოსნის ეპილოგის პირველი სტროფის მეოთხე სწერაში. მაგრამ ეს ასეა, თუ ამ სწერის წაკითხვა ისევე იქნება დაზღვეული შეცდომებისაგან, როგორც ეს ვეფხისტყაოსნის მეორე სტროფის მიმართ ვაირცვა.

ნიკო მარს, მოუხედავად დიდი ინტელიცისა, შეაჩვენებდა რა ამა თუ იმ სიძინელს, ხშირად ზელის ჩაქნეით კმაყოფილებოდა. მეორე სტროფში მან მამინე შეაჩინა, რომ უდავლო ადგილზე იყო მოთავსებული პოემში, რომ ეს საღვთო, უფრო გვიან უნდა ყოფილიყო და არა ევფხისტყაოსნის შესავლის დასაწყისში, რამაც ნ. მარს უდავოდ მართალი იყო. მან ისიც დაემატა, რომ უაზროა მეორე სტროფის მესამე პქარის საერთო გენეტევი («გასატანისა»), მაგრამ არ სცადა მთელი თავისი უნარით გაეხსნა ეს გაუგებრობა და ვაათავა განცხადებით, რომ დღეს-დღეობით ძნელია მეორე სტროფის ადგილის ვარკვევა.

დღეს შეიძლება გამოჩვეულად ჩაითვალოს, რომ ეპილოგის პირველ სტროფს უკირავს ის ადგილი, რომელიც ევფხისტყაოსნის მეორე სტროფს უნდა ეკუთვნის, რადგან პოემის შესავლის მეორე სტროფში იგი გმირების («მოქნურთა») სიკვდილზე ლაპარაკი ზემდეტია. ისიც ვარკვეულია დღეს, რომ ეპილოგის პირველი სტროფი პოემის მეორე სტროფში ნათვლამის შესრულებას და იგი დაწერილია პოემის გმირების («მოქნურთა») სიკვდილის შემდეგ.

მე ამას ყველაფერს ასე თამამად იმიტომ ელაპარაკობ, რომ ეს ამბები უკვე გამოაქვეყნე და მათი შემდგომობის მტკიცების ცდა აქამდე არ მომისმენია, და უფლება შექვს მათ სისწორეზე ვილაპარაკო, ვიდრე დასაბუთებულა კრიტიკა ჩემს მიერ წამოყენებულ სიბუთებისა არ იქნება წარმოდგენილი.

ავად. ნიკო მარსა, ცხადია, დიდი დახმარება გაგვიწია თავისი შევეებებით პოემის მეორე სტროფის საზრიანობის საკითხში. ნიკო მარს მეტი შეეძლო, ვიდრე ასეთი შევეებებით დემაყოფილება, მაგრამ, როგორც ითქვა, მას, ზელის ჩაქნევა ზანდახან სიძინელის საწინააღმდეგო საშუალებად მიანიდა.

შეგალითად, ასე მოიქცა ის, როცა ჩაბრუნების «თამარაანი» წაიკითხა:

„ღწევი მწყაზარი და მუღლაზარი უგავს
ელობა კრონოს ციერსა“.

ჩემმა თარგმანმა რუსულად გამოარკვია, რომ აქ არც ისე გაუგებარი ადგილი იყო.

**Беды лавиты, розой повиты
Кроносу равны в лучезарности.**

ძნელი დასაშვებია, რომ ნიკო მარს არ იცნობდა იოანე პეტრიწის ტექსტის იმ ადგილს, სადაც ლაპარაკი იყო „სურვილზე“, როგორც ძალზე ანუ უნარზე „ხედვისა“-ზე, ესე იგი ძალად ფილოსოფიანობისა. მით უმეტეს, რომ ეს უკვე მირდება — არისტოტელელობისა. ნ. მარს ასედაც ამის ვაგებებს, და ამან წაართვა საშუალება შეეჩინა, რომ გამოთქმა „მოქმედ

მოქნურთა სურვილი“ შემდგომი დაწერილობის შედეგია და იგი უნდა გასწორებულიყო ასე: „მოქმედ სურვილი (ძალი, უნარი) მოქნურთა სიკვდილზე გასატანისა“. „მოქნურთა“ არ იყო მიუთვინებელი გამოხატულება (გენეტევის პოსესივეს), და ამან ვაბადა უაზრო საერთო გენეტევი — „გასატანისა“ (თანხლებიან).

ამ აბნეულ სიტუაციაში, რა თქმა უნდა, დიკარგა რუსთველის მიერ ნათვლამის ვაზრება და მასთან უდიდესი და პირდაპირი საბუთი იმისა, რომ რუსთველმა არეოპაგიტულად ვაგოცხვრება, როგორც სიკეთით დაძლეული სიყვე ანუ, უფრო სწორად, სიკეთის „გაველდების“ (1492 სტროფი) ვერ შექმლ; ამისგან დაძლეული, რადგან ამ დაძლევიტ „არსება მისი (სიკეთის) გრძელა“. რუსთველი არაა პესიმისტი, იგი არ მისტირის ცხოვრების ბედს. ცხოვრების, როგორც წამიერების, დამარცხება სიკეთის სიგრძელეა, და ესაა არეოპაგიტული გზა ნეგაციური დიალექტიკისა, მისი მარადიული უხესთავისობით. რუსთველი სინთეტიკა, მთლიანობის მოახროვნა და მისთვის ნეგაცია გზა დადებითის გამარჯვებისა. არ უნდა დავაფიქსედს, რომ ამ გზაზე ჩამოყალიბდა რუსთველის მსოფლგაგების შემცველი დებულება — „ზორიტა სილია კეთილმან, ირსება მისი გრძელა“.

ევფხისტყაოსნის პირველი სტროფი, როგორც სავსებით რუსთველური, შამსადაძემ, ვერაიკარ შემთხვევაში ვერ ამართლებს რუსთველის მიმხმაველ-გამგრძელებლის, არსებობის, რადგან ეს ამ სტროფის უკანასკნელი პქარის ყალიბ წაითხვის შედეგია.

ეს პქარი არ შეიძლება ასე ყოფილიყო დაწერილი, რადგან ის, სხვათა შორის, ეწინააღმდეგება რუსთველის ლექსის აგებულებას. ამ სტროფის აგებულების ჩემი აღბინდელი კვლევიდან ნათელია, რომ აქ ორმავე ამოცანა დგას მველვარის წინაშე: რუსთველის სტილის იმ აღნაგობისა, რომელიც პეტრე იბერის (ფსევდო-დიონისეს) სტილის ერთ თავისებურებას წარმოადგენს. ეს თავისებურება შეიცავს ძნელი ვითარების ლიტერატურულ-პოეტურ გადმოცემას, რისთვისაც პოეტს თავისი თავი შეუფერებლად მიანიდა. ამიტომ სტილბერიე პირველი ნიშანია, რომ სათქმელი კთხებით ანუ ინტერროგატიული ფორმით უნდა იქნას გამოსახული. რა თქმა უნდა, როგორც ყოველთვის, ამ სახის პოეტური ფორმა არსებობს, მაგრამ ის გაცილებით უფრო სუსტია, თუ მას იმვე ფრმის ინტერროგატიული ფორმა არ აქვს წარმდგენებელი.

აღწერს რა ადამიანის ცხოვრების შინაგან ვითარებას, რუსთველი თანდათან უახლოვდება მის ტრაგიკულ ფინალს, სადაც ირკვევა, რომ არც ისე ადვილია ცხოვრების ამოცნობა, რადგან ის უარყოფითი დიალექტიკის საგანია, რო-

მელიც უმაღლესით მოხსნის (ნეგაციის უკეთეს) უფრო დაბალ საფეხურს. ამიტომ, როგორც ითქვა, შევდგომა იქნებოდა აზრი, რომ რუსთველი პესიმისტია. ეს სიძნელე ეპილოგის პირველი სტროფის მეოთხე პქარამდე ისეთ საფეხურს აღწევს შესამე პქარის მეოთხეში, სადაც ნათქვამია, რომ „ვის ვრძლად ჰგონია“ (ადამიანის სიცოცხლე), „მისთვისა არის ერთისა წამისა“, რომ ამის შემდეგ შემზადებულა ინტეროგატიული მოკრძალებით განცხადების აუცილებლობა. ყოვლად დაუშვებელია პოეტურად გაგებულ ტექსტში, რომ აქ იყოს უბრალო და ამ სიტუაციაში უაზრო განცხადება — „ეწერ ვინმე მესხი მელექსე მე რუსთველისად ამისა“.

თქმის ინტენსიფიკაცია, ექსპრესიის დაძაბვა რუსთველთან ყოველთვის ის პოეტური გზაა, რომელშიც ფინალში ინტეროგატიული მოკრძალება უნდა მოვედეს. ადვილი წარმოსადგენია, რა უაზრობაა პოეტურად ექსპრესიის ისეთი დაძაბვის შემდეგ, როგორც ეს უაღრესად ოსტატურადაა მოწოდებული ეპილოგის პირველ სტროფში, მოულოდნელი განცხადება:

„ეწერ ვინმე მესხი მელექსე“ და სხვ.

თითქოს ნოტარიუსთან გამოცხადებულმა პოეტმა ზელი მოაწერა თამასქეს — ეწერ ეს და ეს კაციო, და ამით თავისი მოვალეობა შესრულა.

რუსთველს რამდენიმე ასეთი სიტუაცია აქვს ასახული: პირველად, როცა ლაპარაკობს თინათინზე (სტროფი 33) და ჰარბად და ლამაზად გაშლილია მისი ღირსებები. რუსთველი, რადგან ეს მხოლოდ დასაწყისია პოემისა, არ ისჯობს ინტეროგატიულ ფრაზას — მე ვინ ვაქვამო, არამედ:

„ბრძენა ხაშ მისად საქებრად და ენა ბევრად ასული“.

მაგრამ მეორე შემთხვევაში, როცა ვმირი ქალის ღირსებათა აღწერა უმაღლესობამდეა ასიღული, რუსთველი მიყვება არეოპაგელისასთან შეთვისებულ სტილისტურ მანერას და თითქოს შეავსებს იმას, რაც მოყვანილ გამოთქმას აკლდა. ეს არის 696 სტროფი:

„მზე უკადრი ტახტა ზედა ზის მორჭმული, არ ნაღვერა“

და აქედან შესამე პქარის მკორი:

„ბროლ-ბადაზმსა აშენებდა თმა ვიშერი, წარბი ტვერი“.

და ამ სიმბოლის განსამტყეებლად პოეტურად საჭირო იყო ინტეროგატიულ-მოკრძალებითი ფორმა:

„მე ვინ ვაქვებ? ათენს ბრძენთა, ხაშს, აქედან ეს ენა ბევრი“.

აი, შედგერი ფილოლოგიურ-გრამატიკული და პოეტური წაკითხვის განსხვავებებისათვის ეს ორი მოყვანილი ნიმუში რუსთველს ეკუთვნის ისეთი სიზუსტით და პოეტური მოკრძალებით, თითქოს პოეტის ქრესტომათიის მაგალითებს გვასწავლიდა.

ეს „ბრძენი“ და „ენა ბევრი“ ორივე შემთხვევაში მოწოდებულია პოეტური ჩარჩოვით, რომლებშიც უნდა განხორციელებულიყო შემოქმედებითი წინსვლა 33-დან 696 სტროფამდე. ამ შემოქმედებით ლაბორატორიაში შესასვლელად მხოლოდ პოეტური წვდომის კარია მოცემული და ფილოლოგიურ-გრამატიკული სინათრით შიგ შესვლა ყველაფერს დააბნელებდა.

ყველაფერი დამოკიდებულია პოეტური ინტენსიფიკაციის ზარისხზე. ამიტომ ამ პოეტურ ჩარჩოვებში უნდა ვხედავდეთ მოცემული ეპილოგის პირველ სტროფში, მას შემდეგ, რაც გადაჭრით ვაჩვენებ, რომ ცხოვრების წამიერობა მიუწვდომელია, და ვისაც ცხოვრება „გრძლად ჰგონია, მისთვისცა არის ერთისა წამისა“, რუსთველს თავისი დამოკიდებულება ამ ფაქტისადმი უნდა გამოეხატა და საამისოდ ისეთი პროზის წინ წამოყენება, როგორცაა „ეწერ ვინმე მესხი და სხვა... პოეზიაში სირღუნავის შეტანა იქნებოდა, რაც რუსთველს არავითარ შემთხვევაში არც ეკადრებოდა და არც მოეფიქროდა.

თუ ზემომოყვანილი შემოქმედებითი პასაჟის ორ მომენტს შევადგებთ მხედველობაში, რუსთველს ცხოვრების ფილოსოფიის, მისი ამ ბრძნული მსოფლმხედველობრივი ზარის დაჩვენის დროს უნდა მოეცა კლასიკური ფორმა ინტეროგატიული მოკრძალებისა, და მისთვის საგანგებო ფორმა გამოენახა ამის ნაკლებად ვიღაც უგუნდრმა უაზრო ნეიტრალიზამ ჩახიჩხა პირში გენიალურ პოეტს და ათქმევინა — მე ეწერ ამისი ისე, როგორც იგი რუსთველს უნდა დაეწერათ („რუსთველისად ამისა“).

სრული შეგნებით თავისი პოეტური შესაძლებლობისა, რუსთველი აქ უნდა გამოეყენებინა ერთ-ერთი თავისი ქადორული ფორმა ლექსისა და ინტეროგატიული სტილით უზენაესობამდე უნდა აეწია ლექსის ძალი.

რუსთველმა, ცხადია ეს მოაზრება, ყერ ერთი, არეოპაგეტული სტილით მან ეპილოგის პირველი სტროფის მეოთხე — დასვინით პქარი დაიწყო კითხვით: „ეწერ ვინ მე?“ ეს იგივე „მე ვინ“ არის 696 სტროფისა და „მე“, რომლის მოკრძალებული დამკრძებია იყო საჭირო, ტონის მიმცემი იქნებოდა ალიტერაციისათვის, რომელიც რუსთველმა ამ შემთხვევის შესაფერ ფორმად აირჩია. ამ განსხვავებას ვერ ჩააწვდა ტექსტის ვადამწერი, თუ რედაქტორი, ის ვერ გაერკვა ინტეროგაციის დანიშნულებაში, კითხვითი ფორმა პირდაპირ

გაიკო და ის პირველ ადგილზე გადაიტანა, რამაც მთავარი მომენტო — „შე“ — მეორე ადგილზე მოათავსა და მთელი ალიტერაცია დაამხინჯა. როგორც ცნობილია, ამ სახის ალიტერაციის რუსთველთან ორი მთავარი ფორმა აქვს: ანაფორული, როდესაც საალიტერაციო სიტყვა წინ მიდის, და ეპიფორული, როცა საალიტერაციო სიტყვა ანუ ნაწილაკი მეორე ადგილზეა ამის გარდა, ცნობილია, რომ ალიტერაციის აქვს თავისი წესები, რომლებიც მათემატიკური სიზუსტით უნდა შესრულდეს. მაგალითად, ალიტერირებელი ტერაფი უნდა განმეორდეს არა უმეტეს სამი ჭრისა და აუთილებლად ცეზურის, ესე იგი, სალიტერაციო პუნქტის ერთ გარკვეულ ნახევარში, ან მთარქნე ცეზურისაგან, ან მთარქნე უნდა მოთავსდეს. ესე იგი, გადატანა საალიტერაციო ელემენტისა ერთი ნახევრიდან მეორეში სასიტერაციო ადგილზეა და, ბოლოს, მთლიანი ალიტერაცია უნდა იყოს ან სულ ანაფორული ან სულ ეპიფორული, დაუშვებელია ალიტერაცია, რომელშიც ზოგი წევრი ანაფორულია და ზოგიც ეპიფორული.

არცერთი ეს წესი ჩვენამდე შემონახული ეპილოგის პირველი სტროფის ალიტერაციისა დედელ არ არის:

1. მასში დამუშავებულია არა სამი, არამედ ოთხი წევრი: „ვწერ ეინზე მესხი მელექსე მე რუსთველისად ამისა“. როგორც ვხედავთ, აქ არა სამი, არამედ ოთხწევრიანი ალიტერირებაა სიტყვა „შე“-სი.

2. საალიტერაციო ნაწილაკი „შე“-ს ერთი წევრი გადატანილია ცეზურის იქით. „ვწერ ეინზე მესხი მელექსე (ცეზურა) მე რუსთველისად ამისა“.

3. ერთი წევრი ალიტერაციისა — ვინზე — ეპიფორულია, ესე იგი სიტყვა „ეინზე“-ში იგი მეორე ადგილზეა.

4. სხვა ორი წევრი ალიტერაციისა მესხი, მელექსე — ანაფორულია, ესე იგი პირველ ადგილზეა.

ამრიგად, სრულიად ნათელია, რომ ალიტერაციის ისეთ დიდ ოსტატს, როგორც იყო რუსთველი, არ შეეძლო ასეთი დამახინჯებელი ალიტერაცია გამოეყენებია, რომ იგი რუსთველის ლექსთა წყობაში სრულიად უფიქნებრი ენიშნეს გაკეთებულა, რომელსაც არ ესმოდა, რომ რუსთველმა ეპილოგის პირველი სტროფის უაღრესად ღრმა აზრების ნათელსაფოფად, მისი მეოთხე პუნქტის განსაკუთრებული მნიშვნელობის საჩვენებლად ალიტერაცია გამოიყენა.

მასადაამე, დაუშვებელია, რომ ეეფხისტყაოსნის ჩვენამდე მოღწეული ეპილოგის პირველი სტროფის ატორი, მიუხედავად მთელი სტროფის რუსთველრობისა, რუსთველი ყოფილიყო ვეღაღერი მოხდა იმის გამო,

რომ გადამწერს სრულიად არ ესმოდა რუსთველის სტილისტური ხეობა, რომელიც მან რეკორტს ეს ჩვენ ვარგა ხანია განეყენებოდა რე იბერისაგან გადმოიღო, და ვერ მიხვდა მოკრძალებული კითხვის (ინტერპოაციის) აზრს და ნაცვლად განაწევრებელი „ეინზე“-სი დასწერა ვანწევრებულა „ეინზე“.

ამ სტროფის მეოთხე პუნქტის მაგალი რუსთველური ბუნება მის ფაქტს სიზუსტეში იყო, რომელმაც ერთი შეცდომაზე ისეთი რეაქცია გააკეთა, რომ მარტო მთელი პუნქტის კი არა, მთელი სტროფის სათითო აზრი დამსხვრია. ამ შეიქმნა ვინ მე-ს ნაცვლად „ეინზე“, რაც თავისი გაურკვევლობით გახდა სათავე მთელი გაუგებრობისა, რომელმაც ეს სტროფი, გენიულობის განსახიერება და 1492 სტროფის მაგვარი გადამწვეტი მნიშვნელობის მქონე, არაოხმად აქცია.

დარწმუნებელი ვარ, რომ, როცა აკად. ივ. შანიძე და ალ. ბარამიძე ამ ადგილის განხილვამდე მივლენ, არ გაეჭირდებათ შემჩნევა იმისა, რაც მოცემულია ეეფხისტყაოსნის ეპილოგის ჩვენამდე მოღწეული შეცდომები.

თუ ჩვენს მიერ აღნიშნული შეცდომები იქნება გასწორებული, ესე იგი — 1. მოსპობა ტიპური ალიტერაციის ელემენტარული შეცდომა: ნაცვლად ოთხწევრიანი ალიტერაციისა, იქნება სამწევრიანი. 2. თუ ალიტერაცია ალიტერაციის ცეზურის, ესე იგი ლექსის სასველის (შე) ადგილის იქით გაგრძელება, მივიღებთ შემდეგი სახის ალიტერაციის: ვწერ ვინ შე — მესხი მელექსე რუსთველი და საჯ ამისა — შე მესხის, რომ ეს აქარწყლებს იმათ გეგმებს, ვინც გამტკიცებლის ძებნაში, მთელ თავის იმედს რუსთველის უმწვენიერესი ადგილის დამსხვრევაზე აყობრებს.

მასადაამე, არავითარი „ეინზე მესხი“ არ არსებულა, ვარდა რუსთველისა, რომელსაც, ცხადია, არ სჭირდებოდა „რუსთველისად“, ესე იგი რუსთველის მიზანმიმართული თუ დასაშვებია, რომ რუსთველი არეოპოეტიკულ ნიადაგზე იდგა, რომ ეს ხელობა არა მარტო იდეოლოგიურის, არამედ სტილისტურადაც, რომ ინტერპოატიული მოკრძალების გამოშატვლი სტილი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მომენტების გადმოცემისა, როგორც ეს დეამტიკული ჩვენს სათანადო წერაღმის აუარებელი მაგალითების მოყვანიით, როგორც არეოპოეგელის, ისე ეეფხისტყაოსნის ტექსტიდან, კის უარყოფა შეუძლებელია, თუ არ დავწავთ ორივე ძეგლს, უნდა აღიარებულ იქნას, რომ რუსთველის პოემის უმაგალითო დამახინჯებით მოპოებელი „ეინზე მესხის“ ლეგენდა უარყოფილი უნდა იქნას.

ამ სიმახინჯემ არე-დარევა შეიტანა მთარქნელთა საქმიანობაშიც. მთარქნელებს არ

შეგძლიოთ გარკვეულიყვნენ ისეთ რთულ საქმეში, როგორცაა რუსთველის შემოქმედებაში პეტრე ინერის ტექსტის გადატების დაძლევა. ამიტომაც არც ერთ მათგანს ამ ადგილის თარგმანი არ გამოუვიდა.

შავალითხატყუნის არაა საქართველოს წინააღმდეგ მიმართული მიზნების მქონე, რომლის შესახებ კოტეხისმა ზეგონსკიმ საქვერდო განაცხადა, რომ ვეფხისტყაოსნის რუსულ ენაზე მთარგმნელებმა, თითქოს ხაზი გადაუსვეს ზაბოლოცის რუსულ თარგმანის გამოხვედრის შემდეგ თავიანთ თარგმანებს («перечеркнули свои переводы»). როგორც უნდა იყოს.

არ ვიცი, ვინ გადაუსვა ხაზი თავის თარგმანს, მე ეს არც შეიძლება და არც ვაპირებ. როგორც დღეა ერთდღობა პოეტმა და პროზაიკოსმა ალექსეი ტოლსტოიმ დაამტკიცა, რუსთველის თარგმანის ესეტირება არა მარტო ფრანგის, არამედ ცალკეული სიტყვისა და ზმეუბნის გადაყვების უნარით. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ რუსთველის თარგმანი აუცილებლად მითითებულ დედნიდან თარგმანს, რადგან მხოლოდ დედანი იძლევა მეტყველების ყველა ამ ელემენტის ლოკალიზებას. ალექსეი ტოლსტოის ეს მოთხოვნა აუცილებლად საქმანში და სამართლიანია. მოხატება რომელიმე თარგმანში დაეკმაყოფილებინა არა თუ ის შეაკრი მოთხოვნა, რასაც ალექსეი ტოლსტოი უყენებს რუსთველის მთარგმნელს, არამედ ისეთი გამოყვეთილი ფორმის თარგმანი, როგორცაა ალიტერაცია, რომელიც რუსთველმა ეპილოგის პირველ სტროფში გამოიყენა?

ცნობილია, რომ არც ერთ თარგმანს ეს არ ახასიათებს. როგორ გააკეთა ეს გენიალური, უდავოდ რუსთველური სტროფი კრიტიკოს ჩეკოვსკის მიერ კეთილდღეობილად რეკომენდირებულმა მთარგმნელმა ნიჟეიტმა პოეტმა ზაბოლოციმ? მეტი ნათელყოფისათვის მოვიყვანოთ ეპილოგის პირველი სტროფი ორიგინალში და ზაბოლოცის თარგმანში, პარალელურად:

ასრულდა მათი ამბავი, ვითა სიზმარი
და მისა,
Пронеслась их жизнь земная
как ночное сновидение,

ვასრულდა მათი ამბავი, ვითა სიზმარი
სიმბთლუ ეამისა,
И ушли они из мира — таково его
веленье,

ვას გრძლად ჰგონა, მისთვისცა არის
ერთისა წამისა,
Даже тот, кто долговечен, проживает
одно мгновение,

ესწერ ვინმე მესხი მეღვინე, მე
რუსთველის რუსულ თარგმანში
Мех безвестный из Рустави
кончил я свое творенье.

ერთ სიტყვასაც არ ვიტყვი ზაბოლოცის თარგმანის დასახასიათებლად. ასევე არ ვუხებ ალიტერაციის საკითხს; როგორადაც მახინჯი არ უნდა იყოს იგი ჩვენამდე მოღწეულ ტექსტში, ზაბოლოცის იგი, როგორც ალიტერაცია, არც უცდამად გადაეთარგმნა.
უნდას მოუღვი ჩემს თავს ამავე სტროფის ჩემი თარგმანის მოყვანისა:

Пронеслась их жизнь как будто
сновиденье ночное.
Претерпели страсти мира и времен
новарство злое.
Кто-б назвать решился долгой
жизнь — мгновенье земное.
Мне ли мещу мерить (дезюра)
песней из Рустави так такое?

რა ზრისიც არ უნდა იყოს შეითხველი, ზაბოლოცის თარგმანს ერთი ლირსება აქვს: მან სრულიად აუარა გვერდი რუსთველის მიზნამხველს და მისი პოემის ეთოიმეცა გამგრძელებულს.

მე გამოვუდგებოთ რუსული თარგმანების კვლევა; ეს აქ უდავლია, და არცაა საქმრო. რაც შეეხება უცხოურ თარგმანებს, რომელთაც ჩემს ზღვში გაიარეს — გერმანულს — ჰეგო ჰუბერტსა და ფრანგულს — ს. წულაძისა, რა თქმა უნდა, მათ ალიტერაციის გადათარგმნა ვერ შესძლეს, მაგრამ რუსთველის ტექსტს შეუწინაღებულს ინტერპრეტაციული შიკრიძელებს ფორმა.

ამრავად, ვინმე მესხის ამბავი ზღაპარია, გაგრძელებულთა შიკრიძეობის შეთხზული, ან უცილობის შედეგად წარმოშობილი. ამრავად, ვეფხისტყაოსნის მეორე სტროფშია რომელსაც ჩვენამდე მოღწეულ ტექსტში არ უპირაქვს თავისი ადგილი, სახელდობრ, ახლანდელი ეპილოგის პირველი სტროფისა, თავისი ადგილი უნდა დაიჭიროს, რადგან დაუფერებელია, რომ რუსთველს უნდა პოემის დასაწყისში დაეყენებინა საკითხის თავისი გმირებისათვის (მიენურათათვის) სიყველიამდე «გატანებისა», აქ აკად. ნაიკო მარი უდავოდ შერთალია და მას ალლო არ დაღატობს. სამწუხაროდ, მეტსა თქმა მან არ მოსურვა.

ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტი დამთავრებული უნდა ყოფილიყო, ჩათა გმირთა (მიენურათა) ცხოვრების მეორე წაწილის საკითხი წამოჭრილიყო, მათ მიერ მოპოვებული ბედნიერი ცხოვრების დასასრულისათვის. არსებითად რომ ითქვას, რუსთველის გმირებს (მიენურებს) არ უცხოვრებთ მინამდე, ვიდრე მათ ბედნიერებას

არ მიაღწიეს. გულუბრყვილო რედაქტორმა (რადგან ეს მისი ნახელია) დასასრულიდან დაიწყო პოემის კომპოზიციის შესწორება, და როცა ბოლოში, მართლაც, ნახა გმირთა სიკვდილის ამბავი, ფრიდონის სიკვდილით დამთავრებული, იგი გადმოიტანა ცხოვრებისათვის ბრძოლის გამარჯვებით დამთავრების ადვილს. აქ მას დიდი მარცხი მოუვიდა, რადგან ქორწინების შემოკრულეს ამკარა იყო, რომ მან ნამდვილი ეპილოგი უდგვილო ადვილზე გადამოიტანა.

მან ვერ შეამჩნია თავისი შეცდომა, როცა ეფფხისტყაოსნის პირველი სტროფის ბოლოს — „მისგან (ღმერთისაგან) არს ყოვლი ბელწიფე სახით მის მიერითა“, მოუფიქრებლად გადააბა ჩვენამდე მოღწეული ტექსტის პოემის მეორე სტროფი, რომელიც თავიდან ბოლომდე თითქმის პასუხი იყო კითხვითი ფორმით დაწვეებული პოემისა —

„რომელმან შექმნა სამყარო“ და სხვა...

და მოუფიქრებლად უბასხვა:

„ჰე ღმერთო ერთო, შენ შექმენ სახე ყოვლისა ტანისა“,

და კმაყოფილი დარჩა, რომ პირველი სტროფის თავისა და ბოლოს — ეინ შექმნა ქვეყანა და სახით მის მიერით გაერთიანებით, მნელი მდგომარეობიდან გამოსავალი პოემა.

ეფფხისტყაოსნის პირველი — საბრძოლო პერიოდის ეპილოგის ადგილი ამით განათავსებული აღმოჩნდა და რედაქტორის ნაშუალება მიეცა აქ ჩაესვა მთლიანი ეფფხისტყაოსნის ნამდვილი ეპილოგი. პირველი ეპილოგი: „ჰე ღმერთო ერთო, შენ შექმენ სახე ყოვლისა ტანისა“ რომ დიდი ეპოპეის დამთავრება იყო, იქედანაც ჩანს, რომ რუსთველმა ცოდივთა შემსუბუქება ითხოვა დამთავრებულ ცხოვრების ბრძოლის საფეხებზე. ეს ეპილოგი არ გამოდგებოდა მთელი პოემისათვის, რადგან მას წინ ელა ბრძოლის პერიოდიდან გადმორჩენილ ცოდივთაგან თავის დღეწვევის საკითხი, ნოვლოვდა პირველ ეპილოგში მოხსენიებული „სიკვდილმდე გატანებლს“ მომენტი, პოემის დამთავრების ლიტანია დაიწყო. ანდერძის ხმა გაისმა და ცხოვრების გზაზე მოპოებული მშინაფიცი ფრიდონი, მთავარი პერსონაჟი ცხოვრების მზის ჩასვენებისა, მთავარს როლს თამაშობს, რადგან რუსთველმა მისი პირით გამოი-

ტრა თავისი გმირები (მოქმედნი) და ფრიდონის აღსასრულიც მოვიდა.

მეორე ეპილოგის წინ, რომელიც მოგვცა რედაქტორმა პოემის პირველი ნახვერის ბოლოში, რუსთველმა მოათავსა სტროფი (2101):

„შინა მოვიდა, შინ მოკვდა ფრიდონ მათისა სევდითა, მათს უკან (მშინადმიცების) აღარ ვარჯიყო არცა კარგისა ბედითა; თვალნი დაუდგა ბედყრულსა საგონებლითა მეტითა, ნურადინ იყო მორკმული ღარ-საქონლითა დილითა“.

თუ ზედმეტი არ იქნება, მოვიყვანო ეფფხისტყაოსნის მეორე ნაწილის ბოლოსიტყვაობის ჩემ რუსულ თარგმანს:

И Придон домой вернулся
и скончался от печали.
С той поры его достатки
злой судьбе не отвечали,
Он ослеп от дум и очи светлых дней
уж не встречали,
Нурадниновы богатства счастьем
жизнь не увеичали.

ამის შემდეგ მოდის მთლიანი ეფფხისტყაოსნის ეპილოგი, რომელიც გმირთა სიკვდილიდან მიხედვითა ქორწინის ბოლოშია გადატანილი, რაც დაუშვებელია.

ეს წერილი დაიწერა ეფფხისტყაოსნის ფრიალ ავტორიტეტული გამოცემის გამო, რომელიც ჩვენს სამეცნიერო აკადემიას მისი წევრების ა. შანიძისა და ალ. ბარამიძისათვის დაუფლებია. მათ განკარგულებაშია ლაღად მოცემული ფილოლოგიურ-გრამატიკული აპარატი, რომლის მეოხებით მათ ძალუძრ მთლიანი ეფფხისტყაოსნის პრობლემის გადაჭრა ჩემი მიზანი იყო მიმეჭვია ავტორიტეტული გამოცემის ავტორების ყურადღება ზოგადრით შედეგისათვის.

უკვე გამოსული I ტომი შეიცავს II ტომის საერთო მიმართულების ზოგიერთ მომენტს, რომელსაც ვაგულნა ექნება მთლიანი ეფფხისტყაოსნის ბელზე, და ვეცადე ფილოლოგიურ-გრამატიკულ დიდი სპეციალისტებისათვის პოეტურ წაკითხვაზე დამყარებული ზოგიერთი დაკვირვება მიმეწოდებინა, რადგან საქმე მაინც პოეტურ ნაწარმოებთან გვაქვს.

„სიბრძნე ბალავარისი“ — ორი რედაქცია

აღბათ ვერ დაგასახებლებთ ზევნი ლატერატურის სხვა მეგლს, ვარდა „ვეფხისტყაოსნისა“, რომელსაც ქართულ და უცხოელ მეცნიერთა ისეთი ყურადღება მიეპყროს, როგორცაღაც ვარდისოსილია თხზულება, ჩვენთვის ცნობილი სათაურით „სიბრძნე ბალავარისი“.

რით აიხსნება ამგვარი ინტერესი?

„სიბრძნე ბალავარისი“ ერთ-ერთია იმ მრავალრიცხოვან ლატერატურულ-ფილოსოფიურ ნაწარმოებთაგან, რომლებიც მოგვიხსოვრებენ ბუღინის ფუძემდებლის ბუღას ცხოვრების ლეგენდად მკვეთლამბას.

არაფინ იყოს, ზუსტად როდის ან რა გზით დაიწყო ამ ამბის ინდოეთიდან დასაქვლით მიგრაცია. მეცნიერნი ვარაუდობენ: VI საუკუნეში უნდა შეექმნათ ერთ-ერთი პირველი არაინდური ევროპა ფალაურ (საშუალო სპარსულ) ენაზე, გარდა ამისა, ზოგიერთის აზრით, სირიულ ევროპა უნდა არსებებოდა. არც ერთი მათგანი ჩვენს დრომდე არ შენახულა.

ჩვენამდე მოღწეულ სატაპო მნიშვნელობის თხზულებათაგან უნდა მოვიხსენიოთ არაბული, ქართული და ბერძნული ევროპები.

არაბული მანხით აწ დაკარგული ფალაური ევროპიდნი VIII საუკუნეში თარგმნილად. ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, სწორედ არაბული ევროპიდან უნდა იყოს ნათარგმნი ბუღას ცხოვრების ბერძნული რომანი „ვარლამი და იოსადა“. მაგრამ მეცნიერთა უმრავლესობა იმ აზრს აქვს, რომ ბერძნული რომანი თარგმნილია ქართულიდან (გვეთიმე ათონელის მიერ). ეს საკითხი ჭეղვრებით საბოლოოდ არ გადაჭრილა.

ვიდრე ქართული რომანის გამო ვიტყვოდეთ რასმე, აღვნიშნოთ, რომ ბერძნული „ვარლამი და იოსადა“ მალე ითარგმნა ლათინურად, შემდეგ დასაქვლით და აღმოსავლეთ ევროპის ხალხთა ენებზეც გაჩნდა და შუა საუკუნეებში ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული თხზულება

იყო (სამართლისა ვაიხსენოთ, რომ ამ თხზულების ერთი იგავი შექსპირსაც აქვს გამოყენებული).

აი, რატომ იწვევს განსაკუთრებულ ინტერესს ბუღას ცხოვრების ქართული ევროპა „სიბრძნე ბალავარისი“. თუ საბოლოოდ დადასტურდა იმ მეცნიერთა მოსაზრება, ვინც ბერძნულის დედნად ქართულს მიიჩნევს, მაშინ განუზომლად დიდი აღმოჩნდება ქართული მეგლის როლი მსოფლიო კულტურის ისტორიაში და მაშინ შესაფერისი უნდა მიეწყოს აგრეთვე ამ დიდი მისის მტვირთველს ეჭვთიმე ათონელს.

ოლონდ მანამდე დასაზუსტებელია თვით ქართული რომანის ზოგიერთი საკითხი.

• • •

1956 წელს აღმოჩნდა „სიბრძნე ბალავარისის“ ახალი ნუსხა, რომლის შინაარსი თითქმის არ განსხვავდება მანამდე ცნობილი „სიბრძნე ბალავარისისაგან“, მაგრამ მისი ტექსტი დაახლოებით ორჯერ უფრო დიდია. მეცნიერებმა დაასკვნეს, რომ ამ თხზულების სახით ხელი გვექონია არა „სიბრძნე ბალავარისის“ ჩვეულებრივი ნუსხა, არამედ განსხვავებული რედაქცია. ამის შემდეგ მანამდე ცნობილ თხზულებას ეწოდა მოკლე რედაქცია, ხოლო ახლად აღმოჩენილი — ვრცელი რედაქცია (ორივე რედაქციის ტექსტი მეცნიერულად გამოისცა პროფესორმა ილია აბულაძემ — „ბალავარისის ქართული რედაქციები“, თბილისი, 1957).

რედაქციის აღმოჩენისთანავე აღიჭრა საკითხი: რომელია პირველადი ტექსტი — მოკლე რედაქციის თუ ვრცელისა? ამ საკითხზე ორგვარი აზრი შემუშავდა: პროფესორმა ილია აბულაძემ, ინგლისელმა მეცნიერმა დ. მ. ლანგმა და იტალიელმა კორნელი კეკელიძემ დაასკვნეს, რომ პირველია ვრცელი რედაქციის ტექსტი, ხოლო მოკლე რედაქცია მისი გამოკრებისა და შეკუმშვის გზით არის მიღებული.

ლი, პროფესორმა სიმონ ყაუხჩიშვილმა და აკადემიკოსმა შალვა ნეტებშიძემ დაასკვნეს საქონალდევო — პირველადი მოკლე რედაქციის ტექსტი, ხოლო ვრცელი რედაქცია მისი ვაზრლისა და ვადამუშავეების გზით არის მიღებული.

ეს არ არის უაწრო ფილოლოგიური საკითხი, მას მრავალი ევლტურულ-ისტორიული პრობლემა უკავშირდება. ქართული რედაქციების ურთიერთდამოკიდებულებას შეადრთ გონტაქტი აქვს რომანის ინდოეთიდან ატლანტის ოკეანის სანაპირომდე მიღწევის ჩათვლა და დამატებით პრობლემატიკასთან და ამ საკითხის ვადამუშავე არა მხოლოდ ქართულა კულტურის საქმეს ემახერება.

მოკლე და ვრცელი რედაქციებს ურთიერთდამოკიდებულების განუერყვალ უკავშირდება იდეე ორი საკითხი: როდის დამუშავდა ვადამუშავეთა თუ ითარგმნა პირველადლ მისაწვევი რედაქცია; რომელი ძეგლი იყო ამ დამუშავების, ვადამუშავების თუ თარგმნის საფუძველი. შეეხებრებმა ამგვარი მოსაზრებები წამოაყენეს:

1. კონკრელი კეკელიძე, ილია აბულაძე, დიმიტ მარშალ ლანგი: ვრცელი რედაქცია ნათარგმნია არაბულიდან IX-X საუკუნეებში, ხოლო ვრცელი რედაქციისგან მიღებულია მოკლე რედაქცია XI საუკუნეში. ბერძნული ვერსია თარგმნილია ვრცელი რედაქციის ტექსტიდან ექვთიმე თორნილის მიერ.

2. შალვა ნეტებშიძე, სიმონ ყაუხჩიშვილი: მოკლე რედაქცია ზემოთი მონათხრობი საუკუნეებში შექმნილია ცნობილი შერლას იოანე მოსხის მიერ VII საუკუნეში, ვრცელი რედაქცია მიღებულია მოკლე რედაქციის ვადამუშავების საფუძველზე XI საუკუნეში. ბერძნული ვერსია თარგმნილია ქართული მოკლე რედაქციიდან.

როგორც ხედავთ, საკითხი ვადამუშავებრად ვერ მოიჩნევა — ერთობ ავტორიტეტული შეცნიერნი საპირისპირო, ურთაერთგამომრიცხველ აზრებს ვამოთქვამენ ქართული რედაქციების წარმოშობის გზებისა და თარგმნათვის.

ამგვარმა ეთარებამ ვაბედევინა და ვადამუშავებრინა ამ წერილის ავტორის ზელი შივერ ქართული რომანის (ორივე რედაქციის) შესწავლისათვის. ამის შედეგად შექმნა მოზრდილი (ოც საავტორო თაბამაძე მოცულობის) ნაშრომი, რომელიც მომავალში აღზბათ იხილავს დღის სინაღდეს. მაგრამ, დინაბად საკითხი უადრესად სანტერესოა და არა მარტო ლოკალური მნიშვნელობის მქონე, საჭიროდ მივიჩნიე ამ ნაშრომის ძირითადი დებულებები ამთავიდეე ვამეზიარებინა მკითხველისათვის.

ნაშრომზე მუშაობის პროცესში შემდეგი მოსაზრებებით ვხელმძღვანელობდი ძირითადად:

1. შეუწყნარებელია ბუდას ცხოვრების რიგელიც გნებავთ ვერსიის იზოლურებულად სხვა, თუნდაც მხოლოდ წინამორბედად მიჩნეულ ვერსიათა მონაცემების გუთვარიანწინებლად შესწავლა. ზოგჯერთა ქართული შეცნიერლის შეცდომები იმის შედეგია, რომ ანგარიში არ ვაეწია არაბული ვერსიის მონაცემებს; ზოგიერთი ვერაბული მეცნიერის შეცდომები იმის შედეგია, რომ ანგარიში არ ვაეწია ქართული რომანის მონაცემებს;

2. საკითხის საბოლოოდ ვასარკვევად აუცილებულია ინდურ პირველწყაროებთან ახლოს მისვლა. მართალია, თხზულება იმ საბით, როგორადაც მას პირველი არაინდური (არაბული, ქართული) ვერსიებით ვიცნობთ, ინდოეთში, ჩინს, არასოდეს არსებულა, მაგრამ თვად ბუდას ცხოვრების აზნავთა შემცველი არაერთი ნაწარმოებიც ცნობილი. ამ ნაწარმოებებს უადრესად მნიშვნელოვანი საკონტროლო ცნობების მიწოდება შეუძლიათ;

3. აუცილებულია არაბული და ქართული, არაბული და ბერძნული, ქართული და ბერძნული ვერსიების სიტყვა-სიტყვით, ამომწურავად შეყერება და საბოლოოდ დადგენა მათი ურთიერთთანხმევერი და ურთიერთგანსხვავებული ელემენტებისა. ამასთან, სასურველია, რომ ეს სამუშაო ერთბა პირმა (ან, ყოველ შემთხვევაში, მკვლევართა ერთბა ჯგუფმა) შეასრულოს;

4. ვიდრე ამგვარი ერთდციისა ცრთდრთულად არაბული, ქართული, ბერძნული და ინგლისური ან ვერმანული ენების ზედმიწევნით მცოდნე) და შესატყვისი მოთმინების მქონე მკვლევარი გამოჩნდებოდეს, არსებულ ვითარებაში ვარკვეული ღიჩებულება შეიძლება აღმოჩნდეს თუნდაც მხოლოდ ორი რედაქციისა და ორი ვერსიის ზედმიწევნით, სიტყვა-სიტყვით შეყერების;

5. არსებულ ვითარებაში ვარკვეული ღიჩებულება შეიძლება აღმოჩნდეს აგრთვე თუნდაც მხოლოდ ნეატურ დასკვნებს — საკითხის საბოლოოდ ვარკვევამდე წინსვლა შეიძლება გამორიცხვის წესითაც (ვრცელი რედაქცია არ არის მოკლესკან მიღებული; ან: მოკლე რედაქცია არ არის ვრცელისგან მისღებული; ან: ქართული რომანი არ არის არაბულიდან თარგმნილი, და ასე შემდეგ...);

6. ვარდა წარმომავლობისა, შესასწავლია ორივე ქართული რედაქციის ლიტერატურული და ფილოსოფიური რაობა, რის ვადამუშავე აბრკოლებს ქართული აზროვნებისა და შერლობის ისტორიის არაერთი პრობლემის ამომწურავად ვამუშეებას.

მეშობა შემდეგნაირად წარმიართ: ერთბანეთს შედარბად ერთდრთულად ქართული მოკლე რედაქციის, ქართული ვრცელი რედაქ-

ციას და არაბული ვერსიის ტექსტები. შედარების დროს აღინუსხა ძველთა შორის არსებული ყველა ასე თუ ისე მნიშვნელოვანი თანხვედრა და განსხვავება, თელი ლექსიკური სტავოზანიც, თუცა რაიმე იმასხებრებდნენ ყურადღებას და მხოლოდ სტილისტურ ფუნქციებს არ ატარებდნენ.

ეს იყო ძალზე შრომატევადი და თან გულის გამაწვრილებელი საქმე, მაგრამ შემოაბის შედეგებმა მრავალი რამ აინაზღაურა.

ქვემოთ წარმოვადგენ ამ შედეგების საფუძველზე მიღებულ ზოგიერთ დასკვნას.

I. ქართული ვრცელი რედაქცია არ არის მოკლე რედაქციისგან მიღებული. მისი წყარო საძიებელია სხვაგან.

საკითხის გასარკვევად მიემართოთ არაბული ვერსიის ტექსტს.

ორჯევა, რომ ქართული ვრცელი რედაქციის ნახევარზე მეტი თითქმის სიტყვა-სიტყვით თანხვედრა არაბულს. ამასთან, თანხვედრა დისტრუბუა არა მხოლოდ იმ შემთხვევებში, როდესაც ვრცელი რედაქცია და არაბული ვერსია შეიცავენ მოკლე რედაქციისთვის უნებ მიუღებოზღებებსა და ვრცელ მსჯელობებს (ამგვარი ადგილი მრავლად), არამედ იმ შემთხვევებშიც, როდესაც ქართული რედაქციების თხრობა პარალელურად მიდინება და ერთბაშად მოკლე რედაქცია გამოეთიშება ხოლმე თხრობას, აღარ შეიკავს ვრცელ რედაქციაში დაეულ ცალკეულ სიტყვებს, ფრაზებს თუ ფრაზის ნაწილებს.

ასეთ ვითარებაში ორი აზრი აღარ შეიძლება არსებობდეს: თუკი ვრცელი რედაქცია თანმიმდევრული თხრობისას თუნდაც ერთი სიტყვით, ფრაზის ნაწილით, ფრაზით ან რაიმე ცნობით ეცრება დაშორდება მოკლე რედაქციის და მისწინე თანხვედრა ხოლმე არაბულ ვერსიას, აღარავითარი ეჭვი აღარ რჩება, რომ ვრცელი რედაქცია მოკლეს ტექსტს კი არ დამყარებია,

I. არაბული ვერსიის არჩევანი იმან განაპირობა, რომ ეს არის ჩვენამდე მოღწეული ერთადერთი თხზულება, რომელიც, ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, წინ უსწრებს ქართულ რომანს და ამ უკანასკნელის დედანიცაა. რაც შეეხება შედარებას, მე გამოვიყენე არაბული ვერსიის ავადმიკოს როზენისეული რუსული თარგმანი, 1947 წელს მოსკოვს გამოცემული. ამგვარი გამოყენების უფლება, ვფიქრობ, ემაველად მჭირდა, რადგან არაბულ ტექსტზე ხელი არ მიმიწვდებოდა, ხოლო რუსული თარგმანი, როგორც მისი გამოამცემელი და რედაქტორი ავადამიკოსი ი. კრაიკოვსკი გვაუწყებს, უაღრესად სუსტია, იმ ზომამდე, რომ რუსულად ძნელად სკითხავიკი არის. ქვემოთ, როდესაც არაბულ ვერსიას ვახსენებ, მხედველობაში მაქვს მხოლოდ ეს თხზულება.

რაღაც სხვა წერილობითი წყარო ჰქონია ხელთ, წარმოუდგენელია, რომ ვრცელ რედაქციასაც და არაბულ ვერსიასაც ერთდროულად გადახევიით საერთო თხრობიდან დეკრთმანტრზე და მოუყოლებლად ერთლიადივე შედეგა მიიღოთ.

ნათქვამის ცხადსაყოფად შოკიტანოთ სამივე თხზულების ტექსტები (ქართული რედაქციების ტექსტებში ხაზგასმა აღნიშნავს იმას, რაც მათ ერთიმეორისგან განსხვავებს, არაბული ვერსიის ტექსტში — რაც მას მოკლე რედაქციისგან განსხვავებს და, ამავე დროს, საერთო ეჭვს ვრცელ რედაქციასთან).

მოსალე რედაქცია: „მსგავს არს საწუთოად ესე კაცსა, რომელსა სდევდა პილოა ამირიზებული და მიაწუენია იგი ყურღმულსა საშინელსა. და იხილნა ხენი, რომელსა ზედა აღქდა. და იხილნა კულად ორნი თავენი: ერთი შავი და ერთი თეთრი, რომელნი სჭრიდეს ძირთა მათ ხეთას. რომელთა ზედა აღსრულ იყო კაცი და შთახენია ყურღმულსა და იხილნა ვეშაპი, რომელსა აღმტკმო პირი და ეგულბოდა შთანთქმად მისი და აღიხილნა ზედა იხილა თაველი მცირე, რომელი ჩამოხდიოდა ხეთა მათ. და იწყო დოკაა მისი და არღარა მოიქცენა განსაცდელი, რომელსა შთაერღმოდ იყო. ხოლო თავუთა მათ ხენი წარსქრნეს და კაცო დაცია და პილოთან აღიტაცა და მოუგრო ვეშაპსა“ (36, 29-37,15);

მრცელი რედაქცია: „მსგავს არს საწუთოად ესე და უოყენისი მოუარენი მისნი კაცსა, რომელსა სდევდა პილოა ამირიზებული და მიაწუენია და ყურღმულსა საშინელსა. და შთაფრლომა მას მისსა მას შინა პოვნა ორნი რტოლი აღმოცენებულნი მას ზედა, და მოყოლა და პოვა რა მე, რომელსაც ზედა დაიდგნა ფერკნნი თხნი. და ვითარ მიხედნა, იხილნა ორნი თავენი: ერთი თეთრი და ერთი შავი, რომელნი დაუცხრომელად შჭრიდეს ძირთა მათ ხეთას. და შთახედნა ყურღმულსა მას შინა და იხილა ვეშაპი, რომელსა აღმტკმო პირი და ეგულბოდა შთანთქმად მისი. ხოლო რომელსა იგი ზედა ფერკნი ედგნეს თავნი იყენეს ახატიისანი გამოსრულნი ქურღლით. და აღიხუნა თუაღნი თხნი და იხილა რტოთა მათ ზედა მცირედი რამე თავული და იწყო კამად. და შეატკია გემონება მან და სიტკობე მან მისმან და არა გულის ქმა უო განსრახვად განსაცდელითი მათოთს, რომელთაა არა უწენი, ოდეს უბინონ, არცა რტოთა მათოთს, რომელთა მოიედებულ არს და ჰხედავს შექრას ძირთა მისთასა თავუთა მათ. ვან და უფროხილა ვეშაპისა მისთხს, და არცა განაზრახა, რომელსა ჰხედავს განსაადებულსა შთანთქმად მისა“ (36, 29-37, 19);

არაბული ვერსია: „ამბობენ, რომ კაცი ვინმე უდაბნოში გავიდა და, როდესაც იქ მიღიოდა, გამძინევაზე მიხვდა და მიღიოდა, ის კაცი

ცი შემობრუნდა და გაქცევით შეელოდა თავს. სპილო ღამის დაღვრამდე სდევდა და აიჭურა თავშესაფარი ჭაში ეტებნა. კაცო შიგ ჩაემევა და მოვიდა ორ რტოს, რომლებზეც ქის კიდურე ორადებოდა, ფეხში გაიშვარა რაღაცაზე, რაიც მათ საყრდენს უჭნინდა ქის გვერდითს ედებოზე. დილა რომ დადგა, მან შეხედა იმ ორ რტოს, და, აი, მათს ფესვზე აღმოჩნდა ორი თავი, ერთი თეთრი, მეორე შავი, რომლებიც დაუტყრომლად ღრწინდნენ იმ ორ რტოს. დახედა იმას, რაც მის ფეხებზე იყო, და იქ დაინახა ოთხი გველი, რომელთაც თავები თავთავიანი სარკობიდან გამოეყოთ. ჩახედა ქის ფესვს და იქ დაინახა უჩინელი, რომელსაც ხახა დაელო და ელოდა, როდის შთანთქამდა. შერე თავ ასწია და იმ ორი რტოს წვერზე კოტაოდნი ფუტკრის თაფლი ახილა. მამინ რტონი პირთან მიიხილვდა და იმ თაფლის ცოტაოდნა სიტკობ იგემა. და მამინ იმ სიტკობი, რომელიც იმაში სოვა, რაიც იგემა, ამ ტკობის დროის შთელი სიმცირის მიუხედავად, განაშორა ხაზრუნავსა და ფეხს იმ ორი რტოსთვის, რომელთაც მოსჭიდებოდა, თუმცა კი ცხილად ხედვდა, რაგორ ჩქარობდა ორი თავი, და იმ ოთხი გველისთვის, რომლებსაც ემყარებოდა იმის არმიოდნე, თუ როდის გამჭინვარდებოდა მასზე ერთ-ერთი მათგანი, და პირდაპირული უჩინულობისთვის, თუმცა კი არ იცოდა, რა ელოდა მის ხახამი ჩაჯარდნისას“ (47).

როგორც უკვე ითქვა, ამგვარი ეთაბრება ყოველგვარ ემეს აქარწყლებს. თუ იმ ზღრს დაეადეკით, რომ ვრცელი რედაქცია მოკლეს ტექსტს ემყარება, სრულებით აუხსნელი დარჩება, რატომ ამანგდენა ზოლზე მისი ტექსტი არაბულიის მოკლე რედაქციის ტექსტიდან დამორბებისთანავე.

დავერჩინია მკითხველს ვაუწყოთ, რომ მსვავსი შემთხვევები ზრავლის უმრავლესია.

2. ქართული მოკლე რედაქცია არ არის ვრცელი რედაქციისგან მარეხული. მისი წყარო ხაძიებელია სხვაგან.

ამგვარი დასკვნა კოტაბი უცნაურად ედვრს. ნიველებრივ, ის შევნიერნი, რომელნიც უარყოფდნენ სქემას—მოკლე რედაქცია → ვრცელი რედაქცია, უამბილად საპირისპირო ზღრს გამოითვამდნენ ხოლმე: ვრცელი რედაქცია → მოკლე რედაქცია.

ტექსტების გამოწვლივით შესწავლამ იმოთვითვე დამარწმუნა, რომ ეს ასე არ არის; ვრცელი რედაქციის მოკლე რედაქციად მარეხულად წარმოშობა უამბილად იმას არ ნიშნავს, რომ სწორედ მოკლე ვრცელზე დამოკიდებულა. მოკლე რედაქციის ტექსტში საქმობი აღმოჩნდა ისეთი ელემენტები, რომლებიც ვრცელმა რედაქციამ არ იცის, ხოლო არაბული ვერსიით დასტურდება. მართალია, ამგვარი შემთხვევები

არც ისე ხშირია და არც ისეთი თვალში საცემი, როგორც ვრცელი რედაქციისა და არაბული ვერსიის მოკლესგან ერთდროულად დაკლებულია და ურთიერთთანხვედრის შემთხვევაში ენახებ, მაგრამ ეს ბუნებრივია: მოკლე რედაქციის ტექსტი უამბილად გამოკრებისა და შეკუმშვის შედეგად არის მიღებული და არ უნდა გაგვეკვირდეს, რომ მასში ნაყლებად იყოს დაჩენილი პირველადი ელემენტები.

ყოველივე ამის გამო მოკლე რედაქციის ტექსტში არსებული ვრცელი რედაქციისთვის უცნობი პირველადი ელემენტები (რომლებიც ვრცელზე მის დამოკიდებულად წარმოშობის მეტყველებს) მწელი მისაყვლევია და მათი გამოკლებენა ტექსტის ისეთ დეტალურ ანალიზს საჭიროებს, რაც საერთალო სტატისის დარგულში თათქების განუხორციელებელია ამიტომ აქ მხოლოდ ერთს, ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითს დავყვრდები (მოკლე რედაქციისა და არაბული ვერსიის ტექსტებში ახაზგასმულია ის, რაც მათთვის საერთოა, ხოლო ვრცელ რედაქციაში არ იპოვება).

მომკლე რედაქცია: „პრქეა იოდასად: არასადა ასმიან მამასა ჩემსა, ესეეთაჩინი სიტყუანი... პრქეა ბალაპვარ: არასამიეს ესრე ზედაშიწვენიო“ (48, 16-24);

მრცელი რედაქცია: „ქელად თქეა ბალაპვარ: მე ვგონებ, ეთაჩრმედ არასადა ასამიეს მამასა შენსა ცოცლებით და არცა ვინ სადა ზრახულ არს მისდა ერაგულებით და არცა მის გულისქმა-უყოფიეს მოღუაწებით“ (48, 16-20);

პირველი მარეხი: „ბუღასაშემა უთხრა: დიქრობ თუ არა, რომ მამაჩემს რაიმე სწენია ამგვარი ნაუბარიდან? ბილაუპარმა მიუგო: არა მგონია, ოდესმე ისე მოესმინოს, რომ ნათქვამი მის გულში განმტყეებულაყო, მისთვის ისე არაიეს უთქვამს, რომ ამას ნასწედომოდეს“ (61).

ხაზგასმული სიტყვები (ფულისწეულის შეკითხვა) ისეთ კონტექსტშია მოქცეული (ამის ჩვენება ახლა უდაგელობის გამო არ ხერხდება), არავითარი ეჭვი არ რჩება, რომ ეს სიტყვები პირველადი ტექსტისაა. ამასვე იდასტურებს არაბული ვერსია. მამასადამე, ვრცელი რედაქციის ტექსტი, რაიც მასში ეს სიტყვები არ იპოვება, მოკლეს დედნად არ გამოდგებოდა.

ვიმეორებ, მსვავსი შემთხვევები არც ისე ხშირია, მაგრამ საკმაო კი არის ზემოთ წარმოდგენილი კატეგორიული დასკვნის გამოსატანად.

აქ ერთი შენიშვნა: პროფესორმა ილია აბულაძემ 1957 წლის გამოცემის შესავალ წერილშივე შეიტკია ყურადღება იმ გარემოებას, რომ

ერცული რედაქციის ჩვენამდე მოღწეული ერთადერთი ნუსხა (1956 წელს აღმოჩენილი) სრულად არ უნდა იყოს, მის ტექსტს ალბათა ვინმე აკლდეს. ცხადია, ეს არის ნუსხის და არა რედაქციის ხარვეზები. მაგრამ ზემოთ მოტანილი მაგალითის საფუძველზე არ უნდა ვიფიქროთ, თითქოს მოკლე რედაქციის სხვაობანი (არაბული ვერსიით დადასტურებულნი) ერცული რედაქციის ჩვენს ხელთ არსებული ნუსხის ნაკლებობების შედეგად იყვნენ აღმოჩენებულნი; რიგი შემთხვევებისა ისეთია, რომ ერცული რედაქციის არა ნუსხისეულ, არამედ იმთავითვე არსებულ რედაქციულ სხვაობებზე მიუთითებს.

დასასრულ, ვფიქრობ, სინამდვილეს არ უნდა შევფრთხილდეს შეხედულებას, რომლის თანახმადაც მოკლე რედაქცია ზემოთი მონათხრობის ჩანაწერს წარმოადგენს. ამას ცხადყოფს არა მარტო მოკლე და ერცულ რედაქციათა ტექსტების მრავალსიტყვასიტყვით თანხვედრა ადგილი (ეს საბუთი აღნიშნული შეხედულების მიმდევარისთვის, არ გამოდგება, რადგან აღნიშნული შეხედულება გულისხმობს, რომ ერცული რედაქცია სწორედ მოკლეს ემყარება), არამედ ქართულ რედაქციათა და არაბული ვერსიის ტექსტების მრავალი თანხვედრი ადგილი, სადაც უფრო სამივე ძეგლს ზუსტად იმეორებს ერთსადაიმეორს. ეს კი მხოლოდ იმას ნიშნავს, რომ მოკლე რედაქცია: წერილობითს წყაროს ემყარება.

3. ზემოთ წარმოდგენილი დაცვენების გამოსატანად არაბული ვერსიის მოშველიება დავაჰკირდა. ხომ არ ნიშნავს ეს იმას, რომ არაბული უნდა მივიჩნიოთ ქართული რომანის საფუძველად?

არაფიქროს შემთხვევაში.
 ვერ ერთი, თუკი ერთ-ერთ ქართულ რედაქციას (მოკლეს ან ერცულს) არაბულიდან თარგმნილად მივიჩნევთ, უნდა აღიპყროს კითხვა: როგორღა წარმოიშვა მეორე რედაქცია? ზემოთ ვნახეთ, რომ ქართული რედაქციები ერთიმეორეზე დამოუკიდებლად არის წარმოშობილი. ასე რომ ორი სქემიდან — არაბული → ერცული → მოკლე ან არაბული → მოკლე → ერცული არც ერთი არ შეესატყვისება სინამდვილეს. ასეთ ვითარებაში დავგრძნობა დავსაყენათ, რომ არაბულიდან ითარგმნა ცალკე რედაქცია და ცალკე რედაქცია.

გარნა ეს შეთქმუბელია შემდეგი მიზეზის გამო: მოკლე და ერცულ რედაქციათა ტექსტები ზედმიწევნით თანხედება ხოლმე არა მხოლოდ იმ შემთხვევებში, როდესაც მათ პარალელი მოცემებზეა არაბული ვერსიის ტექსტში, არამედ ხშირად იმ შემთხვევებშიც, როდესაც არაბულ თხზულებებში მსგავსი არაფერა იპოვება. მაგალითი (ქართულ რედაქციებში ხაზგასმულია ის, რაც მათთვის საერთოა და არ არის არაბულში).

მოსკოე რედაქცია: „ჩვენ არა შიშისათვის სიკვდილისა ვიქმთ განსლესა ქტყყანიო შენოთ, არამედ რაჟთა არა შემწე ვექმნეთ სპობორტესა შენა და მივრ ვექმნეთ უღმრთობესა; ხოლო შიში შენი არაოდეს მოსრულა გულთა ჩვენთა“ (17,22-29);

3434ელი რედაქცია: „ჩვენ არა შიშისათვის სიკვდილისა ვივლტით, არამედ რაჟთა არა შემწე ვექმნეთ ბოროტის ყოფსა ჩვენ ზედა და მივრ ვექმნეთ უღმრთობესა შენა, რომელი გეპულვისს მოწვევინად ჩვენ ზედა, ხოლო შიში შენი არაოდეს მოსრულ არს გულთა ჩვენთა“ (17,23-28);

არაბული ვერსია: „ჩვენა ლტოლვა სიკვდილის წინაშე შიშის გამო არ ხედება და ნუ გგონია, თითქოს შენი ზეგვეშინებოდეს, გარნა ჩვენ არ ვესურს დაგეხმაროთ ჩვენივე თავის წინააღმდეგ“ (35).

მე ვაზრახ შევარჩიე ისეთი მაგალითი, რომელშიც არაბულისგან განსხვავებული სიტყვები (ხაზგასმული) სწორედ ფრაზის შეპოვი მოქცეული (აქ უფრო ნათლად ჩანს ქართული ფრაზების საერთო წარმოშობა). ამგვარი მაგალითი მრავალია კიდევ უფრო მრავალადა შემთხვევა, როდესაც ქართული რედაქციები არაბულიდან განსხვავებულ ტექსტს გააძლავნენ არა ფრაზაში ჩართული სიტყვებით, არამედ ცალკეული ფრაზებით და ზოგჯერ მოზრდილი პერიოდებითაც. ეს ყოველივე სრული უშეძლობითი ცხადყოფს, რომ ღამარაიც არ შეიძლება არაბული ვერსიიდან ქართული რედაქციების ცალკეულ თარგმნის გამო (წარმოუდგენელია ორივე რედაქციის დედნიდან ერთდროულად გადაუხეზა და ერთიდაიგივე შედეგი მიღოს).

4. მაშასადამე, ერცული და მოკლე რედაქციები ერთიმეორეზე დამოუკიდებლად წარმოიშვა რომელიღაც ან დაკარგული პირველადი ქართული ვერსიიდან. ალბათ არ შეეცდებოთ, თუ ვიტყვი, რომ ამ პირველადს ქართულ დედნიდან ერცული რედაქცია უფრო ახლოს დგას (ამას მოწმობს მისი მრავალი ადგილი, რომლებიც მოკლე რედაქციაში არ იპოვება, ვინაა არაბული ვერსიის დასტურდება). თავის მხრივ, მოკლე რედაქციაშიც არის ისეთი ელემენტები, ერცული რედაქციისთვის უცნობი, რომლებიც აკრთვე პირველადი ვითარების ამსახველია, მაგრამ მაინც მოკლე რედაქცია პირვანდელი თხზულების გამოკრებისა და შეკუმშვის შედეგად არის მიღებული.

5. იქნებ ის საგულისხმო პირველადი ქართული ვერსია ითარგმნა ჩვენთვის ნაცნობი არაბული ვერსიიდან?

ზემოთ ითქვა, რომ ვრცელი რედაქციის ტექსტის ნახევარზე მეტი თითქმის სიტყვა-სიტყვით თანხვედრა არაბულსას. მაგრამ, ამავე დროს, როგორც ვრცელ, ისე მოკლე რედაქციაში არის ისეთი ელემენტები, რომლებიც ზუსტად არაბულ ვერსიაზე დამყარებით ვერასგზით ვერ განხილვია. ამასთან, ეს ისეთი ელემენტებია, რომლებიც უშუალოდ ინდური პირველწყაროდან უნდა მოდიოდეს. მოვხსენიოთ ერთი მაგალითი.

არაბული ვერსიის 58-59-ე გვერდებზე მოთხრობილი იგავი ორი შხისა, რომელშიც სიბრძნის არსება შხის მიჯალითით განიხილება. ქართულ ვრცელ რედაქციაში 46-ე გვერდზე ამის შეესატყვისება გაშლილი შედარება, რომელშიც აგრეთვე სიბრძნის არსება შხის მიჯალითით განიხილება (მოკლე რედაქციაში ეს ადგილი არ არის), ოღონდ ამ ორი შედარების შინაარსი თითქმის სრულად სტავდასტვია, მხოლოდ ბოლო თანხვედრა და, აი, ქართულ ვრცელ რედაქციაში გათხურობა: „მსგავს არს სხე სიბრძნისა მისისაჲ მჭესა, რომელი მიეფინების ყოველთა ზედა კეთა დღითა და მცირეთაჲთა, და არაჲს დაჲყენებს, რომელი ირგებდენ მისგან, და არცა განტყობად ვის უნდეს მისგან და არცა და ახლოთ ჰელს მყოფად რუქსა მისსა ზოლო უაქეთუ ვისმე არა უნდეს რგომის, არა ბრალულ არს მზე“.

ამ ტექსტში არის უცნობი სიტყვა „რუმე“, რომელიც ზოგიერთ მეცნიერს მიაჩნია არაბულ სიტყვად „რუმ“, რაც აღნიშნავს „მეთათხედს ანუ ნაოთხას, ნაწილს“. ამის მიხედვით ფიქრობენ, რომ ციტატის ბრძი ამგვარია: „მზე არაჲს დაბრკოლებს, არც მას, ვისაც ვათბობს უნდა, და არც მას, ვისაც უნდა შეეზოს მის ნაოთხას თუ ნაწილს (აღბათ სხეს)“.

ამგვარი ახსნა მართებულიც რომ იყოს, მაინც ვერ შეეცდის ზემოთ წამოყენებულ მოსაზრებას, რომ ქართული რომანი ზეწვევის ნაცნობი არაბული ვერსიიდან არ თარგმნილა. ამ ვერსიაში შესაბამის ადგილას „რუმე“ არსად გვხვდება. კონტექსტიც ისეთია, არც შეიძლება იყოს. ეს კი მხოლოდ იმას ნიშნავს, რომ ამ ვერსიას ქართულს დედნად ვერ მივიჩნევთ: წარმოუდგენელია ქართველ მთარგმნელ ტექსტში ჩაერთოს ისეთი უცნობი არაბული სიტყვა, რომელიც თავთ მის დედანში — არაბულ

ორიგინალში არ იპოვებოდა.

მაგრამ ამით არ ამოწურება ყოველივე. საქმე ისაა, რომ ინდურ რელიგიურ-ფილოსოფიურ ტექსტებში ვარგად არის ცნობილი სიტყვა რუმე.

ინდურ ენათმეცნიერულ წიგნებში ეს სიტყვა ამგვარად განიხილება: რუმე — ფორმით გამოვლენილი იდებდა. მას უპირისპირდება არუმე — ფორმით გამოვლენილი იდებდა.

რუმე ბნობილ თხარება საკუთარი ზედსიტურ წერილებშიც და აქ აღნიშნავს ფორმას, სხეულს, ზოგიერთი ვაგებით — მატერიის ელემენტებს (ს. რადჰაკრიშნანი) თუ ფერის მოქრობას (პროფ. შერბატსკი).

• • •

„სიბრძნე ბალავარი“ საეტაპო ნაწარმოებია ქართული აზროვნების, ქართული ლიტერატურის ისტორიისთვის. როგორც ფოქსში, ისე იყრის მასში თავს შუა საუკუნეთა ქრისტიანული კულტურის ბაზმულმატყა. ამდენად, ცხადი უნდა იყოს: ზემოთ მონათხრობის საფუძველზე ჩაწერილი თხულებად მივიჩნევთ მას, თარგმანად თუ ვადმოკეთებთ-ვადამუშავებად. უშუალოდ გვმართებს გაეთვალისწინოთ, რომ მისი ავტორი, მთარგმნელი თუ გადამოკეთებული ვერასგზით ვერ იქნებოდა შემთხვევითი პირივნება, როგორც პირველადი ქართული ვერსიის, ისე ვრცელი და მოკლე რედაქციების შემქმნელი ზედმიწევნით უნდა ყოფილიყვნენ ვაკრეველნი იმდროინდელი რელიგიური ფილოსოფიისა და ლიტერატურული პრაქტიკის ნიუანსებში, მათ უნდა აღეზრდებინათ არა საკუთარი კაბრიზის შედგად დასახელი საქმე, არამედ უაღრესად პასუხსაგები და სავსებით კონკრეტული დაკვეთა ქართული ეკლესიისა.

„ხოლო აჲ მიქსანხარ მტერთაგან... და გამოვტაცე შორის მათსა, რამეთუ გაუწყე მეცნიერებად ღმრთისაჲ და მოციქულთაჲ და წილთათა მათათა მცენებად და ყოველი შეელი ქრისტიანობისაჲ გასწავე“ — ეთხლება ბალავარი იოლანათს. ეს სიტყვებიც რომ არა, თავად სათაური თხულებისა მიგვანიშნებდა მის არსებას: მან მივიჩნევს მხატვრულ ჩარბთში უნდა წარმოუდგინოს ქრისტიანული რელიგიის ძირითადი დებულებები, დასაბუთოს ამ დებულებათა უპირატესობა. ამ ამოცანის შესრულება თავისი დროისათვის ღრმად განსწავლულ ადამიანს შეეძლო მხოლოდ. მას ზედმიწევნით უნდა სცოდნოდა არა მხოლოდ თავის მიერვე მოთხრობილი ლიტერატურა (სადაც ვერძოლი, პატრისტიკა), არამედ აგრეთვე ერეტიკოსთა ნაწერებიც, საწინააღმდეგო მოძღვრებათა დოკუმებიც და, საერთოდ, ფილოსოფიაც (ეპიკურაზმ, ეს თანაბრად ეხება ავტორსაც, მთარგმნელსაც და ვადმოკეთებულსაც), რადგან თხულებ-

1 შედარებით: „ეარღთა და ნებეთა ვინითგან მზე სწორად მოეფინებოხ, დიდთა და წვრილთა წყალობა შენსცა ნუ მოეწყინებოხ“. მიხედვად იმისა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ამ სტრიქონებს შესატყვისია სიბრძნის მოვლუბები, მაინც ყურადღებას იპყრობს ლექსიკური თანხვედრა — „მიეფინებოხ“, „დიდთა და მცირეთაჲთა“. აქ სანატრესო ლიტერატურული რემინისცენცია უნდა გვიჩინდეს.

ბაში წარმოდგენილი ცოდნა მისი შექმნელის სიბრძნე კი არ უნდა ყოფილიყო, არამედ ოფიციალურად აღიარებული ეპოქურბუნალი სიბრძნე ქრისტიანობისა. უამისოდ ბუღას ცხოვრებას ამბავი პროზელიტი ქრისტიანი მოლაშქის, „ნეტარი“ და „სამგზის სანატრელი“ ოოდის-ფის ამბად ვერ იქცეოდა. ბუღისმის ძირითადად დასუკა იმ მიგნებამდე შიხე უნდა განხორციელებულიყო, — ეთიკის სფერომდე, — სადაც ორი სხედასხვა რელიგია შესაძლოა შეინაგან წინააღმდეგობათა გარეშე შეერწყას ერთიმეორეს.

ჩვენთვის ნაცნობ არაბულ თხზულებაში ეს ამოკანა ვერ არის განხორციელებული თუნდაც იმტომ, რომ ჰუმანიტების წვდომის ძირითად გზად, ავტორიტეტისა და ლეთებრივე გამოცხადების გარდა და მათს პრაქტიკურად, დასახელოა, მსგავსად ბუღისმისა, ინდივიდუალური, ვინგებაზე დამოკიდებული ძალისხმევა. რელიგიური მსოფლმხედველობის თვალსაზრისით არაბული ევრასია ბუღისმისა და ისლამის საყმაოდ არაარგანელი ნახავია. ამის საწინააღმდეგოდ ქართული რედაქციები ვაზარებულ ქრისტიანობის ნიშნებს წარმოადგენს. ბუღისმში, როგორც სისტემა, აქ თავს აღარსად იჩენს, მისგან აღგავლად დაჩენილია მხოლოდ ცალკეული სენტენციები, აზრები თუ გამოთქმები, რაც ნაწარმოებთა შილიან ქსოვილს შეუბამებულ ლაქებად აღარ აჩნია.

ორივე რედაქციის შემქმნელი, პირველადი ქართული ევრასილიან მოაღინარე ნაყადის სახით თუ დამოუკიდებლად, უხვად და მარჯვედ იყენებს ძველი და ახალი აღთქმის, პატრისტიკის, არისტოდეს აპოლოგიისა თუ სხვა ქრისტიანული ლიტერატურის ელემენტებს. გარდა 1937 და 1957 წლების გამოცემების მიერ მოითებებული ადგილებისა, ორსავე რედაქციაში მრავლად აღინუსხა სათანადო შემთხვევები. აი, მგავლითი: „...[ევრებები] არა ხედევენ, არცა ესმის, არცა კმობენ კორკითა მათითა...“ (ვრცელად რედაქცია, 144, 37); „...თულა ასენ (ევრებებს) და არა ხედავენ, ყურა ასენ და არა ესმის... არცადა კმობენ კორკითა მათითა“ (ფსალმუნნი, 113, 14). ან კიდევ: „ხოლო ნაქორს რაქამს ესმენს სიტყუანი ესე ოოდისაფსიგან, გულისქმე-ყო, რამეთუ შთავარდა მოხრებლბა მას რომელცა ქნა“ (ვრცელად რედაქცია, 114, 33-35); „ქარაღვ თხარა და აღმოკლეთა იგი და შთავარდა მოხრებლბა მას, რომელცა ქნა“ (ფსალმუნნი, 7, 5).

არის რამდენიმე შემთხვევა, როდესაც, სრულად მოულოდნელად, ჩვენი ძველი ფსევდოლიონისე არეოპაგელის ნაცნობობას უნდა ამეღანებდეს. ასეთად შეჩვენება, მგავლითად, შემდეგი ადგილები:

პრემილი რამაშვი: (ღმერთი) „უხეშთაეს არს გამოთქმისა და უხეშთაეს ბუნებისა და

ხილვისა“ (46, 7); „...უხილავსა და გამოთქმე მელსა...“ (56, 5); „პრეტუ ოოდისაფს: მესია შენგან სიტყუა და გამოთქმამა ლმრისა დრედასათჳს. აქ შესხილა ევალად უგანცხადებულსადაც, რამელ ვითამცა თელასითა მირუნენს. პრეტუ ბალავარი: გამოთქმულ არს ხატა ღმრთებლბა და გონებამა ვერ მსწუთების გომადებდა, ვითარ-იგი არს, და ვერცა ყოველნი ენანი შემბლენი არიან ღირსებით ქებად მისა. და მიუწოდებულ არს დახადებულთაგან მეცნიერება მისი...“ (69, 8-17);

პრემილი: „და ყოველთა მოგონებათგან მოგონებულ არს ზემთაგონებისა იგი ერთი; და გამოთქმულ არს ქოელისა სიტყუსაგან ზემთაიტყუსა იგი სახიერება...“ (6, 19-21); „არამედ ყოელისა ღრმის-მეტყულებლისასა უგანცხადებულესიკა იგი ოუსუამსი ჩუენბერ ქორცთ-შესხმამა ღმრთისადა გამოთქმულე არს ყოელისა სიტყუსაგან და უცნაურ ყოელისა გონებისაგან...“ (21, 30-33).

ვერ კიდევ საკითხავია — ეძიებლად არეოპაგელს თხზულებებით უნდა ესარგებლა თუ არა იმ პირობებისა, ვინც ქოელი რედაქციის ზემთ მოტანილი სტრიქონები დაწერა პირველად, თუ სხვა წყაროებიც მოიპოვებოდა საამისოდ? ამ კითხვის პასუხისთვის წერილის ავტორს ვერცერთი ვერ მიუკვლევი.

ოღონდ წერილის ავტორს მაინცა, რომ, გარდა ტექსტუალური მონაცემებისა, სხვა საფუძველი არსებობს „სიბრძნე ბალავარისის“ დასაკვირებლად არეოპაგეტიკასთან. ამ საფუძველის მისაკვლევად მცირე წიაღსვლა იქნება საკმობი.

როგორც ძირითადი (არაბული, ქართული, ბერძნული) ევრასილიან ჩანს, ბუღას ცხოვრების ამის ინდივიდუალური ფარგლებს გარეთ დამუშავება უმთავრესად იმ გზით წარამართა, რომ ბუღას ცნობილი ოთხი შეხვედრიდან (ბეროკატონი, სნეულთა, ჰედარის გეგამიან და ასკეტ მონაზონიანი) უბოლოდ გაიზარდა მნიშვნელობა უკანასკნელი შეხვედრისა, რამაც თხზულების მეტი ნაწილი დაიკავა მართლად, მუდმივად ლეგენდებშიც ამ შეხვედრას სხეებზე მეტი მნიშვნელობა მიეწვიეს: ვერ ერთი, სწორედ ეს შეხვედრა ხდება „ლეთის/შვილთა“ ძალით, მეორეც, ასკეტ მონაზონის მხოლოდ სიღაპრტა ხედავს, სხვათა თვალთათვის იგი დაფარულია (ამ უკანასკნელი მომენტის ნაშთი უნდა იყოს ბალავარის ძვირფასი თვალის, რომლის ხილვა მხოლოდ გამორჩეულია ჰედარია). მგვრამ საბოლოოდ ეს შეხვედრაც ოდენ საბაბო ჰუმანიტების საძიებლად გაქრისა. რადგან ბუღა ამ სცნობდა ჰუმანიტების წვდომას ვარეშე ძალის დახმარებით: მას მიიჩნდა, რომ ათაფრთთ არ იყო დავლებული არც ლეთაებათაგან და არც კაცობიან, მიზანს საკუთარი ძალებით მიადწია, შემწეობას იღებდა მხოლოდ მასზე წინ არსებულ

ბუღალთავან, მაგრამ მათ ძლევია კი არ ბუნებრივ-
ბიით, ვნებები დაუსახეს მხოლოდ და მხოლოდ.
ასევე მონაზონთან შეხვედრამაც სიღმარტა
კაცთაგან განდგომის, განმარტობის იდეით
ღაფრო და ამით ამოიწურა ამ შეხვედრის
მნიშვნელობა. უმთავრესი ამის შემდეგ დაიწ-
ყო — დაუცადებელი, მრავალწლიანი ცვათება
ქვეშაობების მისაყვლევად, რაც ბოლოსდა-
ბოლოს გამარჯვებით დასრულდა. გამარჯვებამ-
დე კი განდევნილ ქვეყნი ბოღმისატება
ბრძანდ დასახულ განდევნილებსვე დაემოწადა,
მაგრამ მალე დარწმუნდა ამგვარი გზის უმაქნი-
ლობაში. მხოლოდ შემეცნებმა ხის — „ბოღმის“
ძირას შეიღ წელთქანდ მარტობამარტო ყოფნის
შემდეგ მოწვედა იგი ქვეშაობებას. ამასთან,
თავისი მდღარი გამოცდილება ქვეშაობების
ძიების გზაზე ამგვარ სენმტეილი დააფორმუ-
ლა: „სარებობის ორი უკიდურესობა, რომელთა-
განაც შორს უნდა იდგეს სულაერი ცხოვრების
მატარებელი ადამიანი; ერთი უკიდურესობა
არის ცხოვრება ტებობისა, მინდობილი ავტო-
კომასა და სიამოზე. ეს არის მღაბალი, უმატოოს-
ნი, სულიერებასაგან განმარტული, უღარსი,
დაკნინებული ცხოვრება. მეორე უკიდურესო-
ბა არის ცხოვრება თვითგვემისა. ეს არის ბნე-
ლი, უღარსი, დაკნინებული ცხოვრება. სრულ-
ქმნილი შორსაა, ორივე ამ უკიდურესობისგან
და შეცნობილი აქვს საშუალო გზა, თვალთა
აღმტეული, გონების აღმტეილი, მშვიდობი-
სად მწოდებელი, ნათლის მოფენისა და ნორჯ-
ნისად მწოდებელი გზა“.

ქრისტიანული თუ მუსლიმანური სამყაროს-
თვის ქვეშაობების წიღობის ამგვარი ვაგება
სრულად მიუღებელი უნდა ყოფილიყო. ამ რე-
ლიგიოზისათვის ქვეშაობების მიღება ხდება ან
წინასწარმტყველთა, მოციქულთა და აღიარე-
ბულ საყვლესიო ავტორიტეტთა მომღვრების
გაცნობის, ან კიდევ ლეითებრივი გამოცხადების
გზით. ამიტომ არის, რომ ქართული ვრცელი
რედაქციის შემქმნელისთვისაც მიუღებელია
„განმარტებული ეგე სიბრძნე ამის სოფლისად
(148,38), რადგან „ყოველი ქვეშაობებაა იე-
სუჟას ქრისტეს მიერ მოციქულის კაცსა“ (47,17).

ამან განაპირობა ასევე მონაზონის როლის
გაზრდა ბუღას ცხოვრების ქრისტიანულსა და
მუსლიმანურ ვერსიებში. აქ უმთავრესი იყო არა
პარაფრების ინდივიდუალური ძალისხმევა, არა-
მედ მათთვის ქრისტიანული თუ მუსლიმანური
სიბრძნის იმ სახით მიწოდება, რომ „ტაბულა
რახა“ აღესტებულიყო ამ სიბრძნის ქვეშაობი-
ბის რწმენით.

ამგვარი რწმენის მიღების შემდეგ იოღასაფს
თუ ბუღასაფს ქვეშაობების თვალსაზრისით სა-
მიღებელი აღარაფერია აქვთ — ისინი ეხზარენ
სხვათა მიერ დადგენილ ქვეშაობებას. ამიტომ
არის, რომ იოღასაფი უღაბნოდ გასვლამდე უკვე
იმდენად ბრძნულად მომღვრავს მის შემცველ

მეფეს — ბარაქისა, რომ არც შემეცნებებზე
ბიით და არც ნათქვამის სიღრმეზე მაღაყვრეს არ
ჩამოუყარდება. ამიტომევე, რომ ბუღასაფი თა-
ვის ძირითად სიბრძნეს შეფესთან და აღმა-
განთან კამათისას გამოავლენს (როგორც ზემო-
თაც ითქვა, არაბული ძეგლის შემქმნელი ბუ-
ღასაფს ამის შემდეგაც ბოღმისატებას გზით ატა-
რებს — შემეცნების ხესთანაც მიიყვანს, სიბრ-
ძნეს ხელახლა მიაღებინებს, მართალია, ანგელ-
ოსთა მიერ ზეცად აღყვანის შემწეობით, შემ-
დეგ თავის ხალხთან დაბრუნებულს ქაღაგებ-
საც ათქვეინებს, რაც ბუღას პირველი ცნობი-
ლი ქაღაგების, ბენარჯისში წარმოთქმულის, ან-
ლოგიით კეთდება. მაგრამ ბუღასაფს ეს უკ-
ნასკნული ქაღაგება, სიბრძნის ფაქტურად ხელ-
მეორად მიღების შემდეგ თქმული, აზრდილია
მის მიერ აღრევე ნათქვამი სიტყვებისა, საქმა-
ოდ უგეშობი კონსპექტი ყოველივე აღრე წარ-
მოდგენილისა. ეს იმიტომ მოხდა, რომ ძეგლის
პირეანდელი, ანდურდიან მომდინარე ქარგის
გავლენით არაბული ვერსიის შემქმნელმა თუ
მისმა დედამმა დროულად ვერ დაუსვა წერტი-
ლი და ბილუპარის მიერ განმარტობილ ბუ-
ღასაფს ხელახლა აძიებინა სიბრძნე და ქვეშა-
ობება, რის გამოც, როგორც აღინიშნა, ნაწარ-
მოები ბუღაზისა და ისლამის საქმაოდ არა-
ორგანულ ნაზავად იქცა).

მაგრამ ამის შემდეგაც იოღასაფი და ბუღას-
ფი მთელი არსებით ისწრაფენად უღაბნოდ
გასვლისაკენ. რატომ სჩადის ამას ბუღასაფი, ეს
აქვე, ზემოთ ითქვა უკვე. მაგრამ იოღასაფი?

აქ ჩვენ ქრისტიანული ვერსიის შემქმნელთან
ერთად საქმაოდ რთული პრობლემის წინაშე
ვდგავართ.

ბუღას ცხოვრების ლეგენდალ ქვეყლი ამზავი
ქრისტიანი ავტორისათვის იმით არის მომზიბე-
ლელი, რომ ფუფუნებით აღზრდილი უღლის-
წული ყოველივე ამქვეყნიურს უყოყმანოდ მი-
ტრეებს და უღაბნოს მიამტრებს ქვეშაობების
მაძიებელი. ამგვარი ქარგა ზედგამოტრიალია
მონაზვნობის იდეალისთვის თავგადაღებული
ქრისტიანი ავტორის თვალსაზრისით. მაგრამ ამ
კონკრეტული ამბის შინაგანი აზრი მეუღაბნოე-
ობის შუა საუფენეთა ქრისტიანულ იდეალს
სინამდვილეში ეწინააღმდეგებ და ეს შინაგანი
წინააღმდეგობა ბოლოსდაბოლოს სადინარსაც
პოვლობს და თვით თხზულების სიუჟეტშიც გა-
მოვლენდება.

საჭმე ის არის, რომ, ბუღაზის მთელი შემდ-
გობი ისტორიული ბუღის მიუხედავად, თავად
ბუღა ფილოსოფოსი უფრო იყო, ვიდრე წინა-
სწარმეტყველი ან მოციქული (ამ შემთხვევაში
ჩვენ არ გვიანტრეხებს ის გაბრძოება, რომ ამ-
როგნულ ღმერთს მოწყურებულმა ბუღაზის
მიმღვრებმა შემდეგ თავად ბუღა, უფრო სწო-
რად, პირველადი ბუღა — ადიბულა დასახეს
ღმერთად და თავყვანისციქის საგნად. ამგვად

ამას არა აქვს მნიშვნელობა აქ გამოიღო მსკე-
ლობისათვის). ამ ფილოსოფოსისთვის კი განდევ-
ვილად წასვლა თვითმიზანი, საკუთარი სულის
სხნის საშეღებია კი არ ყოფილა, არამედ მხო-
ლოდ დროებითი აქცია, რომლის შედეგითაც
კუმპარტების მიკვლევა უნდა განხორციელბუ-
ლყო. ამის შემდეგ, როგორც ზემოთ მოტიანი-
ლი ციტატირაც ცხადი შეიქმნებოდა, ბუდამ,
სიამეს მიყოლილ ცხოვრებასთან ერთად, დავმო
სხუელის მოკვინებისა და თვითვემის ფარის-
ველური იდეალი (მართალია, ზოგიერთი ბუ-
დაისტური სექტა შემდგომში ამ იდეალს მაინც
დაუბრუნდა, მაგრამ აქ ხომ საქმე ეხება თავად
ბუდას — ჩვენთვის საინტერესო თხზულების
საფუძველს — და არა ბუდიზმის ისტორიულ
განვითარებას). მან ჩამოაყალიბა თავისი ორდუ-
ნი, იწყო ინდოეთში მოგზაურობა და თავის
მეორე მიკვლეული კუმპარტების ქადაგება.

ხოლო განდევლობის შუა საუკუნეა ქრის-
ტიანული იდეალის თანახმად, მეუღანბრედ ქცე-
ვა თვითმიზანია, საკუთარი სულის გამოხსნის სა-
შეღებია და არა საკუთარი კუმპარტების ძი-
ება (აქ ვერ გამოვლდებოდა ამგვარი იდეალი ძვე-
ლი ან ახალი აღთქმის ნამდვილ მოძღვრებას.
ლამაჩაკია ქრისტიანობის იმ ისტორიული სახის
გამო, რომელიც მან მიიღო ადრეულ შუა საუ-
კუნეებში, ჩვენი ძველის შექმნის ეპოქაში).

მეუღანბრედ ამიტომ მიიღონდნენ, რომ მთლი-
ანად განდგომოდნენ, მტრად ქცეოდნენ საწუთ-
როს, სოფელს, რომელიც „ვითარცა ანრდლი
წარგალს და ვითარცა კეამლი ვანჭარდების“,
და, რადგან „მტრობაა სოფელსა და ვეებს
ღმერთსა“, ამით დაემყვიდრებოდა მერმე სო-
ფელი, საუკუნო სასუფიველი, უბარწელი და
მისადილი ნეტარება. ამას კი არაფერი აქვს
საერთო ბუდასეულ ნიჭანას იდეალთან, რად-
გან, მართალია, ბუდა არ უარყოფდა ამქვეყნი-
ური ცხოვრების რავეარობისა და მიხედვით იმ
ქვეყნად საზღაურის მიწყება, მაგრამ მისთვის
ამას არაფერია მნიშვნელობა არ ჰქონდა: ბუ-
დისმისთვის უმთავრესია არა საწუთროს მოძე-
ლება, არამედ საერთოდ გამოყოფილი არსებო-
ბის (როგორც მატერიოლოგის, ისე იმპერია-
ლოგის) განქარება და ნიჭანას დამკვიდრება.
„ნიჭანა“ კი ჩაქრობას ნიშნავს, საერთოდ ყო-
ველგვარი გამოკლების დასასრულს. ამიტომ
იყო, რომ კუმპარტების წყდომის შემდეგ სი-
ბრტა ვიტამი, იგივე საჰია მუნი, აწ უკვე
ბუდად ქცეული, ცხოვრებას დაუბრუნდა და
სხვათა გამოხსნისთვის იწყო ზარუნვა.

ამის ამგვარი დასასრული მიუღებელი იყო
მანაზერონის იდეალის დამაკვიდრებელი ქრის-
ტიანი ავტორისათვის. მას უნდა ეჩვენებინა, რომ
საწუთროს საბოლოოდ მოძავეების ვარეუტ ხსნა
არ არის. აი, ამიტომ ისრაფუვოდა ითავითვე
იოდსაფი უდაბნოსაცენ.

მაგრამ იოდსაფი მოქცევისთანავე უღბანოდ
რომ გასულიყო, ერთბა მძიმე იქნებოდა კონტ-
რასტი ბუდას ცხოვრების პოზიტორქ შედეგებს
თან შედარებით და მამინ ბუდისტ-მიადანის
ქრისტიანი მოღვაწე კი აღარ დაუბრისპირდე-
ბოდა, არამედ ჩვეულებრივი მონაზონი, თუნ-
დაც ყოფილი უფლისწული, ხოლო რით უნდა
დამირისპირებოდა იოდსაფი ბუდას კუმპარი-
ტება მან უკვე მოიბოვა ბალაქარის შემწეო-
ბით, ასე რომ კუმპარტების ძიებისას მწელად
დასათმენი კვეთება (ეთქვათ, იმდაგვარი, როგო-
რაც მოუხდა შემეცნებას ხის ძირას მყოფ ბუ-
დას სიკვდილის მეუფე მარასთან შეტყინებისას)
მას აღარ ესაჭიროებოდა.

აქ ქრისტიანული ვერსიის შემქმნელი მწელი
პრობლემის წინაშე აღმოჩნდა. ვარდა ყოველა-
ცე ზემოაღნიშნულისა, წარმოიქმნა სამიზრობა,
რომ ბუდას ცხოვრების მომზიბველი ამბავი
ნაადრეად და უგემურად დასრულდებოდა
უდაბნოდ ვასვლის ტრაფარეტით.

და, აი, ავტორმა იოდსაფს დააქარა მისია
ქრისტიანულ რეულე ინდოეთის მომპქვეელო-
სა. ხოლო, რაც ყველაზე უფრო მოულოდნე-
ლია, თხზულების ეს ნაწილი პლატონის მოძ-
ღვრებაზე დამყარებით დამუშავდა (ამ საკითხზე
აქ ვერ შევჩერდები, მხოლოდ აღნიშნავ ამ
ფაქტის უდატეს მნიშვნელობას ქართული ფი-
ლოსოფიური აზრის ისტორიისთვის).

ამ მისიის აღსრულებას შემდეგ, მას შემდეგ,
რაც დამტაცდა ქრისტიანობის პრაქტიკული
უპრატესობა, იოდსაფი, ყოველ შემთხვევაში
ფორმალური თვალსაზრისით, გამოჩენილ მოლ-
ეაწედ იქცა და ქრისტიანული ვერსიის შემქმნე-
ლსაც საშუალება მიეცა დამუშავებული სინდო-
სით გამოეკეთა თავისი იდეალი — გმირის მე-
უღანბრედ ქცევა.

მაგრამ აქ მოვლენათა ლოგკამ კიდევ უფრო
მწელი პრობლემის წინაშე დააყენა პირველი
ქრისტიანული თუ პირველადი ქართული ვერ-
სიის შემქმნელი (გამორჩეული არ არის შე-
საძლებლობა, რომ ეს ერთიდაიგივე პიროვნე-
ბა იყოს): განდევლობის იდეალი, როგორც
ლამის თავისთავად აქსიომატორ კუმპარტებად
მისაზნევი რამ, რის დამკვიდრებასაც მოქმდნა
ფაქტორად მთელი თხზულება, მოულოდნე-
ლად კრახის წინაშე აღმოჩნდა.

რადგანაც იოდსაფმა ვადაწყვიტა, საიდუმ-
ლოდ მიეტოვებინა მეფობა და განდევნილ წა-
სულიყო, და ეს აზრი ვანდო ბარაქიას, ამ უკა-
ნასკნელში მიუგო:

„არა საშარლოდ სავე, მეფე, რამეთუ წერილ
არს: შეიყუარე მოყუარო შენი, ვითარცა თავი
თქმა. ხოლო შენ აღირჩევ უმეობესსა და ჩემი
გნებავეს წარწყმედა. ხოლო თუ უმეობეს არს
დატყუება საწუთრობა და ძიება საუკუ-
ნობა, გუაღე და წარვიდეო ორნივე“
(158,1-9. ციტატი მომპქეს მოკლე რედაქცი-

დანი; ვრცელ რედაქციაში გამოდიოდა ტექსტია, ოღონდ შინაარსი იგივეა).

აქ იშვიათი ძალით არის მხილებული განდევნილობის ეკონომიკური არსება, მასში დაფარული შინაგანი წინააღმდეგობა, და უადრესად სიამაღლობა, რომ ამის თვალს აფრთხილებს ვარსკვლავს. ის, რა მისდევს ზემოთ მოტანილ ციტატას ტექსტში:

„ხოლო ბარაქობასგან რაა ესმენს სიტყუნი ესე, ეხილა სამართალი და არაღაა მიუგოა“. მაგრამ ავტორი, ცხადია, უახს მინც არ ამბობს თავის იდეალზე, იოდალს უჩუქრიალ ვაინარება სისახლიდან. ბარაქია და მთავარი დევივიანი და ეუბნებანი:

„უაქეთო დაუტოო ესოდენი სიმრავლე უწინამძღუროდ და ანუ აღდგენ ბრძოლანი და შფოთნი, ანუ კუალად მოქცენ კრპთა მიმართ, არა შეგნას იხლვისა ვისოდენი სული, რომელ არს სამეფოსა ამას შინა შენსა?! ხოლო მინ (იოდასაფმა) პრქვა: ბირი იგი უტყუებრი ამას ბრძანებს: რაა სარკებელ არს, უაქეთო უოველი სოფელი შეიძინოს კაცმან და სული თვის წარწყმედოს გინა იხლვის. აქ უწუადეთ, შე უამადალ წარვალ სათნოთა თანა ღმრთისათა, ხოლო თქვენ ძიეთ თვისა თქუენისა მცემ“ (159,10-25).

ამრიგად, საკითხი ორჯერ აღიძრა და იოდასაფმა (და მისთან ერთად ავტორმავე) ორჯერვე უბახუბოდ დატოვა:

ეს გარემოება განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ერთ მხრივ, თხზულების შექმნის უმთავრესი მიზანი განდევნილობის იდეალის დამკვიდრება, მეორე მხრივ, თანმიმდევრულად განხრების შემთხვევაში ეს იდეალი სრულდისთვის არ აღმოჩნდება (მართალია, იოდასაფი არ შეიცვლის თავის გადაწყვეტილებას, მაგრამ ბარაქისთან და მთავრებთანაც სიტყვისგებისას ფაქტურად მარცხდება).

ზემოთ გავკრიო უკვე აღინიშნა, რომ განდევნილობის იდეალი საკუთრივ ძველი და ძალიან ადრევე წიგნებიდან არც მომდინარეობს. მაგრამ ჩვენ მოვლენები უნდა განვიხილოთ არა ევანგელისტის მხრივით, არამედ ისტორიული პერსპექტივის თანხმად. ისტორიული პერსპექტივა კი გვიჩვენებს, რომ სოფლის მომაკვების ტენდენცია ერთ-ერთი ყველაზე რელიგიურად გამოხატული ნიშანი იყო ადრეულ შუა საუკუნეთა ქრისტიანობისას (მით უმეტეს, იმ პერიოდსა, როდესაც ჩვენი ძველი იქმნებოდა). სოფელი, საუფროთ არა მარტო მწარაგლწარმავალია, განხრწნალი, ბოროტებით აღსავსე, ზეული და საუფრო, არამედ, არსის საბაზისობით, ყველა პლატონის თანხმად, არა-არხიც არის (როგორც იუდასის მამათა, ისე ქრისტიან ფილოსოფოსთა თხზულებებიდან შეიძლება მოვიტონოთ უამრავი ამონაწერი, რომლებიც ამ თვალსაზრისის მტკიცებულებაა. სხვათა შორის შეე-

ნიშნით, რომ სწორედ სოფლისა და ზესთათოფლის ამგვარი გათიშვის საბოლოო შედეგი იყო ის უფსკრული, რომელიც მოგვიჩვენებთ ქანტა დიქსაბა აღმზინის შემცენებას). ამიტომ ათელის მიმართ ყოველგვარი კომპრომისი ზესთათოფლისკენ მიმავალი გზის გამრუდებას ნიშნავდა. ხოლო ქართულ რედაქციებში არსებული ზემოთ ნაჩვენები ეთარება ამგვარი კომპრომისის უქვეელი ჩანასახი იყო; იოდასაფის უძღურებას ბარაქისა და მთავართა საფედერებისთვის დასაბუთებული პასუხის გასაცემად თანმიმდევრული გაზრების შემთხვევაში განდევნილობის იდეალის უარყოფამდე უნდა მიყვანილიყო მკითხველი, სწორედ ის მკითხველი, ვინც მანამდე თხზულების მთელი მდინარებით ჩინებულად რწმუნდებოდა სოფლის მომაკვების აუცილებლობაში.

როგორც მოხდა, რომ ამგვარი რამ დაიწყო იუდასის დაკვეთით შექმნილ ნაწარმოებში, რა წინამძღვარი განამართებდა განდევნილობის თვით არსებობა დამარცხელი წინააღმდეგობისთვის თუ თვალის გასწორებას არა, თვალის მოტანებას მაინც.

ადრეული შუა საუკუნეები იცნობს ერთადერთ მოაზროვნეს, რომლის მოძღვრებასაც შეეძლო ეტვირთა ამგვარი წინამძღვრის როლი. ეს იგულისხმებოდა ზემოთ, როდესაც ითქვა, რომ, გარდა ტექსტუალური მოწყობისა, სხვა საფუძველიც არსებობს ზღვის ცხოვრების ქართული რედაქციების (და, ამდენად, პარველადი ქართული ვერსიის) დასაყვამირებლად არსობა-გატიკასთან.

ადრეული შუა საუკუნეების ქრისტიანული აზროვნებისთვის უცხო შეხედულება, რომელიც ჩვენს ძველში, მართალია, ჩანასახიანი ფორმით, მაგრამ მაინც საკმარისად აქცია სოფლისა და ზესთათოფლის გათიშვა და სოფლის მომაკვების გარდევლობა, რომელმაც შემდგომში ქართული კულტურა „ორისავე იყოს მხლებელის“ მთავალი იდეალად იღაზევა, ხოლო ევროპაში ერთიგვანს ნაზრების სახით იჩინა თავი, საფუძველს პოულობს ფსევდო-დონისე ანუპოპულარული მოძღვრებაში.

შეზოად იმ ავტორს შეეძლო თუნდაც ვაუცნობიერებლად საუკვოდ ექცია განდევნილობის თავის მთავრე ნაქადაგები იდეალი, ვინც იცნობდა არეობაგვლს აზრებს, რომელთა თანხმა-

1 წერილის ავტორს სულს სიღრმეზედ სწამს ნუცუმიძე-მონანიის ცნობილი თეორიის ტემპარიტება და, თუ ამ მოაზროვნეს ხსენებთ ფსევდო-დონისე არეობაგვლის და არა პეტრე იბერის სახელით, მხოლოდ იმიტომ, რომ მსოფლიო სამეცნიერო ლიტერატურაში სათანადო ტრადიციო ქრისტიანული დამკვიდრებელია — ზოგიერთი უცხოელი მელოგარბი ხსენებულ თეორიის ემეით უფერებს.

დაც: „არააა არს ყოვლად არა არს“; „არაააა არსთაგანი არს ბოროტისაგან“; „უკეთეთ ყოველითერთ მოსო კეთილი, არცა არსება იყოს, არცა ცხოვრება, არცა სურვილი, არცა ძრვა, არცა სხვაა არცა ერთი რაა“. „ყოვლად უზაწილი კეთილისაგან არცა იყოს, არცა არს, არცა არსთა შორის არს“ და, ამდენად: „არააა არს ესრეთ ყოველსა შინა ბუნებასა, არცა რაა არს ბოროტ ყოველსა შინა ბუნებასა... არცა კოტყთა შინა არს ბოროტი... არცაღა ბრავალ-განსმენილსა შინა ნიეთსა (==მატერია) შინა არს ბოროტი, ვითარ-იგი იტყვან ეთეთნივე ბოროტ-ყოფისა ნიეთისასა, რომელი იგი არა ბოროტი არს. უკეთეთ ოდენ ევრეთ იყოს ნიეთ, ვითარ იგი დაბადებულ არს? რამეთუ შასცა აქუს შიმღებლობაა სიკეთისა და შემკობისა და საბოუნებასა... ამას თინა ევალად ვითარ იყოს ნიეთი ბოროტ? რამეთუ უკეთეთ არასადა არა არს არს, არცა კეთილ არს, არცა ბოროტ... უკეთეთ საქირო-ყოფად იტყვან ნიეთსა, ვითარცა აღმაყებელსა ყოვლისა სოფლისა საყსებოისასა, ვითარ ბოროტ იყოს ნიეთა?.. ვინადა არა ნიეთისაგან არს სულთა შინა სიბოროტე, არამედ უწყისობსა და ბრალეულად აღძრვისაგან“.

აქ ვერ გამოვუდგებო ბიძს გარკვევას, თუ რამდენად შეესატყვისება ფსევდო-დოქსინე ანტიპაველს მომღვრებელს ცოდნა ქართული რედაქციების თუ პირველადი ქართული ვერსიის აღმოცენების საგვედებავ ხანას. ეს საკითხი სპეციალური გამოკვლევის საგანია.

უაღველობის გამო ვერ შევებება ავრთვევ ზოგიერთ უაღრესად საველისხმო ფილოსოფიურ პრობლემას, რომლებიც თავს იჩენს ქართულ თხზულებაში, და კიდევ ერთ მწვავე საკითხურ საკითხს (შეფის ხელისუფლებისა და ქრისტიანობის დაბრისპირება და მტრობა), რომლის თავლის შიდვევებაც საფიქრებელს ხდის, რომ პირველადი ქართული რედაქცია გაცილებით უფრო ადრე უნდა იყოს წარმოქმნილი, ვიდრე მეცნიერთა მეტი წილი ვარაუდობს, და რომ პირველი ქრისტიანული ვერსიის შემქმნელი (შესაძლოა ქართველი ავტორი) უამკველად კარგად იცნობდა პლატონის თხზულებებს.

• • •

შესწავილი ძველთაგან (არაბული ვერსია და ორი ქართული რედაქცია) ძირითადი მიზანდასახულებისთვის (ჩვენს შემთხვევაში — ქრისტიანობის აპოლოგია და განდევლობის იდეა) უმჯობესი ფორმა მოძებნილი აქვს ქართულ მოკლე რედაქციას. ეს იოქმის, უწინაჲს ყოვლასა; თხზულების აღნიავობის, კომპოზიციის გავით. ამ მოსაზრების მშვენიერა ნიმუშია ის ფაქტი, რომ ვრცელი რედაქციისა და არაბული ვერსიის სამი პირველება — სოფლის ამოებისთვის შეტყველო ვილაც დიდებული, სიტყვის

მეკრავის მიერ გადარჩენილი ვეზირი და თავად ბალაშვარი (ბილაშვარი) — მოკლე რედაქციის შემწვემულია ერთ პერსონაჲდ (== ბალაშვარად, რაც თხოობს გაცილებით უფრო დინამიკურსა და მიზანმიმართულს, ლოკატურს ხდის).

უკვი არ არის, ამგვარი შერწყმა მეორეული შოვლენაა და არა პირველადი ვითარების ამსახველი (ძარბებულად აღნიშნავდა ავადმყოფი კორნელი კეკელიძე, რომ წარმოუდგენელი რამ არის ერთი პირთვენებს სამად დაშლა შემდეგ მომზადარყოფს). ოღონდ ვრცელი რედაქციისა და არაბული ვერსიის ზოგიერთი მონაკეში ვექს აღმოჩავს, რომ ბალაშვარი (ბილაშვარი) პირველადს თხზულებაში არ იყო იმდენად შორი ქვეყნიდან მოსული და სასახლისთვის უცხო პირი, როგორც ახლა არის გამოყვანილი ამ ძველებში.

ქართული რედაქციებისა და არაბული ვერსიის კომპოზიციურ სხვაობათა გამო ნაწილობრივ ზემოთაც იყო საუბარი. აქ დავსძენ: ბუღისხის დაუძლელობა არაბულ ვერსიაში, რაც სწორედ კომპოზიციითაც იჩენს თავს, იმას მტრეველებს, რომ ანეთვე იყო მისი ორიგინალი ფაქტური თხზულება (ან, როგორც დ. შ. ლანგი ვარაუდობს — პირველადი არაბული ვერსია): ზამ არ შეიძლება ბუღისტური ელემენტები ხელახლა განვილიყო ამ თუ იმ ვერსიაში, თუცა მის ორიგინალს უკვე დაძლეული ჰქონდა ეს ელემენტები? ამგვარა ვითარებამ შესაძლოა მომავალში სულ სხვა ასპექტით წარმოვიდგინოს პირველადი ქართული ვერსიის როლი თხზულების ქრისტიანიზაციის რთულ ეტაპებად მიმდინარე პროცესში.

ქართული რომანის აღმოცენების ხანისთვის მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის ავრთვევ ორივე რედაქციის ლექსიკა, მაგრამ მისა აქ თუნდს ნაწილობრივ განხილვა ძალზე დიდ ადვილს დაიქვრდა. აღვნიშნავ მხოლოდ, რომ ზოგიერთი ლექსიკური მონაკეშიც იმას გვაფიქრებინებს, რომ პირველადი ქართული რედაქციის წარმოქმნის სავარაუდო თარიღი მომავალში გაცილებით უკან გადაიწევის ალბათ.

ეკრატე, ერთ-ერთი ამგვარი შემთხვევაა სიტყვა „ნება-ს“ ხმარება, ვტყობა, ძალზე ძველი მნიშვნელობით, როდესაც ამ სიტყვას „ნებელობასთან“ ვაწვირი არ ჰქონდა და მხოლოდ „სურვილს“ მნიშვნელობით იხმარებოდა. „ნება“ გამოყენებულია სწორედ ბუღისტური „სურვილის“ შესატყვისად და მთავი ხმარა აქცენტირება საფიქრებელს ხდის ქართული თხზულების ინდურ პირველწყარაობთან გაცილებით მეტ საბალოეს, ვიდრე დღეს გვაქვს წარმოდგენილი.

დასასრულ, ქართული რომანის მატერიალი კომპონენტებიდან მხოლოდ ერთ საკითხზე შევხერხდები.

სრულიად მოთლოდნელად აღმოჩნდა, რომ ირივე ქართული რედაქციის ტექსტი ხშირ შემთხვევებში წარმოადგენს რიტმულსა და ალიტორებულ, ალაგ-ალაგ მარტივი რითმებით გაწყობილსა და საზეთა პარალელიზმს დამყარებულ პროზას.

ცნობილია: მას შემდეგ, რაც პველ ინგოროთეამ პროზაულად მიჩნეულ მრავალ ტექსტში ლექსებს მიაცვლია, ძველი ქართული ძეგლების ამ თვალსაზრისით შესწავლას განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა. მაგრამ ტუვადაც არ შეიძლება გვეფიქრა, რომ რაიმე მსგავსს დაადგინებდა აგრეთვე „სიბრძნე ბალაქვარისი“.

ჩემი ყურადღება პირველად ალიტერაციებზეა მიბუნო. მოკლე რედაქციის სიმფონიის შესაღვენად ტექსტიდან ლექსიკურ ერთეულებს რომ ვაწერდი, შევნიშნე, რომ ზოგჯერ ერთ წინადადებაში ერთსადაიმევე ასოზე რამდენიმე სიტყვა ლაგლებოდა მიყოლებით. მაგალითად, ამგვარად:

„... მოწყალეებისა მითისათვის მიიკებს ცხადად“ (მანი); „ესე შეიკრძალე და შეისწავე და უკარათა შეიჭურე და ღმერთი შემეიდობისა“ იყვენ უოველთა თანა შინა საქმეთა შენთა“ (მინი); „... წარმეველისა წილ აღვირზევეს წარუვალ“ (წარი); „... გუესმის ვალობა ტუბილი, რომელი გამოვალს პირთაგან ანგელოზთასა“ (განი)...

რამდენადაც მოკლე რედაქცია გამოცრებისა და ვადამუშავეების შედეგად მიღებული ნაწარმოებია, საფიქრებელი იყო, რომ ზემოაღნიშნული თვისებები მხოლოდ მისი პრიორიტეტი იქნებოდა და ვრცელი რედაქციის საკმაოდ მღორე თხრობას მსგავსი არაფერი ეცოდინებოდა. მაგრამ სინამდვილეში სულ სხვა რამ გაირკვა.

ამჭერად ეს ეკმართო, აღენიშნოთ მხოლოდ, რომ ქართული რედაქციების ხსენებული თვალსაზრისით შესწავლა, გარდა სხვა ასპექტებისა, ძეგლის წარმომავლობის საკითხსაც გარყვეულ შექს მოჰყენს აღბათ.

სახელოვანი მუხნიერი

(დაბადების 70 წლისთავის ბავშვს)

1918 წ., როდესაც დიდი ქართველი მეცნიერისა და მოღვაწის ივანე ჭავჭავაძის თაოსნობით თბილისის უნივერსიტეტი დაარსდა, სიბრძნისკვებულების ფაкультეტის ენათმეცნიერების დარგზე სულ 4 მსმენელი ჩაირიცხა. ამათგან 1922 წ. უნივერსიტეტი დაამთავრა ორმა, შემდგომში, სახელმწიფოებრივ ენათმეცნიერებმა — არნ. ჩიქობავამ და ვ. თოფჩიანი. ეს იყო უნივერსიტეტის პირველი გამოშვება.

უნივერსიტეტში არნ. ჩიქობავა გაატყობით დაეწაფა არა მხოლოდ საენათმეცნიერო დონციპლინებს — ქართულს, სვანურს, მეგრულ-ქანურს, ზოგად ენათმეცნიერებას, რომლებშიაც მისი მასწავლებლები იყვნენ პროფესორები: ი. ყიფშიძე, ა. შანიძე, ვ. აბულელიანი, არამელ ნისტრეპატურაძე და სერგიოზულაძე მუშაობდა მომწიფავე და რეგებშიაც. საქართველოს ისტორიის უსმენდა პროფ. ივ. ჭავჭავაძის, ქართული მწერლობის ისტორიას პროფ. ქ. კეკელიძის. განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენდა ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიისადმი. ამ საგნებს კითხულობდნენ პროფ. შ. ნუცუბიძე და პროფ. დ. უზნაძე.

უნივერსიტეტის დამთავრებისთანავე არნ. ჩიქობავა, ა. შანიძის წარდგენით, დატოვებულ იქნა პროფესორად მოსამზადებლად. პირველ წლებში უნივერსიტეტში ერთ, კერძოდ, დოქტორის სამეცნიერო ხარისხს იცავდნენ. არნ. ჩიქობავამ, პირველმა უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულმა, დაიწყო სადოქტორო დისერტაცია 1929 წ. იგი საჯარო პაექრობაზე წარდგა ნაშრომით „მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში. I. ქვეყნებარე-დამატების საკითხი ძველ ქართულში“. რომელიც 1928 წ. გამოქვეყნდა. ეს ნაშრომი ბრწყინვალე დადასტურება იყო იმისა, რომ თბილისის ახლად დაარსებულ უნივერსიტეტს შესწავლა

ძალა აღეზარდა მაღალკვალიფიციური სპეციალისტები, რომლებიც თავიანთ წვლილს შეიტანდნენ მეცნიერებას განვითარებაში.

„მარტივი წინადადების პრობლემა“ არსებითად ორი ნაწილისაგან შედგება. პირველ ნაწილში მოცემულია ავტორის ზოგადი კონცეფცია არა მხოლოდ სინტაქსის, არამედ საერთოდ ენის აღწერის პრინციპულ საკითხებზე. არნ. ჩიქობავა მეთოდოლოგიურ იმანენტობის იტყვს. იგი მოითხოვს, რომ ენობრივი მოვლენები დახასიათდეს ენობრივი ნიშნებით და ენის ანალიზის დროს არ იქნეს გამოყენებული არა-ენობრივი, ლოგიკური ან ფსიქოლოგიური თვალსაზრისი, როგორც ეს ტრანსცენდენტობის გეგმებს. ტრანსცენდენტობის მოყვარულ ენათმეცნიერებაში ლოგიკიზმისა და ფსიქოლოგიზმისაგან, რაც ემუქრება ენათმეცნიერების დამოუკიდებლობას, ქმნის მისი, როგორც თავისთავადი მეცნიერების, გაუქმების საფრთხეს. ნაშრომში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ენის სტრუქტურისა და ფუნქციების შესახებ მსჯელობას. ავტორი საქაროდ მიიჩნევს ორივეს შესწავლას. ამასთან, იგი თვლის, რომ აღწერითი ენათმეცნიერების უპირველესი ამოცანაა სტრუქტურის საკითხის გადაწყვეტა, ვინაიდან ენები ერთმანეთისაგან, პირველ რიგში და ძირითადად, სწორედ სტრუქტურით განსხვავდებიან. ნაშრომში დასმულია აღწერითი და ისტორიული ენათმეცნიერების ფრაიფრობის საკითხიც. აღწერას უნდა მოჰყვეს ახსნა. ახსნა კი ენობრივი მოვლენის ისტორიის გათვალისწინებას მოითხოვს. ისტორიული კვლევის საიმედო საშუალებად ისტორიულ-მედარებითი მეთოდი აღიარებული.

ყველა ჩამოთვლილი საკითხი თანამედროვე ენათმეცნიერების უაღრესად აქტუალური პრობლემაა. არნ. ჩიქობავამ ეს პრობლემები დასვა და თავისებურად გადაწყვიტა უფრო აღ-

რე, ვიდრე დასავლეთის ენათმეცნიერების ბევრმა დღეს სახელგანთქტელმა სკოლამ. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა სტრუქტურალიზმთან მიმართების საკითხი. სწორედ სტრუქტურალიზმმა მოაქცია თავისი ყურადღების ცენტრში ენის სტრუქტურის შესწავლა. მაგრამ ამ მიმდინარეობის სხვადასხვა სკოლამ, ენის სტრუქტურისა და მასთან დაკავშირებულ პრობლემათა კვლევისას, რაღაც სადავო ან სტრუქტურული მიუღებელი დებულება წამოაყენა. ასე, მაგ., ენის სტრუქტურის წინ წამოწვევამ კომპენსაციის სტრუქტურალისტურ წრეში, კერძოდ, ლ. იელმსლევის გლოსემატიკაში, გამოიწვია ბგერათა და მნიშვნელობათა შესწავლაზე ხელის ატება, ამერიკელი სტრუქტურალიზმი, რომელიც დესკრიფციული ლინგვისტიკის სახელწოდებით ცნობილი, შემოიფარგლა ენათა აღწერით, ამასთან ბიქვიორიზმის გავლენით ბოლო წლებამდე იგი უარს ამბობდა მნიშვნელობის შესწავლაზე. პრადის სტრუქტურალიზმმა თავის ერთ-ერთ ამოსავალ პრინციპად აქცია ტრელოლოგიური პრინციპი. მართალია, სტრუქტურალიზმში გაილაშქრა ენათმეცნიერებაში ფსიქოლოგიზმის წინააღმდეგ, მაგრამ საბოლოოდ მან მაინც ვერ მოაღწია დამოუკიდებლობას, ვინაიდან სხვა დისციპლინის — მათემატიკური ლოგიკის ტრევაბაში მოექცა.

არნ. ჩიქობავას „მარტივი წინადადების პრობლემა“ და ენათმეცნიერების მეთოდოლოგიისადმი მიძღვნილი სხვა, უფრო აღრინდელი შრომები თავისთავადაა იმ შეცდომებისა და ცალმხრივობისაგან, რამაც ზემოდასახელებულ მიმდინარეობებში იჩინა თავი, არც ის უნდა გამოვკარგეს მხედველობიდან, რომ ეს შრომები გამოქვეყნდა უფრო ადრე, ვიდრე ჩამოყალიბებულა კომპენსაციისა და ამერიკის სტრუქტურალიზმი.

ლიტსემანინაზე ფაქტია, რომ არნ. ჩიქობავას ყოველი ნაბიჯი მეცნიერებაში მთლიანად დაკავშირებულია თბილისის უნივერსიტეტთან, ხოლო მოგვიანებით, აგრეთვე, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიისთან, რომლის პირველ შემადგენლობაშიაც ის დაამტკიცეს 1941 წ. იგი ცოდნის გაღრმავების თუ ვალიდიაციის ამალგების მიზნით არც მიუვლინებიათ არც სამკოთა კავშირის, არც ევროპის დიდი ტრადიციების მქონე რომელიმე უნივერსიტეტში ცნობილ სპეციალისტებთან. მიუხედავად ამისა, საქართველოში ახლადგზავდებულ სამეცნიერო დაწესებულებებში თავისი დიდი ტრადიციის, ფართო ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური განათლების, დაუტოვებელი ინტელისა და უსაზღვრო შრომისმოყვარეობის წყალობით, მან შეძლო ასულიყო თანამედროვე მეცნიერების უმაღლეს საფეხებზე.

უკვე აღრინდელ შრომებში დაისახა არნ. ჩიქობავას მეცნიერული ძიების ორი ძირითადი

ღი გზა: ერთი მხრივ, კონკრეტულ ენათა შესწავლა, ხოლო მეორე მხრივ, ზოგადმეცნიერული პრობლემების დამუშავება.

მისი კვლევა ქართული ენით დაიწყო და დღემდე ქართული ენა რჩება მეცნიერის ყურადღების ცენტრში. ძნელია დავასახელოთ ქართული ენის გრამატიკული წყობისა და ლექსიკის რომელიმე მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელიც არნ. ჩიქობავას საფუძვლიანად არ შეესწავლას. იგი წარმატებით იკვლევს ახალ ქართულ სალიტერატურო ენას, ძველ ქართულს, ქართული ენის დიალექტებს. რაღაც გამოკვლევა უძღვნა დიდი შოთას უკედეგ „ვეფხისტყაოსანს“, თანამედროვე ქართული ენის სანამუშო ადწერა არის მოცემული მის ნარკვევებში, რომელთაგან ერთი ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის 1-ტომში გამოქვეყნდა 1950 წ. მეორე კი რუსულად („სსრკ ხალხთა ენების“ IV ტომში 1967 წ.), მის შრავლ ნაშრომში გამოქვეყნულია ქართული ენის ისტორიის ძირითადი საკითხები.

ქართულთან ერთად მეცნიერი იკვლევს ქართლის მონათესავე ენებს — მეგრულ-ჭანურს ანუ ზანურს და სვანურს, რომლებიც, ქართულთან ერთად, ქართველურ ენათა ჯგუფს შეადგენენ. მონოგრაფიაში „ჭანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ“ (1926 წ.) არნ. ჩიქობავამ დაასაბუთა, რომ მეგრული და ჭანური ერთი ენის ორი დიალექტია და არა ორი დამოუკიდებელი ენა. ქართველურ ენათა პირველ შედარებით ლექსიკონს წარმოადგენს „ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“ (1938), რომელშიაც სვანური ენის მასალაცაა მოხმობილი. ქართველურ ენათა სტრუქტურის ისტორიული შესწავლის თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მონოგრაფიას „სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში“ (1942 წ.) ამ ნაშრომში ავტორმა ქართველურ ენათა ფუძის თადაბიორველი აღნაგობა აღადგინა.

რაგ შრომაში არნ. ჩიქობავამ შეაქამა ქართველურ ენათა ისტორიულ-შედარებითი კვლევის შედეგები და მოახდინა ამ ენების სტრუქტურული-ტიპოლოგიური და ისტორიულ-გენეზისური მიმდინარეობის რეკონსტრუქცია.

არნ. ჩიქობავა არ შეჩერებულა ქართულისა და სხვა ქართველურ ენათა კვლევაზე. თვით ამ ენების ღრმა მეცნიერული ანალიზი მოითხოვდა მათი ფარგლებიდან გასვლას, მათ შესწავლას მონათესავე ენათა უფრო ფართო კონტექსტში. საკითხი იმის შესახებ, თუ რომელ ენებს ენათესავენ ქართული და ქართველური ენები, კარგა ხნის განმავლობაში სადავო იყო მეცნიერებაში. ფრ. ბოპი ამ ენებს ინდო-ევროპულ ენებს უკავშირებდა, მაქს მიულერი — ურალურ-ალთურ ენებს, ნ. მარო (აღრინდელ

პერიოდში) სემბლერ ენებს. ყველა ეს შეხედულება უსაფუძვლო აღმოჩნდა.

ამთვევრები ფრ. მიულერის მიერ ის მოსახრებად იყო გამოთქმული, რომ ქართველური და მთის კავკასიური ენები, კერძოდ, აფხაზურ-დიღურული, ჩაჩურ-ინგუშური (ნახური) და დიდესტინის ენები, ქმნიან საერთო წარმოშობის მქონე მონათესავე ენათა ერთ ოჯახს (ამ ოჯახს შემდეგში იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახი ეწოდა). ამასთან ისინი წარმოადგენენ ნაშთებს ოდესღაც უფრო ფართოდ გავრცელებულ ენათა წრისა, რომელსაც ეყუთვნოდა წინა აზიისა და ხმელთაშუაზღვის უძველესი კულტურის ხალხთა აწ მკვდარი ენები (პროტოხეთური, ურარტული, ზურტიული) აგრეთვე ცოცხალ ენათავე ბასკური.

ეს იყო მეცნიერული პიპოთეზა, რომელსაც დანახულება ესაპირებოდა. ვის უნდა ეტყუნა მის დასახულებებზე, თუ არა ქართველ მეცნიერებს? იე. ჯავახიშვილი, რომელსაც მშვენიერად ესმოდა ამ პრობლემის კულტურულ-ისტორიული მნიშვნელობა და თვითონვე იკვლევდა მას, ერთობით შრომაში წერდა: „ცნობილია, რომ მსოფლიო მეცნიერება უღრესად დინტერესებულია ქართველური და კავკასიური ენების ბუნებითა და მათი სხვა ენებთან, მათ შორის ხალდურ, ხეთურ და სემერულიან ნათესაობის საკითხებით... ამაზე უკვე მრავალი გამოკვლევა გამოქვეყნებული უმოაგრესად უცხოეთში... სრულიად ბუნებრივია, რომ ზემოაღნიშნული საკითხებით... ქართველი მეცნიერებიც იყენენ დინტერესებულნი... მეტის თქმაც შეიძლება, ამ პრობლემების მეცნიერულ შესწავლა ჩვენს უმარტულეს მოვალეობასა და კი შეადგენს, რადგან ეს ენათმეცნიერული საკითხები უშუალოდ ჩვენვე გვეხება... რამდენადაც ყოველი ქვეყანა ვალდებულია მსოფლიო მეცნიერების სავანებში თავისი წვლილი შეიტანოს, ამდენად ქართული მეცნიერებაც... (მოვალეა) ამ პრობლემების შესწავლის უდიდესი ყურადღება მიაქციოს, მით უმეტეს, რომ ეს ამასთანავე ჩვენი ხალხის წარსული კულტურის ახალ-ახალ ცოდნას შევქმენს და ძველს ვავადრთავებინებს“.

არნ. ჩიქობავამ თავს იღო ამ ენათმეცნიერულ პრობლემათა კვლევა და ასეთი კვლევებით მისი ფართო მასშტაბით ორგანიზაცია ჩვენს რესპუბლიკაში. საჭირო იყო ამ ენათა საფუძვლიანი შესწავლა, რომლებიც ქართველურ ენათა მონათესავედ ივარაუდებოდნენ მთის კავკასიურ ენათა რაოდენობა სამ ათეულს აღემატება. პირველ ამოცანას წარმოადგენდა ამ ენათა სპეციალისტების მომზადება. არნ. ჩიქობავას თაოსნობითა და ზემოაღნიშნულით 1933 წ. დაარსდა კავკასიურ ენათა კათედრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ხოლო 1936 წ. — მთის კავკასიურ ენათა განყოფი-

ლება ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტში (რომელსაც შემდეგ საქ. სსრ მეცნ. აკად. ენათმეცნიერების ინსტიტუტი გამოიყო). 1933—1934 სასწავლო წელს უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტთან ჩამოყალიბდა კავკასიურ ენათა განყოფილება, რომელიც იბერიულ-კავკასიურ ენათა სპეციალისტებს ზრდის.

ამჟამად არნ. ჩიქობავას ხელმძღვანელობით შემქმნილი კავკასიოლოგიის თბილისის სკოლა როგორც სამკოთა კავშირში, ისე უცხოეთში აღიარებულია იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის მოწინავე ცენტრად. ამ ინტენსიურად და გვერდობითრად შესწავლება ყველა იბერიულ-კავკასიური ენა, მათი დიალექტებითურთ, თუნი არნ. ჩიქობავა ხუნძურის დაეუფლა და არა ერთი გამოკვლევა უძღვნა დაღესტნის ამ ენას.

თავის ფუძემდებელი შრომებით არნ. ჩიქობავამ მეცნიერების თანამედროვე დონეზე აყვანა იბერიულ-კავკასიურ ენათა კვლევა და გზა გაუკაფა მის მიერ აღზრდილ სპეციალისტებს წარმატებით ემუშავათ ამ სფეროში. არნ. ჩიქობავა იკვლევს იბერიულ-კავკასიურ ენათა სტრუქტურის, ისტორიისა და და გენეზისური ურთიერთობის საკითხებს. წლების განმავლობაში მისი ყურადღების ცენტრშია ერგატული კონსტრუქცია, რომელიც იბერიულ-კავკასიურ ენათა დამახასიათებელ, მეტად თავისებურ სინტაქსურ კონსტრუქციას წარმოადგენს და შინაგანად უკავშირდება მათი მორფოლოგიური სტრუქტურის სპეციფიკას. ამ პრობლემაზე მეცნიერება რიგი გამოკვლევა და ორი მონოგრაფია უძღვნა. არანაკლებ ინტერესს იწვევს გრამატიკული კლასები, რომლებიც გამსჭვალავს მეტწილ იბერიულ-კავკასიურ ენათა მთელ მორფოლოგიას. ზოგ ენაში, მათ შორის ქართულურ ენებშიც, კლასის კატეგორია ამჟამად არ მოგვემოიხება, მაგრამ დადგინდა, რომ წარსულში ამ ენებსაც ჰქონიათ იგი. ერგატული კონსტრუქციისა და გრამატიკული კლასების ისტორიის გათვალისწინებამ შესაძლებლობა მისცა მკვლევარს გაეშუქებინა იბერიულ-კავკასიურ ენათა ზმნის უღვლილებისა და სახელის ბრუნების საკვანძო საკითხები.

იბერიულ-კავკასიურ ენათა სერიოზულმა, ღრმა მეცნიერულმა შესწავლამ სურს უფრო და უფრო ნათლად წარმოაჩინა ქართველურ და მთის კავკასიურ ენათა ნათესაობა. ამჟამად ვახდა, რომ ამ ენებს შორის ამჟამად არსებული განსხვავებები მუორეულია, რაც უფრო შორს შევდივართ ისტორიის სიღრმეში, მით მეტი საერთო ვლინდება მათ შორის, როგორც სტრუქტურისა და ბერით შემადგენლობაში ისე, რაც მთავარია, ფორმანტებსა და ფუძემუშა.

იბერიულ-კავკასიურ ენათა ისტორიულ-მე-

დარებით კვლევა აზნადებს ნიადაგს ამ ენათ-
და წინა აზის ძველი ცივილიზაციის მკვლარ
ენათა გენეზისური ურთიერთობის ვადასაწყვე-
ტად.

არნ. ჩიქობავას მეცნიერული ძიების მეორე
ძირითად მიმართულებას ქმნის ზოგადი ენათ-
მეცნიერების პრობლემატიკა. მან ჯერ კიდევ
თავის აღზრდილ შრომებში (1924-1928 წწ.)
დასვა და თავისებურად ვადაწვევითა ენათმეც-
ნიერების მეთოდოლოგიის ძირითად საკითხე-
ბში. შემდგომში მკვლევარმა კიდევ უფრო ფარ-
თოდ გაშალა ენის თეორიის საკითხთა კვლევა.
მის მრავალრიცხოვან შრომებში ვაშუქებულია
ენათმეცნიერების ისეთი კარდინალური საკი-
თხები, როგორცაა ენის რაობა, ენობრივი
ნიშნის ბუნება, ენის მიმართება საზოგადოებას-
თან, აზროვნებასთან, კულტურასთან, კონერ-
კენციისა და დივერგენციის პროცესებში ენათა
განვითარებაში და მათი განსაზღვრეულ საზო-
გადოებრივი პირობები, აღწერითი (სინქრონი-
ული) და ისტორიული (დიაქრონიული) ენათ-
მეცნიერების ამოცანები და მეთოდები, ენათა
ძირითადი კლასიფიკაციები, ენათმეცნიერების
მიმართება მომხრევე მეცნიერებებთან: ლო-
გიკასთან, ენის ფილოსოფიასთან, ენის ფსიქო-
ლოგიასთან.

არნ. ჩიქობავამ შექმნა მთლიანი, ბო-
ლომდე გააზრებული, შინაგან წინააღმდეგობა-
თვან თავისუფალი ზოგადლინგვისტური კონ-
ცეფციის ეს კონცეფცია ემყარება იბერიულ-
კავკასიურ ენათა მონაცემებს. ახალი, თავისე-
ბური მასალა ახალ პრობლემებს სუამს ან შე-
საძლებლობას იძლევა ახლებურად გააზრინ-
დეს ძველი საკითხები, მკვლევარი სათანადო ან-
გარიშს უწყევს ენათმეცნიერების ისტორიას,
იკავს ენათმეცნიერების იმ მონაბოგრებს, რომ-
ლებიც კვლევა-ძიების პრაქტიკამ გააშროლა.

სანიშნუა არნ. ჩიქობავას დამოკიდებულე-
ბა სხვა ენათმეცნიერო მიმდინარეობებთან,
თავის გამოკვლევაში მეცნიერი იძლევა
ენათმეცნიერების ამა თუ იმ თეორიის ღრმა
კრიტიკულ ანალიზს იმის დასაბუთებით, თუ
რა არის მასში მისაღები, ფასეული და რა
მიუღებელი ან სადავო. მას არ სჩვეია ცალმ-
ხრიობა, უკიდურესობა, ყველაფერს, რაც ხელს
უწყობს ენათა შესწავლის წინსვლას, არნ. ჩი-
ქობავა სიამოვნებით ხვდება, მაგრამ არც იმაზე
ხუჭვს თვალს, რაც ენათმეცნიერების ინტე-
რესებში გაუმართლებელია. როდესაც თანა-
მდროვე ენათმეცნიერების ერთ-ერთი მიმდი-
ნარეობა, სტრუქტურალიზმი მოხდა იქცა და
განუხველად იქნა მიღებული ბევრი ენათმეც-
ნიერის მიერ, ზოლო სხვების მიერ ხელაღიერი
ყო უარყოფილი, არნ. ჩიქობავა მისთვის ჩვე-
ული სიღრმითა და საბუთთანაობით განიხილავ-
და ამ მიმდინარეობის ამოსავალ თეორიულ
პრინციპებსა და კვლევა-ძიების შედეგებს, გა-

მოყოფდა მასში როგორც დადებით, ისე უარ-
ყოფით მხარეებს. ემყარებოდა რა საერთო
კონცეფციის პრინციპებს, იგი არასაკმაოინად
მიიჩნევდა ენის აღწერითს ანალიზს, მოითხოვ-
და მის ისტორიულ შესწავლასაც. ადრეობრივად
თვლიდა ენის სტრუქტურასთან ერთად მნიშე-
ნელობისა და ბგერითი მხარის კვლევასაც, ავ-
რეთვე ენის ისტორიის დაკავშირებას ამ ვნაზე
მოლოპარავე საზოგადოების ისტორიასთან. ბევ-
რი იმ დებულებათაგანი, რომლებსაც არნ. ჩი-
ქობავა წლების განმავლობაში იცავდა, აჭამად
უარყოფდა აღიარებული ენათმეცნიერებაში.

არნ. ჩიქობავა მოწონებით შეხვდა ახალი
დარგის ჩამოყალიბებას, რომელიც მათემატიკე-
რ ენათმეცნიერების სახელითაა ცნობილი და
ენათა შესწავლას მათემატიკისა და მათემა-
ტიკური ლოგიკის მეთოდებს იყენებს, ამასთანა-
ვადვე მკვლევარი მიუთითებდა, რომ მათემატი-
კური ენათმეცნიერება არ უნდა დაუბირისხი-
დეს ისტორიულ-შედარების ენათმეცნიერებას.
ეს იყო ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც მათემატი-
კური ენათმეცნიერების რაობის საკითხი ცხარე
დისკუსიის საგანს წარმოადგენდა და ადგილი
ქონდა უკიდურესობებს მის როგორც დად-
ებითად, ისე უარყოფითად შეფასებაში.

მკვლევარი დიდ დროს და ენერჯიას უთმობს
ახალგაზრდობის აღზრდის საქმეს. იგი მეცნიე-
რისა და მოქალაქის საუკეთესო თვისებებს
უნერგავს სტუდენტებსა და ასპირანტებს. მან
უყოფთვის იცის, რა უჭირს და რა უღიხს
ახალგაზრდას, როდის და რაში სჭირდება მას
დახმარება, ხელის შეწყობა. ამასთანვე შეა-
რია და მომთხოვნი: საფუძვლან ცოდნას-
თან ერთად სავალდებულოდ, თვლის კრიტი-
კული განწყობის უნარს, დამოუკიდებელ აზრო-
ვნებას. დღეს მისი ხელმძღვანელობით აღზრდი-
ლი სხვადასხვა თაობის წარმომადგენლები
წარმატებით მუშაობენ უმაღლეს სასწავლებ-
ლებსა და სამეცნიერო დაწესებულებებში არა
მხოლოდ ზეწვის რესპუბლიკაში, არამედ მის
გარეეთაც: დაღესტანში, ჩინეთ-ინგუშეთში,
აღიღეში, ყაბარდო-ბალყარეთში, მოსკოვსა და
ლენინგრადში. მასთან საკონსულტაციოლ არა-
ერთი უცხოელი ენათმეცნიერი ჩამოიღს.

არნ. ჩიქობავა უნივერსიტეტში კითხულობდა
და აჭამადაც კითხულობს ისეთ საგნებს, რო-
გორცაა „ენათმეცნიერების ისტორია და მე-
თოდოლოგია“, „ენათმეცნიერების შესავალი“,
„ზოგადი ენათმეცნიერება“, „ქართული ენა“,
„ზნური ენა“, „ხუნური ენა“, „იბერიულ-კავ-
კასიურ ენათა შესწავლის შესავალი“. ყველა
ეს კურსი თვითონ მის მიერ არის ჩამოყა-
ლებული იმ კვლევა-ძიების შედეგად, რაც მის
იბერიულ-კავკასიურ ენებში და ზოგად ენათ-
მეცნიერებაში უწარმოებია წლების განმავლო-
ბაში. არნ. ჩიქობავამ შექმნა ორიგინალური,
სრულფასოვანი სახელმძღვანელოები უნივერ-

სიტატის სტუდენტებისათვის: „ხუნძური ენა“ (ილ. ცერცვაძის თანაავტორობით, 1962 წ.), „იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია“ (1965), „ზოგადი ენათმეცნიერება 1. პრაქტიკული ნაწილი“ (1935), „ზოგადი ენათმეცნიერება. II ძირითადი პრობლემები (1945) შენაშენიერების შესავალი“ (1952), 30 წელზე მეტია, რაც არნ. ჩიქობავას ზოგადი ენათმეცნიერების სახელმძღვანელოებზე იზრდება ქართული ენათმეცნიერება თაობები. რუსულად გამოქვეყნდა „ენათმეცნიერების შესავალი, I- (I გამოცემა. — 1952 წ., II გამოცემა. — 1953 წ.) და „ენის როგორც ენათმეცნიერების საგნის პრობლემა“ (1959), რომლებიც სსრკ. უმაღლესი განათლების სამინისტროს მიერ მიღებულია დამხმარე სახელმძღვანელოებად საბჭოთა კავშირის უმაღლეს სასწავლებელთათვის. „ენათმეცნიერების შესავალი“ თარგმნილია ჩეხურ, ბულგარულ, ჩინურ, პოლონურ ენებზე.

არნ. ჩიქობავა დიდ უვრადლებს უთმობს ენობრივი მშენებლობის საკითხებს, იგი იღწვის ქართული მეტყველების კულტურის ამაღლებისათვის, მონაწილეობს სასკოლო პროგრამებისა და სახელმძღვანელოების შედგენასა და რედაქტირებაში, აქვეყნებს წერილებს სკოლის მასწავლებელთა დასახმარებლად.

დიდი ამაგი დასდო მკვლევარმა ქართული ენის ნორმათა მოწესრიგებისა და უნიფიკაციის საქმეს. მისი მონაწილეობით მომზადდა რამდენიმე ტერმინოლოგიური ლექსიკონი, როგორც ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი კომისიის წევრმა, მან გამოიმუშავა ქართული ენის ნორმათა დადგენის მეცნიერული პრინციპები.

გვირდს ვერ ავეულით ისეთ დიდ ეროვნულ საქმეს, როგორცაა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის გამოცემა. არნ. ჩიქობავა ამ ლექსიკონის მთავარი რედაქტორი, ავტორები, I და IV ტომების რედაქტორია. აი, რას წერს იგი უკანასკნელი ტომის წინასიტყვაობაში: „ლექსიკონი“ ხალხის პირველ სიტყვად თქმულა... ისევე, როგორც „დედამწამ“ ბავშვის პირველ წიგნს წარმოადგენს. ჩვენ მოგვეპოვება მდიდარი მრავალსაუკუნოვანი მწერლობა, გვაქვს ეროვნული უნივერსიტეტი და მეცნიერებათა აკადემია, უხერხული იქნებოდა ვრცელი განმარტებითი ლექსიკონი ანა გვექონოდა“. და, მართლაც, დღეს გვაქვს ქართული ენის მდიდარი ლექსიკონის ამსახველი რვატომიანი განმარტებითი ლექსიკონი და თუ ეს ლექსიკონი გვაქვს, ეს, პირველ ყოვლისა, არნ. ჩიქობავას დაუმრეტელი ენარჯისი, თავდაზნოვანი შრომისა და დიდი ორგანიზატორული უნარის შედეგია. არნ. ჩიქობავამ დაამუშავა ლექსიკონის შედგენის ძირითადი პრინციპები, მისი ხელმძღვანელობით აღიზარდა ქართულ ლექსიკონ-

ლოგთა კვალიფიციური კადრები. ოცი წლის დამატებული მუშაობა დასჭირდა მარტინოვიჩის განმარტებითი ლექსიკონის შედგენას. მარტინოვიჩი ენათა ანალოგიური ლექსიკონების ისტორიას გადაეხედავთ, ეს არტულიადაც არ არის ბევრი დრო. ლექსიკონმა, როგორც ხალხის კულტურის ღონის ამსახველმა დოკუმენტმა, სპეციალისტთა, მაღალი შეფასება დაიმსახურა ჩვენშიაც, უცხოეთშიაც. მშენიერად თქვა ცნობილმა ნორვეგიელმა ენათმეცნიერმა, ქართველ ლოლოგმა პანს ფოგტმა: „ეს ლექსიკონი დაიკურს ღირსეულ ადგილს ჩვენს დროის ერთ-ერთიან ლექსიკონებს შორის, ეს არის ძველი აღმართული ენისა და მისი ძველი ათასხუთასწლოვანი ლიტერატურის სადიდებლად და სამაყობა მათთვის, ვინც ჩაიფიქრა ეს სასიქაფულო საქმე და ვინც განაზოციელა იგი“.

არნ. ჩიქობავა ავტორია 230-ზე მეტი შრომისა, რომელთაგან ცალკე წიგნად გამოქვეყნდა 14. იბერიულ-კავკასიურ ენათა და ზოგადი ენათმეცნიერების გამოჩენილი სპეციალისტის სახელი ცნობილია მსოფლიოს საქენათმეცნიერო ცენტრებში. მისი ბევრი შრომა გამოქვეყნებულია რუსულ და რიგ ევროპულ ენებზე, იგი დაჭილდობებულია ლენინის ობი ორდენით, შრომის წითელი დროშისა და საბატიო ნიშნის ორდენებით, მედლებით, სივრცებით. არჩეული იყო საქართველოს სსრ უმაღლესი საქმის III, IV, V და VI მოწვევათა დეპუტატად. იგი არის ლომონოსოვის პრემიის ლურჯაბი, ჰემოლიტის სახელობის ბერლინის უნივერსიტეტის სამატიო დოქტორი, სამატიო წევრი დიდი ბრიტანეთის ფილოლოგთა საზოგადოებაში, რომელიც აღნიშნავდა, რომ საზოგადოება „აღიარებს საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის წევრის ა. ს. ჩიქობავას დიდ დამსახურებას კავკასიის ხალხთა ენების შესწავლის დარგში და მეცნიერის იმ დიდ დეაქსს, რომელიც დასდო ქართული ენის რეატიომიანი აკადემიური ლექსიკონის გამოცემას როგორც მთავარმა რედაქტორმა“.

სახელოვანი მეცნიერი ამჟამადც ჩვეული ენერჯით მუშაობს ქართული და სხვა ქართველურ ენების, მისი კავასიურ ენათა, ზოგადი ენათმეცნიერების კავანძო საკითხებზე. ეწევა ინტენსიურ პედაგოგიკა-აღმზრდობობის, აგრეთვე მრავალმხრივ საზოგადოებრივ მუშაობას. მხელია დავასახველით რაიმე მნიშვნელოვანი წამოწევა ენათმეცნიერებისა და მოიქნევა დარგების სფეროში, რომლის სულისამდგმელი, ორგანიზატორი და განმარტოკელებელი ის არ იყოს.

უესურვოთ ქართველი ენის სამაყობო შვილს პართ. არნ. ჩიქობავას დღეგრძელობა, რათა იგი კვლავაც წარმატებით ემსახუროს ქართულ მეცნიერებას, ქართულ კულტურას.

აღმსარებელი გეგმები

„როგორ ვუხელოთ ქართულ ენას?“

ამ სათურით დაიბეჭდა ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის ა. თაყაიშვილის სტატია („ციცქარი“, 1966 წ. № 4), რომელიც ავტორმა „ლიტერატურული საქართველოს“ 1965 წ. 27 ავგისტოს ნომერში მოთავსებული ჩვენი წერილის („ჩვენი უწყინდესი მოვალეობა“) პასუხად გამოაქვეყნა. ა. თაყაიშვილის წერილი საჭედა მუცნიერული მსჯელობისათვის შეუფერებელი, ირონიული გამოთქმებით და ობიექტურობას მოკლებულია.

რაკი ჩვენს წერილში **რამოცამდე** საკითხია განხილული, ამას გარდა, **ახამდე** სხვადასხვა ტიპის მშავალითა მოუყვანილა (თითო მშავალით თავისთავად თითო საკითხია) და ამითგან ა. თაყაიშვილი კი შოლოდ ათობდე საკითხზე გვეკამათება; რაკი დანარჩენ საკითხებზე მეცნიერი დუმს და ეს დუმილი კი იმას მოწმობს, რომ შრავალ საკითხზე არაფერი ეთქმის, თორემ, ცხადია, არ დავგინდობდე; რაკი მკითხველს კარგად მოეხსენება, რომ კრიტიკა კარგისა და ავის გარჩევას ჰქვია და, ა. თაყაიშვილის სტატია ობიექტური და სამართლიანი რომ იყოს, ავტორი ჩვენს წერილში „ავთან“ ერთად კარგად დანახავდა; რაკი საყოველთაოდ ცნობილია, რომ გამწინაშეობა და ლანძღვა-გინებაზე გადასვლა მეცნიერებისათვის შეუფერებელი საქციელია, რაკი ყველაფერი ეს ასეა, კაცმა რომ თქვას, შეიძლება აღარც კი უფიქროსო საკითხი ა. თაყაიშვილისათვის პასუხის ვაცემა, მაგრამ არც ჩვენ გვინდა დაიბნეს „ენის

საკითხებით დაინტერესებული ზოგიერთი მკითხველი“.

დღდაენა რომ გვიყვარს, ა. თაყაიშვილი ამასაც იმეც საქციელად გვიფიქროს (ირთნილად წერს: „ზეგაშვილს შეუძლია არხეინად იყოს, საყვარელ დღდა ენის უმისოდაც არაფერი მოუვა“) და, სხვა რომ არაფერი ვთქვათ, ესეც კმარა მისი ტენდენციურობის დასამტკიცებლად. გავიწონა, ყმა მმას ენხუბუნოდეს, დღდაიგვი მარტო მე უნდა მიყვარდესო!

ა. თაყაიშვილს უჩუბენია ქართულის დამახინჯებაზე ხმა არავინ ამოიღოს. განა არა სჯობს საზოგადოებას მისი ყველაფერი სჯეროდეს, რაკი მეცნიერებათა კანდიდატი? აკი ამიტომაც აცხადებს მონობოლიას და ამბობს, ქართული ენის საკითხებზე წერის უფლება მხოლოდ კომპეტენტურ პირებსა და რჩავაობებს აქვთო (რითაც თვითონვე ამათილებს თავის სიტყვებს: „ენის ნორმებზე რომ იმსჯელო, სავალდებულო არაა ენათმეცნიერი იყო“).

ა. თაყაიშვილი სამეცნიერო ხარისხის უქონელ პირებს დიდტანტებად ნათლავს. იგი, იმის მაგიერ, რომ ამბობდეს, ერთმანეთს მხარში უნდა ამოვუდგეთო, ფიქრობს: „უჩემოდ ვინ იმეურეთათ“.

ჩვენ, ჩვენწილად, ძალიან და უნარის შესაფერისად, ვცდილობთ პირნათლად მოვიხადოთ ყველა მოქალაქის სამართო მოვალეობა — დღდაენის სიმწინდისათვის ვიბრძობოთ. მეცნიერ მძლონათ ასეთ დიდ საქმეს რომ შეგვიძლია, შეიძლება ვცდებოდეთ რამეში და კეთილი, რჩევისათვის, სამართლიანი და წესიერი შენიშვნებისათვის მადლობის მეტს ჩას ვიტყოდით! ა. თაყაიშვილმა კი წესიერ კამათს ავდებელი და დამცინავი ტონი ამჯობინა. საკითხავია: რატომ? ჩას ვეუმართლებოდა?

ა. თაყაიშვილის წერილის წაკითხვის შემდეგ

* იბეჭდება ჯადემიკოს გიორგი ახლედია-ნის, პროფ. დიმიტრი ბენაშვილის, პროფ. გიორგი შალამბერიძის, მწერლების აღქმანდრე ქუთათელისა და სანდრო მანშიაშვილის რეკომენდაციით. რედ.

ზოგერთი გულბერკელო მეთხველი იფიქრებს, რომ ასაღლვებული არაფერია; ენის სიწმინდასთვის ბრძოლა ზედმეტია, ან, თუ ენა მახინჯდება, ეს მხოლოდ „კომპეტენტურ ორგანოს“ა და პირებს“ ეკითხებათ, ჩვენ კი მეცნიერების „კარგალულ ზონაში“ შევიქვითოთ და უნდა მოვეშვათ ამ საქმეს, საერთოდ „წერტილი უნდა დავსვათ ქართული ენის საკითხებზე დილტანტური წერილების გამოქვეყნებას“.

იქნებ მართლაც არ არის საჭირო „დილტანტური წერილები“ გამოქვეყნება? იქნებ ქართული პრესის ენა სანიშნოა? იქნებ მართლაც ზარბაზიშებით არაფერ ანაკვიანებს ქართულს? იქნებ მართლაც გულბედდასაყრეფად გააქვს საქმე?

თუ ეს ასეა, თუ „დილტანტური წერილები“ აერთიანო აღმფიქვებასა და გულბედვილს მიზეზი არა იქვს, მაშინ ა. თაყაიშვილი ჩვენიან მართალი ყოფილა. მაგრამ არა, მოვესმინოთ ქართული საენათმეცნიერო სკოლის ფუძემდებელსა და შამამთაფარს აკაკი შანიძეს: „საერთოდ უცხო ენების გავლენა ისე მოედო ქართულ ლექსოებასა და სინტაქსს, რომ მძიმე მდგომარეობა შეიქმნა... მიზეზი ის არის, რომ არ ვუვლით ქართულ ენას“. (ა. შანიძე, „ქართული ენათმეცნიერების პრაქტიკული საკითხები“, „სახალხო განათლება“, 1965, № 9).

თუ რას წერს ცნობილი რუსი მწერალი კ. პაუტოვიკი:

„ენა თავიდან ბოლომდე ბუროკრატიული ხდება, გაზეთებითა და რადიოთი დაწყებული და უოველ წუთს სახმარა, საყოფაცხოვრებო მეტყველებით დამთავრებული. ყველაფერი, რაც იქ რუსული ენის შესახებ არის ნათქვამი, შეიძლება სსრ კავშირში შემაჯალ ერთა მეტი წილი ენების შესახებაც ითქვას. თითქმის ყველა ენას დამახინჯებული რუსული ენის დონე უფარდებენ“ (კ. პაუტოვიკი, „უდავო და სადავო აზრები“, „ლიტერატურა“ გაზეთი“, 1959 წ. 20 მაისის ნომერი).

როგორც ვხედავთ, მართლაც „ძიმე მდგომარეობა“ შეიქმნა. „დილტანტური წერილების“ ავტორები, ენათმეცნიერებთან ერთად, სწორედ ამ მდგომარეობის გამოსაყვანსაღებლად იბრძვიან და მარტო ის დიდი და უთუოდ დასაფასებელი, ეტიმოლოგიური თუ ისტორიული, წმინდა თეორიული კვლევა-ძიება, ჩვენი ფრიად პატივცემული მეცნიერები რომ ეწევიან, საკმარისი არ იქნება, თუ ჩვენს პრესაში დედენის გულშემატკივართა, უწინარესად კი მწერართა და ევრნალისტიკა პოპულარული და მებრძოლი წერილების ბეჭდვაც არ ვნაღდა!

რათ იწყებს ა. თაყაიშვილი ჩვენს „გაყრიტეკებას“, რას ვეწინებს, კერძოდ, რაში ვგვდავება?

მეითხველს გეახსენებთ, რას ეწერლით ჩვენს წერილში: „ქართული ენა ნაძალადევი და ხელოვნური, კაბინეტური, ცუდი მთარგმნელების ხელში დამახინჯებულა, ჩინოვნიკურ-სიცილიტარული ენა რთობა. არა! ნამდვილი ქართული სწორედ მარღვიანი და ხალხური, ვასაგება და ნათელი, მოქნილი და მადლიანი, ლილი და ძლიერი ქართულია; ის ქართულია, სიუეუნეთა მანძილზე ქართველი ხალხი რომ მეტყველებს, ჩვენს კლასიკოსებს შედეგები რომ შეუქმნიათ. ენის განვითარებასა და ჩამოყალიბებაში მეცნიერების როლი ძალიან დიდია, მაგრამ ეს იმ აზრს არ უარყოფს, რომ ენას ხალხი ქმნის. ყველას მოეხსენება ამ საკითხზე დიდი დილია, დიდი აკაკის, იაკობ გოგებაშვილის აზრი“.

ა. თაყაიშვილს ან ეკვი ეპარება, რომ ეს ასეა, ან ის აბრაზებს, რომ ჩვენს ვართ ამ სტრიქონების ავტორი. ამა მოვესმინოთ ა. შანიძეს: „ენა ბუნებრივი, მართალი სახით ცოცხალ, ხალხურ მეტყველებაშია მოცემული... ენის დამახინჯებული თვისება, ენის განვითარების კანონზომიერება ცოცხალ მეტყველებაში უნდა ვეძიოთ. ამ მხრივ ილიას მსჯელობა მტყვე მეცნიერულ ნიადაგზე დგას“ (ა. ჩიქობავა, „ილია ქვეყანა ენის შესახებ“, თბ., 1938, გვ. 12).

სხვა წერილში ა. ჩიქობავა იმასაც წერს, ენას ხალხის ენის საფუძველზე, მწეაალი ქმნის, ენათმეცნიერების ამოყვანა ის არის, გამოივლინოს ენის კანონზომიერებები.

აი ასე ფიქრობენ ენათმეცნიერები. ა. თაყაიშვილი კი თავს ნებას იძლევის მათი სახელით ილაპარაკოს და „კომპეტენტური პირები და ორგანოები“ „დილტანტებს“ დაუპირისპიროს.

ჩვენი ნათქვამი, ნამდვილი ქართული ხალხური, ნათელი და მარღვიანი ქართულიაო, იმას როდო ნიშნავს, რომ ყოველდღიური სასაზღვრო ენის ლექსიკა ზუსტად განესაზღვროს, შემოვიფარგლოთ და ნამდვილ ქართულად ის მივიჩნიოთ, ან ენაში მიმდინარე პროცესები უგულვებელყვათ. ტერმინ „ხალხურში“ ის იგულისხმება, რომ ენას საყოთარბო ელფერი არ უნდა დაეკარგოს, სლატერატურაო ენა ხალხის სამეტყველო ენაზე უნდა იყოს დაფუძნებული. მას არ უნდა გაემოყვოს, სხვა ენებიდან შემოსული ფორმები ქართულს ბუნებრივად უნდა შეესისხლბორცოს.

„რამდენადაც იგი (ხალხურობა — ა. ბ.) წმინდაა“ (თუმცა ბრძულებაში სვამს, მაგრამ ამ სიტყვას შინკი ვერ ელევა! ა. ბ.) სასაზღვრო მეტყველებაში, იმდენად ნაკლებ მოქნილია ევრნალისტიკისა და მეცნიერული ენისათვის“. — წერს ა. თაყაიშვილი.

ნამდვილად კი ქართული ენა ხალხურ (სასა-

უბრო) და სალიტერატურო (პრესისა და მეცნიერების) ენებად როდი იყოფა. პროფ. შ. ძიძგური საპართლიანად ამბობს: „სალიტერატურო ენა იგივე ხალხური ენაა, გადამუშავებული სიტყვის ოსტატების მიერ. იგი თავისი ბუნებით საერთოფოუნელია“ (შ. ძიძგური, „ენა და ლიტერატურა“, თბ., 1965, გვ. 29). მაშასადამე, ის აზრი, თითქოს ხალხური ენა „წამყვანია“ სასაუბრო მეტყველებაში“, მაგრამ „ნაკლებ მოწილია ფორნალისტიკისა და მეცნიერული ენისათვის“, მცდარია.

ქართული ენის გამდიდრება და განვითარება მისი ბუნების, საკუთარი ვლადიმერის შენარჩუნების საფუძველზე უნდა ხდებოდეს. პარზარზმების კარი არ უნდა გაეღოთ, ქართულს ქართულადაც უნდა დავუკარგოთ. ისიც უნდა გვახსოვდეს, რომ ფორნალისტიკასა და მეცნიერებას არ აწყენს, თუ ნაშრომებში აზრის სიღრმე-სიზუსტე და სინათლე-სილამაზე კარგად იქნება ერთმანეთს შეხამებული.

ენის ხალხრობა, სოფლისა და, კერძოდ, გლეხის მეტყველება ხელწამოწყობა და ავად მოახსენიებელი როლია. სალიტერატურო ქართულის უბე და წინადა წყაროს სათავე სწორედ სოფელია. ეს წყარო სათაიდან კამკამ მოედინება და ზვენი ვალი სწორედ ის არის, რომ ფხიზლად ვუთვალთვალოთ, ვხადავბა არ აიძღვრეს—კალკები, პარზარზმები არ შეეროს.

ენობრივი კალკების წინააღმდეგ ქართველ მწერალი და მოღვაწეთა ბრძოლა კარგად არის ცნობილი. ა. თაყაიშვილის წერილისა და, საერთოდ, მისი ნაშრომების ძირითადი აზრი კი კალკების აბოლოგია!

ა. თაყაიშვილი გზას უკაფავს ქართულში უცხო ფორმათა და კონსტრუქციათა გაბატონებას, კალკებს ვედრებს უმეყს.

მოზღვაებული კალკები, სიმწეზაროდ, ისედაც იოლად მოიკლვს გზას და ღეღეინის სიწმინდისადმი გელვრილ ადამიანებს რად ვახალსება უნდათ კალკების შეგებება და გვაკლავს? პერზიზმთან ბრძოლის იარაღებათ პარზარზმების დაცვა ქართულს ვადავარებაშიდე მიიყვამ. ენათმეცნიერი უნდა არჩეულეს ენის განვითარებასა და ვადავარებას, ხელს არ უნდა უწლილეს ენის სიწმინდის დაცვას! მას უნდა ახსოვდეს, რომ „მეტყველების ნიველურება უცხო ვაღენათა შედეგად ენისა და მეტყველების განვითარებად არ ჩაითვლება“ (ვივი ვაჩეილიასე — „ეგვბ არ ღირდეს ამის გამო კამათი?“, „ლიტერატურული საქართველო“, 1967 წ., 15 დეკემბერი).

რაკი კალკებისათვის კარის ფართოდ ვადებას არ ვეზნობით, ა. თაყაიშვილი პურისტობას გეწამებს. ზვენ ეწერათ: „ცხადია, ქართული ენა მდიდრდება და კლავაც უნდა ვადიდრდეს, მაგრამ ახალი ფორმებისა და სიტყვების შექმნა ან შემოტანა ფაქტად და ღიდი უფრა-

დლებია უნდა ხდებოდეს, ისეთი ფორმები არ უნდა ვაბატონდეს, ენის ბუნება რომ ვერ შეიკვებას, თვისად რომ ვერ აქტვეს და ვერ შეისისხლობრკებს“.

ეს აზრი, რომელსაც საერთო არა აქვს რა პერიზმთან, ა. თაყაიშვილს „ლიტონი ვანცხალებს“ ნიშნულ მიანიხია.

უცხო კონსტრუქციათა და ფორმათა მზამზარეულად, ხელალებით შემოტანას რომ ვებრძვით, პარზარზმებით ენის დანავიანების მოზხზე რომ არა ვართ, ან კიდევ, არავის წყენას რომ არ მოვერიდეთ და ხმა ენათმეცნიერთა ნაშრომებზეც ამოვიღოთ, კერძოდ, ენის დამახინჯების მავალთებში (თუმცა ავტორის დამსახურებად) ა. თაყაიშვილის სიტყვებით რომ მოვუკტოთ („სტრუქტურული ამოღებარა“), იქვე ვოვლევე ამის ვამოა ზემოთ აღნიშნული ზვენი აზრი „ლიტონი ვანცხალების ნიშნული“!

ა. თაყაიშვილი რომ ამბობს, „ჩვენი ამოსავალი წერტილი (თი მეცნიერული“ ქართული ა. ბ.) ასეთია: მიუღებელია კალკი, თუ იგი ეწინააღმდეგება ენის ბუნებრივი ფორმების განვითარებასთ“, ლიტონი ვანცხალების ნიშნული სწორედ ეს არის! როგორც ქვემოთ უკეთ დავინახავთ, ავტორის ყველა მოსაზრება და პრაქტიკული მოქმედება საწინააღმდეგოა აღნიშნული სიტყვებისა.

ა. თაყაიშვილი იმასაც ცდილობს, თავისი მცდარი აზრების ქადაგებისას ყველაზე ღიდი სახელი—ილია ქვეყანის სახელი გამოიყენოს. ილიამ ქართული ენის ბუნების შესატყვისი და საჭირო ახალი სიტყვები რომ დაამკვდრა („მიმართლება“ და სხვ.), განა ეს იმას ნიშნავს რომ იგი კალკების მოზღვაებისა და ენის ვადავარების მოზმზრე იყო?!

ის აზრი, თითქოს ილია, ქართული ენის სიწმინდისათვის ეს ღიდი მებრძოლი, „განსაკუთრებულ მნიშვნელობას კალკობებას ანიჭებდა“, დუესაბუთებელია.

ა. თაყაიშვილი ამბობს, ბევრავილს ილიას წერილებისათვის არ ვადახედავსთ. ზვენ კი ვიტყვი: ილიას ნაწერებში იმდენი სიბრძნე, ზემანიზმის, კულტურის, ზრდილობისა და კეთილშობილების ქადაგება, რომ ამ ნაწერების ვადამხედავი და შემთვისებელი სჯავს არ შექადრებს, არაფერი წავიკითხავსთ.

ა. თაყაიშვილი არ უარყოფს, რომ ა. ვოგებაშვილის „დედა ენის“ „ემოციურად ნეიტრალური მარტივი თხრობითი წინადადებებს“ ვანალოზების შედეგად „238-დან 229 შემთხვევაში შემასწენელი ბოლოკიდური წევრი უოფილა“, და იქვე დასძენს: „თანამედროვე საშეწიერო ტექსტების ანალიზში ცხადია, რომ შემთხვევათა სამ მეზუოდში შემასწენელი არაბოლოკიდურია“ (ე. ბ. ბოლოკიდური არ არისთ).

ღიან, ეს ასეა და სადავო რაღა გვაქვს! ჭარბულა წინადადების ზენების გასარკვევად ი. გოგებაშვილის „დედა ენა“ და ქართული ხალხის მეტყველება (თუნდაც სხვა ენათა უკოდინარი გლების მეტყველება) უფრო გამოვლენა, ვიდრე ზოგიერთი სამეცნიერო წიგნის ავტორისა, რომელიც დედანების მადლს ვერ ზიარებია, მაგრამ მძალდასრდოვანი სამეცნიერო ტერმინების კორიანტელს აყენებს, უცხო სიტყვებით, გართულებულ მსჯელობით თავებრუს ახვევს ზოგიერთ მკითხველს და იმით სარგებლობს, რომ შეიძლება მკითხველთა შორის გულდერკველო ადამიანები იპოვო, რომლებიც, კაცის ნიქის, ცოდნისა და გემოვნების საზომად ყოველთვის სამეცნიერო ხარისხი რომ მიაჩნიათ.

ა. თაყაიშვილი ზმნის ადგილს საკითხზე ჩვენი აზრის ვასაბათილებლად ამბობს, სამეცნიერო ტექსტების სფეროსა და ღვედ ჭარბულა შეგონებით, ბ. ფონხუას, ა. კიხიას და სხვათა ნაშრომები წყვეითხით, სტატისტიკური გამოთვლა მოკონველითო.

ბ. ფონხუას, ა. კიხიას და სხვათა მოღვაწეობა, საერთოდ, დაფასების ღირსია, მაგრამ განა შეიძლება, რომ, რაკი ბ. ფონხუას და ა. კიხიას აზრს არ ემთხვევა, ხალხური მეტყველება, კლასიკოსთა ენა, კერძოდ, ი. გოგებაშვილის ენა დავიწუნოთ, მის. ჯავახიშვილის, ს. გორგაძის და სხვათა აზრი ვაბათილებულად ჩავთვალოთ?!

იმის დასადასტურებლად, რომ ზმნას ქართულ წინადადებაში ბოლო ადგილი უჭირავს, ს. გორგაძე ხალხურ ანდაზებს, ქართული ლიტერატურის კლასიკოსთა მხატვრულ ნაწარმოებებს იმორჩებს, შემდეგ კი ერთ ასეთ წინადადებას არჩევს: „გუშინ ჩემმა მეგობარმა ტყეში ფეხი მოიტეხა“. იგი წერს, შემასმენელთს აქ ვეუღაზე უფრო ახლოს დამატება (ფეხი) ზისო, და განატვრობს:

„წინადადება რამდენჯერმე ისე შეეცვალათ, რომ შემასმენლის წინ რიგ-რიგად დანარჩენი ნაწილებიც მოხედნენ და თან ვუცქიროთ, მისი შინაარსი (წინადადების აზრი) როგორ ნიუანსებს მიიღებს. აი ეს ცვლილებანი:

1. ჩემმა მეგობარმა ტყეში ფეხი გუშინ მოიტეხა.
2. გუშინ ჩემმა მეგობარმა ფეხი ტყეში მოიტეხა.
3. გუშინ ტყეში ფეხი ჩემმა მეგობარმა მოიტეხა.

ს. გორგაძის სამართლიანი დასკვნით, განუმარტებლადკაც ცხადია: პირველგვარად შეცვლილ წინადადებაში ის აზრია, რომ ჩემმა მეგობარმა დღეს ან სხვა დროს კი არა, სწორედ გუშინ მოიტეხა ფეხი; მეორე სახით შეცვლილ წინადადებაში ლოგიკურად ის აზრია ხაზგასმული, რომ ჩემმა მეგობარმა ფეხი შინ ან სხვა-

გან საღმე კი არა, სწორედ ტყეში მოიტეხა; მესამე სახით შეცვლილ წინადადება ლოგიკურად ხაზს იმ აზრს უსვამს, რამე, ფეხი უბრალო წინსობმა ან ნათესავმა კერძო, ჩემმა მეგობარმა მოიტეხა; ამ წინადადების პირველყოფილ ფორმამი („გუშინ ჩემმა მეგობარმა ტყეში ფეხი მოიტეხა“) ლოგიკური უპირატესობა დამატებას („ფეხი“) აქვს მინიჭებული, სხედლობრ ის აზრია ხაზგასმული, რომ ჩემმა მეგობარმა ზელი ან სხედლის სხვა ნაწილი კი არა, ფეხი მოიტეხა. „ამგვარად, ნათელია ის აზრი, — აღნიშნავს ს. გორგაძე, — რომ, როცა წინადადებაში შემასმენელს ჩვეულებრივი ალაგი (უკანასკნელი) უჭირავს, მამინ ქვეშეღებარე, დამატება და გარემოებითი სიტუებები მის უახლოეს ადგილს ლოგიკური უპირატესობის მიხედვით იჭერენ“. განა ჩვენც ამასეუ არ ვამბობთ? ჩვენი ასრთავი ხომ, თუ იმის თქმა გვირდა, რომ ერთ-სეუ სხვა რომელიმე არსება კი არა, ადამიანი იზადება, მამინ მართლაც ურდა თქვას: „ადამიანი იზადება ერთხელ“, მაგრამ, თუ იმის თქმა გვირდა, რომ ადამიანი რამდენჯერმე კი არა, ერთხელ იზადება, ურდა ვთქვათ: „ადამიანი ერთხელ იზადება“.

შემდეგ, ს. გორგაძე საესეებით სამართლიანად ამბობს, ამ ჩვეულებრივ წესს გამოჩალისი აქვსო; გამოჩალისების მავალითები მოჰყავს და აღნიშნული წესის დარღვევის მიზეზებს ასახედლებს. ეს მიზეზებია: ა) წყობილსიტუებობა ანუ ლექსი; ბ) ძველი ქართლის ნორმების გავლენა; გ) უცხო ენათა გავლენა.

თავის დასაცეად ა. თაყაიშვილმა ზელი გ. კვარაცხელიას მიერ ილიას და ვეჯას ნაწერების შესწავლას რომ არ ჩაჰტიღოს, გვირდა მკითხველმა ს. გორგაძის შემდეგი სამართლიანი აზრი მოიგონოს. მე-19 საუუნის ქართველ მწერალთა უმრავლესობა, როგორც ს. გორგაძე ამბობს, ქართულ ლიტერატურაო ენას უმთავრესად ძველი მწერალთების (V-XVIII ს.) საშუალებით ეცნობოდა, მისხამ მავალითად ძველი ქართული ლიტერატურა ჰქონდა, რადგან თანამედროვე ცოცხალი ხალხური ენით დაწერილი თხზულებები არ იყო, ან, თუ იყო, — ძლიერ მცირე. ძველი ქართული ენა კი, მისივე სამართლიანი აზრით, ლექსში და პრიაზში, უმეტესად, თანამედროვე ქართულის ხაწინააღმდეგო საკონსტრუქციო წესს მისდევს.

ბოლოს ს. გორგაძე ფსიქოლოგიურ-ფექტურ და მესიკალურ-ესთეტიკურ ფექტობებსაც ასახედლებს, ამბობს, ამ ორი ფექტობის გავლენას, რამდენადც ჩანს, ქართული სადასიტუებობა (ე. ა. პრიაზი) ვერასოდეს ვერ აციღებს და არც სასურველია აციღოსო.

მის. ჯავახიშვილიც, ცნობილი შედაგოგი და ჯამატიკოსი ხიდ. ხუნდაძეც და, ქართული ენის ერთ-ერთი ჯამატიკის ავტორი ა. ნიკოლაიშვილიც ამ აზრს იზარტებენ. ი. ნიკოლაიშ-

ელი ამისაც წერს: „თუ ავტორს მსურს მკითხველის განსაკუთრებულ ყურადღებას სუბიექტის მოქმედებას მიუქცოს, შემასწავლავს წინადადებას თავში ათავსებს. ყაზბეგს ასე აქვს აწერილი ჟიხების ქილაობა: „მეორე ჟიხი ეი ზევიდან მოექცა, შედგა უკანა ფეხებზე, წამოვიდა ისე და რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, დაეცა რქებით კლდის პირას მყოფს ჟიხეს რქებზე“ (ი. ნიკოლაიშვილი, „ქართული ენის გრამატიკა“, გვ. 133, 134). ი. ნიკოლაიშვილის ამ სამართლიანი აზრის წინააღმდეგე არც ჩვენ ვყოფილართ როდისმე, ჩვენს წერილში არსად არა სწერია, რომ ზნა უყოველთვის წინადადებას ბოლოში უნდა იყოს, ასე რომ, ა. თაყაიშვილი ტყუილად ვამარტყა, ა. კიხიძე რომ მთავრდება, დღისად და აქაინს ნაწარმოებთა აღვილები რომ გაიხსენა და ზნებს ხაზი ვაუსვა: „შევაძებ ესა იმედმომორბეულმა და ვაბრაზე-ბულმა, ვაეძებ ხაზადი და ვადავდი მიგ...“ („გლახის ნამუბობი“). „დედაჩემი არ ვაქალაჩულებდა ჩვენი ნამეტანი პატარა აფუქებს ყაზბეგისა — იტყოდა ხოლმე“ (საინტერესოა, „იტყოდა“-ს ხაზი რომ ვაუსვა, ა. თაყაიშვილი იმას ხომ არ ფიქრობდა, ვეგაშვილი „ხოლომე იტყოდა“-ს თქმას მოითხოვოს!).

როგორც ვხედავთ, აღნიშნულ ავტორთა აზრი დამაყრებლიდ არის დასაბუთებელი და იმის გამო, რომ სხეულები პირინ ცოცხალის აღარ არიან, არ შეიძლება მათი შეხედულება განვიღო ვტაად ჩავთვალოთ. ქართული ენა, კერძოდ კი მისი სინტაქსი, რომელიც, მ. ჯავახიშვილის სიტყვით რომ ვთქვათ, ენის სულია, უკანასკნელ 30-40 წელნიდან არ შეცვლილა. ბოლოს და ბოლოს, რა არის სხეული? „ამის გაკეთება მას დაევალ“ და „მას ამის გაკეთება დაევალ“ ვინა სხეულსა აზრს არ გამოხატავს!

და ვის შეუძლია უარყოს, რომ ჩვენი პრეტენზიულუბზე ქართულინათვის უცხო კონსტრუქციები ვაბატონდა, რომ ზნისათვის თავისი ადგილის მიუჩენდა ქართული ენის დამახინჯების მოთავარი მიზეზია! სწორედ ამხუე ლაპარაკი ჩვენს წერილში, აქ ამის მავალითებდე არის მოყვანილი („მაშინ ვამოგვივა არა სამოც, არამედ სამის მინც ასეთი მონოგრაფია.“ ანა ზნას თავისი ადგილი მიუღწინოთ: „მაშინ სამოცე კი არა, სამისი ასეთი მონოგრაფია მაინც ვამოგვივა“. ეს ნამდვილი ქართული წინადადებაა, არა-ც თავის ადგილზე“).

არ შევედებებით ა. თაყაიშვილს, დაცე იმ ვემტრს, სიტყვათა ვადაადგილებით რომ ვაღწევთ, მახვილი კი არა, უყრადღების ვამახვილება ვტყბას, მაგრამ ჩვენს მოღვაწეს უყრადღების ვამახვილების საკითხიც სწორად არ ესმის. მან არ იცის, რომ „ბოდიში, თქვენ გელით სიკვდილი“, რაკი ფილმის გმირს მეორე გმირისათვის იმის თქმა სურს, თქვენ სიკვდილი გელით, ასე

უნდა შეიცვალოს: „ბოდიში, თქვენ სიკვდილი გელით“. „ბოდიში, თქვენ გელით სიკვდილი“ კი იმ აზრს ვამოხატავს, სიკვდილი, სხვა ვინ არა, თქვენ გელით.

ა. თაყაიშვილს ქვემდებარისა და შემასწავლავს რიცხვში შეთანხმების წესის დარღვევა არაფრად მიაჩნია, მკითხველს ჩვენს მიერ მოუვანილ მავალითებს აღწობს და „მკერდს ორდენები, უმშვენიერდნენ“. „კლასები გაქრნენ“, „კლასები პოპულარობით სარგებლობენ“ („პოპულარობით სარგებლობაზე“ აღარაფერს ვამბობთ), „დარგები ვითარდებიან“ და სხვა ამისთანები მოსწონს. მას რომ დავუყვართ, იმ დასკვნამდე მივალთ, რომ „თვალები დამსივდნენ“, „ფეხები დამსივდნენ“, „ქვევარები დამსივდნენ“, „სახლები დამსივდნენ“, „მშობიარები დამსივდნენ“ კარგი ქართული ყოფილა, ხოლო „კლასები პოპულარულია“, „კლასები გაქრა“, „მკერდს ორდენები უმშვენიერდა“, „მრეწველობის დარგები ვითარდებიან“, „მშობიარები დამსივდნენ“ კი — უმართებულო გამოთქმები! კარგი ამბავია! მამ დღეიდან ასე ვილაპარაკოთ! წინასწარვე ვამბობთ, რომ ა. თაყაიშვილს ამ საკითხზე თავისი აზრის დასაცავად ლიტერატურაიდან მრავალი მავალითის მოუყვანა შეუძლია, მაგრამ ვინა ამ მავალითთა მიზანზე შეიძლება? შეცდომები ვეცოდა მწერალს მოსვლია (დღესაც და პატარასაც). ამ შეცდომებს რომ ზელი ჩაეჭიღო, ძველი ქართულიც რომ მავიშველით და ვამტაკოთ, ვითომც „კლასები იმეკლები“ და „საწინე ქართული იყოს, „კლასები იმეკლებიანი“ კი — მოსწონს, ხალხს არ დავაყვარებ. ენის საკითხებზე კამათის დროს დასამოწებლად ვამსრჩენილ მწერალთა და მოღვაწეთა, თუნდაც დიდ მწერალთა ის აზრი ვამოდგება, რომელიც ენის შემქმნელისა და კანონმდებლის — ხალხის აზრს ემთხვევა.

მ. ჯავახიშვილს „კანონები, ერთ დროს საპირონი, სხვა დროს უყარგისნი აზრან ზოღობე“ არ მოსწონს. მისი აზრით, როცა კანონებზე ლაპარაკი, „საკირონი“ და „უყარგისნი არიან“ მხოლოდით რიცხვში უნდა იყოს! (მ. ჯავახიშვილი, თხ. ტ. VI, გვ. 319).

ახლა რ. თვარაძეც მოვესმინოთ: „ცნობილია, რომ უსულო საგნის ვამომხატველი სახელი, ზოგიერთი ვამონაქლისი შემთხვევის ვარდა, ზნას რიცხვში ვერ ითანხმებს. მაგრამ ინდოევროპულ ენათა ვაგენენს მოძალების შედეგად ეს წესი ყოველ ფეხის ნაბიჯზე ირღვევა“ (რ. თვარაძე, „რა ენა წახდეს“, „მართობი“, 1964, № 5). ეს სიტყვები ჩვენს აზრს სთლიანად დასტურებს. რ. თვარაძე იმასაც სამართლიანად ამბობს, როცა საგანი სულიერად არის წარმოდგენილი (ზოგიერთი შემთხვევის ვარდა), ზნაც მრავლობაში ვეხედებო. ვამონაქლისებს არც ჩვენ უარყავთ.

ა. თაყაიშვილი წერს, ბევრჯერ „ადგილი აქვს“ („ადგილი აქვს მნიშვნელოვან ზრდას“, „ადგილი აქვს მანქანების მოცდენას“) არ მოსწონსო, და, შეითხველზე ეფექტის მოსახდენად, დამცინავად ამბობს: „ისე კი არ არის საქმე“ ეფექტობით, შეითხველი მიხ. ჭავჭავაძის უფრო დაუჭერებს. მ. ჭავჭავაძის აზრით, „ზარბაზისმად უნდა ჩიოთვალის უცხოურიდან სიტყვა-სიტყვითი თარგმანიც, შავლითად: ადგილი აქვს...“ (მ. ჭავჭავაძის, თხზ., ტ. VI, გვ. 343). პროფ. გ. შალამბერძენი მ. ჭავჭავაძის აზრს იზიარებს (იხ. მისი წერილი: ვახუთი „სახალხო განათლება“, 1965 წ. № 36).

„უიცი ღატება“, „ხიბტვა გაბრტეული“, „ფიცი დებს“ ზმნის აღწერითი ფორმები არ არის, იდიომებიცა, არაფრით არა ჰგავს ჩვენს მიერ დაწესებულ გამოთქმებს. („ჭრილობა მიიღო“, „ხახათის ატარება“). ის, რაც ამ იდიომებით გამოხატება, მარტივი ზმნებით არ გადაჭრიცა, იდიომს ვერ შეეცვლით. ამ იდიომების დასახელებით ავტორი ვერ ამათლებს ჩვენს აზრს, რომ „დაიჭრა“ უცუთესია, ეიდრე — „ჭრილობა მიიღო“.

შეცნიერებათა კანდიდატი ა. თაყაიშვილი წერს, „ქვეშ“ თანდებელიანი კონსტრუქციები („ლივის ქვეშ მყოფი“, „მოსიას ქვეშ“ და სხვ.) ბევრჯერ სტატიის ბოლოს მორიგე საებლოდ შემოუნახავსო, მართალია, აღნიშნული მოდელი ქართული სათვის შეუფერებლად არის მიჩნეული, მაგრამ ძველ ქართულ ტექსტებში ამ მოდელის ადგილებზე რამდენიმე ნიმუშს წააყუფითო.

ჯერ ერთი, ძველი ქართული დამოწმება ახალი ქართული საყოფიერო შესაღობისას მედამ არ გამოგადგება (მეგავსაა, „ვისრამინში“ სწერს: „ქორწილი თავისა თუალითა მინახავს“, დღეს კი ვამბობთ: „ქორწილი ჩემი თვალთ მინახავს“) და, მეორეც, თუ ავტორი არ გვედავა და ძველი ქართულის რამდენიმე მაგალითი არ ამათლებს მისს, რომ „ქვეშ“ თანდებელიანი კონსტრუქციები ახალი ქართული სათვის მართლაც შეუფერებელია, მაშ „მაგრამ“ რისთვისა დასჭირდა? პასუხი ერთია: ძველი ქართულის ცოდნა რომ დინახებინა, მაგრამ... ვანვარძლოთ!

ა. თაყაიშვილის წერილში ვკითხულობთ: „ესა და სხვა შემთხვევები (მაგ., მოვიდა გონიერებასა — „შეშინიეს წამებიდან“. შტრ. რუს. пришел в сознание). გვიჩვენებენ, თუ რამდენად სხიხეთათა გამოთქმების კალკად გამოცხადება, როდესაც არ იცნობთ ენობრივი ფაქტების ისტორიას“ (ხაზი ჩვენით).

თუ ვინ არ იცნობს ენობრივი ფაქტების ისტორიას, ეს იმან ვანაჯოს, ვინც „შეშინიეს წამებს“ გადაიკითხავს და დარწმუნდება, რომ იქ „მოვიდა გონიერებასა“ არსად სწერია (არის: „ქვენამცა გონიერებასა“, 1-ლი თავი, მე-14

სტრიქ.), ვინც შეამჩნევს, რომ „თაყაიშვილს“ „სტრუქტურა“ „საქმის ცხოვრება“ აქვს მოხსენიებული, ასეთ ნაწარმოებს კი სულ უკრუცუნობს ქართული ლიტერატურის ისტორიას! [წუთად ამას ჰქვია სინამდვილის გაყვანება! რას მიეწრება ეს, უცოდინრობას თუ უპასუხისმგებლობას?

ჩვენ არცა გვექონია და არცა გვაქვს ძველი ქართულის ცოდნის პრეტენზია, არც ის გვიფიქრია, რომ ძველი ქართული ენისა და ლიტერატურის საფიხებზე სპეციალისტებთან, შეცნიერებთან როდისმე დავა მოგვიხდებოდა, მაგრამ ა. თაყაიშვილის წერილში ზოგიერთი შეცდომის შემჩნევა მაინც შეეძლებოდა.

ეურნალის 145-ე გვერდზე სტატიის ავტორს მოჰყავს ციტატი: „მე ნათელ-გაცემ თქვენ წყლითა“ (=მოგვანათლა. „ნათთავი“). როგორც ვხედავთ, ამას („მე ნათელ-გაცემ თქვენ წყლითა“) ა. თაყაიშვილი განმარტავს: მოგვანათლა, ჯერ ერთი, თქვენ კი არ უნდა იყოს, არამედ — თუ-ენს მეორეც, — ძველი ქართულის ნათელ-გაცემ თქვენ ა. თაყაიშვილს სწორად არა აქვს განმარტებული; მოგვანათლა კი არ უნდა იყოს, არამედ — ვნათლავთ (თქვენ); ამას გარდა, აქ „ნათთავი“ მითითებული, მაგრამ მოდი და ამ 400-გვერდიან წიგნში ეძებე სად არის ეს ადგილი! ავტორიც, თავიც და მუხლიც უნდა იყოს მითითებული (მათე, 3, 11).

148-ე გვერდზე ა. თაყაიშვილს დასახელებული აქვს „ასურ. შამათა ცხოვრ“. უნდა იყოს „ასურედ მოდაწეოთ ცხოვრების წიგნთა ძველ რედაქციებში“.

ა. თაყაიშვილი წერს: „შეიძლება თამამად აღინიშნოს, რომ „წალმა“ წერის ნიმუშები (სოფლისა ცხოვრებისათვის შეეცისა აგარაკისათვის) ძველ ქართულში არც დასტურდება, იგი მისთვის უჩვეულია. თუ უჩვეულია, მაშ ეს რა არის: „შეუდართა აღდგომისათვის“ (მათე, 22, 31)!

144-ე გვერდზე ა. თაყაიშვილი ჯერ ამბობს, ძველი ქართული ენ-იანი არსებითი სახელი (სულიერი თუ უსული) საერთოდ ვერ ითანხმება და ზმნას რიცხვშით, შემდეგ კი, — თუ შეთანხმდება შემთხვევებით, ეს ზამ ა. თაყაიშვილისავე აზრთა წინააღმდეგობაა!

ა. თაყაიშვილი ვერ უარყოფს, რომ ში, ზე, ქვეშ თანდებელიანი კონსტრუქციები („გაყუდიეაშია“, „დაინტერესებელია სრულყოფილი“), „ძირითადში ასეა“, „ღასი სიძინდუ“, „სახეზეა“, „დუხსაცელი ტყავზე გვაქვს...“) ჩვენს მიერ სამართლიანად არის დაწესებული, მაგრამ არ მოსწონს, რომ „საქმე იმაშია“-ს ეაქართულებით და ვამბობთ: „საქმე ის არის“. მის არსებობა, რომ „საქმე ის არის“, „ამოცანა ის არის“ კანონიერად არის მიჩნეული და ამხუე აღარაფერ დავობს.

„რაშია საქმეს“ „რა ამბავია“ და „რა მოხ-

და არ მიუღებდნენ. „სწორედ ამასია საქმე, მე-
გობრებო“ სხვანაირად არ გამოითქმისო. რატო-
მაც არ გამოითქმის: „სწორედ ეს არის საქმე,
მეგობრებო“!

წინდა ქართული მეტყველებისათვის, კლასი-
კური ჭეღვლებისათვის „რაშია საქმე“ და „საქმე
იმაშია“ უცხოა.

„უბედურება იმაშია“ (უბედურება ის არის);
„რბაღრბებში გვაქვს“, „წვეთებში გვაქვს“
(აბები გვაქვს, აბებად გვაქვს, წვეთები გვაქვს,
წვეთებად გვაქვს); „პალტოში ვარ“ (პალტო მა-
ცივია, პალტოთი ვარ); „რაშია განსხვავება“ (რა
განსხვავება); „ქვეშაა გამოკვეთილი“ (ქვისგან
არის გამოკვეთილი); „პრინციპში (პრინციპუ-
ლად); „ორ ფერში მიღის“ (ორ ფერად იბეჭე-
დება); „იმედშია ანაწილი ბევრი საკეთა“ (ის ანა-
წიანი ძალიან კეთილია); „ძირითადად“ (ძირითა-
დად) და სხვა ანალოგური გამოთქმების, სხვა
ენათგან ში თანდებულის ასე ხელაღებით გაღ-
მობრანის გამართლება მხოლოდ იმით აძლევთ
ხელს (მათი საყვარელი სიტყვით რომ ეტყვიან,
მხოლოდ იმათ აწყობთ); ვინც ზაფხუ სანა-
რომებს ამგვარი „ქართული“ ატრულებს. „რა
ამბავია“ და „რა მოხდა“ ყოველთვის არ გამო-
დებდა, ა. თაყაიშვილი იმიტომ ამბობს, რომ
„რაშია საქმეს“ შეეჩვიო და სხვა გამოთქმის
არსებობა ვეღარ წარმოუდგენია. ასევე: ისა-
ნი, ვისაც „მაწუხებს“ ვარჯ ქართულად მიუბნე-
ვია, ხშირად კითხულობენ ხოლმე: „თქვენ რით
შესცვლიდით?“ (თითქოს, ვისაც ეს სიტყვა ჯერ
არც კი გაუგონია, ქართულად ლამაზად ვე-
ღარ მოუბნებებია, დალბებულა და ეს არის!).
ჩვენი მათ ვუბნებებთ: ყურს გამჭვარი უცხო
ფორმა დავიფიქსოთ, ქართულად ვიაზროვნოთ,
წინადადება თავიდანვე ქართულად ვავაგოთ და
გამოთქმები: „რაშია საქმე“, „ფორმაში ვარ“
თუ „მაწუხებს“ თავისთავად ამოვარდება ჩვენი
მეტყველებიდან. სილ. ხუნდაძესა და რ. თვარაძე-
საც „რაშია საქმეს“ და „საქმე იმაშია“ ხმარე-
ბა უნართებულობად მოაჩინათ (იხ. ს. ხუნდაძე,
„ქართული მართლწერისა და სწორების საფუძ-
ვლები“, გვ. 75; რ. თვარაძე „რა ენა წაბღეს“,
„ზნაობი“, 1964 წ. № 5, გვ. 107).

ა. თაყაიშვილი, ენობრივი კალკების დაცეი-
სას, იმავე ამბობს, „ფეხზე დადგა“ და „ხელი
მოათბო“ „რუსული წარმოშობის“ გამოთქ-
მებითა. რაც, ჩვენი აზრით, ძალიან საეჭვოა
(გაფიხანეთ: „სახლი გეწოდეს, ხელი მოით-
ბეო“).

ჩვენი აზრით, „მოთხრობილი გმირთა შესა-
ბება“; „ამის შესახებ კრებაზეც ითქვა“; „შე არ
ვიცი მისი არსებობის შესახებ“; „მოთხრობის
(მიყვება) მასზე...“ ცუდი ქართულია. გმირთა
შესახებ არის მოთხრობილი, მაგრამ რა არის
მოთხრობილი? ამის შესახებ კრებაზეც ითქვა,
მაგრამ რა ითქვა? მე არ ვიცი მისი არსებობის
შესახებ, მაგრამ რა არ ვიცი? მასზე მომიო-

ბრობს, მაგრამ რას მომიხრობს? ასეც არა
ჩანს.

ა. თაყაიშვილს ეს არა სჯერა, მხვრამ „საქ-
ლობასა და ჩვენი საწინააღმდეგობა“ „ზნაობის“
ბუთების თავს არიდებს და მხოლოდ ამას წერს:
„ჩვენი შევასხენებთ ბეგაშვილს, რომ კრებაზე
რაც ითქვა, ამის შესახებ წინა ფრაზებშია თქმუ-
ლი და აღარ ღირს გაიმორება. ასევე, რაც მო-
თხრობილიც გმირთა შესახებ, ის უკვე მოთხრო-
ბილია და საჭირო აღარაა ვახსენება...“

ეს არის და ეს, ჩვენი მოდავე მეტს არა-
ფერს ამბობს ეს ზომ მკითხველის აბუხად აე-
ღებდა! ჯერ ერთი, რა იცის ა. თაყაიშვილმა, რა
არის წინა ფრაზებში ნათქვამი? მეორეც, კიდევ
ვინ რომ იცოდეს, განა ეს საქმეს შევლის?!
წერტილის შემდეგ ახალი წინადადება იწყება
და მასში ყველა წვერი უნდა იყოს. ა. თაყაიშ-
ვილი კი თვითონვე წერს: „ამის შესახებ წინა
ფრაზებშია თქმული და აღარ ღირს განმეორე-
ბა“. გვიფერ, წინა ფრაზებშია ნათქვამი, მაგრამ
რა არის ნათქვამი? „ამაზე (ამის შესახებ) არის
თქმული“ ბადებს კითხვას: რა არის „თქმუ-
ლი“? ან უნდა იყოს: „ამაზე ეს არის ნათქვამი“,
ანდა: „ამაზე (ამის შესახებ) არის ლამაზად
(საუბარი)“. თუ ა. თაყაიშვილი ამ საკითხზე
ველე შემოგველაგება, მაშინ ჩვენი მისი ახალი
წერტილიანაც (აქნა ძველი, ენა ახალი“, „ვის-
კახია“, 1968, № 4, გვ. 125...) ამოვიწეროთ ად-
გილს — „აქვე უნდა ითქვას ნიკო ავალიშვილის
შესანიშნავ თარგმანებზე“ — ლ. შევეკითხე-
ბით: რა უნდა ითქვას?

სამწუხაროდ, ამ წერილის მოცულობა გან-
საზღვრულია და ყველა საკითხზე ვრცლად
შეველობა არ ხერხდება. წერილის შემცირების
გამო ბევრი რამ მკითხველისათვის უთქმელი
დაგვრჩია. თუ საშუალება მოგვეცემა, ავტორს
ვევლა სადავო საკითხზე ვუბნებებთ.

აღმწავთებელი რომ არ იყოს, სასაცილო
იქნებოდა, ცინიკური წერილის ავტორი სხვას
რომ უსაყვედურებს, „ცინიკური ელფერიო“. ამა
რა ცინიკური ელფერი დაქრავს ჩვენს
სტრუქტურებს, სადაც კრიწულ, ახვანურ, კამუ-
ჭურ, წაბურულ და სხვა ენებს ჩამოვთვლით და
ეწერთ, რომ ამ ენების „კვლევა და შესწავლა
კარგი საქმეა, მაგრამ როცა ქართულში ბევრი
რამ მოუწესრიგებელია და ქართული ენის სინ-
ტაქსის ღრმამეცნიერული სახელმძღვანელოც
კი არ გავაზინია, როცა ბევრი ნორმა დაუდგე-
ნელია და ვრცელი ორთოგრაფიული ლექსი-
კონის გამოცემა დღესდღეობით ჰიანურდება,
დედაენის მეტი ზრუნვა სჭირდება“!

სად არის ამ ცინიზმი, ან ვინ არის წინააღ-
მდეგი კავკასიური ენების შესწავლისა!
კავკასიური ენების შესწავლა ცუდი რომ
არ არის, მაგრამ ჩვენი საკუთარი გაჭირ-

ეების დროს მეცნიერთა ნიჭი და ენერჯია დედანას შეტად თუ მოხმარდება, უკეთესი რომ იქნება, ამას სხვებიც წყარან (გ. ვაჩხილაძე, მ. ურუშაძე და სხვ.).

« თაყიშვილი ბრალად იმასაც გვდებს, რომ ჩვენი «ფორმულები მეტისმეტად სადა და მოკლეა», რომ ჩვენს წერილში დამტკიცება იშვიათად არის მოცემული. ჯერ ერთი, ვინმეს რომ ვუღებოდეთ, ორჯერ ორი ზეითი არ არასო, აუცილებელი როდია მას ეს დავუტკიცოთ, თუნდაც საგანუთო წერილში იყოს ამის საშუალება, მეორეც, თავიდანვე ვთქვით, რომ მეცნიერობის პრეტენზიას არ ვაცხადებთ. შერტალს (და დედანის ყველა გულშემატკივარს) უფლება აქვს დედანის დამახინჯების ფაქტები სამსჯავროს წინაშე გამოიტანოს და მდგომარეობის გამოსწორება მოითხოვოს. ჩვენი ასე მოგვიქცით. ვისაც ჩვენი შენიშვნები უსამართლოდ მიანია, დე ჩვენსას თავისი შენიშვნები დეპარტის-პარტისა და თვითონ დამტკიცოს ჩვენი მტკარობა!

ჩაკი საერთოდ ჩვენი წერილი გასამბიბრუებლად მიიჩნია, ა. თაყიშვილი მოვალეა, იმ საეთხების ვარდა, რომელთა «მედარობაც» მინ «დამტკიცა», ჩვენი ვრცელ წერილში აღმრეულ და განხილული სხვა მრავალი საეთხისის მტკარობაც დამტკიცოს.

«რივი საეთხისი» («რივი ქარხანა» და სხვ.); «უნათა კლასიფიკაცია შლაიხერთან»; «მოსმინეთ ვადაცემა 120 მეტრ ტალღზე» (რაც იმას ჰგავს, კაცმა რომ თქვას «ვიგზავრე თვითმფრინავით ორ მოტორზეოა»); «სასარგებლო საქმეს წარმოადგენს» (სასარგებლო საქმე); «სადაც ეს მართალია»; «მე ტრამეით მგზავრობა მაწყობს»; «რუსთაველის სახელს ატარებს»; «მსოფლიოს ჩემპიონს ქალთა შორის ვაფრინდამვალს»; «ნაწვევტი ბოემიდან გვანდვილი»; «აზრიდან მკვიდრეთ; ვეზიბოლოთ დიდი სიმინდისათვის»; «გასულ წელს»; «კონცერტი მივეტოთ»; «ლორის სუქებაზე დაყენება»; «სახელმწიფოზე მიყიდვა»; «ლორის სუქებიდან მოხსენა»; «პონეშენტის გარეშე»; «ღარში ვერ ვეტყვი»; «ღვინის ქვეშ მყოფი»; «განაცხადი ვაყვითა»; «ეს საეთხისი ქარხნის მუშაობაში ვიწრო ავტოს წარმოადგენს»; «თავისთავებ მეშაობს»; «თავისთავში იმერება»; «სასაათში კარგად ზის; როლში კარგად ზის»; «სამუშაოზე დაბალი შეზორცების პირუტყვი»—აი ერთი ნაწილი იმ ენობრივი სიმბინდისა, ჩვენს წერილში რომ არის გამოშვებული. მართალია, ა თაყიშვილი ამ საეთხისზე არაფერი თქვა, დღემო აქობინა, მაგრამ ჩაკი საერთოდ ჩვენი წერილი, ენის სიწმინდისათვის ჩვენი ბრძოლა აბურად იიდლო, თავისთავად იფულისსებება, რომ ამ მახინჯ გამოთქმებზეც ენაში გვამდნარ, ანგარბვსაწვე ფაქტებს! უწოდებს!

ა. თაყიშვილი, რაკი ჩვენს მოსახრებებს ეღლებულად იხსენებს, ვაღლებულია დაატკიცოს, რომ ზემოთ აღნიშნული გამოთქმები ქართულს არ ამახინჯებს. მაგრამ ის ამას არ იზამს და არც უშეძლია ქნას, რადგანაც თვითონვე წერს: «ჩვენ საქმაო დოზით ვეგვულება საერთარ ნაწერში ასეთი მახალა, იგი ჩვენი წერთი კულტურის ორგანული ნაწილია». ენახთო როგორია მისი «წერთი» კულტურა:

1. დედა ენა (გვ. 138; 139; 150; უნდა იყოს: დედა ენა. იხ. ე. თოფურაის და ა. გვიგინეშვილის «ორთოგრაფიული ლექსიკონი»; გ. შალაბერიძის «დედა ენა თუ დედა ენა?»; — «ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში» 1966 წ. № 1; მ. მამულაშვილის «მცირე შენიშვნა» — «თბილისი», 1966 წ. 13 ივლისი).
2. ...ის მაგალითები ქმნიან, აშკარად კალკებს რომ წარმოადგენენ, მაგრამ ამით დასაწუნი არაფერი აქვთ» (130; ის მაგალითები ქმნის, აშკარად კალკები რომ არის, მაგრამ ამით დასაწუნი არაფერი აქვს).
3. «გადაადგილების გარეშე» (გვ. 139, 140; გადაუადგილებლად);
4. შეუძლებია» (გვ. 142; შეუძლებია);
5. «არაგვისპირელთან გვაქვს» (144; არაგვისპირელი წერს);
6. «აქვე დავსძენთ იმას, რომ აღწერთი ფორმების გაჩენა ენებში დღესაც ჩვეულებრივი პროცესია» (145; «ენებში არის პროცესი» თუ «ენებში» გაჩენა» არის ჩვეულებრივი პროცესი? უნდა იყოს: აქვე დავსძენთ, რომ ენებში აღწერთი ფორმების გაჩენა დღესაც ჩვეულებრივი პროცესია);
7. «სიტყვათა იმ ორგანიზებულ შენაერთს, რომელსაც შესიტყვათა ეწოდება, შეისწავლობ არა მარტო სინტაქსი, არამედ სტილისტიკაც» (158; სიტყვათა იმ ორგანიზებულ შენაერთს, რომელსაც შესიტყვათა ეწოდება, მარტო სინტაქსი კი არა, სტილისტიკაც შეისწავლის);
8. «პირველ რიგში თვით ენა დგას თავისი სიწმინდის სადაზაროზე»; «ბეგაშვილისათვის, რომელიც პირველ რიგში, პირტა» (150; რუსული В первую очередь პირდაპირ რატომ უნდა გადმოვიტანოთ. ახტი უნდა ვთარგმნოთ: უწინარეს ყოვლისა, უწინარესად, ჯერ; უპირველეს ყოვლისა (უპირველესად) თვით ენა დგას...; ბეგაშვილისათვის, რომელიც უპირველეს ყოვლისა, პირტა (ჯერ პირტა...));
9. «ბეგაშვილი ცდებო მაშინაც, როდესაც ამბობს...» (152; ბეგაშვილი მაშინაც ცდებო, როდესაც ამბობს...);
10. «აქედან არახწორი დასკვნა გამოაქვს» (152; უნდა იყოს: მტკარო დასკვნა გამოაქვს, ან: სწორი დასკვნა არ გამოაქვს);
- 11; «რა დასაშლია» (154; რა დასაშლია);
12. «უარყოფითად აფასებს კალკს, როგორც ენობრივ მოვლენას, იმიხდა მიუხედავად. ამა-

ხინჯებს თუ ამდიდრებს იგი შობილიურ ენას" (158; უნდა ითქვას, რომ კალკი: „იმისდა მიუხედავად“ („მიუხედავად იმისა“) ენას არ ამდიდრებს, ამხინჯებს. მას დაუმახინჯებელ ქართულში უმეტესად „თუმცა“ და „მაგრამ“ ენაცვლება. ეს წინადადება კი სწორი ქართულით ასე უნდა შეიკვალას: „უარყოფითად იფასებს კალკს, როგორც ვინაობი მოვლენას, სულ ერთია, იგი ამხინჯებს თუ ამდიდრებს დედაენას“).

13. „როგორც უდიერო მობხენიება — რაღაც მახვილით — ახვევ ავტორის შემდგომი მსჯელობა“ (139; უნდა იყოს: ისევე ავტორის შემდგომი მსჯელობაც, წესიერ ქართველში „როგორც“ სიტყვას „ასე“ („ასევე“) არ მოსდევს, „ის“ („ასევე“) მოსდევს; როგორც ეს, ისე ის

14. „ალბათ, ფიქრობს, ცოტა მეთიხველმაც ხომ უნდა გაანძრის თავი“ (138; ალბათ ფიქრობს, ცოტა მეთიხველმაც ხომ უნდა გაანძრის თავი).

15. „ბურიშის რებრესიები ყოველივე უცხო მხიართ ვაიარა თითქმის ყველა კულტურულმა ენამ“ (144; „უცხო მხიართ ვაიარა“ თუ „ყველა კულტურულმა ენამ უცხო მხიართ ბურიშის რებრესიები ვაიარა“ წინადადება წესიერად რომ გაიმართლოს, იქნებ: ყოველივე უცხოურის მხიართ ბურიშის რებრესიები თითქმის ყველა კულტურულმა ენამ ვაიარა).

16. „არა ჩვენი“ ამ დროს გამოდიოდა მტრულის სინონიმად“ (147; ჯერ ერთი, ლ. ბუბოხოსკის ეს ბიჩი ა. თყაიშვილს თავისი სიტყვებით აქვს გადმოცემული და, მეორედ, ციტატადაც რომ ჰქონოდა ამოწერილი, რაკი იგი გადმოთარგმნილია, ქართულს დამახინჯებს ავტორის ვერ დაბარალებდა. „არაჩვენი“ ქართულად „სხვისია“, „უცხოა“).

17. „მაგრამ ის, რაც დახაზვები იყო წარსულში, შეიძლება არ ეპატიოს დღევანდელ ინტელიგენტს (147; მაგრამ ის, რაც წარსულში ეწიწეს ეპატიებოდა (ან: რის პატივაც წარსულში შეიძლებოდა), შეიძლება დღევანდელ ინტელიგენტს აღარ ეპატიოს);

18. „ბოდიშს, სრულად უნდა გვეოქვავ...“ (151; ბოდიშს ვიხდით (უცაცრავად), სრულად უნდა გვეოქვავ...);

19. „მისი აკადემიური ტონი ჩანს იქიდანაც, რომ...“ (146; მისი აკადემიური ტონი იქიდანაც ჩანს, რომ...);

20. „ახეთი პარალელური წარმოება ყველა ენის უძველეს ეტაპზე უაქტია და მას არ უარყოფს არც ერთი მეცნიერი“ (145; აქ არც ერთი კი არა, არცერთი უნდა იყოს. არც ერთი ცალკე მაშინ უნდა დაიწეროს, როცა ვაშობთ: არც ერთი, არც მეორე. მაშასადამე, უნდა იყოს: ...უაქტია და მას არცერთი მეცნიერი არ უარყოფს. ამასთან, „ახეთი პარალელური წარმოება ყველ ენის უძველეს ეტაპზე უაქტია“ კი

არა, არამედ: „ყველა ენის უძველეს ეტაპზე ასეთი პარალელური წარმოება უაქტია“);

21. „რა მტკივნეულ საყთხინჯეს...“ (137; რა მტკივნეულ საყთხინჯე არ ნახავს აქ პასუხს);

22. „მაგალითები გვიჩვენებენ“ (თუკი ავტორი 142-ე გვერდზე წერს: „ფრაზები ვსაღებს იძლევა“, ან: 143-ე გვერდზე, — „ისინი გვხვდება“; მამ რატომ არ შეიძლება დაიწეროს: „მაგალითები გვიჩვენებს“?);

23. „სავსებით ბუნებრივია, რომ სიტყვა მაღალ ისეთივე ნიუანსები გამოემუშავებინა ქართულში, როგორც ВЫСОКИМ-ს აქვს რუსულში“ (152; „ბუნებრივია, რომ გამოემუშავებინა“ თუ ქართულა, მაშინ ჩიქართული რაღა იქნება? რომ იყოს, „სავსებით შესაძლებელია გამოემუშავებინა“, ან: „სავსებით ბუნებრივი იქნება, თუ ვიტყვით, რომ გამოემუშავებინა“ ანდა: „სავსებით ბუნებრივი იქნებოდა გამოემუშავებინა“, მაშინ სადავო არავის აზრით ექნებოდა. ამა ვარდა, განა „ისეთივე“, „როგორც“ უნდა მოსდევდეს? უნდა იყოს: „სავსებით ბუნებრივი იქნებოდა (ან: სავსებით შესაძლებელია) სიტყვა მაღალ ისეთივე ნიუანსები გამოემუშავებინა ქართულში, როგორც ВЫСОКИМ-ს აქვს რუსულში“);

24. „რასაც ნორმად გვათავაზობს, უხვირო ქართულად „გამოაუფრება“ (137; „გამოიფრება“ რომ მართებული გამოთქმა არაის, შეიძლება ზოგმა არ იცოდეს და შეგვედავოს კადვს რადგან თვლი უხვირო თარგმანებს კითხვას აქვს მიჩვეული, მაგრამ ეს სინამდვილე არა სცელის. გვათი „კომუნისტი“ სამართლიანად ებრძვის ამ უმართებულ სიტყვას. მაშასადამე, უნდა იყოს: რასაც ნორმად გვათავაზობს, ის უხვირო ქართულია);

25. „მის ავ-კარგიანობაზე გვიქნება საუბარი“ (137; მის ავ-კარგიანობაზე ვისაუბრებთ);

26. „ამ პატარა ექსკურსით ვვებულობთ“ (139; ამ პატარა ექსკურსით ვივებთ);

27. „მოახდინოს ელემენტების გამოჩინება“ (140; „გამოჩინება“ რა სიტყვაა? იქნებ უნდა „გამოჩინა“ ეთქვას? მაგრამ არც ეს შევლის საქმეს: „მოახდინოს გამოჩინა“ რა ქართულია? ელემენტები გამოაჩინოს);

28. „შემთხვევათა სამ მუხტედში შემასწენელი არაბოლოკიდურია“ (140; „არაბოლოკიდურია“ ქართულად იქნება: ბოლოკიდური არ არის);

29. „რიცხვი შეთანხმება მოხდა არასულეთთანაც“ (144; რიცხვი შეთანხმება უსულთა სავსისაც მოხდა);

30. „ამს იგი უბრალოდ „უმართებულბას“ უწოდებს“ (150; ეს „უბრალოდ“ — რუსულიდან უბრაოდ გადმოტანილი наросто. — ასეთ კონტრექსტს სრულად უცხოა ქართული წინადადებისათვის);

31. „ენობრივად მახინჯ ფორმებს ცელის სწორი ქართულთ“ (152; ენობრივად მახინჯ ფორმებს სწორი ქართულთ ცელის);

32. „...ზნანზე მეტად ანალიზური ფორმება იყალიბებ ვზას“ (145; სწორია: აზრები ვრცელდება; ტერმინები მკვიდრდება; ფორმები ვზას იყალიბებს და სხვ.);

33. „მედიკალინური წარმოების შეცვლა აღწერილით შეინიშნება ქართულში“ (145—146; ძველი ორგანიზაციის წარმოების აღწერილით შეცვლა ქართულშიც შეინიშნება);

34. „ამევე დროს არასწორადია ნახშირი“ (ამევე დროს სწორად არ არის ნახშირი);

35. „კონკრეტულად რაში გამოიხატება...“ (146; კონკრეტულად რით გამოიხატება)...

36. „ნეგატიურ პერსონაჟ“ (147; უნდა იყოს: ნეგატიურ პერსონაჟს. ნეგატივი — ნეგატივიზმი; ვ ეწოდება და რჩება: ნეგატივიზმი);

37. „პათეტური“ (138; უნდა იყოს: პათეტიკური, პათეტიკა — პათეტიკური);

38. „სპეკულატივი“ (154; უნდა იყოს: სპეკულაციური, სპეკულაცია — სპეკულაციური; სპეკულანტი — სპეკულანტი);

39. „ვის საყვედურობ“ (153; ვის უსაყვედურებ);

40. „კურსი აილი“ (146; ვეზი აილი);

41. „სალიტერატურა უნა ასეთ მონოლითურ ერთეულს წარმოადგენს“ (147; სალიტერატურა უნა ასეთი მონოლითური ერთეულია);

42. „ერთგულად აღიზნებისა და სიტყვა-თქმანის უმრავლესობა“ (148; „სიტყვა-თქმანის უმრავლესობა“ არაფრად არ ვარგა, უნდა იყოს: სიტყვა-თქმანთა უმრავლესობა);

43. „იგი გვხვდება ჯერ კიდევ „რუსთაველთან“ (148; იგი „ვეფხისტყაოსანში“ გვხვდება);

44. „ჩვენი ამოსავალი წერტილი ასეთია“ (1), გვ-149;

45. „მაგრამ არიან ისინი (150; გამოთქმებზეა ლაპარაკი, ა. ბ.) სრულიად იდენტურნი?“ (ჯერ ერთი, წყობა უკუღმართია („არიან ისინი“) და მეორეც — „გამოთქმები არიან“?);

46. „ზნანს ანალიზური ფორმების სახით გაჩნდა რამდენიმე კონკრეტული შესატყვისი“ (146; ს. ყუხუჩიშვილი წერს: „გამოთქმის გაჩნდა ქართულ მეტყველება ხმარობს მხოლოდ უარყოფით წინადადებაში, ე. ი. ხმარობს „არ გაჩნდა“, ხოლო გაჩნდას ხმარება დადებით წინადადებაში კატეგორიულად უკუხედავდება“, — „ციცქარი“, 1960 წ. № 6. ს. ყუხუჩიშვილის წერილი: „მართლწერისა და მართლმეტყველების საკითხებისათვის“);

47. „მოვიტანო რამდენიმე ტიპურ მაგალითს (151; მოვიყვანო რამდენიმე ტიპობრივ მაგალითს; იხ. ვ. თოფჩიას და ი. გიგინეიშვილის „ორთავრადიული ლექსიკონი“);

48. „ენები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან“

(152; ენები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან, 144-ე გვერდზე თვითონვე წერს: „სწორად ერთნაირი მონაცემება სხვადასხვა სწორის იმეორება“);

49. „ქართულში ჯერხანად გაპროცენდულობის ფაქტს დიდი მნიშვნელობა აქვს“ (145; მოდი და ვიხეი კაცმა რამე);

50. „ბევრგვითადად მიიღებდა ასეთ „ამოუკლებულ“ ხასის“ (151; ეფიქრობო, „ბევრგვითადად მიიღებდა“-ს კომენტარი არც კი სჭირდება);

51. „ანალიზური ერთეულები, რომლებიც მოყვებულნი არიან ზნანს შესატყვისებს“ (146; ანალიზური ერთეულები, რომლებიც მოყვებულნი);

52. „რა დასკვნის გავიყვანე შეიძლება იქნება?“ (141; დასკვნის გამოტანა; 152-ე გვერდზე თვითონვე წერს: „დასკვნა გამოაქვს“);

53. „იგი დაუნდობლად ებრძვის ყოველივე უცხოურის შემოტანას მშობლიურ ენაში“ (138; იგი დაუნდობლად ებრძვის დედაენაში ყოველივე უცხოურის შემოტანას);

54. „იქ საუბარია არა მარტო შემსაქმნელის, არამედ წინადადების ყოველი წევრის ადგილზე“ (140; იქ მარტო შემსაქმნელის ადგილზე კი არა, წინადადების ყოველი წევრის ადგილზეა საუბარი);

55. „ჩინში მოემწყვდო კალს წარმოადგენს“ (149; „ჩინში მოემწყვდო“ კალკია);

56. ერთგან წერს: „რუსთაველთან“ (გვ. 148). მეორეგან — „რუსთაველი“ (გვ. 151).

57. ერთგან წერს: „შინაარსობრივი“ (გვ. 146). მეორეგან — „შინაარსობრივად“ (გვ. 151). მეორე უმართებულოა.

58. „ზოგიერთი სიტყვა“ (გვ. 151; ზოგიერთი სიტყვა);

59. „წაღმა წერა კარბობს“ (143; სკარბობს მას — უკუღმა წერას);

60. „უმისოდაც ირადერი მოუვა“ (150; უმისოდაც...);

61. „ეს არის ლიტონი განცხადების ნიმუში“ (138; უნდა იყოს: „ეს ლიტონი განცხადების ნიმუშია“, რადგინაც, ავტორის იმის თქმარაოდ სურს, რომ ლიტონი განცხადების ნიმუში სხვა კი არა, სწორედ ეს არის. მას იმის თქმა უნდა, რომ ეს სხვა რამისა კი არა, ლიტონი განცხადების ნიმუშია).

62. „ეს არის თვითონვე ვარაუდი“ (140; ეს ფრაზა ისეთ კონტექსტშია, რომ იგივე მდგომარეობაა, უნდა იყოს: ეს თვითონვე ვარაუდი);

63. „ზნანს შესატყვისებს აქვს შედარებით ოფიციალური ხასიათი“ (146; ზნანს შესატყვისებს შედარებით ოფიციალური ხასიათი აქვს);

64. „ამ საკითხს სხვადასხვანაირად აფასებენ. ზოგს იგი მიაჩნია უარყოფით მოვლენად“ (147; აქაც, ის აზრი კი არ არის, რომ ზოგს სხვა კი

არ, იგი მიაჩნია ოფიციალურ მოვლენად, არამედ ის აზრია, რომ იგი სხვა რამედ კი არა, ოფიციალურ მოვლენად მიაჩნია. ამიტომ, უნდა იყოს: ზოგს იგი ოფიციალურ მოვლენად მიაჩნია);

65. „აღნიშნული მოდელი მიიჩნეულია ქართული ენისთვის შეუფერებლად“ (148; აღნიშნული მოდელი ქართული ენისთვის შეუფერებლად არის მიჩნეული);

66. „მიიჩნევა მათ მახინჯ ფორმებად“ (145; მათ მახინჯ ფორმებად მიიჩნევა);

67. „ილიახთან კი დასტურდება“ (144; ილია კი წერს; ილია კი ამბობს; ილიას ნაშრომში (წერალში, სტატიაში...) კი დასტურდება);

68. „ზემოთქმული, ცხადია, ჩიება ძალაში“ (141; „ძალაში რჩება“ იმას გვაგონებს, დედანის უტოლინარნი რომ წერენ ხოლმე, „გაზაფხული ძალაში შევიდაო“. უნდა იყოს: ზემოთქმული არ ბათილდება; ზემოთქმულს ძალა არ ეკარგება...);

69. „ისინი იქცევიან (სიტყვებზეა ლაპარაკი ა. ბ.) ზნებად“ (151; ისინი ზნებად იქცევა);

70. „წერილი კულტურა, განა შეიძლება ითქვას: კეთხილი კულტურა, მეტყველებითი კულტურა!);

71. „წერია“ (145; ა. შანიძისა და ენათმეცნიერთა ერთი ჯგუფის აზრით, „სწერია“ უნდა იყოს. ეს სამართლიანი აზრია. მართალია, ამ ზნას მეორე პირი არ უჩანს, მაგრამ ამგვარ ზნებს ორპირიანი ფორმებით უცხადი დასაყვებით: სწერია — ეწერა; მხატვა — ეხატა; ჰგონა — ეგონა; ე ორპირიან ვნებით აწარმოებს, ამასთან, სწერია და შეტენია აწერია-ს, აფენია-ს უდრის. ადგილი, რასაც ეწერია, აფენია, შეიძლება ობიექტად აღვიქვათ, რომელსაც თავისი გამოხატველი ფორმა — ირანბი ობიექტი აქვს და სათანადო პრეფიქსით გამოიხატება);

72. „ენას სჭირდება მუდმივი მოვლა და კონტროლი, მხოლოდ ეს საქმე უფრო კომპეტენტურ პირებსა თუ ორგანოებს ევალებათ“ (150; ენას მუდმივი მოვლა და კონტროლი სჭირდება, ოღონდ ეს საქმე უფრო კომპეტენტურ პირებსა თუ ორგანოებს ევალებათ);

73. „სათურების შემდეგ ბეგაშვილი ფრანგებს წვდება“ (150; უნდა იყოს: სწვდება);

74. „ბოლო ხანებში გაზეთის ფურცლებზე გამოჩნდა მისი ზნეური ეკვივალენტი: დავალდებულა...“ (146; ერთ გაზეთზე როდია ლაპარაკი. უნდა იყოს: 'პრესაში გამოჩნდა...);

75. „მოთელი რიგი მოვლენების ანალიზით ნათელი გავახადეთ, რომ...“ (147; ბევრი (ან: ზოგი — კონტექსტს გააჩნია) მოვლენის ანალიზით ნათელი გავახადეთ, რომ...);

76. „ეფექტრობთ სავსებით უნებლიეთ მოუვიდა ავტორს...“ (143; ეფექტრობთ, სრულიად უნებლიეთ მოუვიდა ავტორს...);

77. „მათ (გამოთქმებზეა ლაპარაკი, ა. ბ.) ქართულში შესატყვისი მოცემუბუნების...“ (150; ზნა მხოლოდით რიცხვი უნდა იყოს...);

78. „ესა და სხვა შემთხვევები გვიჩვენებენ, რომ...“ (148; ესა და სხვა შემთხვევები გვიჩვენებს, რომ...);

79. „სახლბურობის პრინციპს უველანდ ერთი-ორად ვერ მოუყვანებთ“. რამდენადღაც იგი „წამყვანია“ სასაუბრო მეტყველებაში, იმდენად...“ (გვ. 154; ვის ვერ მივეყვანებთ? როგორც ვხედავთ, წინადადებას წვერი აქლია).

80. „ასეთია აღწერით ფორმისა და ეკვივალენტ ზნას შორის მიმართება ამის აუღიარებლობა ქარის წესქედელობათ ბრძოლის უდრის“ (გვ. 147; უნდა იყოს: „აღწერით ფორმისა და... მეორეც, რა შუაშია „პირის წესქედელობათ ბრძოლის უდრის?“ ეს ხომ სრული უაზრობაა!);

81. „წაეაწყდით რამდენიმე ნიმუშს, რომელიც ზემოაღნიშნული მოდელის ადეკვატურია“ (გვ. 148; უნდა იყოს: წაეაწყდით რამდენიმე ნიმუშს, რომლებიც ზემოთ აღნიშნული მოდელის ადეკვატურია);

82. „მის აღმოფთვებს“ (გვ. 150; უნდა იყოს: აღმოფთვებს; აღმოფთვებს იგივეა, რომ ეთქვათ: ღრიცხავს, ღნიშნავს...);

83. „...იმ სინტაგმებშიც, რომელსაც იგი გეაწვდის...“ (გვ. 151; უნდა იყოს: ...იმ სინტაგმებშიც, რომლებსაც...);

84. „ერთი და იგივე სიტყვის...“ (გვ. 152; უნდა იყოს: ერთი და იმავე სიტყვის...);

85. სიტყვის გამოჩინება წერისას კი არ ხდება, არამედ... (139; კვლავ „გამოჩინება“);

86. „რუსული და ფრანგული ენის გავლენასთან ერთად ამ „ნორმის“ დარღვევის გამოწვევად წყობილსიტყვაობას ანუ ლექსს... ასახელებს (140; რუსული და ფრანგული ენების გავლენასთან ერთად ამ „ნორმის“ დარღვევის მიზეზად წყობილსიტყვაობის ანუ ლექსს ასახელებს);

87. „...შემასმენელის ადგილი წინადადებაში არ იყო მკვიდრი და ამდენად მისი ხაველდებულო ხმარება წინადადებას ბოლოს ისტორიულად გაუმართლებელია“ (141; „...წინადადებაში შემასმენლის ადგილი არ იყო მკვიდრი და ამდენად წინადადების ბოლოს მისი სავალდებულო ხმარება ისტორიულად გაუმართლებელია);

88. „შეიძლება შემასმენელი ვიხმართო წინადადების თავშიც, შუაშიც და ბოლოშიც, უფრო ხშირად კი შუაში“ (141; შეიძლება შემასმენელი წინადადების თავშიც, ვიხმართო, შუაშიც და ბოლოშიც, უფრო ხშირად კი — შუაში);

89. „...ეხ ნიშნით გამოხატული უსულო არსებითი სახელი, როგორც წესი, დღეს ზნას რიცხვი არ ითანხმებს“ (144; „როგორც წესი“

რუსულიდან შექანიკურად არის გადმოტანილი);
 90. „ეფექტობთ, ჩვენ მთელი რიგი მოვლენების ანალიზით ნათელი ვახვადით, რომ ის, რაც ავტორს ზოგჯერ რუსული ვაგლენად მიანია, ყოფილა ტრადიციით გამაგრებული, დიდი პოტენციის მქონე ენობრივი ფაქტი, რომელსაც საკუთრივ ქართულ წიაღში მოექმნება გამართლება“ (147; როგორც „მთელი რიგი მოვლენები“ ჩათვლება ტრადიციით განმტკიცებულ, დიდი პოტენციის მქონე ენობრივ ფაქტად და საკუთრივ ქართულ წიაღში მოექმნება გამართლება, ისევე მოქმედება გამართლება ა. თაყაიშვილის ამ აზრსაც);

91. „აღბთ მასში უღიღეს განცვიფრებას იწვევს გამოთქმები...“ (153); „მასში განცვიფრებას იწვევს“ არ გვესმის რა არის, მაგრამ მართლა განცვიფრებული კი ვართ, რომ მეცნიერის კაცი ეთიკის ნორმებს ვერ იცავს (შეუტრიახმობდელად ოხუნჯობს), მართლწერის უბრალო წესების ცოდნით ვერ დაიტრიახვება წერს „ზოგიერთი სიტყვებით“, „ეს საუვეღღრობა“ და ისე კი კაღვივრდება, რომ სხვას იგდებს აბუჩად.

92. „ვარაუდებია თქმული“ (143; ვერ ვართ; თქმული“ კი არა, „ნათქვამი“, მეორეც, „ეპოპეიდების თქმა“ რა არის?);

93. „...ამიტომ აქ სიტყვათგანაღება არ შეიძლება იყოს გრამატიკულად განმარტებულია, როგორც ეს, ეტყვათ, ინგლისურ-გერმანულშია, სადაც აფექსების ნაკლებობა ანაზღაურებულია მკაცრი თანმიმდევრობით წინადადებაში“ (140; „აფექსების ნაკლებობა ანაზღაურებულია მკაცრი თანმიმდევრობით წინადადებაში“ მკითხველს, ვიგეუთ რამე? ახრ რომ გვესმოდეს, სიტყვებს აქაც წესიერად დავუღაღადებთ);

94. „ბეგაშვილი სათოფეზე არ ევარება (!) დღერით კონსტრუქციებს, მიიჩნევს მათ მახინჯ ფორმებად, და რატომღაც, ყოველთვის კალკებად“ (145; ...მათ მახინჯ ფორმებად და, რატომღაც, ყოველთვის კალკებად მიიჩნევს);

95. „პირველ რიგში ავტორს უნდა მივეუთოთოთ რამდენიმე ზოგად, მეთოდოლოგიური ხასიათის შეცდომაზე“ (137; პირველ რიგში ქლომა“ გვესმის რა არის, „პირველ რიგში მითითება“ გაუგებარია, უნდა იყოს ავტორს ვერ რამდენიმე ზოგად, მეთოდოლოგიური ხასიათის შეცდომაზე უნდა მივეუთოთოთ“ არ; ავტორს, უპირველესად...);

96. „...დასტურდება, რომ შემასმენლის ადგილი წინადადებაში არ იყო მკვიდრი და ამდენად მისი საკლდებულო ხმარება წინადადებას ზოლოს ისტორიულად გაუზიარებელია“ (141; ...დასტურდება, რომ წინადადებაში შემასმენლის ადგილი არ იყო მკვიდრი და, ამ-

დენად, წინადადების ბოლოს მისი საკლდებულო ხმარება ისტორიულად გაუზიარებელია);

97. „ჩვენ ასე თუ ისე ეხმარებით გამოთქმის წერტილში მოიყვანა...“ (150; ასე თუ ისე მითმებით უნდა იყოს გამოყოფილი);

98. „ა. ბეგაშვილი ვერ ეგუება იმ თვალანაზრით ფაქტს, როდესაც სიტყვა ქართულში იქნის მნიშვნელობის ისეთ ახალ ნიუანსს, რაც მას, ეტყვათ, რუსულში აქვს“ (151; „როდესაც“ აქ სულ ზედმეტია და უადგილოა. უნდა იყოს: ა. ბეგაშვილი ვერ ეგუება იმ თვალანაზრით ფაქტს, სიტყვა ქართულში მნიშვნელობის ისეთ ახალ ნიუანსს რომ იქნის, რაც მას, ეტყვათ, რუსულში აქვს);

99. 153-ე გვერდზე ავტორი წერს: „...ყოტა უცხო მოვლემები და კონსტრუქციები? რამდენიც გნებავთ, მაგრამ ის ისეა შეზრდილი...“ 154-ე გვერდზე კი ვკითხულობთ: „...არც ილიას წერილებისათვის გადაუხვადავს, თორემ ასე ხშირად ვერ დამოწმებდა მასს ავტორს“. ურთვან „მასს“ და მეორეგან „ის“?!

100. 146-ე გვერდზე ვკითხულობთ: „ფრაზეოლოგიური შესიტყვებანი მეტად გადმოცემენ“, 149-ე გვერდზე კი: „ასეთი ერთეულები ამდიდრებს ენის ფრაზეოლოგიურ მარაგს“. როგორც ვხვდებით, ქვემდებარისა და შემასმენლის რიცხვში შეთანხმებას წესი ხან დაცულია, ხან არა.

არ უნდა დავივიწყდეს, რომ ეს შეცდომები დიდი გულმოდგინებით, ყოველი სიტყვის დაკვირებით დაწერილი საპოლემიკო სტატიიდან არის ამოღებული. თუ შემოხევეთ მოგვეცა და ა. თაყაიშვილის სხვა წერილებიც განვიხილოთ, აი მშინ დაინახავთ, რამდენით გაიზრდება შეცდომათა რიცხვი!

„ვრცელი ორთოგრაფიული ლექსიკონისა და სინტაქსის კარგი სახელმძღვანელოს შექმნა მარტოაც საშური ხექმეა, თუნდაც იმიტომ, რომ წერტილი დაეცავს ქართული ენის საკითხებზე დილტანტური წერილების გამოქვეყნებას“. ასე ამბობენ რბ. ა. თაყაიშვილი თავის წერილს. ამით ზუსტად ის არის ნათქვამი, აღნიშნული წიგნების გამოსვლის შემდეგ აღარ იქნება საჭირო ქართული ენის საკითხებზე წერილების გამოქვეყნება. მაგრამ ორთოგრაფიული ლექსიკონიც გამოვა (რომელიც, როგორც დავინახეთ, ა. თაყაიშვილსაც დიდ დახმარებას გაუწევს), სინტაქსის სახელმძღვანელოც და, რაც არ უნდა გაბრაზდეს მეცნიერი, „დილტანტებიც“ ხელს ვერ აიღებენ დედაენისათვის სურნებაზე, რადგანაც, მიხელო ჯაბახიშვილის სიტყვით რომ ეტყვათ, „ყოველი შეგნებული მოქალაქე მოვალეა თავისი ენა კულტად გადააქციოს“.

გვიჩ ახვალაიანი

ერთი უხსოვი კვლის ფოლკლორული მოტივები

ძველი ქართული მწერლობა მდიდარია საგმირო შინაარსის თხზულებებით. საუკუნეების განმავლობაში იქმნებოდა პრობის საუკეთესო ნიმუშები, რომლებმაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს ქართული ეპოსის ერთგული ხასიათის შექმნაში. ორიგინალურ ნაწარმოებებთან ერთად ჩვენამდე მოღწეულია მე-18 საუკუნის ერთი ნაელებად შესწავლილი, სპარსული ენიდან ნათარგმნი ძეგლი. ესაა საგმირო თხზულება, რომელსაც „ვარშაიანი“ ეწოდება. თხზულებაში წარმოდგენილია ჭაბუკთა სამი თაობის გმირული თავგადასავალი (პაპის ზაბარჯათის, შვილის ბადრი იამანისა და ბადრი იამანის შვილისშვილის ვარშაიანის). იგი მთლიანი საბთო ჯგირ გამოკვეთებულია და ცნობილია მხოლოდ ერთადერთი ხელნაწერით.

„ვარშაიანი“ მჭიდრო კავშირშია ფოლკლორთან და ესაა მისი, როგორც ლიტერატურული ძეგლის, ერთ-ერთი ძირითადი თავისებურება. მასში ფიქსირებულია მსოფლიოში გაქრეცილებული ფოლკლორული მოტივები: ევმათთან ბრძოლა, ურჩხელისაგან გმირის ჩანთქმა და დამონება, ჩანთქმული გმირის გათავისუფლება, ბუნების საიდუმლო ენის შეცნობა ხილის შეჭებით ან სხვა საშუალებით, წყლის მოპოვება, გმირის წყალში გადაადგება, შეყვარება ქალის სურათის ნახვით, ვადოსნური ქმნილება. ფართის საშუალებით განკერძობა, მისანი ქალები, ძალის მოკვება, გმირის გამოცდა, ამოჩაღები, ქალის გამეფება და სხვ.

„ვარშაიანის“ სიუჟეტებისა და ცალკე ადგილების ზალხურ ნაწარმოებთა ფაბულასა და მოტივებთან შეხედულებას დამკვირვებელს უდაოდ იქნება გარკვეული მნიშვნელობა ერთა მხრივ. თვით ძეგლის ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხების გადასაწყვეტად და მეორე მხრივ ქართული ზალხური მოტივების ზოგიერთი საკითხის გასარკვევად.

აქ ზოგად ხაზებში განვიხილავთ „ვარშაიანის“ ზოგ ფოლკლორულ მოტივს.

„ვარშაიანის“ მიხედვით, ხილის ქამისა და წყაროს წყალში ბანაობის შედეგად ზაბარჯათმა შეიცნო ფრინველთა, მხეცთა და ქვეწარმავლთა ენა და იქმნა გრძელეული. რაში შეიძლება ეტყობება ზაბარჯათს: „ხელმწიფეო, შიდი და შავ ხისა ძიბში რომ წყარო გამოდის, ვატრეღლი და იმ წყაროში იბანე. მერე მის ხისა ხილისაგან სამი მარკვალი შესეპე და ასეთი ხასიათი აქვს, რომ ყოველთა მხეცთა, ფრინველთა და ქვეწარმავალთა ენას ისწავლო და გაივონებო“.

ამავე ძეგლით გმირი ბუნების ენას პირში ენის გამოსმით (ნერწყვის საშუალებით) შეიცნობს. ვარშაიანს მისმა გამზრდელმა გველეშაპმა, ცხოველებსა და ფრინველებს საუბარი პირში ენის გამოსმით ასწავლა. „ოდეს გველეშაპან თავისი ენა პირში გამოუსვა ვარშაიანს, მასტკან ყოველივე ლაპარაკი გამზრდელისა თვისისა ეამოდა და, გარდა ამისა, ეეშაბის მის ენის გამოსმითა, ყოველთა მხეცთა და ფრინველთა ლაპარაკიც ესმოდა“.

ბუნების ენის შეცნობა პირში ენის გამოსმით დამახასიათებელია ყველა ერის, და, კერძოდ, ქართული ზღაპრებისათვისაც. ქართულში ჩაწერილ ზღაპარში, რომლის სათაურია „ზღაპარი საწყალი კაცისა, ფრინველების ენა რომ იცოდა“, თეგვი საწყალ კაცს პირში ენის გამოავლებს, რითაც მას ბუნების შესაიდუმლედ აქცევს.

ეს მოტივია მოცემული სულხან-საბა ორბელიანის არაჯში „ანხის ცოლის პატრონი“, სადაც მდინარიდან გამოსულმა კაცმა აღამიანს აყოლეს სულიერის ენა პირში ენის გამოსმით ასწავლა.

ვადოსნურ ზღაპრებში უფრო ხშირად ბუნების ენის სწავლება გველს შეუძლია. ქართულ ფოლკლორში და არა მარტო ქართულში, არა-

მედ ვერპობის, აზიის, აფრიკის და სხვა ხალხთა ზემობისტიკვირებშია გავრცელებულია მოტივი, რის მიხედვითაც ადამიანი გველის მეშვეობით შვისმებს ბუნების ენას.

ქართული მითოლოგიისა და ზღაპრების მიხედვით, გველი ენის წევრს შეეხებეს, ჩაბერავს ან ჩააფურთხებს ადამიანს და ეს უკანასკნელი ხდება გრძნეული, მას ენმის უველაფრის ენა. პოეტ. ელ. ეთრსალაძის მიერ ჩაწერილი ზღაპარი „გველის ძმობილი“ გადმოგვცემს, რომ გველი ხიცეთის ვაღბლში მიზნით მეცხვარეს ეუბნება: „რაჲ ევრე მადლიანი ხარ, ენა ვაჲო-უაჲი და ჩემი ენის წევრს დაადე. ბიჲი შეკრბა, მარგამ მერე თჲვა; რაჲ იტენბა იტენბაო, და-ადგეს ენის წევრები ერთანეთს. რაჲი ვაჲი გველის ენას თავისი ენით შეეხო, ამის შემდეგ მას ესმოდა ენა ფრინველებისა და ცხოველებისა, რომლებმაც მას ბუერს რამ ასწავლია“ (ელ. ეთრსალაძე, რჩეული ზღაპრები, I, 1949 წ., გვ. 272. თხ. აგრეთვე „მეცხვარე და გველი“, თ. რაზივაშვილი, ხალხური ზღაპრები, I, 1952 წ., გვ. 82; „გველი ხელმწიფის ანდერძი“, აღ. რდფოტი, ქართული ხალხური ნოველები, 1956 წ., გვ. 193 და მსგ.).

ეს მოტივი შესანიშნავად გამოიყენა ვაჲი-ფშაველამ თავის უკუდაჲ პოემაში „გველის შჲამელი“.

როგორც ვეხდათ, ბუნების ენის შეცნობა და მასთან დაკავშირებული სხვა საკითხები „ქარაშაყიანში“ ზემობისტიკვირების მიხედვითაა დამუშავებული.

„გარაშაყიანით“, სწორუბოვარ ფალავანზე ვარ-შეუხე ფეხმძიმედ შუოფი დედა ზღვაში გადავადენ. მომავალი გმირი ზღვაში დაიბადა და გაიზარდა, მისი წრთობის აქვანი ზღვა გახდა. აი რაოდენ არის ვადმოცემული ეს ამბავი:

ბადრი იამანის შვილი ფერიათა ხელმწიფემ აღსაზრდელად მიბაბრა ძიძის. ამ უკანასკნელს ჰყავდა მზუხე უღამაშესი ასული, რომელიც ხელმწიფეს თავისი შვილისათვის სურდა ცოლად. ყმაწვილმა თვალს მოჰკრა ძიძის ასულს სასახლის წაღკოტში, მის გულში ტრფობის კოცინი აღენათ. ვადვიდა ბაღში, დაიმორჩილა ქალი და აღსაქულა გველის საწადელი.

ვაჲიდა ხანი. ფერიათა ხელმწიფემ მოინება თავისი შვილის ქორწილი და ძიძის ასული მოიკითხა, ხელმწიფეს მოახსენეს: „მეფო, არ-და ეკადრების შვილსა შენსა მას ქალსა თანა ქორწინება“. ის კი არ ვაუშხილეს, თუ ეს გან-ეყო ფეხმძიმედ ქალი. ამ ამბით შეტრწუნებულ-მა ხელმწიფემ ქალის ზღვაში გადაუდგება ბრძან-სა. მაშინვე ქალი წაიყვანეს და ერთ ზღვის პირ-სა დატოვეს. ქალს შეეძინა ვაჲი, ერთხელ დე-და-შვილი დანიხა გველსმამბა, რომელსაც შე-ეცოდა ისინი და თავისავე საწყაფში წაიყვანა. გველსმამბა ურმა ვარაშყს დაუწყო ზრდა.

გმირის წყალში გადაადგების მოტივი სხვადა-

სხვა ევროპით გავრცელებულია თითქმის ყველა ქვეყნის ეპოსში. იგი უძველესი ტომობრივ საზოგადოებაშია შემუშავებული, რომელთაშიც მრავალი საყურადღებო ისტორიულ-ლიტერატურული და რელიგიურ-მითოლოგიური საკითხია დაკავშირებული.

შგავს მოტივთან გვაქვს საქმე „სირინოზი-ანიში“, სადაც სირინოზს, როგორც მტრის შვილსა და მომავალ სახიფათო მეტოქეს, ბავშ-ვობისას წყალში ავადებენ დასაღუბავად.

დევნილი გმირის მდინარეში ჩაღდება, ან წყალს პირას მიტოვება ზღაპრებისთვისაც არა უცხოა. ეს მითოური მოტივი ჩვენში ზნორად მზუთუნსახეს უკავშირდება: „ლერწამ-ღარქვა-ნი განროხებულმა მეფემ კილობანში ჩაქვეტა და „წყალს მისკა დგანდვარებითა“. მამისაგან დევნილი ქალწული ბოძში დაიშალდა, როცა სახლს დაიწვის, უცნებლად დარჩენილ ერთ ბოძს უსახლკარო კაცი მდინარეში ჩაავდებს. ამ გზით ქალი სისხლის აღრევას გადაჩრება (ხალ-ხური სიტყვიერება, II; ზღაპრები ე. თაყი-შვილის რედაქციით, თბ., 1918 წ., № 20).

გმირის წყალში გადაადგება „ვეფხისტყაოსან-შიც“ გვხვდება. „ვეფხისტყაოსნით“, ნესტანის იღმრტდელმა დავარმა მოატანინა კილობანი, ჩა-სვა შიგ ნესტანი და ორ ზანეს ზღვისაქენ წა-ადებინა.

მცირეთდენი სხვაობით ანალოგიური მოვლენა გვაქვს კალტერ რომანში „ტრისტან და იზო-ლდა“. რომლის მიხედვითაც ტრისტანი კილოზ-ნით ზღვაში ჩაავდეს.

გმირის დევნის მოტივს იცნობს ბერძნული მითოლოგია და ბაბილონურ-ეგვიპტური ვად-მოცემანი. ასე, მგალითად, ბაბილონელმა მო-მავალი მეფე სარგონ I ჩელობის ქაშს ლერწ-მის კალთაში ჩააწინა დედამისმა და მდინარე ეფრატის ტალღებს გაატანა. სპარსეთის მეფე კიროსიც ურმოზისის ტიგროსის ტალღებს მიან-დეს. აჲივე მოტივი გვხვდება სოფოკლეს „ოიდაპოსში“ და პერსეუსის თქმულებაში. პერ-სეუსის თქმულებით, არგოსის მეფეს აკროსიას (ერთ-ერთად დანიდის შვილიშვილს) ჰყავდა ქა-ლი, მზუთუნსახეი დანაჲ. მეფეს უწინასწარმეტ-ყველეს, რომ შვილიშვილი მას ტახტს წაართ-მედა, ამიტომ მან თავისი ქალი, დანაჲ, ისეთ ცოშში მოათავსა, სადაც ვერც ერთი ადამიანი ვერ შეიპარებოდა. ზვესმა თავლი მოჰკრა მზუ-თუნსახეს და მოინდომა მასთან კავშირის და-კება; ეს ედიცე მოახებრბა: ოქროს წივიჲ შეიშ-ხაბუნა ცოშში. დანაჲს ეყოლა შვილი პერსეუ-სი. აკროსიამ რომ ეს ვაჲიჲ, ბრძანა — დანაჲ და მისი ეჲი ჩაესხათ კილობანში და ზღვაში გადაეცდათ. დედა-შვილი ზღვამ შეიბრალა და უცნებლად გარიჲა კუნძულ სერაფოსის ნა-პირას (სიმ. ყუბნიშვილი, ბერძნული ლიტერა-ტურის ისტორია, I, თბ., 1950., გვ. 213).

ამ მოტივს ერთგვარი შესატყვისები მოეპო-

ეგა ქართულ „ამბრანანში“ და ბიბლიურ ვად-
მოცემებში ამირანის აღზრდა დედის ანდერძის
მიხედვით ხდება. ანდერძის მესამე პირობა ასე-
თია: როცა ბავშვი ფაშვში გამოშვდება, „შემ-
დეგ აყვანი ჩააწინე, აყვით წაღე და იამანის
წყაროზე დადი“ (მოსე ხონელი „ამირანდარე-
ჯანის“, ზ. ტვიანძის გამოცემა, ტფილისი,
1896 წ., გვ. 350). უბედური დედის რჩევა მო-
ნადირემ უკლებლივ შეასრულა „დალის დაბა-
რებული ვეღა ასრულა, მიიტანა აყვით იამა-
ნის წყაროზე და იქ დადგა“. ქართული ამირა-
ნი ბიბლიურ მოსეს ემსგავსება, ბიბლია ვად-
მოცემებს, რომ როცა დედაც ვეღარ შეიძო
შვილის დამალვა, შობილი დედამან მისმან კო-
დონანაკი, და მოპდისა იგი ნათითა და შთააწ-
ენინა ყრმა იგი მას შინა, და დადგა იგი მდი-
ნართა მას კიდესა“ (მოსე II, ბ). მოსეს სახე-
ლიც აქედან წარმოსდგაო, რაც წყალში პოვ-
ნის ნიშნავს. „შაპანავს“ დარბაც წყალს
უკავშირდება. დარბას ეტიმოლოგიაც წყლისა-
ვან მოდის, ისე როგორც ბიბლიურად მოსეს, სა-
რინოზშა და სხვათა ეტიმოლოგიები.

ენის სწავლა ნერწყვის საშუალებით, აგრეთ-
ვე, ხილის კვებით და წყალში შესვლით, გვიჩვენებს
ფეხმძიმედ მყოფი დედის წყალში გადაცდება, მა-
შავალი გვიჩვენებს წყალში აღზრდა გველშეშის
მიერ — წყლის კელტიდან მომდინარე მოტივე-
ბია, წყლის კელტის გადმონათობა.

საგულისხმოა, რომ ერთ ქართულ ხალხურ
მოთხრობაში, რომელს სათაურია „ზღაბარი საყ-
ვირელისა“ ნათლად არის ასახული წყლის
კელტი. ამ მოთხრობის მიხედვით ადამიანის
მიერ ბუნების ენის შეცნობა დაკავშირებულია
წყაროს წყლის შესმათან. აქ გადმოცემულია,
რომ ზღმწიფის შვილი მამის დაეალებით მიემ-
გზავრება საყვირელი ამბის მოსატანად. იგი
ჩამოხტა ერთ წყაროსთან და წყალი დალია.
წყლის დაღვვის შემდეგ მას ენის ბუნებას
ენა, მცენარეების, ბალახების საუბარი (თ. რა-
ზიკაშვილი, ქართული ხალხური ზღაბრები,
წიგნი I, 1951 წ., გვ. 179).

ჩვენთვის საინტერესო ის ვარაუდებია, რომ
ადამიანმა წყაროს წყლის შესმით ბუნების ენა
შეიცნო.

ვარაუდი წყალთან არის დაკავშირებული,
წყალი მის წრთობის აყვანი, ხოლო წყლის
ბინადარი გველშეშის მისი მფარველი და აღმზ-
რდელია.

თხზულებაში ეპიზოდურად გამოჩნდებიან ქა-
ლოსანი ქალები. მათგან ზოგი კეთილია, გვი-
რის დამცერი, ქომაგი და მრჩეველი, ზოგი კი
ბოროტი და გვირის საშინელ განსაცდელს ემზა-
დებს. არაიშვითად ქალოსანი ქალი ბოროტე-
ბის განსაზღვრება, ცდილობს გვირის გრძნეული
მხეც დაუგოს. იგი გარეგნულად კეთილია, ტუბი-
ლი სიტყვით ხიბლავს თავის მსხვერპლს, არ-
სებითად კი ავი სულია. მზავრისა და ცხვირ

ქალს შეუძლია ნივთად, ცხოველად ან ლამაზ
ქალად ქცევა. მზაკვრული და ბიროტისავენე-
ბების მოხედვად, ხანდახან იგი გვირის დამს-
მარულად გვევლინება.

თხზულების ქალოსანი ქალები საზღაპრო
ემოსის დედაბერს გვაგონებენ. დედაბერს, რო-
გორც პერსონაჟს, კარგად იცნობს ქართული
საზღაპრო ეპოსი. აქ მას სხვადასხვა ფუნქცია
აქვია. იგი კეთილია და ბოროტიც.

ქართულ ზღაბრებში ზოგჯერ ნაჩვენებია
ცხვირი და ბოროტი დედაბერის სახეც. დედაბე-
რი ქერ განსაცდელში ჩაყარდნილ სტუმარს
ტყბილი მიიღებს, შემდეგ კი მზაკვრულად ორ-
მოს უთხრის მას („მზეთუნახევი ქალი“, ჩიქ.,
II, 28; „წიქარა“, რაზი, I, 346).

ქართულ ხალხურ ზღაბრებში დედაბერის ვე-
რავობა ყოველგვარ საზღვარს აჭარბებს, იგი
გზას უღობავს კეთილ ძალებს, მოსურნეა ადი-
მიანთა დაღუბვის (იხ. ზღაბრები: „ზღაპარი
უბერისის“, ჩიქ I, 162-163; „კედლიანი დედა-
ბერი და პატარა ბიჭი“, ჩიქ, I, 173). კედლიანი
დედაბერი გულშისანი და ზოგჯერ დახმარე-
ბასაც აღმოუჩენს ხალხურ მოთხრობის დად-
ებით პერსონაჟს („ზღაპარი მონადირისა და და-
ლი არწივისა“, რაზ, II, 28-29).

როგორც ვხედავთ, „ეპიპოეზის“ ქალოსანი
ქალთა შესახებ მოტივები ანალოგიებს პოე-
ლობს ქართულ ხალხურ ზღაბრებში.

„ეპიპოეზის“ გვხვდება თმის მოკვეთის მო-
ტივი, რომელსაც პარალელები მოეპოვება მსო-
ფლიოს ხალხთა ზემოპირსიტყვიერება და მითო-
ლოგიაში. თხზულების მიხედვით არაიშვითად
ნაჩვენებია თმის მოკვეთა. ჩვენ მხოლოდ ერთი
მაგალითის მოტანით დავკმაყოფილებთ.

ქანი-ქანუშის სახელმწიფოს ცხრა მმა მარ-
თავდა, ვარაუდით დაამარცხა ისინი. მძებმა ვა-
რეგნულად კარგად მიიღეს ფალავანი, მშენიე-
რად მოსაყვანი. გულში კი მზაკვრული განზრახ-
ვა ედოთ — ფალავნის სიკვდილი სურდათ. ამ
დროს ერთმა ბრძენმა მოხუცმა ფალავანს გაან-
დო მათი უჩვეულო ძალისა და გრძნეულების
საიდუმლოება. ფალავანმა, მოხუცის რჩევით,
გრძნეულ მშვებს თავებუ გადაპარსა, რის შემდე-
გაც შეძლო მათი ბოლად ამორჩილება და
დახსოვრა.

თმის მოკვეთა უძველესი მითოლოგიის ნაან-
დერძე მოტივს წარმოადგენს და გამოყენებუ-
ლია ამირანის თქმულებაში, სადაც თმისთან
გვირის სიცოცხლეა დაკავშირებული. მონადირ-
ის გრძნეულმა ცოლმა დალის ოქროს ნაწნავე-
ბი მოაჭრა, დალი ქვე მოუღერდა, ლეთოერი
ბუნება დაკარგა და მერე სიკვდილს მიეცა
(იხ. ჩიქოვანი, მიჯავრელი ამირანი, 1947 წ.,
გვ. 359).

თმის მოკვეთის მოტივი სრული საბითაა
წარმოდგენილი ამირანის ოსტრ თქმულებაში.
ეს თქმულება გადმოგვცემს: „მონადირის ორმა

შვილმა ხარ-კამბი გამორეკა ზღვაზე წყლის დასალევად. გამოვიდა ზღვიდან უმაწვილი და საჭონელი უკანვე გარეკა. არ დაანება წყალი დედ-ლი, ძმები შინ წამოვიდნენ, მამას უთხრეს: ზღვიდან გამოვიდა ერთი ბიჭი და საჭონელი უკანვე გამოგვირეკა, წყალი არ დაანებაო. მაშინ უთხრა: წაიღეთ სკამი და სამართებელი, დაჯექით ზღვის პირად, დაიწყეთ თავის პარსვა, დაგინახათ ის ბიჭი, მოვა თქვენთან, გველაშშეთ, თამაშობის დროს დაუსვით სამართებელი თავზე და თმა ჩამოპარსეთ. ამის შემდეგ ზღვაში ვერ ჩავა და დაიქვითო. ძმებიც ასე მოიქცნენ. წაიღიან ზღვის პირად, დაჯდნენ სკამზე და დაიწყეს პარსვა. დინახა ზღვიდან ბიჭი, გამოვიდა ნაპირზე და მოვიდა ამითან. ძმები გაეთამაშნენ. უცბად ჩამოუსვეს თავზე დანა და თმა ჩამოპარსეს. ბიჭი ევლარ შევიდა ზღვაში. ძმებმა იგი დაიჭრეს. მაშინ ბიჭმა უთხრა: მე ვარ ამირანი, თქვენი ამა. ამერიდან წყალში ევლარ შევალ, წამაყენებ, თქვენთან მაცხოვრებო. წამოყენეს ძმებმა და ავიდნენ მამასთან“ (მიქაძეული ამირანი, 1947 წ., გვ. 391).

ამირანის თქმულებების ამ ეპიზოდში თავს იჩენს საუბუნობრივი მაგიური ჩვეულება თმის შესახებ. თმის მოჭრა და მისი მისაქუთობა პატრონზე უფლებს, მოპოვებას ნიშნავდა „ამირანის თქმულებაში გამოყენებული თმის შეჭრის მოტივი ძველთაშველ ტრადიციულ შეხედულებას ემყარება და თმის ტაბუ მხატვრულ ანარკულ წარმოდგენს“ (ნ.ბ. ჩიქოვანი, ქართული ეპოსი, II, 1965 წ., გვ. 157).

იგივე მოტივი მოცემული ბიბლიაში სამსონისა და დალილას თავგადასავლის სახით.

თმის მოკვეთის მოტივი ფართოდ არის გავრცელებული მსოფლიო ხალხების ზემპრისტყვიერებაში. ბიბლიისა და ქართული ფოლკლორის გარდა აქ შეგვეძლება რუსული და ბერძნული მაგალითების დასახელება. რუსული ზღაპარი ხელმწიფის შვილ ივანეზე მოგვითხრობს, რომ მისი ძალია ქალის სამ დერ თამაში იყო. ამ თმებით ივანეს ხელზე უკან გაუჭრეს და ისე დააბრმავეს (Худяков, Сказки III, 1862 № 82). ბერძნული ზეპირი გადმოცემის მიხედვით, დედა გაავებს, რომ მისი შვილის უძლეველობის წყარო სამი დერი ოქროს თმაა. დედა შვილს თმებს ამოაცლის და ბუმბერაზიც მოუძღურდება.

იგივე მოტივი პარალელს პოულობს შუასაუკუნეების ევროპულ ლიტერატურაში. თმის მოკვეთა ყოველთვის დაკავშირებულია დედაკაცის მოქმედებასთან. ამ ჯგუფის მოთხრობებში დედაკაცი ეშმაკზე უფრო მოხერხებულია; რის გაკეთებასაც ეშმაკი ვერ შეძლებს, იმას

ქალი ადვილად აღწევს. თმის მოკვეთის წარმართულ ცრუმორწმუნეობაზე დამყარებული ქვეყნის სხეადასხეა ხალხში ფართოდ გავრცელებული იყო თმის ტაბუ. წარმართულ წარმოდგენების მიხედვით, სეროდით, რომ აღმაიანი მანამდე არ მოკედება, სანამ პრპრებინა სამ დერ თეთრ თმას არ მოკვეთს მას. ასეთი სახის რწმენა გავრცელებული იყო მსოფლიოს ბევრ ადგილას. კენჭულ ამბოხის ველურები ფიქრობდნენ, რომ აღმაიანის მოთელი ძალია თმაშია, თმის დაკარგვასთან ერთად აღმაიანს ძალიც ეკარგება ევროპაში ფიქრობდნენ, რომ გრძნეულის ბოროტი ძალია ჩამარტულია მის თმებში და მასთან ვერაფერს გაახერხებ, სანამ თმა მოთელი აქვს. საკვირველი არაა, რომ ასეთი ფართოდ გავრცელებული რწმენა შეიქცა კადონსურ ზღაბრებშიც.

ფოლკლორული მოთხრობები თმის მოკვეთის მოტივის გამოყენებაში საერთო ხაზებში სამსონისა და დალილას ლეგენდას უხსლოვდება, თუმცა მისგან ერთი არსებითი მხრით განსხვავდება. ბიბლიურ მოთხრობაში მთელი სიმბოლიები „მოკეთებული“ გმირის მხარეზეა, სამსონის სასწაულებრივი ეპრობა და ტრაგიკული აღსასრული ჩვენში განცვიფრებასა და თანჯრენობას იმსახურებს, ხოლო დალილას ციებრება ზიზღს იწვევს. ფოლკლორულ მოთხრობებში დრამატიული ინტერესი საწინააღმდეგო მხარეზეა. მოკუთებული კუდიანი მხარეზეა, თავის ძალზე ბოროტად იყენებს. ასე ამგვარად, გადაჯგუფებულია როლები ერთი და იგივე თემის სხვადასხვა დამუშავებაში.

„ეარშაყიანი“ გამოყენებული თმის მოკვეთის მოტივი საერთაშორისო ფოლკლორული მოკლენაა. იგი ფოლკლორიდან საერთო მწერლობის ძველებშიცაა შესული. „ეარშაყიანის“ ეტიმოლოგ ამ მოტივის გამოყენებაში ზემპრისტყვიერებას ემყარება.

ჩვენ ზოგად ხაზებში განვიხილეთ „ეარშაყიანი“ ზემპრისტყვიერებასთან მიმართებაში. თხზულებაში ფიქსირებული ზოგი მოტივი ფოლკლორულ მასალას შეეუყრებო. როგორც იჩვენება „ეარშაყიანის“. ავტორმა გამოიყენა ხალხში გავრცელებული ზღაპრული მოტივები და ეპიზოდები, გადაამუშავა ისინი, შეუფარდა ფეოდალური ყოფის მოთხოვნილებებს და შექმნა საგმირო-სათავგადასავლო ნაწარმოები.

ჩვენს მიერ მოწოდებულ მასალებს, როგორც შესავალშიც აღვნიშნეთ, მნიშვნელობა აქვს როგორც ძველი ქართული მწერლობის განვითარების გზის, ისევე ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორიის შესასწავლად.

3. პერიკლი

თეირანი, 1943 წელი

თავი მეხუთე

ღაგა სამხედრო დამნაშავეების შესახებ

მინდა მოგიხსნათ ამბავი ერთი არაოფიციალური შეხვედრისა, რომლის დროსაც სამჭოთა და ინგლისელ დელეგატებს შორის მოხდა სერიოზული შეტაკება. ეს იყო სამი ლიდერისა და მათი უახლოესი მოხელეების ერთობლივი სადილი, რომელიც თავდაპირველად ძალზე მშვიდად დაიწყო. შეისვა ბევრი სადღევრძელო კონფერენციის მონაწილეთა სადღევრძელო, სხვადასხვა სახეობის ჯარების წარმატებისა, საერთო მტერზე გაპარვებისა და ომის შემდგომი თანამშრომლობისა, იყო აგრეთვე ძალზე კონკრეტული პოლიტიკური სადღევრძელოებიც. მაგალითად, სამჭოთა მხრიდან სხვა სადღევრძელოთა შორის წარმოითქვა ასეთიც.

— გთავაზობთ ლენდ-ლიზით მომავალი მიწოდების სადღევრძელოს დაე, დროზე მიგველოს ისინი, არ დაგეგმანების ისე, როგორც ახლა იგეგმანებს.

სადლის დასასრულს სტალინი წამოაღო და დაიწყო ლამაზი ნაყისტური სამხედრო დამნაშავეების შესახებ.

— გთავაზობთ შევსავთ სადღევრძელო იმისა, — თქვა მან, — რათა ყველა გერმანელ სამხედრო დამნაშავეს მართლმსაჯულებამ რაც შეიძლება მალე გამოეტანოს განაჩენი და ყველა ისინი მაკარად იქნენ დასჯილინი.

ჩვენ ერთად უნდა ვიმოქმედოთ, დავსაჯოთ ისინი, როგორც კი ხელმა ჩაგვივარდებოან, არც ერთი მათგანი არ უნდა დარჩეს დაუსჯელი, ვერც ერთმა მათგანმა ვერ უნდა მოახერხოს დამალვა თუნდაც ქვეყნის დასალიერში. ვფიქრობ, ასეთი ნაყისტური დამნაშავეები ცოტანი როდი შეგროვდებაან.

როგორც კი დამთავრდა ამ სადღევრძელოს თარგმანი ინგლისურ ენაზე, ჩერტილი გველნაგბენივით წამოვარდა ადგილიდან. აღნუ წარმოთქმულ ყოველი სადღევრძელოს შემდეგ იგი კეთილსინდისიერად ცლიდა თითო კიბა კონიეის და იყო ფრიად ალგზნებულ მდგომარეობაში. ახლა მეყუთრი მოძრაობით განწია კიბა, კიბა წაიქცა და კონიაკი დიდ-დიდ ყუთიელ ლაქებად დაიდვარა სუფრაზე. ჩერტილს ეს არ შეუმჩნევეა — იგი ძლიერ იკავებდა თავს. კისერი და სხე წამოუჭარხლდა, თვალები სისხლით აფვსო. ზელების ქნევით წამოიყუარა:

— მსგავსი შეხედულება ძირფესვიანად ეწინააღმდეგება ჩვენს ინგლისურ სამართლიანობის გრძნობას! ინგლისელები არასოდეს არ მოითმენენ მასობრივ დასჯას, შე საეგნებო დარწმუნებელი ვარ, რომ არც ერთი კაცი, იგი ნაყისტი იქნება თუ ვინმე სხვა, არ შეიძლება დასჯილი იქნას გაუსამართლებლად, როგორი დამამტკიცებელი და აშკარა საბუთებიც არ უნდა ვგვემოდეს მის წინააღმდეგ.

ყველანი სტალინს მიანჩრდნენ. იგი სარულიად დინჯად შეხვდა ინგლისის პრემიერის ბობოქარ სიტყვას. ჩერტილის ნერვიულობა, თითქოს აზაობდა კიდევ სტალინს, მისა თვალეში მოიჭოს დამცინავად იღიმებოდნენ.

სტალინი შეუდგა ჩერტილის მოსაზრების დარღვევას აღუშფოთებლად და ძალზე დაწვრილებით, რამაც, ინგლისის პრემიერი კიდევ უფრო გააცოფდა. სამჭოთა წარმომადგენელმა ხაზგასმით აღნიშნა, არაეინ არ აბირებს დასაჯოს ნაყისტი დამნაშავეები გაუსამართლებლო. ყოველი მათგანის საქმე გულდასმით უნდა იქნეს განხილული. მაგრამ ახლა უკვე ცხადია, რომ ასეთი მასობრივი სიმხეყის დროს, რომელთაც ჩადიან პიტლერელები, შე-

უძლეულია ათი ათასობით დამნაშავე არ აღ-
მოჩნდესო, დაასრულა სტალინმა. შემდეგ მი-
მართა რუხვევებს, რომელიც ჩემად აღვიგებ-
და თვალს ამ სვენას, და მოისურვა მისი აზ-
რის გაგება, რუხვევლებმა შეატყო, რომ ატმოს-
ფერო სენაბრისად დაძაბული იყო და შევიც-
და ყველაფერი ზემორობში გადაეტანა:

— როგორც ყოველთვის, — წარმოთქვა მან,
— გეტყობა, ამ დავაშიც მე მიწევს შეტაკის
როლში გამოსვლა. სრულიად ხათვლია, რომ
აუცილებელია გამოინახოს რაღაც კომპრომი-
სი, მარჯალო სტალინი, თქვენს პოზიციასა და
ჩემი კეთილი შეგობობის პრემიერ მინისტრის
პოზიციას შორის.

საბჭოთა წარმომადგენლებსა და ამერიკე-
ლებს მოეწონათ პრეზიდენტის ზემორობა და
გაეცინათ, მაგრამ ინგლისელები შესქვიროდ-
ნენ თვინათ ლიდერს და მღუმარჩინი და მო-
ღუშველად იხსენდნენ. ჩერჩილი საჯაროებში ჩა-
ემეა, მაგრამ იგრძობოდა, რომ მასში ჯერ კა-
დევ თუხუხებდა მივინჯარება. სტალინი კი
აბყუა რუხვევების სახეშართ კილოს და და-
იწყო დამსწრეთაგანის აზრის გამოკითხვა. ინ-
გლისელები სერიოზულად პასუხობდნენ, თუმ-
ცა ორჭიფულად: მოცილებული საკითხი უფრად-
ლებით უნდა შევისწავლოთ. ამერიკელები
ინარჩუნებდნენ სახეშართ კილოს.

— მოდი, შევეწყობოთ ეს დისკუსია, —
წარმოთქვა პოპკინმა. — გერმანიაშიც ჯერ კი-
ნდა მებერი მილია გასავლო, ნაისტებზე გი-
მარტებამდეც ბევრი თვია დარჩენილი.

მაგრამ სტალინს უფრადლება არ მიეძქვიეა
ამ შენიშვნისათვის და განაგრძობდა თავის შე-
კითხვებს. რაგი პრეზიდენტის ვაჟე — ელიოტ
რუხვევლებზე მიდგა, რომელიც აგრეთვე ესწ-
რებოდა საილის. იგი წამოიღდა და ცოტა მო-
რადებულად, მაგრამ ნაკმაოდ მტკიცედ თქვა:

— შეტად აკადემიური ხომ არ არის ეს სა-
კითხო? როცა ჩვენი არმიები დამარბიან და-
საეუთილან, თქვენები კი განაგრძობენ შეტე-
ვას აღმსავლეთიდან, ყოველგვარი პრობლე-
მა გადაწყულები, ასე არ არის? რუხი, ამერი-
კელი და ინგლისელი ჯარისკაცები ბრძოლებ-
ში გაუსწორლებიან ამ დამნაშავეთა უმრავლე-
სობას...

სტალინი მოეწონა ეს პასუხი. ქვიით ხელ-
ში შეშოუარა მავილას ვარშემო, გაჩერდა ელი-
ოტის წინ, მოეხვია და მხიარული ღიმილით
წარმოთქვა:

— დიდებული პასუხია! ესეამ თქვენს სად-
ღეკაძელს, ელიოტ!

აქ ჩერჩილი ისე იფეთქდა. გადაიხარა მავი-
ლანე და თითოი დავუტყრა ელიოტს, თან ჩახ-
რინწული ხმით წამოიძახა:

— თქვენ, რაო, ვინდათ გააფუქოთ ურთი-
ერთობა მოკავშირეთა შორის? თქვენ გეს-
მიო, რაც თქვიო? როგორ გაბედეთ მსგავსი
სიტყუების წარმოთქმა?

ელიოტი მოეცურებრა საჯაროებში
დამწული სახით და ისე სასაცილოდ ატყარა
ხელები სახეზე, რომ დამსწრეებში ჩვენი სწრაფი
შეიკავეს და ახარხარდნენ. დამსწრეებმა სწრაფი
იფანტა.

მაღე ყველანი გავიდნენ ყავის დასაღევედ
მეორე ოთახში, სადაც მეორე ჯგუფად დავუყ-
ნენ. მაგრამ ჩერჩილი იმ საღამოს არ მიკარე-
ბია საბჭოთა დელეგატებს. მისი მოღუშული
სახე წითელ ლეკებს დაუფარა და კიდევ უფ-
რო ენერგიულად, ვიდრე თდენებ, აბოლებდა
სიგარას.

ჩერჩილის მივინჯარე რეაქტია ნაიცსტი სამ-
ხედრო დამნაშავეების დასჯის წინადადების
გაშო შემთხვევითი როდი იყო. თავისთავად ეს
შოთხოვნა არ შეიძლებოდა ყოფილიყო მოუ-
ლოდნელი ინგლისის პრემიერისათვის. მას ხე-
ლი ჰქონდა მოწერილი სამი სახელმწიფოს
მთავრობის შეთავაზოთა ინტიპიტულეროთა კო-
ალიციის დეკლარაციაზე, რომელიც გამოქვეყ-
ნდა 1943 წლის 3 ნოემბერს, მოსკოვში ჩატა-
რებულ სამი ქვეყნის საჯარო საქმეთა მინის-
ტრების თათბირზე.

„დეკლარაცია პიტრეტელთა პასუხისმგებ-
ლობის შესახებ დადენილი სიმხეცისათვის“
განმტკიცებელი იყო რუხვევებისა და სტალი-
ნის ხელმოწერით. მასში ნათქვამი იყო: „გერ-
მანელებმა, რომლებიც მონაწილეობის დე-
ბულბდნენ ატალელი ოფიცერის მასობრივ
დახვებტაში, ანდა ფრანგი, ნიდერლანდელი,
ბელგიელი და ნორვეგიელი მძევლების, ანდა
კრიტელ გლეხთა დასჯაში, ანდა ისინი, რომ-
ლებიც მონაწილეობის დებულბდნენ პოლო-
ნელი ხალხის ზოცვა-კეტტაში, ანდა საბჭოთა
კავშირის იმ ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახ-
ლეობის გაკლეტაში, რომელიც ახლა იწმინ-
დება მტრისაგან, — უნდა იცოდნენ, რომ ისი-
ნი ვაგზავნილი იქნებიან უკან შათი დანაშა-
ულის ადგილზე და გასამართლებულნი ადგილ-
ზევე იმ ხალხთა მიერ, რომელთა მიმართ ჩა-
დინებს ძალადობა. იმათ, ვისაც ჯერ არ შე-
უღებიათ თავიანთი ხელი უღანაშუალოთა სის-
ხლით, გაითვალისწინონ ეს, რათა არ მოხედ-
ნენ დამნაშავეთა რიცხვში, თორემ სამი მოკაე-
შირე ქვეყანა უფლოდ მონახავს მათ ქვეყნის
დასალეირნეოც კი და გადასცემენ მათ ბრალ-
მტებულბს, რათა აღსრულდეს მართლმსაყ-
ლებმა“.

თითქოს ამ დეკლარაციის შემდეგ პიტრე-
რელი სამხედრო დამნაშავეების დასჯის წინა-
დადებას არ უნდა გამოეყვია წინააღმდეგობა.
აქ ხომ ლამაზაკი იყო ნაიცსტრ დამნაშავეთა
დასჯის შესახებ და არა შეუთბიებზე უღა-
ნაშაულოთა მიმართ. მაგრამ, გეტყობა, ჩერჩი-
ლი სამი ქვეყნის დეკლარაციას მხოლოდ

1. „სსრ საჯარო პოლიტიკა. დოკუმენტების
კრებული“ ტ. V, მ. 1947 წ. გვ. 321.

პროპაგანდულ ექსტრად თვლიდა, გულში კი სულ სხვას ფიქრობდა. ამასთანავე, იმის გამო, რომ საბჭოთა ჯარები მიიწვედნენ წინ დასავლეთისაკენ და სულ უფრო და უფრო უახლოვდებოდნენ მესამე რაიხის ტერიტორიას, ჩერ-

ჩილმა დაიწყო ფიქრი, რომ პიტლერევი არამზადები შეიძლებოდა მას გამოეყოფოდა. გეგმების განხორციელებაში საბჭოთა შეწყვეტის ირგვლივ ახალი „სანიტარული“ კორიდარის შექმნისათვის.

გერმანიის დანაწილების ინგლის-ამერიკალთა გეგმა

თერინის შეხვედრიდან პიტლერულ გერმანიულ გამარჯვებამდე ჯერ კიდევ დიდი მანძილი იყო, საბჭოთა არმიას ჯერ კიდევ ელოდა მძიმე ბრძოლებით გავლა ასობით კილომეტრისა, იერშით ალება შრავალი ჭალაჭისა, მდინარეთა ვრცელი ზღუდეების გადალახვა და კიდევ მრავალ ათას საბჭოთა, ამერიკელ, ინგლისელ მეომარს და წინააღმდეგობის მებრძოლს უნდა შეეწირა სიცოცხლე ამ ტრაგულ შერატებაში. ჯერ კიდევ წინ იყო მძიმე ბრძოლები აღმოსავლეთ ფრონტზე, მოკავშირეთა გადმოსხმა ნურმანდიაში, სისხლისმღვრელი ბრძოლა არდენში, ნაცისტების მიერ ოკუპირებული საფრანგეთის და სხვა ქვეყნების განთავსულება.

თერინში ყველას ესმოდა, რომ ამ მომენტამდე, სანამ აღმოსავლეთიდან, დასავლეთიდან, ჩრდილოეთიდან და სამხრეთიდან მოკავშირეთა ჯარები გადალახავდნენ გერმანიის საზღვრებს და საერთო მტრის წინააღმდეგ უკანასკნელ იერშივე გადავიდოდნენ, დიდი დრო გაივლიდა. მაგრამ ეს დრო რომ დადგებოდა, ამაში ექვე არავის ეპარებოდა. ყველანი დარწმუნებული იყვნენ ანტიპიტლერულ კოალიციაზე საბოლოო გამარჯვებაში.

ამიტომ ბუნებრივი იყო, რომ თერინის კონფერენციას არაერთხელ წამოიჭრა ის საკითხი, თუ როგორ მოექცეოდნენ მოკავშირეები გერმანიის გამარჯვების შემდეგ, ის, რომ ფაშისტური „ღერძის“ სახელმწიფოებმა უსიტყუო კაპიტულაცია უნდა გამოაცხადონ, არ იწვევდა უთანხმოებას, ამ საკითხში ერთსულეობა სუფევდა. მაგრამ საქრო იყო იმაზე ფიქრი, რა მოემოქმედნათ, რათა გერმანიის, რომელმაც ერთი ათობის სიცოცხლის მანძილზე ორჯერ ჩააბა კაცობრიობა მსოფლიო ომში, ვერასოდეს შეძლებოდა ახალი აფრების წამოწყება.

პირველად ამ საკითხზე მსჯელობა 28 ნოემბერს მოხდა, ნასაიდლეხს, საკმაოდ დაძაბული დღე იყო. რუზველტმა, რომელიც დადღეობდა გამოიყურებოდა, მოიბოდიშა თავისი კოლეგების წინაშე და როგორც კი ყველანი წამოადგნენ მაგალიდან, დასასყებულად წვიოდა. ჩერჩილი, სტალინი, იდენი და მოლოტოვი მეორე ოთახში გავიდნენ ყავის დასალევად.

ჩერჩილმა, რომელიც სოგარას აბოლებდა, აღნიშნა, მოკავშირეებმა ისეთი გამანადგურ-

ბელი დარტყმა უნდა აგემონ გერმანიის, რომ ველარასობას ველარ შეიძლოს საფრთხეში ჩაყენოს სხვა ხალხები. სტალინი დაეთანხმა ამას, მაგრამ შენიშნა, რომ თუ არ მივიღებთ განსაკუთრებულ ზომებს, გერმანია მალე აღადგენს თავის პოტენციალს და ისევ სამიში იქნება მსოფლიოსათვის. ჩერჩილი არ დაეთანხმა ამ თვალსაზრისს. მან თქვა, რომ ახლა უკვე საბჭოთა ფრონტზე უზარმაზარი დანაკარგის შედეგად, აგრეთვე მოკავშირეთა ავიაციის მიერ გერმანიის ბომბარდირების შედეგად, მისი ადამიანთა ტრუტრე და სამხედრო-მრეწველობის პოტენციალი საგრძობლად შემცირდა, ომის დასასრულს კი გერმანია ისეთ დარტყმას იტყმებს და იმდენად განადგურდება, რომ ვერაფრით ვერ შეძლებს მალე აღორძინებას.

— თქვენ, როგორც ვხედავ, დიდი ოპტიმისტი ბრძანდებით. — გაიღიმა სტალინი. მაგალზე დადგა ყავის ნაკლული ფინჯანი, გადაისევა თეთრი ცხვირსახოცი უღუაშუე და უკვე სერიოზულად დაუმატა:

— საშუტაროდ, მე არ შემიძლია გავიზიარო ეს ოპტიმიზმი. გერმანიის სპეციფიკური პირობები მისი იუნკერებით და მსხვილი სამხედრო კონცენტრებით ისეთია, რომ მას შეუძლია კიდევ არა ერთხელ დაემუქროს მშვილობას. მაგრამ ჩვენ, რასაკვირველია, შეგვეძლო გვეცადა ამ სპეციფიკური პირობების შეცვლა...

ჩერჩილმა იგრძო, რომ სტალინი შეეხო ომისშემდგომი გერმანიის საზოგადოებრივი წყობის საკითხს, და უეცრად გადაიტანა საუბარი სხვა თემაზე. იმ სადამოს გერმანიის საკითხს აღარ მიბრუნებია.

მეორე დღეს, როდესაც სტალინი მარტო-მარტო შეხვდა რუზველტს, უამბო ჩერჩილთან საუბრის შესახებ.

— როდესაც თქვენ წახვედით, — უთხრა სტალინი, — მე მქონდა ჩერჩილთან საუბარი მომავალში მშვიდობის შენარჩუნების შესახებ. ჩერჩილი ძალიან ადვილად უყურებს ამ საქმეს. იგი ფიქრობს, რომ გერმანიის არ შეუძლია მალე აღდგენა. მე კი არ ვეთანხმები და ეფიქრობ, რომ გერმანიის შეუძლია მალე აღორძინება. ამისათვის მას დასატორება მხოლოდ 15-20 წელი. თუკი მას არაფერი არ დააკავენს — მე ეწიშობ, რომ გერმანია შეძლებს მალე აღდგინოს თავისი

ძალები. გერმანიას ამისათვის ცოტა წლები დასჭირდება. პირველი დიდი ომი, რომელიც გერმანიამ დაიწყო გასულ საუკუნის 1870 წელს, დამთავრდა 1871 წელს, ამ ომიდან სულ 42 წლის შემდეგ, ე. ი. 1914 წელს, გერმანიამ ახალი ომი წამოიწყო. 21 წლის შემდეგ კი — 1939 წელს, მან კვლავ დაიწყო ომი. როგორც ჩანს, გერმანიის აღორძინებისათვის აუცილებელი დრო მცირდება. იგი მომავლისათვისაც უფროდ შემცირდება.

რუხველტი უსმენდა, სტალინისათვის სიტყვა არ შეუწყვეტიანებია, იგი დააინტერესა იმან, თუ როგორ აწვითარებდა სტალინი თავის აზრებს. მხოლოდ ხანდახან, თანხმობის ნიშნად ანდა, უბრალოდ, მოსაუბრის წასაძლისებლად, აქნევდა თავს და მსუბუქად აკანკებდა მარჯვენა ხელის თითებს ეტლის სახეურზე.

ამისობაში სტალინი განაგრძობდა საუბარს ამის შესახებ, თუ რა ძნელი მისაღწევია, გერმანია ისევ საშიში რომ არ გახდეს სხვა ხალხებისათვის. რაც არ უნდა აფუქრალით გერმანიას, ამობოდა საბჭოთა წარმომადგენელი, მას ექნება თავის დაღწევის საშუალება. ზვენ არ შეგვიძლია დავეხუროთ აფევის ფაბრიკები და, ცნობილია, რომ აფევის ფაბრიკების გადაკეთება ადვილად შეიძლება თვითმფრინავების საწარმოად. თუ კი ჩვენი აფუქრალით გერმანიას ჭურვებისა და ნაღმების წარმოებას, არ შეგვიძლია დავეკეტოთ საათის ქაჩხნები, ყოველი საათის ქაჩხნის გადაკეთება შეიძლება ჭურვებისა და ტორპედოების ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწილების წარმოებად. ამიტომ გერმანიას შეუძლია ხელახლა აღორძინება და აგრესიის დაწყება.

ამყურად სტალინს არ უხსენებია გერმანიის სოციალური პირობები. შესაძლოა, ჩერჩილის მკვეთრმა რეაქციამ უკარნახა მას, რომ გერმანიის სოციალური სტრუქტურის საკითხში ინგლისელთა და ამერიკელთა მხოლოდ წინააღმდეგობას თუ შეხედებოდა. ყოველ შემთხვევაში, ახლა იგი ლაპარაკობდა მხოლოდ სტრატეგიული ზომების შესახებ, რომლებიც დაეხმარებოდა მოკავშირეებს განსაზღვრულ ჩარჩოებში ჰყოლოდათ დამარცხებული გერმანია.

— იმისათვის, რათა აფიცილოთ აგრესია, — განმარტა თავისი აზრი სტალინმა, — ის ორგანოები, რომლებსაც შექმნავს არის განზრახული, საკმარისი არ იქნება. აუცილებელია გვემონდეს საშუალება დაავიკავოთ უფრო მნიშვნელოვანი სტრატეგიული პუნქტები ისე, რომ გერმანიამ ვერ შეძლოს მათი ხელში ჩაგდება. ასეთი პუნქტები დაკავებული უნდა იქნას არა მარტო ევროპაში, არამედ შორეულ აღმოსავლეთშიც, რათა იაბონიამ ვერ შეძლოს ახალი აგრესიის დაწყება. საჭიროა შეიქმნას სპეციალური ორგანო, რომელსაც ექნებოდა უფლება დაკავებინა მნიშვნელოვანი სტრატეგიული

პუნქტები. გერმანიისა და იაბონიის მხრივ აგრესიის საშიშროების შემთხვევაში ეს პუნქტები დაუყოვნებლივ უნდა იქნას დაკავებული, რათა გარს შემოერთდეს გერმანიისა და იაბონიის და ჩაახშონ მათი აგრესია...

— ვეთანხმები მარშალ სტალინს ასე პროცენტით, — თქვა რუხველტმა. — მე შემიძლია ვიყო ისეთივე მტკიცე, როგორც მარშალი სტალინია. რასაკვირველია, გერმანელებს შეუძლიათ გადააკეთონ თავიანთი ქარხნები სამხედრო საწარმოებად, მაგრამ ამ შემთხვევაში აუცილებელი იქნება სწრაფი მოქმედება და თუ მივიღებთ გადაწყვეტ ზომებს, მაშინ გერმანიის საკმაოდ დრო აღარ ექნება იმისათვის, რომ შეიარაღდეს.

— მაშინ ყველაფერი უზრუნველყოფილია, — გაელიმა სტალინს.

პლენარული სხდომის დროს 1 დეკემბერს კონფერენციის მონაწილეები ისევ დაუბრუნდნენ გერმანიის საკითხს. რუხველტმა თქვა, შემოსულია გერმანიის დანაწილების წინადადება და საჭიროა ეს საკითხი დაწერილებით იქნას განიხილული.

ამერიკის პრეზიდენტის შემდეგ სიტყვა მიღო ჩერჩილმა, რომელიც, ეცულობდა, მომზადებული იყო საკითხის ასეთი დაუწინასათვის. მან ენერგულად დაუჭირა მხარი რუხველტს:

— მე გერმანიის დანაწილების მომხრე ვარ, მაგრამ მიწოდდა გვეშეწყალო პრუსიის დანაწილების საკითხზე. მე აგრეთვე მომხრე ვარ გერმანიისაგან ბეაჩრისა და სხვა პროვინციების გამოყოფისად.

ჩერჩილის წინადადება რამდენადმე მოულოდნელი იყო და დარბაზში სიჩუმე გამეფდა. ისევ რუხველტი აღაპარაკდა:

— რათა სტიმული მიეცეს ჩვენს დისკუსიას, — განაცხადა მან, — მსურს წარმოვადგინოთ პირადად ჩემს მიერ ორი თვის წინ შედგენილი გერმანიის ხუთ სახელმწიფოდ დანაწილების გეგმა.

— მიწოდდა აღმწინშნა, — დაუმატა ჩერჩილმა, — რომ გერმანიის ბოიკოტების სათავე — პრუსიაა.

რუხველტმა მოწონებით დაუქნია თავი და განაცხადა:

— სასურველია, რომ ჯერ წარმოვადგინო გეგმონდეს სრულ სურათზე. შემდეგ კი ვილაპარაკოთ ცალკეული კომპონენტების შესახებ. ჩემი აზრით, პრუსია შედლებისდაგვარად უნდა იქნას დასუსტებული და შემცირებული იგი უნდა შეადგენდეს პირველ დამოუკიდებელ ნაწილს. მეორე ნაწილში უნდა შევიდეს პანოვერი და ჩრდილო-დასავლეთი რაიონი გერმანიისა. მესამე ნაწილი — საქსონია და ლო-ინციის რაიონი. მეოთხე ნაწილი სესენის პროვინციის, დაბრვალის, კასელი და ის რაიონები, რომლებიც განლაგებულია აჩიან რაიონის სამხრეთით, აგრეთვე ვესტფალიის ძველი ქლა-

ქები. მეხუთე ნაწილი — ბავარია, ბადენი და ვორტემბერგი. ყოველი ამ ხუთი ნაწილთაგანი დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ იქნება წარმოდგენილი. ამას გარდა, გერმანიის შემადგენლობიდან უნდა გამოიყოს კილის არხისა და პაპბურგის რაიონები. ეს რაიონები უნდა განვალგავთ ვაერთიანებულმა ერებმა, ანდა ოთხმა სახელმწიფომ. რუსისა და სპარსის ოლქები უნდა იქნას ან ვაერთიანებული ერების კონტროლის, ანდა მთელი ევროპის მზრუნველობის ქვეშ. აი ჩემი წინადადება, უნდა გადაფრთხილდეთ, რომ იგი საორიენტაციოა.

ამ დღეთა პირობებში, რომელსაც ვერ კიდევ თითქმის მთელ ევროპას დამსტერი უღელი ედგა, გერმანიის დანაწილების რუხვედრისეული წინადადება, უკიდურეს შემთხვევაში ჩემთვის, რაღაც არაბედურად ისმოდა. ამასთანვე სწრაფად წამოიჭრა გუგო: შეიძლება თუ არა XX საუკუნეში აიძულო გერმანელი ხალხი შეეგუოს კურფიურსტების დროის ჯუჯა სახელმწიფოების აღდგენას?

ძალზე გაბედულად ზომ არ გადაწყვიტა გერმანიის რუსის გადაკეთება ამერიკის პრეზიდენტმა?

მაგრამ ჩერჩილი, ეს გამოცდილი და ცბიერი პოლიტიკოსი, თითქოს მხარს უჭერდა რუხვედრის რდეს.

— თქვენ ჩამოთვალეთ ყველაფერი, — მიმართა მან პრეზიდენტს — მე ვფიქრობ, რომ არსებობს ორი საკითხი: ერთი დამანგრეველი, მეორე კი კონსტრუქტიული. მე მაქვს ორი იდეა: პირველი — ესაა პრუსიის იზოლაცია დანარჩენი გერმანიისაგან, მეორე — გამოყოფა გერმანიის სამხრეთ პროვინციებისა — ბავარიის, ბადენის, ვორტემბერგის, პალატინატის (შტაუტლი) სპარსიდან საქონისამდე ჩათვლით. მე შეკარ პირობებში ჩაყენებული პრუსიას. ვფიქრობ, რომ პრუსიისაგან სამხრეთ პროვინციების მოწყვეტა და დუნაის ფედერაციაში შეყვანა ადვილია. დუნაის აუზში მტკობრები იდამიანები არ წარმოადგენენ ომის მიზეზს. ყოველ შემთხვევაში, პრუსიელებს მე მოვეციეოდი უფრო შეკარად, ვიდრე დანარჩენი გერმანელებს. სამხრეთ გერმანელები არ დაიწყებენ ახალ ომს.

ჩერჩილის ამ მსჯელობამ ახალი ელემენტი შეიტანა გერმანიის ბედის საკითხში. გერმანიის დანაწილებისა და პრუსიის ჩახშობის საკითხის წამოჭრასთან ერთად მას ამავე დროს საქმე იქეთვე მიჰყავდა, რომ შექმნილიყო რაღაც ახალი, პაპბურგის ჯუჯა მონარქიის მსგავსი. სახელდობრ, ასე შეიძლება გადაგებულყოფი აზრი მისი მსჯელობისა დუნაის ფედერაციის შესახებ. თავისთავად იგულისხმება, რომ ბრიტანეთის პრემიერის აზრით, ამ ფედერაციამ უნდა იარსებოს დასავლეთის სახელმწიფოთა კონტროლის ქვეშ და დასავლეთ ევროპა გამოაცალკეოს საბჭოთა კავშირი-

დან. ეს გეგმა ნათლად ეხმარებოდა ბალკანეთში ინგლის-ამერიკელთა ჯარების გადმოსვლის ჩერჩილისეულ იდეას, რათა დასისწრაფოთ რუსებისათვის სამხრეთ-დასავლეთ ევროპაში შესვლა.

სტალინი მიხვდა ტორების ლიდერის მსჯელობის ამ აზრს და ფრიალ უარყოფითად მიიღო მისი გეგმა.

— მე არ მომწონს სახელმწიფოების ვაერთიანების ახალი გეგმა, — წარმოთქვა მან ცივი ხმით. თუ გადაწყდება გერმანიის გაყოფა, მაშინ არ არის საჭირო შეიქმნას ახალი ვაერთიანების. ხუთი იქნება, თუ ექვსი სახელმწიფოდ და ორი რაიონი, როგორც რუხვედრის გეგმისა, — ამ გეგმის განხილვა შეიძლება. რაც შეეხება ინგლისის მხარის წინადადებას, მხედველობაში უნდა ექონიოთ შემდეგი. ჩერჩილს მალე ექნება საქმე გერმანელების დიდ მასებში, როგორც ჩვენ გვექვს ახლა. იგი დანახავს, რომ გერმანიის არმიები იბრძვიან არა მხოლოდ პრუსიელები, არამედ გერმანიის ყველა დანარჩენი პროვინციის გერმანელები. მხოლოდ ავსტრიელები, რომლებიც ტაველ გენერლებიან, გააყვირან: „მე ავსტრიელი ვარ!“ და ჩვენი ვარსკაცები მათ ლეშელობენ. რაც შეეხება გერმანიის ცალკეული პროვინციების გერმანელებს, ისინი იბრძვიან ერთნაირი ვაფთრებით. როგორც უნდა მივუდგეთ გერმანიის დანაწილებს, სჯობს, არ არის საჭირო შეიქმნას რაღაც ახალი, არასიკლენისურნაიანი ვაერთიანება დუნაის სახელმწიფოებისა. უნგრეთი და ავსტრია ერთმანეთისაგან ცალკე-ცალკე უნდა არსებობდნენ. ავსტრია არსებობდა როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო მანამ, სანამ არ იქნა დაპყრობილი პიტლერის მიერ.

რუხვედრის დაეთანხმა სტალინს, რომ სხვადასხვა გერმანული პროვინციების გერმანელებს შორის არ არსებობს განსხვავება. 59 წლის წინ ეს სხვაობა არსებობდა, თქვა პრეზიდენტმა, მაგრამ ახლა ყველა გერმანელი ვარსკაცე ერთნაირი.

ამის შემდეგ ვკვლავ გამოვიდა ჩერჩილი.

— არ მინდა ჩემი ვამოსვლა ისე განმარტოთ, თითქოს არ ვიყო მომხრე გერმანიის დანაწილებისა, — განაცხად მან, — მაგრამ მინდოდა შეთქვა, რომ თუკი დაუყოფთ გერმანიას რამდენიმე ნაწილად და არ შექმნიოთ კომბინაციას ამ ნაწილებისაგან, მაშინ როგორც ეს ბრძანა მარშალმა სტალინმა, დადგება დრო, როდესაც გერმანელები ვაერთიანდებიან.

— არ არსებობს არავითარი ზომები, რომლებსაც შეეძლოს გამოირიცხოს გერმანიის ვაერთიანების შესაძლებლობა, — შეეპასუხა საბჭოთა დელეგაციის მეთაური.

— მარშალი სტალინი ზომ არ ამჯობინებს დაქვემდებარებულ ევროპას? — გესლიანათ იკითხა ჩერჩილმა.

— რა შედეგია აქ ევროპა? — მოიგვირა სტალინი. — მე არ ვიცი, საჭიროა თუ არა შეიქმნას გერმანიის ომის, ხუთი ანდა ექვსი დამოუკიდებელი სახელმწიფო. ამ საკითხზე საუბრობს მსჯელობა...

რუხველტმა იკითხა, ხომ არ არის საჭირო გერმანიის საკითხის შესწავლისათვის შეიქმნას სპეციალური კომისია, ანდა, შესაძლოა, გადაეცეს იგი სამი სახელმწიფოს წარმომადგენელთაგან შემდგარ ლონდონის კომისიას. სტალინი დაეთანხმა, გადაეცეს ეს საკითხი ლონდონში მყოფ ევროპულ კონსულტატიურ კომისიას.

ამ კომისიის საბჭოთა დელეგატმა არ დანუბრა მხარი ინგლისელებისა და ამერიკელების წინადადებას გერმანიის დანაწილების შესახებ. ეს პრობლემა ისევ იქნა წამოჭრილი დასავლეთ სახელმწიფოების მიერ ყირიმის კონფერენციაზე 1945 წლის თებერვალში. მაგრამ იქაც დანაწილების მთი იდეას მხარი არ დანუბრა საბჭოთა მხარემ. იმ დროისათვის საბჭოთა მთავრობის პოზიცია ამ საკითხში მკაფიოდ იყო ჩამოყალიბებული. 1945 წლის 9 მაისს პიტერბურ გერმანიის გამარჯვების დღეს, საბჭოთა მთავრობის მეთაურმა განაცხადა, რომ საბჭოთა კავშირი „არ ამირებს გერმანიის არც დანაწილებას და არც განადგურებას“.

დასავლეთის პროპაგანდისტები ამტკიცებენ, თითქოს საბჭოთა კავშირი დანაწივით გერმანიის დაყოფაში. ეს უჩაყრელი მოსწავლის პირიქით, სწორედ საბჭოთა მთავრობის პრინციპული პოზიციის წყალობით, პირველად თეირანის კონფერენციაზე წამოჭრილი ინგლის-ამერიკელთა გეგმები გერმანიის დანა-

წილების შესახებ არ იქნა განხორციელებული.

1945 წლის ზაფხულში სამხრეთ-დასავლეთ პოტსდამის კონფერენციაზე მიღებული იქნა მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებანი გერმანიის როგორც ერთი მთლიანის, დედატოფაციის, დემოკრატიზაციის და დემოკრატიზაციის შესახებ. ეს გადაწყვეტილებები მთლიანად რომ ყოფილიყო შესრულებული, მაშინ გერმანია ახლაც იარსებებდა როგორც მთლიანი სახელმწიფო. მაგრამ პოტსდამის კონფერენციის გადაწყვეტილება არ იქნა შესრულებული ოკუპაციის დასავლეთ ზონაში და დასავლეთის ქვეყნებმა, რომელთაც ვერ მიაღწიეს გერმანიის დანაწივრებას, გადაწყვიტეს გაეთიშათ იგი გამოცხადების წესით. დასავლეთ გერმანიაში დაიწყო რემილიტარიზაციის პროცესი. სამხედრო მონაშლილამ ისევ მოკრიბა ძალა. შეიქმნა ევროპულული „ბიზონია“, შემდეგ კი „ტრაზონია“, ბოლოს გამოცხადებული იქნა გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის შექმნა, რომელშიც ფართოდ ვაიფურჩქნა მილიტარიზმი და რევანშები.

ამ პრობლემაზე გერმანული ხალხის დემოკრატიული ძალებმა ქვეყნის აღმოსავლეთით შექმნეს მუშათა და გლეხთა სახელმწიფო-გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკა.

ესე წარმოიშვა ორი გერმანიის სახელმწიფო, რომლებიც ზეინს დღეებში მიდიან სხვადასხვა ისტორიული გზებით. გდრ მიდის საკლასობრივ-სოციალისტური გზით, გფრ-ში, სადაც ძველებურად მეფობენ ძველი მმართველი კლასები, შექმნილია ხელსაყრელი ნიადაგი რევანშიზმისა და მილიტარიზმის აღსადგენად, რაც ახალი ომის სამომავლების მომტანია.

ომისწამებლობი წყობა

თეირანის შეხვედრის მონაწილეები მხოლოდ ზოგადად შეეხნენ ომისშემდგომი წყობის მსოფლიოს პრობლემებს. მიუხედავად კონფერენციაზე წარმოდგენილ სახელმწიფოთა ინტერესების წინააღმდეგობებისა, უკვე ამის ამ ეტაპზე იყო ცდები განმარტული საერთო ენა მშვიდობის დაცვის საქმეში ინტეგრირებულ კოალიციის გამარჯვების შემდეგ. დასავლეთის სახელმწიფოების ლიდერები ხედავდნენ, რომ მთელი მსოფლიოს ხალხები, რომელთაც ტიტანური ძალ-ღონე გამოიყენეს ფაშისმის განადგურებისა და მონაწილეთა საშიშროებისაგან კაცობრიობის ხსნისათვის, სასხლ-ხორცეულად იყენენ დაინტერესებულნი, რათა აღარსოდეს არ განმეორებულყო მსოფლიო სასაკლაო. ამ განწყობილებამ საზოგადოებრიობის ფართო წრეებში ძლიერი ზეგავლენა მოახდინა კამბილისტური სახელმწიფოების ლა-

დერებზე, რომლებიც იბრძოდნენ „ღერძის“ სახელმწიფოთა წინააღმდეგ. ამ ზეგავლენისა-დში განსაკუთრებით მგრძნობიარე რუხველტი იყო. იგი, უეპველია ბეგრს ფიჭრობდა მსოფლიოს მომავალი წყობის შესახებ და თეირანში საბჭოთა დელეგაციის მეთაურს თეირანში პირველ შეხვედრის დროს გაუზიარა თავისი მოსაზრებანი.

29 ნოემბერს სტალინთან საუბრის დროს რუხველტმა თქვა, რომ თეირანიდან გამზავრებამდე სურდა საკითხის განხილვა მსოფლიოს წყობის მომავლის შესახებ. ამერაიის პრეზიდენტის აზრით, საჭიროა შეიქმნას ისეთი ორგანიზაცია, რომელიც ნამდვილად უზრუნველყოფდა ხანგრძლივ მშვიდობას ომის შემდგომ. საბჭოთა მხრიდან დადებითი გამოხატულების მიღების შემდეგ, რუხველტმა თქვა, რომ, როგორც მას წარმოუდგენია, ომის დამ-

თავრების შემდეგ უნდა შეიქმნას მშვიდობის ორგანიზაცია, რომელიც დაფუძნებული იქნება გაერთიანებული ერების პრინციპებზე. ეს ორგანიზაცია სამხედრო საკითხებს არ განიხილავს, იგი არ უნდა გავლენა ერთა ლიგას. მასში შევა 35, შესაძლოა 50 გაერთიანებული ერი და იგი მხოლოდ რეკომენდაციებს გასცემს. ამ ორგანიზაციას არავითარი სხვა ძალაუფლება არ უნდა ექნეს. რუზველტმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ ასეთი ორგანიზაცია უნდა შეიცავდეს არა ერთ გარკვეულ ადგილზე, არამედ სხვადასხვა ადგილებში. კითხვაზე, ლაპარაკია ევროპის თუ მსოფლიო ორგანიზაციის შესახებ, პრეზიდენტმა უპასუხა, ეს უნდა იყოს მსოფლიო ორგანიზაცია.

სტალინი² იკითხა, ვისგან უნდა შედგებოდეს ამ ორგანიზაციის აღმასრულებელი ორგანო. რუზველტმა უპასუხა, როგორც ვფიქრობ, აღმასრულებელ კომიტეტში უნდა იქნეს შეყვანილი საბჭოთა კავშირი, დიდი ბრიტანეთი, შეერთებული შტატები, ჩინეთი, ორი ევროპული ქვეყანა, ერთი სამხრეთ ამერიკელი, ერთი შუა აღმოსავლეთის ქვეყანა, ერთი აზიის ქვეყანა (ჩინეთის გარდა) ერთი ბრიტანეთის დომინიონიდან. რუზველტმა ისიც თქვა, რომ ზერჩილი თანახმა იყო ამ წინადადებისა, რამდენადაც ამ შემთხვევაში ინგლისელებს ორი ხმა ექნებოდათ — დიდი ბრიტანეთიდან და ერთგვარი დომინიონიდან. რუზველტმა წინადადება შემოიტანა, რათა აღმასრულებელმა კომიტეტმა ხელი მოჰკიდოს სოფლის მეურნეობის, სასურსათო და ეკონომიკურ პრობლემებს და, აგრეთვე, ჯანმრთელობის საკითხებსაც.

შემდგომ, რუზველტის აზრით, აგრეთვე უნდა არსებობდეს პოლიციური კომიტეტი, შემდგარი ამ ქვეყნებიდან, რომლებიც თვალყურს მიაღვევენ მშვიდობის შენარჩუნებას და იმას, რათა არ იქნას დაშვებული ახალი აგრესია ვერმანის მხრიდან.

საბჭოთა მხარეს არ წამოყენებია თეირანში კონკრეტული წინადადებანი ომის შემდგომი წყობის საკითხებზე. რუზველტთან საუბრის დროს სტალინი შემოიფარგლა იმით, რომ სეამმა დამაზუსტებელ შეკითხვებს და გამოთქვამდა მხოლოდ ზოგად მოსაზრებებს.

როდესაც რუზველტმა ასენა პოლიციის კომიტეტი, საბჭოთა წარმომადგენელი დაინტერესდა, ეს კომიტეტი მიიღებს თუ არა სხვა ქვეყნებისათვის სავალდებულო გადაწყვეტილებებს.

— რა იქნებოდა, თუ რომელიმე ქვეყანა უარს იტყობდა ამ კომიტეტის მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებათა შესრულებაზე? — დაინტერესდა სტალინი.

— ასეთ შემთხვევაში ქვეყანას, რომელიც უარს იტყობდა გადაწყვეტილებათა შესრულებაზე, აღარ ექნებოდა შესაძლებლობა შემ-

დგომში მონაწილეობა მიეღო ამ კომიტეტის გადაწყვეტილებებში, — უპასუხა პრეზიდენტმა.

— იქნება თუ არა აღმასრულებელ კომიტეტი და პოლიციური კომიტეტი ნაწილი საერთო ორგანიზაციისა თუ ისინი დამოუკიდებელი ორგანოები იქნებიან?

— ეს იქნება სამი დამოუკიდებელი ორგანო, 35 გაერთიანებული ერისაგან შემდგარი საერთო ორგანიზაცია, 10 ან 11 ქვეყნისაგან შემდგარი აღმასრულებელი კომიტეტი, ოთხი სახელმწიფოსაგან შემდგარი პოლიციური კომიტეტი. თუკი წამოიჭრება აგრესიის საშიშროება, ანდა მშვიდობის დაღრევეა რაიმე სხვა სახით, მაშინ აუცილებელია გვეყვადეს ისეთი ორგანიზაცია, რომელიც შექმნებდა სწრაფ მოქმედებას, რადგანაც მაშინ აღარ იქნებოდა დრო თანხმობის ისეთ ორგანოშიც კი, როგორცაა აღმასრულებელი კომიტეტი.

— მაშასადამე, — დააუსტა სტალინი, — ეს იქნება იძულებითი ორგანო.

რუზველტმა პირდაპირ პასუხი არ გასცა, თქვა, რომ მას სურდა ასეთი მაგალითის მოყვანა: 1935 წელს, როდესაც იტალია გერმანიის მიხედვით თავს დაესხა აბისინიას, მან, რუზველტმა, სთხოვა საფრანგეთსა და ინგლისს დაეკეტათ სუეცის არხი, რათა იტალიისათვის არ მიეცათ ამ ომის გაგრძელების საშუალება. მაგრამ არც ინგლისმა და არც საფრანგეთმა არავითარი ზომები არ მიიღეს, ეს საკითხი გადასაწყვეტად გადასცეს ერთა ლიგას. ამგვარად იტალიას მიეცა აგრესიის გაგრძელების საშუალება. ახლა შემოთავაზებულ ორგანოს, რომელშიც შევიდოდა მხოლოდ ოთხი ქვეყანა, შესაძლებლობა ექნებოდა სწრაფი მოქმედებისა და ამგვარ სიტუაციებში ის შექმნებდა დაუყოვნებლოდ მიეღო სუეცის არხის დაკეტვის გადაწყვეტილება.

სტალინის შენიშვნაზე, რომ მას ესმის ეს, რუზველტმა კმაყოფილება გამოთქვა, რომ შექმნილი საბჭოთა პრემიერისათვის გაეცნო თავისი მოსაზრებანი, რომლებიც რუს კიდევ ატარებენ საერთო ხასიათს და სჭირდებათ შემდგომი დამუშავება. მაგრამ შათი არსი ისაა, რომ აცილებული იქნას წარსულის შესვლიდან.

ამერიკის პრეზიდენტის მომხმინის შემდეგ, სტალინი გამოთქვა ზოგი საერთო მოსაზრება და შენიშვნა, როგორც მგონია, ევროპის პატარა ქვეყნები არ იქნებიან კმაყოფილნი ასეთი სახის ორგანიზაციის, შესაძლოა, მიზანშეწონილი იქნას ევროპის ორგანიზაციის შექმნა, რომელშიც შევიდოდა სამი ქვეყანა, შეერთებული შტატები, ინგლისი, რუსეთი და, შესაძლოა, კიდევ რომელიმე ევროპული ქვეყანა. ამას გარდა, ჩამოყალიბებულიყო მეორე ორგანიზაცია, მაგალითად, შორეული აღმოსავლეთის ორგანიზაცია. თავად პრეზიდენტის მიერ შემოთავაზებული სქემა, საბჭოთა მხარის აზრით, კარგია. მაგრამ, შესაძლოა, საჭირო შეიქმნას

არა ერთი, არამედ ორი ორგანიზაცია: ერთი — ევროპული, მეორე კი — შორეულ აღმოსავლეთის ანდა, შესაძლოა, მსოფლიოც. ამგვარად შეიძლება შექმნილიყო ან ევროპული და შორეულ აღმოსავლეთის, ანდა ევროპული და მსოფლიო ორგანიზაციები. როგორია პრეზიდენტის აზრი?

რუზველტმა უპასუხა, ეს წინადადება ზოგიერთ საკითხში ემთხვევა ჩერჩილის წინადადებასო. განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ ჩერჩილმა შემოიტანა ერთი ევროპული, ერთი შორეულ აღმოსავლეთის და ერთი ამერიკული ორგანიზაციის შექმნის წინადადება. მაგრამ საქმე ისაა, რომ შეერთებულ შტატებს არ შეუძლია იყოს ევროპული ორგანიზაციის წევრი. რუზველტმა განმარტა. საბჭოთა იუთის ერთი უზარმაზარი შემადარწუნებელი მოვლენა, როგორცაა ახლანდელი ომი, რათა აეძღუნინათ ამერიკელები თავისი ქარები გაეგზავნათ ოკეანის გადაღმაო.

— იაბონია, რომ 1941 წელს თავს არ დასხმოდა შეერთებულ შტატებს, — თქვა რუზველტმა, — მე ვერასოდეს ვერ შევძლებდი ამეძღლებინა კონგრესი ევროპაში გაეგზავნათ ამერიკული ქარებით...

იმ დროს ამ წინადადებაში თითქოს არაფერი განსაკუთრებული არ შეიმჩნეოდა — ეს იყო საერთო უბრალო ახსნა, რომლის წყალობითაც კონგრესმა მისცა პრეზიდენტს აუცილებელი უფლებამოსილება. მაგრამ რუზველტის მსგავსი გამოთქმები, რომლებიც მისგან არაერთხელ მოუხმენიათ, გახდა სხვადასხვაგვარი გარაუდის საბაზი. ჟერ კიდევ ახლად შეერთებულ შტატებში ბევრი იმ აზრისაა, რომ თეთრი სახლი შეგნებულად უარყოფდა სხვადასხვა წყაროებიდან მიღებულ სიგანლებს პერლ-ხარბორზე იაბონიის შეტევის შინაღობის შესახებ. ომისშემდგომ წლებში გაჩვენებულა ბევრი დოკუმენტი და გემუარი, რომლებიც მოწმობენ, რომ აშინტრონში ცნობილი იყო იაბონელების განზრახვა. ამერიკელებმა ნაწილობრივ მოახერხეს გაეხსნათ იაბონელთა დიპლომატიური კოდი და გაეფიჭათ მნიშვნელოვანი დებუებები, რომლებსაც იღებდა იაბონიის ელჩი შეერთებულ შტატებში: ისინი მოწმობენ, რომ შინაღობდა შეტევა წუნარი ოკეანის რაიონში. ეს ზუსტად იყოდნენ ვაშინტრონში ჰავაის კუნძულებზე თავდასხმამდე, რამდენიმე საათით ადრე, მაგრამ ვარეშობათა რღავ საოცარი მდინარებების წყალობით. ამერიკელთა ბაზების გარნიზონები წუნარი ოკეანის ასპარეზის რაიონში, მათ შორის პერლ-ხარბორში, არ იყუნენ გაფრთხილებულნი და ვერ მოეშინადნენ შეტევის მოგერიებისთვის. იაბონელთა თვითმფრინავებმა, რომლებიც აფრინდნენ ჰავაის კუნძულებთან შეუშინებლად მოსულ ივიმზიდებიდან, გამანადგურებელი დარტყმები ავიმეს ამერიკის

მნიშვნელოვან სამხედრო-სახლავო ბუნას პერლ-ხარბორს, ვაინადღურეს, ანდა მწყობრიდან გამოიყვანეს იქ მდგომი აშშ-ის წუნარის ოკეანის ფლოტის ბოძადლები.

პერლ-ხარბორის საიდუმლო დღემდე არ არის ბოლომდე გამოცნობილი. მაგრამ ასეთი ისე, ამ შოკის შემდეგ კონგრესმა ხმა მისცა, რომ ამერიკა ომში ჩაბმულიყო.

...რუზველტის შენიშვნაზე იმ პირობების შესახებ, რომლის შემთხვევაში ამერიკის მთავრობამ შესძლო ქარების გაგზავნა ოკეანის გაღმა, სტალინი შემოიფარგლა შეკითხვით:

— მსოფლიო ორგანიზაციის შექმნის შემთხვევაში, რომელსაც ვკავთაზობს შეერთებულ შტატები, მოუხდებათ თუ არა ამერიკელებს თავიანთი ქარების გაგზავნა ევროპაში?

— ეს არაა აუცილებელი, — უპასუხა რუზველტმა — იმ შემთხვევაში, თუკი წამოიჭრება ძალის გამოყენების აუცილებლობა შესაძლებელი აგრესიის წინააღმდეგ, შეერთებული შტატები შესლებდნენ თავისი თვითმფრინავების და ხომალდების მიცემას, ხოლო ევროპაში ქარები ინგლისმა და რუსეთმა უნდა შეიყვანონ.

— აგრესიის წინააღმდეგ ძალის გამოყენებისათვის, — განავტო პრეზიდენტმა, — არსებობს ორი მეთოდი. თუ წამოიჭრება რეკოლუციის ან აგრესიის საფრთხე, ანდა რაიმე სხვა საშინოროება შვიდობის დარღვევისა, მაშინ სხელწმოდოს, რომელზედაც ლაბარაკია, კარანტინში ჩააყენებენ, რათა იქ დანთებული აღი არ გაერეოდეს სხვა ტერიტორიაზე. მეორე მეთოდი გამოიხატება იმაში, რომ კომიტეტის შემადგენელ ოთხ ერს, შეუძლია წარუდგინოს იმ ქვეყანას ულტიმატუმი, რათა შეწყვიტოს შვიდობის საზიანო მოქმედება და მიუთითოს, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში ამ ქვეყანის ბომბარდირება, ანდა ოკუპაცია ემუტრება.

არსებითად ამით დამთავრდა თეირანში ომის შემდგომი წყობის პრაბლემებზე მსჯელობა. როგორც უკვე ითქვა, ეს საკითხი შემდგომში გახდა მიმოწერის საგანი სამ ლიდერს შორის, შემდეგ კი უკვე პრაქტიკულად დამუშავდა 1944 წლის ზაფხულში დემბარტონ-ოქსი კონფერენციაზე.

საინტერესოა, რომ მაშინ, რუზველტთან შეხვედრის დროს, სტალინმა არავითარი ყურადღება არ მიაქცია და არაფერი თქვა აშშ-ის პრეზიდენტის შენიშვნაზე, რომელიც შეეხებოდა «რეკოლუციის საშინოროებას», როგორც «შვიდობის დარღვევას», არაფერი უთქვამს «კარანტინის» დადგენის წინადადების შესახებაც იმ ქვეყნების მიმართ, რომლებშიც წარმოიშობოდა რეკოლუციური სიტუაცია. უამკვლია, ამერიკის პრეზიდენტი გამოხატავდა იმ ინგლის-ამერიკელ იმპერიალისტური წრეების თვალსაზრისს, რომლებიც შინობდნენ, რომ ანტიდემისტური ომს არ მოყოლოდა რეკოლუცი-

ურ ძალთა აღმავლობა, ხალხთა ბრძოლა სოციალისტური გარდაქმნებისათვის.

სტალინი: უწყრადღებოდ დასტოვა რუხველების ყველა ეს შენიშვნა და როგორც მე მგონია, ეს შემთხვევით როდი ჩაიდინა.

ცნობილია, რომ ომის წინა დღეებში და ომის წლებში, იმპერიალისტური პროპაგანდა ვარუწყებულ ამტკიცებდა, რომ საბჭოთა კავშირში „მსოფლიო რევოლუციის“ მიზნისათვის იღწვის და განზრახული აქვს „რევოლუციის ექსპორტი“ სხვა ქვეყნებში, განსაკუთ-

რებით იმ ქვეყნებში, სადაც შევა წითელი არმია. ჰებელსის უწყებით გაღვივებული ეს პროპაგანდული კომპანია მიმართული იყო აქტიურად, რათა განეხეთქილება მოკვდინა მოკავშირეთა შორის, გამოეყვია ეჭვი და გაართულა მათ ურთიერთობაში, ხელი შეეშალა მათთვის საერთო მტრის წინააღმდეგ ერთსულრეან ბრძოლაში. ეტყობა, სტალინი გაითვალისწინა ყოველივე ეს და ცდილობდა არ მიეცა მსგავსი ბრალდებისა და ეჭვის საბაზი.

„დიდი სამუშაო“ ბოშავს თეირანს

2 დეკემბრის მორტუბლული დილა იყო. უცრად ავიდა. მძაფრი ქარი ატრიალებდა გაყვითლებულ ფოთლებს პარკში. საბჭოთა სავლნოს შენობის მთავარ სადარბაზოსთან იდგა სამი სამხედრო „ვილისი“. გარშემო აქეთ-იქით დარბოდნენ ამერაილა დეპუტატები. მათ მიჯვარეში გამოხტომდათ ილიის ქვეშ შემალული ავტომობილი პისტოლეტები. ყველაფერი მზად იყო შეერთებული შტატების პრეზიდენტის ვასამგზავრებლად.

წინასწარი შეთანხმებით კონფერენციას უნდა ემუშავა 2 დეკემბრის მთელი დღის განმავლობაში, მაგრამ ხელშეკრების მოთხრობა მოულოდნელად მოსულმა თოვლმა გამოიწვია შეტეოროლოგიური პირობების მკვეთრი ცვლილება და აიძულა რუხველტი დაეჩქარებინა გაფრენა. 1 დეკემბრის გვიან საღამოს სასწრაფოდ იქნა შეთანხმებული დასვენება დეკემბრის 2-ზე. ადარ იყო დრო ტექსტის სტუდიად გადაბეჭდვისა რუსულ და ინგლისურ ენებზეც, არც ხელმოწერის ცერემონიის მოწყობისა. ამ მნიშვნელოვან დოკუმენტზე ხელისმოწერის შეკრება მოგვიჩნდა „დაკითხვის“ მეთოდის მსგავსად. კონფერენციის ყოველმა მთავარმა მონაწილემ ცალ-ცალკე სასწრაფოდ მოაწერა ხელი სამ ეგზემპლარს. ჩვენ ხელთ დავეჩრახითხად დავეცილა და საყმაოდ დაქმუნული ფურცელი, რომელზედაც ფაქტობითა გამოყვანილი კაუჩუკიანი ხელმოწერა. ფურცლის გარეგნულ სახე მკვეთრი კონტრასტი იყო ამ დოკუმენტის საზეიმო შინაარსისა, რომელიც მალე გახდა ცნობილი მთელი მსოფლიოსათვის, როგორც სამი სიხელმწიფოს თეირანის დეკლარაცია.

ამ ის ტექსტია:

„ჩვენ, შეერთებული შტატების პრეზიდენტი, დიდი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრი და საბჭოთა კავშირის პრემიერი, უკანასკნელი ოთხი დღის განმავლობაში ერთმანეთს ვხვდებოდით ჩვენი მოკავშირის — ირანის დედაქალაქში და ჩამოვაყალიბეთ და დავადასტურეთ ჩვენი საერთო პოლიტიკა.

ჩვენ გამოთქვამთ ჩვენს მტკიცე გადაწყვეტილებას იმაში, რომ ჩვენი ქვეყნები ერთობ-

ლივად იმუშავებენ, როგორც ომის დროს, ისე შემდგომ მშვიდობიან დროს.

რაც შეეხება ომს, ჩვენი სამხედრო შტაბების წარმომადგენლები მონაწილეობდნენ ჩვენს მოლაპარაკებაში მრავალ მიგვიდასთან, და ჩვენ შევათანხმეთ ჩვენი გეგმები გერმანიის შეიარაღებულ ძალების მოსპობისა. ჩვენ მივადწიეთ სრულ შეთანხმებას იმ რაგირაციების მასშტაბისა და ვადების შესახებ, რომლებიც დაიწყება აღმოსავლეთიდან, დასავლეთიდან და სამხრეთიდან.

ჩვენ მიერ აქ მიღწეული ურთიერთგაცება უზრუნველყოფს ჩვენს გამარჯვებას.

რაც შეეხება მშვიდობიან დროს, ჩვენ დაწინებულ ვართ, რომ ჩვენს შორის არსებული თანხმობა უზრუნველყოფს მტკიცე მშვიდობიანობას. ჩვენ მთლიანად ვიღიარებთ იმ მზლად პასუხისმგებლობას, რაც ვეაწივებს ჩვენ და ყველა გაერთიანებულ ერს, ისეთი მშვიდობიანობის განხორციელებისათვის, რომელსაც მოიწონებს დედამიწის ხალხთა უდიდესი მასა და, რომელიც თავიდან აგვაცილებს ომის უბედურებასა და სპინელებს მრავალთათვის განმავლობაში.

ჩვენს დიპლომატიურ მრჩეველებთან ერთად ჩვენ განვიხილეთ მოშავლის პრობლემები. ჩვენ ვეცდებით ითანამშრომლოს და აქტიური მონაწილეობა მიიღოს ყველა ქვეყანამ, დღიმა და პატარამ, რომელთა ხალხებმა, ჩვენი ხალხების მსგავსად, გულითა და გონებით მონადომეს თავისი თავი ტირანიის, მონობის, ჩავჯრისა და შეუწყნარებლობის მოსპობის ამოცანის. ჩვენ მივსაღებთ მათს შემოსვლას დემოკრატიული ქვეყნების მშვიდობიან ოქაბში, როცა ისინი ამს მოისურებენ.

მსოფლიოში ვერავითარი ძალა ვერ შეგვიშლის ჩვენ ხელს ესპოთ გერმანიის არმიები ხმელეთზე, მათი წყალქვეშა ნაგები ზღვაში და ვანგრით მათი სამხედრო ქარხნები პაერადან.

ჩვენი მტკიცე უღმობელი და მზარდი იქნება დეამთავრეთ რა ჩვენი მეგობრული თანობრი, ჩვენ დარწმუნებით ველით იმ დღეს, როცა მსოფლიოს ყველა ხალხი იცხოვრებს თავისუფლად, ტირანიის მოქმედების ვანუცდ-

ლად, და თავისი სხვადასხვა მისწრაფებებსა და თავისი სინდისის შესაბამისად.

ჩვენ აქ მოვედით იმედით და შტეკცე ვადამწებრებოთ. აქედან ჩვენ მივდივართ, როგორც სკოლისკვეთებთანა და მიზნით ნამდვილი შეგობრები.

რუხველტი სტალინი ჩერჩილი

ხელმოწერილია თეირანში 1943 წლის 1 დეკემბერს.

სხვა ვადამწებრებოთა შორის, რაც დავადმწებრებოთ იყო ომის წარმოებასთან, მიღწეული იქნა მოლაპარაკება იტალიის პარტიზანთათვის ყოველმხრივი დახმარების აღმოჩენის თაობაზე.

შეთანხმებული იქნა, აგრეთვე, სამი სახელმწიფო დელეგაციის ირანში შესახებ.

...შე ვიდეთ თეთრ სვეტთან ფართო კიბის პირდაპირ. გარშემო შექცეულულიყვენ ფორტობორტობრები და კინოობრატობრები. ყოველი მათგანი ცდილობდა ვამწებრებოთ საფხურებში ახლოს საბჭოთა და ამერიკის სამხედრო დაცვის კოკონის შორის, რათა არ ჩამოჩენილია სხვის, როცა რუხველტი ვამოჩნდებოდა. კარი გაიღო და მიუღებზე ვამოჩნდა პრეზიდენტი. იგი ეტლით მოყავდა ორ ფილიანელს. შვიც წამოსახმის ზემოთ, რომელიც გულთან ჰქონდა მიმარებელი ორი ლოსითავიანი ოქროს ძეწყვით, შხრებზე მოხურული ჰქონდა ხაყისფერი მუშაების ლაბადა. თავზე ეხურა ძველმოღერი საჭიოდ დამწებრული შლიაბა. სხვახრივ იგი ასეთი იყო, როგორც სურათებიდან გვახსოვს: პეისზე, ფართოდ გაღმებულ მსხვილ ქბლებში ვაჩრილი გრძელი მუხღმტეკ სავარტობით, მავრად სიხეხ დალილობის კელო ანდა. ეს მოღმწეულია დილა ვანსაუტობრებით ავღენდა მის ავადმყოფურ სიფერმკათაღეს. თითქმის ფიხიკტრად ფარნობოდა, როგორც ექიარი რუხველტი — მშიმე ავადმყოფს, ეხარებინა ნაყისრი ტვირთი. მავრამ მას ძალას მატებდა დაუცხობრებული ნებისყოფა და ფანტასტიკური მინახვის ენარგია.

ეტლით მივიდა ორი ბრეკ ამერიკელი სერჯანტი, მიიყვანეს ეტლი „ვილისონს“ ახლოს და გადასვეს რუხველტი ავტომანქანის წინა დასაქმებზე. ფეხზე გადადარეს სკელი ხალიჩა, ხეშოლან ბრეხენტი გადაქიმეს. ამასობაში ვამკილებელთა ქავთ შეუაროფენ რუხველტი და ჩერჩილი.

სტალინი, მივიდა მანქანასთან, მავრად ჩამოართვა ხელი პრეზიდენტს და ბედნიერი მგზავრობა უსურვა.

— შე ვფიქრობ, რომ ჩვენ აქ კარგად ვიმუშავებთ, — უთხრა პრეზიდენტს. — შეთანხმებული ვადამწებრებოთ უზრუნველყოფს ჩვენს ვამარწყებებს...

— ახლა უკვე არაფერს არ შევბარება ექვი, რომ ვამარწყება ჩვენ დავერჩება, — თქვა სტალინი და ლიბოლო.

ჩერჩილიც ვამოეხოხვა რუხველტს. მძღობრის ხართ ძრავი და იქვე ვილისონს საფხურებზე მუხტა ოთხი დეტაქტივი. ოთხი მავრამა მავრამა მავრამა ავტომატები ვამოაქრინეს

და ვამწენენ მანქანის წინა ფრთებზე. ეს ვამწებრებოთ ისე ვამოიყურებოდა, თითქოს პრეზიდენტის მანქანა მტრის ვაერმოცვა უნდა ვაარღვიოსო. პირველად ვხედავდი, რავარა იქნა ორგანიზებული ამერიკის პრეზიდენტს და იგი, და მომეჩვენა, რომ ამ თვალსაჩინო დემონსტრაციას, რომელსაც აწურობენ დეტაქტივები, მხოლოდ ბორიტანმწებრებელთა ყუჩაღების მიტევა თუ შეუძლია-მეთქ. მავრამ რუხველტი, ეტყობა ამ ოპერეტის მსგავს წარმოდგენას ბუნებრივად ავლიდა. იგი დინჯად იღმებოდა, და როდესაც „ვილისონი“ დიძარა, მან ასწია მარჯვენა ხელი და ვამოლა საჩვენებელი და შეათათები მსგავსად ასო „V“-სა — (ექტობრი — ვამარწყება). პრეზიდენტის „ვილისონი“ ორი მანქანის თახლებით ვაერჩინარდა პარკის ხეებს იქით.

აქვე ვამომწვილობა საბჭოთა დელეგატებს ჩერჩილიც. იგი ვამარათა თავისი საკლრსაკენ და მალე ვამგზავრა აეროდრომზე.

საბჭოთა დელეგაციამ თეირანი დასტოვა შეუდლით. აეროდრომზე ვეკიდოდა რამდენიმე ომობტობრის მიმგზავროთ თეთმფრინავი პირველი მანქანით ვაერგზავრა, სახმდრობის ჩვეუთ, მერეთით ვაფრინდა სტალინი. ჩვენ ვეკლოდით, სანამ არ მოვიღოდა ბაქოში მისი მწვილობიანად ჩაფრენის ცნობა.

ამის შემდეგ რამდენიმე წუთის ინტერვალით ბაქოში აფრინდენ დაწარჩენი თეთმფრინავები.

როდესაც თეთმფრინავიდან ვამოვედით ბაქოს აეროდრომზე, სტალინი ჩერჩილიც იქ იყო. იგი იდგა აეროვოზხლს წინ არა მარშლის საპოსში, არამედ ურბოლო ვარისკაცის მიწელსა და ქედში ვამოწობილი, ვამსხვივებელი ნამწების ვარემე. მის ვერადით იდგნენ ავაციის მთავარი მარშალი ა. ე. ვოლოვინი და კიდდე რამდენიმე სახმდრობი პირი. მალე მიწოლზე ვამოხდა ლაბუნინების მწკრივი. სტალინი ჩაქდა მეორე მანქანაში, მძღობრის ვერადით. უკანა დასახმდროზე მოთავსდა მისი პირადი დაცვა. დანარჩენები სურადუნ ჩასდენდნ სხვა მანქანებში და კორტევი დიდი სისწრაფით ვამართა ქალაქისაკენ, რთინიზის სადგურში. იქ ადგა რამდენიმე მავრად სალონავარისაკენ შემდგარი სპეციალური მატობრებო.

მისკოვამდე, მახსოვს, იყო მხოლოდ ერთი ხანგრილიც ვაერება — სტალინჯრალინი. ჩვენ მატობრებში დავჩითი. სტალინი ახლობელ პირთა თახლებით ქალაქში ვაერგზავრა. მეოთხე დღეს, დღია ადრთან, ჩვენი მატობრები მოსკოვს ჩამოვიდა. ის მოიყვანა დაცემივლედზე ბაქანზე „ავეტრიაკებში“, რომელიც დადიოდნენ ბელორუსისა და სვედლოვის ვოეზულეს შორის. როგორც კი ვაერება შემაღველობა, სტალინი ვამოვიდა ვაგონიდან ჩაქდა პირდაპირ ბაქანზე შემოსულ ვამ ლიმუზინში და ვამართა კრებლისაკენ.

მხოლოდ მეორე დღეს, 7 დეკემბერს, იყო ვამოქვეყნებელი საბჭოთა პრესაში ცნობა თეირანში შემდგარი სამი სახელმწიფოს კონფერენციის შესახებ. დაბეჭდილი იყო დელეგაციის ტექტები და სხვა ოფიციალური დოკუმენტები. ამ დღემდე საბჭოთა კვირისში ვარდა ვანდობილია შედარებით შეუარე ვავთისა, არაფერ არაფერი იყოდა ამის შესახებ, ხუთი დღის ვანმავლობაში თეირანში „დიდი სამეული“ რომ თათბირობდა.

1. „სსრკ სავარეო პოლიტიკა. დოკუმენტების კრებელი“. ტ. V, გვ. 331-332.

მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან

ამა თუ იმ ხალხის ისტორიული წარსულის სრულყოფილად წარმოჩენა გულისხმობს ამ ხალხის ურთიერთობასაც სხვა ხალხებთან. ცნობილია, რომ არც ერთი ხალხი, დიდი თუ მცირე, არც ერთ ისტორიულ მონაკვეთზე სხვა ხალხების, მეზობელ თუ შორეულთან ურთიერთობის გარეშე არ ცხოვრობს.

ეს ურთიერთობა მრავალფეროვანია: მტრული, კეთილშობილური, მეგობრული, რაც თავის მხრივ გვინდობს: პოლიტიკურ, სამეურნეო, კულტურულ, სამხედრო და სხვა სფეროში. ორა ხალხის ურთიერთობის ექვივალენტს წარმოადგენს ამ ხალხების მისწრაფება — უზრუნველყოს თავისი განვითარება; მისი უკეთესი მომავლისათვის ხელშემწყობი პირობების შექმნა.

ამე, რომ, როდესაც ესა თუ ის ხალხი სხვა ხალხთან ურთიერთობას იწყებს, სულერთია ეს ურთიერთობა რა პირობებში გამოვლინდება, მას მხედველობაში აქვს ამ ურთიერთობის კონკრეტული შინაარსი რას უნერბანს მას სხვასთან მტრობა თუ მეგობრობა.

ყველა მკვლევარმა, რომელსაც ამა თუ იმ ხალხის სხვა ხალხთან ურთიერთობის პრობლემის გამოკვლევა სურს, ეს მოკლეა უნდა გაითვალისწინოს.

ბუნებრივია, რომ ამ მოვლენის შესწავლას წინ უნდა უსწრებდეს ყოველგვარი მასალის გამოკვლევა და შესწავლა.

როცა ჩვენ მასალა სრულყოფილად გვეცოდინება, დაგვიჯილიდება საკვლევი ობიექტის გეგმა და წარმოჩენა.

ვ. მაჭარაძეს სწორად გვთვია თავისი ამოცანა და ხანგრძლივი მუშაობის შედეგად საბჭოთა არქივებში აურაცხელი მასალა შეუფრთხევია. მას მიერ მოძიებული დოკუმენტების ერთი საკმოდ დიდი ნაწილი ავტორმა გამოაქვეყნა (მასალების II ტომი). ამ ტომში გამოქვეყნებულია 221 დოკუმენტი. გამოქვეყნებულ დოკუმენტებს ავტორმა დაუთმო გრცელი მი-

მოხილვა ქართულ და რუსულ ენებზე და გუვეთა საძიებლები. ყველა ეს ერთად აღებული შეადგენს 581 გვერდზე მეტს.

რა თქმა უნდა, გამოქვეყნებული დოკუმენტებიდან ყველა ერთნაირი ღირებულებისა არ არის, მაგრამ ყველას გამოქვეყნება მაინც საჭირო და აუცილებელი იყო, უმისოდ ველევა უნაყოფო არ იქნებოდა.

გამოქვეყნებული დოკუმენტები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის მხოლოდ ერთ მომენტს — 1760-62 წლების თეიმურაზ II-ის ელჩობას ეხება. ეს პრობლემა ქართულ ისტორიოგრაფიაში ახალი არაა. აწამდეც არა ერთ მკვლევარს მოუქცევია მისთვის უკრადლება (ი. ლორთქიფანიძე, ი. ცინცაძე და სხვ.), მაგრამ ვ. მაჭარაძეს თავის წინამორბედ მკვლევარებთან შედარებით მასალები უფრო სრულად აქვს წარმოდგენილი, ბევრად სიხლედ შეიკვს პრობლემის შესწავლის საკმეში.

საქმარისთა ითქვას, რომ თუ მანამდე ქართული სწავლულება უმთავრესად უკრადლებას აქცევდნენ ე. წ. „Грузинские дела“-ს, ვ. მაჭარაძემ პოტიომკინის ფონდი და სხვა ფონდებიც შეისწავლა. ასეთმა მუშაობამ სასურველი შედეგი გამოიღო. საბუთების ფართო შესწავლა იქი მკვლევარს რაღი მართებული დამკვინის გამოტანის საშუალება მისცა.

ვ. მაჭარაძე წერს: „სწორედ მასალის ნაკლებობაა ურთი მასახრადობელი ქართული ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფიის წარმომადგენელთა (მაგ., ავალოვისა და სხვ.) ანტირუსული ტენდენციისა, რომლითაც რუსეთის მთავრობა ყოველთვის თვალთმაქცის როლშია წარმოდგენილი, ხოლო ქართველი სახელმწიფო მოღვაწეები გულბრყვილო, წინდაუხედავ, დასაყლურ დაღლიმატიაში „გაუფრთხილად“ და „ჩაუხედავად“ გამოიყურებიან“ (გვ. 8).

ვ. მაჭარაძის მიერ გამოკვლენილი მასალები ნათელს ხდიან, რომ ავალიშვილი და მისი თანამაზრენი ცლებოდნენ და არ შეიძლება ვ. მაჭარაძის ამ განცხადების მზარი არ დაეუქიროთ: „ჩვენ შორსა ვართ იმ აზრისაგან, რომ შევალამაზოთ რუსეთის თვითმპყრობელობის პოლიტიკა საქართველოში, მაგრამ ახალი მასალების მოტანით შევეცლებით ვაჩვენოთ

ისიც, თუ რამდენ სიმწიფეს აწელებოდა რუსეთის მთავრობა საქართველოს საკითხში რთვორც თურქეთისა და ირანის, ისე დასავლეთ ევროპის ქვეყნების მხრივ. ამასთან შეძლებისდაგვარად იმასაც ვაჩვენებთ, XVIII საუკუნის II ნახევრის ქართული სახელმწიფო მრავალწიბები (თეიმურაზ II, ერეკლე II, სოლომონ I, გარსევან შავჭავჭავი, დავით კეიხიძე, მაქსიმე აბაშიძე და სხვები) იყვნენ დასავლეთ დიპლომატიკაში „ვაქუშთველნი“ და „ჩაუბუღანნი“, თუ მკვლევრები არ იყვნენ საარქივო საქმეებში სათანადოდ ჩაბუღანნი“ (გვ. 8).

3. მაჭარაძემ, როგორც აღვნიშნეთ, ფართო საარქივო სამუშაო მუშაობა ჩაატარა; გარდა საგარეო საქმეთა კოლეგიის „Грузинские дела“-ს საქმეებისა, მან მოიძია რუსეთის საგარეო მინისტრის არქივის, რუსეთ-თურქეთის, რუსეთ-ირანის, რუსეთ-სომხეთის, რუსეთ-ოსეთის ურთიერთობის ფონდები. მოსკოვის სამხედრო-ისტორიული არქივის ყველა ძირითადი ფონდი და კარტოგრაფიული მასალა, ძველი აქტების არქივის ყველა ძირითადი ფონდი. ამის გარდა საბჭოთა კავშირის 30 ქალაქის არქივი და ცალ ფონდებში დაქვანებული მასალები საქართველოს შესახებ.

მოსხენებულ არქივებში დაცულ მასალის შესწავლის საფუძველზე, ვ. მაჭარაძე ასკენს: „ეს მასალა მგირფასა არა მარტო რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის შესასწავლად, იგი ვარკვეულ ცნობებს შეიცავს საქართველოს შეზღუდულ ქვეყნებთან ურთიერთობისა და ქართული კულტურის ისტორიისათვისაც“ (გვ. 9).

ვ. მაჭარაძე სხვა ამბებთან ერთად თავის მკითხველს ასწავლის: „დოკუმენტებმა ცხადყო, რომ ერეკლე და თეიმურაზი საქმალად გამოცდილი და წინდაუბედული დიპლომატები იყვნენ და არა წინდაუბედენი, დიპლომატიკაში გაეწივნენ, როგორც ეს ზოგიერთ მკვლევარს ეჩვენებოდა და დღესაც ეჩვენება; ვიცრვე, რომ ერეკლესა და თეიმურაზს ბრწყინვალე დახვეწვა ჰქონდათ“ (გვ. 18).

მართლაც მასალებში მოტანილი არა ერთი დოკუმენტიდან ჩანს, რომ თეიმურაზი და ერეკლე ფრთხილი დიპლომატები იყვნენ და წინდაუბედულ და აუწონ-დაუწონარს არაფერს აცემდნენ. თუნდაც ო. თუმანიშვილის გამოცნობა, როგორც ავენიშნა, რად ღარს (გვ. 80-92).

მართლაც, იმ დოკუმენტებს გარდა, რომლებიც ვ. მაჭარაძემ მოიძოვა, ჩვენ სხვა მასალა ბევრი გავაჩინა, საიდანაც ნათლად ჩანს, რომ ერეკლე სხვადასხვა ქვეყნებში, მათ შორის რუსეთშიც თავისი აგენტები ჰყავდა და მათგან გებულობდა სათანადო ცნობებს მისთვის საჭირო მოვლენებზე.

1788 წლის 8 ივნისს ოთარ ამილახოვის ერეკლე ასწავლებდა: „შენი წიგნი მოგვივლია, ახ-

ალციბის მხარის ამბავი მოგვეწერა. ჩვენც იქით აქეთ კაცნი გვეყვანან, რომ იმითი ამბავი არ გვიცლია, არიან კაცნი ქრისტიანენი და თათარნიც, რომ ამბავს წერილათ იწერებოდნენ. შენის მოწიერილის ამბისა ზოგი რომ კიდევ ემოწმება და დიდი კარგა იქ, რომ იქაურს ამბავს კითხულობ. იქ, ახალციხეს, რაც ლეკის ქარია, ჩვენ სარწმუნოთ ვიცით ხათრაქამის კაცისაგან, რომ სულ ხუთას კაცს ათნაქლები კაცნი არიან, იქაური ამბავი არც ჩვენ გვეცლია, მაგრამ მანაც კარგათ იქ, რომ იქაურს ამბავს კითხულობ და კიდევაც ნუ მოიშლი“ (საქ. ცენტრ. არქივი, ფ. 226, სპ. 2497).

აი კიდევ ერთი დეტალი 1790 წლის 10 მარტს ერეკლე წერს იმევე ოთარ ამილახოვს: „ბატონო ამილახორო თთარ, შერამე ქიბისსართ ლეკვანაშვილის ქალი რომ არის მანდ (ე. ი. გორში, — დ. გ.), ღვევენ კარგად უნდა გაფრთხილდეთ, რომ ახალციხიდან ამასთან მამსტელი კაცი იყოს ვინმე და ან მავისაგან ვაგზაველი კაცი იყოს ვინმე და ვახუნდეს, კარგათ, ფრთხილათ, უნდა... ის კაცი ჩავედოთ, კარგად გამოიხრიკოთ, ან აქედამ ვაგზაველი წიგნი ექნება და ან იქიდან მისული წიგნიც, — ესე კარგად უნდა გაფრთხილდეთ, რომ ახალციხიდან მოსული კაცი, მანამ ვავიდასთან მივიდოდეს, თქვენ ჩავედეთ, წიგნებიცა და კაციც საჩქაროთ ჩვენთან გამოგზავნეთ“ (საქ. ცენტრ. არქივი, ფ. 226, სპ. 372).

ან კიდევ: 1771 წლის 25 სექტემბერს გულდენშტადტი ერეკლესთან ჩამოვიდა. იგი 1772 წლის 15 თებერვლამდე დარჩა. ეს ახალგაზრდა სწავლული თავის აქ ჩამოსულ ნამდვილ მიზანს ერეკლეს უმალავდა. ოფიციალურად იგი აცხადებდა, რომ შეეწირებოდა აჯღამიის დაჯალბით განზრახული აქვს შესწავლოს კავკასიის ფლორა და ფუნა. ფაქტობრივად კი მას რუსეთის მთავრობისაგან სადაზვერეო დავალება მიეცა: უნდა შეეწავლა მხარის ბუნებრივი სიმდიდრე—არა მარტო წიაღისეული, არამედ სხვა ხანიათისაც.

ერეკლეს ყველა მისი საიდუმლო ამოცანა ამოუხსნის და დიპლომატ მეფეს უგზავნის აჯღამიისკისათვის, რომ მან ყველაფერი იცის. თეიმურაზი გულდენშტადტი იძულებულია აღნიშნოს: „უზნაესთ საიმპერატორო მეცნიერებათა აჯღამიის მიერ საქართველოში სამოგზაუროდ შემოყვანილნი ინსტრუქციის მიხედვით, მინერალტეს თავდაპირველად, მხოლოდ მალეით ვაქცევი უურადლებას და მცენარეებისა და ცხოველთა შესწავლას ყოველთვის ეცხადებდი ჩემი მოგზაურობის მოვარ მიზნად... როცა მე ერეკლე მეფესთან მოვილაპარაკე, მან ნათლად გამაგებინა, რომ მას საქართველოში ჩემი ყოფნის მოვარ მიზნად საბადოების გამოკვლევა მიიჩნია“. (გულდენშტადტის მოგზაურობა საქართველოში, II, 1964, გვ. 145).

ცხადია, ისეთი სპეციფიკური საკითხი, როგორც სამეცნიერო მივლინება, ერეკლეს არ გამოჰპარვია, მაშ რთვორღა შეიძლება იგი მივიჩნიოთ გულმტკველი და საქმეში ჩაუხედო და დაბლომატად?

დაუებრუნდეთ საკითხს:

დღი წეალებს შემდეგ საქართველოდან 1760 წელს გაზაფხულზე გამგზავრებული თეიმურაზი 1761 წლის 19 მარტს ჩვიდა პეტერბურგს, 76 თანმხლები პირით.

მიუხედავად არა ერთი ცდისა, რუსეთის დავერემ ვერ გაიგო თეიმურაზის რუსეთში გამგზავრების ნამდვილი მიზანი. თეიმურაზი ვარკვეული მოსაზრებით ყველას იმას ეუბნებოდა: ჩემი წინაპრებიც რუსხელმწიფის თავყინსტვისათვის მდილიდნენ რუსეთში და მეც მის ვიმეორებო.

1761 წლის 8 აპრილს თეიმურაზის რუსხელმწიფესთან და მისი ოჯახის წევრებთან აუდიენცია მოხდა.

ამ საზეიმო შეხვედრის შემდეგ, 1761 წლის 28 აპრილს დაიწყო საქმიანი მოლაპარაკება თეიმურაზსა და კანცლერ მ. ვორონცოვს შორის (სარეც. წიგნი, გვ. 104).

თეიმურაზმა საქართველოს მდგომარეობა ასე დაუხასიათა ვორონცოვს:

ლექთა თარემისაგან საქართველო იბრებულა, შემოსავალი შემცირებულა, ამისათვისა, რომ დახმარებას ვთხოვლობოთ. თქვენი დახმარებით მდგომარეობას გამოვსწორებ და ვაღსპირავლას ქელის გამართვას ჩემსა დაღინებასა

სა ყდ უმდაბლესის მადლობით ხაზინასა შინა თქვენის იმპერატორობის დიდებულობასა მოქცევას ვითანამდებამ“ (იქვე, გვ. 105).

როცა ქართლ-კახეთში სიმშვიდე ჩამოვარდნა, მაშინ „საქართველოსა და კახეთსა სიმძლავრით შეიარაღებულს ერთთა მწაღის გამოჩინების დასით სპარსეთში შევიდო, რათა მოუხანებად ერთმობით ჩინებულთა სპარსთა შეკრებანი ვინათვან მით შევიძლო შემოკლება შფოთისა და გუცადო მოგროვებულს ძალით ყვენი კითლმოსურნე, რუსეთის შესამაბთ, ერთის ტახტზე აღვიყვანო“ (იქვე).

ქართველი დაბლომატი მეფე რუს ხელისუფ-

ლებას უმტკიცებს: ჩვენი ვანზრახვის შესრულებისათვის აბლა დრო რომ ხელსაყრელა, ისე „შეგავსი შეძლებულობასა ეამი დიდის ხნითვან არ ყოფილაო“ (იქვე). რადგან „შორისგან უმალიერესთაგან მამაღმისთაგან მპყრობელთა საქართველოს მპყრობელობა აწ მოსვენებასა შინა იმყოფების“ (იქვე).

ვორონცოვის ეგვები, რომ რუსეთის ჯარით ჩარევა სპარსთა საქმეებში თურქეთთან ომს გამოიწვევოს, თეიმურაზს უპასუხია: თქვენი ჯარი არ არის საჭირო, თქვენ მხოლოდ იმდენი ფული გვესსებთ 2-3 ათასი კაცი შევიწახოთ საზღვრებზე ლეკთა თარემის ასალავმავთ, სპარსეთში გამაგზავნე ჯარებს ჩვენ თვითონ მოუყრით თავა და იქ გავამყვებთ ნადირ-შაჰის შთამომავალს სკიოზდათხილ შაჰ-რობს, რის შემდეგ ყველაფერი ისე იქნება როგორც ჩვენ გვინდაო (გვ. 106).

მ. ვორონცოვმა იმპერატორს 30 აპრილს მოახსენა თეიმურაზის მოთხოვნების შესახებ, მაგრამ რეალური პასუხი 27 დეკემბრამდე არ გასცეს.

1761 წლის 25 დეკემბერს ვარდაიცივლა ელისაბედ პეტრეს ასული, ტახტზე ავიდა პეტრე III. რუსეთის საგარეო პოლიტიკა მკვეთრად შეიცვალა, საქართველოს საკითხში უკანა პლანზე გადაიწია, თეიმურაზისათვის დახმარების საკითხი დღის წესრიგიდან მოიხსნა, 1762 წლის 8 იანვარს თეიმურაზი პეტერბურგში ვარდაიცივლა.

ასე დამთავრდა ეს ელჩობა.

ვარდა ამისა, რომ გამოქვეყნებული დოკუმენტები ამ ელჩობის მოლაპარაკება-საქმიანობის კონკრეტულ სურათს გვიხატავენ, დოკუმენტთა შორის ისეთებიც არის, რომლებიც საქართველოს სპირით საკითხებს, ლეკიანობას, აზატხანის დატყვევებას, ერეკლეს ურთიერთობას მეზობელ სახანოებთან და სხვა რიგის მოვლენებს ეხებიან და ძვირფას ცნობებს გვაწვდიან. ეს მდგომარეობა კი, ბუნებრივია, ვ. შაქარაძის, მასალების მეორე ტომის ღირებულებას ერთობრად ზრდის.

დაპირი გვიჩინებო

ქარგი ნაშრომი

ლენინგრადის სალტიკოვ-შჩერდინის სახელობის სახელმწიფო ბიბლიოთეკაში დაცულია მდიდარი და მნიშვნელოვანი ფონდი ქართული

А. Абрамишвили, «Грузинская периодика», издательство Тбилисского гос. университета, Тб., 1968 г. რედაქტორები: ჯ. გამეზარდაშვილი და მ. კანდელაკი.

ხელნაწერებისა და ბეჭდური გამოცემებისა. ბიბლიოთეკის ქართული ფონდების აღწერაშია აქამდე არ გამოცემულა. დიდი ხნის სინამდე დარჩენილი ანდრია აბრამიშვილმა, იმ ბიბლიოთეკის ძველმა თანამშრომელმა და საბჭოთა კავშირის ხალხთა ლატერატურის განვითარების გამგემ, მხოლოდ ა. აბრამიშვილს, რომელმაც ზედმიწევნით იცის ქართული მასალის ვი-

თარება სალტიკოვ-შენდრინის სახელობის ბიბლიოთეკაში, შეეძლო ხანგრძლივი და დაცვივებული მუშაობა ქართული მასალებზე და განმარტებენია წიგნისა — „ქართული პერიოდიკა (რუსულად) ეს არის ქართული ეურნალ-გაზეთების (1819-1917 წწ) ანტიტირებული კატალოგი.

ა. აბრამიშვილის ხანგრძლივი ნაღვარის შედეგი მნიშვნელოვანია და აუცილებელიც იმის წარმოსადგენად, თუ ერთი საუკუნის განმავლობაში როგორ განვითარებულა ქართული პერიოდული ბეჭდვითი სიტყვა. აღნიშნული წიგნი მხარში ამოუდგება ისეთ დიდ ნაშრომს, როგორც არის გამსვენებული გიორგი ბაქრაძის „ქართული პერიოდიკა“, 1819-1945, „ბიბლიოგრაფია“, გამოცემული 1946 წ. სიმწუხარად, სხვადასხვა მიზეზის გამო ბაქრაძისეული ნაშრომი სრული არ არის.

წინამდებარე წიგნი, რომელშიც, სავარაუდებელია, ამომწურავადია წარმოდგენილი ქართული პერიოდული გამოცემანი დასაწყისიდან 1917 წლის ჩათვლით, შეავსებს დიდ დანაკლასს, რაც აქამდე ჰქონდა ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფიას, ზოგიერთი ქართული გამოცემა არ მოიპოვება საქართველოს ბიბლიოთეკებში, სალტიკოვ-შენდრინის ბიბლიოთეკას კი, რომელსაც აუცილებლად სკავალდებულიც ცალკე მოსდევდა ამბლისიდან საცენურთ. კომიტეტის მეშვეობით, დაეცავს ცალეხი თუ კომპლექტები ქართული გამოცემების (თუმცა ხარვეზებით), რომელთა აღწერა ავსებს პერიოდულ გამოცემათა ბიბლიოგრაფიას. ახლა კი ბიბლიოგრაფიაში ვეაქვს მთლიანი სურათი შევქმნათ ქართული პერიოდიკის შესახებ XIX საუკუნეში და XX-ის პირველ ათეულ წლებში (ამ ნაყლს კიდევ უფრო შევსებს განმარტებული უნიკალური ბიბლიოთეკის აღწერილობა, რომელიც მზადდება გამოცემადა).

ავტორის წინასიტყვაობაში ლაბარაია იმ ვინაობაზე, რომელშიც შეიქმნა ეს ბიბლიოგრაფია და, აგრეთვე, იმ პრინციპებზე, რომლებიც

ა. აბრამიშვილს გამოუყენებია, ზოგიერთი მოსახრება ავტორისა და ბრაქტიკულად მათი წიგნი გატარება შეიძლება საკამათო იყოს. ვერ დავთვინებთ ავტორს, რომ ანგარიშზე, კალენდრული და მათი მსგავსი ლიტერატურა, რაც არ მოხვედრილა ბიბლიოგრაფიაში, ერთგვარია წლიდან წლამდე, განაყოფებით გამოცემის ჰვეანან და ამიტომაც პერიოდიკას არ განეკუთვნებინო (გვ. 27) ამის გამო წიგნი არ შესულა „საქართველოს კალენდარი“, რომელსაც რამდენიმე წლის განმავლობაში ბეჭდავდა ვალერიან გენია და რომელიც აღსავსეა საინტერესო კალენდრისგარეშე ნაწილით. ასევე არაა ბიბლიოგრაფირებული ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების

უფელწლიური ანგარიშები, აგრეთვე სხვა კალენდრები და ანგარიშები.

წინასიტყვაობა ვეამცნობს, რომ „სიტყვა“ მნაშრომს გამოსცემს ქართულადაც. მისამართებელია ეს მომავალი ნაბიჯი, მით უფრო, რომ ქართულ გამოცემის დაერთვის ალბომი 358 ილუსტრაციით. ანტიტირებული ბიბლიოგრაფია და ალბომი მნიშვნელოვანი შენახენი იქნება ეროლოგი ბიბლიოგრაფიისა.

ა. აბრამიშვილს აღწერილობაში ანბანის რიგზე გაუწყვია, წინააღმდეგ ბაქრაძისეული დალაგებისა. გ. ბაქრაძემ ანბანური რიგი დაარღვია გავრეების თუ ეურნალების გამოცემის თანამიმდევრობის ჩვენებისათვის. მის პერიოდული ორგანოების ქრონოლოგია ჰქონდა პრინციპში და კარგიც იყო.

ა. აბრამიშვილს წიგნი ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფიის ბევრ ხარვეზს ავსებს. მაგ., ვახუთ „ვეონის დედა“ (1861-1876) ბაქრაძის ნაჩვენები აქვს 1862 წლიდან. მისი პირველი ნომერი გამოსულა 1861 წ. 15 დეკემბერს „სასოფლო ვახუთის“ გამოცემის შექვეება არ იყო ზუსტად დადგენილი, ახლა კი ვივებო, რომ უკანასკნელი ნომერი გამოსულა 1880 წლის 26 თებერვალს. ეურნალი „იმედი“ ქართულ ბიბლიოგრაფიაში წუდება 1883 წლის პირველ ნომერზე, იგი მეხუთე ნომრამდე გამოსულა. ვახუთი „შრომა“ წუდება არა 24-ე ნომერზე, არამედ 25-ზე. დაზუსტებულია ეურნალ „წყემის“ წლიური კომპლექტების ნომრები, ასევე „ოუატრისა“, რომლის 1890 წლის მე-16 ნომერიც არსებობს თურმე. „საქართველოს საეზარხოსის სასულიერო მოამბე“ ზენნი მხოლოდ უნივერსიტეტშია და ისიც ნაკლები კომპლექტები, ზოგიერთი წლისა (1894, 1895, 1897) სულაც არაა. ლენინგრაღში დაცულა ეურნალის ყველა ნომერი. ამრიგად, გამოჩნდა ზოგიერთი ეურნალის თუ გაზეთის წლიურ კომპლექტების არსებობა. ბევრი რამ შენახულა ლენინგრაღში, რაც საქართველოში არაა. მაგ., „კალი“, 1906 წ. ორი ნომერი (მეტი არც გამოსულა). 1907 წ. ქუთათური ვახუთი „ალი“ (ერთი ნომერი მხოლოდ). ამისთანა ბევრია. ბაქრაძისეული ბიბლიოგრაფიაში არაა შეტანილი 1914 წ. ომთან დაკავშირებით გამოსული ახალი ამბები, მაგ. ვახუთი „იმერეთის“ დებეშები, სმტრედაში დაბეჭდილი დებეშები, ქუთათური ვახუთის „შრომის“ დებეშები და ა. შ.

წიგნის ერთვის რამდენიმე საიბებელი, ვრცელი სია გამოყენებული ლიტერატურისა და დამატებასია იმ ქართული ეურნალ-ვაზეთებისა, რომლებიც ლენინგრაღის ბიბლიოთეკაში არაა. წიგნის 42-ე ვებრზე, „მნათობს“ (1862-1872) აღწერილობაში გ. ქალაღიდელს ფრჩხილებში უწერია გ. ქიქოძე. ასევე მომდევნო ვებრზე. როგორც ჩანს, ქობაკიძის შავიერ დაბეჭდილია ქიქოძე. ასევე შეცდომითაა რამდენ

ნიმე ადგილზე მითითება თბილისური „ანალიტიკური ბიბლიოგრაფის“ მეორე და მესამე გამოშვების არასრულად გვერდებისა (გვ. 46, 49, 50, 52 აბრამიშვილის წიგნისა).

„შურდული ივერიიდან“ (აღწ. 40) არ ზაფხულზე პერიოდულად, რადგან ს. მგალობლიშვილის ფელეტონები, სახელწოდებით „შურდული“, წიგნად არის გამოცემული. „ივერიაში“ დაბეჭდილი და იქიდან ამობეჭდილი თხზულება პერიოდული არ არის. ამასთან, აქვე მოცემულია დახასიათება „შურდულისა“ — უმნიშვნელო შინაარსის კრებულო. ვფიქრობთ, ბიბლიოგრაფიული აღწერილობას კვალიფიკაციის მომენტი არ უნდა ახლდეს.

1883 წ. „ნობათი“ რუსულად თარგმნილია «Дар» ხელს 1906 წლის კი «Призыв» ნობათი ორივე შემთხვევაში ნობათია.

„ქარი ვახშას“ რედაქტორი იყო მულაშვილი და არა მულაშვილი, როგორც ტექსტში (გვ. 83) და საძიებელშია გვ. 226) დაბეჭდილი.

მოსე ჯანაშვილის „ნაშრომი“ თარგმნილია «Трудовой» (გვ. 90), უნდა «Труд» „ხომლი“ (გვ. 113) არაა «Люстра» (თუმცა მხოლოდ ეს თარგმანია წარმოდგენილი ქ. და ა. დათიკაშვილების „ქართულ-რუსულ ლექსიკონში“, 111 ტ). ხომლი „ვარსკვლავთა ერთერთი კრებულია ერთს თანავარსკვლავდში“ (გამმართველითი ლექსიკონი).

„ერთი“ (გვ. 115) და „ხალხი“ (გვ. 209), ორივე «Народ»-ად არის თარგმნილი, თუმცა სხვა შემთხვევაში ერთი თარგმნილია ნაციად.

„მოშავალი“ (გვ. 118) უნდა იყოს «Грядущее» რადგან დრო იგულისხმება.

ერთნაღ „ფსუქენის“ ანოტიკაში წერია, რომ მასში დაბეჭდილია ნ. მარის წერილი ქართულ მეხოტბეებზე და აისეღორა დუნკანის თხზულებით, ნამდვილად „ფსუქენის“ ამ ნომერში ბევრი მასალა, კერძოდ „სიმღერა“ განდევლისა, „ზღაპარი“ კ. მუხაშვილისა, „ლანდები“ ა. შანშიაშვილისა, „საბედისწერო დამბახა“ ტრ. რამიშვილისა, „კურუანი“ (პოემიდან „მამაჯარატა“) — აღ. სარაჯიშვილისა, „გ. ნ. სუნდუკიანის“, ა. წერეთლისა, „ნაწვემები“ ე. გაბაშვილისა, „შეთელი“ და ჩახრუხაძე ნ. მარისა (გრ. ყიფშიძის თარგმნილი), „თარის ხმა“ რომაქიძისა, „გ. წერეთელი“ კ. აბაშიძისა, „რა არის ტრაგედია“ კალაშისა, „მოშავლის ცეკვა“ დუნკანის.

„შუქი“ უნდა იყოს «Свет» და არა «Луч» (გვ. 43), „გალიაგება“ უნდა «Подснька»

და არა «Синка», ხოლო „სუსხი“ არის «Мороз» და არა «Жгучий» (გვ. 162).

ლენინგრაღში არსებული კომპლექტებიც არის ხარვეზები, აქლია წლებს კომპლექტებიც აღკვეთილი ნომრები. ამისთანა შემთხვევაში რეალურად არსებული ფონდები უნდა აღწერილიყო. ერთ შემთხვევაში წერია, რომ ლენინგრაღში არაა „ტფილისის უწყებების“ 1830-1832 წწ. კომპლექტები, მეორე შემთხვევაში ასეთი მითითება აღარაა. მაგ., ბიბლიოთეკას არ ჰქონია „ციკლის“ 1857 წ. კომპლექტი, № 6 და № 8 1859 წლისა და ა. შ. მაგრამ სათანადო წლებში ეს ნაკლავანება არაა აღნიშნული. ასევე, „გუმონის დედისა“ და „წიქვისა“ მიჰმათ.

ზოგიერთი ნაბეჭდის მიმართ სხვადასხვაგვარი დამოკიდებულება იქნის თავს საქართველოს ბიბლიოგრაფიულ ცენტრსა და აბრამიშვილს შორის. მაგ., მ. ჯანაშვილის „ნაშრომი“, რომლის სამი წიგნაი გამოვიდა, აბრამიშვილს მოუტყუვია პერიოდიკაში (გვ. 90), „ქართული წიგნი“ მათ წიგნებზე თელის და მართებულად, რადგან წიგნაკებში ჯანაშვილის ნაწერებია მოტყუვანი, ვარდა მეორე წიგნაი, რომელშიც ლაისტისა და მორფილის წერილები შეუტანია ჯანაშვილს.

არც ი. ჯაბიშვილის რედაქციით გამოცემული კრებული უნდა იყოს პერიოდული (გ. 324), არც „ცერმლის ღუზა“. ამ უკანასკნელს თავფურცელზე აწერია გამოცემის წელი (1916) და ამით უნდა დათარიღდეს და არა შიგ მოტყუვლი წერილის თარიღით. ამასთან, მას არ აწერია ნომერი, როგორც მითითებულია აბრამიშვილის წიგნში (გვ. 183). არც „ივერიის“ პრეზიები (გვ. 69) უნდა იყოს პერიოდული, თუმცა წიგნებს აწერია პრეზია პირველი, მეორე და ა. შ. მაგრამ მინც წიგნებია ისე, როგორც „ოგონიოკის“ გამოცემები არის წიგნები.

ერთიღარევე ფაქტი, მაგ., „ალმანახი“ 1878 წლისა, აღწერილია „ქართული ერთნაღებისა და კრებულების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფიაში“, „ქართულ წიგნშიც“ და აბრამიშვილის „პერიოდიკაშიც“ როგორც ჩანს, კომპლექტურ ორგანიზაციათა ჩაგრევა არის საჭირო იმის გასარკვევად თუ სად უნდა მოტყუვს ამასთანა ლიტერატურა. ასევე „ცდა“.

წიგნის მნიშვნელობა მაინც დიდია. იგი ჩვენს ცოდნას აღმავებს და ქართული პერიოდიკის ისტორიაზე სრულ წარმოდგენას ვეძენის.

«ვარ კმაყოფილი კომეტურ გელით»

ხელოვნების განვითარების აუცილებელი პირობა მთელ იყო და არის შემოქმედებითი ძიება, თუ, რა თქმა უნდა, ეს ძიება სწორ იდეურ პოზიციასზე დგას, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის ფორმალისტური ვიწროობა და უაზრობა ნოვატორობა იქნება, რაც არათუ ხელს უწყობს ხელოვნების ზრდას, არამედ უკან ეწევა მას.

ქურ კიდეც საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე ქართულ მწერლობაში ჩამოყალიბდა ევროპოლოგიური «ცისფერყანწილების» დეკადენტური ჯგუფი, რომელიც წლების მანძილზე აბსტრაქტულად და უაღრესად სუბიექტურად მსჯელობდა ლიტერატურის საკითხებზე. პოეტთა ამ გაერთიანების ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო ვ. ვაფრინდაშვილი.

ვიყავი მხოლოდ ლექსით მდიდარი, არ მიძინებია მეტი ჭონება, და ლექსის ვარდა არავითარი მე არ მხიბლავდა სხვა შთავონება.

წერდა ვ. ვაფრინდაშვილი. მავრამ მან თავისი მოღვაწეობის პირველ პერიოდში ვერ შეძლო თვალსაჩინო წიგნით შეეტანა ქართული პოეზიის განვითარებაში, თუმცა ამის დიდი შიშგანაი სურავლი ჰქონდა და სათანადო პოეტური შესაძლებლობა გააზნდა.

რომ იახსნება ნიჭიერი დებიუტანტის შემოქმედებითი მარცხი? იმ ხანად ჩვენს მწერლობაში უცხოური ლიტერატურის გავლენით. ამას ხელს უწყობდა მამინდელი სოციალ-პოლიტიკური ვითარება, ფეხი მოიკიდა მოდერნიზმმა. ახალგაზრდა პოეტი (ვ. ვაფრინდაშვილი დიანდა 1889 წ., ლიტერატურის საზრდილზე კი 1915 წელს გამოვიდა) ადვილად აუვა ცრუ ლოზუნგს — „ხელოვნება ხელოვნებისათვის“ და აქტიურად ჩაება „დაბეწვილი“ ფორმისათვის გამართულ ბრძოლაში: ახალი სტილის ძიებაში — იგი არათუ ეწყარებოდა ქართული ლექსის დიდებულ ტრადიციას, არამედ, ბირიქით უარყოფდა მას, უკვლევლყოფდა ხელოვნებაში იდეურ საწყისს, მოძველებულად მიაჩნდა დებულება, რომლის მიხედვით ლამაზი ფორმა არ არსებობს მშვენიერი იდეების გარეშე. თუ რამდენად მოკლებული იყო პოეტის საზოგადოებრივი განვითარების არსში ჩაწელობის უნარს, რაოდენ აბუნდოვანი და გაურკვეველი იყო მისი პოეტური „მე“ იმხანად, ამას ცხადყოფს ლექსები: „ლამის ფთოლება“, „მე — სარკეში“, „მისტიური მარტლა“, „დელით ორეულთან“, „ბადლის სიმღერა“, „სა-

ლამის მასკები“, „სანტიმენტალური ტრიოლეტი“ და სხვ. ყველა ეს ნაწარმოები გაყდენითლია რელიგიური და მისტურული მსოფლმხედვლობით, მათთვის ნიშნობადოვია სუსტი შედარებები, უცნაური რითმები, თავსაბტრევი მეტაფორები და არახუნებრივი სახეები. ამი მიზეზი კი დეკადენტობაში უნდა ეეძიოთ:

ვარ მარტობის ჯვარზე გაერული, მხოლოდ ლამეა ჩემი ტაძარი და შავ წყვილიაში, ყველასგან კრული, მიედივარ, როგორც ელიაზარი!

ვ. ვაფრინდაშვილი ლიტერატურის ფართო გზაზე მხოლოდ მაშინ გავიდა, როცა მან დაემო ხელოვნებაში არისტოკრატიზმის პრინციპი და განთავისუფლდა სიმბოლოზმის ტყვეობისაგან.

პოეტის შემოქმედებაზე გადამწყვეტი და არსებითი გავლენა მოახდინა ოქტომბრის რევოლუციამ, რომელმაც გააყანსალა მისი მსოფლმხედვლობა და ესთეტიკური მრწამსი, რაც ამკარად ჩანს ლექსში, „რევოლუციის წარსულიდან“ (1930 წ.) აქ პოეტი მძაფრია მხატვრული საღებავებით გვიხატავს რევოლუციის ისტორიულ მნიშვნელობას და ამ უდიდეს ზოლს, რომელიც ლენინმა შესრულა ახალი სამყაროს დაბადებაში.

როცა მოვარდა ოქტომბერი ქარის სისწრაფით, როცა უსმენდენ მას მუშები თრთოლვით, ცახცახით, რევოლუცია აღსდგა ისე როგორც მნათობი და გამოცხადდა ლენინის საბით.

ვ. ვაფრინდაშვილის შემოქმედებაში ვ. ი. ლენინის ცხოვრებასა და მოღვაწეობის ამსახველ თემას ურთერთი ყველაზე მთავარი და საბაბიო ადგილი უჭირავს.

ჩვენ იგი ვეახსოვს, ჯავშანოდან სიტყვის მერქვევილი, ეს ქარიშხალი, ერთ ქალაქში დაურთველი, ახალ ყოფისთვის გაარღვია ყველგან ყშირი და სისხლმსმელი საკუთრება დასამარა, იგი, მღუმარი, ვზას გვიანათებს, სხივთა იღვით, ჩვენ მას შევიკირით სიყვარულით და მოყრძალებით.

საკუთესო, რაც კი ვ. ვაფრინდაშვილს შეუქმნია, როგორც პოეტს, აღბედილია დიდი ლენინისა და ოქტომბრის ძლევაშისილი იდეებით. ერთი სიტყვით, ვ. ვაფრინდაშვილი თან-

ვ. ვაფრინდაშვილი, „ლექსები“, ლიტერატურა და ხელოვნება, 1967.

დათანობით, მაგრამ მტკიცედ დგება სოციალისტური რეალიზმის პოზიციებზე და ცდილობს თავისი სიტყვა მშობლიური ხალხის ინტერესების სამსახურში ჩააყენოს.

ისეთი ლექსი დაწერო მინდა, რომ არ დამჭირდეს კიდევ ცხოვრება, და შეგრა, ჩემი სიმღერა წმინდა სამშობლო მხარეს ემხროვრება ეს სტრიქონები თავისთავად მოწმობს პოეტის სწორ პოზიციას და იმ შინაგან გარდატეხას, რომელიც მან განიცადა დიდი სოციალისტური გარდაქმნების შედეგად. თუ პოეტი ადრე ამბობდა:

ავახელ თვალებს და გაქრება ლანდთა
ღრუბელი —
ჩემ წინ ბოდღერი, ვადაშლილი ვით
სახარება;
გიჟურ თვალებით შემომხედავს ჩემი
კრებელი,
სინამდვილეში დაბრუნება დაიხარება.
(„ინტერვიუ პირველი“)

30-იან წლებში მისა სტლიერი განწყობილება რადიკალურად შეიცვალა. ამას მოწმობს ახა მარტო ლექსები „რევოლუციის წარსულიდან“, „ლენინი“ და სხვ. არამედ აგრეთვე „წიგნბედა“, რომელიც გამსჭვალულია სიცოცხლის საოცარი სიყვარულით და ახალი ყოფის სურნელით.

ადრე პოეტი ლექსს წერდა მხოლოდ თვით ლექსის გულისთვის, ხოლო შემდეგ ხალხისათვის. მისი ახალი ლექსები კონკრეტულია, საგნობრივად განსაზღვრული, შინაარსობრივად ნათელი და ხელშესახები, რაც მკაფიოდ მტკიცეობს პოეტის შემოქმედებითის სრულყოფაზე, მისი ოცნებაც ხომ ეს იყო („შენც, ჩემო ლექსო დაწიფდი მალე“). ამიტომ ვამბობთ რომ ვ. გაფრინდაშვილის პოეტური აზროვნების გრადაცია მჭიდროდ არის დაკავშირებული ცხოვრების ახალ ფორმებთან, იმ დიდ მიღწევებთან, რომელიც ჩვენმა ხალხმა დაუცხრომელია შრომითი მოიპოვა სახალხო მეურნეობისა და კულტურის უკმა დაზარში. რასაკერაზელია, ეს გარემოება არ გამოირცხავს ინტელიციის მნიშვნელობას. ჩვენ იმ აზრისა ვართ, რომ შემოქმედებითი აღლო ერთ-ერთ მოთავარ როლს ასრულებს მწერლის წარმატებასა და გასამარჯებში.

ვ. გაფრინდაშვილი თავიდანვე დიდ ინტერესს იჩენდა რთობისადმი, მაგრამ ეს ინტერესი კიდევ უფრო გაზარდა და გააღრმავა ახალმა ცხოვრებამ, პოეტი ერთ-ერთ ლექსში („9 თებერვალი, 1940“) ამბობს:

მე მუდამ ვცხოვრობ იმის იმედით,
რომ აღმოვაჩენ რაიმე ახალს,
ერთ კმაყოფილი პოეტურ ბედით,
და კვლავ დაეკებ რთობებს ფრთაშაღის.

ვ. გაფრინდაშვილის რთობა ლექსის დიდ-მნიშვნელოვან მუსიკალურ ექსპერიმენტულ მიზანდა, რის გამოა მონდომებით შექმნილი ახალი რთობებსა და სახეებს, იმ ღრმა პოეტური გრძნობების გადმოსაფრქვევად, რომელიც მის სულში იყო მოზღვაებული როგორც სიკეთე. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ჰუმანიტ ნაწარმოებად მხოლოდ ის ნაწარმოებები ითვლება, რომელშიც ახლებურად არის გახსნილი ცხოვრების შინაარსი, გამოთქმულია ახალი და ცოცხალი აზრი ყოფიერებაზე. ამიტომ საესებით გასაგებათ თუ რატომ ამბობდა ვ. გაფრინდაშვილი „მე მუდამ ვცხოვრობ იმის იმედით, რომ აღმოვაჩენ რაიმე ახალს“.

ვ. გაფრინდაშვილის ღრმად ჰქონდა შეგნებული მხატვრული სიტყვის ძალა და მნიშვნელობა. კარვად გრძნობდა მის შინაგან თრთოლვასა და ფერადოვნებას. ამიტომაც იგი სიტყვასთან მუდამ შეუპოვარ ჰქონდა ეწეოდა და ამ ჰიდილში იბადებოდა ლამაზი სტრიქონი, როგორც ჩვენი გვირული დღეების სიმბოლო. ამას აღსატურებს თუნდაც ლექსი „ჩემი ქვეყანა“. ამ ნაწარმოებში შედარების ხერხით განახლებული საქართველო წარმოადგენლია მთელი თავისი გრანდიოზულობით: „ახა ამირანის შეუდრეკელ მაგარ კუნთებით“. ლექსის უოველი სტრიქონი თვით ცხოვრებაა, სუნთქვას ებოქის პათოსით და გამობატავს სამშობლოს აღორძინებით გამოწვეულ სიხარულს.

შრომის მუსიკას—წელთა სვლაში
შეუნელებელს,
რომელსაც მუდამ გამამტრებთ ქმნის
საბჭოეთი,
მთელ ჩვენს ქვეყანას, თავიდანვე გმირს
და მშენებელს
დღეს კიდევ ერთხელ ესალმება ლექსით
პოეტი.

„ჩემი ქვეყანა“ ვ. გაფრინდაშვილის ახალი პერიოდის შემოქმედების, მისი ემოციური სამყაროს გასაღებია.

ხალხთა მეგობრობა — ქართული მხატვრული ლიტერატურის ტრადიციული თემაა. ჩვენი პოეზიის საუციუესო წარმომადგენლები თაობიდან თაობებს გადასცემდნენ დიადი მშობის ესტაფეტას, რომ იყო ბედნიერი, თუ გინდა ქვეყანაში რიგინად იცხოვრო. —წერდა ი. ჰაეკაიძე. — ხელი მიეცი შენს მეზობელს, შეერთ-ლით, ერთად იმეუშვავ.

ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ ხალხთა მეგობრობის თემა ტრანსფორმირება განიცადა, ებოქის დიადი გარდაქმნების შედეგად სრულიად ახალი შინაარსი მიიღო. დღეს შეუძლებელია დავასახელოთ ლექსის თუნდაც ერთი ოსტიტი, რომელსაც თავისი მნიშვნელობანი წელიდან არ შეეტიანის ოქტომბრის მონაპოვრის სავანძურში—

ხალხთა ურყევი შეგობრობის შემდგომი განმტკიცების საქმეში. ვ. გაფრინდაშვილი „თავის ჭკვიანაში“ გულისხმობდა არამარტო საქართველოს, არამედ საბჭოეთის ყველა კუთხეს.

მიუყარხარ, რთცა „ბელაშორის“ აგებ
ჯებირებს,
და უღანოში ლინდაგი გაგვაეს
ტურქსაბით,

ქარი შენს სახელს აღტაცებით ვაიზეპირებს
და ძეგ ახალ მიღწევებით დაიფურცებს.

კოხულბოთ ამ სტრიქონებს და გრძნობთ, რომ პოეტის გული აღსავსეა ერთიანი ოქაბისადმი უზომო სიყვარულით. ვ. გაფრინდაშვილი დიდი აწმყოს, ახალი აღმშენების შინაგანი საქუაროს გადმოსაცემად მოითხოვდა მღალ რეგისტრებს. პოეტი ვერ ეგუებოდა მუყარალა ფრანებს, პლაკატურობას: „გამოთქმა შიშივე, სიტყვა ბეჩავი ვერ ამღერდება ნამღვილ შიირად“—ამბობდა იგი და თანაბარი გამოშსახველობითი ძალით ხატავდა ზღვის თუ ზამთრის პეიზაჟს, სოფლის თუ ქალაქის სურათებს, ლენინის სახეს, უბრალო აღმშენებისა და გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწეების რეალისტურ პორტრეტებს. უაღრესად საგულისხმო ლექსია „შოთას“, სადაც გენიალური პოეტის შთაგონებელი სახე დიდი სიმართლით არის წარმოდგენილი ჩვენი დიდი დღეების ფონზე.

„ვეფხისტყაოსანში“ ჩაქსოვილი ერთა თანასწორობის, სამართლიანობის, სახელმწიფო მორალში ქალის მონაწილეობის, ოქაბის, სიყვარულში უსაზღვრო ერთგულების იდეა, ძმობისა და შეგობრობის პრინციპი, ბოროტზე კეთილის გამარჯვების რწმენა მახლობელია თანამედროვე საზოგადოებისათვის, ამიტომაც პოეტი მთელი ხმითა და ძალით უმღერის რუსთაველს და მის შთაგონებელ გმირებს.

ხარ ჩვენი ჭკვიანის სიბრძნე და ფიცი
შენს ძვირფას სახელს ზნუზე ავიტანთ.—

მიმართავს პოეტი თავის დიდ წინაპარს, რომლის სტრიქონებმა უდიდესი ვაჟუნა მოახდინა ქართველთა ბედზე.

ვ. გაფრინდაშვილი ფართო მსოფლმხედველობის პოეტი იყო („კარლ მარქსი“, „ინტერაციონალი“, „ოქტომბრის სტრიქონები“ და სხვ.), მის ლექსებში ადამიანური გრძნობები, სიხარული და ტკივილები გადმოცემულია დიდი მხატვრული სიმართლით, დამაჯერებლად, ამაღლებელი სახეებით. არ არსებობს დედაზე უფრო ძვირფასი და სპეტაკი სახელი. ამიტომ შემთხვევითი როდია, რომ დღის თემას თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს არამარტო ხალხურ პოეზიაში, სადაც გვხვდება უბრწყინველესი შედევრები გამომხატველნი დედაშვილის სიყვარულისა; გაიხსენეთ თუნდაც ბალადა „ვეფხისა და შოყმისა“, იმავე დროს, ეს იყო უსაყვარლესი თემა ყველა დროსა და ხალხის მოწინა-

ვე შწერლობისათვის. ქართული საბჭოთა პოეზიაც მდიდარია ამ უაღრესად კეთილშობილი თემით. ქართველი საბჭოთა პოეტების ლექსები დედაზე ამალელებლად გამოხატავენ დედის თრთოლვას, მის მხურვალე სიყვარულს შვილისადმი, დედობრივ სინაზეს, ერთგულების უსაზღვრობას და თავდადებას. იმ ამ ბათოსით არის გამსჭვალული ვ. გაფრინდაშვილის ლექსი „რუსთაველის დედა“, რომელშიც რუსთაველის დედის სახით დახატულია ქართველი დედის ზოგადი სახე.

პოეტს ოქტომბრის რევოლუციის მიერ მოპოებული თავისუფლება შიამნია ჭეშმარიტ თავისუფლებად, ამ კონცეფციას ემყარება მისი სიმღერები სამშობლოზე, საბჭოთა ხალხის გმირულ ცხოვრებაზე, ახალ სინამდვილეზე, რომლის სიდიადის გადმოსაცემად, მისი აზრით, საქირთა ნათელი გონება, გულწრფელობა, ფაქიზი სული, მკაფიო და მწველი სიტყვა, რითაც ესოდენ გამოირჩევა დრომოკმულის წინააღმდეგ შემართული ვ. გაფრინდაშვილის ლექსი:

გახსოვდეს, ლექსო, ხარ ჩემი ხმალი,
შენ ხალხის მტერი არსად დანიდო,
თან ელვასავით იუავი მალი
და ჰქმენ საქმენი შენ საჩაინდო.

პოეზიის მებრძოლი ხასიათი და კეთილშობილი მისა მკვეთრად არის გამოხატული პოეტის სხვა ლექსებშიც („ერთი სტრიქონი“, „ფიქრები ლექსებზე“, „პოეტი — მონადირე“ და სხვ.).

ქართულ პოეზიაში პეიზაჟურ ლირიკას ერთ-ერთი მთავარი ადგილი უკავია. ეს სახეებით გასაგებია დიდი ვაჟის სიტყვებით რომ ეთქვას: „ჩვენ ბუნებაში ვართ—იგი ჩვენშა. ცოცხალიც მისნი ვართ, მკედარნიც“, აქედან ვარსებდინარეობს ვ. გაფრინდაშვილის უზომო სიყვარული ბუნებისადმი. ლექსებში: „ბავშვობა და ინსლბი“, „ხეებს“ „ხილთა ქება“, „ქვიზხეთის ქარი“, „ზღვაზე“, „დროებით მაინც“, „მეჩქარება“, პოეტმა საქართველოს უმშვენიერეს ბუნებას გული გადუშალა და უთხრა, რომ იგი შთაგონებელია მისი სიდიადითა და მრავალფეროვნებით, ცხოვრობს მისი სიცოცხლის სისავსდით. „პირველი თოვლი“ უბოწო გრძნობის, სიფაქიზისა და სათნოების გამოხატულებაა.

ო, რაივ არის სანეტარო თოვლი პირველი
პირველი თოვლი!
ნათლ ბავშვობის სიყვარულის გასაკვირველი
პირველი თოვლი.

პირველი თოვლი მე მგონებს პირველ
სიყვარულს
და პირველ ლამეს,
როცა მე ხარბად დაეწაფე მშვენებას
ქალურს,

ახალ სიამეს.

ვ. გაფრინდაშვილი ქართული სონეტის ერთ

ერთი ფეხმძვინვარეობა. მართალია, ამ ფორმით დაწერილი ლექსი მტკიცედ ვერ დასველდრდა ჩვენ პოეზიაში, მაგრამ ეს როდი ნიშნავს იმას თითქოს ჩვენმა პოეტებმა ხელი უნდა აიღონ მასზე. სონეტის მიმართ პროტესტი ჩემი აზრით, გაუმართლებელია, დაძლეული უნდა იქნეს სიღარიბე ამ ეპურულ თავისებურებაში, მითუმეტეს სონეტის ტრადიცია გვაქვს. ვ. ვაფჩინდამშვილის სონეტები ძირითადად რითმიანია, მაგრამ იგი მომხრე იყო ურთიმო ანუ ყრუ სონეტებისად.

მინდა მოგმართო ყრუ სონეტით, უხმო
სონეტით...

(გოტიეს ლანდო, მამარტიე ეგ სითამამე)

სწევს სუბიმი ვაცილებდი ღამის

წყვლიადში,

როცა შენ განახე, სინამდვილე ბინდის

ქალწული.

(„ყრუ სონეტი“)

პირველ კატრენის შემდეგ იშლება სონეტის ძირითადი აზრი. მოვიყვანთ მხოლოდ რამდენიმე სტრიქონს:

სონეტის ქალაქს შე მივმართავ დიდ ძვრათა
დროში;

იბრძოლე მუდამ ხალხისა და სპარტაკის

დროშით!

სონეტის ღირსად აღიარე შენ მბოლოვ
ათასწლეუნი შენი ლექსი შეძლებს შევეთავი,
როგორც გრაცხების ტრიბუნიდან ზმა
გამგედავი.

„სონეტის ქალაქი“ (1940 წ.) ერთ-ერთი უბრწყინვალესი სონეტია შესრულების ტექნიკითა და იდეური ჩანაფიქრით, მიმართულების თვალსაზრისითაც.

მამ ვასწი, ლექსო, იბრძოლე მარჯვედ,

შე აწი ველარ მოგვეყვებო,

ან უნდა მოკვდე, ან უნდა დაჩე

წმინდა სახელით და სურნელებით.

ამ სტრიქონების დაწერიდან დიდმა დრომ განვლო და ისღა უკვე თავისუფლად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ვ. ვაფჩინდამშვილი, რომლის პირთვანებაშიც ბედნიერად იყო შენწყველი სპეტაკი ზნეობის მოქალაქისა და ცხოვრებისადმი უაღრესად დიდი ინტერესით გამსჭვალული ფართო ერუდიციის მქონე შემოქმედის ფასდაუდებელი თვისებები, ქართულ მწერლობაში სამუდამოდ დარჩა პოეზიის წმინდა სახელითა და სურნელებით.

ვ. ჯიბუბი

0 17
ფანი 80 ჯჯ.

ИНДЕКС
761-28

საქართველოს
საბჭოთაო კავშირი

«М Н А Т О Б И»

**ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ**

ИЗДАТЕЛЬСТВО «ЛИТЕРАТУРА ДА ХЕЛОВНЕБА»